CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU
COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU" BACĂU

CARPICA XXXVIII

2009

CARPICA
XXXVIII

FONDATOR: IULIAN ANTONESCU

CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU

CARPICA XXXVIII

Editura Magic Print Onești
2009

Coperta I – Tezaurul de la Boşoteni **(foto Lăcrămioara-Elena Istina)**

LUCRARE FINANȚATĂ DE:
CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU

ISSN: 1013-4182

Colectivul redacțional
REDACTOR ŞEF: **Marius-Alexandru Istina**
SECRETARI ŞTIINȚIFICI: **Silvia Iacobescu**
Lăcrămioara-Elena Istina

CULEGERE ŞI TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:
Lăcrămioara-Elena Istina
Marius-Alexandru Istina

TIPARUL EXECUTAT LA MAGIC PRINT,
Bulevardul Republicii, nr. 45B, Oneşti

CARPICA
CUPRINS

ARHEOLOGIE ŞI ISTORIA ROMÂNILOR

ISTORIE UNIVERSALĂ

PAGINI DE ISTORIE BĂCĂUANĂ

VARIA

IN HONOREM

IN MEMORIAM

RECENZII ŞI NOTE

Prima relatare despre Cucuteni în literatura arheologică germană

Nicolae Ursulescu

În **Introducere** la monografia sa despre Cucuteni, Hubert Schmidt menționa că stațiunea de la Cucuteni fusese semnalată pentru prima oară în literatura germană de specialitate de Bosshard[1], trimițând la revista *Antiqua*, vol. VIII din 1890, p. 25 şi urm., fără a indica însă titlul articolului şi fără a face vreo altă referire la autor. Aceeaşi trimitere, fără nici un detaliu, fusese făcută anterior şi în cunoscuta sinteză a lui M. Hoernes, unde Bosshard este citat alături de primii autori care au scris despre Cucuteni[2].

În mod curios, această primă semnalare a Cucuteniului în literatura germană va trece aproape neobservată în bibliografia românească de specialitate, deşi a fost citată în suplimentul la primul volum al cunoscutei bibliografii a neoliticului, redactată de E. Comşa[3]. Ea lipseşte din principalele lucrări dedicate istoricului cercetării culturii Cucuteni[4].

În căutările noastre legate de evidențierea ecoului culturii Cucuteni în literatura universală de specialitate am găsit, la Berlin, şi respectivul articol[5]. Din păcate, cu toate strădaniile depuse, nu am reuşit să aflăm, până în prezent, date concrete despre autor, negăsindu-l menționat în nici una dintre enciclopediile de specialitate consultate. Singurul indiciu vag provine din revista care l-a publicat, unde, după nume şi inițiala prenumelui (G.), se menționează localitatea de unde a trimis autorul corespondența sa: *Galatz*, fiind vorba, aproape sigur, de marele port dunărean. Însă, investigațiile noastre la Galați (unde am beneficiat de sprijinul colegilor de la Facultatea de Istorie a Universității, de la Muzeul Județean şi de la Arhive, cărora le mulțumim şi pe această cale) nu au dat, până acum, nici un rezultat pozitiv. Cu titlu de

[1] H. Schmidt, **Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien**, Berlin-Leipzig, 1932, p. 1 şi nota 4.

[2] M. Hoernes, **Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Von den Anfängen bis um 500 vor Chr.**, Wien, 1898, p. 210.

[3] E. Comşa, **Bibliografia neoliticului de pe teritoriul României**, II, Bucureşti, 1977, p. 85, nr. 1224.

[4] M. Petrescu-Dîmbovița, **Cucuteni**, Bucureşti, 1966; Vl. Dumitrescu, **Arta culturii Cucuteni**, Bucureşti, 1979; D. Monah, Şt. Cucoş, **Aşezările culturii Cucuteni din România**, Iaşi, 1985; Cornelia-Magda Mantu, **Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături**, BMA V, Piatra Neamț, 1998; M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, **Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică**, BMA XIV, Piatra Neamț, 2004 ş.a.

[5] G. Bosshard, **Die prähistorische Station von Cucuteni**, în *Antiqua*, VIII, 1890, 3-4, p. 25-27 şi pl. V.

ipoteză, presupunem, pe baza indiciilor furnizate de articol, că poate fi vorba de un personaj de origine germană, cu preocupări destul de serioase în domeniul arheologiei şi care învăţase şi limba română, măcar pentru a se putea informa prin citit. Nu este exclus să fi fost un profesor de germană, care preda la unul din liceele din oraş sau, poate, vreun funcţionar diplomatic la consulatul german din Galaţi[6]. Nu ne pierdem speranţa ca, în viitor, să putem dezlega această enigmă.

Cât despre revista care a publicat articolul (*Antiqua*), aceasta se dorea, aşa cum reiese din subtitlul ei, a fi un organ de dezbatere pentru prietenii antichităţilor (*Unterhaltungsblatt für Freunde der Alterthumskunde*), un periodic special pentru preistorie şi domeniile sale (*Spezial-Zeitschrift für Prähistorie und einschlägige Gebiete*). Era editată de un consorţiu al amatorilor elveţieni de antichităţi, dar avea răspândire în toată lumea germană. Astfel, dacă centrul pentru Elveţia era la Zürich, redacţia se găsea în Alsacia, la Strassburg, iar expedierea pentru străinătate se făcea de la Dresda (în Saxonia). Revista a apărut lunar, cu primul volum în 1882-1883, până la volumul XI (1893)[7]. Numele ei a fost preluat, în 1973, de o nouă revistă *Antiqua*, ca organ al Societăţii elveţiene de Pre- şi Protoistorie, cu sediul la Basel[8].

Chiar la începutul articolului său, G. Bosshard precizează că despre descoperirile de la Cucuteni s-a scris foarte recent doar în limba română, ceea ce îngreunează informarea cititorilor din străinătate. Deşi nu menţionează nici un nume de autor român, din spusele sale se înţelege clar că se referea la articolul publicat de Gr. Buţureanu în 1889[9], de unde preia principalele informaţii şi cinci din cele şase figuri care însoţesc nota autorului german. Afirmaţia autorului referitoare la scrierile în limba română sugerează faptul că el şi-a redactat materialul înainte de tipărirea comunicării pe care Buţureanu, ajutat de Al. Odobescu, o prezentase la cel de al X-lea Congres de Antropologie şi Arheologie Preistorică, desfăşurat la Paris în 1889[10], ca şi înainte de apariţia articolelor despre Cucuteni, prezentate, tot în limba franceză, de George Diamandy la Societatea de Antropologie din Paris[11].

---

[6] V. Docea, **Relaţii româno-germane timpurii**, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 22, 101-102 şi notele 48-49.

[7] www.ufg.uni-freiburg.de/d/inst/.../Zeitschriftenliste-09.pdf.

[8] J. Filip, **Manuel encyclopédique de Préhistoire et Protohistoire européennes**, III (**Addenda**), Praha, 1998, p. 12.

[9] Grigore C. Buţureanu, **Notiţă asupra săpăturilor şi cercetărilor făcute la Cucuteni din comuna Băiceni, judeţul Iaşi**, în *Archiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi*, I, 1889, 3, p. 257-271.

[10] Idem, **Notes sur Coucouteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord**, în: **Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889**, Paris, 1891, p. 299-307.

[11] G. Diamandy, **Station préhistorique de Coucouteni (Roumanie)**, în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 3e série, t. 12, 1889, 4o fasc., p. 582-599; idem,

De asemenea, din textul articolului se vede că Bosshard nu cunoştea articolele în limba română despre descoperirile de la Cucuteni, apărute anterior anului 1889, adică broşura şi articolul lui N. Beldiceanu[12], articolul lui I. Nădejde[13] şi relatarea geologului V. Lateş[14], precum şi o serie de notițe în diverse ziare[15]. Acest fapt ne determină să credem că Bosshard venise recent în România (după 1886) şi fusese impresionat de descoperirile de la Cucuteni, dorind să informeze şi publicul german despre acestea. Merită să menționăm faptul că, în felul acesta, cultura Cucuteni a intrat, în anii 1889-1891, în atenția lumii europene prin intermediul a două limbi de largă circulație: franceza (prin Buțureanu, Odobescu şi Diamandy)[16] şi germana (prin Bosshard).

Bosshard, în articolul său, nu se mărgineşte doar la copierea mecanică a unor date din articolul lui Buțureanu, ci adaugă propriile sale comentarii şi opinii, ceea ce dă un caracter de oarecare originalitate acestei prezentări timpurii despre Cucuteni.

Este demn de remarcat că unele dintre opiniile sale se vor regăsi, mai târziu, atât în sinteza lui M. Hoernes, cât şi în lucrările lui Hubert Schmidt, ceea ce denotă că acestea au atras atenția unor savanți de renume.

În cele ce urmează vom prezenta câteva din aceste comentarii ale lui Bosshard. Astfel, de la început, el subliniază importanța descoperirilor recente de la Cucuteni, nu numai pentru România, ci şi pentru o zonă mai largă, în primul rând ca material comparativ de studiu[17], ceea ce dovedeşte că autorul avea cunoştințe cuprinzătoare despre preistorie. Precizează, fără nici un echivoc, că era vorba de o stațiune preistorică, încadrând-o, pe baza celor câteva obiecte de bronz, a bolurilor pentru turnarea metalului, ca şi a idolilor, în perioada târzie a epocii pietrei, eventual în tranziția spre epoca bronzului[18].

Urmele de locuire din preajma dealului Cetățuia, care se mai întindeau

---

Nouvelles idoles de Coucouteni (Roumanie), în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 4e série, t. I, 1890, 2° fasc., p. 406-408.

[12] N. Beldiceanu, **Antichitățile de la Cucuteni. Schiță arheologică**, Iaşi, 1885; idem, **Antichitățile de la Cucuteni**, în *RIAF*, III, 1885, V, p. 187-192.

[13] I. Nădejde, **Antichitățile de la Cucuteni**, în *Contemporanul*, IV, 1885, nr. 15, p. 587-592; nr. 17, p. 671-674.

[14] V. Lateş, **Note din călătoriea geologică a elevilor şcoalei normale superioare din Iaşi**, în *Contemporanul*, V, 1886, 3, p. 247-252 (p. 248-250: pentru Cucuteni).

[15] *Noua Revistă*, an II, nr. 2, 26 XI / 8 XII 1884: prima informație despre descoperirile de la Cucuteni, pe baza pieselor achiziționate de N. Beldiceanu de la frații Şaraga (apud I. Nădejde, **op.cit.**, p. 587).

[16] N. Ursulescu, M.-C. Văleanu **Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană**, în: **Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatice** (coord. N. Ursulescu), Iaşi, 2007, p. 21-62.

[17] G. Bosshard, **op.cit**, p. 25.

[18] **Ibidem**, p. 25-26.

aproximativ 500 m, le consideră stațiuni anexă, de unde trage concluzia că stațiunea principală ar fi fost doar loc de refugiu. Argumentează rolul de fortificație a acesteia (cu mult înainte de descoperirea şanțurilor şi valurilor de aici, de către H. Schmidt), prin poziția înaltă, apărată de pante din toate părțile[19].

Despre petele roşii de pământ ars din stratul cu descoperiri, presupune că ar fi vechi locuri de înmormântare (morminte de incinerație)[20].

În decorul ceramicii, pe lângă influențele orientale, consideră (în funcție de nivelul cunoştințelor din acea vreme) că, prin ornamentele adâncite, sunt unele asemănări şi cu tipul Lausitz din Europa centrală[21] – lucru care astăzi, evident, nu se mai poate susține .

În privința idolilor, pe care îi consideră ca fiind cele mai valoroase descoperiri de la Cucuteni, în afară de asemănările cu piesele găsite de Schliemann la Mykene şi Tyrins (la care se făcuseră adesea trimiteri şi până atunci), aduce în discuție şi similitudinile cu unele figurine de lut, găsite în Ungaria sau în construcțiile palafitte din Austria şi Elveția. Totodată, compară imaginea idolului reprodus la fig. 3 cu reprezentările de pe urnele faciale din Germania[22]. De asemenea, remarcă faptul că bogata ornamentație adâncită, umplută adeseori prin culoare, ar reprezenta, probabil, podoabe de îmbrăcăminte[23].

În încheiere, autorul subliniază faptul că stațiunea Cucuteni este una din puținele aşezări preistorice din România, precis cercetată şi care a dat un material relevant, permițând astfel încadrarea descoperirilor de pe teritoriul României într-un vast areal (ce se întinde din Grecia până în Europa Centrală), cu aceleaşi apariții, ceea ce constituie dovada unei apartenențe generale şi a unei creații comune generalizate[24].

Prin aceasta, G. Bosshard poate fi considerat un precursor al conceptului *Old Europe*, teoretizat mai târziu de Marija Gimbutas.

În ceea ce priveşte ilustrația, plasată în planşa V a volumului, aceasta conține şase figuri, dintre care cinci sunt selectate din articolul lui Gr. Buțureanu din 1889: 1 = Buț., p. 261, fig. 1; 2 = Buț., p. 271, fig. I; 3 = Buț., p. 262, fig. 15; 4 = Buț., p. 262, fig. 18; 5 = Buț., p. 261, fig. 8. Ultima figură (6) nu are, însă, nimic de-a face cu cultura Cucuteni şi nici autorul nu face vreo referire la ea în text. Compararea figurilor din cele două articole dovedeşte că şi aici Bosshard nu s-a mărginit să copie, ci a redesenat. Astfel, fig. 1 (schiță de secțiune a dealului Cetățuia față de zona învecinată) este simplificată, câştigând

[19] **Ibidem**, p. 25.
[20] **Ibidem**, p. 26.
[21] **Ibidem**.
[22] **Ibidem**, p. 27.
[23] **Ibidem**.
[24] **Ibidem**.

în claritate, prin eliminarea diferitelor axe existente pe desenul lui Buțureanu. Celelalte figuri (2-5), reprezentând un vas pictat, doi idoli antropomorfi şi unul zoomorf, au fost desenate în stilul specific arheologiei germane mai vechi, cu liniuțe, care redau mai bine volumele.

Aceste detalii, ca şi comentariile din textul lui Bosshard, ne sugerează imaginea unui personaj familiarizat cu problemele arheologiei şi preocupat de aspectele noi pe care le aduceau descoperirile de la Cucuteni în peisajul preistoriei europene, dorind sincer să contribuie la cunoaşterea acestora în cercuri cât mai largi. De aceea, considerăm că G. Bosshard va trebui, de acum înainte, să fie considerat printre pionierii cercetării culturii Cucuteni, fiind primul străin care ne-a lăsat un text ştiințific despre stațiunea eponimă a acestei civilizații.

Text

G. Bosshard, Galatz, **Die prähistorische Station von Cucuteni**, în *Antiqua*, VIII, 1890, 3-4, S. 25-27 und Taf. V.

[25] Der Zweck meiner Publikation soll ein gedrungener Bericht über eine auch für weitere Kreise interessante und für das vergleichende Studium überaus wichtige neue Entdeckung in Rumänien sein. – Der Fundort, der uns hier beschäftigt, liegt bei *Cucuteni* und repräsentirt das Terrain einer prähistorischen Ansiedlung. Die Ausgrabungen wurden bereits 1885 begonnen, doch dauern sie noch jetzt fort und haben seither werthvolles Material zur Urgeschichte Rumäniens geliefert. In jüngster Zeit hat man auch eine Veröffentlichung der Funde begonnen, jedoch ist dieselbe in rumänischer Sprache abgefasst und derart leider dem Auslande kaum zugänglich.

Die Station liegt auf einem Hügel, dessen Oberfläche ca. 160 *m* lang und 80 *m* breit ist. Möglich, dass sie noch grösser ist, den in ca. 500 *m* Entfernung sind nach verschiedenen Richtungen abermals Spuren solcher Wohnstätten gefunden worden. Vielleicht sind diese als Zweigstationen zu deuten, vielleicht aber sind hier die eigentlichen Wohnorte jener Leute zu suchen, in welchem Falle unser Hauptfundplatz wohl eher als Zufluchtsstätte, als Refugium, zu betrachten wäre. Zu diesem Zwecke erscheint denn auch die hohe, sichere, von allen Seiten durch Abhänge geschützte Lage recht geeignet, ja für eine prähistorische Festungsanlage wie geschaffen (man vgl. Fig. 1, Taf. V, Seitenansicht). Im Durchschnitte zeigt sich die Fundschicht überdeckt mit einer ca. 30 *cm* hohen Humusschichte; die nun folgende sehr starke Fundschicht selbst besteht aus Lehm, Sand und Steinen und ist mit Kohlen, Asche etc. durchsetzt. In dieser Schicht beobachtet man **[26]** wieder inselartig auftretende rothe Flecken, welche aus verbrannter Erde bestehen und in denen die meisten

Funde zu Tage treten. Vielleicht haben wir in diesen Flecken alte Bestattungspunkte, ich möchte sagen, Brandgräber, zu suchen. Unter dieser Fundschicht folgt direkt der ursprüngliche Fels- resp. Kalkboden.

Die Funde bestehen neben zahlreichen bis jetzt noch nicht näher bestimmten Knochenresten in Gefässen, Steinbeilen, Feuersteinabfällen, Knochenpfriemen und Knochenmeisseln, Messern und Pfeilspitzen aus Knochen, kleinen Beinhämmern u. ä. m. Von den Gefässen sind sowohl Urnen-, wie Schaalen-, Becher- und Napfförmige, vertreten und zwar lassen sich sowohl sehr rohe, von Hand gearbeitete, als auch feine, die mit der Töpferscheibe verfertigt werden sind, beobachten. Manche tragen eingravirte Ornamente, die dem Lausitzer Typus entsprechen, andere zeigen mehr orientalischer Gepräge und sind vielleicht orientalischer Herkunft (Fig. 5, V). Von Wichtigkeit sind ferner Wandstücke von Hütten (Thonverkleidung) und Giessschaalen. Von Bronzegegenständen wurden nur einige wenige Nadeln gefunden, so dass also der Charakter der Ansiedlung im grossen Ganzen dem der spätern Steinzeit entspricht. Manche Töpferwaaren und eben erwähnte Giessschaalen und Bronzegegenstände lassen uns die Station an das Ende der Steinzeit resp. in die Uebergangsepoche datiren und dem entsprechen auch die ohne Zweifel interessantesten Fundstücke von Cucuteni, nämlich die ziemlich zahlreich gefundenen „Götzenbilder" oder „Idole" von Menschen und Thieren. Es entsprechen diese ganz den von Schliemann in Mykenae und in Tyrins gefundenen Idolen, ebenso aber stimmen sie auch mit den thönernen Thierfiguren überein, wie man sie in Ungarn, in österreichischen und schweizerischen Pfahlbauten gefunden hat. Es sind ziemlich roh aus Lehm geformte Figuren von vierfüssigen Thieren, in denen wohl Ochsen zu erkennen sind (vgl. Fig. 4). Am werthvollsten sind die Menschenfiguren, die oft reich mit eingravirten Ornamenten bedeckt, die Gravirungen selbst oft mit Farbe ausgefüllt, sind; möglicherweise soll die Gravirung den Kleiderschmuck darstellen, wie das interessante Idol Fig. 2, Taf. V vermuthen lässt. Als ein weiteres Beispiel eines solchen diene Fig. 3, die lebhaft an die Schliemann'schen **[27]** Funde einerseits und die deutschen Gesichtsurnen anderseits erinnert.

So bildet die Station Cucuteni eine der wenigen prähistorischen Ansiedlungen Rumäniens, die bis dahin einer genauern Untersuchung unterzogen worden sind, und die ein hervorragendes Material ergeben haben. Sie ist für die allgemeine Prähistorie um so wichtiger, als die Funde von Cucuteni beweisen, dass in den oben erwähnten Culturepochen auch das Gebiet Rumäniens durchaus in dem Formenkreis sich bewegte, der von Griechenland durch Ungarn in ganz Mittel-Europa stets dieselben Vorkommnisse in derselben Form wiederkehren lässt: der Beweis einer allgemeinen Zusammengehörigkeit und eines allgemeinen Zusammenschaffens.

G. Bosshard, Galați, **Stațiunea preistorică de la Cucuteni**, în *Antiqua*, VIII, 1890, 3-4, p. 25-27 şi pl. V.

[25] Scopul publicației mele va fi o succintă informare despre o nouă descoperire din România, interesantă şi pentru cercuri mai largi şi extrem de importantă pentru studiul comparativ. – Locul descoperirii, de care ne ocupăm aici, se află la Cucuteni şi reprezintă terenul unei aşezări preistorice. Săpăturile au început deja din 1885, dar continuă şi în prezent şi au oferit, de atunci, material valoros pentru istoria străveche a României. Foarte recent, a început şi o publicare a descoperirilor, dar aceasta este redactată în limba română şi, de aceea, din păcate, greu accesibilă în străinătate.

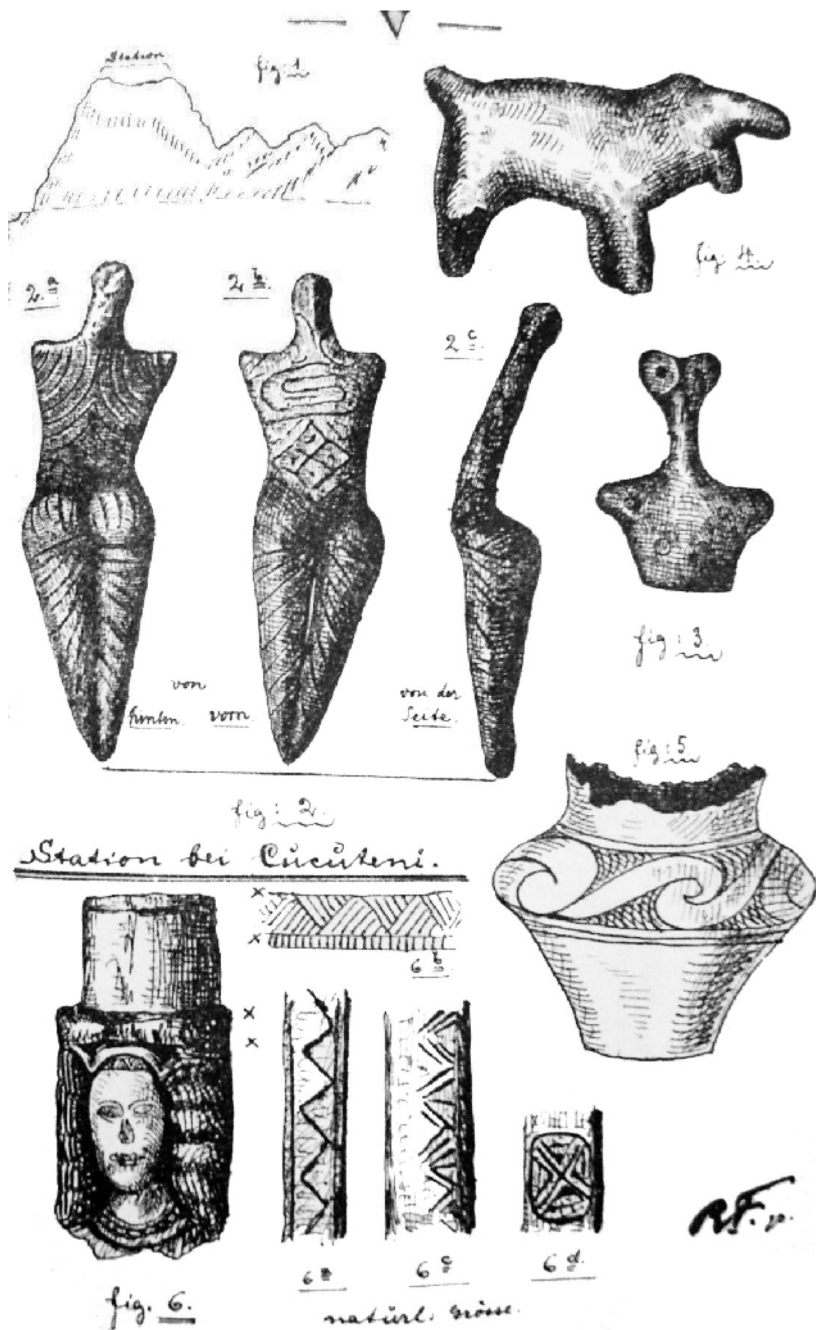
Stațiunea se află pe o colină, a cărei suprafață este de circa 160 m lungime şi 80 m lățime. Posibil că este şi mai mare, deoarece la circa 500 m depărtare s-au găsit, în diverse direcții, şi alte urme ale unor asemenea locuințe. Probabil, acestea se pot interpreta ca aşezări anexe, dar, probabil, aici trebuie căutate locuirile propriu-zise ale acelei populații, caz în care stațiunea noastră principală ar trebui considerată mai degrabă ca loc de adăpostire, ca refugiu. În acest scop, pare a fi, deci, cu totul propice poziția înaltă, sigură, apărată de pante din toate părțile, aşa cum avem de-a face la o fortificație preistorică (v. pl. V, fig. 1, vedere laterală). În secțiune, stratul de descoperiri este acoperit de un strat de humus, gros de circa 30 cm; stratul cu descoperiri, care urmează, foarte gros, constă din lut, nisip şi pietre şi este împănat cu cărbuni, cenuşă etc. În acest strat se observă, **[26]** de asemenea, pete roşii, ca nişte insule, constând din pământ ars şi în care apar cele mai multe descoperiri. În aceste pete ar fi de căutat, probabil, vechi locuri de înmormântare, aş putea spune morminte de incinerație. Sub acest strat cu descoperiri urmează direct patul stâncos, respectiv calcaros.

Pe lângă numeroase resturi de oase, până acum nedeterminate mai atent, descoperirile constau din vase, securi de piatră, cioplituri de silex, împungătoare de os şi dălți de os, cuțite şi vârfuri de săgeți din oase, mici ciocane de os şi multe altele. În cadrul vaselor se întâlnesc atât forme de urne, cât şi de străchini, pahare şi ulcele, putându-se observa atât grosiere, lucrate cu mâna, cât şi fine, care au fost prelucrate cu roata olarului. Unele poartă ornamente adâncite, care corespund tipului Lausitz, altele arată mai mult amprente orientale şi sunt probabil de origine orientală (pl. V, fig. 5). Importante sunt apoi bucățile de pereți ale colibelor (acoperământul de lut) şi bolurile pentru turnare. Dintre obiectele de bronz au fost găsite numai puține ace, astfel că, deci, caracterul aşezării corespunde, cu totul, celui al perioadei târzii a epocii pietrei. Unele piese ceramice şi, mai ales, amintitele boluri pentru turnare şi obiectele de bronz ne permit să datăm stațiunea la sfârşitul epocii pietrei, respectiv în perioada de tranziție şi lor le corespund, de asemenea, descoperirile, desigur cele mai

interesante de la Cucuteni, adică destul de numeroasele „imagini de divinități" (sau „idoli") găsite, de oameni şi animale. Acestea corespund întru totul idolilor găsiți de Schliemann la Mykenae şi Tyrins, dar corespund şi cu figurinele de animale din lut, aşa cum s-au găsit în Ungaria, în construcțiile palafitte austriece şi elvețiene. Este vorba de figurine de animale patrupede, modelate destul de grosier din lut, în care se pot recunoaşte, probabil, bovine (pl. V, fig. 4). Cele mai valoroase sunt figurinele umane, care adeseori sunt bogat acoperite cu ornamente adâncite, la rândul lor, acestea, de multe ori, umplute prin culoare; e posibil ca adânciturile să reprezinte podoabe de îmbrăcăminte, aşa cum permite să se presupună interesantul idol din pl. V, fig. 2. Ca un alt exemplu de acest fel serveşte fig. 3, care aminteşte elocvent, pe de o parte de **[27]** descoperirile lui Schliemann, iar pe de altă parte de urnele faciale din Germania.

Astfel, stațiunea Cucuteni reprezintă una dintre puținele aşezări preistorice din România, supuse până acum unei cercetări precise şi care au dat un material relevant. Ea este cu atât mai importantă pentru preistoria generală, cu cât descoperirile de la Cucuteni dovedesc că, în epocile culturale mai sus amintite, şi teritoriul României a evoluat permanent în cercul de forme care a permis să se repete mereu, din Grecia, prin Ungaria, în întreaga Europă Centrală, aceleaşi apariții, în aceeaşi formă: dovada unei apartenențe generale şi a unei creații comune generalizate.

Traducere: ***N. Ursulescu***

V
fig: 1
fig: 4
2. a
2. b
2. c
fig: 3
von hinten
vorn
von der Seite
fig: 5
fig: 2
Station bei Cucuteni.
6 b
6 a
6 c
6 d
fig. 6.
natürl. Grösse

STATUETE ANTROMORFE DESCOPERITE ÎN STAŢIUNEA TRINCA-*LA ŞANŢ*

Oleg Leviţki, Ruxandra Alaiba

În literatura arheologică satul Trinca, raionul Edineţ, Republica Moldova, este bine cunoscut prin cercetările realizate în mai multe staţiuni, începând cu cele paleolitice, coordonate de dr. Ilie Borziac, şi continuând cu cele pluristratigrafice, cu deosebire din epoca fierului, coordonate de dr. Oleg Leviţki. Recent, în ultimul volum din revista de istorie a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu", de la Bacău, *Carpica*, 2008, s-a publicat ceramica descoperită în timpul cercetărilor arheologice realizate în anul 1999, la Trinca, punctul *La Şanţ*, datată în una dintre etapele fazei finale Cucuteni B-B_2, din cadrul complexului cultural Cucuteni-Tripolie.

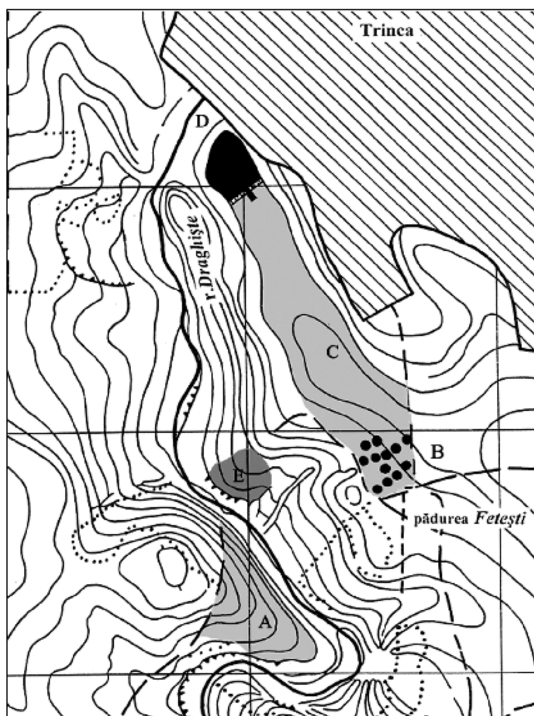

Fig. 1. Situri arheologice din preajma satului Trinca: A – *Izvorul lui Luca*, B – *Drumul Feteştilor*, C – *Stâna lui Ghicu*, **D - *La Şanţ***, E – *La vărărie*.
Archaeological sites around Trinca village: A – *Izvorul lui Luca*, B – *Drumul Feteştilor*, C – *Stâna lui Ghicu*, **D - *La Şanţ***, E – *La vărărie*.

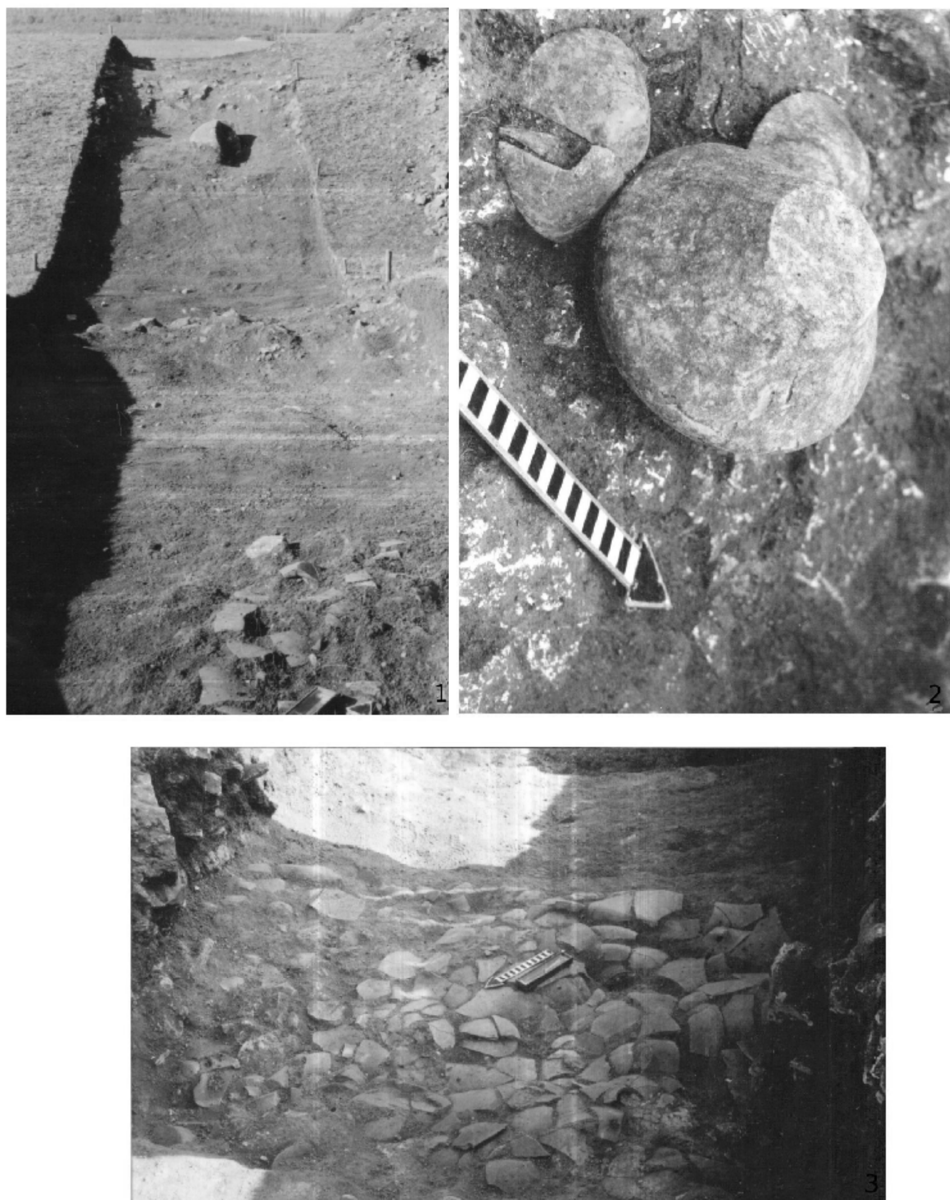

Fig. 2. Trinca - *La Şanț*. Secțiunea I - 1999.
Trinca - *La Şanț*. Section I – 1999.

Stațiunea Trinca, punctul *La Şanț*, o fortificație situată la periferia de sud-vest a satului Trinca, ocupă botul de deal înclinat uşor nord-nord-vest al platoului înalt care domină împrejurimile, mărginit de pante abrupte, la baza cărora curge valea râulețului Draghiştea (fig. 1).

În secțiunea trasată spre sud-vest de intrarea în incinta hallstattiană fortificată s-au descoperit împreună cu ceramica[1], datată în subfaza Cucuteni B_2 (fig. 2), şi trei statuete antropomorfe, în stadii diferite de conservare, din prima nu s-a păstrat bustul, iar din ultimele doar o parte din membrele inferioare.

1. Prima statuetă, deşi nu s-a păstrat întreagă – îi lipsesc extremitățile acesteia, este cel mai bine conservată. Reprezintă o figurină antropomorfă masculină, cu corpul masiv alungit şi uşor plat, cu şolduri moderate, subțiată în zona abdomenului şi a membrelor inferioare de forma unui picior unic, fapt pentru care s-a şi rupt în aceste părți (fig. 3/1). În raport cu statuetele perioadei avea dimensiuni medii ($h_{\text{păstrată}}$= 5,3 cm). Corpul acesteia s-a modelat masiv, o singură bucată din pastă compactă, prăfoasă, în amestec cu nisip fin, cu suprafața acoperită cu un înveliş subțire de lut şi lustruită îngrjit, datorită unei arderi oxidante prezintă o culoare gălbui-cărămizie. Deşi modelată sumar are marcate, deasupra taliei pliuri adipoase, sexul în relief şi zona fesieră cu o incizie verticală, iar prin şiruri de împunsături eşarfa de pe piept şi centura din talie cu marginile uşor suprapuse pe stânga, trasată deasupra şoldurilor, probabil neperforate şi cu o împunsătură ombilicul. Din eşarfa dispusă în diagonală s-a păstrat doar legătura de la baza acesteia, unde prezintă urme de vopsea albă. Tot pe spate, deasupra centurii s-au realizat încă două adâncituri.

2. Din a doua statuetă, probabil feminină, s-au păstrat membrele inferioare modelate sub forma unui picior unic, ale unei statuete feminine elongate, cum indică accentuarea dimensiunilor ei, tot din pastă compactă, prăfoasă în amestec cu nisip fin (fig. 2/2), cu suprafața exterioară bine netezită, arsă oxidant, de culoare gălbuie. Talpa a fost sugerată prin arcuirea vârfului (h = 6,2 cm).

3. Tot de aici mai provine o altă parte dintr-un picior de statuetă antropomorfă, probabil tot feminină, la fel modelată din pastă fină compactă, prăfoasă (fig. 2/3), cu suprafața exterioară lustruită, de culoare cenuşie (h = 3,5 cm).

[1] O. Levițki, R. Alaiba, **Ceramica pictată din etapa Cucuteni B_2, descoperită la Trinca - La Şanț, Raionul Edineț, Republica Moldova**, în *Carpica*, vol. XXXVII, 2008, p. 176-193; o formă apropiată s-a prezentat la Bucureşti, **La ceramique peinte de l'etape Cucuteni B_2, decouverte a Trinca-La Şanț, departement d'Edineț, Republique de la Moldavie**, International Symposium The 85th Birth Anniversary of Eugen Comşa, cu tema „The Neo-Eneolithic Period in Central and South-Eastern Europe, october 6-12, 2008, Bucharest".

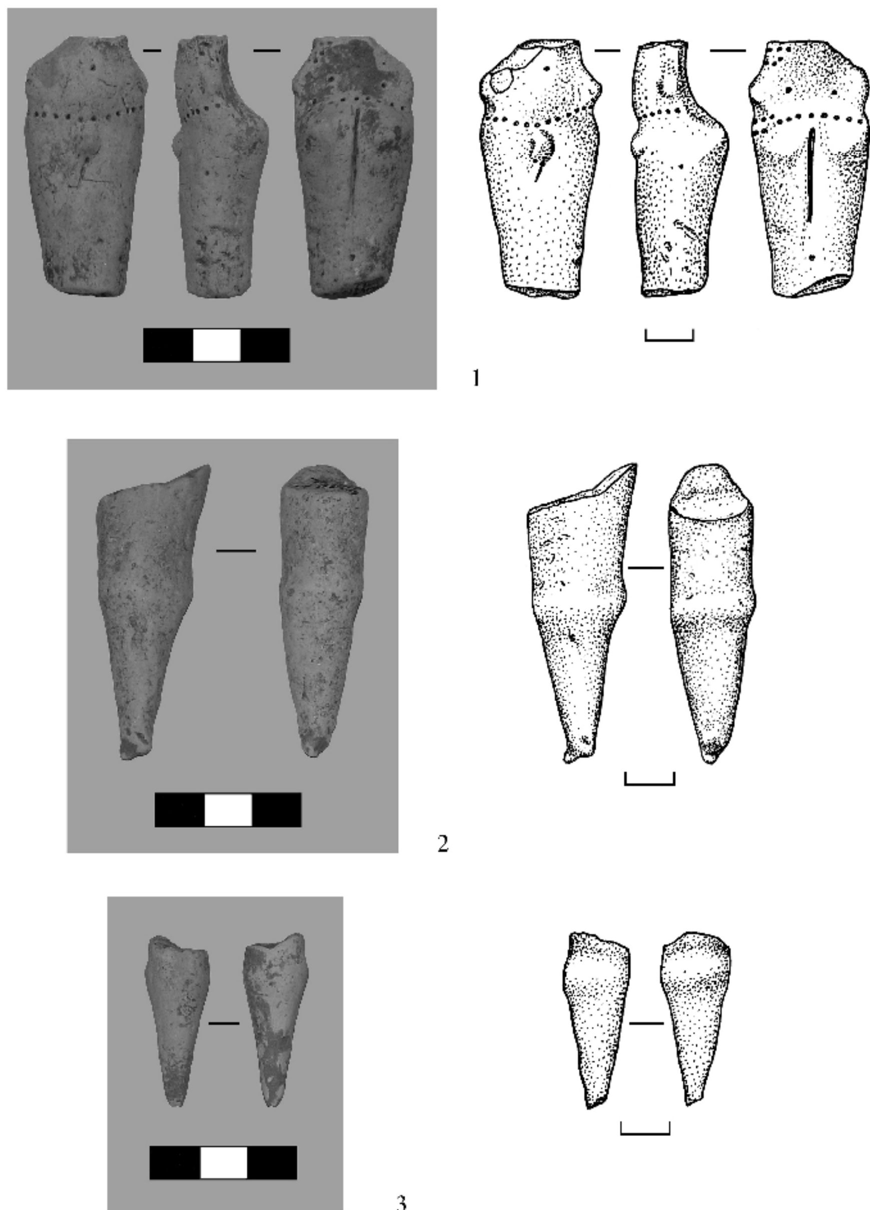

Fig. 3. Trinca-*La Şanţ* 1999. 1-3 Plastica antropomorfă.
Trinca-*La Şanţ* 1999. Anthropomorphic plastic.

Particularitățile de modelare ale ultimelelor două au fost specifice statuetelor feminine ale acestei faze, cum sugerează unele exemplare descoperite până în prezent[2]. Probabil, fac parte din tipul în poziție verticală, specific mai ales statuetelor feminine, precum a celor descoperite în stațiunea eponimă, Cucuteni-*Cetățuie* sau a celor de pe *Țuguieta* de la Truşeşti, unde din cele cinci locuințe din faza Cucuteni B şi din preajma lor s-au descoperit şapte statuete, din care două feminine aproape întregi. Ultima menționată, care reprezintă partea superioară a corpului, era modelată dintr-o pastă mai puțin îngrijită[3]. Statuetele acestei perioade aveau cap discoidal, cu nasul arcuit de-a lungul feței – *en bec d'oisseau*, pe marginile laterale cu două-patru perforări, pentru a indica ochii sau prezența anumitor podoabe, gât îngust, trunchi înalt, zvelt, cu amorsele de brațe triunghiulare mai late decât şoldurile accentuate, prevăzute uneori cu o perforare cilindrică iar pentru indicarea ombilicului cu o proeminență. Partea inferioară era mult alungită în comparație cu aceea superioară, pe care cu un triunghi era marcat sexul. Membrele inferioare de secțiune rotundă, pe față şi pe spate separate cu şănțuiri, se termină cu o talpă sau, precum al doilea şi al treilea exemplar de la Trinca, se prelungesc într-un vârf. La Cucuteni-*Cetățuie* şi în alte stațiuni din faza Cucuteni B, se alătură cele în poziție semişezândă[4].

Tipologii – analogii. Cercetările arheologice au dus la descoperirea unor statuete antropomorfe şi pentru ultima fază, Cucuteni B, din cadrul complexului cultural Cucuteni-Tripolie, între care predominau cele feminine, statuetele masculine erau puține. Plastica antropomorfă din faza Cucuteni B a fost clasificată de Meluța Marin, în funcție de sex, în statuete masculine modelate în picioare, între ele acum şi exemplarul de la Trinca-*La Şanț*, şi în statuete feminine verticale şi cu genunchii îndoiți drept sau şezânde. Ea adaugă acestor două grupe un al treilea grup, cel de la Şipeniț. Meluța Marin a realizat şi o diferențiere a lor după forma corpului, în statuete cilindrice sau plate, ultimele cu torso-ul plat, dar terminat tot într-un picior unic, masiv, cu vîrful modelat în mai multe variante, realist sau schematic, cilindric, cu un vârf ascuțit, proeminent[5]. Natalia Berlescu, conform poziției a deosebit două variante, una verticală, alta şezândă sau semişezândă, cu mici excepții iar pentru modelarea formei labei picioarelor şase variante, talpa cu călcâi, dreaptă, lățită sau cu opincă, cu suport circular sau ascuțit, ca un simplu vârf[6]. La fel şi pentru statuetele descoperite în județul

[2] M. Marin, **La plastica antropomorfa cucuteniana nella Dacia, în Revista di Scienze Preistoriche**, III, 1-2, 1948, p. 33 şi urm.; D.N. Popovici, C. Simiciuc, **Figurine de lut din vechile colecții ale muzeelor din județul Suceava**, II, în *Suceava*, 6-7, 1979-1980, p. 645.
[3] M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. Florescu, **Truşeşti. Monografie arheologică**, Bucureşti-Iaşi, Editura Academiei Române, Complexul Muzeal Național „Moldova" Iaşi, 1999, p. 351, fig. 373/1, 5 şi 2-4, 6-7.
[4] M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. Florescu, **op.cit.**, fig. 373/1-3, 5-6, sau 373/4 şi 373/7.
[5] M. Marin, **op.cit.**, p. 36.
[6] N. Berlescu, **Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei**, în *ArhMold*, II-III, 1964, p. 71 şi urm.; D. Monah, **Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie**, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț, 1997, p. 74.

Suceava s-a detaşat varianta cu laba piciorului modelată cu unele detalii anatomice sau cu vârf ascuţit[7].

Pentru plastica antropomorfă de la Trinca ne-am raportat la tipologia realizată de Dan Monah – deosebit de amplă, care analizează caracteristicile reprezentărilor antopomorfe, ordonându-le, şi pentru faza Cucuteni B, în statuete şi figurine, pe care le-a definit în funcţie de trei criterii de bază. Conform primului criteriu – considerentele tehnologice, pastă, modelare, ardere, de care depinde şi durata de utilizare, piesele de la Trinca-*La Şanţ*, se înscriu în grupa mare a statuetelor din faza Cucuteni B, modelate din pastă fină, categoria B, cu o utilizare îndelungată. Conform celui de-al doilea criteriu – statuetele de la Trinca au avut dimensiuni medii –, cu înălţimi situate între, h = 8-25 cm. De asemenea, conform criteriului legat de – poziţia şi forma statuetelor –, piesele de la Trinca se includ în grupa celor în poziţie verticală cu forme alungite, dominant în această perioadă. Ultimele două reprezentări antropomorfe probabil feminine au caracteristici ale tipului A, varianta A_{1a}. Statueta masculină de la Trinca-*La Şanţ*, se poate înscrie în varianta A_2, după cum indică partea conservată, şi care se continua probabil spre bază cu un suport cilindric, prin care piesa se fixa în poziţie verticală[8]. O piesă care avea marcat şi sexul masculin dar şi sânii, un androgin, s-a descoperit la Koszylowce, la fel era şi statueta păstrată în muzeul de la Fălticeni, publicată de Meluţa Marin, care avea marcaţi şi sânii şi eşarfa incizată în diagonală[9]. Mai realist s-a modelat statueta de la de la Drăguşeni-*Cetăţuia (Dealul lui Simeon Rusu)*, jud. Suceava, şi cu o sumară schiţare a mâinilor[10].

În tipologia după care ne orientăm, semnată de Dan Monah, s-au menţionat şi alte reprezentări masculine sau androgine, dar modelate în poziţie şezândă, incluse în tipul B – în care au fost analizate exemplarele de excepţie de la Mărgineni-*Cetăţuia*, pe bust tot cu o diagonală din puncte adîncite de pe umărul stâng spre talie şi Mihoveni-*Cahla Morii*, fără diagonală sau centură, la care a adăugat şi pe cele din aria tripoliană, menţionate de V.V. Hvojko[11]. Între reprezentările masculine ale acestei faze Dan Monah detaşează exemplarul de la Urecheni-*Rupturi*, jud. Neamţ, cu picioarele flectate, apropiate de modalitatea de reprezentare a statuetelor masculine din faza Cucuteni A[12]. Deşi, în genere statuetele fazei Cucuteni B au o altă formă în comparaţie cu acelea din faza Cucuteni A, ultima susţine continuarea unor tradiţii, între ele am menţiona statuetele din ansamblul plastic de la Dumeşti-*Între pâraie*, un grup format din 12

[7] D. N. Popovici, C. Simiciuc, **op.cit.**, p. 645.
[8] D. Monah, **op.cit.**, p. 112-114.
[9] **Ibidem**, p. 115, fig. 185/1 şi 140/1.
[10] Vl. Dumitrescu, **Une nouvelle station à céramique peinte dans le Nord-Ouest de la Moldavie**, în *Dacia*, 3-4, 1933, p. 115 şi urm.; D. Monah*,* **op.cit.**, p. 165, fig. 169/3.
[11] D. Monah, **op.cit.**, p. 117, fig. 181/1 şi 181/4; N. Ursulescu, V. Batariuc, **L'idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava**, în **La civilisation de Cucuteni**, 1984, p. 309-310, fig. 2; V.V. Hvojko, **Kamenej vek sredniego Pridneprovija**, în *Trudy XI, Arkheologija s'ezda v Kieve 1899*, 1, Kiev, 1901, p. 749, pl. XXII/2.
[12] D. Monah, **op.cit.**, fig. 187/10.

reprezentări antropomofe, 6 feminine şi 6 masculine[13].

La Cucuteni-*Cetățuie*, în ***subfaza Cucuteni*** B_1, cele 78 de statuete ilustrate în monografie au fost în majoritate feminine – 73, şi doar patru masculine şi un androgin – 4 + 1. Din acest număr 37 s-au datat în Cucuteni B_{1a}, între ele doar una era masculină iar o alta s-a distins prin redarea doar a unui sân; din etapa Cucuteni B_{1b}, din cele 16 statute descoperite tot una era masculină; de asemenea, din cele 25 de statuete încadrate larg în Cucuteni B_1, s-a precizat un exemplar masculin cu sexul indicat plastic, un fragment care avea pe tors, pe umărul stâng, un decor realizat dintr-un şir de împunsături oblice reprezentând probabil o eşarfă, la care s-a adaugat unul bisexual – androgin, redat cu ambele simboluri, triunghi şi plastic[14]. Pentru ***subfaza Cucuteni*** B_2, s-au ilustrat nouă statuete feminine, nici una nu era masculină. În mare, din ***faza Cucuteni B***, din cele 73 de statuete fragmentare datate larg în această perioadă, 63 au fost feminine şi 10 masculine. Între cele masculine una avea picioarele flectate[15], altă statuetă avea pe stânga bustului o eşarfă oblică, incizată. Toate statuetele masculine, precum şi piesa de la Trinca-*La Şanț*, aveau corpul modelat mai masiv şi tot cu un picior unic. Poate tot masculină era şi statueta care avea pe părțile laterale ale picioarelor câte trei şiruri verticale uşor arcuite de împunsături[16]. În total pentru faza B, au fost ilustrate 160 de statuete, dintre care 145 feminine, 14 masculine şi un androgin.

Mult mai bine conservate erau statuetele din sanctuare sau din locuri de cult, unde se practicau ritualurile comunității. Astfel de ansambluri statuare, adăpostite în condiții speciale, probabil în aşteptarea desfăşurării unui nou ceremonial, se aflau şi în interiorul locuinței nr. 33, de la Ghelăieşti-*Dealul Nedeia*, unde, în cadrul celor două machete rituale erau şi statuete masculine. În prima machetă, din cele patru statuete trei erau feminine, aceea dinspre sud cu însemnele gravidității şi doar una era masculină, situată la est. Cele patru statuete în poziție verticală din complexul de cult din faza Cucuteni B_1 de la Ghelăieşti-*Nedeia*, jud. Bacău, dispuse cruciş într-un vas, s-au asociat de către descoperitor simbolurilor legate de cele patru direcții ale spațiului sau de cele patru anotimpuri, în genere de un ritual de consacrare practicat în cadrul comunităților eneolitice[17]. La Ghelăieşti-*Nedeia*, statueta masculină cu bustul plat şi picioare alungite avea, la fel ca la Trinca-*La Şanțuri*, redată o centură prin două rânduri de împunsături şi o eşarfă, sugerată de

---

[13] R. Alaiba, **Complexul cultural Cucuteni-Tripolie. Meşteşugul olăritului**, Iaşi, Editura Junimea, 2007, p. 110, pl. 44-45.

[14] M. Petrescu-Dîmbovița, M. Văleanu, **Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică**, în colaborare cu: R. Alaiba, M. Alexianu, V. Cotiugă, O. Cotoi, M. Cozma, S. Haimovici, C. Iconomu, Al.C. Lăcătuşu, C. Marian, D. Nicola, S. Teodor, N. Ursulescu, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XIV, 2004, p. 258, fig. 211/14 şi 214/8, 214/6, 10 sau 214/7.

[15] **Ibidem**, p. 261, fig. 215/12; 216/10, 13; 218/9, 11, 17-18; 220/2, 5 şi p. 262, fig. 216/4).

[16] **Ibidem**, p. 263, fig. 220/1, 5.

[17] S. Marinescu-Bîlcu, **Cultura Precucuteni pe teritoriul României**, în Biblioteca de arhelogie, XXII, Bucureşti, 1974, p. 167 şi urm.; Vl. Dumitrescu, **op.cit.**, 1979, p. 86.

un şir de împunsături. În a doua machetă, ambele statuete păstrate, din care una de dimensiuni mici, erau zeităţi androgine, având redaţi şi sânii şi atribute de sex masculin[18]. O statuetă masculină exista şi în complexul de la Buznea-*La Silişte*, tot pe latura de est, amănunt pe baza căruia Şt. Cucoş, leagă ansamblul de un cult uranian iar prin fixarea pe un suport, de un cult htonian. Statueta masculină de la Buznea-*La Silişte*, însă, face parte din categoria celor şezânde, cu picioarele îndoite din genunchi, dar având marcată diagonala tot printr-un şir de împunsături[19].

Consideraţii. Figurinele prezentate pentru staţiunea Trinca-*La Şanţ*, credem că s-au modelat din pasta specifică ceramicii pictate şi cu toată masivitatea lor au fost arse complet, probabil în aceleaşi cuptoare în care s-a ars ceramica. Numărul lor mic s-a adăugat celor câteva unelte şi ceramicii pictate descoperite aici. Analiza formelor şi a ornamentaţiei ceramicii pictate, au dus la încadrarea staţiunii în subfaza Cucuteni B_2, din cadrul complexului cultural Cucuteni-Tripolie. Aşezările din stânga Prutului din această perioadă, cu excepţia aşezării Brânzeni III20, nu au fost cercetate până în prezent prin săpături sistematice ample.

Statuetele antropomorfe din faza Cucuteni B, din aşezarea de la Trinca-*La Şanţuri*, ca şi din alte staţiuni ale perioadei, au corpul alungit, fapt pentru care de cele mai multe ori sunt fragmentare. O parte dintre ele, în timpul procesiunilor religioase, probabil erau sparte, după cum a menţionat S.N. Bibikov, precum şi V.I. Marchevici[21], fapt ce explică starea de conservare a lor. A.P. Pogoževa a consemnat aceeaşi situaţie, în sinteza sa asupra plasticii antropomoorfe, unde menţionează între cele 2000 de statuete publicate, doar 5% statuete întregi, prin cele 103 exemplare[22]. Aceleiaşi practici rituale au fost supuse şi statuetele zoomorfe de la Mihoveni-*Cahla Morii*[23].

---

[18] Şt. Cucoş, **Complexele rituale cucuteniene de la Ghelăieşti, jud. Neamţ**, în *SCIVA*, 1, 1993, 44, p. 63, fig. 3 /4 şi 3/2-3, 5.1.

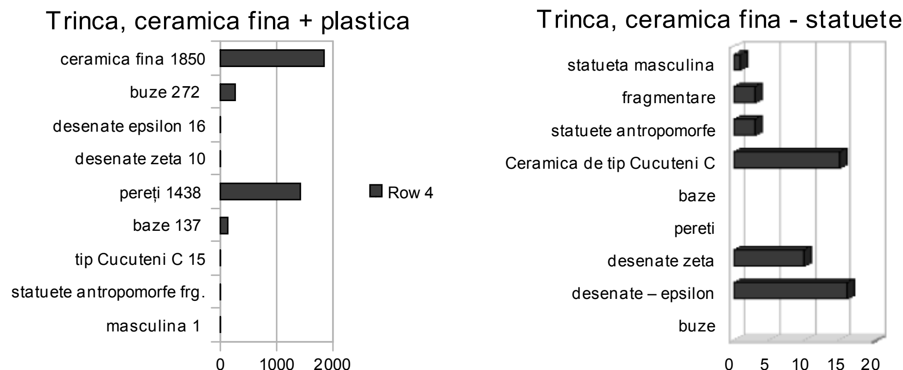
[19] **Ibidem**, p. 65; D. Boghian, C. Mihai, **Le complexe de cultes et le vase à décor ornitomorphe peint découverts a Buznea (dép. de Iasi)**, în **La civilisation de Cucuteni**, Iaşi, 1987, p. 313-324; **Ibidem**, p. 221-222, fig. 7.

[20] V.I. Marchevici, **Pozdne-tripolskie plemena Severnoj Moldavii**, Kišinev, 1981, p. 33 şi urm, fig. 89.

[21] V.I. Marchevici, **op.cit.**, p. 154.

[22] A.P. Pogoževa, **Antropomorfnaja plastica Tripol'ja**, Novosibirsk, 1983, nota 2.

[23] P.-V. Batariuc, S. Haimovici, B. Niculică, **Plastica zoomorfă cucuteniană de la Mihoveni-Cahla Morii**, în *ArhMold*, XXIII-XXIV, 2003 (2000-2001), p. 264-265.

Analizând inventarul păstrat am stabilit grafic câteva proporții, în raport cu ceramica fină descoperită, care însumează circa 1850 fragmente, din care buze 272, pereți 1438 şi baze 137. Din acestea s-au detaşat 16 vase pictate în stil ε, care predomină uşor şi 10 în stil ξ, la care s-au adăugat părți de la 15 vase specifice pentru ceramica de tip Cucuteni C[24].

În privința specificului în care s-a modelat plastica, după Vladimir Dumitrescu, statuetele feminine din faza Cucuteni B s-au realizat după un canon revăzut, mai îndepărtat de realitate[25], dar care nu se încadrează în grupul statuetelor de stil naturalist, printre altele ilustrate prin splendidele exemplare de la Bilcze Złote şi Kosziłowce, considerate ca fiind deosebite de cele care aparțin stilului schematic primitiv[26]. Cum a precizat arhelogul bucureştean, statuetele contemporane din cultura Gumelnița au fost mai puțin schematizate, apropiate de tipurile din estul Mediteranei şi din Asia Anterioară, spre deosebire însă de plastica în os extrem de schematizată a acestei civilizații, în comparație cu modelele egeene, din marmură[27].

[24] O. Levițki, R. Alaiba, **op.cit.**, fig. 3/1-3; 4; 5 sau fig. 6-7 şi fig. 8-9.
[25] Vl. Dumitrescu, **Arta culturii Cucuteni**, Bucureşti, 1979, p. 85.
[26] K. Majewski, **Chronologia i styl plastyki figuralnej zachodnio tripilskiej**, în *Archeologija*, Kiev, 2, 1948, p. 1-16, rezumat franceză, p. 477-483; D. Monah, **op.cit.**, p. 129 şi urm.
[27] Vl. Dumitrescu, **La station préhistorique de Traian (dép. de Neamț, Moldavie)**, în *Dacia*, 1945 (1941-1944), IX-X, p. 11-114; idem, **op.cit.**, 1979, p. 6-7.

Anthropomorphic Statuettes discovered in the archaeological Settlement of Trinca-*La Şanţ*
Summary

The figurines presented for the settlement of Trinca-*La Şanţ* were shaped, according to us, from the paste specific to the painted ceramics and with all their massiveness they were fully fired, probably in the same ovens the ceramic ware was fired. Their small number was added to the few tools and painted ceramic ware discovered down there. The analysis of the shapes and ornamentation of the painted ceramics led to the inclusion of the settlement in subphase Cucuteni B_2, of the cultural complex Cucuteni-Trypillia. The settlements on the left side of the Prut dated to this period, except for the settlement Brânzeni III[20], have not been researched until now by ample systematic researches.

The anthropomorphic statuettes of phase Cucuteni B, of the settlement of Trinca-*La Şanţuri*, as well as from other settlements of the period, have an elongated body, reason why they are most of the times fragmentary. During the religious ceremonies, some of them were probably broken, as specified by S.N. Bibikov, as well as by V.I. Marchevici[21], which explains their state of conservation. A.P. Pogoževa pointed out the same situation, in his synthesis of the anthropomorphic plastic art, where it is pointed that out of the 2000 published statuettes, only 5% are whole statuettes, as represented by the 103 items[22]. The zoomorphic statuettes of Mihoveni-*Cahla Morii* were subjected to the same ritual practices [23].

Analyzing the preserved inventory we could establish by means of graphs several percentages, in relation with the fine ceramic ware that was found, that sums up to about 1850 fragments, out of which 272 rims, 1438 walls and 137 bases. Out of these, 16 vessels painted in style ε, were noticed as slightly prevalent, in comparison to the 10 in style ξ, to which there were added parts of 15 specific vessels for the ceramic ware of the Cucuteni C type[24].

As for the specificity of shaping of the plastic art, as Vladimir Dumitrescu showed, the feminine statuettes in phase Cucuteni B were made according to a reviewed canon, rather different from reality[26], while there exists also a group of statuettes represented naturalistically, as indicated among others by the splendid items of Bilcze Złote and Kosziłowce, considered as differentiated form the primitive schematic style[26]. As pointed out by the archaeologist of Bucharest, the contemporary statuettes of the Gumelniţa culture were less schematized, similar to the types available to the east of the Mediterranean and in Near East, unlike the bone plastics items extremely schematized of this civilization, in comparison to the Aegean models, made of marble[27].

NOI PROPUNERI DE ANALIZĂ A NECROPOLELOR ENEOLITICE. STUDIU DE CAZ: NECROPOLA DE LA CERNICA

Sergiu Constantin Enea

Aşa cum o arată şi titlul[1], încercăm prin acest text să propunem o nouă metodă de analiză a necropolelor neolitice şi eneolitice, iar pentru exemplificare am analizat necropola de la Cernica. Încă de la început considerăm că este nevoie să facem o serie de precizări: în primul rând, analiza noastră vizează posibilităţile de identificare a structurilor sociale din necropole, aplicabilitatea analizei fiind numai pentru neolitic şi eneolitic, spaţiu temporar pentru care avem oarecare competenţe şi interes; credem că metoda, cu unele amendări, poate fi folosită şi pentru alte epoci istorice.

Am ales să analizăm necropola de la Cernica deoarece aceasta, chiar cu unele deficienţe, este una din puţinele necropole cercetate care se bucură de publicarea monografică[2]; de asemenea, pentru o mai bună imagine de ansamblu asupra necropolei[3], am avut în vedere şi alte articole referitoare la aceasta publicate în timp în literatura de specialitate[4].

Câteva date despre necropola de la Cernica se pot sintetiza într-un tabel.

---

[1] O variantă în limba franceză a acestui articol a fost publicată în *Codrul Cosminului*, 15, 2009.

[2] E. Comşa, Gh. Cantacuzino, **Necropola neolitică de la Cernica**, Bucureşti, Editura Academiei, 2001.

[3] În demersul nostru nu vom aborda probleme generale cum ar fi istoricul cercetărilor, datarea cronologică, problemele antropologice etc., considerând că acestea sunt cunoscute de către cercetători, insistând mai ales pe inventarul funerar şi pe consideraţiile ce se pot face din analiza acestuia. Acest studiu face parte dintr-un proiect mai mare ce vizează analizarea tuturor necropolelor neolitice şi eneolitice din actualul spaţiu românesc; chiar dacă nu avem situaţii excepţionale de genul celor de la Varna, Durankulak, Giurgiuleşti sau din spaţiul Tiszapolgár şi puţine necropole cercetate sunt publicate monografic, considerăm că o reevaluare a materialelor publicate ne poate conduce la concluzii mai consistente, mai ales din punct de vedere social.

[4] Gh. Cantacuzino, **Observations concernant les rites funéraires néolithiques de la nécropole de Cernica**, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 45-58; idem, **Necropola preistorică de la Cernica şi locul ei în neoliticul românesc şi european (în lumina ultimilor descoperiri arheologice)**, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 379-400; idem, **The Prehistoric Necropolis of Cernica and Its Place in the Neolithic Cultures of Romania and of Europe in the Light of recent Discoveries**, în *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 45-59; idem, **Morminte cu schelete aşezate pe torace din necropola neolitică de la Cernica şi semnificaţia acestui ritual preistoric**, în *Muzeul Naţional*, II, 1975, p. 223-235; R. Kogălniceanu, **Utilizarea testului X^2 în arheologie. Studiu de caz – necropola neolitică de la Cernica**, în *ArhMold*, XXVIII, 2005, p. 265-302.

Tabel. 1 Repartiția pe grupe de vârste şi sex a indivizilor din acest cimitir se prezintă în felul următor[5]:

Sexul / Vârsta		Bărbați		Femei		Indeterminabili		TOTAL	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Infans I	0 – 7 ani	-	-	-	-	7	2,32	**7**	**2,32**
Infans II	7 – 14 ani	-	-	2	0,66	11	3,64	**13**	**4,30**
Adolescenți	14 – 20 ani	8	2,65	6	1,99	3	0,99	**17**	**5,63**
Adulți	20 – 30 ani	19	6,29	44	14,57	4	1,32	**67**	**22,18**
Maturi	30 – 60 ani	104	34,44	66	21,85	5	1,65	**175**	**57,94**
Senili	Peste 60 ani	11	3,64	4	1,32	-	-	**15**	**4,96**
Indeterminabili		-	-	-	-	8	2,65	**8**	**2,65**
TOTAL		**142**	**47,02**	**122**	**40,39**	**38**	**12,57**	**302**	**99,98**

În analiza noastră operăm mai ales cu inventarele funerare şi de aceea trebuie să definim noțiunea de **bogăție**, adică de a stabili diferențele calitative şi cantitative dintre mormintele unei necropole; acest raționament presupune două etape:

- prima (care se situează la nivelul descriptiv al inventarului unui mormânt) descrie o bogăție – un mormânt are un inventar mai bogat sau mai sărac decât altul;
- a doua, care se situează la nivelul interpretativ al inventarului funerar şi traduce o bogăție social-economică; ea reprezintă costul economic şi social al inventarului, inseparabil de statutul defunctului şi priveşte în momentul acela pe defunct în mormântul său ca membru al unei societăți de viețuitori şi care a fost înhumat.

Trecerea de la nivelul descriptiv al bogăției inventarului la nivelul interpretativ al eventualei bogății sociale sau economice a defunctului implică punerea în aplicare a unor grile de analiză care trebuie să permită punerea în evidență a grupelor sociale şi/sau economice diferite. Grilele de analiză elementară sunt asocierile dintre tipurile de obiecte şi sexe, clase de vârstă sau tip de înmormântare. Prin aceste grile de analiză, obiectele pot materializa direct, prin asocieri clare, o valoare sexuală, cronologică, a claselor de vârstă, dar dacă este vorba de valoarea lor socială aceste asociații fundamentale nu sunt suficiente[6].

Analizele necropolelor ce au urmărit aspecte sociale folosindu-se de metoda „numărului de obiecte din fiecare mormânt" nu au ajuns la nici un rezultat, de aceea noi am căutat un alt criteriu care permite o evaluare socială a obiectelor şi care pune în lumină grupele de morminte distincte, fără a face din fiecare mormânt o particularitate. Criteriul este considerat ca pertinent când, după ce au fost definite

---

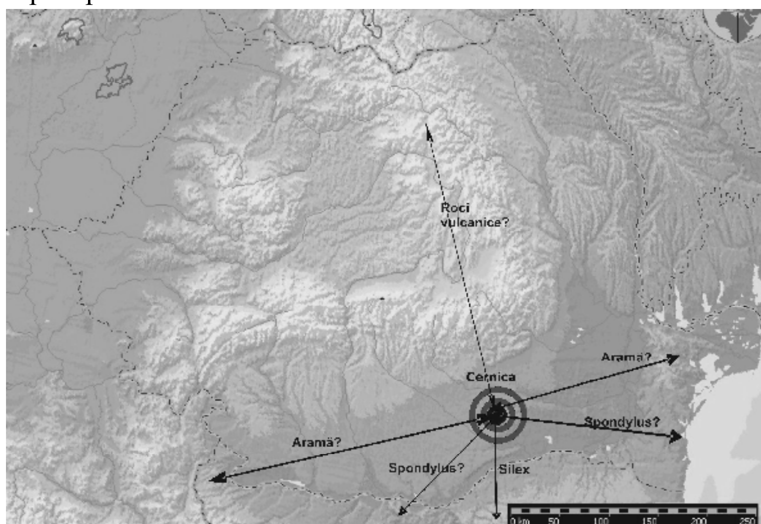
5 Olga Necrasov *et alii.*, **Cercetări paleoantropologice privitoare la populațiile de pe teritoriul României**, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 186.

6 Laurence Manolakakis, **Le mobilier en silex taille des tombes de Varna I**, în *Acta Musei Varnaensis*, VI, 2008, p. 126. Acest articol a constituit punctul de plecare şi ne-a oferit modelul analitic pe care l-am avut în vedere în studiul de față.

diferite grupe, aceste grupe înseşi pun în evidenţă repetiţii.

La nivel descriptiv, în cadrul inventarului din necropola de la Cernica au fost atestate 11 materiale diferite; nu există asocieri evidente dintre un anumit material şi anumite categorii de morminte, poate numai topoarele şi dălţile din roci dure tind a fi depuse în mormintele de bărbaţi sau podoabele asociate mai ales mormintelor de femei şi copii.

Originea materiilor prime din care au fost confecţionate piesele din inventar este diversă; materiale ca: argila, dinţii de cerb şi mistreţ, osul, cornul sunt considerate ca provenind din surse potenţiale apropiate (marcate pe hartă cu cercuri concentrice), atâta timp cât nici o analiză nu permite să se demonstreze o sursă mai îndepărtată, în timp ce alte materiale (valve de *Spondylus*[7], silex, roci vulcanice, aramă) negăsindu-se în orizontul local au fost aduse de la mari distanţe. Din aceste materiale au fost confecţionate aproape 30 de tipuri de obiecte: topoare, dălţiţe, vase, mărgele, brăţări, ace, pandantive, unelte etc. În cele 119 morminte cu inventar (31,5 %) de la Cernica s-au descoperit peste 550 obiecte[8].

Harta 1. Distribuirea materiilor prime din care au fost confecţionate piesele din necropola Cernica

[7] Pentru locul de provenienţă a valvelor de *Spondylus* există păreri diverse, care converg spre două areale: M. Egee sau M. Neagră, oricare ar fi însă originea acestora distanţa este însemnată faţă de necropolă. Zsolt Siklósi, **Prestige Goods in the Neolithic of the Carpathian Basin. Material manifestations of social differentiation**, în *Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2004, Budapesta, p. 1-62; Sergiu Haimovici, **Transgresiunea uriaşă şi vijelioasă a apelor Mării Negre din neoliticul timpuriu dobrogean, având ca urmare apariţia a două specii acvatice mediteraneene: Spondylus gaederopus şi Sparus aurata la litoralul românesc al acestei mări**, în *Pontica*, 41, 2008, p. 421-441.

[8] Cu siguranţă numărul pieselor este mai mare dacă avem în vedere că pentru unele morminte descoperitorul doar se mulţumea să amintească ce s-a descoperit, nu şi numărul pieselor (de ex. salbă din dinţi de mistreţ, mărgele din scoică, etc.).

Categoriile de obiecte, adică combinația care asociază tipul de obiecte cu materialul de confecționare, spre exemplu brățară de *Spondylus*, topor din piatră, lamă de silex – sunt în număr de **26** şi nu prezintă nici o asociere netă cu un tip de mormânt, asocieri ca mărgele de scoică, aramă, brățări de scoică, topoare de piatră regăsindu-se în multe morminte.

Datele cuprinse în monografie referitoare la inventar pot fi sintetizate în câteva tabele combinatorii reprezentative.

Tabel 2. Repartiția inventarului în funcție se sexul individului (după monografie)

Sex	**Cu inventar**	**Fără inventar**
Bărbați	48	84
Femei	41	84
Nu s-a putut determina sexul	9	25
Fără determinare antropologică	20	68
Situație antropologică neclară	3	4

Tabel 3. Repartiția inventarului în funcție de vârsta individului (după monografie)

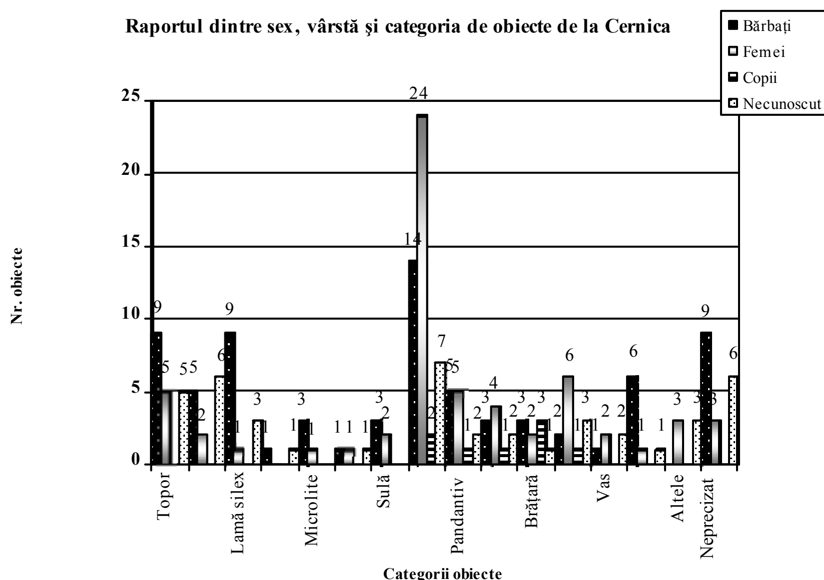
Vârstă	**Cu inventar**	**Fără inventar**
Copii	6	15
Adolescent	7	8
Adult	27	46
Matur	54	111
Senil	4	10
Indivizi cărora nu li se poate determina vârsta	-	6
Morminte fără studiu antropologic	20	65
Morminte cu situație antropologică neclară	3	4

Credem că putem trage concluzii din realizarea unor tabele şi grafice combinatorii:

Tabel 4. Tabel combinatoriu între sexul, vârsta şi categoria de obiect folosită în inventar (după monografie)

Categorii obiecte	**Bărbați**	**Femei**	**Copii**	**Necunoscut**	**Total**
Topor	9	5		5	19
Dălțiță	5	2		6	13
Lamă silex	9	1		3	13
Răzuitor	1			1	2
Microlite	3	1			4
Aşchie	1	1		1	3
Sulă	3	2			5

Mărgele	14	24	2	7	47
Pandantiv	5	5	1	2	13
Ac	3	4	1	2	10
Brățară	3	2	3	1	9
Inel	2	6	1	3	12
Vas	1	2		2	5
Fragmente	6	1		1	8
Altele		3		3	6
Neprecizat	9	3		6	18
Total	**74**	**62**	**8**	**43**	**187**

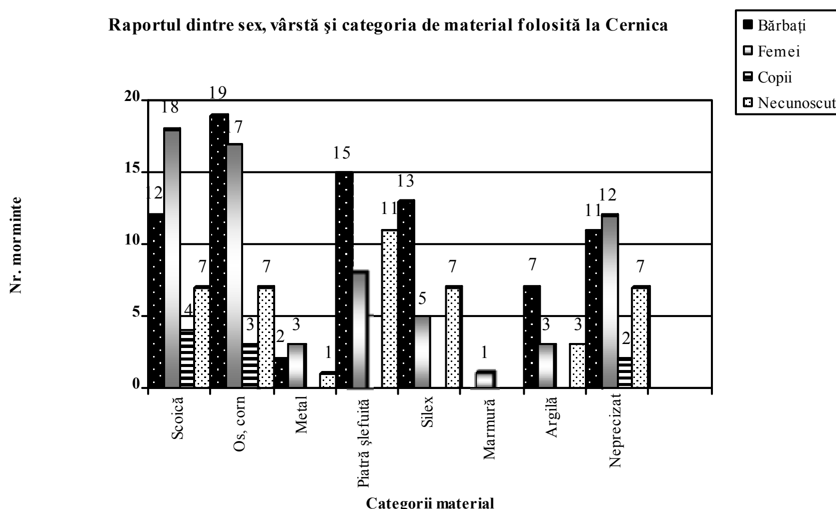
Observăm că în această necropolă categoria de obiecte care predomină este aceea a mărgelelor (în 47 de morminte), urmată de aceea a topoarelor (în 19 morminte), dălțițe, lame şi pandantive (în 13 morminte), inele (în 12) şi ace (în 10 morminte). Alte observații pe care le putem face: în mormintele de copii se depun exclusiv podoabe (mărgele, pandantive, inele, brățări, ace), în mormintele de femei predomină de asemenea podoabele, însă în câteva morminte au fost depuse şi unelte, după cum, în mormintele de bărbați predomină obiectele cu caracter utilitar, apărând însă şi podoabe. Ca o observație generală, dintre toate categoriile de artefacte pe care le-am contabilizat la Cernica predomină categoriile de podoabe, mai ales mărgele şi mai puțin obiectele cu caracter utilitar[9].

[9] Sergiu Enea, **Necropolele neo-eneolitice din România – mărturii ale simbolismului**

Considerăm că este interesant de văzut dacă există vreo corespondență între tipul de material şi sexul decedatului; situația este redată în tabelul următor:

Tabel 5. Tabel combinatoriu între sexul, vârsta şi categoria de material folosită în inventar (după monografie)

Tip material	Bărbați	Femei	Copii	Necunoscut	Total
Scoică, cochilie	12	18	4	7	41
Os, corn	19	17	3	7	46
Metal	2	3		1	6
Piatră şlefuită	15	8		11	34
Silex	13	5		7	25
Marmură		1			1
Argilă	7	3		3	13
Neprecizat	11	12	2	7	32
Total	**79**	**67**	**9**	**43**	**198**

Repartiția acestor categorii de materii în morminte nu prezintă asocieri foarte relevante, după cum nu există asocieri clare nici între inventar şi poziția

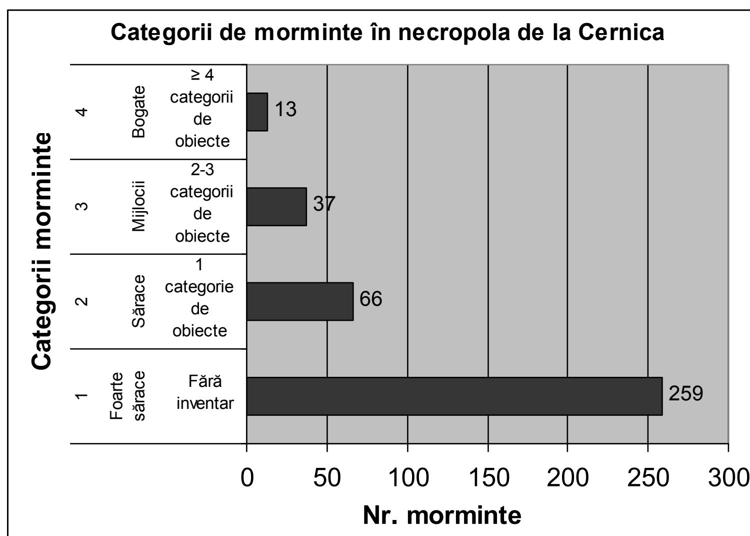
puterii şi ale organizării sociale, în **In medias res praehistorie. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata** (ed. G. Bodi), Iaşi, 2009, sub tipar.

scheletului (întins pe spate sau chircit)[10]. Faptul că în mormintele de copii s-au depus numai podoabe este întărit şi prin acest grafic, observându-se că materialele depuse în respectivele morminte sunt cele din care au fost confecţionate podoabele (scoică şi os). Observăm că, din punctul de vedere al categoriei de material folosită, predomină osul şi cornul, materii preluate din orizontul local al comunităţii de la Cernica (în 46 de morminte), scoica (41 morminte), piatra şlefuită (34 morminte). Se observă că uneltele din silex şi piatră sunt depuse mai ales în mormintele de bărbaţi, dar apar şi în unele morminte de femei, întărindu-se astfel observaţiile de mai sus, la fel ca şi predominarea podoabelor în mormintele de femei[11].

Prin analiza efectuată până acum categoriile de morminte care să releve aspecte sociale încă nu s-au putut identifica. Astfel că, pentru a identifica grupele de morminte coerente din necropolă propunem următorul criteriu: ***numărul de categorii de obiecte pe mormânt în necropolă***[12]. Repartiţia ansamblurilor în funcţie de numărul categoriilor de obiecte pe mormânt se supune unei curbe, dar un mic grup se distinge net, cel conţinând un mare număr de categorii de obiecte. Folosind acest criteriu am putut distinge patru grupe de bogăţie.

Grup	**Categorii**	**Descriere**	**Număr mormânt**[13]	**Procent**
1	Foarte sărace	Fără inventar	259	68,51 %
2	Sărace	1 categorie de obiecte	66	17,48 %
3	Mijlocii	2-3 categorii de obiecte	37	9,78 %
4	Bogate	≥ 4 categorii de obiecte	13	3,43 %
Total			**375**	**99,2 %**

[10] E. Comşa, Gh. Cantacuzino, **op.cit.**, p.190. Aceleaşi categorii de obiecte apar atât în mormintele cu schelete întinse cât şi chircite, evident în acestea din urmă mult mai puţine numeric datorită procentului mai mic pe care l-au avut în necropolă.
[11] Concluzii asemănătoare întâlnim şi la R. Kogălniceanu, **Necropola de la Cernica**, referat în cadrul doctoratului cu tema **Primele necropole din neoliticul şi eneoliticul din România**, coordonator ştiinţific N. Ursulescu, susţinut la Iaşi în aprilie 2005, p 26-27; Eadem, **Utilizarea testului**, p. 275 şi urm.
[12] Metoda a fost dezvoltată pentru prima dată de Daniel Miller; D. Miller, **Artefacts as categories: a study of ceramic variability in central India**, Cambridge University Press, Cambridge, 1985; Idem, **Material culture and mass consumption**, Blackwell, Oxford, 1987.
[13] Analiza statistică am făcut-o pentru 378 de morminte, iar diferenţa de trei morminte este dată de neconcordanţele în ceea ce privesc publicarea necropolei.

Ar mai exista şi o a cincea grupă, una latentă, aceea a indivizilor care nu au avut mormintele în necropolă.

Aceste patru grupe cuprind toate tipurile de morminte, toate clasele de vârstă şi ambele sexe. Tot ceea ce a fost atestat în mormintele sărace şi mijlocii există, de asemenea, şi în mormintele bogate. În necropola de la Cernica, mormintele bogate nu reprezintă decât 3,43 % din total, dar concentrează 65 % din cele 26 categorii de obiecte; câteva din aceste categorii (de ex. mărgele de marmură) nu au fost depuse decât în aceste morminte bogate. Mormintele bogate, definite pe baza criteriului celui mai mare număr de categorii de obiecte, posedă, de asemenea, şi cel mai mare număr de obiecte pe categorie (de ex.: M 43, M 98, M 216, 251).

În această diversitate şi bogăţie, se desenează un alt nivel de variabilitate, cel al provenienţei – locale, regionale sau supraregionale – a materiilor prime sau a atelierelor. Acest nivel de diversitate relevă un cost economic şi social al inventarului; interesant este că dintre obiectele confecţionate din materii care nu provin din orizontul local (deci cele care au fost aduse de la mari distanţe, probabil pe calea schimbului) cele mai multe au fost depuse în mormintele bogate: mai mult de jumătate din numărul mărgelelor de aramă a fost depusă în mormintele bogate (mărgelele sunt cu atât mai numeroase cu cât mormântul este mai bogat), la fel brăţările din *Spondylus*, în timp ce o treime din piesele de silex au fost depuse în mormintele bogate. Considerăm că ansamblul unui mormânt simbolizează locul pe care îl ocupă defunctul în societate: deci, marea diversitate a inventarului unui mormânt se supunea regulilor sociale şi nu era realizată la întâmplare.

Dacă cele patru grupe de morminte nu pot fi cuprinse în termenii claselor de vârstă sau de sex, şi aceasta indiferent de tipul de înhumare, este pentru că statutul defunctului se supune unor reguli mult mai complexe decât apartenența la o clasă de vârstă sau sex. Statutul său putea fi conferit de rolul său economic şi social.

Cele patru grupe trebuie interpretate în termenii bogăției socio-economice: clasa de morminte fără inventar poate corespunde fie unor defuncți foarte săraci, fie unei clase aparte, aşa cum este cea de-a cincea, a defuncților care nu au fost înhumați în necropolă.

Statutul social deosebit al defuncților înhumați în clasa mormintelor bogate este dovedit şi de timpul de lucru necesar pentru confecționarea ansamblurilor respective; faptul că unele morminte nu conțin decât o singură mărgică, dintr-un material oarecare, în vreme ce altele conțin câteva zeci de piese, nu este întâmplător şi prin urmare arată un timp de lucru diferit raportat la statutul diferit al defuncților.

Realizarea mormântului propriu-zis necesită un timp mai îndelungat, după clasa de bogăție: multitudinea observată – categoriile de obiecte, numărul exemplarelor, complexitatea asocierilor, tipurile de înhumări care caracterizează mormintele bogate, indică un timp de realizare-fabricare a mormântului mult mai mare decât în cazul altor tipuri de morminte.

Poate că nu este lipsit de interes dacă în final completăm prin faptul că dintre scheletele din mormintele bogate unul singur aparține unui copil (M 88bis), restul aparținând unor adulți, atât femei, cât şi bărbați. Aproape toate scheletele din mormintele bogate erau întinse pe spate, numai unul singur era chircit dreapta, M 251, un schelet de femeie adultă, care era însărcinată în momentul înhumării.

Essai d'analyse sociale des nécropoles énéolithiques. Étude de cas: la nécropole de Cernica

Résumé

On essaie par ce texte d'adapter une méthode d'analyse des nécropoles utilisée dans la littérature étrangère aux réalités de l'archéologie roumaine et comme exemple on l'a appliquée pour la nécropole de Cernica. Dès le début, on considère qu'il est besoin de faire une suite de signalisations: premièrement, notre analyse vise les possibilités d'identification des structures sociales des nécropoles, la mise en pratique de l'analyse étant seulement pour le néolithique et l'énéolithique, intervalle temporel pour lequel on pense d'avoir quelques competences et intérêt; on pense que cette méthode, avec certaines améliorations, peut être utilisée aussi pour d'autres périodes historiques.

Pour l'identification des groupes de tombes cohérentes d'une nécropole on utilise le critère suivant: **le nombre de catégories d'objets par tombe dans la nécropole**. La répartition des ensembles en fonction du nombre des catégories d'objets par tombe est asservie à une courbe, mais un petit groupe se distingue clairement, celui contenant un grand nombre de catégories d'objets. En utilisant ce critère on a pu distinguer pour Cernica quatre groupes de richesse. Il y aurait une cinquième, une latente, celle des individus qui n'ont pas eu des tombes dans la nécropole.

Dans la nécropole de Cernica, les tombes riches ne représente que 3,43 % du total, mais elles concentrent 65 % de ces 26 catégories d'objets; quelques de ces catégories (par ex. les perles en marbre) n'ont pas été déposées que dans des tombes riches. Les tombes riches, définies d'après le critère du plus grand nombre de catégories d'objets, possèdent aussi le plus grand nombre d'objets par catégorie (par ex. M 43, M 98, M 216, M 251). On croit qu'il est intéressant de préciser que la situation est similaire aussi à Varna où les tombes riches représentent 3,7 % du total, les ensembles très riches concentraient 75 % de différentes catégories d'objets; donc, comme on observe des dates présentées, on peut apprécier que dans une communauté dès le début de l'énéolithique, les individus avec un statut particulier représentaient environ 4 % du total des membres de la communauté.

Anexa 1. Repartizarea inventarului funerar în morminte din necropola de la Cernica (conform monografiei 2001)

Nr. Morm.	Vârstă / Sex	Ceramică	Podoabe								Altele	Utilaj litic			
			Mărgele				Ace os	Pandantive	Inele os	Brățări scoică		Topor piatră	Dălțiță piatră	Microlite silex	
			Dinți	Scoică	Aramă	Altele									
3	Adolesc.											1			
9	Adult, F		1	9											
13	Copil						*								
16	Adult, M			1	3										
17	Matur, F								*		2 piese corn				
19	Adult, F										Placă os				
22	Adult			6											
26	Senil											1			
27	Adolesc										Placă mistreț				
28	Adult, M		3		2							1			
29	Adult, F			> 26	5										
32	Adult								1						
34	Adoles F		*	13											
37	Senil							1							
38	Adult, M			28											
40	Adult											1			
41	Adult										Sulă, placă os				
42	Adult, F				1										
43	Adult, F		1	27	17			1	1	7	Valvă scoică				
45	Matur											1			

47	Adult, F			*				1			Valvă				
48	Adolesc		*	4	6										
54	Senil								1						
63	Adoles F											1			
68	Adult									1					
70	Copil									1					
73	Adult, M											1			
74	Adult, F												1		
75	Copil			16											
77	Adoles F			1											
79	Adult												1		
80	Adult, F	*													
81	Adult, M										Colț mistreț		1		
82	Adult							1	2						
84	Adult													1	
87 bis	Adult			2					1						
88	Adoles F							1							
88 bis	Copil			1		1			1	3					
90	Adult, M								1						
92	Adult				2	*	1								
95	Adult, M			*	*		1					1			
96	Matur, F											1			
97	Adult													4	
98	Adult, M			11	8		1						1		
101	Adult, F				*	marmură	1							1	
102	Adult, M											1			
103	Adult, F					*									

109	Adolesc												1		
111	Adult			16	*	*						1			
112	Adult			3										1	
113	Adult				4										
115 B	Adult			2	*										
116	Adult	*													
117	Adult, F	2 vase												2	
120	Adult			*	10								1	1	
126	Adult											1			
127	Adoles M						1	1			Răzuitor	1		5	
132	Adult, M										Sulă os			1	
133 bis	Adult, F													2	
137	Adult													1	
141	Adult, F									1					
144	Adoles F			2	1			1							
156	Adult, M													1	
162	Adult, F				5										
164	Adult					2									
166 A	Adult, F									3	Plăcuțe scoică				
168	Adolesc	*													
169	Matur										Ofrandă carne				
171	Matur, F										9 dinți cerb				
173	Adult, F										Salbă dinți				
182	Adult					*									
186	Adult, M			2										1	
188	Matur, F			3						3					
194	Adult, M			7											

196	Adult, F			8	*						Sulă os				
198	Adult, F				6										
210	Adult, F													3	
211	Adult										Unealtă os			2	
216	Adult										2 plăcuțe os, sulă os,obiect os			11	
218	Adult, M										Obiect os				
225	Adult, F							1			Ofrandă carne				
227	Adult, F													13	
236	F			*	3										
239	Adult, M												1	1	
241 A	Adult, M			1								1		1	
241 B	Adult, M										Colț mistreț				
244 C	-								1						
250	Adult, F	*									Colț mistreț				
251	Adult, F+copil			19	5		1		1						
253	Adult, F													1	
255	Adult, M												1		
256	Adult, F		*	*	*	*					Lustruitor				
259	Adult	3											1		
265	Adult, F	Vas													
266	Adult, M										Valvă scoică				
267	Adult, F			*	6				1	1					
270	Adult												1		
273	Adult, M										Unealtă corn	1		5	
278	Adult											1			
281	Adult												1		
282	Adult, F													3	

284	Adult, M							1	1		Răzuitor silex				
289	Adult, M						1								
292	Adult, F										7 plăcuțe scoică				
303	Adult, F+copil			*											
314	Adult, M										Pafta scoică		1		
329	Adult, M	*									Os pasăre		1	1	
330	Adult, M										Os mic			1	
340	Adult, F			*	*										
341	Adult, F			6											
342	Adolesc F			2	3										
343	Adult, M										Obiect os				
346	Adult, M											1			
348	Adult, F	*													
354	Adult, M	*		*	1		1							3	
355	Adult, F			*	*							1			

DATE PRELIMINARE DESPRE O NOUĂ AŞEZARE A CULTURII COSTIŞA DIN JUDEŢUL NEAMŢ

Vasile Diaconu

Prin investigaţiile arheologice din staţiunea preistorică de la Costişa (jud. Neamţ), începute în deceniul şase al secolului trecut[1], la care s-au adăugat ulterior alte descoperiri similare, s-au putut creiona elementele definitorii ale uneia dintre cele mai importante culturi specifică Bronzului mijlociu dintre Carpaţii Răsăriteni şi Prut – cultura Costişa.

Fără a insista asupra unora dintre rezultatele cercetărilor de până acum[2], dorim să aducem în discuţie unele date obţinute ca urmare a recentelor recunoaşteri arheologice de suprafaţă, efectuate în partea de nord-est a judeţului Neamţ (în Depresiunea Neamţ), şi care au permis identificarea unei noi aşezări a culturii Costişa[3].

Aşezarea în discuţie se află în zona limitrofă a oraşului Târgu Neamţ, la 1,5 km vest de cartierul Humuleştii Noi. Pe un pinten al Dealului Osoi, orientat spre sud-est, cunoscut sub toponimul *În spini*, delimitat la nord de pârâul Adânc, iar la sud de pârâul Valea Seacă, au fost identificate materiale ceramice şi piese litice, care confirmă existenţa unei aşezări a culturii Costişa.

Spre deosebire de majoritatea aşezărilor acestei culturi, care se află pe forme de teren dominante (boturi de deal, terase înalte)[4], staţiunea de la Târgu Neamţ este amplasată pe o pantă lină, orientată spre est, fără a dispune de reale posibilităţi defensive (fig. 1). Totuşi, prin poziţia pe care o ocupă (alt. absolută – 458 m; alt. relativă – 8 m), aşezarea dispune de o bună vizibilitate asupra unui sector important al Depresiunii Neamţ.

În lipsa unor cercetări sistematice, este dificil să stabilim intensitatea locuirii în acest punct sau caracterul economic al comunităţii care a întemeiat această aşezare, dar, pe baza materialelor de care dispunem (piese litice şi ceramică), pot fi formulate o serie de observaţii cu caracter preliminar.

---

[1] Al. Vulpe, **K voprosu o periodizacii bronzovogo veka v Moldave**, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 105-122; Al. Vulpe, M. Zamoşteanu, **Săpăturile de la Costişa (r. Buhuşi, reg. Bacău),** în *Materiale*, VIII, 1962, p. 309-306.

[2] Pentru o privire de ansamblu, vezi V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (coord.), **Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România**, Piatra Neamţ, 2001.

[3] Cercetări de suprafaţă V. Diaconu, 2008, 2009.

[4] Gh. Dumitroaia, **Consideraţii asupra culturii Costişa-Komarov de pe teritoriul Moldovei**, în **Cultura Costişa**…, p. 15.

Inventarul litic.

De pe suprafaţa aşezării a fost recoltat un bogat material litic, constituit în principal din deşeuri de prelucrare (aşchii), indiciu clar al confecţionării uneltelor de piatră în cadrul aşezării. Ţinând cont de faptul că nu au fost identificate alte urme de locuire preistorică în acest punct, încadrarea materialelor litice în inventarul aşezării Costişa poate fi astfel justificată.

Fără a emite observaţii cu titlu definitiv şi având în vedere caracterul cercetării, considerăm că numărul mare de piese litice nu indică existenţa unor ateliere de prelucrare a pietrei[5], ci a fost determinat de necesităţile comunităţii umane de a obţine unelte şi arme de piatră, care să corespundă specificului economic al acesteia.

Cea mai facilă sursă de aprovizionare cu materii prime a constituit-o albia pârâului Valea Seacă, situată la 300 m spre sud, şi în care se găsesc numeroase gresii şi marne brune bituminoase. În mod sigur şi albia râului Topoliţa, situată la 1,5 km spre sud, a constituit o sursă de aprovizionare cu materii prime, mai ales că izvorăşte din Munţii Stânişoarei, care au în structură gresii glauconitice şi orizonturi menilitice[6].

Pe lângă rocile locale, care deţin ponderea cea mai crescută (aproximativ 75%), pe suprafaţa aşezării au mai fost descoperite şi piese confecţionate din silex şi din roci vulcanice. Pentru piesele de silex, este de presupus că cele mai facile surse de aprovizionare cu materii prime le-au constituit zăcămintele din terasele Prutului, cuprinse între sectorul Rădăuţi-Prut şi Mitoc[7]. Pentru rocile vulcanice, sursele de aprovizionare trebuie căutate în eruptivul Carpaţilor Orientali[8].

Din punct de vedere tipologic, pot fi identificate două mari categorii de artefacte litice: deşeuri de prelucrare şi piese finite, prima categorie fiind cea mai bine reprezentată (tabel 2).

---

[5] Nu împărtăşim opinia cercetătorului M. Brudiu, care, în urma unor cercetări de suprafaţă efectuate în judeţul Vrancea, a identificat trei situri specifice culturii Monteoru, de pe suprafaţa cărora a recoltat un bogat material litic, fapt ce l-a determinat să considere că în punctele respective au existat ateliere de prelucrare a pietrei. Descoperirea unui număr redus de piese finite şi a numeroase deşeuri de prelucrare nu constituie, în mod obligatoriu, indiciul existenţei unor ateliere de cioplire a pietrei, mai ales că acest fapt nu era dovedit şi stratigrafic. În mod cert, în cele trei situri, specificul economic al comunităţilor de acolo a impus o specializare în prelucrarea pietrei. Autorul afirmă că materiile prime şi modul de lucru al pieselor litice recomandau utilizarea acestora în operaţiuni de tăiere şi prelucrare a lemnului; M. Brudiu, **Ateliere de cioplire a pietrei în culturi postpaleolitice descoperite în judeţul Vrancea**, în *Danubius*, II-III, 1969, 65-70.

[6] Al. Păunescu, **Paleoliticul şi epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpaţi şi Siret**, vol. I/1, Bucureşti, 1998, p. 57 şi nota 103.

[7] Idem, **Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României**, Bucureşti, 1970, p. 84.

[8] O. Cotoi, C. Grasu, **Unelte de piatră şlefuită din eneoliticul subcarpaţilor Moldovei,** Iaşi, 2000, p. 40.

Deşeurile litice sunt reprezentate de numeroase aşchii de gresie glauconitică şi silicolit, majoritatea fiind de mărime mijlocie sau macrolitice (unele au până la 9 cm lungime). Tehnica de cioplire, aşa cum poate fi reconstituită pe baza pieselor de care dispunem, indică persistenţa unor maniere mai vechi de lucru, caracteristice paleoliticului[9]. Din acest punct de vedere pot fi identificate două situaţii: percuţia se făcea pe un plan pregătit anterior sau direct pe cortexul bulgărelui de piatră. Cioplirea se făcea cu ajutorul percutoarelor (fig. 2/1-3), confecţionate din bulgări de piatră, recoltaţi tot din albiile râurilor. Toate percutoarele păstrează urmele unor cioplituri sumare, dar şi a loviturilor aplicate nucleelor.

Nucleele descoperite până acum sunt de dimensiuni relativ mici şi păstrează urmele unor desprinderi lamelare sau aşchiale, în sensuri deferite (fig. 2/4, 5).

Prezenţa numeroaselor aşchii macrolitice este în strânsă legătură cu structura rocilor folosite, care nu se pretau foarte bine la clivare şi, deci, nu puteau fi obţinute piese lamelare sau de mici dimensiuni care să poată fi folosite.

Unele dintre aşchii au pe o latură (de obicei opusă planului de lovire) retuşe marginale, datorate folosirii lor în diferite activităţi (fig. 2/10, 11; fig. 3/1-4; fig. 4/2-5, 8, 9). Dimensiunile destul de mari ale unor asemenea aşchii (fig. 3/1-6; fig. 4/1-5, 7), permiteau utilizarea lor în diferite operaţiuni de tăiere şi prelucrare a lemnului. Nu excludem posibilitatea ca acestea să fi fost folosite şi pentru tăierea cărnii sau a vegetalelor.

Persistenţa tehnicilor arhaice în prelucrarea utilajului litic din roci locale, inferioare calitativ, este explicabilă prin necesităţile economice ale respectivei comunităţi, care punea accentul pe valoarea funcţională a uneltei şi mai puţin pe aspectul general al acesteia.

Piese similare cu cele amintite până acum sunt documentate şi în aşezările culturii Costişa de la Piatra-Şoimului (jud. Neamţ)[10] şi Siliştea (jud. Neamţ)[11].

Într-o mai mică măsură, în cadrul aşezării se prelucra şi silexul, fapt dovedit de aşchiile descoperite, dar şi de piesele finite.

Acestea din urmă sunt reprezentate de un vârf de săgeată cu baza concavă, lucrat în tehnica desprinderilor aşchiale mărunte, de suprafaţă (fig. 2/7), o lamă retuşată (fig. 2/9), şi o aşchie lamelară de silex, utilizată ca inserţie pentru seceră, aşa cum indică puternicele urme de lustru şi retuşele de pe marginile acesteia (fig. 2/8). Prezenţa unei asemenea piese, destul de rar întâlnită în inventarul litic al epocii bronzului, alături de cele câteva fragmente de râşniţe, la care se adaugă prezenţa paielor tocate în lipiturile provenite de la pereţii locuinţelor, sunt mărturii clare ale cultivării cerealelor în cadrul aşezării.

---

[9] Al. Păunescu, **Evoluţia uneltelor şi armelor**…, p. 72.
[10] **Ibidem**, p. 72, anexa III/2A-2C, fig. 46/7-10.
[11] Mulţumim şi pe această cale lect.univ.dr. N. Bolohan, pentru informaţiile oferite în legătură cu materialul litic inedit din această aşezare.

Din categoria pieselor finite mai pot fi amintite: două fragmente de topoare plate, lucrate din marne brune şi un fragment dintr-o dăltiţă de gresie (fig. 2/6).

Aşa cum aminteam mai sus, ponderea crescută a pieselor litice, confecţionate în special din roci locale, este strâns legată de preocupările economice ale comunităţii care a întemeiat această aşezare. Luând în considerare faptul că aşezarea culturii Costişa de care ne ocupăm este amplasată în zona submontană, se poate presupune că membrii comunităţii au utilizat uneltele de piatră, în special macrolitele, pentru prelucrarea lemnului necesar diferitelor construcţii (locuinţe, anexe). Opinia potrivit căreia macrolitele puteau fi utilizate la defrişări[12] nu are susţinere în acest caz, mai ales că au fost descoperite câteva topoare fragmentare, care se pretau mult mai bine unor astfel de operaţiuni.

Ceramica.

Pe lângă materialul litic, de pe suprafaţa aşezării a fost recuperat şi un bogat material ceramic. Datorită acidităţii solului, dar şi lucrărilor agricole intense, ceramica este păstrată în stare fragmentară, fapt ce îngreunează stabilirea unui repertoriu tipologic complet.

Din punct de vedere tehnologic sunt documentate două categorii ceramice, atestate în toate aşezările culturii Costişa[13]. O primă categorie este constituită din vase lucrate dintr-o pastă grosieră, neomogenă, care are în structură nisip, cioburi pisate şi microprundişuri, arderea fiind neuniformă. Într-o proporţie scăzută este documentată categoria ceramicii fine, confecţionată dintr-o pastă omogenă, cu nisip în compoziţie şi destul de bine arsă. Vasele din această categorie au pereţii subţiri, acoperiţi cu angobă, culoarea fiind relativ uniformă, brun-cărămizie.

Pe baza fragmentelor ceramice de care dispunem, pot fi reconstituite câteva forme de vase: castroane (fig. 5/4; fig. 6/1-5), amfore (fig. 7/2, 9), amforete (fig. 7/4), vase bitronconice, de dimensiuni mari (fig. 5/5; fig. 7/2, 5, 9), vase cu pereţii drepţi (fig. 5/1-3).

Fragmentele ceramice decorate sunt destul de puţine, dar putem semnala câteva tipuri de ornamente: triunghiuri cu vârful în jos, haşurate (fig. 7/4, 5, 9; fig. 8/9), brâuri alveolare dispuse sub buza vaselor (fig. 5/3; fig. 7/1; fig. 8/5), brâuri duble, crestate, dispuse pe gâtul vaselor (fig. 7/3; fig. 8/2), segmente de brâuri alveolare, întâlnite în special pe castroane (fig. 6/1-3; fig. 8/1, 3), împunsături simple (fig. 6/5) sau încadrate de linii incizate (fig. 7/8; fig. 8/8), butoni conici (fig. 7/2), dar şi decor realizat cu măturiţa (*Besenstrich*)[14] (fig. 5/1, 2, 5; fig. 6/1; fig. 7/10; fig. 8/4, 6, 7, 10).

Prezenţa decorului de tip *Besenstrich*, pe unele fragmente ceramice, care

[12] M. Brudiu, **op.cit**., p. 68.
[13] Gh. Dumitroaia, **op.cit**., p. 19-20.
[14] A. Popescu, **Ceramica cu decor striat de la Costişa şi Deleni**, în *Angustia*, 5, 2000, p. 203-208.

îşi găsesc analogii apropiate în aşezările de la Costişa (jud. Neamţ)[15], Luminiş-Deleni (jud. Neamţ)[16], Văleni (jud. Neamţ)[17], Siliştea (jud. Neamţ)[18] şi Poduri (jud. Bacău)[19], ne determină să considerăm că aşezarea de la Târgu Neamţ - *În spini*, se încadrează în nucleul clasic al culturii Costişa, lipsind corespondenţele tipologice cu descoperirile din Podişul Sucevei sau cu cele din Câmpia Moldovei, care prezintă şi elemente Bjały Potok şi Komarov[20].

Concluzii.

Prin intermediul datelor prezentate, chiar dacă au caracter preliminar, considerăm că au fost aduse completări referitoare la dinamica locuirilor specifice Bronzului mijlociu din judeţul Neamţ, îmbogăţind în acelaşi timp şi repertoriul descoperirilor caracteristice culturii Costişa.

Importanţa acestui sit derivă şi din faptul că este singurul, deocamdată, atestat în Depresiunea Neamţ, constituind punctul cel mai nordic al descoperirilor tipice culturii Costişa. Deşi mai sunt menţionate materiale arheologice specifice Bronzului mijlociu la Săcăluşeşti- *Dealul Valea Seacă*[21] şi la Cetatea Neamţ[22], lipsa unor elemente concludente ne împiedică să le încadrăm în mediul cultural Costişa sau în descoperirile de tip Lunca[23].

Nr. crt.	Categorie petrografică	Rocă	Nr. piese	% din total
1	**Sedimentare**	Silicolit	18	10,65
		Gresie glauconitică	93	55,02
		Gresie silicioasă	23	13,60
		Marne brune bituminoase	7	4,14
		Menilit	2	1,18
		Silex	22	13,01
		Microconglomerat	3	1,77
2	**Magmatice**	Diorit	1	0,59
	TOTAL		169	

Tabel 1- Structura petrografică a materialului litic.

[15] **Ibidem,** p. 203, fig. 1, fig. 2, fig. 3/1-5.
[16] **Ibidem**, p. 203-204, fig. 3/5-10.
[17] R. Munteanu, **Sat Văleni, com. Boteşti, jud. Neamţ**, în **Cultura Costişa**…, p. 49-50, pl. 60.
[18] N. Bolohan, R. Munteanu, **Sat Siliştea, com. Români, jud. Neamţ**, în **Cultura Costişa**…, p. 44-49, pl. 42/2.
[19] Gh. Dumitroaia, **Sat Poduri, com. Poduri, jud. Bacău**, în **Cultura Costişa**…, p. 42-44, pl. 35.
[20] Idem, **Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu**, BMA, VII, Piatra-Neamţ, 2000, p. 149-150.
[21] V. Diaconu, **Recunoaşteri arheologice de suprafaţă în zona oraşului Târgu Neamţ,** în *MemAntiq*, XXIV, 2007, p. 97, fig. 14/9.
[22] N. Constantinescu, **Din nou în problema Cetăţii Neamţ**, în *SCIV*, 14, 1, 1963, p. 219.
[23] Gh. Dumitroaia, **Comunităţi preistorice**…, p. 145-146; idem, **Sat Lunca, com. Vânători-Neamţ, jud. Neamţ**, în **Cultura Costişa**…, p. 31-40.

Nr. crt.	Tip artefact	Nr. piese	% din total	Microlitice %	Macrolitice %
1	Aşchii	153	90,53	39,1	60,9
2	Percutoare	3	1,77	-	-
3	Nuclee	2	1,18	-	-
4	Răzuitoare	1	0,59	-	-
5	Lame retuşate	1	0,59		
6	Inserţii pentru seceră	1	0,59	-	-
7	Topoare (frag.)	2	1,18	-	-
8	Dăltiţe (frag.)	1	0,59	-	-
9	Râşniţe (frag.)	4	2,36	-	-
10	Vârfuri de săgeată	1	0,59	-	-
	TOTAL	169			

Tabel 2- Repartiţia tipologică a materialului litic.

Preliminary data about a new Costişa Settlement from Neamţ Country

Summary

In this paper, the author presents some informations about a new settlement wich belong to the Middle Bronze Age, Costişa culture.

The settlement was discovered in 2008, due to the surface researches. It is located about 3 km south-west of the Târgu Neamţ town, on the Osoi Hill (Neamţ country).

From the surface researches were discovered a lot of lithic artefacts and ceramic fragments. Some lithic artefacts were found: numerous stone chips, a grinder mill rubber, a chisel, two fragmentary axes, flint blades and a flint arrowhad.

From tehnological point of view, Costişa pottery could be devided in two categories: coarse and semi-fine. The pottery shapes are: bowls, amphorae, truncated cone-shaped vessels, vessels with arched body, vessels with straight body.

As decoration we can mention: incised hatced triangles, horisontally arranged relief cell girdles, segmentary girdles, stiches, incisions. Some ceramic fragments were decorated in *Besenstrich* style.

Analogies for this descoveries we can found in another Costişa settlements, as like: Costişa, Borleşti, Văleni, Siliştea, Piatra Şoimului, Luminiş-Deleni (Neamţ country), Poduri (Bacău country).

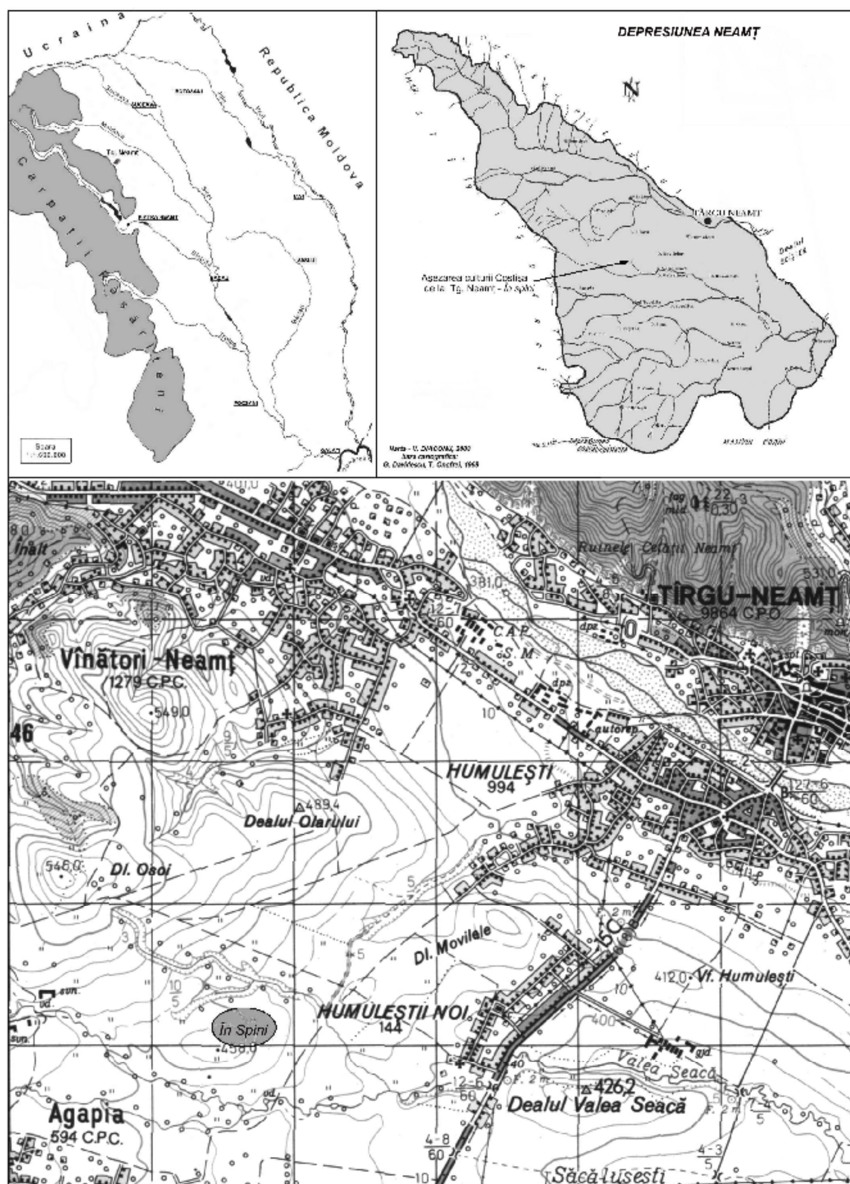

Fig. 1. Amplasamentul aşezării Costişa de la Târgu Neamţ - *În spini*.
Location of the Costişa settlement from Târgu Neamţ - *În spini* (Neamţ county).

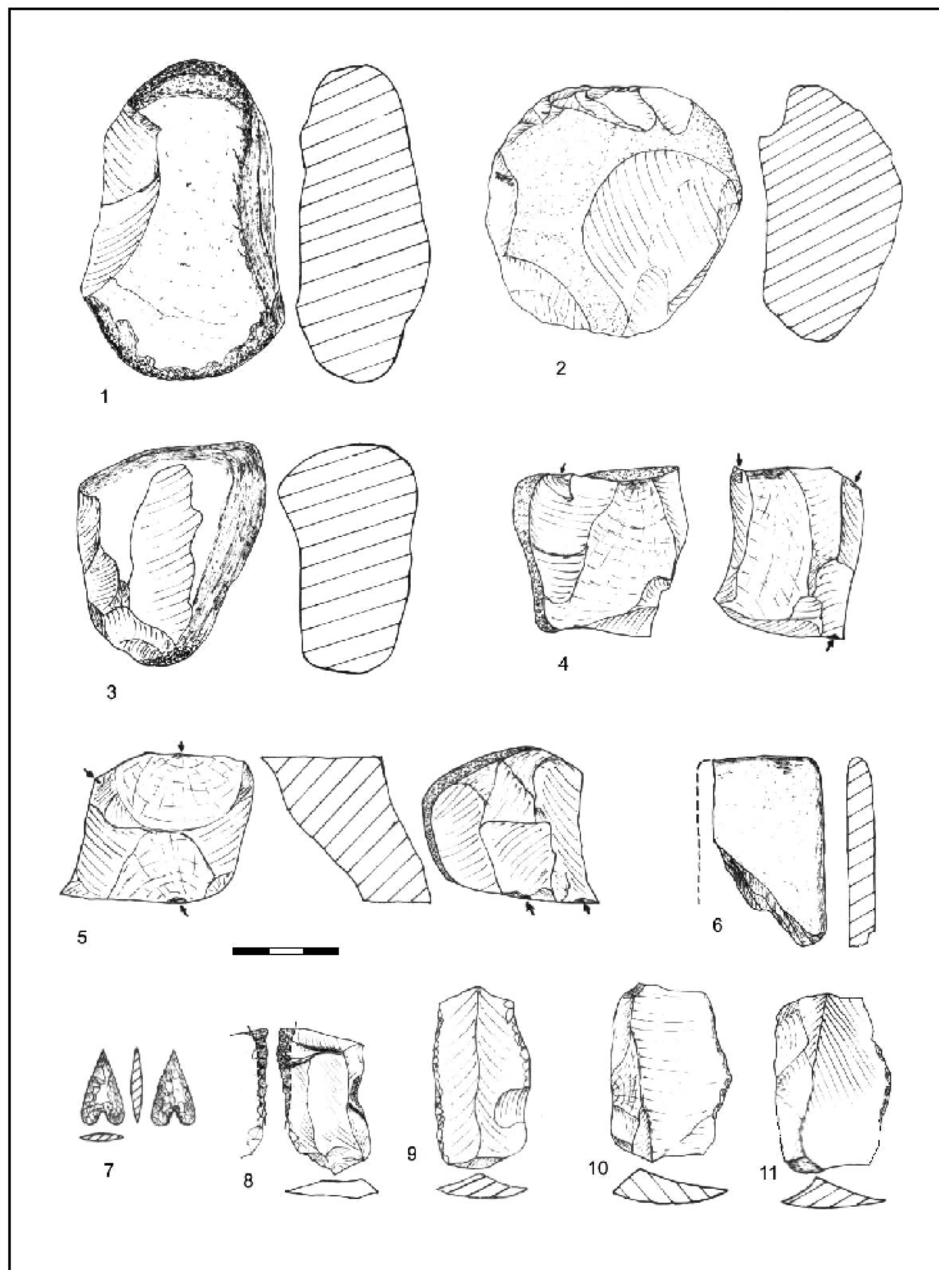

Fig. 2. Târgu Neamţ - *În spini*; 1-11, unelte şi arme de piatră şi silex.
Târgu Neamţ - *În spini*; 1-11, stone and flint tools and weapons.

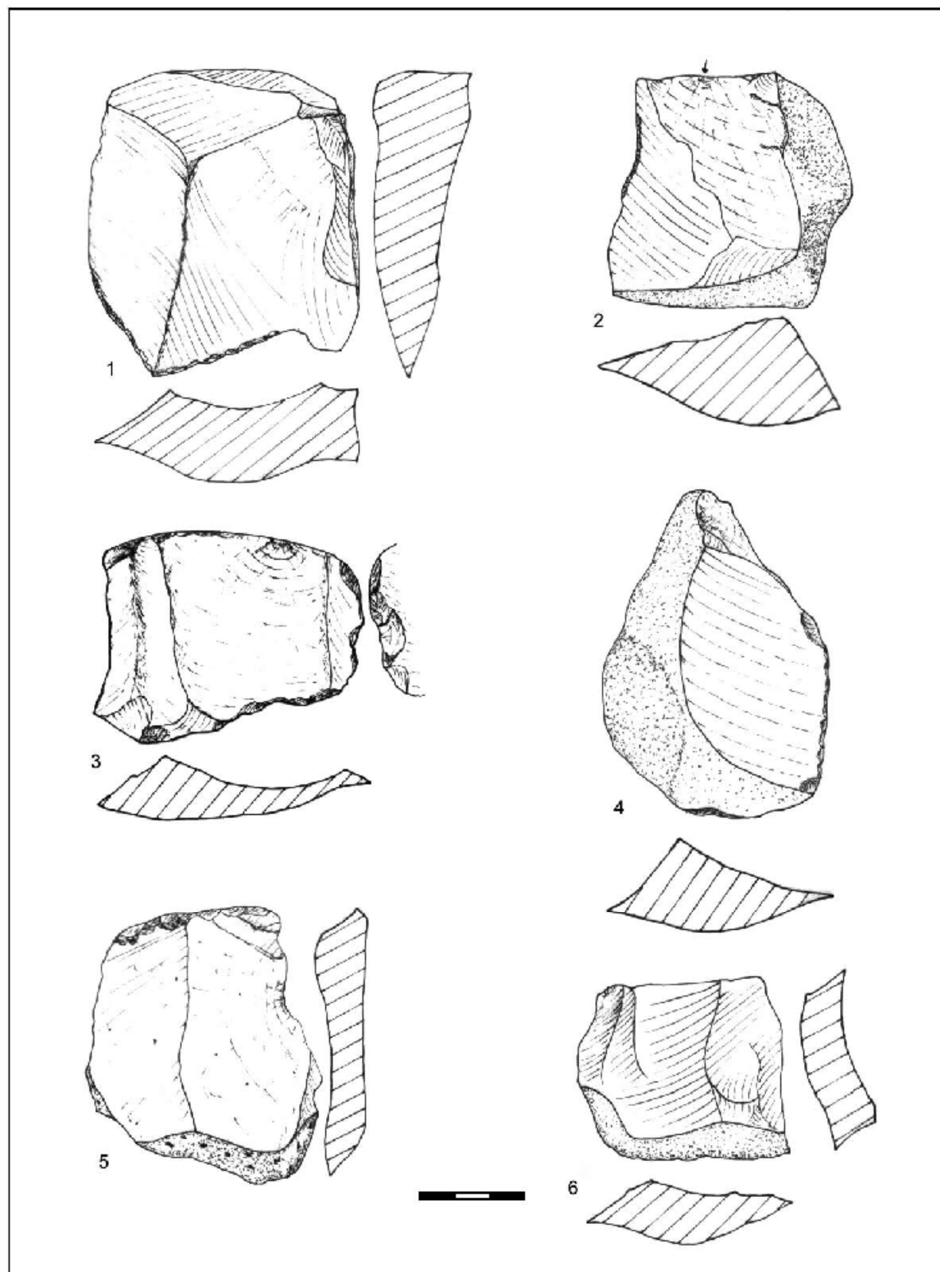

Fig. 3. Târgu Neamţ - *În spini*; 1-6, piese litice.
Târgu Neamţ - *În spini*; 1-6, lithic artefacts.

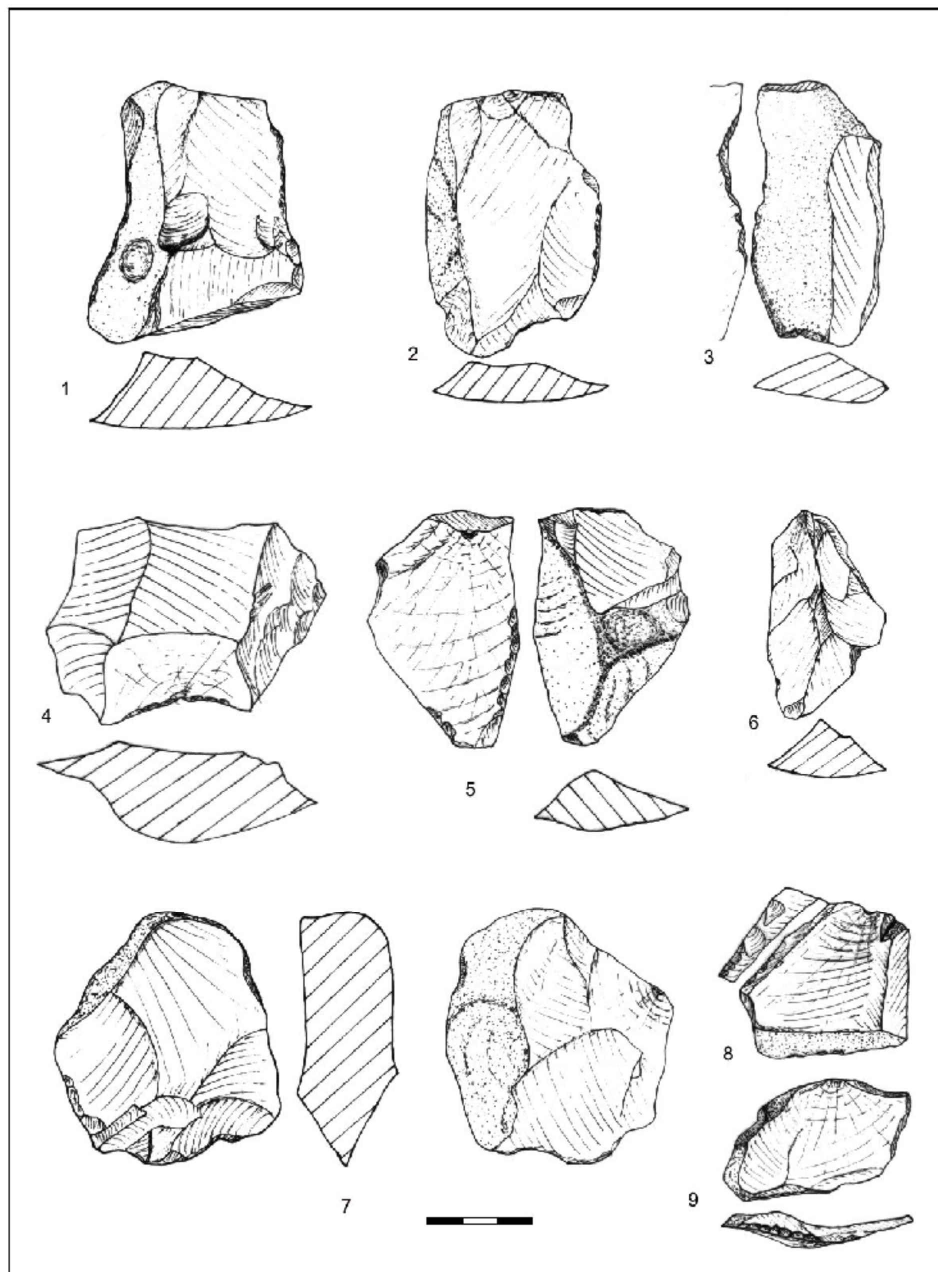

Fig. 4. Târgu Neamţ - *În spini*; 1-9, piese litice.
Târgu Neamţ - *În spini*; 1-9, lithic artefacts.

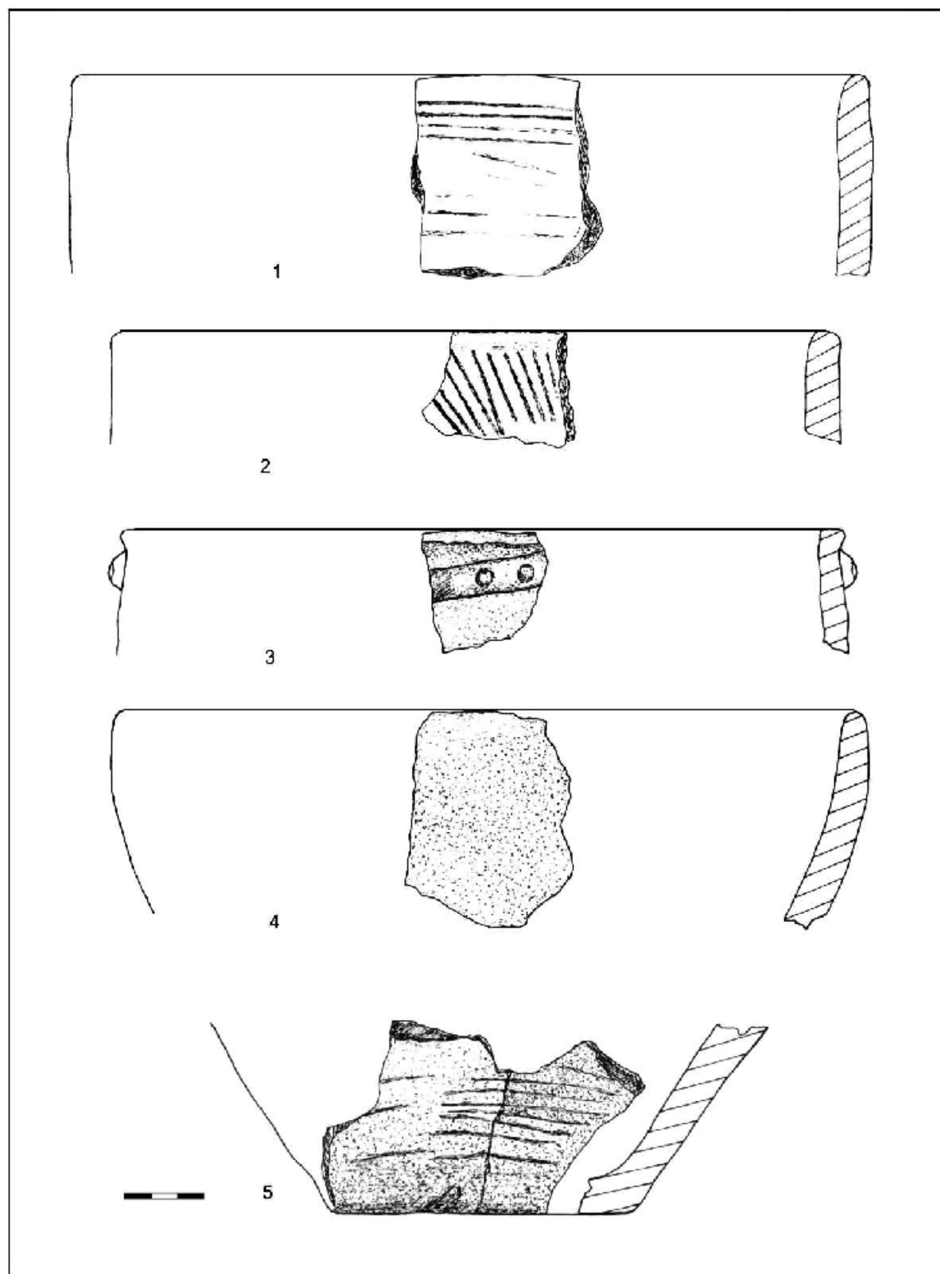

Fig. 5. Târgu Neamţ - *În spini*; 1-5, ceramică.
Târgu Neamţ - *În spini*; 1-5, pottery.

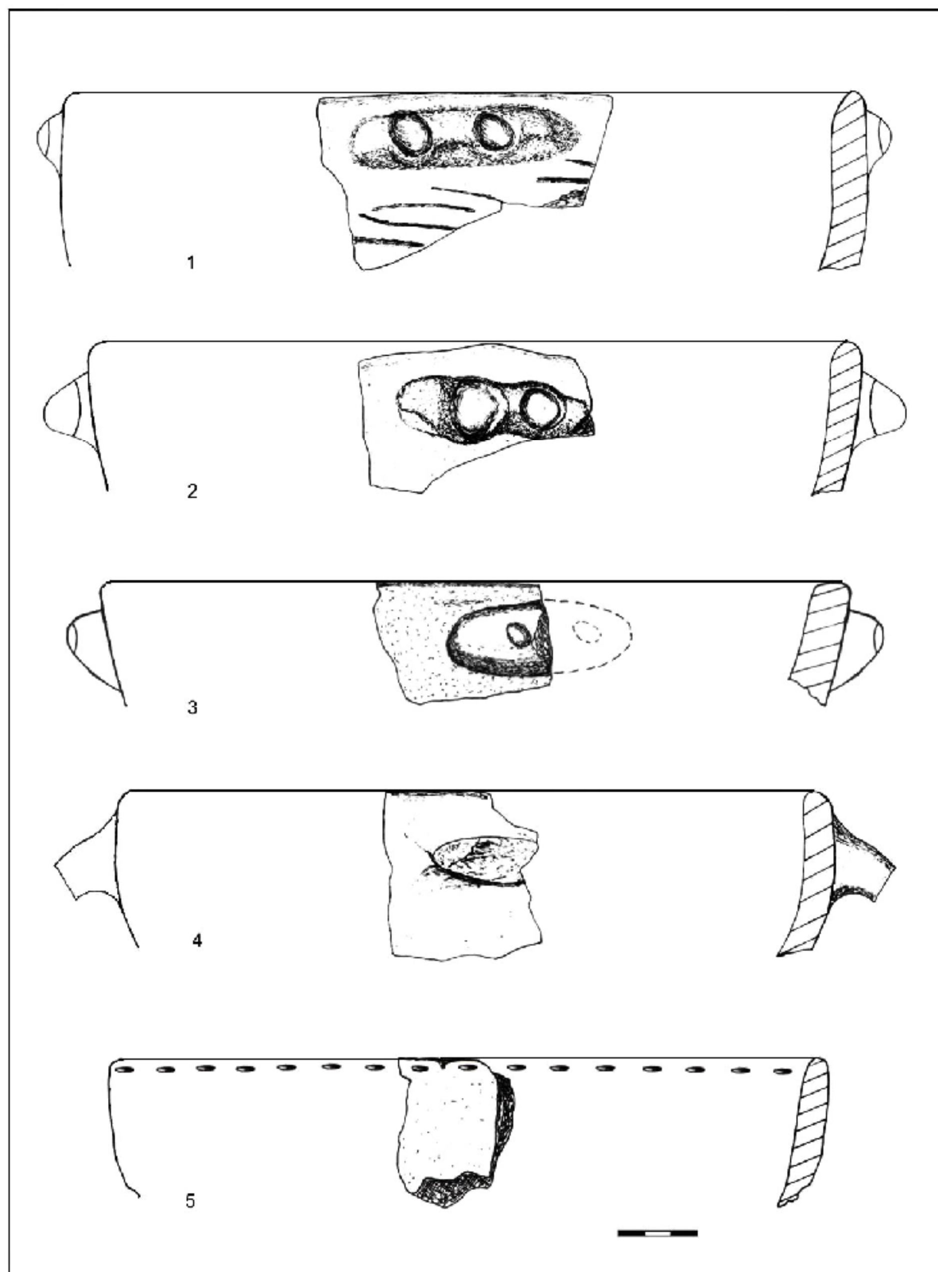

Fig. 6. Târgu Neamţ - *În spini*; 1-5, ceramică.
Târgu Neamţ - *În spini*; 1-5, pottery.

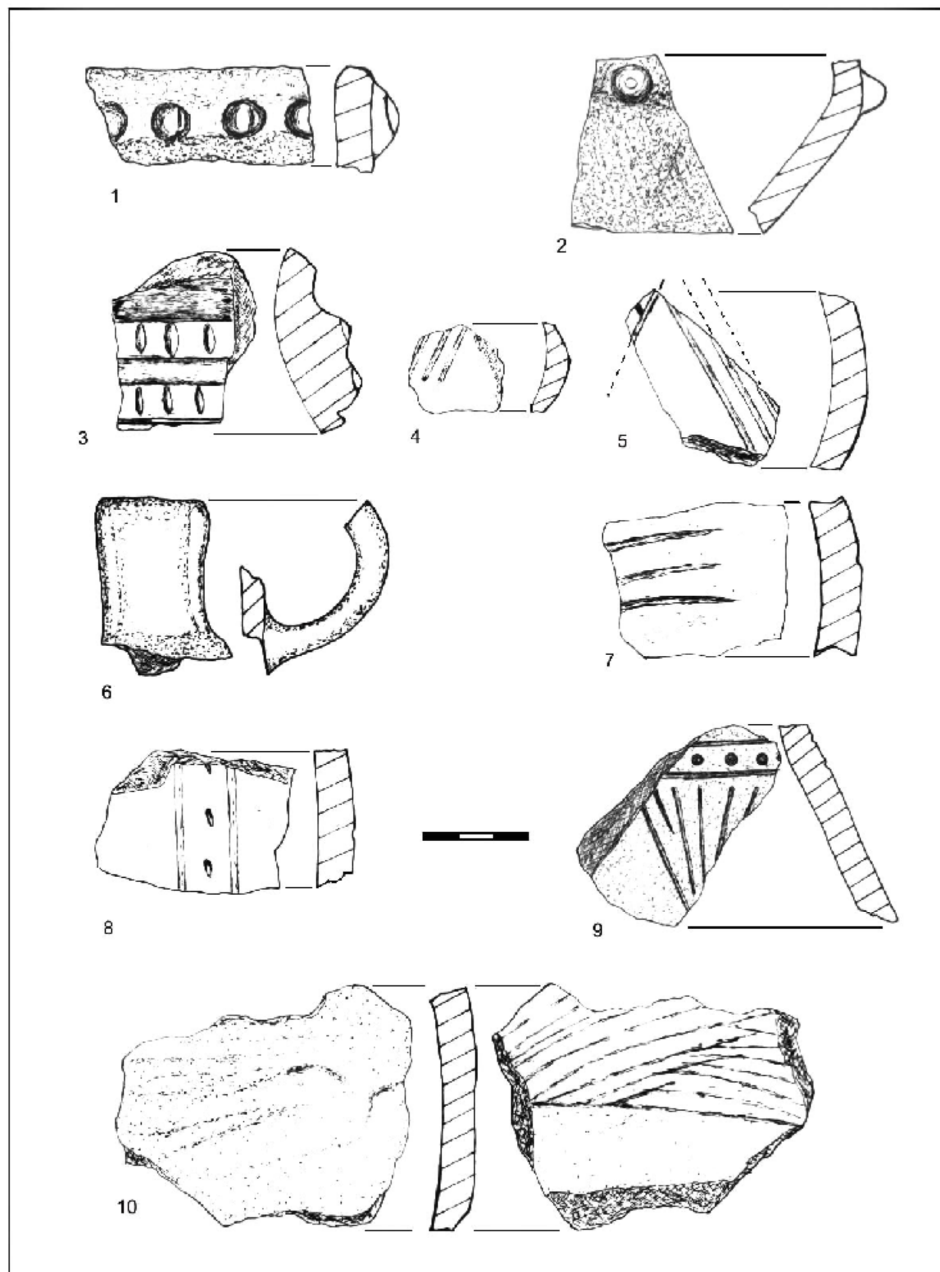

Fig. 7. Târgu Neamţ - *În spini*; 1-10, ceramică.
Târgu Neamţ - *În spini*; 1-10, pottery.

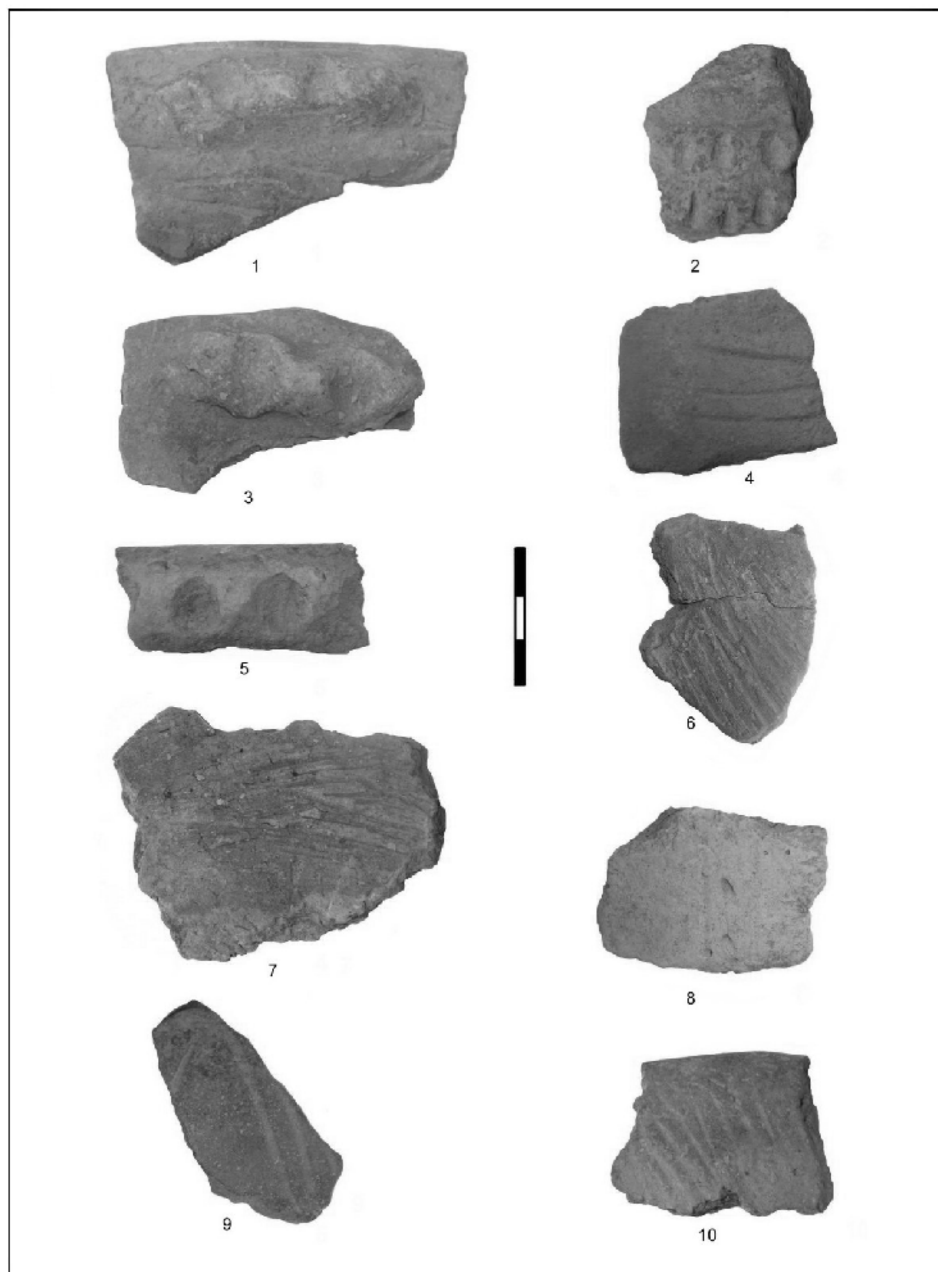

Fig. 8. Târgu Neamţ - *În spini*; 1-10, ceramică.
Târgu Neamţ - *În spini*; 1-10, pottery.

Unele considerații privitoare la problema etnogenezei tracilor din spațiul carpato-dunăreano-pontic

Mircea Petrescu-Dîmbovița

Disciplina tracologiei, fundamentată în mod științific cu peste un secol în urmă de învățatul german Wilhelm Tomaschek, prin scoaterea în evidență a caracterului interdisciplinar al cercetărilor în acest domeniu, a cunoscut o dezvoltare deosebită, cum o atestă numeroasele publicații şi manifestări științifice cu caracter național şi internațional. În ceea ce priveşte acestea din urmă, menționăm congresele internaționale de tracologie, edițiile săptămânilor philippolitane cu seminarii de istorie şi cultură tracică şi simpozioanele internaționale de tracologie organizate de Fundația Europeană Drăgan.

Ca participant cu rapoarte şi comunicări la diferite manifestări științifice în domeniul tracologiei am putut constata multitudinea şi varietatea problemelor discutate şi la dezbaterea lor, pe cât posibilă, interdisciplinară, prin participarea arheologilor, istoricilor, lingvisticilor, numismaților, etnologilor şi antropologilor. În această privință considerăm că şi studiile de tracologie din țara noastră, pentru lămurirea unor probleme majore de etnogeneză şi dezvoltare istorică şi culturală a traco-geto-dacilor, vor progresa prin intensificarea folosirii metodei interdisciplinare în acest domeniu deosebit de important al istoriei noastre.

În cele ce urmează ne propunem să scoatem în evidență unele considerații cu privire la problema etnogenezei tracilor, în legătură cu care s-au exprimat puncte de vedere deosebite, îndeosebi de arheologi şi lingvişti, datorită dificultăților de individualizare cu nume a grupurilor etnice şi lingvistice anterioare epocii bronzului. În această privință, după arheologi este dificilă şi chiar imposibilă identificarea grupelor etnice de dinaintea epocii bronzului, deoarece pentru a se da nume purtătorilor unor culturi, ceea ce presupune identificarea grupurilor etnice şi lingvistice cu aria acestor culturi, trebuie să existe o tradiție istorică. Nimeni nu ar putea vorbi despre traci în secolul al X-lea î.Hr. dacă nu ar fi fost menționați în poemele homerice. Aceasta nu înseamnă că în anumite condiții, pe baza legăturilor bine stabilite cu cultura materială din perioadele anterioare să nu poată fi coborâtă data de început cu mai multe secole în urmă, cum este cazul Troia în epoca bronzului.

În judecarea acestui proces pentru spațiul carpato-dunăreano-pontic trebuie pornit de la fondul străvechi anterior neo-eneolitic din mileniile V-III î.Hr., urmărindu-se atât geneza şi evoluția culturilor respective, cât şi legăturile dintre ele şi cu altele din afara lor. Din simbioza autohtonilor eneolitici cu păstorii stepelor nord-pontice s-a constituit perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului (circa 2600-2000 î.Hr.), baza etnică indo-europenizată, căreia i s-ar putea da

denumirea de pretracică, ea reprezentând substratul pe care s-a creat sinteza culturală şi etnică din Bronzul timpuriu şi mijlociu. Primei etape din noua sinteză, corespunzătoare Bronzului timpuriu şi mijlociu (sec. XX-XIV î.Hr.) i se potriveşte denumirea prototracică, întrucât corespunde stadiului în curs de tracizare din perioadele respective ale epocii bronzului. În continuare, în cea de-a doua etapă, corespunzătoare sfârşitului epocii bronzului şi începutului primei epoci a fierului (sec. XIII-V î.Hr.), procesul tracizării s-a încheiat, stabilindu-se a doua sinteză culturală şi etnică, cea tracică.

În schimb, după unii lingvişti, s-ar putea vorbi de traci încă din neoliticul timpuriu, cu începere încă din mileniul al VI-lea î.Hr., limba vorbită de traci către sfârşitul mileniului al II-lea î.Hr. având, după ei, o istorie mult mai veche, de mai multe milenii, când ar fi început procesul de indo-europenizare a Balcanilor. Teza, susținută printre alții de Vl. Georgiev, **Tendences convergentes dans les langues anciennes de la Péninsule Balkanique et de l'Asie Mineure du Nord-Ouest**, în **Actes du premier Symposium International de Thracologie** (Rome, 14-16 novembre 1977), Milan, 1978, p. 21 şi C. Poghirc, **Considérations linguistiques sur l'ethnogenèse paléobalkanique**, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XIV, 1976, 2, p. 211.

Conform acestor interpretări de paleontologie lingvistică, schimbările în cultura materială, oricât de importante ar fi fost, nu au implicat în mod necesar înlocuirea limbii vechi vorbite, întrucât o limbă poate fi înlocuită chiar în lipsa unor asemenea schimbări. Din aceste motive, lingviştii respectivi nu consideră naşterea limbilor şi popoarelor paleobalcanice ca rezultat al unui proces de migrare pe fond autohton, susținând că este vorba mai curând de un proces lent de diferențiere etnică şi lingvistică cu puseuri de expansiune în zonele vecine.

Ori, din punct de vedere arheologic, nu poate fi vorba de traci în spațiul carpato-dunăreano-pontic încă din neoliticul timpuriu, cum se susține pentru Balcani de unii lingvişti, după care ar fi avut loc şi o revoluție neolitică în acest spațiu.

Cercetările interdisciplinare fiind încă puține în acest domeniu, s-au exprimat puncte de vedere diferite, îndeosebi de arheologi şi lingvişti, păreri expuse parțial şi într-o formă succintă şi în acest articol, în care autorul, bazându-se pe datele investigațiilor arheologice din stațiul carpato-balcanic, exprimă punctul de vedere al arheologilor cu privire la problema respectivă, în speranța că, prin tratarea ei interdisciplinară, se va putea ajunge eventual la un consens, în special între arheologi şi lingvişti.

În această privință a rezultat că pentru studierea începutului etnogenezei tracilor din spațiul carpato-dunpăreano-pontic trebuie să se pornească de la fondul arhaic autohton preindoeuropean din eneolitic, a cărui moştenire se poate urmări nu numai din perioada de tranziție la epoca bronzului, ci şi în plină epocă a bronzului, în cadrul fenomenului de renaştere a acestei moşteniri.

De asemenea, a reieşit că din contactele populațiilor autohtone cu noii

veniți s-au creat noi sinteze culturale, denumite convențional pre-tracică, pentru perioada de tranziție şi proto-tracică pentru Bronzul timpuriu şi mijlociu, după unii şi târziu, sinteze care în Hallstatt-ul timpuriu, odată cu conştiința apartenenței tribale, au dus la definirea ethnosului tracic din poemele homerice, localizat la nord de zonele ocupate de greci.

Deci, în urma unui proces îndelungat, de schimbare etno-culturală, suprapuneri şi interferențe, din perioada de tranziție până în Bronzul mijlociu inclusiv, s-au constituit premizele ethnosului tracic, respectiv nord-tracic. În acest proces un rol important l-au avut atât continuitatea şi unitatea grupelor etno-culturale, cât şi relațiile reciproce, întrucât au contribuit la pregătirea terenului pentru unitatea culturală şi etnică de la sfârşitul epocii bronzului şi Hallstatt-ul timpuriu, corespunzătoare, în noile condiții istorice, unei noi sinteze etno-culturale, sinteza tracică propriu-zisă.

Quelques considérations concernant le problème de l'ethnogenèse des Thraces dans l'espace carpato-danubien-pontique

Résumé

Selon l'opinion des archéoloques il sera difficile et même impossible l'identification des groupes ethniqués et linguistiques antérieurs à l'âge du bronze sans une tradition historique, qui permetrait d'abaisser avec quelques siecles et non des millénaires, comme il est le cas avec les Thraces à l'âge du bronze. Par la synthèse des autochtons énéolithiques avec les bergers nord-pontiques a été constitué dans la période de transition à l'âge du bronze (environ 2600-2000 av. J.-Chr.), la base ethnique indoeuropéenne préthrace, respectivement la base sur laquelle on a crée la synthèse culturelle et ethnique du bronze ancien et moyen (XXème-XIVème siècle av. J.-Chr.).

Dans la deuxième étape, corespondante à la fin de l'âge du bronze et au début de l'âge du fer (XIIIème-Vème siècle av. J.-Chr.) il est fini le processus de thracesation en ce réalisant la synthesè culturelle et ethnique thrace.

Selon les linguistes Vl. Georgiev et C. Poghirc les Thraces datent déjà de l'néolithique ancien du VIème millénaire av. J.-Chr. En même temps avec le début du processues de l'indoeuropénisation des Balkans, selon l'opinion des linguistes les changements dans la culture matérielle n'ont pas impliqué la substituion de l'ancienne langue parlé, ne s'agissant pas d'un processus d'une émigration sur le fond autochtone mais bientôt d'un processus lent de différenciantion ethnique et linguistique avec poussées d'expansion dans les zones voisinnes.

Dans cet article on exprime le point de vue des archéoloques, dans l'espérance que par les recherches interdisciplinaires on arrivera à un consensus entre les archéoloques et les linguistes. On a préconisé de partir de fond archaïque autochtone préindoeuropéen énéolithique continué dans la période de transition à l'âge du bronze et puis dans l'âge du bronze.

Par les contacts des autochtones avec les nouveaux venus ont été crées les nouvelles synthéses ethno-culturelles pré-thraces de la période de transition à l'âge du bronze et proto-thrace de l'âge du bronze ancien et moyen et selon uns aussi tardif, synthése qui dans le Hallstatt ancien ont mênè à la définition de l'ethnos thrace dans les poèmes homériques. Donc un processus de longue durée des changements ethno-culturels, des suppositions et de interférences quand de la période de transition jusqu'au Bronze moyen se sont constitué les prémises de l'ethnos thrace, respectivement nord-thrace, en ce préparant dans les nouvelles conditions historiques la synthèse thrace proprement dite.

O ÎNCERCARE DE REINTERPRETARE A UNUI RELIEF DESCOPERIT ÎN CASTRUL ROMAN DE LA CĂŞEIU (JUD. CLUJ)

Radu Ota

În urmă cu mai mult de un deceniu doamna cercetător Adriana Isac publica un interesant articol despre nişte artefacte descoperite în castrul roman de la Căşeiu (jud. Cluj)[1]. Ne-a atras atenţia în special prima piesă analizată de dânsa, şi anume un basorelief din marmură reprezentându-l pe Iupiter, părintele zeilor în mitologia greco-romană[2]. Descoperit în zona sacră a *praetorium*-ului castrului, acesta se păstrează într-o stare fragmentară (Fig. 1). Zeul este redat în mişcare, are părul buclat şi barba bogată. Sculptorul manifestă o oarecare grijă pentru detaliile feţei, iar degetele sunt bine conturate. Divinitatea este îmbrăcată cu o mantie (*chlamys*) care-i acoperă torsul şi umărul stâng, fiind prinsă de cel drept cu o fibulă rotundă. Piesa este datată în secolul II p.Chr., conform contextului arheologic de descoperire.

Autoarea articolului a interpretat relieful ca reprezentându-l pe Iupiter *fulminans*, în ipostaza de păstrător al fulgerului. De asemenea este de părere că zeul ar trebui să aibă sceptrul în mâna stângă conform schemei iconografice, iar, în opinia dânsei, prezenţa acvilei pe braţul stâng este mai rar întâlnită în reprezentările zeului[3]. Analizând mai atent piesa credem că am putea încerca să dăm o altă interpretare piesei. Cel puţin dorim să emitem o ipoteză care ar putea fi dezbătută, de ce nu, în continuare de specialişti. Vizualizând mai atent piesa, ne-a atras atenţia impecabila asemănare între acest relief şi un tip de reprezentări înfăţişându-l pe Zeus Zbelsurdos din provinciile sud-dunărene. În Thracia avem mai multe reliefuri foarte asemănătoare din punct de vedere iconografic cu al nostru, şi anume la Kolarovgrad (Fig. 2)[4], Buzadžilar (Fig. 3)[5], Hajdar (Fig. 4)[6]şi Paskalevec (Fig. 5)[7]. Asemenea piese le întâlnim în Moesia la Zaraëvo, lângă Razgrad şi în zona

---

[1] Adriana Isac, **Monumente votive din castrul roman de la Căşeiu (jud. Cluj)**, în *SIT*, I, 1994, p. 54-58.
[2] **Ibidem**, p. 54, fig. 1.
[3] **Ibidem**, p. 54.
[4] Lidia Ognenova, **Quelques aspects de Bendis sur lesmonuments de la Thrace**, în *Izvestia*, XII, p. 84, fig. 3.
[5] D. Detschew, **Une triade familiale dans la religion des Thraces**, în *Izvestia*, XVIII, 1952, p. 9, fig. 2.
[6] **Ibidem**, p. 10, fig. 3.
[7] **Ibidem**, p. 22, fig. 4.

oraşului Nicopolis ad Istrum (Fig. 6)[8].

Reliefurile de la Hajdar şi Buzadžilar îl înfăţişează pe zeu în mişcare, cu fulgerul în mâna dreaptă şi vulturul pe podul palmei stângi, fără şarpe, dar cu inscripţii care ne atestă că este vorba despre Iupiter Zbelsurdos[9]. Acestea ne arată că există şi reliefuri care ni-l prezintă pe acest Iupiter trac fără şarpe, aspect ilustrat şi de regretatul profesor D. Tudor[10]. Este adevărat că sunt rare aceste ultime tipuri de reprezentări. Muzeul Naţional al Unirii deţine un grup statuar care-l înfăţişează pe Iupiter Zbelsurdos, în mişcare, îmbrăcat într-o mantie prinsă cu o fibulă rotundă la umărul drept, aruncând fulgerul din mâna dreaptă, ţinând vulturul pe podul palmei mâinii stângi întinse (Fig. 7)[11]. Sub mâna stângă se află şarpele încolăcit pe un copac, probabil un stejar. Problema este că sculptura din muzeul albaiulian provine din colecţiile bibliotecii Batthyaneum, şi nu se ştie locul de provenienţă a acesteia. Analizele făcute pe o bună parte din obiectele de marmură din provincia Dacia de către o echipă de cercetători vienezi ne-au evidenţiat faptul că grupul sculptural de care am vorbit mai sus este lucrat din marmură de Bucova, infirmându-se astfel suspiciunile mai vechi cu privire la provenienţa sud dunăreană a acestuia[12]. În provincia Dacia, Iupiter Zbelsurdos ne apare pe un relief fragmentar cu inscripţie descoperit de Gr. Tocilescu în castrul de la Drobeta[13]. Nu mai insistăm asupra dezbaterilor care au avut loc cu privire la interpretarea acestuia[14].

Zbelsurdos, zeu al luminii şi fulgerelor la traci, s-a inspirat iconografic din Zeus *Keraunos*[15] *Aétophoros*[16]. Ambii sunt redaţi aruncând fulgerul cu mâna

---

[8] G.I. Kazarow, **Antike Denkmäler in Bulgarien**, în *Izvestia*, VI, 1930-1931, p. 120, fig. 106; S. Nemeti, **Sincretismul religios în Dacia romană**, Cluj-Napoca, 2005, p. 255.

[9] D. Detschew, **art.cit.**, p. 9-10, fig. 2-3.

[10] D. Tudor, **Zeii Sabazios şi Zbelsurdos la Drobeta**, în *Pontica*, X, 1977, p. 121.

[11] Al. Popa, Viorica Popa, **Un interesant monument reprezentând pe Jupiter Zbelsurdos**, în *Îndrumător pastoral*, VI, 1982, p. 108-110.

[12] H. Müller, B. Schwaighofer, M. Benea, I. Piso, A. Diaconescu, **Provenance of Marble Objects from the Roman Province of Dacia**, în *JÖAI* LXVI, 1997, p. 431-454, p. 438, table 3. Autorii cred că este vorba despre Iupiter *tonans*, dar în realitate este reprezentarea lui Iupiter Zbelsurdos.

[13] I.I. Russu, **Tracii în Dacia romană**, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 85-106, p. 103; S. Nemeti, **op.cit.**, p. 256.

[14] D. Tudor, **Iupiter Zbelsourdos à Drobeta**, în *RIR*, XVII, 1947, p. 70-79; idem, **Zeii Sabazios şi Zbelsurdos la Drobeta**, p. 117-127; M. Macrea, **Pretinsa imagine a lui Iupiter Zbelsurdos de la Drobeta**, în *AISC*, V, 1944-1948 (1949), p. 338-343; Gabriela Bordenache, **Sculture greche e romane del Museo Nazionale di Antichità di Bucarest. Statue e rilievi di culto, elementi architettonici e decorativi**, vol I, Bucarest, 1969, p. 81-82, nr. 161, pl. LXIX.

[15] În Frigia, Paphlagonia şi Galatia exista un zeu indigen numit Zeus Keraunos. *Apud* J. Perdrizet, **Jupiter**, în Ch. Daremberg, E. Saglio (edits), **Dictionnaire des antiquité**

dreaptă şi purtând o acvilă pe cea stângă. Uneori, aşa cum am arătat mai sus, apare şarpele, simbol uranian la traci, folosit de zeu pentru a salva vieţile oamenilor[17].

Basorelieful de la Căşeiu (jud. Cluj) se aseamănă foarte mult din punct de vedere iconografic cu operele sculpturale pe care le-am amintit mai sus şi este posibil să avem de-a face cu o imagine a zeului trac sincretizat Iupiter Zbelsurdos. Din păcate nu s-a mai păstrat antebraţul stâng sub care ar fi putut fi redat şarpele. Aceste tipuri de reprezentări sunt cele mai frecvente din cele ale lui Iupiter Zbelsurdos din provinciile sud dunărene[18].

Sperăm ca această modestă contribuţie cu privire la cultele sincretice ale Daciei romane să fie de bun augur în ceea ce priveşte elucidarea şi înţelegerea unor probleme de esenţă care aprofundează cultele sincretice.

An attempt of reinterpretation of a relief discovered in the roman camp Căşeiu (Cluj county)

Summary:

The author wants to introduce us a relief discovered in the roman camp Căşeiu (Cluj county) representing the god Iupiter Zbelsurdos, a sincrethic deity who has born from the roman Iupiter and the thracian Zbelsurdos. The author has made another interpretation of this sculpture. This artefact has interpretated by a researcher of Cluj Napoca as a relief representing the father of the gods Iupiter, in the state of *fulminans*. The thracian god, was the deity of the thunders, lightnings, storms and rain. The iconography presents the god in moving, with the thunder in the right hand, the eagle on its left and somethimes, a snake under its legs or left hand. It is worn with a cloak covering its left shoulder and caught with a rond brooch on its right shoulder. The god keep the lightning in the right hand and the eagle on the other one. We propose the existance of the snake in the part of relief which hadn't preserved.

Our piece of Căşeiu resembles with other reliefs which were found in the roman provinces situated to the south of Danube, Moesia and Thracia. It is a great resemblance with some artefacts discovered in Thracia at Kolarovgrad (fig. 2)[19], Buzadžilar (fig. 3)[20], Hajdar (fig. 4)[21]and Paskalevec (fig. 5) and also in Moesia, at Zaraëvo, near Razgrad, and in the area of the roman town Nicopolis ad Istrum (fig. 6)[22]. There is also a similar sculptural group at the National Museum of Unification from Alba Iulia who represents Iupiter Zbelsurdos.

grecques et romaines, tome III, 1, 1900, p. 699.

16 G. Seure, **Les images thraces de Zeus Kéraunos**, în *RÉG*, 26, 1913, 1913, p. 225-261, *apud* S. Nemeti, **op.cit.**, p. 255.

17 D. Detschew, **art.cit.**, p. 52.

18 S. Nemeti, **op.cit.**, p. 256.

19 L. Ognenova, **art.cit.**, p. 84, fig. 3.

20 D. Detschew, **art.cit.**, p. 9, fig. 2.

21 **Ibidem**, p. 10, fig. 3.

22 G.I. Kazarow, **art.cit.**, p. 120, fig. 106; S. Nemeti, **op.cit.**, p. 255.

Fig. 1. Iupiter Zbelsurdos de la Căşeiu *apud* Isac 1994
Iupiter Zbelsurdos from Căşeiu after Isac 1994

Fig. 2. Iupiter Zbelsurdos de la Kolarovgrad *apud* Ognenova 1959
Iupiter Zbelsurdos from Kolarovgrad after Ognenova 1959

Fig. 3. Iupiter Zbelsurdos de la Buzadžilar *apud* Detschev 1952
Iupiter Zbelsurdos from Buzadžilar after Detschev 1952

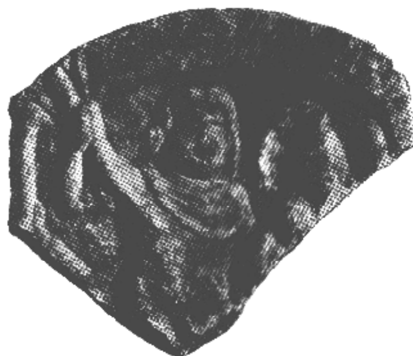

Fig. 4. Iupiter Zbelsurdos de la Hajdar *apud* Detschev 1952
Iupiter Zbelsurdos from Hajdar after Detschev 1952

Fig. 5. Iupiter Zbelsurdos de la Paskalevec *apud* Detschev 1952
Iupiter Zbelsurdos from Paskalevec after Detschev 1952

Fig. 6. Iupiter Zbelsurdos de la Nicopolis ad Istrum *apud* Kazarow 1932
Iupiter Zbelsurdos from Nicopolis ad Istrum after Kazarow 1932

Fig. 7. Iupiter Zbelsurdos de la Apulum
Iupiter Zbelsurdos from Apulum

CONFLICTUL RELIGIOS MOLDO-BIZANTIN DE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIV-LEA – DISPUTĂ PENTRU RECUNOAŞTEREA MITROPOLIEI SAU PENTRU CONTROLUL INVESTIRII MITROPOLITULUI?

Vasile Mărculeț

Formarea statului de sine stătător Moldova, la mijlocul secolului al XIV-lea, a fost urmată, în deceniile imediat următoare, de un proces, cel puțin, la fel de însemnat, cel al constituirii instituțiilor fundamentale ale statului medieval. Între acestea, organizarea instituției bisericeşti – ridicarea Bisericii Moldovei la un rang superior, în consonanță cu noul statut politico-juridic internațional al statului şi înzestrarea sa cu o ierarhie ecleziastică superioară proprie – a ocupat un loc aparte în acțiunea politico-diplomatică a autorităților moldovene. Inițiativa în acest sens a aparținut însă, în exclusivitate, autorităților politice de la Suceava, care s-au adresat succesiv celor două centre de legitimare creştină: Roma şi Bizanțul. În consecință, constata istoricul Şerban Papacostea în unul din studiile sale, *„tendința Moldovei de a obține o instanță bisericească superioară în legătură fie cu Roma, fie cu Bizanțul – cele două centre de legitimitate spirituală supremă a creştinătății medievale – s-a manifestat clar încă din primii ani de neatârnare*”[1].

Disputa religioasă moldo-bizantină. Constituirea Mitropoliei Moldovei şi consacrarea sa canonică rămân două aspecte de o importanță decisivă, atât pentru istoria Bisericii Moldovei, cât şi pentru elucidarea principalei probleme abordate de noi. Însemnătatea lor este relevată de atenția acordată de istoriografie; noi înşine le-am tratat într-un studiu recent[2]. Dincolo de importanța lor, cele două aspecte continuă şi în prezent să rămână două probleme controversate şi viu disputate în istorigrafie, cărora specialiştii nu le-au dat încă un răspuns categoric[3].

---

[1] Ş. Papacostea, **Întemeierea Mitropoliei Moldovei: implicații central şi est-europene**, în idem, **Geneza statului în evul mediu românesc**, Bucureşti, 1999, p. 278.

[2] V. Mărculeț, **Cu privire la începuturile Mitropoliei Moldovei. Noi considerații asupra datei întemeierii eparhiei moldovene**, în *Carpica*, XXXVII, 2008, p. 232-246.

[3] Din bogata literatură de specialitate referitoare la acest subiect, pot fi reținute lucrările: V. Laurent, **Aux origines de l'église de Moldavie. Le métropolite Jérémie et l'évêque Joseph**, în *REB*, V, 1947, p. 158-170; N. Dobrescu, **Întemeierea mitropoliilor şi a primelor mănăstiri din țară**, Bucureşti, 1906, p. 71-110; C. Marinescu, **Înființarea mitropoliilor în Țara Românească şi Moldova**, în *AARMSI*, s. III, t. II, 1924, p. 255-268; N. Iorga, **Istoria**

În studiul nostru recent consacrat acestei probleme, conchideam că procesul de costituire a Mitropoliei ortodoxe a Moldovei, declanşat la inițiativa autorităților politice de la Suceava, a domnului Petru II Muşat (1375-1391)[4], pe fondul denunțării suzeranității maghiare şi a catolicismului, a debutat imediat după anul 1375 sau cel mai devreme în acest an, care trebuie accepat ca un *terminus post quem* al înființării eparhiei. Procesul s-a încheiat prin anii 1380-1381, odată cu hirotonisirea de către Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol a unul mitropolit grec pentru Biserica Moldovei, act echivalent cu consacrarea canonică a mitropoliei[5].

Întrucât problemele legate de constituirea şi consacrarea canonică a Mitropoliei Moldovei le-am tratat pe larg în studiul amintit nu vom insista în continuare asupra lor. Demersul nostru se va axa pe disputa religioasă dintre Suceava şi Patriarhia Ecumenică de Constantinopol, care a grevat asupra relațiilor dintre ele timp de aproximativ două decenii.

*

În etapa lor de debut, relațiile religioase moldo-bizantine au fost marcate negativ de o violentă dispută religioasă ce a opus autoritățile politice de la Suceava autorităților patriarhale de la Constantinopol. Disputa religioasă moldo-bizantină a fost generată de refuzul autorităților patriarhale de a-l recunoaşte pe Iosif mitropolit al Moldovei şi încăpățânarea lor de a numi în fruntea noii eparhii a unui mitropolit grec, pe de-o parte, şi refuzul autorităților de la Suceava de a accepta mitropoliții greci numiți la Constantinopol.

Aşa cum se ştie, conflictul religios moldo-bizantin s-a prelungit până la

---

Bisericii Româneşti şi a vieții religioase a românilor, vol. I, Bucureşti, 1928, p. 58-64; idem, **Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile româneşti în secolele XIX-XV**, în idem, **Studii asupra evului mediu românesc**, Bucureşti, 1984, p. 109-112; S. Porcescu, **Iosif, cel dintâi mitropolit cunoscut al Moldovei**, în *MMS*, XL, 3-4, p. 126-139; N. Grigoraş, **Țara românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ştefan cel Mare (1359-1457)**, Iaşi, 1978, p. 83-87; Şt.S. Gorovei, **Aux début des rapports moldo-byzantins**, în *RRH*, XXIV, 1985, 3, p. 183-207; idem, **Întemeierea Moldovei. Probleme controversate**, Iaşi, 1997, p. 174-196; N. Şerbănescu, **Mitropolia Moldovei şi Sucevei. Şase sute de ani de la prima mențiune documentară cunoscută a existenței ei. 1386-1 septembrie-1986**, în *BOR*, CIV, 1986, 9-10, p. 109-127; Ş. Papacostea, **Întemeierea Mitropoliei Moldovei**, p. 278-295; R. Theodorescu, **Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X-XV)**, Bucureşti, 1974, p. 213-219; M. Păcurariu, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, vol. I, Bucureşti, 1991, p. 276-284; V. Mărculeț, **op.cit.**, p. 234-254.

[4] Pentru considerarea lui Petru Muşat ca Petru II vezi, recent: C. Rezachevici, **Cronologia critică a domnilor din Țara Românească şi Moldova a. 1324-1881**, vol. I. **Secolele XIV-XVI**, Bucureşti, 2001, p. 446-455; **Dicționar biografic de istorie a României**, Bucureşti, 2008, p. 440.

[5] V. Mărculeț, **op.cit.**, p. 234-254.

începutul secolului al XV-lea, mai exact până în anul 1401. Timp de circa un deceniu, însă, până prin 1393/1394, penuria de informații nu ne permite cunoaşterea evoluției sale. Foarte probabil, în această epocă el nici nu a atins amploarea din ultimul deceniu al secolului al XIV-lea. A doua etapă cuprinsă între 1393/1394 şi 1401, perioadă în care acesta cunoaşte punctul culminat al manifestării sale este, în schimb, şi cea mai bine relevată de sursele de care dispunem.

În cuprinsul prezentului studiu nu vom insista însă pe prezentarea derulării disputei religioase moldo-bizantine, în general bine cunoscută. Ca urmare, ne vom axa demersul pe încercarea de a elucida două aspecte: identificarea, chiar şi numai aproximativă, a momentului de debut al conflictului moldo-bizantin şi identificarea mobilului real al disputei dintre cele două părți: recunoaşterea mitropoliei sau învestirea mitropolitului.

*

În ceea ce priveşte momentul de debut al conflictului religios moldo-bizantin, acesta a fost fixat de specialiştii care s-au ocupat de această problemă, fie la sfârşitul domniei lui Petru II, fie în timpul domniei lui Roman I (1392-1394), respectiv prin anii 1391-1393. Concluzia lor se bazează pe câteva informații din actele patriarhale, care în martie 1393 îl menționează pentru prima dată între participanții la sinodul patriarhal pe „*smeritul mitropolit al Maurovlahiei, Ieremia*”, care neputându-şi ocupa scaunul arhieresc, părăsise Moldova după ce anatemizase pe domn, întregul cler şi pe toți credincioşii, şi revenise la Constantinopol unde i se încredințase spre administrare, până la rezolvarea diferendului cu Suceava, Mitropolia Târnovei[6].

În ceea ce ne priveşte, considerăm că această datare a debutului disputei religioase se impune a fi revizuită, prin prisma analizării atente a informațiilor de care dispunem. În primul rând, aşa cum se cunoaşte, cea mai veche ştire cu privire la existența Mitropoliei Moldovei este ce cuprinsă în **Ekthésis néa**, care înregistrează momentul consacrării canonice a acesteia în anii 1380-1381.

---

[6] F. Miklosich, I. Müller, **Acta Patriarchatus Constantinopolitani. MCCCXV-MCCCCII**, vol. II, Vindobonae, 1862, 167, 223, doc. CCCCXXXV, CCCCLXXII; Hurmuzaki, XIV/1, 16-17, doc. XXXII, XXXVIII; **FHDR**, IV, p. 232-235, 238-241, doc. 36, 44. Pentru discuțiile asupra debutului conflictului religios moldo-bizantin, vezi: V. Laurent, **Aux origines de l'église de Moldavie**, p. 158-170; J, Darrouzès, **Les regestes des actes du Patriarchat de Constantinople**, tome I: **Les actes des patriarches**, fasc. VI: **Les regestes de 1377 à 1410**, Paris, 1979, notele explicative (în continuare: **Regestes**, I/VI); N. Dobrescu, **op.cit.**, p. 71-110; C. Marinescu, **op.cit.**, p. 255-268; N. Iorga, **Istoria Bisericii Româneşti**, I, p. 58-64; idem, **Condițiile de politică generală**, p. 109-112; S. Porcescu, **op.cit.**, p. 126-139; N. Grigoraş, **op.cit.**, p. 83-87; Şt.S. Gorovei, **Aux début des rapports moldo-byzantins**, p. 183-207; idem, **Întemeierea Moldovei**, p. 174-196; N. Şerbănescu, **op.cit.**, p. 109-127; Ş. Papacostea, **Întemeierea Mitropoliei Moldovei**, p. 278-295; R. Theodorescu, **op.cit.**, p. 213-219; M. Păcurariu, **op.cit.**, p. 276-284.

Manualul de diplomație bizantin ne informează însă că, cu prilejul consacrării mitropoliei, sinodul patriarhal a hirotonisit un alt mitropolit „*în Maurovlahia*". Cu certitudine, acesta nu a fost însă Iosif, ci, conform normelor practicate de Patriarhia Ecumenică de Constantinopol, el va fi fost, cu siguranță, un călugăr sau un episcop grec, foarte probabil, acel „*kyr Theodosios*", menționat tardiv în scrisoarea patriarhală de recunoaştere a lui Iosif ca mitropolit al Moldovei, din iulie 1401[7], sau un altul al cărui nume a rămas necunoscut.

Prin consacrarea acestui mitropolit grec, fie el Theodosios sau un altul, în fruntea Bisericii Moldovei, Patriarhia Ecumenică îşi exprima clar refuzul de a-l accepta pe Iosif ca întâistătător al acesteia. Actul patriarhal îşi găsea justificarea formală într-o decizie sinodală din anul 1355 conform căreia nu mai erau numiți „*în vrednicia de mitropoliți*" clerici autohtoni, „*rezervându-se această cinste numai pentru clerul ridicat şi binecuvântat de Dumnezeu din slăvita cetate a Constantinopolului*"[8].

Dincolo de deciziile canonice, un factor deosebit de important ce a dictat decizia autorităților patriarhale îl reprezintă rolul destinat Bisericii în promovarea politicii Bizanțului în diferite regiuni, ştiut fiind faptul semnalat de Charles Diehl că în Bizanț, „*politica şi Biserica erau strâns unite*"[9]. În acest context, instrumentele principale ale promovării intereselor politice ale imperiului în rândul diferitelor popoare intrate în *oikoumene* erau, în primul rând, arhiereii greci numiți de Patriarhia Ecumenică în fruntea Bisericilor naționale, căci „*episcopii la Constantinopol în fruntea Bisericilor popoarelor convertite la creştinism participau la adunările şi sfaturile principilor, contribuind adesea la luarea deciziilor*"[10]. În consecință, prin numirea unui arhiereu grec în fruntea Mitropoliei Moldovei, autoritățile partirhale căutau să păstreze controlul total asupra acestei însemnate instituții, care să asigure influența deplină a Bizanțului în statul românesc est-carpatic.

Măsura autorităților patriarhale cu privire la Biserica Moldovei consacra, în ultimă instanță, un serios paradox: acestea acceptau şi validau cererea autorităților moldovene cu privire la ridicarea Bisericii locale la rang superior prin acordarea consacrării canonice a Mitropoliei Moldovei, constituită din inițiativa lor, dar refuzau recunoaşterea mitropolitului său, dorit şi el de țară.

Scrisoarea patriarhală din iulie 1401, adresată de patriarhul ecumenic

7 **Ibidem**, p. 531, doc. DCLXVII/II; **Ibidem**, p. 34-35, doc. LXX; **Ibidem**, p. 274-275, doc. 67.

8 Apud Gh.I. Moisescu, Şt. Lupşa, Al. Filipaşcu, **Istoria Bisericii Române**, vol. I, Bucureşti, 1957, p. 178. Pentru aceeaşi problemă, vezi şi: S. Porcescu, **op.cit.**, p. 130, n. 26; R. Theodorescu, **op.cit.**, p. 204; M. Păcurariu, **op.cit.**, p. 277; Şt.S. Gorovei, **Întemeierea Moldovei**, p. 183.

9 Ch. Diehl, **Bizanț. Mărire şi decădere**, f.a., p. 76.

10 **Diplomația în Evul Mediu**, în vol. **Istoria diplomației**, Bucureşti, 1962, p. 95.

Matheos I domnului Moldovei Alexandru cel Bun, conține o informație deosebit de importantă pentru elucidarea problemei abordate de noi. Astfel, din acest act cunoaştem că „*a venit anume kyr Theodosios acela, şi din acestă cauză nu s-a oprit deloc, ci a făcut repede calea întoarsă*”[11]. Motivul pentru care mitropolitul Theodosios, investit la Constantinopol nu şi-a ocupat scaunul arhieresc nu credem că este greu de identificat: refuzul autorităților politice de la Suceava de pune în aplicare decizia luată de autoritățile patriarhale, la care se adaugă, probabil, ostilitatea arătată arhiereului grec.

În sfârşit, un ultim element, care după părerea noastră poate contribui la elucidarea acestei probleme, îl reprezintă tratativele de la Lemberg din 26 septembrie 1387 dintre Petru I şi Wladislav Jagello, regele Poloniei, prilej cu care domnul Moldovei accepta suzeranitatea suveranului polon, căruia îi presta omagiu. Documente existente ne certifică faptul că aceste tratative s-au derulat sub patronajul mitropolitului ortodox al Kievului, Kyprian, ca reprezentant al patriarhului ecumenic, şi că de la ele a lipsit mitropolitul Iosif al Moldovei, nerecunoscut de Patriarhia Ecumenică[12]. Absența mitropolitului Moldovei de la aceste tratative, girate în schimb de omologul său de la Kiev, ar putea constitui un indiciu în plus că la data respectivă disputa religioasă dintre Moldova şi Constantinopol izbucnise şi se afla în desfăşurare.

Prin coroborarea informațiilor prezentate mai sus cu cele din **Ekthésis néa**, suntem în măsură să afirmăm că evenimentele prezentate s-au consumat, fie în intervalul 1380-1381, sau la o dată ulterioară, dar anterioară lunii septembrie 1386, când este redactat manualul bizantin. Pe baza acestor constatări ne permitem să conchidem deci, că ***debutul conflictului religios moldo-bizantin poate fi datat în anii 1380-1381, fie la o dată ulterioară, anterioară însă lunii septembrie a anului 1386***.

*

Referitor la cel de-al doilea aspect supus analizei noastre, respectiv semnificația disputei moldo-bizantine, în literatura de specialitate s-a impus teza că aceasta s-a cantonat pe problema recunoaşterii Mitropoliei Moldovei de către Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol. Mai exact, specialiştii care au abordat această chestiune sensibilă consideră că, puse în fața refuzului autorităților de la Suceava de a accepta mitropoliții greci numiți la Constantinopol, autoritățile patriarhale au refuzat să acorde recunoaşterea Mitropoliei Moldovei.

În ceea ce ne priveşte, considerăm că şi această opinie trebuie reconsiderată radical. Temeiul acestei propuneri îl constituie înseşi informațiile conținute de actele patriarhale, care ne permit o altă interpretare decât cea

---

[11] F. Miklosich, I. Müller, **Acta**, II, p. 531, doc. DCLXVII; Hurmuzaki, XIV/1, p. 34, doc. LXX; **FHDR**, IV, p. 274-275, doc. 67.
[12] Hurmuzaki, 1/2, p. 205-207, doc. CCXXXV-CCXXXVI.

cunoscută, care s-a impus în literatura de specialitate. Asupra conținutului acestor ştiri ne vom opri în continuare.

Analiza actelor patriarhale ne oferă o serie de informații deosebit de interesante din punctul de vedere supus discuției noastre. În primul rând, constatăm că mitropolitul grec Ieremia, hirotonisit la Constantinopol, este menținut ca titular al scaunului arhieresc de la Suceava până la reglementarea definitivă a raporturilor cu Moldova, în 1401[13]. Între martie 1393 şi septembrie 1394, apoi în iulie 1401 el participă în această calitate la lucrările marelui sinod patriarhal[14].

Alte informații din actele patriarhale fac referiri la numirea de către patriarhul ecumenic Antonios IV (1389-1390, 1391-1397) a unor exarhi patriarhali însărcinați să administreze Mitropolia Moldovei în condițiile în care mitropolitul învestit la Constantinopol era în imposibilitatea de a-şi ocupa scaunul arhieresc, iar Iosif nu era recunoscut de Patriarhie. Astfel, în mai 1395, patriarhul Antonios IV îi încredințează protopopului Petru, solul domnului Moldovei la Constantinopol, numit exarh patriarhal, „*conducerea şi administrarea preasfintei mitropolii a Rusovlahiei* (Moldovei, n.n.), *care plecând într-acolo se cuvine să ia în primire această preasfântă mitropolie cu toate drepturile şi prerogativele aferente ei, ca persoană îndreptățită [la aceasta] a smereniei noastre şi să se îngrijească de starea ei*”[15]. Cu acelaşi prilej, patriarhul ecumenic îl informa pe domnul Moldovei că „*am binevoit să-l fac pe protopopul kyr Petru exarh în numele smereniei noastre să îndeplinească acesta toate cele bisericeşti*”, pe episcopii anatemizați, Iosif şi Meletie, că „*am încredințat această biserică a mea protopopului, pentru ca să facă el cele câte le spun canoanele*”, iar totalitatea credincioşilor din Moldova că „*i-am încredințat lui această sfântă biserică, spre a vă sfinți şi a o stăpâni*”[16].

În septembrie 1395 este trimis „*în părțile Maurovlahiei*”, mitropolitul de Mitylene. Misiunea sa era aceea de a lua măsurile pe care le considera de cuviință, pentru îndreptarea sau rezolvarea situației de aici[17].

---

[13] V. Laurent, **Aux origines de l'église de Moldavie**, p. 170; idem, **Le trisésepiscopat du patriarche Matthieu Ier (1397-1410). Un grand procès canonique à Byzance au début du XVe siècle**, în *REB*, XXX, 1972, p. 166; Cf. Macarios de Ancyra, în **FHDR**, IV, p. 325-327, doc. 2, 3.

[14] F. Miklosich, I. Müller, **Acta**, II, p. 202, 208, 213, 215, 223, 519, doc. CCCCLIV, CCCCLXI, CCCCLXV, CCCCLXVIII, CCCCLXXII, DCLX; **FHDR**, IV, p. 236-241, 268-269, doc. 41, 42, 43, 44, 45, 65.

[15] **Ibidem**, p. 241, doc. CCCCLXXXVIII; Hurmuzaki, XIV/1, p. 19, doc. XLIII; **FHDR**, IV, p. 244-245, doc. 48.

[16] **Ibidem**, p. 243-245, doc. CCCCLXXXVIII/II-IV; **Ibidem**, p. 20-23, doc. XLIV-XLVI, **Ibidem**, p. 246-251, doc. 49/II-IV.

[17] **Ibidem**, p. 257, doc. CCCCXCV; **Ibidem**, p. 23-24, doc. XLVII; **Ibidem**, p. 250-251, doc. 50.

Cu o misiune similară, este trimis în ianuarie 1397, „*în prea sfintele dioceze a Maurovlahiei şi a Galiției*", care „*au mare nevoie de îngrijire şi supraveghere duhovnicească*", Mihail, arhiepiscopul de Bethleem, pentru că „*cea a Maurovlahiei este lipsită de câtiva ani de arhiereul ei legitim din anumite pricini*"[18]. Conform relatării făcute de patriarh mitropolitului Kyprian al Kievului, pe care îl informa că în „*preasfânta mitropolie a Maurovlahiei nu dorim deloc ca acolo să se producă unele nereguli sau situații neconforme canoanelor*", şi că arhiepiscopul de Bethleem avea misiunea „*de a vizita şi inspecta şi preasfintele zise mitropolii – Maurovlahia şi Halici –, ca exarh şi dikaios al nostru, pentru a îndrepta cele câte s-au produs rele în aceste dioceze, iar pe cele făcute bine să le întărească încă o dată prin confirmarea sa*"[19].

În categoria ştirilor pe care le considerăm utile demersului nostru le reținem şi pe acelea referitoare la acuzațiile aduse de autoritățile patriarhale episcopilor moldoveni, Iosif şi Meletie, anatemizați de autoritățile patriarhale sau de alți înalți ierarhi ai Bisericii Orientale. Astfel, în toată perioada disputei religioase moldo-bizantine, patriarhul ecumenic îi acuză pe episcopii Iosif şi Meletie exclusiv de faptul că „*ați furat biserica la care nu aveați nici un drept, şi o stăpâniți şi l-ați izgonit pe mitropolitul cel binecuvântat de mine şi care avea dreptul la ea*"[20].

Aceeaşi idee se regăseşte şi în **Tratatul general** al mitropolitului Makarios de Ancyra, care cuprinde acuzații împotriva patriarhului Matheos I cu prilejul procesului de trisepiscopat. În cuprinsul acestei lucrări, episcopii Iosif şi Meletie sunt considerați „*profanatori pe față ai Bisericii Maurovlahiei*", sau „*uzurpatorii de dinainte ai aceleiaşi Maurovalhii ca profanatori ai canoanelor*"[21].

În sfârşit, în acelaşi sens pledează formulele care desemnează Mitropolia Moldovei în actele patriarhale din perioada respectivă. Aceasta este numită, fie „*preasfânta mitropolie a Maurovlahiei*" sau „*preasfânta dioceză a Maurovlahiei*", fie „*preasfânta mitropolie a Rusovlahiei*"[22].

Acceptând ipotetic ca veridică teza acelor specialişti care susțin că în urma refuzului autorităților politice moldovene de a refuza acceptarea mitropoliților greci învestiți la Constantinopol, Patriarhia Ecumenică a refuzat să acorde recunoaşterea Mitropoliei Moldovei, act echivalent cu negarea a însăşi existenței sale, toate aceste informații conduc invariabil spre o serie de

[18] **Ibidem**, p. 278, doc. DXIV; **Ibidem**, p. 25-26, doc. LI; **Ibidem**, p. 252-257, doc. 53.
[19] **Ibidem**, p. 284, doc. DXVI; **Ibidem**, p. 27-28, doc. LIII; **Ibidem**, p. 256-259, doc. 55.
[20] **Ibidem**, p. 244, doc. CCCCLXXXVIII/III; **Ibidem**, p. 21-21, doc. XLV; **Ibidem**, p. 248-248, doc. 49/III.
[21] V. Laurent, **Aux origines de l'église de Moldavie**, p. 170; idem, **Le trisésepiscopat du patriarche Matthieu I**[er], p. 166; Cf. Macarios de Ancyra, în **FHDR**, IV, p. 325-327, doc. 2, 3.
[22] F. Miklosich, I. Müller, **Acta**, II, p. 241, 245, 278, doc. CCCCLXXXVII/II, CCCCLXXXVIII/IV, DXIV; **FHDR**, IV, p. 242-243, 248-249, 252-253, doc. 47/II, 49/IV, 53.

întrebări şi anume: Cum se explică numirea unui mitropolit şi menținerea lui în funcție timp de circa un deceniu într-o eparhie nerecunoscută şi deci inexistentă din punct de vedere juridic? Cum se explică numirea a cel puțin trei exarhi patriarhali, numai în intervalul mai 1395-ianuarie 1397, cu misiunea de a administra o eparhie care neavând consacrarea canonică era inexistentă, cel puțin, din punct de vedere juridic? Cum puteau fi acuzați episcopii moldoveni Iosif şi Meletie că au furat şi stăpânesc sau că au furat şi uzurpat o eparhie inexistentă? În sfârşit, cum putea fi denumită „*preasfântă mitropolie*” sau „*preasfântă dioceză*”, o eparhie nerecunoscută sau neconsacrată canonic?

Răspunsurile la aceste întrebări se regăsesc în acel paradox conservat în poziția Patriarhiei Ecumenice cu prilejul consacrării canonice a Mitropoliei Moldovei, sesizat mai sus, acela că autoritățile patriarhale acceptau şi validau cererea autorităților moldovene cu privire la acordarea consacrării canonice a Mitropoliei Moldovei, constituită din inițiativa lor, dar refuzau recunoaşterea mitropolitului român, consacrat, de asemenea, la cererea lor, şi dorit de țară. Informațiile furnizate de documentele de care dispunem conduc la constatarea clară că niciun moment, nici chiar în toiul celei mai intense dispute cu autoritățile moldovene, autoritățile patriarhale nu au contestat recunoaşterea Mitropoliei Moldovei, ci doar politica factorilor politici de la Suceava față de cea a Patriarhiei.

Pe baza constatărilor pe care ni le-au permis documentele prezentate, conchidem că atitudinea adoptată de autoritățile patriarhale în timpul desfăşurării acestor evenimente ne arată clar că Patriarhia Ecumenică nu a pus în discuție recunoaşterea şi canonicitatea Mitropoliei Moldovei. Analiza informațiilor transmise de respectivele documente ne relevă categoric faptul că întreaga dispută religioasă moldo-bizantină s-a desfăşurat ***exclusiv în jurul persoanei mitropolitului, mai exact a numirii sale, fiind în ultimă instanță o luptă pentru dreptul de învestire a acestuia*** pe care, atât autoritățile patriarhale de la Constantinopol, cât şi cele politice de la Suceava doreau să îl controleze în totalitate.

Considerații finale. Rezultatele obținute în urma realizării prezentului studiu ne permit formularea mai multor **concluzii**:

1. Mitropolia Moldovei a fost constituită din inițiativa autorităților politice de la Suceava la începutul domniei lui Petru I Muşat ca răspuns la presiunile politice şi religioase exercitate asupra statului românesc est-carpatic de regele Ungariei, Ludovic I de Anjou, din 1370 şi suveran al Poloniei. Momentul constituirii sale poate fi datat aproximativ, *fie imediat după anul 1375, fie cel mai devreme chiar în cursul acelui an*.

2. Mitropolia Moldovei *a fost recunoscută canonic de Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol prin anii 1380-1381*, prilej cu care autoritățile patriarhale au încercat să numească în fruntea sa un arhiereu grec, refuzând recunoaşterea mitroplitului Iosif, hirotonisit de mitropolitul Antonios de Halici, la cererea autorităților politice de la Suceava. Actul autorităților patriarhale

conserva însă un mare paradox: era recunoscută canonic doar eparhia, nu însă şi întâistătătorul său agreat de ţară.

3. Insistenţele împinse până la extrem ale autorităţilor patriarhale de a numi în fruntea Mitropoliei Moldovei un arhiereu grec, coroborate cu refuzul la fel de ferm al autorităţilor moldovene de a-l accepta, au generat o puternică dispută religioasă între Constantinopol şi Suceava, declanşată, *fie în anii 1380-1381, fie la o dată ulterioară, anterioară însă lunii septembrie a anului 1386*, şi prelungită până în anul 1401. Conflictul religios moldo-bizantin nu a vizat însă nici un moment recunoaşterea Mitropoliei Moldovei, ci el *a avut ca subiect exclusiv dreptul de învestire a mitroplitului*, arogat, atât de autorităţile patriarhale de la Constantinopol, cât şi de cele politice de la Suceava.

Le conflit religieux moldo-byzantin de la fin du XIVe siècle – dispute pour la reconnaissance de la Métropolie de Moldavie ou pour le contrôle de la confirmation du métropolite?

Résumé

L'article présente la lutte pour la confirmation du métropolite de Moldavie. Déclanchée sous la règne de Pierre II Muşat, le fondateur de diocèse, en 1380-1381 ou à une date ultérieure, mais avant septembre 1386, la lutte pour la confirmation du métropolite de Moldavie, d'entre les autorités moldaves et les autorités patriarcales byzantins, c'est fini en juillet 1401, sous la règne d'Alexandre le Bon.

STUDIU ASUPRA EVOLUȚIEI PROPRIETĂȚII FUNCIARE A PREOȚILOR DE MIR ÎN SECOLELE XV-XVI

Cătălin-Valentin David

În ultima perioadă s-au înmulțit cercetările care au avut în centrul atenției pe preoții de mir. Dintre acestea, lucrarea de doctorat a profesorului Bogdan-Petru Maleon despre **Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI** este de o importanță deosebită. Domnia sa a cercetat o paletă foarte mare de aspecte ale statutului preoților de mir. Totuşi, vastitatea acestui subiect de studiu lasă loc şi altor abordări de cercetare.

Pentru această perioadă documentele scrise în cancelaria domnească reprezintă singura sursă de informații despre societatea moldovenească[1]. Numărul actelor care au ajuns până la noi este redus, cauzele pierderii şi distrugerii lor fiind diverse: trecerea timpului şi a satelor de la un proprietar la altul, războaiele, furturile, neglijența, condițiile improprii de păstrare[2]. În plus, sunt multe documente care se nu au intrat încă în circuitul ştiințific, găsindu-se prin diverse biblioteci[3].

Având în vedere că numărul de documente avut la dispoziție spre cercetare poate creşte în viitor, putând aduce modificări valorilor numerice obținute în momentul de față am optat pentru valori procentuale. Logica ne îndeamnă să considerăm că proporțiile, procentajele obținute în urma acestei cercetări, care s-a bazat pe documentele avute la dispoziție în momentul de față, nu vor suferi modificări însemnate odată cu apariția de noi informații în viitor[4].

Studiul de față încearcă să pună în evidență evoluția în timp a proprietății funciare a preoților de mir şi a familiilor lor, mai precis variația numerică a acțiunilor/tranzacțiilor ce au avut legătură cu stăpânirile lor şi a ponderii acestora. Pentru realizarea acestui demers am optat pentru o abordare bazată pe statistică.

---

[1] Silviu Văcaru, **Scriitori de acte din cancelaria domnească a lui Ştefan cel Mare** în **Ştefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa**, volum editat de Petronel Zahariuc şi Silviu Văcaru, Iaşi, Editura Alfa, 2003, p. 93-94.

[2] **Ibidem**, p. 94.

[3] Ne referim la bibliotecile mănăstirilor de la Sfântul Munte Athos, Sinai etc.

[4] Ştefan Sorin Gorovei şi Maria Magdalena Székely, în lucrarea **Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ştefan cel Mare**, Sfânta mănăstire Putna, 2005, au arătat că raportul de 1 la 4 între documentele scrise în cancelaria domnească a lui Ştefan cel Mare între anii 1473-1486 şi cele din anii 1486-1504, se păstrează fie dacă se calculează această proporție numai pe baza documentelor publicate în colecția **DRH**, fie dacă se iau în considerare şi documentele cunoscute direct sau indirect după anul 1980, p. 250-251.

Am ales această cale ştiind că o asemenea întreprindere este considerată improprie, date fiind informațiile puține pe care ni le relevă documentele păstrate din perioada cerecetată de noi[5]. În plus, se ştie că metoda statistică conduce la concluzii probabile, nu absolut sigure[6]. Cu toate acestea considerăm că nu trebuie abandonată din start încercarea de realizare a unui asemenea studiu, chiar şi pentru secolele XV-XVI.

Pentru cercetarea de față cel mai bine se potriveşte statistica descriptivă. Aceasta vizează descrierea stării şi variabilității unei colectivități statistice după una sau mai multe caracteristici. Realizarea acestui obiectiv presupune culegerea datelor statistice, sistematizarea şi prelucrarea datelor primare, prezentarea rezultatelor prelucrării primare, fie sub formă numerică prin indicatori statistici, fie sub formă grafică prin diagrame şi tabele statistice, în final având loc interpretarea lor[7].

Măsurarea fenomenelor observate de statistică necesită exprimarea lor numerică, datorită caracterului lor de masă. Expresia cantitativă a faptelor permite prelucrarea, analiza şi sinteza datelor obținute prin observarea faptică a fenomenelor de masă. Pentru astfel de fenomene, prelucrarea datelor este posibilă numai sub formă numerică[8].

Cercetarea de față a început prin adunarea informațiilor despre preoții şi membrii familiilor lor care sunt atestați în calitatea lor de stăpâni[9], adică de boieri[10], pentru secolele avute în atenție aici. Aşa cum am mai precizat, pentru perioada avută în atenție în cazul de față, singura sursă de informații despre diferitele aspecte ale societății moldoveneşti o constituie documentele scrise în cancelaria domnească.

În a doua etapă s-a realizat sintetizarea materialui informatic brut, renunțându-se la informațiile duplicate[11], iar apoi la realizarea unor tabele cu datele finite, care au intrat în prelucrarea statistică. Datele cuprinse în aceste tabele, constituind fundamentul studiului de față, sunt prezentate la sfârşitul acestui articol în patru anexe[12].

---

5 Bogdan-Petru Maleon, **Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI**, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 307.

6 Elisabeta Jaba, **Statistica**, Ediția a II-a, Bucureşti, Editura Economică, 2000, p. 20.

7 **Ibidem**, p. 19; Alexandru Isaic-Maniu, Constantin Mitruț, Vergil Voineagu, **Statistica**, Bucureşti, Editura Universitară, 2003, p. 20.

8 Elisabeta Jaba, **op.cit.**, p. 26.

9 Bogdan-Petru Maleon, **op.cit.**, p. 307-308.

10 Aşa cum este definită în Ştefan S. Gorovei, **Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII)**, în *AG*, 1994, nr. 1-2, p. 87.

11 De exemplu, în cazul în care mai multe documente amintesc de aceeaşi acțiune, s-a luat în considerare doar documentul care, din punct de vedere cronologic, a fost redactat primul.

12 Din motive de tehnoredactare datele acestea sunt redate în formă textuală şi nu tabelară.

Din cauza numărului mare de ani şi a cantităţii mici de informaţii am ales să realizăm anexele cu date finite, pentru câte o jumătate de secol, pentru a se putea realiza mai facil prelucrarea statistică şi interpretarea rezultatelor obţinute. Trebuie făcută următoarea precizare: în unele cazuri, documentele nu oferă o datare precisă. De aceea, acţiunile preoţilor şi membrilor familiilor lor, imposibil de datat precis, au fost incluse în anexa corespunzătoare câte unei jumătăţi de secol.

Pentru a se evita creşterea artificială a numărului de menţionări pentru fiecare acţiune/tranzacţie nu s-a luat în considerare numărul descendenţilor, ci doar cel al antecesorilor (preoţi şi preotese) care au transmis generaţiilor ulterioare o moştenire funciară[13]. Pentru fiecare dintre aceste patru tabele s-a realizat câte un grafic. S-a introdus şi câte un grafic pentru domniile lui Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Bogdan Orbul, Ştefan al IV–lea (zis şi Ştefăniţă), Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu şi Petru Şchiopul. Numărul acţiunilor prezentate în aceste grafice sunt însumarea datelor din tabele cu cele cuprinse în anexe.

O altă precizare trebuie făcută. În tabele ca şi în grafice diaconii sunt asimilaţi preoţilor, pentru că aceştia fac parte împreună din preoţia sacramentală, fiind totuşi pe trepte diferite[14]. În ierarhia bisericească treapta preoţească primeşte de la arhiereu puterile de a învăţa, de a săvârşi cele sfinte şi de a conduce Biserica, însă fără dreptul de a hirotoni şi de a sfinţi Mirul şi Sfântul Antimis[15]. Treapta diaconească primeşte de la arhiereu, prin Taina hirotoniei, puterea de a ajuta pe acesta şi pe preot, fără însă a putea săvârşi singur Sfintele Taine şi Ierurgii[16].

Pentru prima jumătate a secolului al XV-lea cea mai mare pondere a informaţiilor despre stăpânirile funciare ale familiilor preoţilor de mir sunt cele care se referă la obţinerea de cărţi domneşti de întărire, atât de către preoţi cât şi de către urmaşii lor (aşa cum se observă şi din graficul 1). O altă concluzie este aceea că cele mai multe achiziţii s-au realizat datorită daniilor primite de slujitorii altarului şi foarte puţine prin cumpărări. Nu sunt atestate, în această perioadă, procese şi schimburi în care să fie implicaţi membrii ai familiilor preoţeşti. De altfel, nici despre vânzări efectuate de preoţi nu avem date. De remarcat că urmaşii (laici) ai preoţilor au înstrăinat într-o măsură foarte mică din ocinele moştenite de la aceştia. Sunt şi informaţii indirecte despre stăpâniri preoţeşti care nu au fost obiectul unei acţiuni/tranzacţii. La aceştia se referă rubrica „Menţionări de preoţi” (stăpâni).

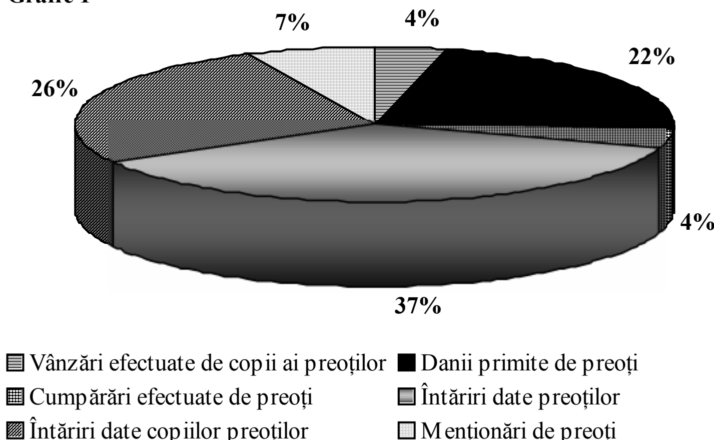
---

13 Astfel, pentru vânzarea unei ocini de către cinci copii ai unui preot nu s-au socotit cinci vânzări, ci doar una.

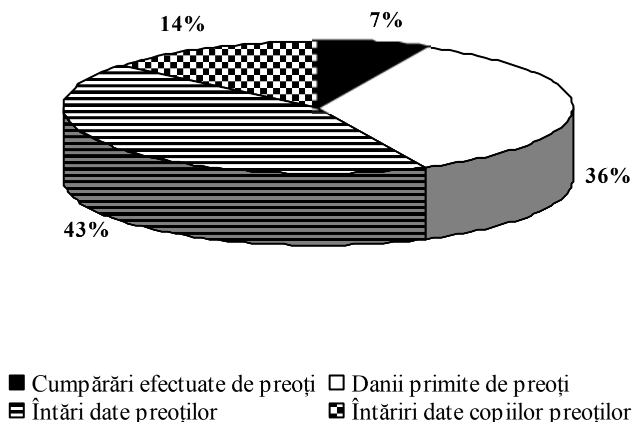
14 **Credinţa Ortodoxă**, Iaşi, Editura Trinitas, 2003, p. 155.

15 **Ibidem**.

16 **Ibidem**.

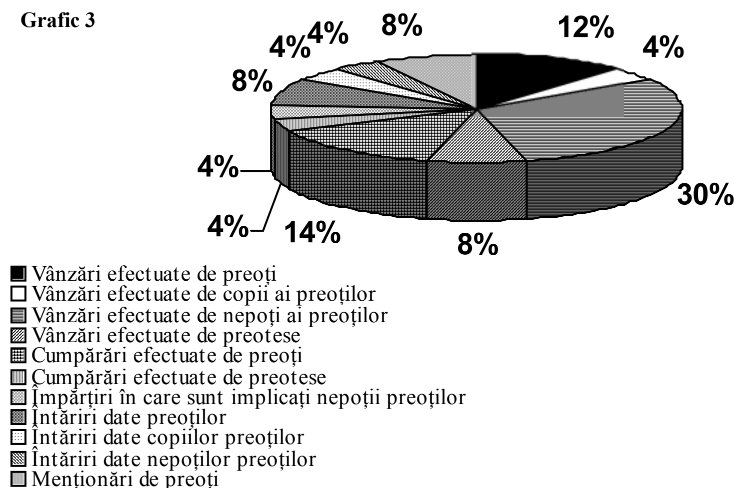

Pentu domnia lui Alexandru cel Bun, datele despre stăpânirile familiilor preoțeşti sunt sintetizate în graficul de mai jos (Grafic 2). Din documentele avute la dispoziție, reiese că cea mai importantă acțiune a membrilor acestor familii preoțeşti a constat în obținerea de cărți domneşti de întărire pentru ocinele şi dedinele avute de ei. În legătură cu înmulțirea stăpânirilor funciare, se observă că informațiile despre daniile primite de la diverşi domni au o pondere mult mai mare decât cele despre cumpărări.

Observând graficul 3 se constată că pentru a doua jumătate a secolului al XV-lea documentele ne oferă o paletă mai largă de informații despre membrii familiilor preoților de mir, în calitatea lor de boieri.

Grafic 3

Faţă de situaţia din prima jumătate a secolului al XV-lea, în a doua jumătate vânzările au ponderea cea mai mare. Acestea au fost efectuate atât de preoţii şi preotesele din prima generaţie, cât şi de urmaşii acestora din generaţiile a doua şi a treia. De altfel, se pare că nepoţii preoţilor au resimţit cel mai greu vicisitudinile vieţii în Moldova în perioada la care ne referim aici. Îi vedem ieşind din indiviziune şi având cel mai mare număr de vânzări din totalul acestora.

Vânzările realizate de preoţi sunt mai puţine decât cumpărările lor, dar situaţia este inversă în cazul tranzacţiilor de acest fel în care sunt implicate preotesele. Se constată că pentru prima generaţie, numărul vânzărilor a fost cu puţin mai mare decât de cel al achiziţiilor. Numărul vânzărilor efectuate de copiii preoţilor este cel mai mic în comparaţie cu celelalte două generaţii.

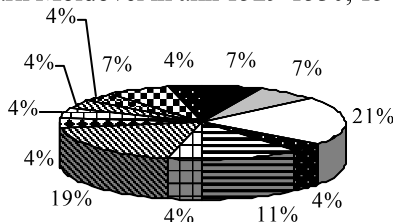
În concluzie, în a doua jumătate a secolului al XV-lea (a cărei mare parte a fost acoperită de „împărăţia" lui Ştefan cel Mare) mai mult de jumătate din informaţiile păstrate fac referire la vânzarea unor ocini şi părţi de ocini de către membrii ai familiilor preoţeşti, atât din prima, cât şi din a doua (copiii) şi a treia generaţie (nepoţii) a familiilor preoţeşti. De aici se poate înţelege degradarea situaţiei financiar-economice a societăţii moldoveneşti în această perioadă de timp marcată de numeroase conflicte politico-militare.

Totuşi, în acelaşi timp unele familii preoţeşti au căutat şi realizat mărirea stăpânirilor prin efectuarea de cumpărări. Acest fapt, ca şi existenţa menţiunilor referitoare la primirea de întăriri domneşti de către membrii din toate cele trei generaţii ale familiilor preoţilor de mir ne arată dorinţa de întărire şi menţinere a statutului lor special, cel preoţesc. În această primă jumătate a secolului al XVI-lea

Țara Moldovei a fost implicată într-o serie de conflicte politico-militare cu Polonia[17], Țara Românească[18] şi Imperiul Otoman[19].

Societatea moldovenească a avut de suferit şi de pe urma calamităților meteorologice care au influențat negativ economia locală. Astfel, avem ştiri despre călduri excesive care au fost în ani 1503-1504, 1520-1525, 1538-1545 şi 1549[20]; secetă cu caracter de calamitate ce a fost în anii 1534 şi 1535[21]; ploi excesive din anii 1501, 1515-1517, 1527, 1529, 1531-1532[22]; inundații care au fost în anii 1501, 1508-1509, 1517, 1529, 1533, 1536[23]; grindina ce a căzut mai mult în 1546[24]; ierni grele care au fost în 1502, 1505-1506, 1512-1513, 1526, 1528[25]. Se pare că din punct de vedere meteorologic în anii 1507, 1510-1511, 1514, 1518-1520, 1525, 1527, 1530, 1537, 1547-1548 şi 1550 s-au încadrat în limite normale[26].
O altă calamitate naturală au reprezentat-o şi invaziile de lăcuste ce s-au abătut asupra Moldovei în anii 1525 şi 1549, dar mai ales în intervalul 1538-1545[27] când au afectat mai multe recolte consecutive. Nu în ultimul rând, epidemiile au constituit o altă spaimă a societății medievale. Cea mai mare teamă o inspira ciuma care revenea din când în când, secerând multe vieți omeneşti. Asemenea valuri de ciumă au lovit populația Țării Moldovei în anii 1529-1530, 1542[28].

Grafic 4

---

[18] Alexandru V. Boldur, **Privire generală asupra domniei lui Ştefăniță, fiul lui Bogdan**, în *AIIA*, XXV, 1988/1, p. 220.
[19] Ştefan Sorin Gorovei, **Petru Rareş**, Bucureşti, Editura Militară, 1982, pp. 148-150.
[20] Paul Cernovodeanu, Paul Binder, **Cavalerii Apocalipsului**, Bucureşti, Editura Silex, 1993, p. 47.
[21] **Ibidem**.
[22] **Ibidem**.
[23] **Ibidem**.
[24] **Ibidem**.
[25] **Ibidem**.
[26] **Ibidem**.
[27] **Ibidem**.
[28] **Ibidem**.

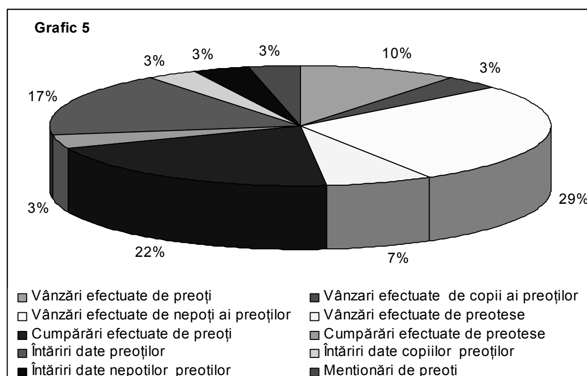
În aceste condiții, observând datele din graficul 4 se constată o diminuare a ponderii informațiilor despre vânzările efectuate de membrii familiilor preoțeşti în această perioadă față de jumătatea de veac anterioară. Totalul vânzărilor reprezintă 29% din întregul număr al acțiunilor/tranzacțiilor.

Referindu-ne la preoți şi preotese, numărul de vânzări efectuate de ei este egal cu cel al cumpărăturilor lor. Dacă luăm în considerare şi daniile primite de aceştia, observăm că achizițiile au fost mai numeroase decât înstrăinările.

Potrivit datelor avute la dispoziție, se constată că membrii din generația a doua, dar mai ales cei din a treia ai familiilor preoților de mir nu au avut aceeaşi putință de a-şi păstra ocinile şi moşiile, precum cei din prima generație. De altfel, avem atestate în această perioadă, ieşiri din indiviziune ale unor copii şi nepoți de preoți de mir. Cei din a treia generație au cele mai multe vânzări, ca şi în a doua jumătate a secolului anterior.

Pentru această jumătate de veac se poate face sintetizarea datelor având ca repere domniile lui Ştefan cel Mare, Bogdan Orbul, Ştefan al IV–lea (zis şi Ştefăniță) şi Petru Rareş. Pentru „împărăția" lui Ştefan cel Mare, avem cunoştință despre 91 de documente redactate în intervalul 1473-1486 şi 363 de documente pentru anii 1486-1504, între actele din cele două perioade existând un raport de 1 la 4[29]. Din această a doua parte a „împărăției" lui avem toate informațiile cu datare completă[30], referitoare la stăpânirile funciare ale familiilor preoților de mir.

Cum era de aşteptat, toate informațiile avute la dispoziție referitoare la perioada domniei lui Ştefan cel Mare, sintetizate în graficul 5 coincid în cea mai mare parte cu cele referitoare la a doua jumătate a secolului al XV-lea, dată fiind plierea peste aceasta din urmă a celei mai mari părți din „împărăția" lui.

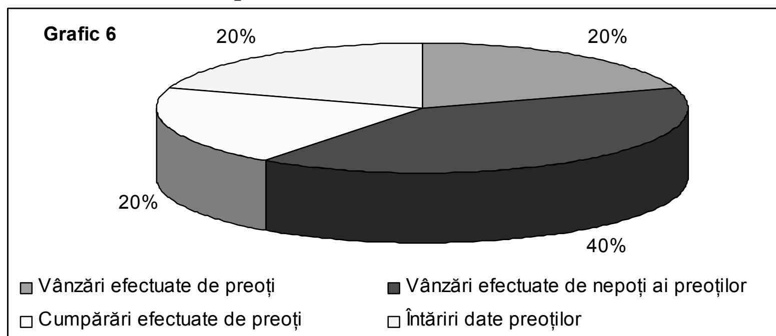

Se constată ponderea mare a înstrăinărilor făcute prin vânzare din ocinele

[29] Ştefan Sorin Gorovei, **op.cit.**, 1986, p. 251; Ştefan Sorin Gorovei, Maria Magdalena Székely, **op.cit.**, 2005, p. 395-397.

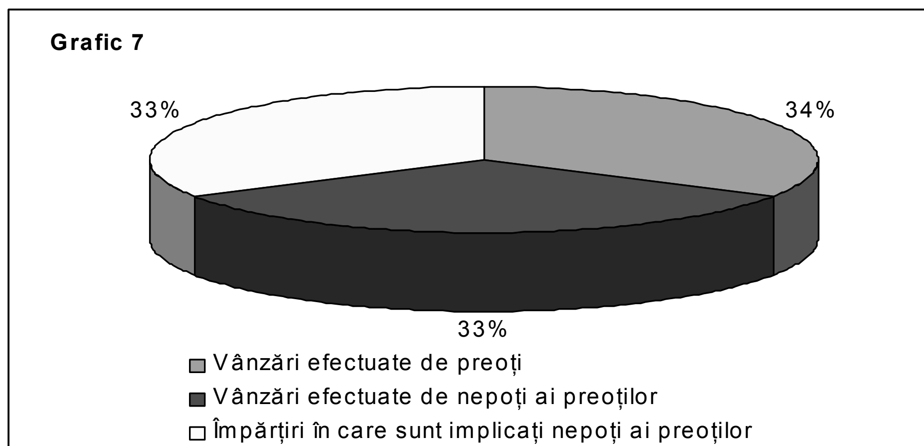
[30] Mai precis din perioada 1490–1503 (a se vedea tabele 2 şi 3).

şi moşiile familiilor preoților de mir. Cei mai nevoiți să facă acest pas înapoi se pare că au fost cei din generația a treia. Este interesant că membrii familiilor de preoți din a doua generație fac cele mai puține vânzări, chiar şi față de cei din prima generație. Numărul achizițiilor reprezintă jumătate din cel al înstrăinărilor, dar împreună cu cel al întăririlor date pentru membrii din cele trei generații cunoscute, este cu un pic mai mic decât cel al vânzărilor. Pe baza acestor remarci se poate spune că, în ciuda încercărilor de păstrare a stăpânirilor funciare, a existat totuşi o pantă uşor descendentă.

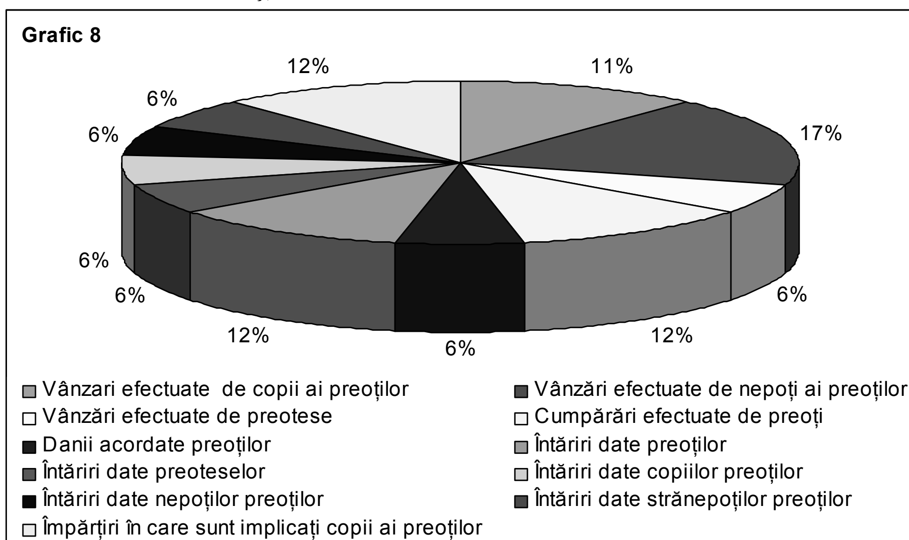
Pentru domnia lui Bogdan Orbul, mai liniştită decât cea a părintelui său, numărul de informații despre stăpânirile familiilor preoțeşti este mai mic. Aşa cum se observă din graficul 6, vânzările reprezintă 60%, iar achizițiile şi întăririle reprezintă doar 40% din totalul tranzacțiilor/acțiunilor. Din nou, se vede că nepoții au înstrăinat cel mai mult, mai precis, de două ori mai mult decât cei din prima generație. Surprinzătoare este lipsa oricărei memțiuni referitoare la copiii preoților.

Domnia lui Ştefăniță nu a fost mai prielnică familiilor preoților de mir, ba dimpotrivă. Nu este atestată nici o cumpărare şi nici o întărire. În schimb, avem

ştiri doar despre vânzări (efectuate iarăşi doar de cei din prima şi a treia generaţie) şi împărţiri. Semnificativ, de acestea din urmă „beneficiază” numai nepoţii de preoţi.

Domnia lui Petru Rareş a fost cea mai asemănătoare cu cea a lui Ştefan cel Mare, fiind destul de frământată, dovadă şi pauzele din activitatea cancelariei domneşti în timpul lui. Ultimul său an de domnie a fost şi cel mai prolific din punct de vedere al redactării cărţilor domneşti[31]. Trebuie precizat că majoritatea informaţiilor cu datare completă (an, lună, zi), care privesc perioada domniei lui Petru Rareş, sunt emise în 1546.

În acea perioadă înstrăinările de ocine şi moşii de către membrii din prima şi a treia generaţie a familiilor preoţeşti reprezintă 34%, achiziţiile datorate daniilor primite şi cumpărărilor efectuate însumează 18%, întăririle primite sunt 36%, iar ieşirile din indiviziune ale celor din a doua generaţie sunt 12% din totalul informaţiilor. Din aceste date rezultă că, în această perioadă studiată, vânzările au pierdut din ponderea însemnată avută anterior.

Achiziţiile şi întăririle au împreună cu puţin peste jumătate din numărul total al tranzacţiilor/acţiunilor familiilor preoţilor de mir. Această diferenţă între înstrăinări şi încercările de întărire şi păstrare a stăpânirilor funciare este uimitoare dacă ne gândim la ce a însemnat, pentru populaţia Ţării Moldovei, campania lui Suleiman Magnificul în 1538 şi invazia lăcustelor survenită

[31] Documentele emise de cancelaria domnească a lui Petru Rareş în intervalul 1527-1538 sunt de 1,5 ori mai numeroase decât cele redactate în ianuarie-august 1546; iar acestea din urmă sunt de zece ori mai multe faţă de cele emise în întreaga perioadă februarie 1541-decembrie 1545. Ştefan Sorin Gorovei, **op.cit.**, 1982, p. 186-187.

imediat după aceea, cauzând o mare foamete[32].

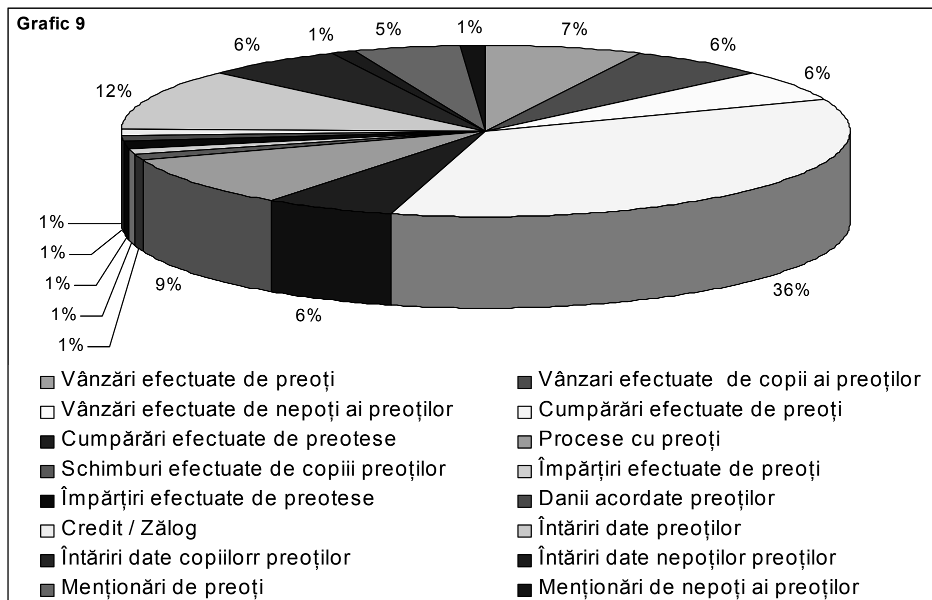
A doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost şi ea marcată de o serie de evenimente care şi-au pus amprenta asupra societății moldoveneşti. În această perioadă Țara Moldovei a cunoscut atât domniile bine chivernisite ale lui Alexandru Lăpuşneanu şi Petru Şchiopul (care nu au fost nici ele lipsite de zăngănitul armelor) cât şi cele ale lui Bogdan Lăpuşneau[33], Iancu Sasul[34] şi Aron Tiranul[35] care nu au lăsat în memoria societății amintiri prea plăcute.

Cel mai mare şoc, prin amploarea distrugerilor, l-a trăit populația Moldovei în anul 1574, când după înfrângerea şi uciderea lui Ion Vodă cel Viteaz, hoardele tătare au trecut prin foc şi sabie toată țara[36]. Din punct de vedere meteorologic, această ultimă jumătate a secolului al XVI-lea a cunoscut ierni grele în anii 1551, 1553, 1558-1559, 1561, 1565-1567, 1569, 1577, 1579, 1587-1588, 1591 şi 1594[37]; ploi excesive în anii 1552 şi 1568[38]; inundații în anii 1562, 1568, 1571, 1578, 1580, 1590, 1595 şi 1597-1599[39]; grindina a cauzat pagube însemnate în 1557, 1562, 1564, 1580, 1590 şi 1595[40]; căldurile excesive au afectat recoltele anilor 1556, 1560, 1564, 1570, 1572-1573, 1575-1576, 1581, 1589, 1592, 1596, 1598 şi 1600[41]; iar secete cu efecte de calamitate au uscat ogoarele în 1584-1586[42]. Ani „normali" din punct de vedere meteorologic au fost 1545-1555, 1574, 1583-1584 şi 1593[43], din câte se vede mult mai puțini decât în prima jumătate a aceluiaşi veac.

În această jumătate de secol avută în atenție nu sunt atestate invazii ale lăcustelor, în schimb ciuma a cunoscut mai multe valuri de revenire, în anii 1543-1555, 1572, 1574, 1576, 1586 şi 1588[44].

---

32 Grigore Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, Bucureşti, Editura Minerva, 1987, p. 99; **Cronica lui Macarie**, p. 102.
33 Ştefan Sorin Gorovei, **op.cit.**, 1986, p. 112.
34 **Ibidem**, p. 125.
35 **Ibidem**, p. 129.
36 **Cronica lui Azarie**, în **Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI**, p. 151;Grigore Ureche, **op.cit.**; Dinu C. Giurescu, **Ion Vodă cel Viteaz**, Chişinău, Editura Universitas, 1992, p. 127-128.
37 Paul Cernovodeanu, Paul Binder, **op.cit.**, p. 47.
38 **Ibidem**.
39 **Ibidem**.
40 **Ibidem**.
41 **Ibidem**.
42 **Ibidem**.
43 **Ibidem**.
44 **Ibidem**.

Din graficul 9 se observă că pentru a doua jumătate a veacului al XVI-lea este atestată o înmulțire a informațiilor despre acțiunile/tranzacțiile ce au avut ca obiect stăpânirile funciare ale membrilor familiilor preoților de mir. Sunt arătate pentru prima dată pricini în care sunt implicați preoți, împărțiri de ocine ale celor din prima generație, schimburi efectuate de membrii din a doua generație şi acțiuni de creditare/zălogire.

În legătură cu înstrăinările prin vânzare, acestea au o pondere mai mică (19%) şi sunt repartizate aproximativ în mod egal între cele trei generații (7%; 6%; 6%). Cele ale preoților sunt totuşi cu un pic mai multe, iar cele ale copiilor acestora nu mai fac notă discordantă.

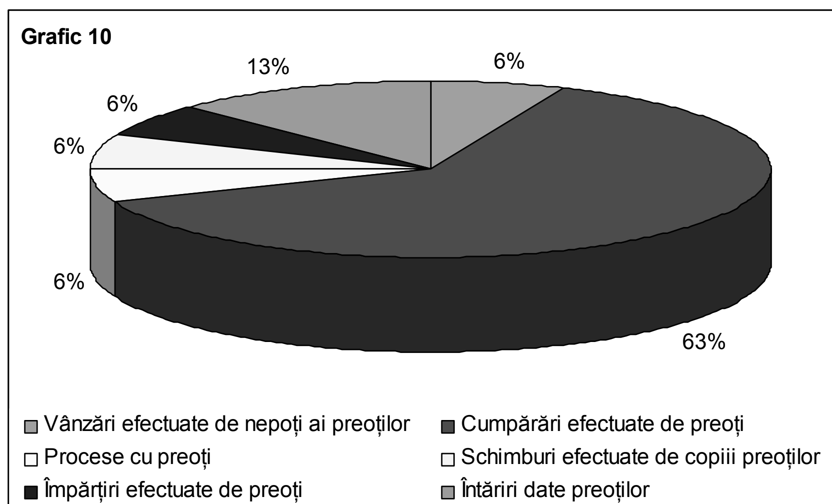
Achizițiile prin cumpărare reprezintă 42%, o valoare mare în fața căreia cu greu ne putem ascunde surprinderea. Astfel, suntem înclinați să credem că preoții şi preotesele au rezistat mai bine vicisitudinilor perioadei de care ne ocupăm şi au putut să-şi întărească statutul social de boieri. O altă constatare priveşte „explozia” de procese (9%) în care sunt implicați direct preoții de mir.

Nu lipsesc cărțile de întărire pentru reprezentanții celor trei generații ale familiilor preoțeşti. Cele mai multe au fost date celor din prima generație (12%), de două ori mai mult decât cele primite de urmaşii acestora.

În timpul domniilor lui Alexandru Lăpuşneanu situația economică a Țării Moldovei a cunoscut o creştere față de perioada de dinaintea lui[45]. Documentele

[45] Gh. Pungă, **Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu**, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1994, p. 58.

emise de cancelaria sa domnească nu acoperă toții anii de domnie[46] pentru că sfatul domnesc nu s-a putut reuni din cauza situației externe deosebit de complexă, la care s-a adăugat existența unui număr mare de pretendenți care pândeau la hotarele țării, motiv pentru care domnul a fost nevoit să stea în stare de alarmă cu toți dregătorii şi curtenii pregătiți de luptă[47].

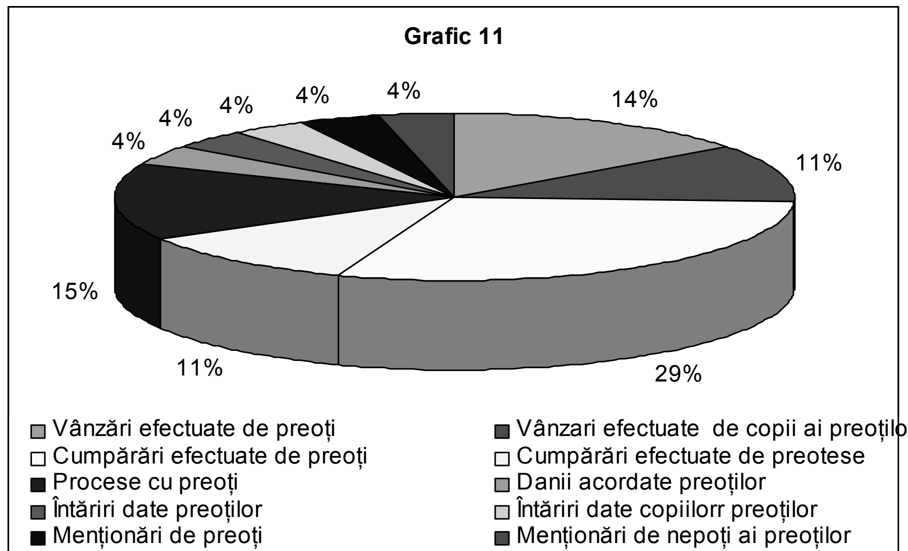
Revenind la situația tranzacțiilor/acțiunilor membrilor familiilor preoților de mir, din graficul 10 se observă o creştere uimitoare a acțiunilor celor din prima generație menite să le întărească statutul social. Cumpărările de ocine şi primirea de cărți domneşti de întărire reprezintă peste trei sferturi din totalul ştirilor despre stăpânirile funciare preoțeşti. La acest monopol „informațional" se adaugă ştirile despre procese şi împărțiri în care au fost implicați direct preoți de mir. Cei arătați că înstrăinează stăpânirile funciare sunt nepoții preoților. Despre membri din generația a doua ai familiilor preoțeşti avem atestări privitoare la implicarea lor în schimburi de ocine.

În concluzie, se poate afirma că domniile lui Alexandru Lăpuşneanu au constituit o periaoadă propice pentru creşterea, şi implicit pentru întărirea, stăpânirilor funciare ale celor din prima generație a familiilor preoțeşti.

Cele trei domnii ale lui Petru Şchiopul au lăsat o puternică impresie asupra contemporanilor şi chiar asupra posterității acelor vremuri. Elogiul adus acestui domn de către marele boier cronicar Grigore Ureche, în al său

[46] Cărțile domneşti lipsesc pentru din a doua jumătate a anului 1555 până în martie 1558, iar din a doua domnie s-au păstrat puține, dintre care nici un document nu are menționat sfatul domnesc – **Ibidem**, p. 105.
[47] **Ibidem**, p. 112.

letopiseț[48], ne arată prestigiul de care s-a bucurat, în condițiile în care ştim că populația Țării Moldovei a suferit mult de pe urma jafului tătarilor din 1574, din cauza deselor incursiuni ale cazacilor veniți în frunte cu câte un pretendent la tron, de efectele secetei cumplite din anul 1585[49] şi a ciumei din anul 1588 care a cauzat părăsirea în masă a localităților[50].

Din datele prezentate în graficul 11 rezultă că, în timpul domniilor lui Petru Şchiopul, familiile preoților de mir au putut, în mare măsură, să se mențină în starea boierescă. Îi vedem pe preoți vânzând (14%), dar mai ales cumpărând ocine şi părți de ocină (29%), primind danii (4%) şi apărându-şi drepturile de stăpânire în fața tronului (15%). Cei din a doua generație au vândut şi ei (11%) dar au şi căutat să-şi mențină stăpânirile părinteşti prin obținerea de cărți domneşti de întărire (4%).

Avem astfel posibilitatea de a evidenția evoluția proprietății funciare a membrilor familiilor preoților de mir din punctul de vedere al variației numerice a acțiunilor/tranzacțiilor acestora şi a raporturilor dintre ele.

---

48 „Domn vrednic, cum să cade, împodobit cu di toate podoabile, câte trebuiesc unui domnu de cinste, că boierilor le era părinte, pre carii la cinste mare-i ținea şi şi din sfatul lor nu ieşiia. Țărâi era apărătoriu, spre săraci milostivu, pre călugări şi pre mănăstiri întăriia şi-i miluia, cu vecinii de prinprejur viețuia bine, de avea de la toți nume bun şi dragoste, de nu era a zice cum nu ieste harnic de domnie. Judeca cu blândețe şi fără fățăriie o făciia", cf. Grigore Ureche, **op.cit.**, p. 161.

49 Gheorghe David, **Petru Şchiopul (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591)**, Bucureşti, Editura Militară, 1984, p. 145.

50 **Ibidem**, p. 146.

Anexa 1
(prima jumătate a secolului al XV-lea)

Vânzări efectuate de copii ai preoților: 1446 (una[51]).
Danii primite de preoți: 1424 (una[52]), 1431 (una[53]) şi 1434 (una[54]).
Procese cu copii ai preoților: 1448 (una[55]).
Întăriri date preoților: 1424 (una[56]), 1427 (două[57]), 1431 (una[58]), 1434 (două[59]), 1435 (una[60]), 1436 (una[61]) şi 1439 (una[62]).
Întăriri date copiilor preoților: 1427 (una[63]), 1428 (una[64]), 1436 (una[65]), 1439 (una[66]), 1444 (două[67]) şi 1445 (una[68]).
Mentionări de preoți: 1436 (una[69]) şi 1444 (una[70]).
Mențiuni ulterioare despre:

- o cumpărătură efectuată de un preot în timpul domniei lui Alexandru cel Bun[71];
- trei danii primite de trei preoți de la Alexandru cel Bun[72];
- o întărire acordată de Alexandru cel Bun unui preot[73].

---

[51] **DRH**, A, Moldova, vol. I, editat de Constantin Cihodaru, Ioan Caproşu, Leon Şimanschi, redactat de Andrei Oțetea şi David Prodan, Bucureşti, Editura Academiei, 1975, p. 375-376, nr. 265.
[52] **Ibidem**, p. 82-83, nr. 56.
[53] **Ibidem**, p.151-152, nr. 102.
[54] **Ibidem**, p.183-184, nr. 130.
[55] **Ibidem**, p. 408-409, nr. 286.
[56] **Ibidem**, p. 82-83, nr. 56.
[57] **Ibidem**, p. 99-100, nr. 68.
[58] **Ibidem**, p.151-152, nr. 102.
[59] **Ibidem**, p.180-181, nr. 102; p.182-183, nr. 102.
[60] **Ibidem**, p. 199-200, nr.144.
[61] **Ibidem**, p. 231-232, nr. 165.
[62] **Ibidem**, p. 276-278, nr. 196.
[63] **Ibidem**, p. 99-100, nr. 68.
[64] **Ibidem**, p. 107-109, nr. 74.
[65] **Ibidem**, p. 231-232, nr. 165.
[66] **Ibidem**, p. 276-278, nr. 196.
[67] **Ibidem**, p. 350-351, nr. 247; p. 351, nr. 248.
[68] **Ibidem**, p. 364-365, nr. 257.
[69] **Ibidem**, p. 211-212, nr. 154.
[70] **Ibidem**, p. 351, nr. 248.
[71] **Ibidem**, p. 350-351, nr. 247.
[72] Marius Chelcu, **Mențiuni privitoare la acte emise de cancelaria lui Alexandru cel Bun**, în vol. **In honorem Ioan Caproşu. Studii de istorie** volum îngrijit de Lucian Leuştean, Maria Magdalena Syekely, Mihai-Răzvan Ungureanu şi Petronel Zahariuc, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 117, nr. 151, 153, 155.
[73] **DRH,** I, p. 117, nr. 189.

Anexa 2
(a doua jumătate a secolului al XV-lea)

Vânzări efectuate de preoți: 1490 (una[74]), 1497 (una[75]) şi 1499 (una[76]).
Vânzari efectuate de copii ai preoților: 1490 (una[77]).
Vânzări efectuate de nepoți ai preoților: 1490 (două[78]), 1491 (două[79]) şi 1495 (patru[80]).
Vânzări efectuate de preotese: 1499 (două[81]).
Cumpărări efectuate de preoți: 1490 (una[82]) şi 1497 (trei[83]).
Cumpărări efectuate de preotese: 1491 (una[84]).
Împărțiri în care sunt implicați nepoțiii preoților: 1495 (una[85]).
Întăriri date preoților: 1456 (una[86]) şi 1490 (una[87]).
Întăriri date copiilor preoților: 1452 (una[88]).
Întăriri date nepoților preoților: 1495 (una[89]).
Menționări de preoți: 1452 (una[90]) şi 1495 (una[91]).

Anexa 3
(prima jumătate a secolului al XVI-lea)

Vânzări efectuate de preoți sunt atestate: 1507 (una[92]) şi 1518 (una[93]).
Vânzari efectuate de copii ai preoților: 1531 (una[94]) şi 1537 (una[95]).

---

[74] **DRH**, A, Moldova, vol. III, editat de Constantin Cihodaru, Ioan Caproşu, Nistor Ciocan, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1980, p. 65-166, nr. 83.
[75] **Ibidem**, p. 367-370, nr. 204.
[76] **Ibidem**, p. 433-437, nr. 244.
[77] **Ibidem**, p. 65-166, nr. 83.
[78] **Ibidem**, p. 112-113, nr. 59; p. 130-132, nr. 71.
[79] **Ibidem**, p. 185, nr. 92; , p. 197-198, nr. 98.
[80] **Ibidem**, p. 320-321, nr. 177; p. 322-323, nr. 178.
[81] **Ibidem**, p. 428, nr. 241; p. 429-431, nr. 242.
[82] **Ibidem**, p. 116-118, nr. 62.
[83] **Ibidem**, p. 360-362, nr. 201; p. 365-367, nr. 203; p. 390-391, nr. 220.
[84] **DRH**, A, Moldova, vol. II, editat de Leon Şimanschi, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1976, p. 185, nr. 92.
[85] **Ibidem**, III, p. 351-353, nr. 193.
[86] **Ibidem**, II, p. 81-83, nr. 56.
[87] **Ibidem**, III, p. 120, nr. 64.
[88] **Ibidem**, II, p. 27-28, nr. 23.
[89] **Ibidem**, III, p. 303, nr. 165.
[90] **Ibidem**, II, p. 27-29, nr. 23.
[91] **Ibidem**, p. 241-243, nr. 163.
[92] **DIR,** A. Moldova, veacul, XVI, vol. I, 1953, p. 62-64, nr. 58.
[93] **Ibidem**, p. 115-116, nr. 110.
[94] **Ibidem**, p. 326-328, nr. 294.
[95] **Ibidem**, p. 390-391, nr. 352.

Vânzări efectuate de nepoţi ai preoţilor: 1515 (una[96]), 1516 (una[97]), 1518 (una[98]), 1536 (una[99]) şi 1546 (două[100]).

Vânzări efectuate de preotese: 1546 (una[101]).

Cumpărări efectuate de preoţi: 1507 (una[102]) şi 1546 (una[103]).

Întăriri date preoţilor: 1503 (una[104]), 1508 (una[105]), 1546 (una[106]), 1548 (una[107]).

Întăriri date preoteselor: 1528 (una[108]).

Întăriri date copiilor preoţilor: 1546 (una[109]).

Întăriri date nepoţilor preoţilor: 1532 (una[110]).

Întăriri date strănepoţilor preoţilor: 1546 (una[111]).

Împărţiri în care sunt implicaţi copii ai preoţilor: 1527 (una[112]) şi 1529 (una[113]).

Împărţiri în care sunt implicaţi nepoţi ai preoţilor: 1521 (una[114]).

Menţiuni ulterioare despre:

- o cumpărare efectuată de un preot în timpul domniei lui Ştefan cel Mare[115];
- trei întăriri primite de trei preoţi de la Ştefan cel Mare[116];
- o întărire primită de o fiica unui preot de la Ştefan cel Mare[117];
- o cumpărare efectuată de un preot în timpul domniei lui Petru Rareş[118];
- o danie primită de un preot de la Petru Rareş[119];
- o întărire primită de un preot de la Petru Rareş[120].

---

96 **Ibidem**, p. 96-97, nr. 96.
97 **Ibidem**, p. 105-106, nr. 103.
98 **Ibidem**, p. 124-125, nr. 118.
99 **Ibidem**, p. 382-383, nr. 346.
100 **Ibidem**, p. 437-438, nr. 398; p. 518-519, nr. 466.
101 **Ibidem**, p. 466-467, nr. 422.
102 **Ibidem,** p. 65-66, nr. 60.
103 **Ibidem**, p. 449-450, nr. 409.
104 **DIR**, A. Moldova, veacul, XVI, vol. III, 1951, p. 510-511, nr. 286.
105 **Ibidem**, XVI, I, pp. 79-80, nr. 75.
106 **Ibidem**, p. 414-415, nr. 381.
107 **Ibidem**, p. 567-568, nr. 507.
108 **Ibidem**, p. 285, nr. 251.
109 **Ibidem**, p. 479, nr. 433.
110 **Ibidem**, p. 339-340, nr. 306.
111 **Ibidem**, p. 413-414, nr. 380.
112 **Ibidem**, p. 237-238, nr. 209.
113 **Ibidem**, p. 312-313, nr. 278.
114 **Ibidem**, p. 179, nr. 159.
115 Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, **Întregiri documentare** în volumul **Ştefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa**, editat de Petronel Zahariuc şi Silviu Văcaru, Iaşi, Editura Alfa, 2003, p. 141, nr. 229.
116 **Ibidem**, p. 116, nr. 44; p. 141, nr. 229; p. 148, nr. 262.
117 **Ibidem**, p. 122, nr. 85.
118 **DIR,** A. Moldova, veacul, XVI, vol. II, 1951, p. 115-116, nr. 106.
119 **Ibidem**, XVI, I, p. 567-568, nr. 507.
120 **Ibidem,** XVI, II, p. 124-125, nr. 119.

Anexa 4
(a doua jumătate a secolului al XVI-lea)

Vânzări efectuate de preoţi: 1575 (două[121]), 1590 (una[122]), 1598 (una[123]) şi 1599 (una[124]).

Vânzari efectuate de copii ai preoţilor: 1584 (una[125]); 1591 (una[126]) şi 1597 (una[127]).

Vânzări efectuate de nepoţi ai preoţilor: 1560 (una[128]) şi 1569 (una[129]).

Cumpărări efectuate de preoţi: 1555 (două[130]), 1558 (una[131]), 1566 (una[132]), 1567 (una[133]), 1569 (două[134]), 1573 (două[135]), 1584 (una[136]), 1585 (una[137]), 1591 (două[138]), 1597 (două[139]), 1598 (două[140]) şi 1600 (una[141]).

Cumpărări efectuate de preotese: 1581 (una[142]), 1584 (una[143]), 1591 (două[144]) şi 1597 (una[145]);

Procese cu preoţi: 1565 (unul[146]), 1578 (unul[147]), 1579 (unul[148]), 1582 (unul[149]), 1588 (unul[150]), 1591 (unul[151]) şi 1597 (unul[152]).

---

121 **DIR**, XVI, III, p. 58, nr. 76.
122 **Ibidem,** p. 456-457, nr. 554.
123 **DIR**, A. Moldova, veacul, XVI, vol. IV, 1952, p. 220-223, nr. 273.
124 **Ibidem,** p. 264-265, nr. 328.
125 **Ibidem,** XVI, III, p. 238-240, nr. 293.
126 **Ibidem,** XVI, IV, p. 10, nr. 11.
127 **Ibidem,** p. 169, nr. 226.
128 **Ibidem**, XVI, II, p. 124-125, nr. 119.
129 **DRH**, A, Moldova, vol. VI, editat de Ioan Caproşu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, p. 613-615, nr. 378
130 **DIR**, XVI, II, p. 67-69, nr. 64.
131 **Ibidem,** p. 115-116, nr. 106.
132 **DRH**, VI, p. 332, nr. 569.
133 **Ibidem,** p.333, nr. 570.
134 **DIR**, XVI, II, p. 205-206, nr. 216.
135 **Ibidem,** XVI, III, p. 17-18, nr. 24; p. 24, nr. 30.
136 **Ibidem,** p. 260, nr. 314.
137 **Ibidem,** p. 276-277, nr. 334.
138 **Ibidem,** XVI, IV, p. 18, nr. 22; p. 29-30, nr. 30.
139 **Ibidem,** p. 177, nr. 235; p. 184-185, nr. 243.
140 **Ibidem,** p. 238-239, nr. 292.
141 **Ibidem,** p. 277, nr. 343.
142 **Ibidem,** XVI, III, p. 153-154, nr. 202.
143 **Ibidem,** p. 260, nr. 314.
144 **Ibidem,** XVI, IV, p. 18, nr. 22; p. 29-30, nr. 30.
145 **Ibidem,** p. 177, nr. 235.
146 **Ibidem,** XVI, II, p. 170, nr. 168.
147 **Ibidem,** XVI, III, p. 97, nr. 123.
148 **Ibidem,** p. 130, nr. 159.
149 **Ibidem,** p. 185, nr. 238.
150 **Ibidem,** p. 396-397, nr. 492.
151 **Ibidem,** XVI, IV, p. 14, nr. 17.
152 **Ibidem,** p. 396-397, nr. 492.

Schimburi efectuate de copiii preoţilor: 1558 (unul[153]).
Împărţiri efectuate de preoţi: 1555 (una[154]).
Împărţiri efectuate de preotese: 1551 (una[155]).
Întăriri date preoţilor: 1557 (una[156]), 1572 (trei[157]), 1580 (una[158]), 1581 (una[159]) şi 1590 (una[160]).
Întăriri date copiilor preoţilor: 1572 (două[161]), 1580 (două[162]) şi 1590 (una[163]).
Întăriri date nepoţilor preoţilor: 1573 (una[164]).
Menţionări de preoţi: 1552 (una[165]), 1585 (una[166]) şi 1599 (una[167]).
Menţionări de nepoţi ai preoţilor: 1588 (una[168]).
Menţiuni ulterioare despre:
- 5 cumpărări efectuate de preoţi în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu[169];
- o întărire acordată unui preot de către Alexandru Lăpuşneanu[170];
- o cumpărare efectuată de un preot în timpul domniei lui Bogdan Lăpuşneanu[171];
- două cumpărări efectuate de un preot în timpul domniei lui Ioan Vodă cel Cumplit[172];
- o vânzare efectuată de un preot în timpul domniei lui Petru Şchiopul[173];
- o vânzare efectuată de un fiul unui preot în timpul domniei lui Petru Şchiopul[174];
- două cumpărări efectuate de un preot în timpul domniei lui Petru Şchiopul[175];
- o cumpărare efectuată de un preot în timpul domniei lui Petru Şchiopul[176];
- o răscumpărare efectuată de un preot în timpul domniei lui Petru Şchiopul[177];

153 **Ibidem,** XVI, II, p. 102, nr. 94.
154 **Ibidem,** XVI, II, p. 96, nr. 86.
155 **DRH**, VI, p. 753-754, nr. I. Editorul volumului consideră că informaţia conţinută de acest act fals poate proveni de la un document autentic care nu a ajuns până la noi.
156 **Ibidem,** p. 373-374, nr. 203.
157 **DIR**, XVI, III, p. 9, nr. 16; p. 10-11, nr. 18.
158 **Ibidem,** p. 146-147, nr. 189.
159 **Ibidem,** p. 158, nr. 208.
160 **Ibidem,** p. 461-462, nr. 565.
161 **Ibidem,** p. 9, nr. 16; p. 10-11, nr. 18.
162 **Ibidem,** p. 146-147, nr. 189.
163 **Ibidem,** p. 461-462, nr. 565.
164 **Ibidem,** p. 22-23, nr. 29.
165 **DRH**, VI, p. 145-146, nr. 82.
166 **DIR**, XVI, III, p. 279-280, nr. 338.
167 **Ibidem,** XVI, IV, p. 243-244, nr. 299.
168 **Ibidem,** XVI, III, p. 385, nr. 479.
169 **Ibidem,** p. 158, nr. 208; **Ibidem,** XVI, IV, p. 10, nr. 11; **DIR**, A. Moldova, veacul XVII, vol. I, 1952, p. 143-144, nr. 207; **DIR**, A. Moldova, veacul XVII, vol. II, 1953, pp. 3-4, nr. 2.
170 **DIR**, A. Moldova, veacul XVII, vol. V, 1957, p. 326, nr. 432.
171 **Ibidem,** XVI, III, p. 238-240, nr. 293.
172 **Ibidem,** XVII, II, p. 25-28, nr. 27.
173 **DRH**, A, Moldova, vol. XXII, p. 121-122, nr. 110.
174 **DIR**, XVI, III, p. 39, nr. 51.
175 **Ibidem,** p. 39, nr. 50.
176 **Ibidem,** p. 42, nr. 59.
177 **Ibidem,** p. 39, nr. 50.

- o danie primită de un preot de la Petru Şchiopul[178];
- un proces în care este implicat un preot în timpul domniei lui Iancu Sasul[179];
- o întărire acordată unui preot de către Iancu Sasul[180];
- o întărire acordată unui preot de către Aron Tiranul[181];
- o vânzare efectuată de un fiica unui preot cândva în secolul al XVI-lea[182];
- o vânzare efectuată de nepoata unui preot cândva în intervalul 1 septembrie 1584 - 31 august 1585[183];
- o vânzare efectuată de nepotul unui preot cândva în intervalul 1 septembrie 1596 - 31 august 1597[184];
- o vânzare efectuată de nepoții unui preot cândva în intervalul 1 septembrie 1599 - 31 august 1600[185];
- zălogirea unei ocini de către un preot pentru 6 boi pe care i-a luat cândva înainte de 6 martie 1582[186].

Study on land property development of parish priests between XV and XVI centuries

Summary

This study aims to investigate the evolution of land ownership of family members of parish priests from Moldova Country, from XV and XVI centuries. For this purpose it was chosen descriptive statistics to indicate the numerical weight of sales, purchases, donations and strengthening properties, juridical cases involvement for the defense of property rights etc.

Through synthesis of data obtained from internal documents it was seen a higher share of stock of first generation members to strengthen their social status through purchases, donations and received reinforcements. Subsequent generations have sought to maintain land legacy by obtaining strengthening property rights documents, but in most cases priests' children and grandchildren appear in documents by alienated it through sale.

178 **Ibidem,** XVII, vol. V, p. 55, nr. 65.
179 **Ibidem,** XVI, III, p. 129-130, nr. 159.
180 **DRH**, A, Moldova, vol. XIX, editat de Haralambie Chircă, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 241-248, nr. 186.
181 **Ibidem**, p. 431-432, nr. 317.
182 **DRH**, A, Moldova, vol. XXIV, editat de Constantin Cihodaru, Ioan Caproşu, Leon Şimanschi, redactor Ştefan Pascu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 410, nr. 432.
183 **DIR**, XVI, III, p. 262-263, nr. 316.
184 **Ibidem,** p. 147-148, nr. 197.
185 **Ibidem,** p. 269-272, nr. 334.
186 **Ibidem,** p. 185, nr. 238.

BISERICA SCHITULUI PÂRVEŞTI (JUDEȚUL VASLUI)

Laurențiu Chiriac

Aflat pe valea Albiei, satul Pârveşti, com. Costeşti este o localitate veche, datând din secolul al XV-lea şi trăgându-şi numele de la un oarecare Pârvu. Mai la sud a existat satul Dărăşti, localitate atestată documentar la 16 aprilie 1441, când Iliaş voievod întărea lui Cozma Pivniciarul mai multe sate, printre care şi „Dărăştii, pe Albiia”[1].

Satul Dărăşti, încorporat azi în satul Pârveşti, apare în acte şi în veacul al XVII-lea, în legătură cu ctitorirea de către un boier Crucean Bumbariu, în 1603, a unei bisericuțe din lemn, „Crucea Crucean”[2]. După desființarea satului, se pare că acest lăcaş de cult de la Dărăşti ar fi fost mutat la Pârveşti. E posibil ca vechiul sat Dărăşti să-şi fi schimbat denumirea în Pârveşti chiar la târnosirea noului schit Pârveşti (chiar în 1666)[3]**.**

Sigur este că înainte de 1666, vornicul de poartă Apostol Talpeş, împreună cu nepoții săi Ioan şi Simion Popescu – „postelnici ot Bilahoi” – ridicau o biserică de schit în vâlceaua Albiei, la obârşia acesteia, în satul Pârveşti (fost Dărăşti). Schitul Pârveşti – întâlnit şi sub denumirea de „Crucea” sau „Cruceanu” – a fost creat pentru călugării din zonă, grupați în jurul bisericii de lemn „Sf. Nicolae”. Din actul de la 2 august 1666 aflăm că atunci a avut loc „târnosirea” (sfințirea) noului lăcaş, în prezența călugărilor care urmau să-l slujească: „*... s-au strâns părinți gospodari şi meşteri iscusiți la toate lucrurile: Teodosie monah; Antonie monah, Kiril Monah şi alți părinți. Şi aşa, cu ajutorul lui Dumnezeu, prin silința ctitorilor şi a părinților, s-au făcut biserica noastră*”[4].

Biserica de lemn „Sf. Nicolae” a schitului Pârveşti a fost căptuşită cu dulapi de brad, era acoperită cu şindrilă şi avea trei turnuri din lemn. Ea prezenta tipul clasic al planului triconc, cu pridvor la vest şi cu intrarea pe latura sudică sau vestică, iar clopotnița din lemn era detaşată, acoperită tot cu şindrilă

---

1 **DRH**, A. **Moldova**, vol. I **(1384-1448)**, Bucureşti, Editura Academiei, 1975, ed. C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, doc. 299.

2 Iacov Antonovici, **Note istorice şi tradiționale privitoare la bisericile din județul Tutova**, vol. I, A-F, Huşi, 1901, p. 387 (manuscrisul nr. 128 aflat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iaşi). Vezi şi Horia Stamatin, **Valea Horăieții - Istorie şi onomastică de la origine şi până în prezent**, Bârlad, Editura Tiparul, p. 132.

3 Veniamin Pocitan-Ploeşteanul, **Schitul Pârveştii (jud. Tutova)**, în *BOR*, LXII, nr. 4-6, Bucureşti, 1944, p. 121-122.

4 Arhivele Statului Bucureşti, **Schitul Crucea**, I/1, p. 410-411. Vezi şi Iacov Antonovici, **Documente de ale foastelor schituri Orgoeştii, Bogdănița, Pârveştii, Cârțibaşii şi Mânzații din județul Tutova**, Huşi, Tipografia Corlăteanu, 1929, p. 8 şi p. 95.

şi avea trei clopote. Despărțirea dintre naos şi pronaos era făcută cu ajutorul a doi sau patru stâlpi. La acest lăcaş de cult cu abside laterale, foaia acoperişului era unică şi se plia peste toată construcția, ca o învelitoare elastică, nefiind acoperiş separat pentru abside, iar decorul lor original era asigurat de forma cuielor de lemn de tisă (cu capetele ieşite în afară)[5].

Motivele populare ornamentale de la biserica din Pârveşti se axau pe reprezentarea în mai multe ipostaze a pomului vieții: bradul, pomul cu fructe, glastra cu flori, vița-de-vie cu frunze şi struguri etc. O serie de compoziții decorative cuprindeau şi ornamente simbolice, mai ales mitologice, folclorice şi religioase (cum ar fi crucea în diferite forme). Ele dovedesc că meşterii populari din zonă au căutat şi au găsit soluții proprii, specifice sculpturii în lemn, începând de la sistemul de închidere al uşilor (cu zăvor şi manea) sau a uşilor cu doi cilindri de lemn, la ferestre şi acoperişuri (inclusiv bolți), până la sfeşnice, jertfelnice, strane, jilțuri, cruci de mână şi chivoturi. Acest lucru dovedea o mare tradiție a prelucrării lemnului şi, în acelaşi timp, atesta prezența în zonă a unor meşteri specializați[6].

Biserica „Sf. Nicolae" a avut în interior şi o pictură religioasă, în strânsă legătură cu arta decorativă. Această pictură pe lemn se regăsea cu precădere pe tâmplele acestui locaş, unde se aflau de altfel cele mai frumoase icoane. Acestea erau dispuse pe tâmple, sub formă de registre. Spre exemplu, în partea de sud a uşii diaconeşti se afla icoana *Sfântului Ioan Botezătorul*, iar în partea de nord se afla icoana *Sfântului Nicolae* (icoana patronului bisericii). Sub icoanele împărăteşti, la poalele tâmplei, erau zugrăvite scene din **Vechiul Testament**, reprezentându-i pe Adam şi Eva, apoi căderea lor în păcat şi alungarea din Rai etc.[7].

Mai târziu, printr-un act de la 21 octombrie 1698, Antioh Cantemir întărea lui Apostol Talpeş (fost vornic de poartă şi ctitorul schitului Pârveşti) stăpânirea peste părți de moşie din mai multe sate, printre care şi Pârveştii (pe valea Albiei), după mai multe zapisuri ale acestuia de cumpărătură şi de danie de la Constantin şi Aglaia (copiii lui Trifon, nepoții Ocii Tutoveanul)[8]. Mai înainte, la 8 ianuarie 1698, acelaşi domn poruncise cămăraşilor de la ocnă să dea schitului câte 40 de cumpene de sare pentru fiecare an[9]. Schitul deținea tot

[5] Dorinel Ichim, **Biserici de lemn din Eparhia Huşilor. Județul Vaslui**, Huşi, Editura Episcopiei Huşi, 2001, p. 149-150.
[6] **Ibidem**, p. 151-152.
[7] **Ibidem**, p. 153-154. Veniamin Pocitan-Ploeşteanu, **op.cit.**, p. 123-124.
[8] **Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului (CDM)**, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Naționale Bucureşti, 1959, doc. 489; Veniamin Pocitan-Ploeşteanu, **op.cit.**, p. 123; Vasile V. Pârcălabu, **Schitul Pârveşti din județul Vaslui** (teză de licență), Iaşi, 1977, manuscris.
[9] Iacov Antonovici, **Documente bârlădene**, vol. I, Bârlad, Tipografia Neculai P. Peiu, 1911, p. VIII; Idem, **Documente de ale foastelor schituri…**, p. 102.

acum şi o vie din hotarul Iveştilor.

În veacul al XVIII-lea, schitul Pârveşti este deseori menţionat, suferind multe reparaţii şi beneficiind de danii şi de scutiri de dări. La 1700, „preutul Gavriil ot Pârveşti” era martor la o cumpărare de către vornicul Apostol Talpeş a unei moşii din Foleşti (ţinutul Fălciu), dăruită ulterior schitului[10], iar la 1704 preotul Apostol Şerban îi vindea aceluiaşi vornic un **Triod**, pe care acesta l-a donat ctitoriei sale[11]. După aceea, în 1705, la alegerea părţilor lui Apostol Talpeş din moşia Iveşti participa ca martor şi „Silioan călugărul ot Pârveşti”, întrucât şi acest pământ urma să fie donat schitului[12], La 10 decembrie 1714, în cartea dată de către Nicolae Mavrocordat vornicului Apostol Talpeş pentru siliştea Vlădeştilor (pe Horoiata), se arată că cinci funii i se dau Piciorogoaei – care le dona „mânăstirii Pârveştilor”[13]. Tot o danie către acelaşi lăcaş a făcut în 1715 şi Sandu Tacu din Iveşti, care dăruia o vie şi pământ, martor la eveniment fiind egumenul Ion de la Pârveşti[14]. De asemenea, vornicul Apostol Talpeş cumpără în 1719 un **Minei** (din 1651) şi-l donează schitului[15], iar între 1741 şi 1742 voievodul Grigore Ghica acorda scutiri de dări schitului, dând posibilitatea călugărilor din Pârveşti să repare edificiul[16]. În fine, la 1726, vornicul de poartă Ştefan Popescu (înrudit cu primii ctitori) a întocmit primul **Pomelnic** al schitului Pârveşti, în care apăreau toţi ctitorii iniţiali ai lăcaşului (pomelnicul fiind găsit în piciorul de lemn al mesei altarului)[17].

Referindu-ne la denumirea **schitului Pârveşti**, acesta apărea şi sub numele de Crucea sau Cruceanu în diferite acte din 1717, 1741, 1794, 1809, 1816, 1834, 1863. Deşi există şi păreri cu privire la existenţa a două schituri distincte – unul Pârveşti şi celălalt Crucea-Cruceanu – în aceeaşi zonă sau în zone diferite ale aceluiaşi ţinut Tutova[18], totuşi tindem să credem că cele două denumiri erau folosite doar pentru micuţa biserică „Crucea Crucean” din Dărăşti (de la 1603, ctitorită de boierul Crucean Bumbariu) şi „mutată” apoi la Pârveşti pe amplasamentul bisericii „Sf. Nicolae” de aici, odată cu schimbarea denumirii satului Dărăşti în Pârveşti (la 1666).

---

[10] Idem, **Note istorice şi tradiţionale privitoare la bisericile…**, vol. I, A-F, p. 16.
[11] Idem, **Documente de ale foastelor schituri…**, p. 106.
[12] DJAN Iaşi, pachetul 389, doc. 2.
[13] **Ibidem**, pachetul 389, doc. 12.
[14] **Ibidem**, pachetul 577, doc. 6.
[15] Veniamin Pocitan-Ploeşteanu, **op. cit.**, p. 124.
[16] **CDM**, vol. II, doc. 1242.
[17] Iacov Antonovici, **Documente de ale foastelor schituri…**, p. 98.
[18] Arhivele Statului Bucureşti, **Schitul Crucea**, I/1, p. 412. Vezi şi Constantin Clit, **Documente inedite privind schitul Cruceanu**, în *Prutul*, an IV, nr. 4 (35), aprilie 2004, Huşi, p. 1-5, unde se arată că nu trebuie confundate schitul de la Pârveşti cu schitul Cruceanu (din satul Cruceanu, parohia Docăneasa, comuna Vinderei, judeţul Vaslui, fostul ţinut Tutova) – ctitorit la 1717 şi având acelaşi hram „Sf. Nicolae”.

Fiind făcut din lemn, acest schit – care devenise în 1794 metoh al Episcopiei Romanului – n-a mai rezistat în timp, de la el păstrându-se doar crucea veche de pe turla bisericii, aşezată pe un postament în formă de semilună şi simbolizând credința în biruința creştinismului față de mahomedanism. Cu toate acestea, la 5 martie 1816, monahul Nicodim Popescu se obliga să construiască pe locul primit de la vărul şi frații săi din Pârveşti o altă biserică, cu alte chilii şi acareturi[19]. Noua biserică din lemn era ridicată pe acelaşi loc şi avea aceleaşi caracteristici arhitecturale ca ale primei ctitorii, iar construcția în sine a fost finalizată în 1820, când a fost şi târnosită (an însemnat şi în altar, pe bârna transversală care sprijină catapeteasma). Conform tradiției, la lemnăria bisericii ar fi lucrat şi un meşter dulgher rus[20].

Într-un alt **Pomelnic** al schitului (făcut de ieromonahul Nicodim Popescu la 6 decembrie 1830 şi găsit în locul unde era şi primul pomelnic) se preciza că atât chiliile, cât şi celelalte acareturi au fost făcute „*numai prin osârdia părinților şi a dumisale cuconului Ion Nedelcu*"[21]. La 1856, noul schit a trebuit deja să fie reparat şi îşi avea propria sa pecete, iar la 1859 se deschidea aici o şcoală bisericească. Din păcate, între 1860-1863, schitul a fost desființat, averea sa a fost secularizată, iar călugării de aici au plecat, biserica rămânând obştii locale din Pârveşti. În prezent, această biserică se află în centrul satului, în cimitir, iar turnul-clopotniță este poziționat la vest de lăcaş.

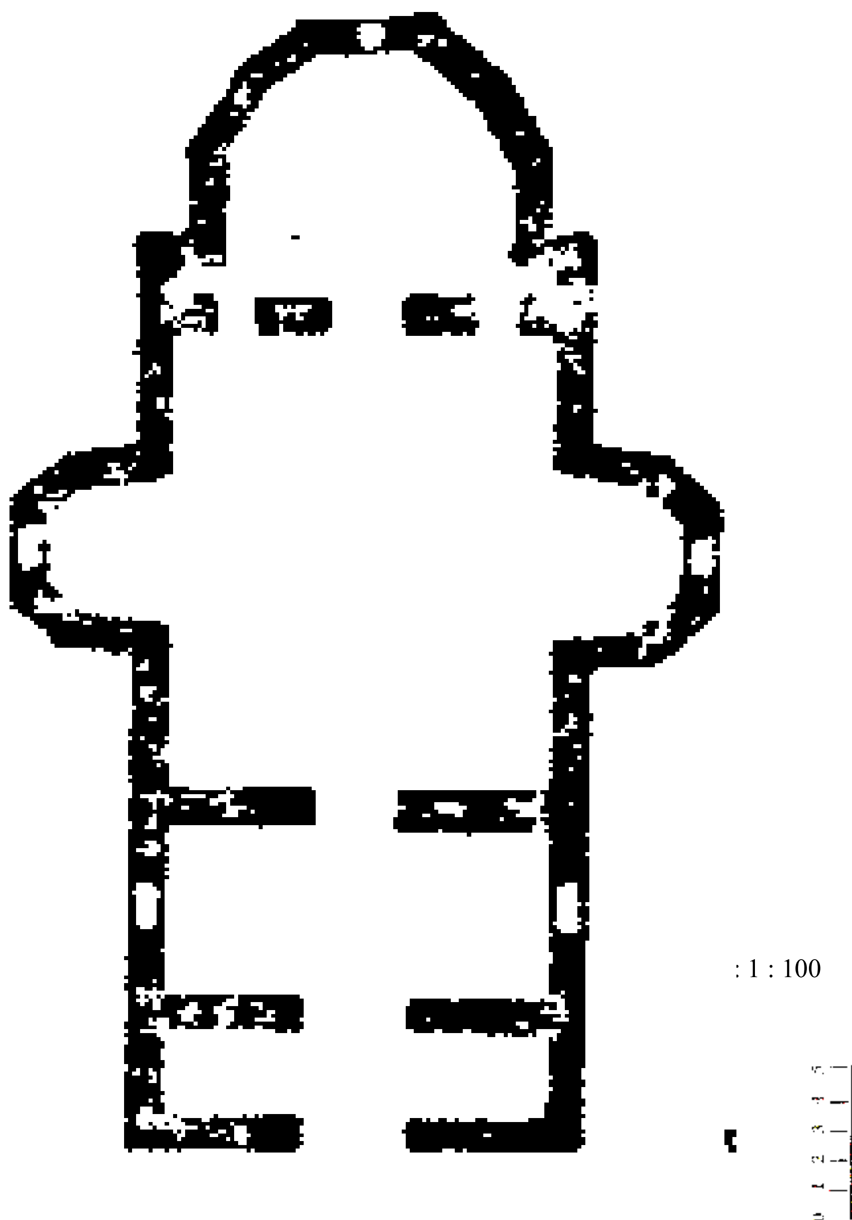
L'Église de l'ermitage Pârveşti (dép. de Vaslui)

Résumé

L'auteur met en evidence, par son etude, un église en bois qui a été construite avant l'année 1666, par le magistrate Apostol Talpeş.

Après, l'église en bois neuve a été construite sur le meme lieu et avec les memes caractéristiques architecturales, pendant l'année 1820.

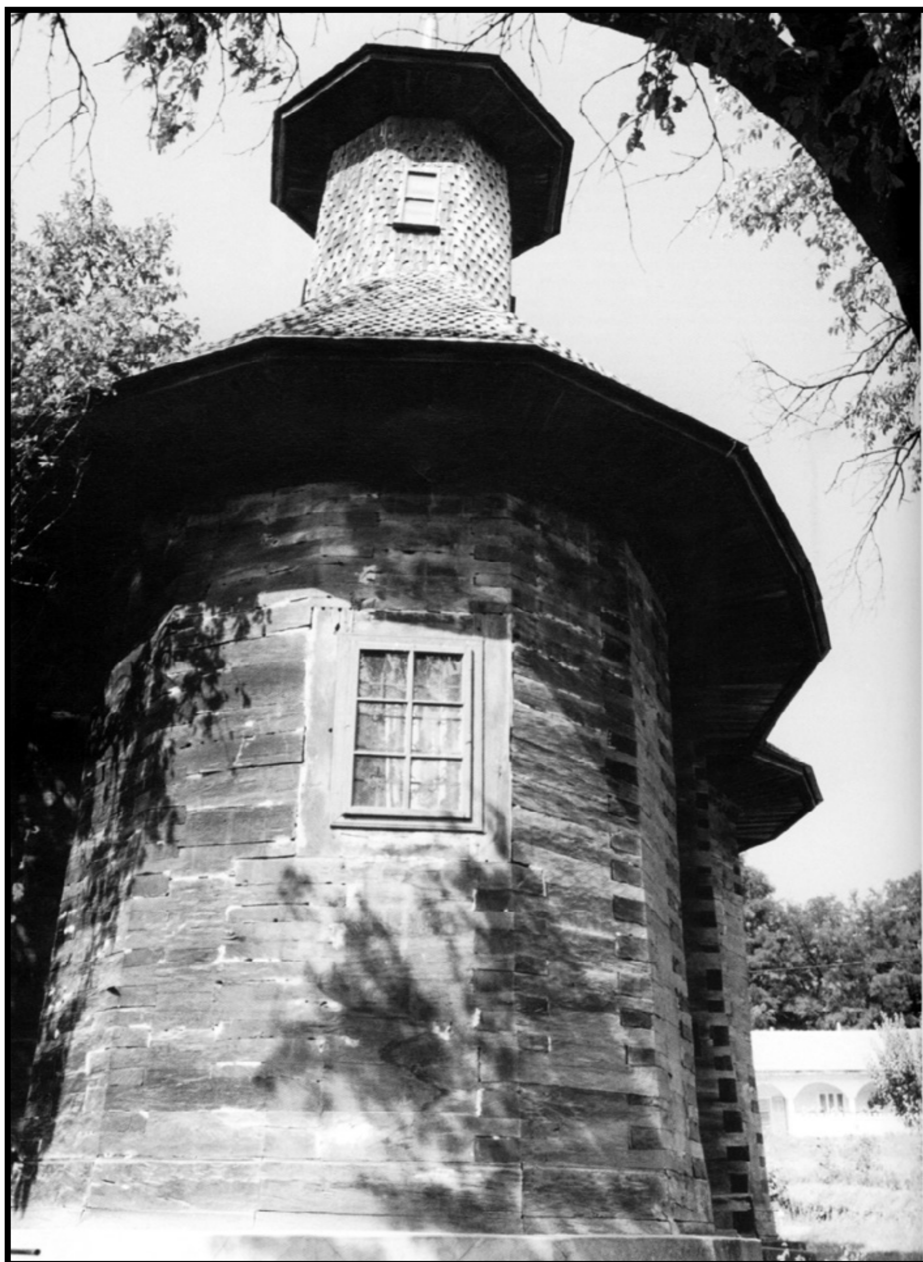
[19] Arhivele Statului Bucureşti, A.N., **Curtea de apel Galați**, MCVI/4.
[20] Vasile V. Pârcălabu, **op. cit.**, manuscris, p. 44.
[21] Iacov Antonovici, **Documente de ale foastelor schituri…**, p. 195-197.

Planşa 1 - Planul bisericii de lemn a schitului Pârveşti

Planşa 2 - Biserica de lemn a schitului Pârveşti
Vedere generală

Planşa 3 - Biserica de lemn a schitului Pârveşti
Absida altarului

1 2

3 4

Planşa 4 - Biserica de lemn a schitului Pârveşti 1. faţada principală; 2. absida laterală nord; 3. sistem de îmbinare a bârnelor; 4. decor al cornişei

1

2

3

4

Planşa 5 - Biserica de lemn a schitului Pârveşti 1. bolta pronaosului; 2. icoana Sf. Nicolae; 3. uşile împărăteşti; 4. registre iconografice

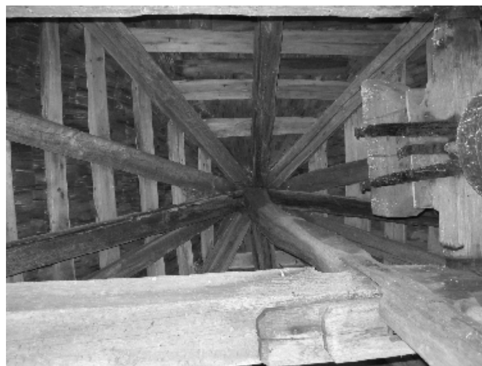
1

2

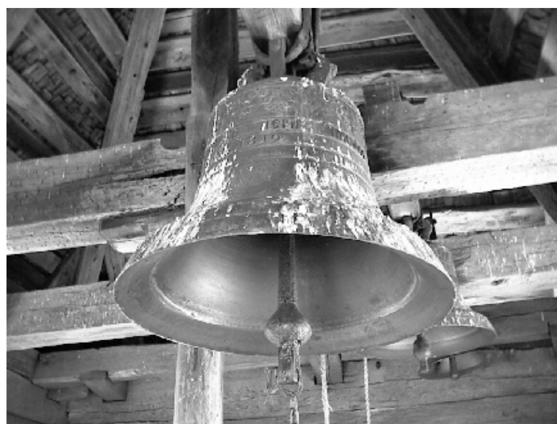

3

4

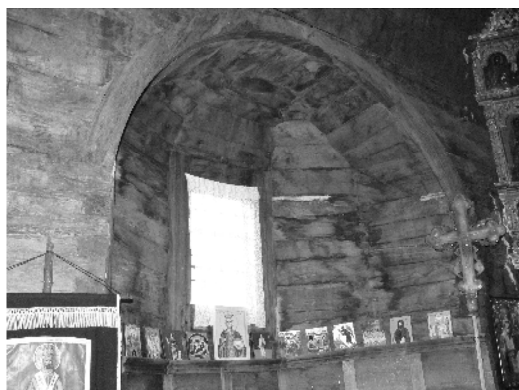
Planşa 6 - Biserica de lemn a schitului Pârveşti 1. piatră de mormânt; 2. turnul clopotniţei; 3. scara turnului clopotniţei; 4. bolta turnului clopotniţei

1

2

3

Planşa 7 - Biserica de lemn a schitului Pârveşti 1. clopot de bronz (1819); 2. detaliu al uşii pronaosului; 3. sistemul de boltire al absidelor laterale

TEZAURUL DE LA BOŞOTENI (SEC. XVII-XVIII). NOTE PRELIMINARE

Lăcrămioara-Elena Istina, Viorel M. Butnariu, Marius-Alexandru Istina

Cu prilejul lucrărilor la grădină, în perimetru situat în apropierea locuinţei lui Ionel Rusu din localitatea Boşoteni, com. Bereşti-Tazlău, jud. Bacău, în vara anului 2009, a fost descoperit un vas ceramic spart din vechime, care conţinea monede de argint. La începutul lunii iunie, descoperitorul tezaurului a adus la muzeu 293 monede împreună cu fragmente ceramice. În perioada 19-21 august 2009, muzeul a organizat săpături de evaluare de teren[1], pe locul descoperirii[2], în urma cărora au mai fost descoperite două monede. S-a trasat o casetă de 2x2 m, prin care s-a cercetat locul descoperirii tezaurului. Au fost identificate fragmente ceramice medievale, precum şi obiecte metalice din epoca modernă şi contemporană.

Vasul, recuperat parţial şi restaurat, este o cană cu o singură toartă, lucrată la roată, din pastă fină de culoare cărămiziu deschis. În starea actuală, înălţimea lui este de 13,2 cm, diametrul fundului de 6 cm, diametrul gurii de 9,5 cm, diametrul maxim de 10,9 cm. Împreună cu cele 295 monede de argint, se păstrează în colecţiile Complexului Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău[3].

Compoziţia tezaurului oglindeşte numerarul aflat în circulaţie la data încheierii acumulării. Acesta provine din Imperiul Otoman (1) şi Sfântul Imperiu roman de naţiune germană (294). Pe nominaluri, cuprinde un beşlik (5 parale) bătut la Kostantinyie[4] (azi, Istanbul), respectiv, Groschen (3er) – cinci exemplare, piese de 10 Kreuzer - 20 exemplare, XV Kreuzer - un exemplar, XVII Kreuzer – două exemplare şi 20 Kreuzer – 266 exemplare. Această varietate de nominaluri provine din atelierele oraşelor imperiale Frankfurt am Main şi Nürnberg, episcopatului de Bamberg, principatelor de Bayreuth şi

---

[1] Autorizaţie de evaluare de teren nr, 54/2009, responsabil ştiinţific Lăcrămioara Elena Istina.

[2] Coordonatele punctului descoperirii tezaurului sunt 46° 30' 201'' N, 26⁰ 41' 344'' E, altitudine absolută 385 m.

[3] Materialul arheologic şi numismatic care alcătuieşte tezaurul a fost restaurat şi conservat integral de Iulia Voinescu şi Petru Voinescu. Tezaurul a făcut obiectul unei expoziţii temporare, intitulată „**Crăiţarii de la Boşoteni. Un tezaur monetar inedit**", care a putut fi vizitată la sediul Complexului Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, în perioada octombrie-decembrie 2009.

[4] Determinată de Ana Boldureanu (Muzeul Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei, Chişinău).

Ansbach, ducatului Bavaria, arhiepiscopatului de Salzburg, Sileziei şi din unele domenii ale Casei de Austria. Din totalul monedelor bătute în ateliere din Imperiu, 17 piese (nr. 23, 29, 47, 58, 69, 76, 108, 120, 172, 173, 193, 229, 234, 258, 270, 293, 295) au fost perforate în epocă.

Structura depozitului, rezultată din eşalonarea cronologică a monedelor, pentru a stabili limitele *ante quem* şi *terminus post quem*, oglindeşte intervalul de timp în care a pătruns pe piaţa locală, a fost acumulat (tezaurizat) şi ascuns acel numerar. Ţinând seama de aceste precizări, cea mai timpurie piesă este XV Kreuzer din 1675 emisă de împăratul Leopold I. la Kremnitz, respectiv, două emisiuni transilvane de 20 Kreuzer din 1688 ale lui Joseph II. Acest amestec ciudat de numerar, în care cel mai timpuriu nominal pare să fi rămas în circulaţie cel puţin 113 ani, cuprinde şi o piesă măruntă de argint de la sultanul Abdülhamid I.

Pe baza datelor de mai sus, desprinse din analiza, chiar şi sumară, a tezaurului de la Boşoteni, se impun alte observaţii legate de reformele monetare care i-au influenţat compoziţia, dar şi unele evenimente militare decisive pentru structura lui. Aici trebuie de avut în vedere, cu prioritate, anii 1747 şi 1753 când Austria s-a dovedit principalul protagonist şi artizan în efortul de reformare a sistemului monetar propriu şi în landurile dunărene din sudul Imperiului.

La 1747, după pierderea Sileziei, Habsburgii austrieci au renunţat la *Leipziger Münzfuß*[5], sistem monetar adoptat la 1690 în reuniunea de la Torgau[6], când talerul devenea o monedă de cont şi era emis la valori de 2/3, 1/3 şi 1/6. Trei ani mai târziu, la 1750, Austria a adoptat un nou sistem monetar, numit ulterior *Konventionsfuß* pe baza înţelegerii încheiate cu landurile Bavariei, la 20 septembrie 1753[7]. În 1754, la Convenţie a aderat zona franconă, oraşul liber Nürnberg şi ducatul Würtemberg. Moneda de bază a noului sistem era reprezentată de piesele de un gulden, de doi guldeni, precum şi cele de 10 şi 20 Kreuzer. Aceasta explică de ce aceste piese din urmă au alcătuit, uneori în proporţii foarte mari, compoziţia unor acumulări. De aceea, revenim cu alte observaţii asupra tezaurului de la Boşoteni care, fără îndoială, oglindeşte atât măsurile monetare adoptate de Viena, unilateral la 1747, apoi în înţelegere cu Bavaria la 1753, cât şi unele urmări ale acestora, resimţite de contemporanii lor aşa cum le găsim reflectate în plan monetar.

---

[5] Friedrich v. Schrötter, **Wörterbuch der Münzkunde**, Berlin-Leipzig, 1930, s.v. **Leipziger Münzfuss** (în continuare, **Schrötter**); Hans Fengler, Gerhard Giderow, Willy Unger, **Transpress Lexikon. Numismatik**, Berlin, 1976, s.v. **Leipziger Fuß**.

[6] Arthur Engel, Raymond Serrure, **Traité de numismatique moderne et contemporaine. Première partie. Epoque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)**, Paris, 1897, p. 129 (în continuare, **Engel, Serrure**).

[7] **Schrötter**, s.v. **Konventionfuss**.

Primul segment cronologic din tezaur cuprinde anii **1675-1747** şi ne furnizează numai şase emisiuni. Prima, şi cea mai timpurie, este o piesă de XV Kreuzer, denumită şi *Fünfzehnkreuzer* sau *Sechstaler*, ceea ce, teoretic, echivala cu 1/6 taler. În realitate, aceste piese erau cu 20% inferioare valorii lor nominale. Emise de Austria începând din 1659, pentru solda trupelor şi plata livrărilor către armată[8], ulterior, în perioada 1679-1697, au invadat mai întâi statele germane din sud unde au provocat perturbări grave în comerţ. Aşa cum s-a arătat, „începutul tezaurizării lor trebuie plasat în a doua perioadă de emitere, mai precis după 1679, dar nu mai devreme de 1686, dată după care eliberarea Budei a deschis imperialilor accesul nemijlocit în spaţiul intracarpatic”[9]. La comentariile noastre adăugăm alte cinci piese de argint, Groschen (3er), emise de Joseph I., Karl VI.[10] şi Maria Theresia. Dintre acestea, două exemplare au fost bătute la Viena (nr. 29, 30), alte două la Breslau (nr. 293, 294) şi unul la Brieg (nr. 295). Fără îndoială, şi în cazul nostru, lipsa emisiunilor silesiene după 1740 reflectă politica monetară a Prusiei care, alături de Hanovra, regiunile suedezo-pommeraniene şi unele principate, a refuzat aderarea la sistemul Convenţiei[11].

Urmează intervalul datat **1747-1753** - de la renunţarea Vienei la vechiul sistem monetar până la încheierea Convenţiei monetare cu Bavaria, pentru care avem numai două exemplare de XVII Kreuzer. Asemenea piese reprezintă o inovaţie la mijlocul secolului al XVIII-lea când au fost emise numai între 1751 şi 1777.

Ultima grupă cuprinde 187 emisiuni datate în anii **1754-1788**. Cu excepţia celei otomane, acestea se încadrează în sistemului Conveţiei şi, aşa cum arătam, aparţin unor emitenţi care s-au asociat şi au susţinut politica monetară a Vienei. Asupra acestora din urmă, se cuvine de făcut unele precizări.

Piesa nr. 2 a fost emisă de oraşul imperial Frankfurt am Main care, în afara aşezării propriu-zise, avea în subordine câteva aşezări urbane situate pe cele două maluri ale râului Main. Dreptul de a bate monede de argint, dobândit în 1428 şi confirmat în 1555, l-a păstrat până în 1866[12].

Alte trei piese de 20 Kreuzer, nr. 3-6, aparţin episcopului Adam-Friedrich von Seinsheim care, la 1761, a adoptat *Zwanziger guldenfuß*. După încetarea

---

[8] Eug. Chiilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, **Tezaurul monetar de la Tîrgu Mureş, sec. XVI-XVII**, în **Tezaure şi descoperiri monetare din Muzeul Judeţean Mureş**, Tîrgu Mureş, 1980, p. 129 (în continuare, **TezMureş**).

[9] Viorel M. Butnariu, **Transilvania în relaţiile internaţionale. Interferenţe politice şi monetare (1526-1714)**, Iaşi, 2004, p. 320.

[10] Pe larg, Ludwig Herinek, **Österreichische Münzprägungen von 1657-1740**, Wien, 1972, s.v. (în continuare, **Herinek (1972)**.

[11] **Engel, Serrure**, p. 131.

[12] **Engel, Serrure**, p. 200-201; William D. Craig, **Germanic Coinages (Charlemagne through Wilhelm II)**, 1954, p. 79 (în continuare, **Craig**).

emiterii monedelor la 1800, doi ani mai târziu episcopatul a fost secularizat, apoi a fost anexat la ducatul Bavariei[13].

Tezaurul conține şi emisiuni ale principatelor de Bayreuth (nr. 6-11) şi Ansbach (nr. 12-18), domenii ale Casei de Hohenzollern-Brandenburg în Franconia.

Oraşul imperial Nürnberg este reprezentat prin două emisiuni ale împăratului Franz I. Stephen von Lotharingen (nr. 19, 209. Se cunoaşte că aşezarea găzduia o monetărie imperială încă de la mijlocul secolului XI, dar a primit dreptul de a bate monedă proprie în 1376, confirmat în 1422, apoi la 1464 şi a rămas în vigoare până la 1806. La 1754, cu anumite rezerve, oraşul s-a asociat convenției dintre Austria şi Bavaria[14].

Piesa nr. 21 este o emisiune a lui Hieronymus, conte de Colloredo-Walsee, ultimul arhiepiscop de Salzburg. După secularizarea din 1803, în 1805 terioriile arhiepiscopatului au fost donate, cea mai mare parte, lui Ferdinand, arhiducele Austriei şi mare duce de Toscana, cu titlul de principate şi demnitate electorală[15].

Dintre monedele ducatului Bavariei (nr. 22-28), prima din seria de 10 Kreuzer poartă pe avers litera A care marchează emisiunile dintre 1763 şi 1795 ale monetăriei de la Amberg[16].

Alte monede de 10 şi 20 Kreuzer au fost emise la Viena (nr. 31-93), Graz (nr. 94-97) şi Hall (nr. 98-99), dar majoritatea lor provine din unele domenii ale Casei de Austria. Dintre acestea, piesa nr. 100 a fost emisă la Günzburg, atelier pentru Margraviatul de Burgau, creat de Maria Theresia la 1760, care a lucrat până la 1805, când Suabia austriacă a fost alipită la Bavaria[17]. Urmează, numeric, aceleaşi nominaluri emise de suveranii austrieci atât în calitate de regi ai Boemiei la Praga (nr. 101-120) şi ai Ungariei la Kremnitz-Bregstadt (nr. 122-136, 147-151, 155-170, 174-188, 194-222) şi Nagybánya (nr. 171-173, 189-193, 223-257), cât şi de principi ai Transilvaniei la Karlburg (nr. 258-292).

Din rândul emisiunilor sus-amintite, o atenție specială trebuie acordată celor postume (nr. 97 şi 155-173) care poartă efigia lui Franz I. Stephen von Lotharingen şi milesimul 1765. La acea dată, văduva şi, totodată, împărăteasa Austriei a dispus să se emită monede postume cu

[13] **Engel, Serrure**, p. 314-315; **Craig**, p. 38-39.

[14] **Engel, Serrure**, p. 326; **Craig**, p. 140; H.-J. Kellner, **Die Münzen der Freien Reichsstadt Nürnberg**, München, 1957, p. 5, 127.

[15] **Engel, Serrure**, p. 327; **Craig**, p. 163-164.

[16] F.W.A. Schlickeysen, R. Pallmann, **Erklärung der Abkürzungen auf Münzen der Neueren Zeit, der Mittelalters und der Altertums**, Berlin, 1896 (reprint, Graz, 1961), p. 17 (cf. Eug. Chiilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, **Tezaurul monetar de la Bărboşi, sec. XVIII-XIX**, în **TezMureş**, p. 148, nota 34).

[17] **Engel, Serrure**, p. 361-362.

numele şi efigia împăratului, sub care apar literele de la A la P, şi anul 1765 dispus în legenda circulară de la revers. Pentru a stabili data reală a emisiunilor postume, după sigla care indică monetăria se adaugă o literă, în ordine alfabetică pentru fiecare an, începând cu 1766. În cazul altor acumulări, asemenea serii monetare postume sunt complete de la A la P numai pentru monetăriile din Viena şi Kremnitz-Bregstadt.

Odată cu extincţia împăratului Franz I. Stephen v. Lotharingen şi ridicarea lui Joseph II. la rangul de coregent, monetăriile din domeniile Casei de Austria îşi marchează emisiunile cu litere: **A** pentru Viena, **B** pentru Kremnitz-Bergstadt (azi, Kremnica), **C** pentru Praga, **D** pentru Graz, **E** pentru Karlsburg (azi, Alba lulia), **F** pentru Hall, **G** pentru Nagybánya (azi, Baia Mare), **H** pentru Günzburg, **M** pentru Milano care emite pentru Lombardia şi **S** pentru Schmölnitz[18].

După cum s-a mai spus, tezaurul se compune în majoritate din piese de argint de 10 şi 20 Kreuzer, considerate a fi emisiuni de bază şi, totodată, reprezentative pentru sistemul monetar al Convenţiei din 1753. Acestea conţin o cantitate de argint corespunzătoare nominalului indicat, ceea ce le-a asigurat în timp tezaurizarea şi chiar exportul[19]. De aceea, tezaurul mai păstrează monede contemporane ale unor oraşe libere, principate şi guvernăminte eclesiastice care, emise după acelaşi sistem, s-au bucurat de o largă circulaţie şi în domeniile Casei de Austria.

În acumulările din Moldova cunoscute nouă, piesele de 10 şi 20 Kreuzer lipsesc cu desăvârşire, explicabil dacă ţinem seama de statutul juridic avut în Imperiul Otoman. Cu siguranţă, originea acestora trebuie căutată într-un alt spaţiu geopolitic în care, odată lansate în circulaţie, aceste nominaluri s-au bucurat de asigurarea şi protecţia autorităţii emitente. În această ordine de idei, tezaurul de la Boşoteni se aseamănă cu acumulările de la Paloş (jud. Braşov)[20], Nuşfalău (jud. Sălaj)[21], posibil - prin prezenţa talerilor (probabil şi, mai degrabă, guldeni de argint!) -, Barul Mic (jud. Hunedoara)[22], Cuieşd (jud. Bihor)[23], dar şi

[18] Pe larg, Ludwig Herinek, **Österreichische Münzprägungen von 1740-1969**, Wien, 1970, Wien, 1972, s. v. (în continuare, **Herinek (1970)**.
[19] Cf. Eug. Chiilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, **op.cit.**, p. 148, nota 42.
[20] Mariana Marcu, **Tezaurul monetar din secolul al XVIII-lea de la Paloş–judeţul Braşov**, în *Cumidava*, XII/1, 1979-1980, p. 479-483; idem, **Tezaurul monetar din secolul al XVIII-lea de la Paloş (jud. Braşov)**, în *BSNR*, LXX-LXXVII, p. 395-410; Francisc Pap, **Repertoriu numismatic al Transilvaniei şi Banatului secolele 11-20. Despre circulaţia monetară în Transilvania şi Banat secolele 11-20**, Cluj-Napoca, 2002, p. 122 (în continuare, Pap, **Repertoriu numismatic (11-20)**.
[21] Pap, **Repertoriu numismatic (11-20)**, p. 113.
[22] **Ibidem**, p. 34.
[23] **Ibidem**, p. 67.

cu cele de la Geoagiu (jud, Hunedoara)[24], Câmpeni (jud. Alba)[25] şi Şaeş (jud.Mureş)[26] cu *terminus post quem* nu cu mult peste 1688.

Aşadar, se poate crede că acest tezaur s-a constituit cel mai probabil în Transilvania de unde, odată cu mişcările de trupe în războiul ruso-austro-turc, a putut ajunge în Moldova. Aici, după extincția posesorului monedelor, a fost găsit de un localnic, fapt sugerat şi de „contaminarea” lotului cu piesa de 5 parale emisă de sultanul Abdülhamid I, care se bucura de libera circulație pe piața unei provincii de margine otomană cu statut privilegiat. Dar, în acele împrejurări, noul posesor a ascuns tezaurul într-un vas de lut îmediat după 1788.

Le trésor de Boşoteni (XVIIe-XVIIIe siècles). Notes preliminaries

Résumé

En été 2009 a été trouvé un pot en céramique brisée contenant des pièces d'argent. Au début de Juin, le découvreur du trésor apporté 293 pièces de poteries au musée. Les 19-21 Août le musée a organisé la gestion des fouilles de sauvetage sur le site de la découverte, où les deux pièces ont été trouvées.

La composition du trésor reflète les monnaies sur l'accumulation. Il vient de Empire ottoman (1) et Saint-Empire romain d'Allemand nation (294). Sur nominaux comprend un beşlik (5 para) a frappé à Kostantinyie (aujourd'hui Istanbul), respectivement Groschen (3er) - 10, 10 Kreuzer – 20, XV Kreuzer - 1, XVII Kreuzer - 2 et 20 Kreuzer - 266 pièces délivrées par les villes impériales de Francfort et de Nuremberg, l'évêché de Bamberg, les principautés de Bayreuth et d’Ansbach, le duché de Bavière, archevéché de Salzbourg, les domaines de la maison d'Autriche et la Silésie. De toutes les monnaie frappées dans les ateliers de l'Empire, 17 pièces ont été perforés à l'époque.

La structure de dépôt, établi par l’échelonnement des pièces pour déterminer les limites chronologiques de l'*ante* et *post quem*, reflète le moment de son entrée sur le marché local, a été acquise (thésauriser) et caché. Compte tenu de ces dispositions, la première pièce est XV Kreuzer en 1675, délivré par l'empereur Leopold I dans Kremnitz, respectivement, 20 Kreuzer frappé par l’empereur Joseph II à 1688. Ce mélange étrange de questions dans lesquelles la première semble être restée en circulation au moins 113 ans, jouent aussi une pièce de monnaie le sultan Abdülhamid I.

Sur la base de ce qui précède, tirées de l'analyse, même sommaire, de la découverte de Boşoteni, sont tenus autres commentaires liés à la réforme monétaire qui ont influé sur la composition, mais aussi certains événements militaire décisives de la structure.

---

[24] Rodica Irimescu Sofroni, **Tezaurul feudal din secolul XVII-XVIII de la Geoagiu**, în *Sargetia*, V, 1968, p. 165-179; Pap, **Repertoriu numismatic (11-20**), p. 83.

[25] E. Chirilă, Elena Muscă, **Două tezaure monetare din Muzeul de Istorie şi Artă din Zalău. 1. Tezaurul de la Cîmpeni, sec. XVII-XVIII**, în *ActaMP*, X, 1986, p. 229-232; Pap, **Repertoriu numismatic (11-20)**, p. 51.

[26] Pap, **Repertoriu numismatic (11-20)**, p. 155.

BOŞOTENI, com. Bereşti-Tazlău, jud. Bacău; 2009

295 AR (1675-1788)

CMIABacău, inv. 35.399-35.693

I. Imperiul Otoman

Abdülhamid I (A.H. 1187-1203 / 1774-1789))

Beşlik (= 5 parale); **Kostantiniye**

1. Anul **7** [19.I.1779 – 7.I.1780]. 2,14 g; 20 mm. **Pere**, 680. Inv. 35.691.

Sfântul Imperiu roman de națiune germană

II. Oraşul imperial FRANKFURT AM MAIN

20 Kreuzer AR

2. **1765**. 6,50 g; 29 mm. Inv. 35.505.

III. Episcopatul de BAMBERG

Adam-Friedrich von Seinsheim (1757-1779)

20 Kreuzer AR

3. **1764**. 6,57 g; 29 mm. Inv. 35.458.
4. 1764. 6,50 g; 29 mm. Inv. 35.457.
5. 1764. 6,42 g; 29 mm. Inv. 35.456.

IV. BRANDENBURG-BAYREUTH II

Friedrich II. (1735-1763)

20 Kreuzer AR

6. **1760**. 6,61 g; 28 mm. Inv. 35.418.
7. **1762**. 6,42 g; 29 mm. Inv. 35.423.

Friedrich-Christian (1763-1769)

10 Kreuzer AR

8. **1766**. 3,81 g; 25 mm. Inv. 35.509.

20 Kreutzer AR

9. **1763**. 6,40 g; 29 mm. Inv. 35.420.
10. **1765**. 6,60 g; 29 mm. Inv. 35.503.
11. 1765. 6,51 g; 30 mm. Inv. 35.504.

V. BRANDENBURG-ANSBACH II

Christian-Friedrich Karl Alexander (1757-1791)

20 Kreuzer AR; **Ansbach**

12. **1760**. 6,50 g; 28 mm. Inv. 35.417.
13. **1762**. 6,57 g; 28 mm. Inv. 35.424.
14. **1763**. 6,57 g; 28 mm. Inv. 35.443.
17. **1765**. 6,46 g; 28 mm. Inv. 35.502.

20 Kreuzer AR; **Schwabach**

18. **1763**. 6,56 g; 28 mm. Inv. 35.444.
15. 1763. 6,43 g; 28 mm. Inv. 35.445.
16. **1764**. 6,50 g; 28 mm. Inv. 35.455.

VI. Oraşul imperial NÜRNBERG

Franz I.. Stephen von Lotharingen (1745-1765)

20 Kreuzer AR

19. **1762**. 6,53 g; 28 mm. Inv. 35.422.
20. 1762. 6,49 g; 28 mm. Inv. 35.421.

VII. Arhiepiscopatul de SALZBURG

Hieronymus von Colloredo-Walsee (1772-1803)

20 Kreuzer AR

21. **1774**. 6,52 g; 28 mm. Inv. 35.558.

VIII. Ducatul BAVARIA

Maximilian III. Josef (1745-1777)
10 Kreuzer AR
22. **1767**. 3,73 g; 25 mm. Inv. 35.513.
25. 1767. 3,72 g; 27 mm. Inv. 35.549.
23. 1767. 3,69 g; 25 mm; perforată. Inv. 35.514.
24. **1768**. 3,76 g; 25 mm. Inv. 35.520.
26. **1774**. 3,81 g; 26 mm. Inv. 35.550.
27. **1775**. 3,69 g; 26 mm. Inv. 35.559.
20 Kreuzer AR
28. **1764**. 6,56 g; 29 mm. Inv. 35.459.

IX. AUSTRIA (Austria de Jos)

Karl VI. (1711-1740)
Groschen (3er); **Wien**
29. **1736**. 1,43 g; 21 mm; perforată. **Herinek (1972)**, 723. Inv. 35.403.
Maria Theresia (1740-1780)
Groschen (3 Kreuzer); **Wien**
30. **1746**. 1,63 g; 23 mm. **Herinek (1970)**, 64. Inv. 35.406.
10 Kreuzer AR; **Wien**
31. **1757**. 3,73 g; 26 mm. **Herinek (1970)**, 1133. Inv. 35.412.
32. **1776**. 3,73 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 1146. Inv. 35.543.
20 Kreuzer AR; **Wien**
33. **1755**. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 831. Inv. 35.410.
34. **1763**. 6,59 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 840. Inv. 35.429.
35. 1763. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 840. Inv. 35.426.
36. 1763. 6,56 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 840. Inv. 35.428.
37. 1763. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 840. Inv. 35.427.
38. 1763. 6,46 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 840. Inv. 35.425.
39. **1764**. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 841. Inv. 35.448.
40. 1764. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 841. Inv. 35.452.
41. 1764. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 841. Inv. 35.450.
42. 1764. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 841. Inv. 35.449.
43. 1764. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 841. Inv. 35.447.
44. 1764. 6,45 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 841. Inv. 35.451.
45. **1765**. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.470.
46. 1765. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.467.
47. 1765. 6,59 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.469.
48. 1765. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.475.
49. 1765. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.465.
50. 1765. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.466.
51. 1765. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.472.
52. 1765. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.471.
53. 1765. 6,50 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 842. Inv. 35.468.
54. **1767**. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 846. Inv. 35.510.
55. **1769**. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 850. Inv. 35.521.
56. **1770**. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 851. Inv. 35.526.
57. 1770. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 851. Inv. 35.529.
58. 1770. 6,52 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 851. Inv. 35.527.
59. 1770. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 851. Inv. 35.528.

60. **1771**. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 852. Inv. 35.536.
61. **1773**. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 854. Inv. 35.540.
62. 1773. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 854. Inv. 35.541.
63. **1774**. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 856. Inv. 35.546.
64. **1775**. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 857. Inv. 35.551.
65. **1776**. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 858. Inv. 35.560.
66. **1777**. 6,64 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 859. Inv. 35.570.
67. 1777. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 859. Inv. 35.569.
68. 1777. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 859. Inv. 35.568.
69. 1777. 6,56 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 859. Inv. 35.567.
70. **1778**. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 860. Inv. 35.574.
71. 1778. 6,50 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 860. Inv. 35.575.
72. **1779**. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 861. Inv. 35.588.
73. 1779. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 861. Inv. 35.585.
74. 1779. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 861. Inv. 35.587.
75. 1779. 6,42 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 861. Inv. 35.586.
76. **1780**. 6,39 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 862. Inv. 35.595.

Franz I.. Stephen von Lotharingen (1745-1765)

20 Kreuzer AR; **Wien**

77. **1754**. 6,51 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 257. Inv. 35.407.
78. **1763**. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.432.
79. 1763. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.435.
80. 1763. 6,56 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.433.
81. 1763. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.434.
82. **1764**. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 267. Inv. 35.454.
83. **1765**. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 268. Inv. 35.491.

Maria Theresia: Joseph II. (coregent 1765-1780)

20 Kreuzer AR; **Wien**

84. **1767**. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 118. Inv. 35.512.
85. 1767. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 118. Inv. 35.511.
86. **1768**. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 120. Inv. 35.517.
87. 1768. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 120. Inv. 35.518.
88. **1769**. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 121. Inv. 35.523.

Joseph II. (1780-1790)

20 Kreuzer AR; **Wien**

89. **1780**. 6,58 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 213. Inv. 35.602.
90. **1781**. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 214. Inv. 35.608.
91. 1781. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 214. Inv. 35.607.
92. **1782**. 6,55 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 215. Inv. 35.614.
93. **1786**. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 219. Inv. 35.660.

X. AUSTRIA (Ducatul de Stiria)

Maria Theresia (1740-1780)

20 Kreuzer AR; **Graz**

94. **1768**. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 875. Inv. 35.515.
95. **1769**. 6,59 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 876. Inv. 35.522.

Franz I.. Stephen von Lotharingen (1745-1765)

10 Kreuzer AR r; **Graz**

96. **1764**. 3,78 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 462. Inv. 35.463.

Maria Theresia: Franz I. Stephen von Lotharingen (postumă 1765-1780)
20 Kreuzer AR; **GR**
97. **A** [**1766**]. 6,49 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 282. Inv. 35.496.

XI. AUSTRIA (Comitatul princiar de Tirol)

Maria Theresia (1740-1780)
20 Kreuzer AR; **Hall**
98. **1765**. 6,48 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 889. Inv. 35.475.
Franz I.. Stephen von Lotharingen (1745-1765)
20 Kreuzer AR; **Hall**
99. **1754**. 6,49 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 284. Inv. 35.408.

XII. AUSTRIA (Margraviatul de Burgau)

Maria Theresia (1740-1780)
10 Kreuzer AR; **Günzburg**
100. **1765**. 3,71 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 1180. Inv. 35.506.

XIII. AUSTRIA (Regatul Boemiei)

Maria Theresia (1740-1780)
10 Kreuzer AR; **Praha**
101. **1764**. 3,77 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 1190. Inv. 35.460.
102. 1764. 3,73 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 1190. Inv. 35.461.
103. 1764. 3,70 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 1190. Inv. 35.462.
104. 1764. 3,63 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 1190. Inv. 35.525.
20 Kreuzer AR; **Praha**
105. **1756**. 6,52 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 922. Inv. 35.411.
106. **1760**. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 926. Inv. 35.414.
107. 1760. 6,47 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 926. Inv. 35.415.
108. **1761**. 6,51 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 927. Inv. 35.419.
109. **1763**. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 929. Inv. 35.431.
110. 1763. 6,51 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 929. Inv. 35.430.
111. **1765**. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 931. Inv. 35.474.
112. 1765. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 931. Inv. 35.476.
113. 1765. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 931. Inv. 35.477.
114. **1774**. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 938. Inv. 35.544.
115. 1774. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 938. Inv. 35.545.
116. **1778**. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 942. Inv. 35.573.
117. 1778. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 943. Inv. 35.583.
Franz I.. Stephen von Lotharingen (1745-1765)
10 Kreuzer AR; **Praha**
118. **1763**. 3,75 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 486. Inv. 35.446.
20 Kreuzer AR; **Praha**
119. **1755**. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 300. Inv. 35.409.
Maria Theresia: Joseph II. (coregent 1765-1780)
20 Kreuzer AR; **Praha**
120. **1770**. 6,49 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 166. Inv. 35.534.

XIV. AUSTRIA (Regatul Ungariei)

Leopold I.. (1657-1765)
XV Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt**
121. **1675**. 6,55 g; 30 mm. *Herinek (1972)*, 1041. Inv. 35.399.
Maria Theresia (1740-1780)

20 Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt**
122. **1764**. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 970. Inv. 35.453.
123. **1765**. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 971. Inv. 35.480.
124. 1765. 6,50 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 971. Inv. 35.478.
125. 1765. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 971. Inv. 35.479.
126. **1768**. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 974. Inv. 35.516.
127. **1770**. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 976. Inv. 35.530.
128. 1770. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 976. Inv. 35.531.
129. **1771**. 6,44 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 977. Inv. 35.537.
130. **1772**. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 978. Inv. 35.539.
131. **1775**. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 982. Inv. 35.552.
132. **1776**. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 983. Inv. 35.562.
133. 1776. 6,56 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 983. Inv. 35.563.
134. **1777**. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 984. Inv. 35.571.
135. **1778**. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 985. Inv. 35.578.
136. **1780**. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 987. Inv. 35.601.
20 Kreuzer AR; **Nagybánya**
137. **1773**. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1004. Inv. 35.542.
138. **1776**. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1011. Inv. 35.561.
139. **1778**. 6,65 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1014. Inv. 35.576.
140. 1778. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1014. Inv. 35.577.
141. **1779**. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1015. Inv. 35.589.
142. **1780**. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1017. Inv. 35.599.
143. 1780. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1017. Inv. 35.596.
144. 1780. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1017. Inv. 35.600.
145. 1780. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1017. Inv. 35.597.
146. 1780. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 1017. Inv. 35.598.
Franz I.. Stephen von Lotharingen (1745-1765)
10 Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt**
147. **1764**. 3,77 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 498. Inv. 35.464.
XVII Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt**
148. **1751**. 5,90 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 389. Inv. 35.404.
149. **1752**. 5,88 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 390. Inv. 35.405.
20 Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt**
150. **1763**. 6,64 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 325. Inv. 35.436.
151. **1763**. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 325. Inv. 35.438.
20 Kreuzer AR; **Nagybánya**
152. **1758**. 6,48 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 320. Inv. 35.413.
153. **1760**. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 322. Inv. 35.416.
154. **1763**. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 325. Inv. 35.437.
Maria Theresia: Franz I. Stephen von Lotharingen (postume 1765-1780)
20 Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt** /EVM-D
155. **BA** [**1766**]. 6,64 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 328. Inv. 35.498.
156. **BE** [**1770**]. 6,61 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 332. Inv. 35.499.
157. **BE** [1770]. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 333. Inv. 35.500.
158. **BG** [**1772**]. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 334. Inv. 35.487.
159. **BG** [1772]. 6,62 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 334. Inv. 35.488.
20 Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt** /SK-PD

160. **BI** [**1774**]. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 336. Inv. 35.497.
161. **BK** [**1775**]. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 337. Inv. 35.485.
162. **BK** [1775]. 6,56 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 337. Inv. 35.486.
163. **BM** [**1777**]. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 339. Inv. 35.490.
164. **BN** [**1778**]. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 340. Inv. 35.481.
165. **BN** [1778]. 6,56 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 340. Inv. 35.482.
166. **BN** [1778]. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 340. Inv. 35.483.
167. **BN** [1778]. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 340. Inv. 35.484.
168. **BO** [**1779**]. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 341. Inv. 35.493.
169. **BO** [1779]. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 341. Inv. 35.494.
170. **BP** [**1780**]. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 342. Inv. 35.501.

20 Kreuzer AR; **Nagybánya**

171. **B** [**1767**]. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 357. Inv. 35.489.
172. **B** [1767]. 6,46 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 357. Inv. 35.492.
173. **D** [**1769**]. 6,54 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 359. Inv. 35.495.

Maria Theresia: Joseph II. (coregent 1765-1780)

20 Kreuzer AR; **Kremnitz-Bregstadt**

174. **1770**. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 198. Inv. 35.532.
175. 1770. 6,56 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 198. Inv. 35.533.
176. **1771**. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 199. Inv. 35.538.
177. **1774**. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 202. Inv. 35.547.
178. 1774. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 202. Inv. 35.548.
179. **1775**. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 204. Inv. 35.553.
180. 1775. 6,50 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 204. Inv. 35.554.
181. **1776**. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 205. Inv. 35.564.
182. 1776. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 205. Inv. 35.565.
183. **1777**. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 206. Inv. 35.572.
184. **1778**. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 207. Inv. 35.579.
185. **1779**. 6,60 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 208. Inv. 35.592.
186. **1780**. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 209. Inv. 35.604.
187. 1780. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 209. Inv. 35.605.
188. 1780. 6,53 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 209. Inv. 35.603.

20 Kreuzer AR; **Nagybánya**

189. **1769**. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 212. Inv. 35.524.
190. **1770**. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 213. Inv. 35.535.
191. **1775**. 6,57 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 221. Inv. 35.557.
192. **1776**. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 222. Inv. 35.566.
193. **1779**. 6,58 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 226. Inv. 35.593.

Joseph II. (1780-1790)

10 Kreuzer AR; **Krenmitz-Bregstadt**

194. **1787**. 3,80 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 293. Inv. 35.400.

20 Kreuzer AR; **Krenmitz-Bregstadt**

195. **1783**. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 229. Inv. 35.626.
196. 1783. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 229. Inv. 35.624.
197. 1783. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 229. Inv. 35.625.
198. 1783. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 229. Inv. 35.627.
199. 1783. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 229. Inv. 35.628.
200. 1783. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 229. Inv. 35.623.

201. **1784**. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 230. Inv. 35.634.
202. 1784. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 230. Inv. 35.635.
203. 1784. 6,56 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 230. Inv. 35.636.
204. **1785**. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.651.
205. 1785. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.652.
206. 1785. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.649.
207. 1785. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.648.
208. 1785. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.650.
209. 1785. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.645.
210. 1785. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.646.
211. 1785. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 231. Inv. 35.647.
212. **1786**. 6,65 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 232. Inv. 35.663.
213. 1786. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 232. Inv. 35.664.
214. 1786. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 232. Inv. 35.662.
215. 1786. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 232. Inv. 35.661.
216. **1787**. 6,67 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 233. Inv. 35.675.
217. 1787. 6,65 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 233. Inv. 35.673.
218. 1787. 6,64 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 233. Inv. 35.676.
219. 1787. 6,64 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 233. Inv. 35.674.
220. 1787. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 233. Inv. 35.678.
221. 1787. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 233. Inv. 35.679.
222. 1787. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 233. Inv. 35.677.

20 Kreuzer AR; **Nagybánya**

223. **1781**. 6,64 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 265. Inv. 35.611.
224. 1781. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 265. Inv. 35.610.
225. 1781. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 265. Inv. 35.612.
226. 1781. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 265. Inv. 35.609.
227. 1781. 6,55 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 265. Inv. 35.613.
228. **1782**. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.617.
229. 1782. 6,63 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.622.
230. 1782. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.616.
231. 1782. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.619.
232. 1782. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.621.
233. 1782. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.618.
234. 1782. 6,57 g; 28 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 266. Inv. 35.620.
235. **1783**. 6,64 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 267. Inv. 35.440.
236. 1783. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 267. Inv. 35.442.
237. 1783. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 267. Inv. 35.441.
238. 1783. 6,56 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 267. Inv. 35.633.
239. 1783. 6,53 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 267. Inv. 35.631.
240. 1783. 6,51 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 267. Inv. 35.632.
241. **1784**. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 268. Inv. 35.644.
242. 1784. 6,60 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 268. Inv. 35.640.
243. 1784. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 268. Inv. 35.643.
244. 1784. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 268. Inv. 35.642.
245. 1784. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 268. Inv. 35.641.
246. 1784. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 268. Inv. 35.639.
247. **1785**. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 269. Inv. 35.655.

248. 1785. 6,62 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 269. Inv. 35.656.
249. 1785. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 269. Inv. 35.658.
250. 1785. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 269. Inv. 35.657.
251. 1785. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 269. Inv. 35.659.
252. **1786**. 6,66 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 270. Inv. 35.671.
253. 1786. 6,65 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 270. Inv. 35.670.
254. 1786. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 270. Inv. 35.672.
255. 1786. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 270. Inv. 35.692.
256. **1787**. 6,65 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 271. Inv. 35.687.
257. 1787. 6,64 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 271. Inv. 35.686.

XV. AUSTRIA (Marele Principat al Transilvaniei)

Maria Theresia (1740-1780)

10 Kreuzer AR; **Karlsburg**

258. **1765**. 3,80 g; 25 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 1199. Inv. 35.508.
259. 1765. 3,73 g; 25 mm. **Herinek (1970)**, 1199. Inv. 35.507.

20 Kreuzer AR; **Karlsburg**

260. **1780**. 6,61 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 962. Inv. 35.584.
261. 1780. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 963. Inv. 35.594.

Maria Theresia: Joseph II. (coregent 1765-1780)

20 Kreuzer AR; **Karlsburg**

262. **1768**. 6,48 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 181. Inv. 35.519.
263. **1775**. 6,65 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 188. Inv. 35.555.
264. 1775. 6,50 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 188. Inv. 35.556.
265. **1778**. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 192. Inv. 35.582.
266. 1778. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 192. Inv. 35.580.
267. 1778. 6,56 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 192. Inv. 35.581.
268. **1779**. 6,62 g; 29 mm. **Herinek (1970)**, 193. Inv. 35.591.
269. 1779. 6,57 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 193. Inv. 35.590.
270. **1780**. 6,57 g; 29 mm; perforată. **Herinek (1970)**, 194. Inv. 35.606.

Joseph II. (1780-1790)

20 Kreuzer AR; **Karlsburg**

271. **1782**. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 243. Inv. 35.615.
272. **1783**. 6,64 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 244. Inv. 35.629.
273. 1783. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 244. Inv. 35.439.
274. 1783. 6,58 g; 27 mm. **Herinek (1970)**, 244. Inv. 35.630.
275. 1783. 6,52 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 244. Inv. 35.693.
276. **1784**. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 245. Inv. 35.637.
277. 1784. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 245. Inv. 35.638.
278. **1785**. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 246. Inv. 35.653.
279. 1785. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 246. Inv. 35.654.
280. 1786. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 247. Inv. 35.667.
281. 1786. 6,61 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 247. Inv. 35.665.
282. 1786. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 247. Inv. 35.668.
283. 1786. 6,59 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 247. Inv. 35.666.
284. 1786. 6,54 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 247. Inv. 35.669.
285. **1787**. 6,65 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 248. Inv. 35.682.
286. 1787. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 248. Inv. 35.683.
287. 1787. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 248. Inv. 35.681.

288. 1787. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 248. Inv. 35.680.
289. 1787. 6,62 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 248. Inv. 35.684.
290. 1787. 6,60 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 248. Inv. 35.685.
291. **1788**. 6,63 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 249. Inv. 35.690.
292. 1788. 6,58 g; 28 mm. **Herinek (1970)**, 249. Inv. 35.689.

XVI. SILEZIA DE JOS

Joseph I. (1705-1711)

Groschen (3er); **Breslau**

293. **1705**. 1,55 g; 21 mm; perforată. **Herinek (1972)**, 214. Inv. 35.400.
294. **1707**. 1,41 g; 22x20 mm. **Herinek (1972)**, 216. Inv. 35.401.

Karl VI. (1711-1740)

Groschen (3er); **Brieg**

295. **1712**. 1,38 g; 21 mm; perforată. **Herinek (1972)**, 835. Inv. 35.402.

Vasul în care a fost descoperit tezaurul

ROATĂ – UN NEAM CUNOSCUT ÎN ȚINUTURILE ROMAN ŞI PUTNA

Ioan Ungureanu

Motto: Când pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă

În anii de demult se afla în Drăgeşti, ținutul Roman, o străveche familie răzeşească care avea patronimul ***Roată*** şi a cărei spiță descindea din Onea Averescu, unul din cei trei bătrâni ai Drăgeştilor de Jos (după numele căruia această jumătate de sat s-a şi numit *Avereşti*), desemnați prin uricul din 18 aprilie 1558 dat de voievodul Alexandru Lăpuşneanu. Primii purtători ai acestui patronim erau nepoții lui Onea şi care, ca şi descendenții lor, împărțeau cu unul Fuşte Averescu un *bătrân* din cei trei de aici, adică 66 pământuri din cele 200 de pământuri ale acestei jumătăți de moşie, dar în proporție de 3 la 1: familia Roată deținea mai mult de 3 părți din *bătrânul* Onea Averescu, mai exact peste 49,5 pământuri, iar Fuşte – un alt nepot al lui Onea Averescu – avea numai o parte de bătrân, respectiv 16 pământuri, alte 0,5 pământuri constituind dania ce o făcuse în 1692 Solomon Mihalcea lui Neculai Iuraşcu[1]. Prin asociere, membrii familiei Roată se înrudeau şi cu familia Iuraşcu.

Aşa cum este prezentată într-o hartă din anul 1784, casa familiei Roată se afla în țarină, în afara siliştilor, la circa. 500 metri nord-est de actuala Biserică „Sfinții Voievozi" şi mai la sud de Pădurea Zaroschi, în zona actualei stații de pompare pentru irigații[2]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, familia Roată se va aşeza şi în alte hotare de moşii, vecine cu Drăgeştii, respectiv în Tuleşti şi Galbeni, unde îşi va construi alte case, păstrând totuşi vechea lor casă şi acareturile unde venea periodic, atunci când o cerea administrarea şi lucrarea pământurilor.

Acesta va fi şi factorul ce va conduce la marea dramă a succesorilor familiei, aceea de a fi fost uzurpați din proprietatea asupra părților de moşie din Drăgeşti prin aşa-zisa Hotarnică a Burcheştilor, realizată în anul 1768 de către slugerii Ilie Sturza şi Toader Buhuş, vornicul de poartă Alexandru Haciu şi jitnicerul Manolache Jora, în urma căreia frații Gavril şi Ursu Burchi se vor face mari stăpâni, inclusiv pe baştina lor, folosindu-se de documente ce fuseseră sustrase din posesia răzeşilor băştinaşi de-a lungul a peste trei decenii.

---

[1] Arh.Naț. Neamț, **Fond Moşia Drăgeşti,** d. nr. 69, 110 şi 143.
[2] **Ibidem**, d. nr. 80.

În consecință, vreme de mai mult de o jumătate de secol se vor zbuciuma membrii acestei familii pentru a-şi redobândi drepturile, soldate în cele din urmă cu compromisuri consemnate prin hotărâri şi cărți de judecată în baza cărora Burcheştii erau impuşi să le plătească dijma pe producția curentă şi despăgubiri pentru anii anteriori. Şi cum aceste reglementări nu vor fi nicicum respectate, vor genera alte jalbe şi judecăți.

Lăsându-ne ispitiți de supoziții, nu excludem posibilitatea ca din acestă mare familie să descindă şi acel Moş Ion Roată, reprezentantul țăranilor pontaşi în Divanul ad-hoc al Moldovei din preajma Unirii Principatelor Române. Întru aceasta pledează chiar şi enunțatul fapt că purtătorii acestui patronim erau înrudiți, prin alianță, cu Iurăşceştii[3] care aveau „*…pogoane de vie în paragină la ținutul Putnei*”[4] şi, grație acestui fapt, şi familia Roată putea ajunge, prin diverse combinații succesorale[5], stăpână pe diferite câmpuri de aici, pe baza cărora s-a format şi numele topic al satului Câmpuri de pe plaiurile Vrancei. Supoziția este susținută şi din cele desprinse dintr-o jalbă din 22 iulie 1818, ce va fi redată mai încolo, din care rezultă că unele ramuri ale familiei Roată „*...s-au depărtat de la aceste părți* (…)”, adică de cele din Drăgeşti, stabilindu-se în alte ținuturi[6].

Această roire putea fi şi o consecință a despăgubirilor ce le aveau de dat Burcheştii pentru împresurarea ce o făcuseră pământurilor lui Roată după anul 1768 şi întrucât Burcheştii după anul 1793 începuseră să primească pământuri Iurăşceşti „*…din alte hotare*”*,* este posibil ca, drept consecință, acestea să fi fost cedate familiei Roată.

Prima atestare documentară a familiei Roată datează din 8 ianuarie 1672, când pârcălabul Iacob Anghelachi dă zapisul său la mâna lui Grigore Roată şi a altor răzeşi, pentru că le-a „*ezit*” heleşteul ce îl aveau de la strămoşul One Averescu, fapt pentru care, în urma plângerii lor, au fost rânduiți la judecata marelui logofăt Ciauru, în urma căreia Iacob a fost obligat să-şi desece heleşteul său, care inundase pe cel al răzeşilor[7].

Un alt document de referință la această familie este cel din 3 mai 1673, prin care Burlă din Drăgeşti, ginerele lui Ion Ciucu, cu feciorii săi Ursu şi Nastasia, dăruiesc lui Grigore Roată şi femeii sale Maria, a lor „*…dereaptă ocină şi moşie din sat din Drăgeşti, ce-i la ținutul Romanului*”, pe care o aveau de la Ion Ciucu, „*…cu tot vinitul, cu casă şi cu cinci pământuri în țarină şi loc de hăleşteu, şi cu loc de prisacă*”. Dania prevedea şi cerința de a se face şi „*dresăli domneşti*”, dar şi cu blestem pentru acele rude care ar încerca „*…să*

[3] **Ibidem**, d. nr. 202 şi 215.
[4] **Ibidem**, d. nr. 92. Ilinca, fiica lui Neculai Iuraşcu era căsătorită cu Radu Roată.
[5] **Ibidem**, d. nr. 202 şi 215.
[6] **Ibidem**, d. nr. 159.
[7] **Ibidem**, d. nr. 27.

scornească altă pâră”[8]. Zapisul este scris de diacul Comşescu şi este semnat sau amprentat – alături de donatori – de martori precum spătarul Toader Hăbăşescu, pârcălabul Strat Iuraşcu din Peletuci, pârcălabul Iacob din Drăgeşti, preotul Mateiaş din Bătrâneşti.

În anul următor, la 6 iulie 1674, acelaşi Burlă, cu fiii săi, mărturiseşte prin alt zapis[9], cum socrul său Ion Ciucu a avut o cumpărătură de moşie din partea Păşcoaiei, din care a treia parte provenea din bătrânul lui Grigore Roată şi care parte aparținuse mai demult lui Andrei Drug[10], unchiul lui Grigore Roată. Această a treia parte a fost răscumpărată de Grigore Roată de la Burlă şi feciorii săi, primind, odată cu zapisul acestora, şi zapisul de la Andrei Drug. Zapisul nominalizează şi pământurile ce s-au răscumpărat: o dumbravă de lângă biserică, adică de la Schitul Drăgeştii de Jos, o poiană din cornetul de la Siret, o parte din zăvoiul cel mic şi din curăturile de aici, precum şi din pământul de la Făget.

În anii următori, Grigore Roată avansează în funcții dregătoreşti, ajungând curtean de cămară, adică administrator al cămărilor domneşti. De pe această poziție va mai cumpăra unele pământuri, de pe care se vor isca şi unele pricini. Între acestea va fi şi cumpărătura din 25 iulie 1687, în al cărei zapis se specifica între altele: „*Adică eu Chelsăea, fata lui Grigori Mojilă, şi cu nepoții mei Irina şi Ioana, ficiorii surori-me Ştefania, strănepoata lui Marcu din Drăgeşti, din ținutul Romanului, am vândut dumisali lui Grigori Roată opt pământuri drept patru galbini buni*”[11]. Şi tot de la Chelsia, ulterior, mai cumpăra alte şase pământuri pentru care Constantin Duca voievod, la 7 mai 1695, trimite poruncă fostului vornic de poartă Pavăl Cucoranu şi uricarului Dumitraşcu Gafencu să cerceteze şi să facă dreptate în pricina ce s-a iscat între Grigore Roată şi Chelsia, fata lui Grigore Movilă. „*Dămu vouă ştire* – se arată în scrisoarea domnească – *că s-au pârât de față înaintea Domniei mele şi a tot Sfatul nostru, Gligorie Roată, curteanul de cămară, cu Chelsia, fata lui Gligorie Mojilă de Drăgeşti, zicând Gligori cum i-au vândut Chelsia şase pământuri în țarină la sat la Drăgeşti, ce iaste pre Siret, pământul cât cinci potronici buni* (…) *şi i-au făcut şi zapis.*

Acmu, Chelsia să tăgădueşti, de zici că nu i-au vândut şi-i întoarce banii. Iar Chelsia ş-au dat sama cum ea nu i-au vândut pământurile acele, nici au fostu ea la zapisul acela, ci i-au făcut bine cu 50 galbăni şi şapte potronici de i-au dat în datorie. Iar Gligori, deci neavând a-i da sama, cum are oameni buni marturi pe cum i-au vândut, pentru acesta lucru (…) *să mărturisască cu sufletile lor*

---

[8] **Ibidem**, d. nr. 28.
[9] **Ibidem**, d. nr. 31.
[10] Andrei Drug avusese pământuri şi în Cățeleşti, după cum rezultă din unele documente de vânzare, precum cele din 7 iulie 1648 **(CDM**, II, p. 395 şi 396) şi 14 februarie 1666 (**CDM**, III, p. 285).
[11] Arh. Naț. Neamț, **fond cit**. d. nr. 124.

cum adevărat i-au vândut Chelsia acele pământuri, iar nu i-au dat banii în datorie. Şi mărturisindu într-acestu chip, să-ş ţie Gligori pământurile ce-au cumpărat. Iar de nu va ave oameni într-acestu chip, să giure Chelsia cum nu le-au vândut, ci i-au dat acei bani în datorie şi giurând, să-i dea Chelsia banii şi să-ş ţie moşia”[12].

La aceeaşi dată, domnitorul Constantin Duca trimite o depeşă şi fostului pârcălab Iacob Anghelachi, poruncindu-i să aleagă ocinile lui Grigore Roată din satele Galbeni, Tuleşti şi Drăgeşti, cu următoarele precizări: „*Pentru aceea scriu dumitali, dacă vei vedea cartea Domniei meli, să te scoli să mergi la aceli ocini ce scriu mai sus şi să-i alegi părţile lui despre alţi răzăşi şi despre fraţii lui şi nepoţii care ar avea treabă înpreună cu dânsul, pe partea lui să o alegi din tustrele satele, să-i ştie osăbită partea lui.*

Şi, cum vei alege înpreună cu oamini buni megiaşi din vatra satului,cu ţarină, cu fâneaţă, cu pădure, cu poeni, cu locuri de prisacă, cu vaduri de moară, curături în pădure ce ar hi făcute de moşii lui sau de părinţi, cu tot locul din tot vinitul şi, alegând dreptu, să faci şi mărturie viind la Domnia mea, să i să facă şi derepturi domneşti. Aceasta facem ştire dumitale”[13].

Pe de altă parte, în anul următor, la 13 februarie 1696, noul domnitor al Moldovei, Antioh Cantemir, scrie la rându-i lui Pavel Cucoranu şi lui Dumitraşcu Gafencu să execute Hotărârea Divanului de după judecata ce au avut-o Grigore Roată şi alţi răzeşi cu pârcălabul Iacob pentru că le iezise heleşteul şi care ţine la el şi uricul satului[14].

La 13 iulie 1698, acelaşi domnitor trimite o carte gospod medelnicerului Neculai Başotă ca să cerceteze pricina creată în urma cumpărării de către Grigore Roată, de la Andrei Burlă, a unei părţi de moşie din Drăgeşti[15]. Iar la 17 iulie 1701, Constantin Duca voievod, urcat pentru a doua oară pe tronul Moldovei, dă o carte de întăritură la mâna lui Grigore Roată, nepotul Păşcoaiei, şi lui Ion Musteaţă, nepotul lui Vicol „*…şi altor săminţii a lor de Avereşti şi de Drăgeşti, să fie volnici aş ţine parte*(a) *di moşii cari esti aleasă şi stâlpită dispri orcini şi să oprească şi uricul ce au făcut Vrâncenii pe locul lor. Şi să-ş ţie Vrâncenii numai o prisacă ci au fost pământurile acelor bătrâni*”[16]. După alte câteva zile, la 29 iulie 1701, acelaşi domnitor mai dă o carte de întăritură lui Grigore Roată „*…nepot Păşcoai, strănepot Onii Averescului, cu alţi ai săi, ca să fii volnici aş ţine trii părţi din al treile*(a) *bătrân, One Averescu, şi Fuştile, o parti*”[17].

La 31 ianuarie 1703, domnitorul Constantin Duca scrie şi el fostului

[12] **Ibidem**, d. nr. 45 şi 122.
[13] **Ibidem**, d. nr. 46.
[14] **Ibidem**, d. nr. 96.
[15] **Ibidem**, d. nr. 143.
[16] **Ibidem**.
[17] **Ibidem**.

medelnicer Neculai Başotă, acum ispravnic de Roman, să cerceteze şi să judece jalba făcută de Vasile Mihalcea împotriva lui Grigore Roată, prin care se arăta că acesta din urmă cumpărase o parte de ocină din Drăgeşti, cu tot cu casă, care fuseseră ale unuia din frații tatălui său, iar el nu a fost întrebat. În consecință, i se poruncea lui Başotă să judece respectiva pricină la reşedința ținutului, urmând ca Roată să prezinte zapisul de cumpărătură şi să afle dacă „*…Mihalcea ştiutau de acea moşii când au vândut, au ba, căci încapi săminția a cumpăra, dicât streinul. Şi pe cum vei afla cu oamini buni, să faci mărturii la mâna cui s-a vini ca, di s-ar mai tragi la Divan, să avem ştire*”[18].

Desigur, Vasile Mihalcea, fiind fiul lui Mihalcea Ciucu, se străduia să intre în drepturi de moştenitor al unuia din unchii săi, anume al lui Ion Ciucu. Se deduce aceasta din faptul că la 13 februarie 1703, după judecata lui Başotă, „*…s-au aşezat Gligorie Roată cu Burlă să dea cumnații lui 4 lei şi să iasă Roată din casă şi din acea parte de moşie*”[19]. Ori, acest Burlă era ginerele lui Ion Ciucu, fiind căsătorit cu Ruxanda, fiica acestuia, iar prin restituirea acelor bani de către cei ce vânduseră lui Roată, respectiv de către cumnații lui Burlă, s-a pus capăt litigiului, urmând ca moştenirea de pe Ion Ciucu să se împartă pe fiii şi nepoții acestuia, între ei situându-se şi Vasile Mihalcea.

La începutul anului 1724 s-a făcut o oarecare ordine atât în documentele răzeşilor, cât şi în ce priveşte gruparea proprietăților, prin Hotarnica lui Tănase Picioroagă şi Gheorghiță Racleş. Atunci s-a dat în stăpânirea căpitanului Ursu Iuraşcu jumătatea de sus a moşiei, ca şi pământurile ce proveneau din dania lui Iacob pârcălabul, aflate în jumătatea de jos, şi care prin schimburile convenite între răzeşi au fost ataşate hotarului vestic al moşiei lui Iuraşcu. Ca urmare, în Avereşti rămăseseră stăpâni numai Schitul Drăgeşti, Ion Musteață, Sandu Roată, Stahi (Grăjdean – n.n.) „*…şi alti săminții ce vor fi nevânduți*”[20].

La 26 august 1727, unul Toader zet (ginerele lui) Spiridon îl pârăşte la domnul Moldovei pe Sandu Roată (unul din cei patru fii ai lui Grigore Roată) că acesta i-ar fi cosit o baltă (o mlaştină cu rogoz) numită Popiasca. Venind reclamantul cu carte domnească de la Mihai Racoviță voievod adresată ispravnicului Gheorghiță Racleş, acesta va cerceta plângerea împreună cu pârcălabul Tănase Picioroagă şi cu armaşul Arsene. Aceştia vor constata că balta este obşte răzeşească şi nu în stăpânirea lui Toader, iar Sandu Roată cosise numai 4 căpițe, nu toată balta[21]. Cu aceste constatări, cei trei demnitari vor stinge pricina prin mărturia ce o vor înainta marelui logofăt.

Acelaşi Sandu Roată, ajuns între timp căpitan de poliție, se va bucura de o danie făcută de spătăroaia Safta Hăbăşescu, prin zapisul scris de Vasile

18 **Ibidem**, d. nr. 65.
19 **Ibidem**, d. nr. 66.
20 **Ibidem**, d. nr. 69.
21 **Ibidem**, d. nr. 76.

Gafencu la 27 aprilie 1731, la „…*Mănăstirea ot Drăgeşti, înaintea egumenului şi a tot soborul*”, purtând pecetea donatoarei şi a postelnicesei Anuşca Antohi. Între semnatari mai erau şi egumenul Teodosie Roată, egumenul Antonie, irod-diaconul Calistru, diaconul Ion Burchi (tatăl lui Gavril şi Ursu Burchi), alături de megieşi din Buciumi şi Glodeni, precum: Ion Canbosie cu fiul său David, Samson, Mihalachi aprodul şi Ion Moglan. Actul de danie se prezenta astfel: „*Adică eu, Safta Hăbăşasca a răpăusatului Toader Hăbăşescul spătar, şi cu fiică-me Anuşca, scriem şi mărturisim cu adevărat zapisul nostru la mâna Sandului Roată căpitan, precum de a noastră bunăvoie ci-i dăm danie un zapis de la Gligorie Mojilă, un loc de prisacă din marginea Bărbosului, pe care au dat Lupul Prăjăscul crucer 30 de taleri, şi noi încă l-am dat Sandului si-i fie moşie lui şi copiilor lui, în veci*”[22].

O altă pricină se desprinde din cartea domnească expediată de marele logofăt Cehan, la 16 martie 1746, Isprăvniciei de Roman pentru soluționarea celor iscate pe moşia Şcheia de lângă Glodeni, pe care emiteau pretenții Sandu Roată, Vasile Stegaru şi Racleş din Drăgeşti, cum că şi ei au drept de stăpânire pe partea de moşie a lui Ionaşcu Tudor şi că răzeşii care se folosesc de acele părți ar trebui să le dea dijmă. În urma cercetării s-a dovedit însă că „…*nici un strop de dovadă* (…) *n-au putut să arati Sandul Roată şi Vasâli Stegaru şi Racleş cu cari să-i poată înpărți pe niamul lui Ionaşcu Tudur*”, ci pentru alți răzeşi de acolo s-a găsit „…*cu dreptati ace hotărâtă giudecată* (…) *ca să fii moşăni aceşti oameni în Şcheia, pe partea lui Ionaşcu Tudur*”[23].

Şi, pentru că viața în comunitate presupune relații sociale diversificate, uneori amiabile, alteori conflictuale, amintim şi că în urma unei jalbe trimisă de căpitanul Ursu Iuraşcu, voievodul Ioan Mavrocordat poruncea la 5 iulie 1746 fostului mare ban Vasile Ruset să judece şi să hotărască pagubele produse jăluitorului, care „…*sămănând mălai, l-au mâncat vitele lui Roată şi a lui Burche*”, în urma cercetării s-a consemnat că „…*la ispăşit*”, făptaşii „…*n-au vrut să margă*”. Rânduitul ban avusese de judecat împotrivirile ce le făceau pârâții pentru ca Iuraşcu să nu-şi construiască o casă în Drăgeştii de Jos, precum şi pierderea de către Sandu Roată a perechii de pistoale ce i le împrumutase Iuraşcu[24].

Împotriva celor din familia Roată vor curge jalbe şi din partea comisului Ion Movilă. Astfel, la 4 iulie 1766, voievodul Grigore al III-lea Ghica scria fostului mare armaş Dumitru Manolachi, ispravnic de Roman, în următorii termeni: „*Aşăjdirea, au mai jăluit Ion comisul zâcând că având el țarină tot acolo pe ace moşie, în anul trecut s-ar fi sculat un Neculai Roată i* (şi) *cu frati-său*

[22] **Ibidem**, d. nr. 78 şi 143
[23] **Ibidem**, d. nr. 78, A
[24] **Ibidem**, d. nr. 80

Radul şi-ar fi mâncat toată ţarina cu vitile lor şi acmu, într-acest an, iarăş, nepuindu-ş păstor, îi mănâncă ţarina.

Întru care, iată scriem dumitali ca să trimeţ la toati satili de la Ocolul de Gios de la acel ţinut, să cercetezi. Şi, de-or fi ţarinile altor sate neîngrădite şi de o protivă de departe cu a lui, atunci să înplineşti toată paguba de la acei de au strâcat şi, pentru toate pricinile ce vor fi având, să-i aşăzi ca mai multă jalobă să nu ne vie"[25].

Familia Roată ni se prezintă şi cu preocupări ctitoriceşti. În anul 1768 egumenul Calinic dădea o mărturie lui Radu Roată cum că bunicul acestuia, Grigore Roată, ca şi tatăl său Sandu, au făcut acte caritabile şi ctitoriceşti la Sfânta Mănăstire Drăgeşti[26].

Veni însă ca un trăznet acea blestemată **Hotarnică a Burcheştilor** făcută în anul 1768 de slugerii Ilie Sturza şi Toader Buhuş, care a adus grave prejudicii nu numai stăpânirilor Iurăşceşti, ci şi celor ale familiei Roată. În mărturia sa hotarnică ce o dădea în decembrie 1786 logofătul Ioniţă Ursoiuanu la mâna polcovnicului Dumitrache Grecu, se consemna că Burcheştii au procedat în aceeaşi manieră acaparatoare şi cu pământurile familiei Roată. În acest sens, hotarnicul prezintă cu mult profesionalism, dar şi cu patetism, modul în care Burcheştii au reuşit să-şi însuşească zapisele familiei Roată cu care reuşiseră să îi păcălească, în 1768, pe acei hotarnici. Astfel, după ce trece în revistă şi alte matrapazlâcuri comise de cei incriminaţi, hotarnicul Ioniţă Ursoianu îşi prezintă constatările în maniera-i specifică: „*...Mai sunt zapise şi scrisori la casa lui Roată care mi le-au arătat Ursachi Gafencu, vechilul copiilor celor săraci a Radului Roată, cărora eu nu le-am putut face alegire acmu, păn*(ă) *când va lua sfârşit giudecata Burcheştilor la Divan cu dumisali polcovnic Dimitrachi şi cu mănăstirea, cum şi cu vechilul acesta, fiindcă şi partea lui Roată să află tot întru a Burcheştilor stăpânire* (…), deşi Roată …*era drept şi adevărat moşan în Drăgeşti, precum Burchi l-au mărturisit cătră hatmanul Ruset* (…)[27].

Dar acmu copiii lui Roată sânt înstrăinaţi de istov din moştenirea tatălui lor şi o samă de scrisori sânt la copiii lui Roată, iar unele din scrisorile lui Roată să văd la Burcheşti acmu[28]*, cum o carte de la Antiohi Constandin voievod din let 7204, fevruarie 11* (11 februarie 1696 – n.n.) *scrisă la un Pavăl Cucoranul, ci-au fost vornic de poartă, şi la un Dumitraşcu Gafencu uricariul, că s-au jăluit Grigori Roată cu alţi răzăşi a lui de Drăgeşti, pe un Iacob pârcălabul, precum ei au moşie în Drăgeşti şi uricul satului îl ţinea Iacob. Aşijderea şi pentru pricina unui heleşteu ce-l ezise Iacob care, pentru această carte cu ce pricină stă la mâna Burcheştilor, nici o adeverinţă nu mi-au dat ei*

---

[25] **Ibidem**, d. nr. 87.
[26] **Ibidem**, d. nr. 81.
[27] **Ibidem**, d. nr.110.
[28] **Ibidem**.

(…) *Şi, dup*(ă) *cum cartea, acea zisă zisă de sus, de la Antiohi vodă au fost a lui Roată şi acmu se află la Burchi, încă şi alte scrisori de-a lui Roată – după arătarea lui Ursachi Gafencu – mai sânt la Burcheşti, cunoscut este că şi mărturia această tot odată cu acelea au întrat la mânule lor, căci de la vânzătoriul lor nu se vede a fi luată, când vânzătoriul la zapisul său nu arată că li-au dat vro scrisoare veche, alta decât singur zapisul său.*

Aflându-să la copiii lui Roată şi o mărturie în scris, care arată cum că acel popă Vasile Gafencu, scriitoriul zapisului acestuia a lui Burchi au spart într-o vreme o ladă întru care îşi avea Roată scrisorile, luându-i multi scrisori cari nici păn(ă) *astăzi nu s-au mai văzut. Şi fiindcă acel popă trăia mai mult în casa Burcheştilor, tot presupusul lui Roată au fost la Burcheşti pentru scrisorile lui, mai ales că acmu s-au şi ivit la Burcheşti din scrisorile lui Roată. Osebit că şi un Arseni Cambose de la Muncel au mărturisit acmu precum că murind un niam al lor ci-au fost prisecariu la Burcheşti, la care fiind multe scrisori de moşii, toate, şi aceale scrisori li-au luat Burcheştii la mânule lor*”[29].

În toate judecățile ce le-au avut, urmaşii lui Grigore Roată au prezentat documente din care rezulta că în Drăgeşti erau stăpâni pe 74 de pământuri, din care 55,5 în partea de jos şi 18,5 în partea de sus a moşiei, fiind constituite astfel: cele din partea de jos cumulau baştina de 16,5 pământuri a lui Grigore Roată, adică a patra parte dintr-un *bătrân,* 6 pământuri ce le cumpărase de la Chelsia, 5 pământuri ce proveneau din dania lui Burlă şi a feciorilor săi, 4 pământuri din baştina Ilincăi Racleş, 21,5 erau din dania făcută lui Iuraşcu la 3 iulie 1692 de către Solomon Mihalcea[30], iar 2,5 erau cele întărite de Constantin Duca voievod la 30 martie 1688 după judecata Angheniei lui Simion Crăciun cu Neculai Iuraşcu. Cele din jumătatea de sus erau constituite din 15 pământuri ce proveneau din schimbul cu Iurăşceştii, iar 3,5 din baştina lui Iuraşcu prin legăturile matrimoniale ale unor înaintaşi[31].

În aceste pământuri erau şi părțile din Drăgeşti cumpărate de Dinu Roată la 11 noiembrie 1804. Atunci, preoteasa Anița, fata lui Arteni Racleş şi a Saftei, nepoată a Ilincăi Racleş şi strănepoată a Saftei Iuraşcu (soția jitnicerului Neculai Iuraşcu), vânduse lui Dinu Roată toate părțile ei de moşie din „*…patru hotară, adică în Corneşti, în Filipeşti şi Peletiuci, ținut*(ul) *Neamțului, şi în Drăgeşti, ținut*(ul) *Romanului.*

Şi eu neavând copii – îşi motiva actul preoteasa – *şi de a mea bunăvoe am vândut de veci toate părțile mele ce să vor alegi dintru aceste patru hotară ce să arată mai sus, cu tot vinitul, din tot locul, cu tocmală trii sute lei, bani pe cari i-am luat toț deplin acum, înainte la facirea zapisului. Însă din hotarul*

[29] **Ibidem**.
[30] **Ibidem**, d. nr. 52.
[31] **Ibidem**, d. nr. 122.

Drăgeştii partea me ci s-a alegi di pe strămoaşa mea Safta Iurăşceasa, din giumătatea de sat partea de gios, di pe Vicol Titici, cum şi di pe Neculai Iuraşc jăcnicer, din ceealaltă giumătate de sat, partea de sus. Iarăş partea mea ce să va alegi (…) *dintru aceste patru hotară* (…) *i-am vândut o a cincea parte, partea tătâni-meu, care părți de moşie sânt amestecate în răzăşii cu părțile dumisale*"[32].

La 11 martie 1806, Dinu Roată (fiul lui Radu Roată) aflându-se la casa sa de peste Siret, din hotarele ținutului Neamț, trimite jalbă la domnie prin care solicita ca Isprăvnicia ținutului Roman să îi facă o carte de hotărât pentru moşia sa din Drăgeşti, motivându-şi cererea astfel: „*…Fiindcă nacialnicul de la Schitul Drăgeştii de Gios în trecuta vremi au luat cartea Înălțimii Tale către Svinția Sa episcopul de Roman şi către d-lor ispravnicii ca să-ş deosăbască părțili ce are Schitul în moşia Drăgeştii* (…) *mă rog Înălțimii Tali să mi să de şi mie o luminată carte către d-lui is*(pravnicul) *de Roman să-mi rânduiască mazâli de ai ținutului ca să-mi deosăbască şi părțâli meli ci am într-ace moşie, în giumătatea de sat partea den gios, fiindcă asupra lor am şi stăpânire, numai nu sânt deosăbite*"[33].

Pentru soluționarea jalbei, logofătul Țării de Jos trimite ispravnicilor de Roman cartea domnească dată de Alexandru Moruzi voievod la 13 martie 1806, pentru a se conforma şi a alege pământurile din Drăgeşti ale petiționarului[34].

O altă cumpărătură o va face Dinu Roată la data de 7 august 1807, de la un alt unchi al său, anume de la Vasile Toma, fiul Saftei, nepot al lui Gheorghiță Racleş şi al Ilincăi. Acesta îi vindea părțile sale de moşie ce le avea de la mama sa „*…din patru hotară, adică din Drăgeşti, din Peletiuci, din Corneşti şi din Filipeşti* (…) *cu tocmală una sută cincizăci lei, pe cari bani i-am luat toți deplin acum la facirea zapisului*"[35].

Insistențele lui Dinu Roată evidențiate de numeroasele sale jalbe, cu deosebire adresate împotriva Burcheştilor, se vor finaliza doar cu nesemnificativele dijme pe care aceştia vor fi nevoiți să i le dea pentru beneficiul obținut pe pământurile sale. Relevantă în acest sens este o scrisoare din 19 iulie 1811 pe care medelnicerul Ioniță Burchi o expedia din Iaşi fratelui său Ilie slugerul, cu privire la dijma inului de la Drăgeşti. Aflând că din cele 100 de *pite* pe care trebuia să le ia Ilie, acesta, prin oamenii săi, a luat numai 68 de pe locul ce a fost arat de *ungur*, urmând ca alte 32 să le primească de la nepotul Iordachi medelnicerul, îi precizează că 12 pite trebuie să le dea lui Dinu Roată[36].

Preocupat de rotunjirea posesiunilor, ca şi înaintaşii săi, Dinu Roată va

---

[32] **Ibidem**, d. nr. 231.
[33] **Ibidem**, d. nr. 139.
[34] **Ibidem**.
[35] **Ibidem**, d. nr. 231.
[36] **Ibidem**, d. nr. 142.

mai cumpăra de la o altă rudă a sa, noi suprafețe de pământ. Astfel, la 30 decembrie 1811, Catrina – fata Saftei Ciocan, nepoată a Catrinei Racleş, strănepoată a Ilincăi Racleş şi prestrănepoată a Saftei „*…pe cari au ținut-o cu legiuită însoțiri Neculai Iuraşcu de Drăgeşti*”[37] – împreună cu soțul, Alexandru Chirilă, vindea vărului ei, Dinu Roată, părțile de moşie aflate „*…în hotarul moşiilor Corneşti, Filipeşti, Peletiuci* (…) *pe apa Săretiului, cum şi în Drăgeşti* (…) *care părți de moşie sânt amestecate în răzăşie cu a dumisale* (…) *ce am şi eu baştină de pe maică-mea Safta, prestrănepoata lui Neculai Iuraşcu* (…). *Însă din Drăgeşti (...) am vândut partea ce să va alegi de pe Neculai Iuraşc din giumătatea de sat partea de sus, şi din* (…) *partea de gios iarăş ci să va alegi partea maicii mele de pe Safta Iurăşceasa, din partea lui Vicol Titici*”[38]. Este de la sine înțeles că Dinu Roată nu putea cumpăra de două ori aceleaşi pământuri la intervale de timp diferite, dacă avem în vedere cumpărătura ce o făcuse de la preoteasa Anița la 11 noiembrie 1804 de pe aceleaşi moşii şi din acelaşi străbun, Vicol Titici – acestea fiind totuşi părți de moşii ce aparținuseră rubedeniilor apropiate ale aceloraşi spițe de neam.

În acelaşi timp, după cum rezultă din cele ce urmează, raporturile cu Burcheştii nu erau nici pe departe reglementate. Astfel, la 27 aprilie 1813, Isprăvnicia ținutului Roman făcea cunoscut, printr-o depeşă, medelnicerului Ioniță Burchi şi nepotului său, Iordachi Burchi, precum şi nacialnicului Schitului Drăgeştii de Jos şi lui Gavril Mihalcea, următoarele: „*Vătavul Dinu Roată, prin jaloba ci au dat Mării Sale lui Vodă* (Scarlat Callimachi – n.n.), *cere ca să aibă giudecată cu dumneav*(oastră) *pentru părțile de moşii ce ari a tragi din hotarele Drăgeştii şi Giurgeni ot Vaslui şi, prin luminata carte g*(os)*pod ni să porunceşti ca să cercetăm. Deci, să scrii dumnev*(oastră) *şi cuviosinții tale ca, înpreună cu toate scrisorile, să viniți aice ca să să facă cercetare după poroncă*”[39].

Isprăvnicia va delega în acest scop pe vătavul Constantin Carp, înştiințându-l că vătaful Dinu Roată s-a jăluit la Divan că neamul Burcheştilor îi stăpânesc fără drept părțile de moşie ce le are în Drăgeşti, atât de pe mama sa ce provine din neamul Răclişesc, cât şi de pe tatăl său din neamul Roată şi, pentru că jăluitorul a adus „*…poroncitoare carte ca înpreună cu vornicul de poartă Lefter Juverdean să să rânduiască şi din partea Isprăvniciei oamini cu înțălegire să cerceteze pricinile şi scrisorile de la amândouă părțile, atât de numita moşie Drăgeşti, cât şi de moşia Giurgeni* (…)”, i se cerea să deosebească părțile jăluitorului de cele ale răzeşilor, stâlpindu-le cu pietre de hotar, dându-i şi mărturie „*…pre largu arătătoare*”[40].

[37] **Ibidem**, d. nr. 222, care prezintă spița de neam a lui Costachi Roată.
[38] **Ibidem**, d. nr. 231.
[39] **Ibidem**, d. nr. 145.
[40] **Ibidem***,* d. nr. 267.

La acea cercetare şi judecată de la Isprăvnicie, Dinu Roată a prezentat 13 zapise ce îi atestau baştina pe pământurile strămoşeşti din Drăgeşti, precum şi cumpărăturile făcute aici de către înaintaşii săi[41]. Pentru ocrotirea drepturilor de stăpânitor el a solicitat şi carte de blestem din partea Mitropolitului Veniamin, pe care o va şi obține la 12 iunie 1813[42].

Anul 1818 este momentul de cotitură în care începe lichidarea răzeşiei în Drăgeşti, prin aceea că Anastasia, soția medelnicerului Apostoli – fiica polcovnicului Dumitrache Grecu – având şi acordul acestuia, îşi va vinde tot pământul ce îl avea de zestre, adică mai mult de jumătate din moşia răzeşească a Drăgeştilor.

Aflând de această intenție, în urma strigărilor făcute şi a afişării peste tot a publicației, după dezlegarea obținută prin cartea domnească dată de Scarlat Callimachi la 9 martie 1818[43] de a se aplica procedurile de scoatere la mezat a moşiei Anastasiei, cu toate că multe pricini erau încă pe rol şi nesoluționate, Ioniță şi Iordachi Burchi, căpitanul Dumitru Ariton, Gavril Mihalcea şi alți răzeşi, cărora li se va alătura şi văduva Ruxanda a lui Dinu Roată vor mai încerca o tentativă de a-şi salva ceea ce ei considerau că le aparține, şi de amânare a mezatului. De aceea, printr-o jalbă către domnie din 13 martie 1818, aceştia solicitau următoarele:

„*Preînălțate Doamne,*

În trupul moşii Drăgeştii din ținutul Romanului, avem şi noi părți de răzăşii cu dumneaei medelnicereasa Anastasâea Apostoli. Şi fiindcă de cândva aci să trăgăneză pricini între noi pentru asuprârea ci ni să fac cu tragirea părților dumneaei în urmarea învoelilor şi hotărâturii ci s-au făcut în anul 1768 şi, pi di altă parte, fără să e pricina dintri noi un bun sfârşit prin driaptă giudecata luminatului Divan a Înălțimii Tali, dumneaei au pus în lucrari să săvârşască vânzare prin mezat. Pentru cari ne rugăm la Înălțimea Ta ca să îi oprească lucrarea mezatului şi să fim înfăţoşaţi înaintea Înălțimii Tali, căci de la cinstitul Divan au rămas să să facă anafora după înfăţoşarea ce am avut în postul trecut al Crăciunului (…)*. A Înălțimii Tali plecati slugi*”[44]. Deşi prin rezoluția pusă de domnitor se recomanda marelui logofăt amânarea mezatului până se „*…va săvârşi pricina jăluitorilor*”, la 1 aprilie 1818 Divanul domnesc a decis implacabil că, întrucât Anastasia a prezentat „*…vrednicile dovezi ce s-au văzut*”, în consecință respectiva jalbă nu putea strămuta hotărârea de efectuare a licitației[45].

Şi totuşi, moştenitorii lui Dinu Roată vor obține o poruncă domnească în urma căreia Isprăvnicia Romanului îi scria la 29 aprilie 1818 lui Toader Gorovei următoarele: „*Clironomii Dinului Roată viind la Isprăvnicie au arătat o carte*

[41] **Ibidem**, d. nr. 143.
[42] **Ibidem**, d. nr. 144.
[43] **Ibidem**, d. nr. 160.
[44] **Ibidem**, d. nr. 167.
[45] **Ibidem**.

gospod către du(mnea)*ta ca să li hotărăşti parte ci are în moşia Drăgeştii*". Totodată îi preciza că, întrucât la deplasarea ce o făcuse anterior nu şi-a putut îndeplini misiunea din cauză că răzeşii nu s-au prezentat la cercetare, prin noua sa deplasare la Drăgeşti trebuia să reuşească să-i adune pe răzeşi şi pe moştenitori, în acest scop împuternicindu-l cu următorul mazir: „…*Vi să porunceşti răzeşilor de pe moşia Drăgeştii ca, îndată ci va veni numitul cercetător, să mergeț în cercetari căci, nestând şi făcându-ni înştiințari că nu ați stat, cu hotărâri să ştiți că vom scrie la Eş că să vie supus gospod* (domnesc – n.n.) *să vă scoată la cercetare, cărue aveți a i să plăti o simțitoari plată*"[46].

Mezatul moşiei medelnicerului Apostoli se va desfăşura la 8 mai 1818 în cel mai înalt forum instituțional din capitala Moldovei, în Divanul Judecătoresc[47], între ofertanți aflându-se mari fețe boiereşti, cu ranguri şi funcții dregătoreşti pe măsură. Câştigător va fi însă Gheorghe Hermeziu, preferatul vânzătorului, pentru că respectivul căminar (căruia înaintea licitației medelnicerul Apostoli îi făcuse oferte ademenitoare) era şi proprietar al moşiei Dămieneşti cu care era vecin de hotar. Vânzându-se moşia cu pricini încă nesoluționate, noua situație va crea noi şi grele probleme unor răzeşi, între care şi celor din familia Roată.

În ajutorul moştenitorilor lui Dinu Roată va ieşi ieromonahul Alipie de la Schitul Drăgeştii de Jos, care la judecata din 9 iulie 1818 va prezenta zapisele ce i le dăduse Ioniță Pleşca, unul din moştenitorii lui Dinu Roată. Între cele 10 documente, ce reprezentau cărțile de judecată ale familiei Roată dintre anii 1674 şi 1818, se afla şi cea recentă din 12 iunie 1818 dată de Mitropolitul Moldovei[48].

Cu o jalbă şi mai consistentă, dar şi mai bine motivată, se vor adresa domnitorului, la 22 iulie 1818, văduva Ruxanda a lui Dinu Roată împreună cu cumnata sa, Anița[49]. „*Iarăşi jăluim Înălțimii Tale* – scriau semnatarele – *pentru mare strâmbătate ce simțim a ave despre dumnealui med*(elni)*cer Apostoli, ginerile săvârşitului din viață polcovnic Dumitrachi, ce au fost ginere unui comisul Ioan Movilă, zăt Ursului Iuraşc, carii au fost văr primar cu Ilinca, fata lui Neculai Iuraşc, ce au ținut-o un Gheorghiță Racliş, fiii ci aceştilor toți neamuri din carii şi noi ne tragim după spiță şi răzeş în moşia Drăgeştii, în giumătatea de sat în partea de sus, de la ținutul Romanului, atât cu baştină dar şi cu cumpărături în urmă făcute, care părți de moşie bătrânii noştri, până la o vreme, ş-au stăpânit fieştecarele partea sa ce au avut, făcându-ş casă şi aşăzări.*

Iar apoi, de la o vreme încoace, alții din neamurile noastre sau că s-au depărtat de la aceste părți, sau că au mai scăpătat din puterea averii, au rămas mai în stare şi mai cu apropiere a stăpâni toate părțile a fieştecăruia, numai

[46] **Ibidem**, d. nr. 157.
[47] **Ibidem**, d. nr. 275.
[48] **Ibidem**, d. nr. 156.
[49] **Ibidem**, d. nr. 159.

creanga din care să trage dumnelui med(elni)*cer Apostoli ginere fiind, până la o vreme ce-au cerut trebuința de a să hotărî ace moşie, ca să scoață părțile fieştecăruia după spiță.*

Atunci, la acel hotărât, au cerut trebuința de a să vede scrisorile a fieştecăruia, căci şi scrisorile crengii după spița a neamului nostru s-au dat şi, până astăzi au rămas în mâna cui noi nu ştim. Decât atâta ştim şi vedem că noi acum sântem istirisite de drepte părțile noastre de moşie ce avem într-acest hotar Drăgeşti, supt care chip iconomicos iarăş nu ştim, că acum stăpâneşte numai numitul med(elni)*cer, făcându-ş şi întăritură g*(os)*pod asupra căriia în strâmbătățare vederată nu putem a o suferi, cu îndelungare a o răbda, pentru care avem şi scrisori-dovezi ci ni-au mai rămas nerăpite de la acel hotărât şi, în scurt, acum acestă giumătate de sat, partea din sus, cu 13 pământuri din partea de gios s-au vândut cu soltan-mezat, cumpărându-o dumnealui căminar Gheorghe Hermeziu.*

Pentru carele ne rugăm Înălțimii Tale să te milosteveşti asupra noastră, să ni să scrie Cartea Mării Tale cătră cinstita Isprăvnicie de ținut(ul) *Romanului, cum şi carte de blăstăm ca să fie siliț atât dumnealui med*(elni)*cer Apostoli, cum şi soția dumisale Anastasia şi toți carii vor fi având ştiință atât de părțile crengii spiții noastre, cum şi de toate scrisorile înființate ci-au fost din vechiu cuprinzătoare pe fieşteacăruia parte care cât au avut, să să vază acum în ce chip şi cum au rămas şi părțile noastre în stăpânirea dumisale şi, prin carte de blăstăm primind-o, să să descopere adevărul, să nu rămânem istirisite de drepte părțile noastre.*

Din care scrisori, câte se vor dovedi glăsuitoare de numile strămoşului nostru, jăcnicerului Neculai Iuraşcu şi a ginerelui său Gheorghiță Racliş, ce sânt din creanga spiții noastre, să dei deoparte căci cerim dovadă pentru acele, să ne arată cu ce chip stăpânescu dumnealor şi părțile acelor drese, de li-au şi vândut în mezat. Deosăbit, iarăş ne rugăm Înălțimii Tale ca tot dumnealor boerii dregători, în poronca ce să va face, să mai cerceteze şi pricina unui schimbu ce l-au făcut comisul Ioan Movilă cu moşul nostru Racliş, de au dat moşul nostru Racliş 15 pământuri din moşia Bătrâneştii, comisului Ioan Movilă”.

În continuare, jăluitoarele arată că pentru cele 15 pământuri din Bătrâneşti, comisul Movilă urma să dea tot 15 pământuri din partea de sus a moşiei Drăgeşti şi, în timp ce urmaşii şi clironomii din Bătrâneşti ai comisului Ioan Movilă stăpânesc acele pământuri „*…având casă şi aşăzare acolo*”, ele nu stăpânesc pe partea din Drăgeşti rezultată din acel schimb. De aceea, dânsele cer „*…să să cerceteze şi pricina aceasta prin Cartea de blăstăm, aducând de față şi pe dumnealui sărdar Constandin Botez carele iaste clironomul săvârşitului comisului Ioan Movilă, fiind nepot de fată şi în mâna dumisale trebue să fie şi toate scrisorile din carele să să lumineze dreptatea noastră*”.

Am considerat a fi foarte utilă şi explicită redarea in extenso a jalbei celor

două cumnate, a soției și surorii lui Dinu Roată, documentul fiind lămuritor în cel puțin două planuri, respectiv în acela al dezlegării spițelor de neam și al încrengăturilor familiale, precum și în cel al tipurilor de relații agrare ce se manifestau la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Pentru soluționarea plângerilor celor două petiționare, domnitorul Scarlat Callimachi trimite, la 29 iulie 1818, o scrisoare episcopului de Roman, chir Gherasim, cât și ispravnicilor ținutului, pentru ca înalta față bisericească să dea „*…arhieresc blăstăm asupra cui să va căde și, în ce chip să va dovedi adevărul*”, iar cele două instituții să îl consemneze în Cartea de judecată pe care – în situația în care vreuna din părți se va declara nemulțumită – o vor înainta la Divan[50].

Problemele sesizate de Ruxanda și Anița vor trena încă doi ani fără vreo soluționare, fapt pentru care aceleași cosemnatare vor adresa, la începutul lunii septembrie 1820, noului domn al țării, Mihail Șuțu, o altă jalbă cu conținut identic. Reluând și problema acelui schimb făcut de comisul Movilă cu moșul lor, Racleș, pământuri pe care bătrânii lor „*…le-au stăpânit cu pace și, întâmplându-să de ne-am înstrăinat de la acele locuri, cei în urmă curgători din comisul Movilă au apucat a pune stăpânire nedreaptă și pe toate părțile noastre de baștină i cumpărătură și schimbături, care părți trecând cătră dumneaei medelnicereasa Apostoloai, dumneaei le-au vândut de veci prin mezat, dumnealui căminarul Gheorghe Hermeziul*”.

Amintind de jalba făcută de răzeșii drăgeșteni în martie 1818, pe care au subscris și dânsele, prin care se solicitase amânarea mezatului de vânzare a moșiei Anastasiei, iar Divanul aprobând ca moșia să se vândă cu pricinile încă nesoluționate, acestea urmând a se rezolva ulterior prin înțelegeri cu cumpărătorul, jăluitoarele arată că noul proprietar, Gheorghe Hermeziu, își stăpânește neclintit moșia, timp în care ele sărăcesc prin judecăți. Ca urmare, la 7 septembrie 1820, domnitorul Mihail Șuțu poruncește Vorniciei de Aprozi să aducă la înfățișare în Divanul veliților boieri pe cele două nemulțumite și pe căminarul Hermeziu, în vederea cercetării pricinii[51].

Cu tot zbuciumul celor neîndreptățiți, problemele nu li se vor rezolva nici în următorii șapte ani. Între timp, cei din familia Roată vor recupera doar câteva zapise risipite prin care să poată să-și susțină dreptul lor. Astfel, la 3 septembrie 1827, Ioniță Ariton, fiul căpitanului Dumitru Ariton, dă o adeverință lui Costachi Roată – fiul lui Dinu și Ruxanda Roată – că el deține „*…niște hârtii a casăi* (lui Roată – n.n.) *din Drăgești și o hotarnică de moșie* (…) *cari hârtii din Drăgeștii esti din bătrânul Fuștel* (Averescu – n. n.), *din cari hârtii trii sânt la mini, iar celelante sânt la tată-meu, pe cari scrisori mă îndatoresc a li da dumisali pără în trii zâli, fiind și tată-meu față*”. Într-adevăr, la 7 septembrie, marele vornic Giurgi confirma că

[50] **Ibidem**.
[51] **Ibidem**, d. nr. 202.

Ioniță Ariton a dat lui Roată, prin zapis, acele documente[52].

Acelaşi Costachi Roată se va mai adresa, la 9 februarie 1828, domnitorului Ioniță Sandu Sturza cu rugămintea de a avea judecată la Divan cu medelnicereasa Anastasia din Târgul Roman, pentru moşia din Drăgeşti ce o vânduse lui Gheorghe Hermeziu. În petiția respectivă arăta că din baştina şi cumpărăturile lui Iuraşc bătrânul, care au aparținut jitnicerului Neculai Iuraşcu – socrul lui Radu Roată – are şi el a cincea parte, aşa cum arăta şi hotarnica din 12 mai 1798, iar celelalte părți Iurăşceşti „*…au trecut cu zăstri supt stăpânirea unui comis Ioan Movilă, apoi la un polc*(ovnic) *Dumitru* (Dumitrache – n. n.) *şi în urmă la clironomii numitului polcovnic, la dumneaei medelnicereasa Anastasia Apostoli din Târgul Romanului. Şi în toată vremea şi mutatul din viață, părintele meu, au stăpânit acele părț fără de nici o supărari dispre nimine, cum pre larg arată dovezile ce am*”.

Evident, aceste din urmă cuvinte nu erau nici pe departe conforme cu realitatea, fiind o formulare şablon, ştiind cât s-a zbătut fără succes în respectiva pricină tatăl său Dinu Roată. Jăluitorul îşi continua plângerea astfel: „*Iar după săvârşirea din viață a părintelui meu, numita medelnicereasă au vândut de veci întreagă ace giumătate de sat dumisale agăi Gheorghi Hermezâu, în vremea căria vănzari, nu puțini strigări au făcut maică-mea* (Ruxanda – n. n.) *ca nu cumva, pe lângă părțile dumisale, să nu înstrăinezi şi părțile mele. Şi dumneaei au dat răspuns că vinde numai partea dumisale de moşii, şi aceea cu pricinile ei*”.

În continuare, jăluitorul se referă şi la acel schimb de 15 pământuri făcut de comisul Ioan Movilă cu străbunicul său Racleş, de care el nu poate beneficia deşi banul Constantin Botez, vărul medelniceresei Anastasia, stăpâneşte pe cele din Bătrâneşti. Pe de altă parte, la înfățişarea pe care el a avut-o cu aga Hermeziu la marele logofăt „*…acesta s-au dezvinovățit cu răspuns că nici o ştiință nu ari de aceste părți a mele şi că eu să-mi cautu cu dumneaei medelnicereasa*”. Şi, pentru că el pierde odată cu părțile părinteşti din Drăgeşti şi pe cele 15 pământuri din moşia Bătrâneşti, se roagă domnului țării să fie adusă la Divan medelnicereasa Anastasia pentru ca să se judece şi să poată intra în drepturile sale.

În consecință, Logofeția cea Mare scrie, la 12 martie 1828, Isprăvniciei Roman ca Anastasia Apostol la 10 aprilie 1828 „*…să să afle la Divan cu toate dovezile ci va fi având întru această pricină, căci neviind la arătata vade, i să va triimiti zapciu căruia îi va plăti şi cibote*”[53].

Între timp, la 15 martie 1828, Costache Roată prezenta înaltei instanțe judecătoreşti o spiță de neam a înaintaşilor săi din Drăgeşti şi Giurgeni, cu mențiunea: „*Această spiță cu douăzăci şi şăpte țifri, scrisă cu slova părintelui*

---

[52] **Ibidem**, d. nr. 211.
[53] **Ibidem**, d. nr. 215.

meu, găsindu-o în scrisori, o am dat dumisale banului Ioan Gheucă, iar cea adevărată spiță (adică cea originală – n.n.) *şi încredințată de dumnealui vornic Dimitrie Beldiman* (ce) *să află stolnic şi ispravnic la Roman, să află la casa mortului clucer Ioniță Nour*”[54].

La înfățişarea de la Divan ce a avut loc la 10 aprilie 1828, medelnicereasa Anastasia se va eschiva, la fel ca şi Gheorghe Hermeziu mai înainte, afirmând că nu are ştiință de ce ar fi spus cumpărătorul la înfățişarea ce o avusese cu Costache Roată şi „*…că oricâte pricini vor naşte, dumnealui* (aga Hermeziu – n.n.) *să aibă a răspunde, cum lămurit să arată prin înştiințarea domniilor sale boerilor ispravnici din 6 a trecutei luni aprilie ce-i trimisă întru aceasta la Logofeția ce Mare, folosindu-să dumnealui aga cu nedreptate din venitul părților mele*”.

Neobținând nimic nici de această dată, la 8 august 1828 Costache Roată trimite o altă jalbă, de această dată adresată administratorului general al Moldovei, generalului rus Minciaki[55], instalat aici în urma ocupării Principatului de către armata țaristă la 26 aprilie 1828, ocupație ce va dura 6 ani. În aceasta, arăta că şi în jalba sa din 9 februarie 1828 prezentase că prin vânzarea acelei jumătăți de sat de către Anastasia, cumpărătorul „*…au pus silnică stăpânire*” şi pe părțile sale de moşie, iar în jumătatea de jos a satului unde moşii şi părinții săi „*…au avut aşăzare întemeiată, a căror rămăşițuri şi astăzi sânt, am o a treia parte, adică un bătrân întregu, bez* (fără – n.n.) *alte cumpărături din cielanți doi bătrâni* dar (…) *un neam de oameni numiți Burcheşti, şăzători acolo*” îi stăpânesc părțile sale, întrucât acestea sunt nealese, şi pentru care i-au plătit dijma obişnuită numai până în anul 1816, „*…spre dovadă însuşi a lor către mine scrisoare de trimetirea dejmii. Iar de atunce încoace nu au vroit a mai da, zicându că moşia are cheltuieli*”.

Aflând acum „*…că acei Burcheşti s-au alcătuit cu dumnealui aga a-i vinde întreagă acea giumătate de sat, partea din gios, am dat jalobă Preînălțatului Domnu Ioan Sturza* (…) *cerându dreptate şi oprirea vânzării*”, iar la 14 februarie 1828 Luminatul Divan i-a făcut cunoscut că Gheorghe Hermeziu a răspuns „*…că nu numai că nu este în alcătuire, dar nici să interevrisăşte şi nici va cumpăra-o, neavându trebuință*”.

Ori, aşa cum arăta mai departe petiționarul, în contradicție cu cele de mai sus, la 3 iunie 1828 „*…aga au săvârşit tocmala, luându şi zapis de la acei Burcheşti care au vândut în loc de 4 pământuri* (pe care le stăpâneau de drept – n.n.) *şi părțile meli cu a celorlanți răzăş*”, fapt pentru care se ruga ca „*…vânzarea aceea nelegiuită ce au făcut Burcheştii către dumnealui aga să să oprească cu totul, cum şi venitul acelei părți să stei supt secvestru pără cându cu boeriu hotarnic să vor alege părțile fiiştecăruia*”, urmând ca hotarnicul să-i

[54] **Ibidem**, d. nr. 222, cele două scheme.
[55] **Ibidem**, d. nr. 216, 221 şi 227.

aleagă părțile din ambele jumătăți de sat şi „*…să facă cercetare şi de veniul ce au putut eşi pe fieştecare an*”, pentru a i se da dijma cuvenită[56].

Generalul Minciaki va trimite la 25 august 1828 această jalbă a lui Costachi Roată, spre cercetare, Divanului Judecătoresc al Cnejiei Moldovei[57]. Fiind vremuri de restrişte, de ocupație rusească, abia la 30 ianuarie 1829 Divanul Judecătoresc îl va aduce pe aga Hermeziu pentru a da explicații la cele sesizate de Costachi Roată, iar după alte 2 zile, la 2 februarie 1828, înalta instanță îi răspundea jăluitorului în termeni dezarmanți, cum că întrucât pârâtul s-a înfățişat cu „*…dovezi izbrănitoari pricinilii*”, cererea de a i se rândui hotarnic „*…nu s-au găsit de cuviință*[58] (…), *cât despre alte părți a altor hotară de moşii, i să va rândui hotarnic cercetătoriu în urmarea cerirei*”. Şi pentru că, la 29 octombrie 1828, paharnicul Vasile Hârțescu, stăpânul moşiei Glodeni scrisese la rându-i generalului Minciaki cum că şi moşia sa „*...pătimeşte împresurare atât dispre celelante moşii megieşite, cât şi despre moşia Bătrâneştii la capătul dispre apus, cu hotârâturi ce-au făcut dumnealui aga Hermeziu în trecuta lună, precum şi cu apa iazului ce din nou au făcut stăpânitoriul moşii din gios*”, înnecându-i o mare bucată de loc de fânaț, Divanul va da şi în acest caz verdictul că, găsindu-se pietrele vechi de hotar ce despart Bătrâneştii, Băluşeştii şi Glodenii, fiind „*…statornice şi fără pricină*”, jăluitorului nu i se poate da câştig de cauză, decât numai dacă va prezenta dovezi pentru alte semne mai vechi[59].

Neobositul luptător pentru drepturile sale, Costache Roată, se va jălui iarăşi Divanului Judecătoresc al Cnejiei Moldovei la 20 martie 1829. Reamintind că şi în jalba sa din 8 august 1828 „*…cătră domnul gheneral Minzachi*” a prezentat dovezi de „*…asuprirea şi de istov înpresurarea părților* (…) *din moşia Drăgeştii* (…) *de cătră dumnealui aga Gheorghi Hermezău*”, petiționarul relua aceleaşi probleme şi solicitări ce le făcuse prin jalbele anterioare. Însă pentru că aga Hermeziu fusese între timp cu „*…slujbă afară la ținuturi, nu ne-am înfățoşat înaintea cinstitului Divan,*(…). *Asămine şi eu de la ghenar trecut am fost rânduit de cătră cinstitul Divan* (…) *spre priimirea şi încărcarea zaherelii de la Şchela Sculeni* (…)”, acum găsind „*…răspuns în dosul jalobii mele din 2 februarie, dat de cătră cinstitul Divan* (…) *cari răspuns esti cu totul înpotriva pravililor şi a hotărârilor sobornicescului hrisov cari zice că un vânzător de moşii întâi să-ş aleagă părțile şi apoi să le scoată vânzătoari*”[60]. Totodată, mai solicita să i se permită ca, până se va face alegerea părților sale de moşie, să-şi îngrădească „*…livezile şi aşăzarea părințască, ca*

[56] **Ibidem**.
[57] **Ibidem**.
[58] **Ibidem**.
[59] **Ibidem**.
[60] **Ibidem**, d. nr. 221.

să nu se strici mai mult de vite”[61].

Întrucât problemele lui Roată vor rămâne în continuare nesoluționate, acesta va trimite la 2 iulie 1829 o altă jalbă Divanului Judecătoresc al Moldovei în care amintea că prin nenumărate jalbe a cerut să aibă înfățișare cu aga Hermeziu „*…pentru destulă înpresurare ce* (…) *faci în părțile mele părințăşti ce am în moşia Drăgeştii, unde au fost şi un lăcuitor numit Iordachi Burchi, care prin particulărească vânzare către dumisale aga au vândut şi părțile mele, cum pre larg arată aceleaş jalobe*”[62]. Rezultă, aşadar, că în urma acelei vânzări făcute fără licitație, printr-o înțelegere între părți, Burcheştii şi-au lichidat stăpânirile din Drăgeşti, mutându-se în alte hotare de moşii.

Pe de altă parte, Costache Roată îşi justifica lipsa de reacție dintr-o anumită perioadă susținând că nu a mai putut urmări soluțiile date în problemele prezentate în jalba sa din 8 august 1828 pentru că – aşa cum s-a mai arătat – fusese rânduit cu primirea şi încărcarea zaherelii de la Şchela Sculeni unde a zăbovit până la 15 martie 1829, după care, întorcându-se la Iaşi, a găsit jalba sa cu răspunsul Divanului din 2 februarie 1829, redactat pe baza ziselor unuia din fiii agăi Hermeziu, răspuns care conchidea că cererea sa nu are suport „*…pentru că hotărâtura du*(mi)*sale agăi ar fi urmată pe formă*”.

Nemulțumindu-se cu o asemenea rezoluție, el va continua să ceară hotarnic care să-i aleagă părțile sale de moşie precum şi o înfățișare cu aga Hermeziu, dar acesta mereu se va eschiva. Bănuind că aceste eschivări se sprijină pe vreo „*…tăinuită publicarisire* (a) *acestor cumpărături*”, jăluitorul a protestat „*…pe masa cărților Isprăv*(ni)*ciei Romanului, în cuprindere că de este venită, o asămine publicari să nu-ş aibă lucrare*”, la care protest dregătorii au răspuns că „*…publicari pentru vânzarea lui Burchi şi a Mihălceştilor către du*(mnea)*lui aga Hermezău nu este încă venită*”. Această precizare era făcută de față cu serdarul Iordache Ciornei, polcovnicul Ioniță Coptil „*…ca şi* (cu) *alte obraze cinstite*”.

Pentru o mai completă înțelegere a stării de lucruri, redăm în continuare modul cum sunt ele prezentate de către cel păgubit. „*…La trecuta lună iunie* (1829 – n.n.) *viind eu aice la Iaş, piste toată cugetarea am găsit în cinstitul Divan publicarea ace tăinuită, venită însoțită cu osăbită înscrisă cerire din partea du*(mi)*sale agăi de a i să întări cumpărăturile arătate, în care publicari să vedi iscăliț vor*(nici) *din satul du*(mi)*sale, nişte podari* (din) *sat Călineşti şi vro doi oamini tot ai du*(mi)*sale, că au auzit porunca, oamini care n-au avut în numita moşie nici vreun fel de înpărtăşiri, nici pretenții de răscumpărări.*

Deci, fiindcă cu osăbită tăinuită publicari s-au sâlit du(mnea)*lui aga a mă înstrăina de dreaptă moştenirea părințască, eu o fac cunoscută cinstitului*

[61] **Ibidem**.
[62] **Ibidem**, d. nr. 232.

Divan şi mă rog să aibu înfățoşari cu du(mnea)*lui aga şi a mi să rândui hotarnic spre alegirea părților ce am în numita moşii Drăgeştii, întru amândouă giumătățile de sat şi a fi despăgubit de venitul şi de stricăciunea ce mi-au făcut oamenii du*(mi)*sale cu tăere*(a) *unor livezi ce am acolo. Iar lucru ce mă aduci întru deznădăjduire de a supăra atâta pe cinstitul Divan, este chipul publicarisirii şi chipul ce au întrebuințat du*(mnea)*lui aga de a câştiga întărituri pe temeiul aceiei publicări.*

Căci rezoluția cinstitului Divan de a să cerceta publicarea este din 27 maiu, iar întăritura ce încă nu s-au iscălit încă de către boeri, din 20 maiu, poate giudeca cinstzitul Divan dacă aice s-au ispitit du(mnea)*lui a faci aşa, iar pentru publicari şi alte urmate ce*(reri) *rămâne a giudeca. Iar când du*(mnea)*lui aga şi acum s-ar feri şi acum de înfățoşari, eu protestăluesc în numile preputernicului monarh asupra oricui s-ar săli a mă asupri la dreptățile ce am*”[63].

No comment, zicem noi. Şi ca aranjamentele unuia în detrimentul celuilalt să confirme tăinuirile de care se plângea Roată, această jalbă a sa va ajunge abia peste o lună la judecata Divanului. Relevantă în acest sens rămâne consemnarea făcută pe acea jalbă, la 4 august 1829: „***Atunci s-au arătat în Divan jaloba aceasta cu nedumerire*(a) *Divanului: unde au stătut această jalobă păn acum?! Şi Divanul să-l chemi pe d-lui aga întru înfăţişare***”. Şi iată că veni ziua de 7 august 1829, în care tot zbuciumul lui Costachi Roată va lua sfârşit prin învoiala ce o va reliza cu Iordachi Burchi.

În acea învoială se specifica astfel: Costachi Roată, fiul lui Dinu Roată, nepotul lui Radu Roată, strănepotul căpitanului Sandu Roată şi stră-strănepotul lui Grigore Roată, după multele plângeri avute „*…m-am împăcat şi m-am învoit cu dumnealui Iordachi Burchi şi mi-au dat pentru pretențiile meli de împărtăşâri, pentru oricâtă parti s-ar fi căzut neamului mieu ca să tragă şi să aibă împreună cu celanți răzăşi în această moşie, 1200 lei* (…) *numărat peşân în mâinile meli* (…). *Şi, mai mult, de către mini nici dumnealui aga Ghiorghi Hermezău, stăpânul Drăgeştilor, nici Burcheştii i răzăşii vânzători să nu fii supărat cât de puțin şi întru nimic. Şi jalobili meli cari eu le-am pornit în acesti pricini pentru fețile arătate, să rămâi ca o hârtii albă* (…) *şi nici o pretenții s-ar mai faci asupra aceştii moşii de vreo împărtăşiri mică sau mari din partea me, sau neamurile meli, să nu fie ascultată nici de o giudecată, pentru că eu fiind cel adevărat clironom, nu ari nimeni nici o împărtăşire* (…) *rămânând stăpânirea Drăgeştilor întru ceea ci să găsăşti la dumnealui aga Gheorghi Hermezău întru o pacinică stăpânire şi în veci*”[64].

Învoiala va fi adeverită la 14 august 1829 de Mitropolitul Moldovei, Veniamin, iar după alte două zile va fi întărită şi de Divanul Judecătoresc al Cnejiei

[63] **Ibidem**.
[64] **Ibidem**, d. nr. 234.

Moldovei[65]. Epilogul învoielii se va produce la 26 august 1829, când rezolvarea definitivă a litigiului se va realiza prin predarea tuturor zapiselor de stăpânire ale lui Costache Roată. Acesta îşi păstra numai zapisele de cumpărături ce le făcuse tatăl său în anii 1804, 1807 şi 1811, iar „*…cuconului Ghgeorghi Hermezău, agă* (…)” i-a dat copiile acestora. A rămas în suspensie un zapis ce nu a fost găsit şi al cărui obiect era un schimb de pământuri făcut între neamul Iurăşcesc şi alţi răzeşi, zapis care „*…oricând să va ivi orişiunde, să să dei dumisale agăi Hermeziu ca o hârtie ci-i însoţitoari de moşia dumisale Drăgeştii*”[66].

Roată – un ascendance bien connue dans les contrées de Roman et de Putna

Résumé

Ayant les bases sur les sources archivistiques, l'ouvrage ci-présent relève une ascendance bien connue dans les contrées de Roman et de Putna, sous le nom de Roata.

Originaire du village Drăgeşti, la contrée de Roman, sur le cours de la rivière Siret, cette famille est signalée presque trois siècles durant entre 1558 et 1829, période pendant laquelle presque huit générations se sont succedées.

Propriétaire de considérables surfaces de terre à Drăgeşti mais aussi dans les villages avoisinés ou proches, comme Tuleşti (de nos jours disparu), Corneşti, Peletuci, Filipeşti, appartenant à cette famille se sont remarqués des représentants des fonctions administratives illustres de la contrée de Roman.

Etant apparentée par des associations matrimoniales avec la famille Iurascu qui est dévenue à la longue propriétaire d'un demi domain de la grande propriété de Drăgeşti, mais aussi de grandes surfaces de vigne de la contrée de Putna, j'ai émis l'hypothèse que la famille Roată de la contrée de Roman pourrait être apparentée avec ce „moş Ion Roată” du village de Câmpuri, de la contrée de Putna, ancient représentant des paysans de l'assemblée délibérante de la Moldavie, formée pour l'Union des Principautés de l'année 1859.

L'ouvrage développe largement l'usurpation des propriétés de Drăgeşti de la famille Roată par les Burcheşti, venus ici après l'émigration de la zone Moghilev à l'est de la rivière Nistru dans les années 1700. Apres avoir soustrait les documents par divers moyens des autochtones durant cinq décennies, les frères Gavril et Ursu Burchi réussiront en 1768 à obtenir une décision par laquelle on leur attribuera presque trios quarts de l'entière propriété de Dragesti.

Ce fait provoquera de lonques procès des habitants prejudiciés y-compris des membres de la famille Roată avec les Burcheşti, procès qui se réglera à peine en 1829, après que l'entière propriété de Drageşti a été achetée par Gheorghe Hermeziu.

[65] **Ibidem**.
[66] **Ibidem**, d. nr. 231.

IMPLICAȚIILE ROMÂNEȘTI ALE EVOLUȚIEI *PROBLEMEI ORIENTALE* ÎN DECENIILE 7-9 ALE SECOLULUI AL XVIII (II)

Laurențiu Stroe

După Küciuk-Kainargi, Rusia a devenit o putere garantă a independenței Crimeii şi a privilegiilor Principatelor[1], iar dreptul domnilor de la Bucureşti şi Iaşi de a acredita la Istanbul însărcinați cu afaceri, beneficiind de prevederile dreptului internațional public, le conferea aparența unor prinți independenți[2].

Obligată, pentru moment, să accepte clauzele tratatului, Poarta nu se împăca cu renunțarea la drepturile ei asupra Principatelor Române, atât de lezate în stipulațiile amintite. Reinstaurarea sistemului fanariot, în ciuda opoziției boierimii române, demonstra faptul că menținerea lui era considerată un mijloc de a conserva dominația otomană[3]. Curtea de la Petersburg a considerat pacea ruso-turcă din anul 1774 benefică, deoarece îi deschidea calea de a interveni, oficial, în politica internă a Porții. Imperiul Otoman era în pericol să devină ,,partea orientală" a imperiului Rusiei[4].

Conținutul Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi a provocat o puternică nemulțumire în Imperiul Otoman, fiind considerat, în special de ulemale, un semn de ,,ruină"[5]. În anul 1775 complicațiile din Crimeea, provocate de înlăturarea de către tătari a hanului Şahib Ghirai, partizan al Rusiei şi înlocuirea lui cu Devlet Ghirai, au determinat Rusia să intervină. Ea a acordat sprijin unui alt competitor, Şahin Ghirai, ceea ce a dus la declanşarea unui ,,război civil în Crimeea, care a fost pe punctul de a degenera într-un nou război ruso-turc, deoarece atât Rusia, cât şi Turcia urmăreau să-şi asigure controlul asupra demnității de han, în fapt, asupra Crimeei, punct strategic de importanță capitală, pentru asigurarea dominației, în Marea Neagră"[6].

La 17 iunie 1775, dragomanul Misiunii diplomatice a Suediei, la Istanbul, Ignatiul Mouradgea d'Ohsson a fost informat de marele dragoman al

---

1 Leonid Boicu, **Principatele Române în raporturile politice internaționale (sec. XVIII)**, Iaşi, Editura Junimea,1986, p. 204.

2 Cf., **Ibidem**, p. 205.

3 Veniamin Ciobanu, **Capitolul 1699-1815**, p. 41, în vol. **România în relațiile internaționale 1699-1939**, Iaşi, Editura Junimea,1980.

4 Idem, **La granița a trei imperii**, Iaşi, Editura Junimea, 1975, p. 12.

5 Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 207.

6 Veniamin Ciobanu, **Noi informații documentare privind evoluția problemei orientale (sfârşitul sec. XVIII)**, p. 674, nota 2, în *AIIAI*. *Omagiul profesorului Dan Berindei*, XXXIX-XL, Iaşi, Editura Academiei Române, 2002-2003.

Porții otomane, Constantin Moruzi, despre „l'arrivée des deputés Tartares, prenant delà (sic!) occasion de causer sur les affaires du tems. Il me dit d'abord que cette affaire de Crimée est aussi singuliere qu'epineuse que les tartares (sic!) avoient d'autant moins raison de se lever de la sorte contre les stipulations de la paix (Tratatul de la Küciuk-Kainargi – n.L.S.), qu'ils avoient été les premiers à demander aux Russes leur independance et à porter des facilités sur la cession de trois places (este vorba despre Kinburn, Kerci, Yenikale – n.L.S.) qu'ils reclament aujourd'hui; Que ni eux, ni la Porte Ottomanne ne paroissoient avoir pour le moment, aucun moyen d'apporter du changement dans les affaires presentes; et que sur le moindre mouvement les Russes pouvoient d'abord faire avancer un Corps de 25 à 30000 hommes, que brideroit aussitôt la nation tartare"[7].

Demnitarii otomani sperau că „de nouvelles negociations entre des mains amies et habiles pouvoient donner une nouvelle face aux affaires presentes"[8]. Marele dragoman Constantin Moruzi considera „la France et la Suede comme les meilleurs amis de la Porte"[9], care, în viziunea cercurior conducătoare de la Istanbul ar fi trebuit „să le sprijine eforturile de revizuire a tratatului de la Küciuk-Kainargi, ca un prim şi decisiv pas în direcția repunerii raporturilor turco-ruse pe alte coordonate, conforme cu interesele zonale dar şi euro-asiatice ale Porții Otomane"[10].

Rusia s-a grăbit să ratifice tratatul, declarând că nu era dispusă să accepte nici o modificare, fără un nou conflict militar, ceea ce dădea păcii ruso-turce caracterul unui „armistițiu armat"[11].

Până la ratificarea tratatului de către Poartă, o parte a boierimii din Principate, adversara regimului fanariot, şi-a intensificat activitatea, încercând să împiedice numirea unor noi domni de către sultan, desemnând chiar şi un domn propriu, în Țara Românească. Două delegații, din Bucureşti şi din Iaşi, s-au prezentat la Istanbul[12], unde au cerut, printre altele, să se respecte autonomia şi să se reinstituie domnia pământeană viageră. Poarta a refuzat înlocuirea sistemului fanariot cu domni pământeni.

Focarul de nemulțumire din Principate nu s-a stins, în vara anului 1775. În Moldova, opoziția crescândă față de domnul Grigore al III-lea Ghica l-a îngrijorat pe prințul Repnin, la trecerea prin Iaşi, în drum spre Istanbul. Prințul a informat de urgență Curtea de la Petersburg despre contestarea domnului Moldovei, ridicat la această demnitate prin protecția şi voința țarinei Ecaterina

---

[7] **Ibidem**, p. 672-673.
[8] **Ibidem**, p. 673.
[9] **Ibidem**.
[10] **Ibidiem**, p. 669.
[11] S.M. Soloviev, **Istoria Rossii s drevneişih vremen**, Kniga XV, Moskva, 1963, p. 96-97.
[12] Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 209.

a II-a[13]. Liderii opoziției boierești au înmânat prințului un memoriu, în care se sublinia că Principatul „se supusese de bună voie, sub oblăduirea Porții" care era obligată să respecte autonomia şi integritatea teritorială a Moldovei. Boierii insistau asupra revenirii la sistemul domniilor pământene şi al alegerii domnului de către boierime[14].

Deoarece, tocmai primise „dreptul de a vorbi" în favoarea Principatelor, Rusia s-a străduit să dea impresia unor preocupări active față de problemele acestora. În realitate, ea urmărea nu rezolvarea lor, potrivit aspirațiilor unei părți a boierimii românești, ci ridicarea prestigiului ca putere protectoare, slăbirea influenței Turciei asupra cercurilor conducătoare fanariote, edificarea unei baze de sprijin în cercurile locale ale boierimii, clerului şi patriciatului[15], obiective cuprinse în politica sa orientală. În acest scop, sub patronajul Rusiei funcționa la Istanbul o rețea de agenți cu misiunea de a depista, semnala şi documenta cazurile încălcării de către Poartă a prevederilor de la Küciuk-Kainargi, pentru a oferi susținerea necesară protestelor Rusiei[16].

În cazul delegațiilor boierești care s-au deplasat la Istanbul, în luna noiembrie 1774, trebuie menționat că Rusia s-a implicat în alcătuirea lor, deşi era prea târziu pentru o răsturnare radicală de situație. Poarta, la insistentele presiuni ale fanarioților, desemnase deja domni în Principate[17]. Cu toate acestea, în momentul când marele vizir a refuzat să recunoască delegațiile, pretextând că nu se cuvenea ca suzeranul să negocieze cu supuşii, ministrul plenipotențiar al Rusiei a intervenit în sprijinul lor, susținând că erau apărați de dreptul internațional[18].

Evoluția *problemei orientale*, în general, a politicii Rusiei în Europa Orientală, în special, erau urmărite cu atenție de către Curtea de la Viena. Dorind să anexeze nordul Moldovei, mai ales după ce intrase în stăpânirea Galiției, ea era tot mai interesată de evenimentele politico-diplomatice şi militare din zonă. Prin controlarea nordului Moldovei ar fi realizat o comunicație directă între Transilvania şi teritoriile răpite Poloniei. La aceasta se adăuga excepționala poziție strategică, datorită căreia putea fie să secondeze planurile Rusiei, împotriva Imperiului Otoman, fie să le contracareze, amenințând din flanc, dacă nu ar fi ajuns la o înțelegere convenabilă[19].

[13] **Ibidem**.
[14] Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, Serie Nouă, Vol. I, **Rapoarte consulare ruse (1770-1796). Din Arhiva politică externă a Rusiei**, București, Editura Academiei, 1962, p. 100-102.
[15] Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 213.
[16] G.S. Grosul, **Dunaiskie kneajestva vo vneşnei politike Rossii 1774-1806**, Kişinev, 1975, p. 73.
[17] Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 213-214.
[18] Cf., **Ibidem**, p. 214.
[19] Veniamin Ciobanu, **Capitolul 1699-1815**, p. 45.

Atitudinea binevoitoare faţă de planurile austriecilor, adoptată de Rusia, în acele împrejurări, reflecta, de fapt, stadiul în care se afla, la acea dată, politica ei orientală.

După cum se ştie, datorită războiului ţărănesc condus de Emelian Pugaciov, Curtea de la Petersburg avea nevoie, mai mult ca oricând, de sprijinul Austriei, pentru a constrânge Poarta să accepte ratificarea tratatului de la Küciuk-Kainargi[20]. Agresiunea austriacă în Bucovina a favorizat considerabil sarcina lui Peterson, reprezentantul diplomatic al Rusiei la Istanbul. Acesta a reuşit să-i determine pe turci să ratifice tratatul[21].

La sfârşitul anului 1776, Alexandr Stakiev, noul ministru al Rusiei la Istanbul, a impus plata primei tranşe a reparaţiilor de război. Concomitent, el a încercat să faciliteze accesul în Marea Neagră, din Marea Egee, a patru nave de război ale flotei ruse, camuflate în vase comerciale. Stratagema a fost descoperită şi, cu sprijinul puterilor maritime, Poarta a interzis trecerea lor. Rusia a fost împiedicată, deci, să-şi desăvârşească libertatea de navigaţie în Marea Neagră, prin blocarea liberei treceri a navelor sale de război prin Strâmtori[22]. În ceea ce priveşte partea de nord-vest a Moldovei, anexată de Curtea de la Viena, Poarta nu era afectată de problema diminuării tributului, acesta rămânând neschimbat[23]. În acelaşi timp prezenţa austriecilor în zonă reprezenta

---

[20] Idem, **La graniţa a trei imperii**, p. 26.

[21] Andrei Oţetea, **Contribuţie la chestiunea orientală**, în vol. **Scrieri istorice alese**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 125.

[22] **Ibidem**, p. 121.

[23] Referindu-se la ratificarea, la 6 iunie 1775, a convenţiei austro-turce, de cedare a părţii de nord-vest a Moldovei, către austrieci, marele dragoman Constantin Moruzi, în timpul unei convorbiri particulare cu dragomanul Misiunii diplomatice a Suediei la Istanbul, Ignatius Mouradgea d'Ohsson, la 17 iunie 1775, „en parlant de la Cour de Vienne il (Constantin Moruzi – n.L.S.) laissa entrevoir le peu de confiance de la Porte en elle, et même tems son etonnement de voir d'affaire de Moldavie terminée d'une maniere si raisonable; et, entrant dans le detail de ces accommodements, il me confia qu'à la faveur de la cession de ces langues de terre qui procure le passage de la Transilvanie à leurs nouvelles acquisitions, les Allemends se sont desistés de toutes les autres pretentions et même de leurs droits sur une partie de la Bosnie et de Krisova avec la condition expresse de ne jamais elever des forteresses sur cette nouvelle frontiere de Moldavie" (cf., Veniamin Ciobanu, **Noi informaţii despre evoluţia problemei orientale**, p. 673-674). În anexa raportului trimis de Ulrik Celsing cancelarului Suediei, la 17 noiembrie 1775, Ignatius Mouradgea d'Ohsson consemna că la 10 noiembrie 1775, marele dragoman al Porţii Otomane, Constantin Moruzi „gemit en même tems sur la fatalité des circonstances, qui avoit mis la Porte, aussitôt après la Conclusion de la paix (pacea ruso-turcă de la Küciuk-Kainargi –n.L.S.), lors d'état d'obtenir au moins quelques adoucissement, puisque après Cinq mois d'attent l'entremise du Roi de Prusse n'avoit rien effectué, et que l'occupation de la haute Moldavie par les troupes d'Autriche, faisant craindre un nouvel orange, on s'étoit vû forcé de plier sous la necessité et de faire l'echange des ratifications" (cf., **Ibidem**, p. 679).

o piedică concretă pentru Rusia, în cazul intrării trupelor sale în Moldova[24].

În timp ce Poarta încerca să obțină sprijinul diplomatic al Angliei şi al Prusiei, pentru a eluda unele dintre prevederile Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi, Rusia urmărea, pe de altă parte, extinderea avantajelor dobândite. Cercurile conducătoare de la Petersburg erau conştiente că, fără colaborarea Austriei, obiectivele politicii lor orientale nu puteau avea deplin câştig de cauză. Iată de ce suveranii celor două imperii au acceptat începerea unor ample contacte diplomatice, la nivelul cel mai înalt[25]. Cu toate că cercurile conducătoare din Imperiul Habsburgic ar fi preferat un vecin slab, ca Imperiul Otoman, în locul unuia ca Rusia[26], teama ca nu cumva ultima să tranşeze în favoarea ei, exclusiv, problema succesiunii otomane a determinat diplomația vieneză să trimită la Petersburg pe contele Cobenzl, cu propuneri privind o eventuală partajare a Imperiului Otoman[27]. Principatele Române, în variantele propuse de Curtea de la Viena, urmau a fi adjudecate, total sau parțial, de Habsburgi[28].

Combinațiile ruso-austriece erau urmărite cu mare atenție de Prusia. Aceasta continua să încerce să-şi impună dominația în lumea germană, dar nu neglija afacerile orientale[29]. Regele Friedrich al II-lea a avut o atitudine ,,moderată" în chestiunea Bucovinei, deoarece a considerat-o un prilej pentru a obține un echivalent în Polonia, pentru echilibrarea balanței puterii pe Continent[30].

Ministrul francez al Afacerilor Străine a condamnat ,,insolența" domnului Moldovei care amenințase că va chema pe ruşi în ajutor, pentru a contracara invazia austriecilor. În opinia diplomației franceze, Poarta ar fi trebuit să reacționeze în forță, pentru a înlătura impresia de slăbiciune şi a nu fi considerată o putere muribundă[31]. Încercând să nu deterioreze echilibrul balanței politice continentale, Vergennes dorea să realizeze o apropiere

---

[24] Cf., Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, Supliment I/1, Bucureşti, 1886, p. 950.

[25] Veniamin Ciobanu, **Informații mai puțin cunoscute privind istoria Bucovinei**, în vol. **O Bukowinie razem czy oddzielnie?**, Warszawa, Pilski Domkultury, Instytut Filologii Slowianskiej Universytetu Warszawskiego, Red. Kazimierz Feleszko, 2000, p. 40.

[26] Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 218..

[27] Hurmuzaki, **Documente**, Supliment I/1, p. 922.

[28] Constantin I. Andreescu, **La France et la politique orientale de Catherine II. 1762-1774**, în **Mélange de l'École Roumaine en France**, Paris, 1927, p. 153.

[29] Pentru detalii privind politica orientală a Prusiei, în timpul domniei lui Friedrich al II-lea, vezi Erwin Peters, **Die Orientpolitik Friedrichs des Grossen nach dem Frieden von Teschen (1779-1786)**, în *Historische Studien*. Herausgeben von Richard Fester, IV, Heft, Halle, 1914, p. 14-56.

[30] Pentru detalii, vezi Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 219.

[31] Vezi, în acest sens, Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente**, Supliment I/1, p. 916.

diplomatică între Franţa, Rusia şi Austria, încă din anul 1775, când a trimis, în acest scop, la Petersburg emisarii speciali Juigne şi Corberon[32]. Linia politică astfel inaugurată a fost urmată, poate mai mult decât s-ar fi dorit la Versailles, de contele de Saint-Priest, ambasadorul Franţei la Istanbul. O dovadă în acest sens a reprezentat-o medierea întreprinsă de diplomatul francez, în favoarea Rusiei, cu ocazia încheierii Convenţiei de la Ainalî-Kavak. Rezervele diplomaţiei franceze, în privinţa Rusiei, erau legate de faptul că ţintele expansiunii ruseşti vizau Polonia şi Imperiul Otoman, două puteri în declin[33].

Tendinţa armonizării intereselor expansioniste ale Rusiei şi ale Austriei se structura într-o conjunctură când, la începutul anului 1780, diplomaţia ţaristă nu mai acorda nici un fel de încredere regelui Prusiei, ale cărui manevre diplomatice[34] au obligat Rusia să abandoneze proiectele privind Principatele. Alte reproşuri vizau presupusa vină, a aceluiaşi rege, de a nu fi împiedicat lovitura de stat organizată de regele Suediei, Gustav al III-lea. Modificarea regimului politic din Suedia , în toiul războiului ruso-otoman, făcuse Rusia să treacă „prin mari primejdii”[35].

A urmat iniţiativa organizării unor întâlniri la vârf, ruso-austriece, la Moghilev şi Petersburg. Chiar dacă nu s-a realizat nici un fel de acord scris, s-au pus bazele unor runde ulterioare de negocieri, în urma cărora Ecaterina a II-a şi Iosif al II-lea au ajuns, se pare, în luna mai 1781, la o variantă structurată a proiectului de alianţă, definitivat oficial în anul 1782[36].

Simultan cu negocierile purtate cu Rusia, Curtea de la Viena a forţat mâna Porţii, reactualizând „pretenţiile asupra unui nou teritoriu din Moldova, precum şi Oltenia”[37]. Blocarea tentativei vieneze s-a realizat în urma unei intervenţii diplomatice prusiene, conjugată cu împotrivirea Ecaterinei a II-a

---

32 T.G. Djuvara, **Cent projets de partage de la Turquie (1281-1913)**, Paris, 1914, p. 306-307.

33 Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 221.

34 Vezi, în acest sens, M.S. Anderson, **Europe in the Eighteenth Century 1713-1783**. Second edition, London and New York, Londman, 1979, p. 265-266.

35 **Ibidem**.

36 Pentru amănunte, vezi L. Boicu, **op.cit.**, p. 241. Cei doi suverani îşi „garantau reciproc statele lor, cu excepţia posesiunilor ruse din Asia şi a posesiunilor austriece din Italia, se angajau să se asiste reciproc, cu 10000 de infanterişti şi 2000 de cavalerişti, împotriva oricărui atac, urmând a se înţelege, în caz de nevoie, asupra acordării unui ajutor sporit. Într-un articol secret, împăratul se obliga să determine Poarta să respecte Tratatul de la Küciuk-Kainargi şi Convenţia explicativă de la Ainalî-Kavak. În schimb, Rusia garanta Tratatele de la Passarowitz şi Belgrad, ca şi Convenţia din luna mai 1775, privind cedarea Bucovinei” (cf., Andrei Oţetea, **Contribuţie la chestiunea orientală**, p. 125); pentru tratatul austro-rus din anul 1781, vezi, îndeosebi, Isabel de Madariaga, **The Secret Austro-Russian Treaty of 1781**, în *The Slavonic and East European Review*, Vol. XXXVIII, Number 90, December 1959, p. 114-145.

37 Veniamin Ciobanu, **Capitolul 1699-1815**, p. 45.

„care nu înțelegea să lase partenerului său posibilitatea de a profita mai mult decât dânsa, de pe urma împărțirii Imperiului Otoman”[38].

Țarina, prin scrisoarea din 10 septembrie 1782, şi-a dezvăluit planul ca, în eventualitatea izbucnirii unui război ruso-turc, să formeze din Principate un stat „independent”, numit Dacia. Ea avea intenția de a crea şi o altă structură statală, „Imperiul Grec”, condus de nepotul său, Constantin. Se reactualiza „proiectul grecesc”, pus pe tapet de diplomația rusă încă din timpul războiului ruso-turc dintre anii 1768 şi 1774[39]. Conform propunerilor de partaj făcute, Rusia ar fi urmat să ia Principatele şi partea orientală a Peninsulei Balcanice (Rumelia, Bulgaria, Istanbul, Dardanele, Tracia), în timp ce Austria ar fi acaparat Serbia, Bosnia, Herțegovina, Albania, Macedonia şi Moreea. Opoziția puterilor europene a făcut ca acest proiect să nu se realizeze. Dacă el s-ar fi concretizat, Rusia ar fi avut asigurat controlul asupra Mării Negre şi a Orientului Mediteranean[40].

În ceea ce priveşte cealaltă entitate statală, proiectată de diplomația rusă, sub numele de „Dacia”, ea ar fi trebuit să reunească Moldova, Țara Românească şi „Basarabia”, sub conducerea unui suveran de religie ortodoxă, care să inspire egală încredere Rusiei şi Austriei. Cele două puteri căzuseră de acord să nu permită alteia să-şi impună dominația asupra „Daciei”, ceea ce implica un control strict asupra politicii externe pe care noul stat „independent” urma să o promoveze. Diplomația vieneză a condiționat realizarea celor două proiecte de succese militare, în virtuala confruntare cu Imperiul Otoman, şi de un context politico-diplomatic favorabil[41].

Punerea în practică a „proiectului grecesc”, în conexiune cu „proiectul dacic” ar fi provocat, inevitabil, grave complicații internaționale. Diplomația de la Versailles nu părea dispusă, în pofida propunerii de adjudecare a Egiptului, să renunțe la tradiționala politică de menținere a Imperiului Otoman. Vergennes considera că orice partaj ar fi fost o armă cu dublu tăiş, pentru că Rusia şi

---

[38] **Ibidem**, p. 46.

[39] Cf., Germaine Lebel, **La France et les Principautés Danubiennes (Du XVI-e siècle a à la chute de Napoleon I-er)**, Paris, 1955, p. 55. Detalii în legătură cu acest subiect oferă, pe baza unei largi baze documentare, Edgar Hösch, în **Das sogenante „griechische Projekt” Katharinas II. Ideologie und Wirklichkeit der russischen Orientpolitik in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts**, în *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, Bd. 12, 1964, p. 168-206.

[40] Cf., Germaine Lebel, **op.cit.**, p. 55.

[41] Iosif al II-lea considera că: „Franța putea fi atrasă în susținerea celor două proiecte, dacă i s-ar fi oferit Egiptul, iar Casa de Austria ar fi dorit să ia Hotinul, Oltenia până la Olt, cele două maluri ale Dunării, de la Belgrad până la Nicopole, cu oraşele Orşova, Vidin şi Belgrad, ca şi spațiul situat la est de o linie de demarcație, de la Belgrad până la Golful Dvina, inclusiv Istria şi Dalmația venețiană, Moreea, Cipru şi Candia ar fi trebuit să fie despăgubirea acordată Veneției” (cf., Andrei Oțetea, **Contribuție la chestiunea orientală**, p. 126).

Austria ar fi obținut poziții strategice care le-ar fi permis să controleze Europa[42].

Edificată în privința dificultăților, privind cele două proiecte, Rusia s-a orientat spre un obiectiv realizabil, concentrându-şi eforturile în vederea „rezolvării problemei, întotdeauna în suspensie, a tătarilor din Crimeea, înainte ca încheierea păcii franco-engleze să redea Cabinetului de la Versailles libertatea de mişcare”[43]. Iosif al II-lea s-a arătat dispus să sprijine, diplomatic şi prin demonstrații militare, proiectul Rusiei în chestiunea Crimeii, în schimbul unei compensații pe măsură.

Preocupată de alipirea Crimeii, Rusia nu a neglijat, nici în acele împrejurări, Principatele. Acest fapt este confirmat, printre altele, şi de conținutul scrisorii la care m-am mai referit. Împăratul Iosif al II-lea a fost informat, printre altele, că țarina avea trei motive de nemulțumire față de Poartă, unul dintre ele fiind conduita otomanilor față de Principate[44]. Porții i se imputau abuzurile comise față de populația Principatelor şi schimbarea de către sultan a domnilor acestora, fără motive întemeiate. Diplomația rusă incrimina încălcarea prevederilor Tratatului de la Küciuk-Kainargi. Bulgakov, ministrul plenipotențiar al Rusiei la Istanbul, a prezentat Porții, la 4/15 decembrie 1782, un protest oficial, în această privință. Acțiunea lui a fost susținută de internunțiul Herbert von Rathkeal care încerca să demonstreze „uniunea perfectă” dintre Rusia şi Austria[45]. Ultimatumul prezentat de Bulgakov, asocierea lui von Rathkeal la acțiune, pregătirile serioase de război, care aveau loc în Rusia şi Austria, au determinat Poarta să se declare de acord cu cererile Rusiei, poziție confirmată oficial la 17/28 decembrie 1782[46].

Rusia s-a folosit de situație, finalizând cu Poarta, la 10/21 iunie 1783, negocierile pentru încheierea unui tratat comercial prin care i se asigurau avantaje similare cu cele obținute de Franța, în anul 1740. Tratatul a fost încă un element prin care Rusia îşi afirma „preponderența“ la Istanbul[47]. În document, Principatele erau considerate părți componente ale sistemului vamal otoman, ceea ce ducea la scutirea mărfurilor ruseşti de taxele de tranzit[48].

Presiunile Rusiei au obligat Poarta să promulge un sened, în care fixa tributul anual al Principatelor, desființa obligațiile acestora privind grânele,

[42] Cf., Germaine Lebel, **op.cit.**, p. 56; pentru detalii privind politica orientală a Franței, în perioada dintre 1780 şi 1784, vezi şi Robert Salomon, **La politique orientale de Vergennes (1780-1784)**, Paris, 1935, p. 36 şi urm.

[43] Andrei Oțetea, **Contribuție la chestiunea orientală**, p. 127.

[44] L. Boicu, **op.cit.**, p. 222.

[45] **Ibidem**.

[46] **Ibidem**.

[47] Andrei Oțetea, **Contribuție la chestiunea orientală**, p. 128.

[48] D.A. Sturdza şi C. Colescu-Vartic, **Acte şi documente relative la istoria renascerei României**, Vol. I, **1391-1841**, Bucureşti, 1900, p. 171.

vitele şi lemnul, obliga pe negustorii turci să plătească „pe loc” achizițiile de mărfuri din Principate. Dacă în privința unor aspecte economice, Poarta a consimțit să satisfacă cerințele Rusiei în privința Principatelor, în problema acordării domniei pe viață a opus o rezistență deosebită[49].

Problema orientală a înregistrat o nouă complicație, în Crimeea. Şahin Ghirai, restabilit prin forța militară a Rusiei, nu era recunoscut de către Poartă. Rusia considera o asemenea atitudine echivalentă cu o conspirație față de han. La 10 aprilie 1783, Rusia a anunțat, printr-un manifest, necesitatea unei noi intervenții militare în Crimeea. Evenimentele s-au precipitat, datorită abdicării lui Şahin Ghirai şi ocupării de către trupele ruseşti a Crimeii[50].

Ca urmare, Rusia îşi instituia controlul asupra întregului țărm nordic al Mării Negre. Provinciile sudice ale Rusiei căpătau frontiere naturale, sigure, fapt deosebit de important, în perspectiva confruntărilor ulterioare cu Imperiul Otoman. Poarta a fost obligată, de către Franța, Anglia, Austria, să recunoască trecerea Crimeii sub stăpânirea Rusiei, actul de cesiune fiind semnat la 8 ianuarie 1784. După încorporarea Crimeii, politica orientală a Rusiei s-a reactivat în „problema Moldovei şi a Valahiei”[51]. Ambițiile împăratului Iosif al II-lea primiseră o nouă lovitură, singura compensație a Curții de la Viena fiind încheierea Tratatului comercial austro-turc, la 24 februarie 1784[52].

De aceea, promisiunea inițială a împăratului Iosif al II-lea de acceptare a „proiectului grecesc”, în vederea creării unei bariere între Austria şi Rusia, a unui echilibru de forțe în Orientul Europei, a fost ulterior dată uitării. Împăratul avea „ochii deschişi asupra Valahiei şi Moldovei, pentru a nu le lăsa ruşilor”[53]. A existat şi proiectul de a se interveni militar în Principate, cu scopul de a forța nota, în vederea obținerii unor compensații teritoriale.

Curtea de la Viena a abandonat această variantă, care ar fi atras asupra armatei austriece principala forță de şoc a otomanilor, în timp ce trupele ruse din Crimeea nu ar fi avut nici un fel de probleme. Declanşarea unui război, fără a avea nici un fel de pretext, ar fi expus Casa de Austria blamului întregii Europe. Armata austriacă, ocupând Principatele, ar fi fost obligată să asedieze şi să cucerească fortărețele Hotin, Brăila, Galați. Strategii imperiali erau obligați să țină cont de atitudinea ostilă a Poloniei, de un posibil atac prusian, în Boemia şi Moravia. Pentru a face față unor asemenea complicații, ar fi trebuit dislocate trupele din Principate.

---

[49] Andrei Oțetea, **Contribuție la chestiunea orientală**, p. 128.
[50] **Ibidem**.
[51] Cf., G.S. Grosul, **op.cit.**, p. 81-82, 84; pentru detalii privind fazele anexării Crimeii de către Rusia, începând cu anul 1771, când trupele ruseşti au invadat Peninsula, vezi, îndeosebi, Allan W. Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783**, Cambridge, At the University Press, 1970, p. 40 şi urm.
[52] Andrei Oțetea, **Contribuție la chestiunea orientală**, p. 129.
[53] I.S. Dostian, **Rossiia i balkanskii vopros**, Moskva, 1972, p. 43.

La toate acestea trebuia să se ia în calcul şi vecinătatea Rusiei[54].

Diplomaţia imperială considera că restabilirea echilibrului de forţe, după ce Rusia anexase Crimeea, era posibilă doar prin compensaţii teritoriale, echivalente. Acestea vizau, în luna iunie 1783, Oltenia şi regiunea sud-dunăreană, până la Unna. Curtea de la Viena spera să obţină teritoriile cu ajutorul Rusiei şi medierea Franţei[55]. Puterile Europei erau neliniştite de o eventuală alungare a otomanilor de pe Continent şi de aceea nu erau de acord cu încercările Rusiei de a-şi impune controlul autoritar asupra Principatelor, sub forma unei aparente „independenţe" a acestora. În replică, Rusia nu accepta ocuparea, fie ea şi parţială, a Principatelor de către Austria.

Diplomaţia franceză, după cum am mai menţionat, îngrijorată de acţiunile Austriei şi Rusiei, a încercat să reactiveze sistemul său de alianţe continentale, format din Turcia, Polonia şi Suedia. Se urmărea stoparea expansiunii Rusiei spre centrul şi vestul Continentului, în timp ce varianta unei cooperări cu Prusia ar fi temperat tendinţele expansioniste ale Curţii de la Viena[56].

Diplomaţia rusă a speculat, la rândul ei, ,,prevederile articolului al XI-lea al Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi, care îi acorda dreptul de a numi consuli şi viceconsuli în toate acele localităţi ale Imperiului Otoman, unde ar fi considerat că erau necesari apărării intereselor comerciale ale Rusiei"[57]. Pe baza unui asemenea temei juridic internaţional, Poarta a fost obligată să accepte înfiinţarea consulatelor ruseşti şi în Principate. Consulii ruşi au constituit o pistă de lansare către Istanbul a tuturor nemulţumirilor şi revendicărilor, formulate de exponenţii politici autohtoni, contribuind într-o măsură importantă la diminuarea poziţiei Imperiului Otoman şi la întărirea influenţei ruseşti în Principate[58].

Înfiinţarea consulatelor a constituit o confirmare a faptului că Principatele aveau o situaţie politică deosebită. Ele nu făceau parte integrantă din Imperiul Otoman. Apariţia consulatelor ruseşti pe teritoriul lor s-a făcut prin tratative punctuale, nu printr-o ,,simplă extindere a regimului juridic din Turcia propriu-zisă"[59]. De fapt, după cum se ştie, introducerea legislaţiei consulare îşi avea justificarea

---

[54] Vezi, în acest sens, Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 225-226.
[55] **Ibidem**, p. 226.
[56] **Ibidem**, p. 230.
[57] Veniamin Ciobanu, **La graniţa a trei imperii**, p. 56; vezi, în acest sens, şi Codrin-Valentin Chirica, **Înfiinţarea misiunilor consulare britanice în Principatele Române şi activitatea lor până în 1829**, în *Cercetări Istorice*, XVIII-XX, Iaşi, 2002, p. 362; Paul Cernovodeanu, **The Setting up of the English Consulate in The Romanian Principalities (1803) and its Activity until 1807**, *Revue Roumaine d'Études Internationales*, V (1971), 1 (11), p. 186.
[58] Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 233.
[59] **Ibidem**.

doar în teritoriile otomane locuite de musulmani, unde „operau legi islamice, neaplicate creştinilor”[60].

Problema înfiinţării consulatelor ruseşti în Principate s-a discutat la Petersburg, la 25 august 1775. Oficialităţile ruse au subliniat importanţa economică şi politică a unor asemenea instituţii[61]. Trimişi sub pretextul unor afaceri comerciale, agenţii ruşi au avut ca misiuni prioritare cea mai strictă supraveghere a acţiunilor domnilor şi informarea autorităţilor ruseşti despre tot ceea ce li se părea suspect[62]. Prevederea expresă a înfiinţării unui consulat general al Rusiei şi în Principate a fost inclusă în conţinutul Convenţiei explicative de la Ainalî Kavak (1779). Printr-un ukaz, dat la 7 decembrie 1779, autorităţile ruse l-au desemnat pe S.L. Laskarev ca titular al funcţiei de consul general, cu sediul la Bucureşti[63].

La început, Poarta s-a opus din toate puterile înfiinţării unui consulat rus în Principate, deoarece acolo comerţul rus se desfăşura în condiţii normale. Iată de ce, în opinia otomanilor, era inutilă prezenţa unor agenţi consulari ai Rusiei[64]. Altă temere a Porţii era alimentată de spiritul turbulent al boierimii din Principate care ar fi găsit un prilej de răzvrătire.

Marele dragoman al Porţii a declarat contelui de Saint-Priest că declanşarea unor asemenea complicaţii ar fi echivalat, pentru Imperiu, cu „aprinderea unui foc, în propria casă”[65].

Ambasadorul francez la Istanbul, speculând temerile otomanilor, le sugera să ceară Rusiei introducerea regimului consular doar în acele locuri unde populaţia era „obişnuită” cu acesta[66].

Iritată de manevrele şi tergiversările Porţii, care se târguia pentru orice detaliu, la data de 15 ianuarie 1781 ţarina Ecaterina a II-a a cerut sprijinul împăratului Iosif al II-lea, preocupat şi el de instituirea unor agenţii consulare proprii în Principate[67]. Temându-se de posibilitatea unei noi confruntări

[60] **Ibidem**.
[61] G.S. Grosul, **op.cit.**, p. 76-77.
[62] Cf., Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente**, Serie Nouă, Vol. I, p. 116.
[63] Cf., Constantin Şerban, **Înfiinţarea consulatelor ruse în Ţara Românească şi Moldova**, în *Studii şi Cercetări de Istorie Medie*, I, 1951, p. 61; vezi, în acest sens, şi G.S. Grosul, **op.cit.**, p. 76. În legătură cu problema consulatelor străine, în Principate, vezi, mai recent, Veniamin Ciobanu, **Principatele Române în cadrul Problemei Orientale**, în **Istoria Românilor**, Vol. VI, **Românii între Europa clasică şi Europa Luminilor (1711-18219**, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 642-654.
[64] Poarta se temea şi de faptul că, după ce Rusia şi-ar fi înfiinţat consulatul în Principate, Austria, Polonia şi alte state „vor pretinde şi ele să aibă consuli”, (cf., Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 232).
[65] **Ibidem**.
[66] **Ibidem**.
[67] **Ibidem**.

militare, cu Rusia şi Austria, Poarta a acceptat înfiinţarea consulatului general al Rusiei, în Principate, la sfârşitul anului 1781[68].

A urmat, la data de 16 octombrie 1783, acceptul oficial al Porţii şi pentru înfiinţarea consulatului Austriei în Principate[69].

La 7 decembrie 1784, prusianul König anunţa pe domnul Moldovei că fusese numit în funcţia de consul de regele Friedrich al II-lea. Poarta şi-a dat acceptul la începutul anului 1787[70].

Privind retrospectiv situaţia Principatelor şi implicaţiile evoluţiei *problemei orientale* asupra acestora, în deceniile 7-9 ale secolului al XVIII-lea, se constată că, aflându-se într-o acută criză structurală, Imperiul Otoman fusese obligat să accepte, conjunctural, situaţia generată de conţinutul Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi, din anul 1774. Iată de ce încălcarea clauzelor acelui tratat a devenit o regulă de conduită, ceea ce a generat recriminările Rusiei, sprijinită de Austria[71], aliata sa. Suzerană a celor două Principate, Poarta a fost determinată să reconfirme respectarea clauzelor privitoare la acestea, din Tratatul de la Küciuk-Kainargi, din cuprinsul Convenţiei explicative de la Ainalî-Kavak (1779), la care s-a adăugat senedul din 1783, urmat de hatişeriful din 1784. Ultimul abolea toate „contribuţiile, în afară de tribut, care urma a fi achitat la doi ani, dând domnilor asigurarea că nu vor fi mazilţi decât în caz de rebeliune”[72].

Imperiul Otoman nu a renunţat, totuşi, la ideea consolidării poziţiei sale în Principate, ajungându-se în anul 1786 la depunerea domnilor, fără a se mai consulta cu Rusia. În caz de război, Poarta intenţiona să ia ostateci din fiecare

---

[68] Cu prilejul eliberării beratului, sultanul ar fi afirmat: „se vede că vine vremea să părăsesc ambele Principate”, (cf., G.S. Grosul, **op. cit.**, p. 80).

[69] Cf., Leonid Boicu, **op. cit.**, p. 233; vezi, în acest sens, şi Steluţa Mărieş, **Înfiinţarea agenţiei consulare austriece în Principatele Române**, în *Danubius*, VI-VII, Galaţi, 1972-1973, p. 69-79; Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, Vol. XIX/1, **Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1782-1797)**. Publicate, după copiile Academiei Române, de Ion I. Nistor, Membru al Academiei Române, Bucureşti, 1922, p. 14-19; idem, **Documente privitoare la istoria românilo***r*, Vol. X, **Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti (1763-1844)**. Adunate, adnotate şi publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1897, p. 3; idem, Serie Nouă, Vol. I, p. 189-190; Veniamin Ciobanu, **Principatele Române în cadrul Problemei orientale**, p. 642-654.

[70] Pentru detalii, vezi L. Boicu, **op.cit.**, p. 233-234. Aşa cum am mai menţionat, „este neîndoielnic că stabilirea de consulate străine în Principate atestă rolul lor în arena internaţională şi, implicit, interesul tot mai vizibil pentru ele. Agenţii consulari şi consulii vor menţine treaz acest interes în Cabinetele pe care le reprezentau, vor contribui la diseminarea şi adâncirea cunoştinţelor în străinătate despre români şi, nu mai puţin, vor ascuţi relaţiile dintre Puteri aici, oferind, totodată, «valahilor» noi căi şi un câmp mai larg de acţiune spre şi în Europa” (cf., **Ibidem**, p. 234).

[71] **Ibidem**.

[72] Andrei Oţetea, **Contribuţie la chestiunea orientală**, p. 132.

familie boierească, pentru a-şi asigura fidelitatea boierilor din Principate[73]. Poate fi vorba şi de o anumită decepție a autorităților de la Istanbul că nu au găsit oameni suficient de docili, pentru a guverna Principatele[74].

Atitudinea dură, tranşantă, a Porții față de domnii Principatelor, în perioada care face obiectul demersului istoriografic pe care îl întreprind, s-a manifestat, pentru început, în cazul domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica. După cum se ştie, acesta ocupase scaunul domnesc cu sprijinul Rusiei, într-o provincie care trebuia să joace un rol important în eforturile Porții de a contracara planurile expansiunii Rusiei în Orientul Europei[75]. Domnul, confruntându-se cu opoziția celei mai mari părți a boierimii autohtone, avea o singură variantă pentru consolidarea poziției sale interne. În măsura posibilităților, trebuia să evite răşluirea teritoriului Moldovei[76]. Oficialitățile centrale otomane au constatat că opoziția lui la cedarea către austrieci a nordului Moldovei era motivată mai mult de dorința sa de a face astfel un serviciu Rusiei, decât de „necesitatea protejării intereselor Imperiului Otoman"[77]. Într-un memoriu către Poartă, domnul o soma să intervină energic, în calitate de suzerană a Moldovei, pentru refacerea unității teritoriale a acesteia. În caz de neimplicare, urma să se ceară sprijinul unei alte puteri, evident, al Rusiei, singura care putea şi era interesată direct să răspundă pozitiv la un eventual apel de acest gen. Atunci, Poarta a decis să-l elimine. O asemenea hotărâre a fost motivată şi de intervențiile lui Thughut, internunțiul Austriei, la Istanbul. Diplomatul l-a acuzat pe domnul Moldovei că urmărea să creeze noi focare de tensiune, între Austria şi Imperiul Otoman, „ceea ce nu putea fi decât în avantajul Rusiei şi al său personal"[78]. Convins că Grigore Al. Ghica era un adversar camuflat al Porții, sultanul aştepta prilejul să anuleze focarul de „intrigi şi conflicte", dintre Imperiu Otoman şi Rusia[79]. A urmat asasinarea domnului Moldovei, în noaptea de 12/13 octombrie 1777. Crima a provocat stupefacție în Moldova şi peste hotare, deoarece „pentru prima dată în istoria poporului român un domn era ucis, în chiar capitala sa, din porunca şi de către un trimis personal al sultanului"[80].

Astfel, Poarta Otomană îşi manifesta, printr-un asasinat politic, decizia de a nu ceda la presiunile Rusiei care urmărea să-i smulgă acordul pentru „numirea

[73] Cf., Hurmuzaki, **Documente**, Serie Nouă,Vol. I, p. 316.
[74] N. Iorga, **Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor, adunate din depozitele de manuscripte ale Apusului**, Vol. II, Bucureşti, 1896, p. 216.
[75] Veniamin Ciobanu, **La granița a trei imperii**, p. 130.
[76] **Ibidem**.
[77] **Ibidem**, p. 131.
[78] **Ibidem**, p. 138.
[79] **Ibidem**, p. 147.
[80] **Ibidem**, p. 148.

pe viață a domnilor Principatelor”[81]. Din partea Rusiei nu exista pericolul unei reacții violente, mergând până la declanşarea unui nou conflict militar, ruso-otoman. Domnul, asasinat din ordinul sultanului, se dovedise incapabil să-i împiedice pe austrieci să mai facă un pas, către gurile Dunării. De aceea, singura reacție a Rusiei a constituit-o doar un protest, formal, al ministrului plenipotențiar la Istanbul, Alexandr Stakiev[82].

Succesorul lui Grigore Al. Ghica, Constantin Moruzi, a organizat, chiar din primele zile ale domniei, un serviciu de spionaj eficient. Aşa a reuşit să furnizeze Porții date despre situația politico-militară din sudul Poloniei, zonă ocupată de trupele ruseşti. Analiza informațiilor a determinat oficialitățile otomane centrale să amâne declanşarea unui război cu Rusia, în timp ce Moruzi a intrat în dizgrația marelui vizir, pentru neachitarea obligațiilor băneşti, fiind suspectat şi pentru demersuri secrete făcute la Viena, pentru a obține titlul de principe al Imperiului Habsburgic şi drept de azil, în caz de pericol[83].

La începutul anului 1782, după ce împăratul Iosif al II-lea aderase la planurile țarinei Ecaterina a II-a de a împărți Imperiul Otoman, se profila şi o apropiere diplomatică otomano-prusiană[84].

Von Gaffron, trimisul diplomatic al Prusiei la Istanbul, a inițiat demersuri pentru mazilirea lui Moruzi. El a fost secondat de consulul general al Rusiei în Principate, S.L. Laskarev. Acesta din urmă avea şi motive personale de nemulțumire, deoarece nu i se acordase atenție suficientă în timpul vizitei de prezentare, la Iaşi. La insistențele lui Laskarev, se pare că, la 9 iunie 1782, un capugi-baş plecase la Iaşi, cu misiunea de a aduce la Istanbul „capul” domnului[85]. Intrigile urzite la Istanbul de miniştrii plenipotențiari ai Rusiei şi ai Prusiei şi tensionarea crescândă a situației din Orientul Europei, iată motivele care l-au determinat pe Moruzi să părăsească scaunul domnesc.

În locul lui a fost numit, la 6 iunie 1782, Alexandru Mavrocordat, zis Deli-bei[86]. Noul domn s-a dovedit amabil față de consulul prusian König, ultimul fiind folosit în relațiile cu agenția consulară austriacă. Lui König i s-a propus o „misiune politică” în Transilvania, ceea ce, în mod efectiv, însemna să culeagă informații, în favoarea Porții[87]. Dornic să afle detalii despre apropierea

---

[81] **Ibidem**.
[82] Pentru amănunte, vezi N. Iorga, **Acte şi fragmente**, Vol. II, p. 141 şi urm.
[83] Cf., **ibidem**, p. 150 şi urm.
[84] Cf., A.D. Xenopol, **Istoria românilor din Dacia Traiană**, Vol. X, Bucureşti, 1930, p. 176.
[85] Dar „ştirea era falsă, ca şi toate celelalte referitoare la Connstantin Moruzi şi transmise de diplomatul prusian şi care, în realitate, nu reflectau decât ceea ce ar fi dorit el să se întâmple” (cf., Veniamin Ciobanu, **La granița a trei imperii**, p. 69, nota 18).
[86] Idem, **Relațiile politice româno-polone între 1699 şi 1848**, Bucureşti, Editura Academiei, 1980, p. 144-145.
[87] Idem, **La granița a trei imperii**, p. 71.

tot mai pronunțată care se contura între Austria şi Prusia, sultanul a ordonat executarea „misiunii politice", dar König s-a eschivat, motivând că era în aşteptarea beratului de consul[88].

Von Gaffron îl informa pe regele Friedrich al II-a despre evoluția situației politice din capitala Imperiului Otoman, consemnând, la sfârşitul lunii octombrie 1782 următoarele informații: „Mourût Le Grand Aumonier du Grand Seigneur. Et le Lendemain Le Munezim Bachi ou chef des Astrologues de même que Le Lieutenant de L'Aga des Jannissaires furent exilés a Adrianople. Ces Evênemens ne meritoient aucune attention ailleurs, si ici ils n'inflouaient pas considerablement sur l'esprit du Grand Seigneur et du Ministère, et plus encore Sur le Sisteme Politique; par la raison que Le chef des Augures doit toujours predire Les Evenemens majeurs de l'Empire; par Exemple Si la Porte entrera en Guerre ou Si Elle restera en paix. Ces predictions Lui sont ordinairement dictés par le parti dominant du Ministère; et tel Parti domine aujourdhui qui demain Se trouve anéanti. De Sorte que Le Munezim a predit La paix aujourdhui au grès du parti dominant, il peut compter d'être exilé demain par Les Intrigues des partisans de la guerre. Il est constant que L'Exilé avoit predit la Continuation de la paix avec Les voisins de la Porte"[89].

În *Journal pour le Départ du Courier du 9 Novembre 1782*, von Gaffron amintea că, la 28 octombrie 1782, „le Prince de Moldavie (Alexandru Mavrocordat Deli-bei – n.L.S.) vien d'envoyer a La Porte une Liste des provisions qu'il a préparé pour La Porte. Il lui envoye un tiers de plus qu'Elle n'avoit demandé. Aussi est il mieux vû a La Porte que le Prince de Vallachie (Nicolae Caragea – n.L.S.) qui pretexte des disete"[90].

La 5 noiembrie 1782, trimisul extraordinar şi ministrul plenipotențiar al Rusiei la Istanbul, Iakov Ivanovici Bulgakov, a avut o întrevedere cu demnitarii otomani. În cadrul acesteia „le public assure qu'il reproche aux Turcs d'avoir fait glisser très grand Nombre de Trouppes dans la Crimée, ou pretend même qu'il est alle jusqu'à les évaluer a 40.000 Hommes. Mais les Turcs nient la chose tout Net et disent ignorer ce que peut avoir fait et faire encore de Nouveau Chan (Shahin Ghirai – n.L.S.)"[91]. Von Gaffron era, însă, sigur că turcii „ne les avoit pas Consulté (pe han – n.L.S.), et qu'en cas qu'il les eut consultés, il ne Lui eussent pas donné le moindre Conseil, envisageant conformement au traité de Cainargick, la Nation Tartare comme une Nation parfaitement

[88] **Ibidem**, p. 72.
[89] **Europe and the Porte: New Documents on the Eastern Question**, Volume II, **Swedish Diplomatic Reports, 1798-1799**. Edited by Veniamin Ciobanu. Introduction and Notes by Lucian-Dumitru Dârdală, Iaşi, Oxford, Portland, The Center for Romanian Studies, 2001, anexa I, p. 188.
[90] **Loc.cit.**, p. 189.
[91] **Loc.cit.**, p. 190.

indépendante et libre d'agir à l'égard de Leurs Princes comme ils jugeroient bon être pour conservation de Leur indépendance"[92]. La trei zile de la întrevedere, „il se repandit dans Le public le bruit que Schahin Guirai etait enfin entré avec son armée en Crimée et qu'il S'y etoit retabli, de sorte qu'il n'y avoit plus rien a espere pour Bahtir Guirai. Mais La Porte n'ayant recû aucune Nouvelle directe, on ne Scait par qui ce bruit avoir être repandû"[93].

Revenind la atitudinea domnului Moldovei faţă de consulii străini, dacă s-a dovedit binevoitor faţă de reprezentantul Prusiei, altfel au decurs lucrurile în raport cu agentul consular al Austriei, Raicevich. Acesta a fost surprins, într-un mod neplăcut, de dispreţul, abia mascat, ca şi de faptul că Deli-bei a respins, fără drept de apel, toate cererile formulate în problemele de interes pentru Curtea de la Viena[94].

Domnul a prevenit Poarta că agenţii consulari ruşi şi austrieci ademeneau, prin diverse metode, numeroşi locuitori, „transformându-i în supuşi ruşi şi austrieci"[95]. Prin asemenea proceduri erau scoşi de sub jurisdicţia autorităţilor moldoveneşti, se reducea numărul contribuabililor, se diminuau substanţial veniturile visteriei şi se aducea „o gravă ştirbire a autorităţii domneşti"[96]. Pentru a preveni trimiterea unei comisii otomane speciale care să verifice situaţia din Principate, reprezentanţii diplomatici ai Austriei şi ai Rusiei la Istanbul au dat asigurări demnitarilor otomani că vor determina pe reprezentanţii lor în Principate să respecte cu stricteţe „litera şi spiritul capitulaţiilor acordate de Poartă celor două imperii vecine"[97]. Demersurile repetate, făcute la Istanbul, de diplomaţii Curţilor de la Viena şi Petersburg, au determinat Poarta să-l înlocuiască pe domn cu marele dragoman Alexandru Mavrocordat, zis Firaris[98].

Internunţiul Herbert-Rathkeal considera, în corespondenţa cu Raicevich,

---

[92] **Loc.cit.** Demnitarii otomani i-au reproşat lui Bulgakov faptul că „ils Sauvoient seulement qu'avec Les richesses qu'il devoit avoir amassés en si peu d'années, dans un païs devenû presque desert, et où la Porte lorsqu'il étoit encore peuplé avoit neanmoins pour subvenir à la Subsistance de Hans dépensé ci devant des grosses Sommes par an, il avoit trouvé moyen d'amasser 39 à 40 mille hommes de trouppes hors de la Crimée, et qu'il êtoit Sur le point avec cette armée, d'y entrer: Que d'après Les Notices que La Porte en avoit, ces trouppes étoient Russes, de même que La Foule des batimens qui èntouroient la Crimée"; ca urmare, „les choses êtant en cet Etat La Porte ne pouvoit que S'étonner beaucoup de ce que Le Ministre de Russie (Bulgakov – n.L.S.) Se crût en droit de leur faire même jusqu'à l'ombre de reproche" (cf., **loc.cit.**, p. 190-191).

[93] **Loc.cit.**, p. 191.

[94] Veniamin Ciobanu, **La graniţa a trei imperii**, p. 73.

[95] **Ibidem**.

[96] **Ibidem**.

[97] **Ibidem**.

[98] **Ibidem**, p. 74.

la începutul anului 1785, că noul domn, „liniştit, rezonabil, civilizat”[99], nu reprezenta un obstacol în calea realizării politicii orientale a Austriei. Iată de ce, sub pretextul unei recuperări a unor presupuşi dezertori austrieci, Curtea de la Viena încerca să provoace o depopulare rapidă şi masivă a Moldovei. Bulgakov, ministrul plenipotenţiar al Rusiei la Istanbul, l-a autorizat pe consulul general al Rusiei în Principate să coopereze cu agenţii consulari austrieci[100].

La rândul său, Alexandru Mavrocordat-Firaris s-a străduit să-şi asigure bunăvoinţa reprezentanţilor consulari ai Austriei, Prusiei şi, mai ales, ai Rusiei. El nu neglija nici relaţiile cu Poarta, încercând să apară şi ca un domn devotat intereselor acesteia. La începutul anului 1786, Poarta a ordonat domnilor din Principate să trimită, „pretutindeni, unde ar considera că era util”[101], agenţi care să culeagă informaţii necesare orientării politicii externe a Imperiului Otoman. Interesul Porţii pentru Polonia l-a determinat pe domnul Moldovei să trimită la Varşovia pe Nicolae Paharnicul. Acesta urma să primească datele necesare de la rezidentul prusian Bucholtz. Misiunea a eşuat, agentul fiind descoperit şi expulzat în Galiţia, după care a fost întemniţat la Lwow. Nu este exclusă posibilitatea ca domnul să fi ales, premeditat, un emisar incapabil, „în scopul de a face un nou serviciu Curţilor de la Viena şi Petersburg, divulgându-le, pe o cale indirectă, secretele Porţii”[102]. În caz de pericol, se putea justifica, în ochii Porţii, aruncând „întreaga responsabilitate asupra incompetentului său agent”[103].

Îndoielile Porţii planau asupra domnului, deoarece acesta făcuse, anterior, în calitate de mare dragoman, un mare serviciu Rusiei. El semnase, în numele Porţii, forma finală a tratatului de cedare a Crimeii, la 8 ianuarie 1784. Legăturile lui Firaris cu prinţul Potemkin au fost descoperite de Durosay, secretarul domnului pentru corespondenţă franceză. Acesta urma să expedieze dovezile ambasadorului Franţei la Istanbul, iar acesta trebuia să informeze demnitarii otomani[104].

Prevenit, în acest sens, domnul Moldovei l-a arestat şi l-a trimis la Petersburg. Această acţiune a avut ecouri la Istanbul, unde circula zvonul că Firaris era pregătit să „predea” ţara Rusiei. Evenimentele au luat o turnură neaşteptată, pentru că, după ce Firaris a obţinut, în schimbul unei mari sume de bani, confirmarea domniei, a urmat, în mod surprinzător, mazilirea lui, la 14 decembrie 1786[105].

Temându-se că ar putea fi asasinat din ordinul Porţii, Alexandru

[99] **Ibidem**.
[100] **Ibidem**, p. 75.
[101] **Ibidem**, p. 78.
[102] **Ibidem**, p. 78-79.
[103] **Ibidem**, p. 79.
[104] **Ibidem**.
[105] **Ibidem**.

Mavrocordat-Firaris a cerut şi a obţinut permisiunea de a se refugia în Rusia[106]. În noaptea de 5/6 februarie 1787 a fugit din Iaşi, în cea mai mare taină, cu ajutorul viceconsulului rus Ivan Lavrentievici Salonski[107].

Poarta a ordonat noului domn, Alexandru Ipsilanti, să plece cât mai rapid la Iaşi, pentru a normaliza situaţia. Această măsură se impunea în perspectiva unui nou război cu Rusia, fiind doar o chestiune de timp declanşarea ostilităţilor[108]. Invocând articolul al doilea al Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi, oficialităţile centrale otomane au cerut Rusiei extrădarea lui Firaris. Poarta a protestat şi faţă de „comportarea necorespunzătoare a reprezentanţilor consulari ai Rusiei, din Principate”[109].

Puterea suzerană era tot mai îngrijorată de faptul că Principatele Române deveniseră „un punct nevralgic” în Orientul Europei, iar „desprinderea de Imperiul Otoman devenise un crez către care înclinau până şi domnitorii fanarioţi, instrumentele Porţii”[110].

Temerile Porţii erau îndreptăţite, pentru că şi în Ţara Românească domnul Nicolae Caragea, cu toată strădania de a părea fidel puterii suzerane, a întocmit, în luna aprilie 1783, la cererea consulului rus I.I. Severin, un memoriu către ministrul plenipotenţiar al Rusiei la Istanbul, Bulgakov. Documentul cuprindea date privind încălcarea de către otomani a clauzelor din Tratatul de la Küciuk-Kainargi, referitoare la Principate. Într-o notă complementară se solicita şi acordarea domniei ereditare[111]. Cu toate că „agenda diplomatică” ruso-otomană cuprindea probleme aparent mai „arzătoare” decât cele privind Principatele[112] Poarta a încălcat acordurile anterioare, schimbând un domn în anul 1786, fără a se consulta cu Rusia[113]. Astfel, a oferit Curţii de la Petersburg încă un motiv de a-şi continua provocările, pentru declanşarea unui nou război.

Diplomaţia rusă nu putea să nu speculeze încercarea Imperiului Otoman de a-şi exercita drepturile de suzeranitate absolută asupra Principatelor, în pofida unei evidente slăbiciuni militare. La mijlocul deceniului 9 al secolului al XVIII-lea, Imperiul Otoman era preocupat de extinderea ruşilor în Caucaz, de imixtiunile Rusiei în comerţul dintre Imperiu şi Persia. Acestora li se adăugau

[106] Cf., **Ibidem**, p. 80.
[107] **Ibidem**; vezi, în acest sens, şi idem, **Jurnal ieşean la sfârşit de veac**, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 64.
[108] Idem, **La graniţa a trei imperii**, p. 80-81.
[109] **Ibidem**, p. 81.
[110] Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 238.
[111] **Ibidem**.
[112] Cf., **Ibidem**, p. 207.
[113] Barbara Jelavich, **Istoria Balcanilor. Secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea**, Vol. I, Iaşi, Institutul European, 2000, p. 75.

intervențiile Rusiei „în chestiunile administrative din Balcani“[114], inclusiv în Principatele Române. Tensiunea era din ce în ce mai mare, datorită acuzațiilor și reproșurilor formulate, reciproc, de cele două imperii[115]. Acțiunile Rusiei au determinat Poarta să încerce demonstrații de autoritate în Principatele Române, un exemplu fiind, așa cum am mai menționat, mazilirea domnului Țării Românești, Mihail Șuțu, în luna aprilie 1786[116].

Cu toate că un nou conflict ruso-otoman devenise doar o problemă de timp, în cursul unei vizite la Iași, Laskarev îl asigurase, cu ipocrizie, pe domnul Alexandru Ipsilanti, că „țarina nu voia război cu turcii”[117]. Voiajul Ecaterinei a II-a în Crimeea, inspectarea, cu această ocazie, a noii baze navale de la Sevastopol, aflată doar la o zi de mers pe mare de Istanbul, au fost percepute de sultan „drept o provocare premeditată”[118]. Întâlnirea dintre împăratul Iosif al II-lea și țarină, la Kerson, a reprezentat pentru demnitarii otomani un indiciu indubitabil că se punea la cale un atac concentrat asupra Imperiului Otoman[119]. Ca urmare, fără a se lăsa intimidați, cel puțin în aparență, otomanii au cerut, în mod expres, extrădarea lui Alexandru Mavrocordat-Firaris și rechemarea viceconsulului rus de la Iași, Salonski. Diplomații ruși au refuzat să accepte asemenea cereri, făcând inutilă o tentativă diplomatică, franceză, de aplanare a conflictului[120].

O parte a cercurilor conducătoare de la Petersburg admitea că, prin Tratatul de la Küciuk-Kainargi, Rusia avea doar dreptul de a proteja domnii din Principatele Române, urmând a protesta față de Poartă, în cazul înlocuirii lor fără motiv[121]. Cu acel prilej, demnitarii ruși au readus în discuție textele capitulațiilor, considerate acte juridice, intrate în dreptul internațional. Partea rusă propunea, pentru evitarea oricărei tensiuni cu Imperiul Otoman în problema Principatelor, „să se fixeze, în mod pozitiv, limitele autorității sultanilor, asupra domnitorilor, și pe ale acestora asupra locuitorilor”, ceea ce nu

---

[114] Andrina Stiles, **Rusia, Polonia și Imperiul Otoman 1725-1800**, București, Editura All, 2001, p. 192.

[115] „Poarta nu se putea împăca cu preponderența și achizițiile ruse (protectorat disimulat și ingerințe nedisimulate în Principate, pierderea Crimeii, infiltrarea Rusiei în Georgia, consulatele străine în Principate, libera navigație pe Marea Neagră etc.), iar Rusia nu putea accepta încălcarea angajamentelor luate de Poartă și înscrise în acte bilaterale parafate” (cf., Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 249).

[116] „Reacția Petersburgului, sprijinită pe tratatul de la Küciuc-Kainargi, nu s-a lăsat așteptată. Poarta nu numai că nu a cedat, dar a depus și pe domnul Moldovei, Alexandru Mavrocordat, care, în calitate de dragoman, iscălise renunțarea Turciei la Crimeea” (cf., **Ibidem**).

[117] Veniamin Ciobanu, **La granița a trei imperii**, p. 81.

[118] Andrina Stiles, **op.cit.**, 192.

[119] **Ibidem**.

[120] Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 251.

[121] **Ibidem**, p. 250.

era posibil, în contextual crizei generale în care se găsea Imperiul Otoman[122].

Ministrul plenipotenţiar al Rusiei la Istanbul, după ce ignorase un ultimatum al Porţii, a fost convocat în faţa Înaltului Devlet, „unde i s-a prezentat o cerere oficială de retrocedare a Crimeii. Trei zile mai târziu…, a fost închis în Fortăreaţa celor Şapte Turnuri şi se putea spune că războiul începuse”[123]. Ministrul de externe al Prusiei era informat, din Istanbul, că turcii se hazardaseră, declarând război Rusiei, chiar dacă au avut suficiente motive[124], antrenând în conflictul declarat şi Austria. Începea, astfel, ultima confruntare ruso-austro-otomană a secolului al XVIII-lea. Soarta Principatelor Române a constituit, în timpul războiului, una dintre piesele de rezistenţă ale combinaţiilor politice din cancelariile puterilor europene[125], preocupate de „redimensionarea echilibrului de forţe”[126], în Orientul Europei.

*

După cum am menţionat, în deceniile 7-9 ale secolului al XVIII-lea Principatele Române au devenit obiect de dispută între Imperiul Otoman şi Rusia, ca şi între ultima şi Austria. Urmărind realizarea programului politicii lor orientale, cele două imperii oscilau între împărţirea Principatelor sau transformarea lor într-un „stat tampon”, aparent independent. Accentuarea crizei din Imperiul Otoman, declinul Poloniei, competiţia ruso-austriacă au transformat Principatele, pentru puterile occidentale, în ultimele bastioane de rezistenţă, spre nord şi est, ale Imperiului Otoman, a cărui securitate era grav ameninţată de imixtiunea flagrantă a Rusiei în politica internă a Poloniei. Franţa şi Austria au profitat de tensiunea survenită, din această cauză, în relaţiile otomano-ruse, pentru a determina pe sultan să declare război Rusiei, la 6 octombrie 1768. Dacă ne referim la statutul celor două Principate, în raporturile lor cu Rusia, cel puţin la începutul războiului ruso-turc, dintre anii 1768 şi 1774, nu s-a pus tranşant problema anexării lor de către Imperiul Rusiei, fiind deja cunoscută opoziţia puterilor europene. Diplomaţia rusă oscila între un obiectiv minimal, conform căruia, în contul indemnizaţiilor de război, Principatele urmau să fie date Rusiei timp de 25 de ani, şi un obiectiv maximal, reprezentat de o aşa-zisă independenţă a Principatelor, situaţie care implica aşezarea graniţei ruso-turce la Dunăre, ca şi intrarea Principatelor sub controlul politico-militar al Rusiei.

Proiectul „nobilei despăgubiri”, menit să satisfacă ambiţiile teritoriale ale

---

[122] **Ibidem**.

[123] Andrina Stiles, **op.cit.**, p. 193.

[124] Cf., N. Iorga, **Acte şi fragmente**, Vol. II, p. 225.

[125] Cf., Veniamin Ciobanu, **Capitolul 1699-1815**, p. 50.

[126] Idem, **Polonezii şi românii în perioada crizei poloneze (a doua jumătate a secolului XVIII)**, în vol. **Kontakty polsko-rumunskie na przestrzeni wiekow**, Suceava, 2001, p. 52.

Rusiei, Austriei şi Prusiei, a integrat Principatele în jocul compensațiilor teritoriale.

Principatele, cărora li se recunoştea de către puterile europene o identitate proprie, urmau a fi conduse de domni, autohtoni sau străini, feudatari Poloniei, după modelul ducatului Curlandei. În perspectivă, Rusia putea să-şi extindă granițele la Dunăre, prin alipirea Principatelor la Polonia. Realizând că anexarea Principatelor Române trebuia amânată, Rusia a propus sustragerea totală a acestora de sub controlul Porții, existența lor urmând să fie garantată de Curțile de la Viena şi Berlin. După un efort militar, care aproape că o istovise, Rusia anunța, în luna decembrie 1771, că a renunțat la varianta independenței Principatelor, ca o condiție pentru încheierea păcii cu Imperiul Otoman.

Cu ocazia lucrărilor Congreselor de la Focşani şi Bucureşti părțile implicate în negocieri urmăreau stabilirea condițiilor retrocedării Principatelor către Poartă, fără a exclude definitiv varianta unui „stat tampon”. S-a manifestat şi o evidentă tentativă a factorilor politici autohtoni de a înlătura, cu ajutorul puterilor europene, dominația Porții şi de a conserva drepturile şi privilegiile boierimii din Principate.

Prin stipulațiile Tratatului de la Küciuk-Kainargi, Rusia a devenit o putere garantă a independenței Crimeii şi a privilegiilor Principatelor. Deoarece tocmai primise „dreptul de a vorbi”, în favoarea Principatelor, Rusia s-a străduit să dea impresia unor preocupări active față de problemele acestora.

În realitate, ea urmărea nu rezolvarea lor, potrivit aspirațiilor unei părți a boierimii româneşti, ci ridicarea prestigiului ca putere protectoare, slăbirea influenței Turciei asupra cercurilor conducătoare fanariote, edificarea unei baze de sprijin în cercurile locale ale boierimii, clerului şi patriciatului, obiective cuprinse în politica sa orientală.

După cum se ştie, datorită războiului țărănesc condus de Emilian Pugaciov, Rusia avea nevoie, mai mult ca oricând, de sprijinul Austriei, pentru a constrânge Poarta să accepte ratificarea Tratatului de la Küciuk-Kainargi. Agresiunea austriacă în Bucovina a favorizat considerabil sarcina lui Peterson, reprezentantul diplomatic al Rusiei la Istanbul. Acesta a reuşit să-i determine pe demnitarii otomani să ratifice tratatul.

Ecaterina a II-a, prin scrisoarea din 10 septembrie 1782, adresată împăratului Austriei, Iosif al II-lea, şi-a dezvăluit noile planuri de partajare a Imperiului Otoman. Astfel, în eventualitatea izbucnirii unui război ruso-turc, vroia să formeze din Principate un stat „independent”, numit Dacia.

Conform unei alte variante de partaj, „proiectul grecesc”, Rusia urma să ia Principatele şi partea orientală a Peninsulei Balcanice (Rumelia, Bulgaria, Istanbul, Dardanele, Tracia), în timp ce Austriei i-ar fi revenit Serbia, Bosnia, Herțegovina, Albania, Macedonia şi Moreea. Opoziția puterilor europene a făcut ca acest proiect, prin care Rusia şi-ar fi asigurat controlul asupra Mării Negre şi a Orientului Mediteranei, să nu se realizeze. Diplomația vieneză a

condiționat realizarea celor două proiecte de succese militare, în virtuala confruntare cu Imperiul Otoman, şi de un context politico-diplomatic favorabil.

Aşa cum reiese din scrisoarea trimisă la 10 septembrie 1782 împăratului Iosif al II-lea, Ecaterina a II-a avea, printre alte motive de nemulțumire față de Poartă, şi conduita otomanilor față de Principate. Cercurile conducătoare de la Petersburg incriminau încălcarea de către Poartă a prevederilor Tratatului de la Küciuk-Kainargi. Bulgakov, ministrul plenipotențiar al Rusiei la Istanbul, a prezentat Porții la 4/15 decembrie 1782 un protest oficial, în această privință. Acțiunea lui a fost susținută de internunțiul austriac Herbert von Rathkeal. Ultimatumul prezentat de Bulgakov, asocierea lui von Rathkeal la acțiune, pregătirile serioase de război care aveau loc în Rusia şi Austria au determinat Poarta să se declare de acord cu cererile Rusiei, poziție exprimată de reis efendi la conferința din data de 17/28 decembrie 1782. Privilegiile Principatelor au fost reconfirmate în senedul din anul 1783, „după care a urmat mult dorita anexare a Crimeii”[127].

Diplomația rusă a speculat şi prevederile articolului al XI-lea al Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi, care îi acorda dreptul de a numi consuli şi viceconsuli în toate acele localități ale Imperiului Otoman unde ar fi considerat că erau necesari apărării intereselor comerciale. Consulii ruşi au contribuit la întărirea influenței ruseşti în Principate.

După cum am mai menționat, aflat într-o acută criză structurală, Imperiul Otoman a acceptat, conjunctural, situația generată de conținutul Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi, din anul 1774. Iată de ce încălcarea clauzelor acelui tratat a devenit o regulă de conduită, ceea ce a generat recriminările Rusiei, sprijinită de Austria, aliata sa.

Suzerană a celor două Principate, Poarta a fost determinată să reconfirme respectarea clauzelor privitoare la acestea, din Tratatul de la Küciuk-Kainargi, din cuprinsul Convenției explicative de la Ainalî-Kavak (1779), la care s-a adăugat senedul din 1783, urmat de hatişeriful din 1784. Ultimul stabilea că domnii Principatelor vor fi maziliți de către Poartă doar în caz de rebeliune, după consultări cu Rusia.

Imperiul Otoman nu a renunțat, totuşi, la ideea consolidării poziției sale în Principate, recurgând în anul 1786 la depunerea domnilor, fără a se mai consulta cu Rusia. Diplomația rusă, preocupată de obiectivele politicii sale orientale, nu putea să nu speculeze încercarea Imperiului Otoman de a-şi exercita drepturile de suzeranitate absolută asupra Principatelor, în pofida unei evidente slăbiciuni militare. Astfel s-a ajuns la războiul ruso-austro-turc dintre anii 1787 şi 1792.

[127] Veniamin Ciobanu, **Principatele Române în cadrul Problemei Orientale**, p. 620.

Les implications roumaines à l'évolution de la Question d'Orient dans les décennies 7-9 du XVIIIe siècle (II)

Résumé

Les dernières décennies du XVIIIe siècle furent caractérisées, en ce qui concerne les rapports roumano-polonais, par les mêmes anciennes tendances de la monarchie et d'une partie des magnats envers les Principautés Roumaines, en général, et la Moldavie, en particulier. Situées au carrefour des routes qui menaient soit vers l'Europe Centrale, soit vers les bouches du Danube et la Mer Noire, les Principautés Roumaines continuaient à constituer l'objet de dispute des grands empires, qui convoitaient la suprématie politique de cès zones. L'importance politique des Principautés s'explique par le fait qu'elles continuaient à bénéficier non seulement d'une position géographique, mai également d'une situation spéciale. L'aggravation de la question orientale et, en même temps, du problème polonaise, a mis les grandes puissances européennes devant certains problèmes particulièrement compliqués, dont la solution dépendait, premièrement, du destin des Principautés Roumaines et de la Pologne.

EVOLUȚIA TARIFELOR ŞI VENITURILOR VAMALE PE TERITORIUL MOLDOVEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Constantin Tofan

O problemă foarte importantă pentru vechea organizare vamală a Moldovei a constituit-o, fără îndoială, aceea a evoluției tarifelor şi a veniturilor vamale totale încasate pe teritoriul acestei țări.

În întreaga perioadă analizată, veniturile vamale obținute atât prin arendare, cât şi prin exploatare proprie, au reprezentat un procent important din totalul veniturilor Moldovei. Trebuie să avem în vedere şi următorul aspect: în condițiile în care vămile au fost arendate în mai toți anii, până la aplicarea Regulamentelor Organice, dispunem în fapt de informații asupra veniturilor obținute prin arendare şi nu a veniturilor vamale în întregime. Un alt aspect pe care trebuie să-l avem în vedere, şi care ne-a împiedicat în munca noastră, este şi acela că, până la epoca regulamentară, aceste venituri au aparținut Cămării domneşti, având un caracter particular şi nu public. Din această cauză, de multe ori informațiile lipsesc, sau sunt trunchiate, deoarece domnii nu doreau ca informațiile referitoare la sumele preluate în folos propriu să fie cunoscute de mai multe persoane, să devină publice.

În analiza acestui subiect, trebuie să ținem cont de faptul că pot fi delimitate două etape principale în organizarea fiscală a Țărilor Române, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea au fost: 1801-1831 când vămile, dar şi alte taxe, poşlina, mortasipia şi cornăritul, au făcut parte din „slujbele cămării”, adică erau venituri proprii ale conducătorului țării şi a doua etapă, 1831-1850, când aceste venituri au revenit Vistieriei, devenind publice. Evenimentul care a devenit jalon pentru evoluția Moldovei în acest domeniu a fost, fără îndoială, adoptarea şi aplicarea Regulamentului Organic, care a impus o schimbare de concepție privind distincția dintre veniturile publice şi cele particulare ale conducătorului statului.

În cadrul demersului nostru, trebuie să avem în vedere şi faptul că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Moldova a cunoscut importante evoluții politice, care au influențat evoluția comerțului, a sistemului vamal şi implicit a subiectului luat în discuție. Astfel, în prima etapă au avut loc importante evenimente internaționale care au influențat atât evoluția Moldovei din punct de vedere politico-teritorial, dar şi a angajării acesteia în comerțul internațional.

Între 1806-1812 a avut loc războiul ruso-turc, când cele două țări române au cunoscut rigorile războiului şi ale ocupației militare țariste, cu implicații

negative asupra comerțului acestora.

Mai grave au fost pentru Moldova consecințele acestui eveniment. În urma acestui război şi a păcii de la Bucureşti din 16/28 mai 1812, Rusia a anexat teritoriul dintre Prut, Dunăre, Marea Neagră şi Nistru, cunoscut de la această dată sub numele de Basarabia. Înjumătățirea teritoriului țării a avut consecințe semnificative asupra evoluției sistemului vamal, a funcționării şi a veniturilor acestuia.

Alte evenimente care au influențat evoluția sistemului vamal au fost evenimentele anului 1821, urmate de înlăturarea regimului fanariot, şi războiul ruso-turc dintre anii 1828-1829, încheiat prin pacea de la Adrianopol, care marchează de altfel finalul primei etape.

Între 1 ianuarie şi 30 iunie 1804, marele logofăt Constandin Balş „cumpără”, adică arendează, veniturile vamale ale Moldovei cu suma de 102.500 lei, la care se adaugă alte sume plătite diverşilor dregători şi instituții ale statului, făcând ca suma reală de cumpărare să fie mult mai mare[1]. Odată cu vama, au fost arendate şi „slujbele mortasipiei şi cornăritului”.

Contractul de arendare a vămii este alcătuit din 62 de „ponturi”, adică de articole. A fost stabilit un tarif de 3% ad valorem, conform facturii cumpărătorului, atât pentru marfa importată, cât şi pentru cea exportată, în afară de vama vitelor, a zaharelei şi a altor mărfuri. Mărfurile autohtone erau scutite de taxe vamale, cu excepția sării, a păcurii, a tutunului, anasonului şi rachiului, care trebuiau să fie vămuite.

Pentru o serie întreagă de mărfuri, în special animalele, dar şi altele, au fost stabilite tarife vamale specifice. Astfel, pentru cabalinele cumpărate direct de la herghelii se plătea o vamă de 1 leu şi 60 de bani, iar pentru cele cumpărate de la târguri se plătea 44 de parale, adică 132 de bani (1 leu şi 12 bani). Pentru ovinele şi caprinele exportate a fost stabilită o taxă vamală de 6 bani, cu excepția oilor strânse de gelepi pentru aprovizionarea Imperiului Otoman. În cazul în care gelepii aveau mai multe oi strânse decât numărul stabilit, pentru cele în plus era achitată taxa respectivă. Pentru porcii cumpărați din Moldova, dar şi cei aduşi din Țara Românească pentru păşunat, cuantumul taxei vamale era de 22 bani.

Pentru boii care erau comercializați în Polonia, era plătită o vamă de 1 leu şi 12 bani, la care se adăuga cornăritul de 1 leu şi 23 bani Au fost luate măsuri de combatere a sustragerii de la plata cornăritului, pentru că această ultimă taxă era plătită de cei care comercializau un număr mai mare de 10 capete. Pentru cei care încercau să se sustragă de la achitarea acestei taxe, sancțiunea dictată era confiscarea animalelor pentru contrabandă[2].

În comparație cu boii cumpărați pentru negoț, pentru boii de muncă

[1] Ioan Murariu, **Un document inedit referitor la vânzarea „Slujbei vămii” în Moldova pe perioada 1 ianuarie-30 iunie 1804**, în *Carpica,* XXIX, 2000, p. 215-221.
[2] **Ibidem,** p. 216.

cumpăraţi de la târguri era plătită o taxă de 96 de bani, iar pentru cei cumpăraţi pentru „zalhana” (abator) vama era de 66 de bani. Vacile cumpărate pentru tăiere aveau fixată o taxă de 44 de bani. Ialoviţele (vaci îngrăşate) care erau comercializate în Polonia, erau impuse la o taxă de 1 leu. Negustorii care cumpărau ialoviţe erau obligaţi să cumpere în plus câte trei ialoviţe pentru zalhana la 10 pentru negoţ, iar seul şi cervişul rezultat să fie transportat în portul Galaţi şi să fie livrat negustorilor capanlii (turci). Negustorii „ungureni”, transilvăneni, nu aveau această obligaţie suplimentară de a cumpăra ialoviţe pentru a fi tăiate, iar produsele rezultate să fie transportate la Galaţi. Boii şi vacile cumpărate pentru „căsăpiile ţării” nu erau vămuite. Mortasipia era stabilită la 24 de bani noi pentru toate animalele mari, bani plătiţi numai de vânzători, nu şi de cumpărători, şi era strânsă de cel ce a cumpărat „slujba vămii”, cu excepţia celor donate cu hrisoave domneşti[3].

Erau scutite de vamă la export seul, cervişul şi pieile provenite de la animalele tăiate în zalhanale, deoarece a mai fost plătită vama pentru ele. Dacă aceste produse erau cumpărate de negustori de la casapi, erau vămuite deoarece nu se plătise vamă pentru ele.

Pentru alimentele destinate aprovizionării Imperiului otoman erau achitate următoarele taxe vamale: pentru un cântar de cerviş, seu şi unt câte 44 de bani, pentru un poloboc de miere de 10 cântare era încasată o vamă de 1 leu şi 12 bani, din 10 oca de pastramă era dată o oca. La un car de caşcaval era plătită o vamă de 5 lei şi 60 bani Pentru fiecare stup exportat era plătită o taxă de trei parale, iar pentru ceară, vama era de 3% din valoarea acesteia.

Pentru sarea vândută în interiorul ţării, destinată consumului locuitorilor, nu era încasată nici o taxă vamală, cea care era destinată exportului în Imperiul Otoman era taxată cu 1 para de drob, iar pentru cea destinată altor ţări trebuia să se plătească 20 de parale. Pentru tutun, citrice, anason, vinul străin, votca şi untdelemnul de măsline, rachiu, indiferent de provenienţa acestuia, ceară, păcura exportată, tabacul, anasonul, rachiul autohton, dar şi importat, cheresteaua, votca, untdelemnul de măsline, inclusiv în sticle, era fixată o vamă de 3%. Pentru păcura provenită din ţinutul Bacăului, se plătea în interior o vamă de o para de vadră.

Erau scutite de taxe vamale „fructele de mare”, castanele, prunele uscate în cutii, grâul, orzul şi făina importate, cărţile de lectură aduse din exterior[4].

Pentru negustorii „sudiţi” ruşi şi austrieci, care importau sau exportau mărfuri pe teritoriul Moldovei era stabilită o vamă de 3%, iar pentru tranzit nu plăteau nimic. Negustorii turci plăteau tot 3%, în afară de vite şi zahare (produse alimentare).

A fost fixat cuantumul vămii de tranzit, în funcţie de provenienţă, de

[3] **Ibidem,** p. 217.
[4] **Ibidem,** p. 218-219.

destinație, dar şi de valoarea produselor tranzitate[5].

Pe lângă suma de 102.500 de lei (205 pungi), Constantin Balş a mai plătit şi alte sume care s-au ridicat la 27.380 lei, făcând ca suma totală plătită pentru arendarea vămilor Moldovei pe o jumătate de an să se ridice în realitate la 129.880 de lei [6].

Tarifele vamale, care au fost stabilite prin acest contract de arendare, au cunoscut anumite modificări, în sensul extinderii tarifului de 3% şi la alte categorii de mărfuri. Această măsură a fost luată din dorința evitării litigiilor dintre vameşi şi negustori[7]. Aceste reglementări vamale au fost valabile în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea.

Dispunem şi de alte informații referitoare la veniturile vamale totale ale anului 1804. Astfel, conform unor informații mai târzii, din perioada ocupației militare țariste dintre anii 1806-1812, veniturile vamale s-au ridicat în anul respectiv la 231.000 de lei, la care se adaugă vama horilcii de 80.000 de lei, dintr-un total de 1.044.633 de lei şi 60 de bani. Acestor informații trebuie să le acordăm maximum de credibilitate, deoarece au fost oferite de Iordache Roset Roznovan, vistiernicul Moldovei din perioada respectivă, la ordinul autorităților de ocupație. Veniturile vamale ar reprezenta circa 30% din totalul încasărilor Vistieriei pe anul 1804[8].

Din anul 1805 dispunem de noi informații referitoare la veniturile vamale. Astfel, Alexandru Moruzi fixează unei şcoli greceşti de la Curu Ceşme de pe Bosfor, o subvenție de 750 de lei, din care 400 de lei proveneau din Vama domnească, iar 350 de lei de la ocne[9].

Pentru anul 1806, dispunem doar de informații parțiale şi trunchiate. Astfel, din **Condica de socoteli** pe anul respectiv a lui Scarlat Callimachi, dintr-un total de 177.242 lei şi 24 bani, luați în octombrie, vama este trecută cu doar 2.422 lei şi 24 bani, sumă foarte mică în comparație cu cele provenite din alte surse: vădrăritul cu 119.266 lei şi 80 de bani, 15.341 lei din banii primului sfert la 4 octombrie etc[10]. Aceste încasări foarte mici provenite din vămi se explică prin durata foarte scurtă a domniei lui Scarlat Callimachi.

La sfârşitul anului 1806 a început războiul ruso-turc. La fel ca şi în alte

---

[5] **Ibidem,** p. 219.

[6] **Ibidem,** p. 221.

[7] Idem, **Date noi privind organizarea vamală în Moldova la începutul secolului al XIX-lea**, în *Carpica,* XXX, 2001, p. 113-115.

[8] T.G. Bulat, **Veniturile Moldovei şi Valahiei pe anul 1808**, în *Arhivele Basarabiei,* Chişinău, 1930, Anul II, nr. 1, ian.- martie, p. 77.

[9] **Istoria învățământului din România,** Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p. 103.

[10] Nicolae Iorga, **Documente privitoare la familia Callimachi,** vol. II, Bucureşti, Institutul de arte grafice şi editură „Minerva", 1903, p. 134.

situaţii asemănătoare, Moldova a cunoscut rigorile ocupaţiei militare ţariste. Războiul a influenţat direct comerţul şi implicit evoluţia veniturilor vamale încasate, prin restrângerea sau chiar anularea comerţului cu regiunile de la sud de Dunăre şi cu Imperiul habsburgic.

În anul 1807, veniturile vamale ale Moldovei au fost de 162.000 de lei. Şi în cazul de faţă, considerăm că această sumă a fost obţinută din „vânzarea vămilor", nereprezentând efectiv contravaloarea tuturor taxelor vamale încasate pe circulaţia mărfurilor pe teritoriul Moldovei[11].

Această afirmaţie este demonstrată de faptul că, între 1 ianuarie 1807 şi 1 iulie 1808, hatmanul Sandu Sturdza a cumpărat „slujba vămii", inclusiv mortasipia şi cornăritul, pentru 185.000 de lei (370 de pungi). La această sumă, s-au mai adăugat alte sume, obişnuitele havaeturi (sume în bani plătite diverşilor dregători sau chiar instituţii), care au ridicat substanţial suma cu care a fost efectuată această tranzacţie la 224.450 lei, aproape 225.000 lei. După cum se poate observa, sumele suplimentare, pe care trebuiau să le plătească cei care cumpărau „slujba vămii", erau substanţiale.

Contractul de arendare dintre hatmanul Sandu Sturdza şi Domnie a fost încheiat la o dată neprecizată, probabil încă din 1806, conform titlului acestui document „**Ponturile slujbii vămilor cu care s-au vândut pe acest următoriu an 1807**", posibil încă înainte de declanşarea războiului ruso-turc. Contractul care are 64 de „ponturi", este aproape identic cu cel din 1804, fiind important nu numai pentru informaţiile referitoare la veniturile vamale, dar şi pentru cuantumul tarifelor vamale, pentru diferitele categorii de mărfuri comercializate pe teritoriul Moldovei, pentru modalităţile concrete de vămuire[12].

În 1808 veniturile obţinute numai din vama horelcii sunt de 95.000 lei (7, 52%). Acest venit „se vinde în ficare an şi se achită în 4 rate, sau sferturi"[13]. O altă informaţie arată că dintr-un total venituri ale Moldovei de 1.262.943 lei şi 36 de bani, veniturile vămii erau de 242.110 lei (19,7%) şi veniturile horelcii de 182.730 lei [14], în timp ce rapoartele unor diplomaţi austrieci arătau că Vistieria a încasat 220.100 de piaştri în urma arendării acestor venituri în anul respectiv[15].

Există o anumită contradicţie între informaţiile care se referă la vama horelcii în anul 1808. Probabil a doua cifră include, din start, atât vama, cât şi diferitele taxe comerciale de tipul mortasipiei şi pârcălăbiei încasate la vânzarea băuturilor în târguri şi oraşe.

[11] T.G. Bulat, **op.cit.**, p. 73.

[12] Idem, **Contribuţiuni la istoricul vămilor din Ţările româneşti,** în *Arhivele Basarabiei,* Anul II, nr. 2, aprilie-iunie 1930, p. 133-144.

[13] T.G. Bulat, **Veniturile şi cheltuielile Moldovei şi Valahiei pe 1808**, p. 72.

[14] **Ibidem,** p. 77-78.

[15] Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, **Instituţii feudale în Ţările Române. Dicţionar**, Bucureşti, Editura Academiei, sub voce, p. 490-491.

Într-un perilipsis de socoteală a veniturilor Vistieriei Moldovei pe trei luni, se arată că în această perioadă s-au încasat din vamă 505.27 lei şi 60 de bani, pe decembrie, ianuarie şi februarie 1808-1809. Din venitul horilcii pe luna decembrie s-au încasat 5.368 şi 20 bani, iar din vânzarea, arendarea acestui venit de la întâi ianuarie pe 6 luni prin contract, s-au încasat de la cei care au cumpărat slujba pe 6 luni prin contract 75.000 de lei[16].

Din anul 1810, dispunem de alte informații referitoare la cuantumul tarifelor şi veniturilor vamale. Astfel, Aron Răvăilă, care aduce de peste Nistru 9.000 vedre de horilcă, trebuia să plătească arendaşilor veniturilor Basarabiei 16.200 de lei vamă şi cvit (cvit, prescurtarea de la cvitanție, adică chitanță, adeverință pentru plata şi încasarea taxelor vamale). Pe baza acestei informații se poate considera că tariful vamal pentru o vadră de horilcă era de 1 lei şi 80 de bani. Din această sumă a plătit la început 666 de lei, după aceea refuzând să mai plătească alte sume celor care arendaseră veniturile Basarabiei (efectiv partea de sud a teritoriului dintre Nistru şi Prut, în sensul primar, inițial, restrâns al termenului). După mai multe intervenții, negustorul respectiv a mai achitat două rate în valoare de 5.539 lei şi 108 bani, rămânând o restanță de 103.16 lei, care nu a mai fost achitată nici după doi ani, practic niciodată[17].

În 1811 arendarea vămilor a fost obținută prin achitarea sumei de 305.000 piaştri, conform rapoartelor diplomaților austrieci[18].

Veniturile vamale încasate de arendaşii veniturilor Basarabiei au fost mult diminuate de măsurile luate de autoritățile militare de ocupație, de privilegiile şi scutirile acordate coloniştilor şi imigranților, care au început să se aşeze în această zonă.

Arendaşii veniturilor Basarabiei, Pavel Cantemir căminar şi Petrache Cantemir paharnic, au arătat că au avut mai multe pagube, datorită privilegiilor şi abuzurilor comise de colonişti străini, aduşi de autoritățile țariste. Printre aceste pagube erau şi cele din veniturile vamale, deoarece colonişti refuzau să plătească vamă pentru lucrurile aduse cu ei de peste hotare. Acestea, împreună cu zeciuiala peştelui prins în bălțile din această zonă, se ridicau la importanta sumă de 10.000 de lei.

Autoritățile de ocupație au instaurat, în cetățile din această zonă, puncte de vamă cu tarife mari şi foarte mari, „vamă mare pe toate mărfurile care vin de peste Nistru în Basarabie şi trec din Basarabie peste Nistru, cu această pricină, s-au oprit trecere mărfurilor fiind siliți negustorii a-şi îndrepta drumul lor pe aiore, şi de la o vreme ce s-au aşezat această vamă prin cetăți, scăzând vama la o sumă foarte mică, să socoteşti paguba acestei scăderi în sumă de 14.000 de lei

[16] T.G. Bulat, **Veniturile şi cheltuielile Moldovei şi Valahiei pe 1808**, p. 81.
[17] Idem, **Divanul Moldovei şi bulgarii din Basarabia (1810-1812),** în *Arhivele Basarabiei,* 1929, anul I, nr. 2, aprilie-iunie, p. 21.
[18] Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, **op. cit., loc. cit.**

1811”. Pentru „paguba din vamă, cu pricina vămilor care s-au aşezat prin cetăţi” – 14.000 de lei. În anul 1812, pretenţiile financiare ale celor care au cumpărat veniturile Basarabiei, deci inclusiv taxele vamale se ridică la aceleaşi sume.

Pe 24 mai 1812, cumpărătorii veniturilor Basarabiei cer ca sârbii bejenari să plătească vamă pentru lucrurile aduse de peste hotare[19].

În perioada războiului ruso-turc şi a ocupaţiei militare ţariste dintre anii 1806-1812, veniturile vamale au fost încasate de Vistieria ţării, deoarece atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova, neexistând domni, instituţia Cămării Domneşti a lipsit. Din această cauză, aceste venituri au fost administrate de Vistieria ţării, sub controlul militar ţarist.

În urma anexării Basarabiei prin semnarea tratatului de pace de la 16/28 mai 1812, Moldova a pierdut importante venituri provenite din taxele vamale percepute din această zonă. Astfel, în urma cedării teritoriului dintre Prut şi Nistru, veniturile vamale ale Moldovei s-au micşorat cu „110.000 de lei vamă, 60.000 lei vama pentru exportul de sare peste Nistru şi 40.000 lei vamă pentru holercă”[20].

În urma cedării Basarabiei a avut loc o reorganizare a sistemului vamal moldovenesc, cu stabilirea unor noi puncte vamale, de data aceasta pe noua linie de frontieră cu Imperiul ţarist.

În 1813, Teodor Mustaţă plătea, pentru marfa importată sau exportată din Austria, 3% după valoarea mărfurilor „după factura ce va arată de cumpărătură”[21].

În 1813, conform **Condicii de socoteli** a lui Scarlat Callimachi, vama a fost vândută pentru 190.000 de lei lui Panaiti Cazimir şi Enacachi Pruncu căminari. Suma a fost defalcată pe cele 12 luni, plătindu-se în fiecare lună câte 15.333 lei şi 40 de bani. Pe ultimele 3 luni, octombrie, noiembrie şi decembrie s-au achitat 47.500 de lei.

În 1814 vămile au fost „vândute lui Constantin Balş, vel logofăt cu 175.000 de lei, cu 145.83 lei şi 40 de bani pe fiecare lună”. Între 1 ianuarie şi sfârşitul lunii mai 1814, Constantin Balş a plătit 72.916 lei.

În cele 8 luni de la 1 octombrie 1813, până la sfârşitul lui mai 1814, veniturile totale ale Moldovei s-au ridicat la 1.163.020 lei, din care 1.204.16 lei proveneau din arendarea taxelor vamale. Veniturile obţinute prin arendarea vămilor reprezenta, pentru perioada luată, în discuţie 10,35%[22].

În anii 1814 şi 1815, Moldova a avut venituri de câte 1.445.368 lei, dar din păcate nu dispunem de informaţii referitoare la veniturile vamale decât

[19] T.G. Bulat, **Divanul Moldovei şi bulgarii din sudul Basarabiei între anii 1810-1812**, în *Arhivele Basarabiei,* anul I, 1929, nr. 2, aprilie-iunie, p. 22, 26.

[20] Ion Nistor, **Istoria Basarabiei,** ed. de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 174.

[21] Nicolae Iorga, **Istoria comerţului românesc,** în **Opere economice***,* ed. de Georgeta Penelea, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 692.

[22] Nicolae Iorga, **op.cit.**, p. 136.

pentru ultimul an. Această situație a fost determinată de faptul că veniturile vamale au făcut parte din „slujbele Cămării" şi aparțineau Domnului[23].

Dispunem de o informație referitoare la anul 1815, când slujba vămii a fost adjudecată cu 265.000 de piaştri[24].

Între 13 mai şi 14 august 1815, vornicul Vasile Rosăt (Roset) a cumpărat mărfuri în valoare de 1.091 lei, plătite din „banii carvasaralei", adică a vămii. Această sumă trebuia consemnată în acte de grămaticul Neagu şi scăzută din veniturile vămii la sfârşit, la verificarea finală. Toate aceste informații, ne determină să considerăm că, în 1815, arendaşul vămilor Moldovei a fost vornicul Vasile Roset[25].

La începutul secolului al XIX-lea mai erau percepute taxe vamale importante pentru mărfurile care intrau sau ieşeau din târguri. Astfel, la intrarea sau ieşirea din târgul Focşani erau percepute 2,50 parale pentru fiecare kilă de grâu[26].

În 1816, Iordache Roset-Roznovanul a încasat „525 de lei de la vama cornăritului pentru 500 de boi, 50 de parale după hrisov" sau 1leu şi 30 de bani. Această informație ne determină să considerăm că Iordache Roset a arendat veniturile vămii Moldovei (cornăritul era arendat împreună cu vama)[27]. Tot în 1816, Iordache Roset a plătit 29 de lei podarilor pentru trecerea convoiului boieresc cu „podul umblător" peste Siret[28].

Între iulie 1822-30 iunie 1823, dintr-un total de 1.783.855 şi 16 bani, veniturile vămii în Moldova sunt de 94.779 lei şi 86 de bani, extrem de puțin, în comparație atât cu anii de dinainte de 1820, dar şi după aceea[29]. Faptul că, în această perioadă, veniturile vamale au fost atât de mici se explică prin dezastrul rămas în urma evenimentelor din anii 1821-1822.

Între 1821-1828, veniturile totale ale Moldovei au fost de 35.687.390 de lei, în medie câte 4.910.924 lei anual. Dintre acestea, veniturile vamale s-au ridicat în cei 8 ani la 1.634.568 lei, media anuală a acestei categorii de venituri fiind de 208.321 de lei[30].

---

[23] **Ibidem,** p. 146.

[24] Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, **op.cit., loc. cit.**

[25] Ioan Murariu, **Documente privind prețurile unor mărfuri în Moldova la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea,** în *Carpica,* XXIV, 1993, p. 113-114.

[26] Gh. Untaru, **Relațiile dintre stăpânii de pământ şi țărani la începutul secolului al XIX-lea în ținutul Putna, aşa cum rezultă din documentele de arhivă locală,** în *SAI,* I, 1956, p. 153.

[27] Gheorghe Ungureanu, **Veniturile şi cheltuielile unei mari casa boiereşti din Iaşi, în anul 1816. Casa Roset-Roznovanu,** în *SAI,* I, 1956, p. 127.

[28] **Ibidem,** p.132.

[29] M.Gh. Dobrovici şi V.I. Feraru, **Finanțele Statului,** în **Enciclopedia României**, 1943, vol. IV, capitolul IX, p. 737.

[30] Hurmuzaki, IX, **Rapoarte consulare prusiene (1763-1844),** Bucureşti, 1897, nr. CCXCIII, p. 408.

Este interesantă comparația dintre veniturile vamale ale Moldovei cu cele ale Țării Românești, în măsura în care acest lucru a fost posibil. Astfel, aceleași surse diplomatice, adică rapoartele consulilor prusieni pentru perioada 1821-1828, menționează niște venituri vamale mai mari pentru Țara Românească. Astfel între 1 septembrie 1820-31 decembrie 1821, s-au încasat din vămi 80.000 de piaștri, în 1822 suma de 416.000 de piaștri, iar în 1823 de 765.000 de piaștri[31]. Se poate observa o diferență importantă în favoarea veniturilor vamale din Țara Românească, față de cele din Moldova. Situația este explicabilă prin teritoriul mult mai mare al Țării Românești, cel puțin dublu față de cel al Moldovei în acel moment, prin resursele mai mari pentru țara de la sud de Carpații meridionali, față de cea de la răsărit de Carpați.

Venituri vamale importante s-au obținut și din exportul unor mari cantități de sare. Între 1823 și 1825 o „campanie”, o tovărășie formată din mai multe persoane, au arendat comerțul cu sare. Asociații, pe lângă sumele cheltuite cu arendarea efectivă, au trebuit să plătească sume importante și pentru taxele de diferite feluri. Din februarie până în septembrie „au fost plătiți 25.404 lei, tocmitorilor de care și brudinile apilor, bez 621 lei și 72 bani”, adică 24.779 lei și 48 de bani. Astfel în a doua parte a anului 1823 s-au exportat 81.413 drobi de sare, plătindu-se o vamă de 4 parale de drob, sau 12 bani. În 1823 s-au încasat în fiecare lună din iunie până în decembrie câte 1.163 lei și 5 bani, în total 8.141 lei și 35 de bani[32]. Tot pentru această perioadă, dispunem de informații referitoare la brudina Prutului, cuantumul acesteia ajungând la valoarea de 7.956 lei și 60 de bani, din iulie până în noiembrie același an, câte 1.591 lei și 36 bani lunar[33]. Cum Prutul era un curs de apă mare, o „apă domnească”, iar exportul de sare aducea venituri importante pentru țară, veniturile de la brudina podului Prutului, consemnate în documentul analizat, erau încasate de oamenii Domniei, sau cel puțin de arendașii care cumpărau aceste venituri. Pe lângă acestea s-au mai plătit 977 lei, câte 4 parale de carul cu sare, căpitanului de la Prut[34].

În februarie 1825, la vama de la Focșani s-au încasat venituri totale de 1.612 lei și 17 parale. Câștigul vămii este de 1.502 lei și 17 parale, după ce au fost scăzute sumele cuvenite vameșilor în valoare de 110 lei, restul a fost trimis la Iași[35].

Tot în aceeași lună, februarie 1825, veniturile vamale ale vămii din Târgu Nou sunt în valoare de 503 lei și 8 parale. După scăderea cheltuielilor de funcționare, au fost trimiși la Iași 418 lei și 8 parale, din cele totale de 498 lei și

---

[31] **Ibidem**, nr. CCCLXVIII, p. 289.

[32] Dumitru Z. Furnică, **Documente privitoare la comerțul românesc (1473-1868)**, București, 1931, nr. 216, p. 290, 291.

[33] **Ibidem**, p.292.

[34] **Ibidem**, nr. 216, p. 290.

[35] **Ibidem**, nr. 220, p. 299-302.

8 parale, iar pentru salarizarea vameşilor au fost reținuți 80 de lei[36].

Informații referitoare la veniturile vamale încasate în diferite luni ale anului 1825, dispunem şi pentru alte vămi. Astfel între 1 şi 31 mai 1825, la vama Burdujeni au fost încasați doar 247 lei[37], în timp ce la vama Galați în luna august au fost încasate venituri de 827 lei, din care salariile personalului sunt de 180 de lei, iar peşcheşul este de 60 de lei, se trimit la Iaşi 587 lei[38].

Comparativ cu aceste venituri vamale, obținute în diferite locații, veniturile de la Carvanserai (sediul vămii centrale), apar ca modeste la o primă vedere, de numai 373 lei pe primele 7 zile ale lunii august, dar acestea reprezintă numai o mică parte din veniturile vamale obținute în Iaşi, deoarece existau mai multe locuri autorizate în care negustorii erau obligați să-şi depoziteze mărfurile şi erau desfăşurate operațiuni de vămuire[39].

Între 3 şi 28 septembrie 1825, veniturile vamale în târgul Herța, ajung la 329 lei şi 20 de parale, din care „lefile celor doi vameşi" sunt de 60 de lei, suma trimisă la Iaşi fiind de 269 lei şi 25 de parale[40].

Informații directe, dar la fel de incomplete ca şi în celelalte cazuri enumerate până acum referitoare la nivelul încasărilor vamale, avem şi pentru oraşul Bârlad. Astfel, în martie 1825, de la 11 negustori au fost încasate taxe vamale în valoare de 483 lei şi 8 bani, la care se adaugă 4 lei şi 5 bani pentru întocmirea „cărțuliilor"(chitanțelor) adică un total de 487 lei şi 13 bani. Din această sumă au fost reținuți 60 de lei „lefile vameşilor şi chilargiilor (a slujitorilor) şi 114 lei pentru Casa Răsurilor".

În acelaşi timp un număr de 14 negustori au plătit doar 5 lei şi 4 parale pentru „14 cărțulii ordenali", deoarece marfa era destinată comercializării în alte localități sau exportului. În aceste cazuri, negustorii plăteau taxele vamale fie în localitatea de destinație, fie la frontieră.

În luna august a anului 1825, vameşii Hristea şi Gheorghiu de la vama Bârladului au încasat 402 lei şi 19 parale, la care s-au adăugat sumele pentru „cărțulii". În total s-au încasat, în această lună, la vama Bârladului 410 lei şi 14 parale, din care s-au scăzut 60 de lei salariile vameşilor. În felul acesta au rămas venituri vamale nete de 350 de lei şi 14 parale, conform „tablei" întocmită şi semnată de vameşii Hristea şi Gheorghiu, venituri care au fost trimise la Iaşi. La această sumă, pot fi adăugate taxele achitate de negustorii aflați în tranzit în alte locații de vamă.

Putem remarca veniturile relativ mari şi constante, încasate la vama Bârladului, în jur de 400 de lei lunar, ceea ce ne determină să apreciem că în această localitate erau încasate taxe vamale importante în întreaga perioadă a anului.

---

[36] **Ibidem**, nr.221, p. 302-303.
[37] **Ibidem**, nr. 222.
[38] **Ibidem**, nr. 223, p. 306-317
[39] **Ibidem**, nr.224, p. 318-319.
[40] **Ibidem**, nr.225, p. 320-321.

Pe baza informațiilor prezentate poate fi realizată o ierarhizare, ipotetică firește, deoarece informațiile sunt departe de a fi complete, a importanței financiare a vămilor analizate în anul 1825.

Pe primul loc ar fi vama de la Focşani cu venituri în luna februarie de 1.612 lei şi 17 parale, urmată în ordine de cea de la Galați cu 827 lei, cea de la Târgu Nou cu 498 lei şi 8 parale între 2 şi 27 februarie, a Bârladului cu mai mult de 400 de lei încasați atât în lunile martie cât şi în august, cea de la Carvanserai cu 373 lei în primele 7 zile ale lunii august, vama de la Herța cu 329 lei în septembrie şi la Burdujeni cu 247 lei şi 20 parale.

În 1826, Ioniță Sandu Sturdza decide, printre altele, ca „breasla jidovilor" din Piatra Neamț „...ce numai vama domnească pentru marfa ce vor aduce din alte țări, sau o vor scoate de aice den țară şi o vor duce peste hotar să plătească după ponturile vămii cu hotărire de obşti, câte 3 lei la sută de lei, ca şi alții"[41]. Este un lucru cert că are loc generalizarea tarifului vamal de 3% din valoarea facturată a mărfurilor comercializate atât la import cât şi la export.

În 1827, Ioniță Sandu Sturdza a stabilit ca rachiul produs pe moşia Nămoloasa de către vornicul Costache Conachi să plătească numai „vama legiuită", fiind scutit de celelalte taxe[42].

Începând cu anul 1828, evoluția veniturilor vamale a fost influențată de desfăşurarea războiului ruso-turc şi de ocupația țaristă a Moldovei. Aceste evenimente au pregătit apariția unei noi etape în organizarea şi funcționarea sistemului vamal, pe noi principii. Aceste principii au însemnat în primul rând transformarea veniturilor vamale din venituri particulare ale domnului în venituri publice ale statului, sau din venituri ale Cămării domneşti în venituri ale Vistieriei.

Această nouă etapă în organizarea şi funcționarea sistemului vamal al Țării Moldovei a început odată cu semnarea tratatului de pace de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829 şi a dispozițiilor înscrise în Regulamentele Organice adoptate şi aplicate, începând cu anii 1831 şi 1832.

Un rol important în dezvoltarea economică a Țărilor române, şi în particular a Moldovei, l-a avut prevederea referitoarea la libertatea comerțului pe Dunăre şi Marea Neagră, libertate urmată de abolirea treptată a controlului turcesc asupra produselor Moldovei şi Țării Româneşti. Deşi autonomia administrativă internă a Țărilor Române, s-a consolidat, mai ales în raport cu Imperiul otoman, totuşi nu au putut fi depăşite limitele dependenței față de puterea suzerană şi de ingerințele tot mai accentuate ale puterii protectoare, Rusia țaristă. În aceste condiții, dezideratul promovării unei politici comerciale

[41] Ladislau Gyémant şi Lya Beniamin, **Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România**, vol. III/1, Bucureşti, Editura Hasefer, 1999, p. 538, nr. 124

[42] **Documente privitoare la istoria economică a României. Oraşe şi târguri, Moldova, seria A**, vol. II, Bucureşti, 1960, p. 129.

proprii şi implicit a unei politici vamale, care să apere interesele economice ale Moldovei, au fost departe de a se împlini. Țările române au speculat interesele contradictorii ale marilor puteri europene, reuşind să-şi apere autonomia vamală, să obțină aplicarea unor tarife vamale proprii la hotarele lor şi să gestioneze autonom, măcar în anumite limite, politica vamală proprie, reuşind în anumite condiții să impună respectarea propriilor interese[43].

Au fost desființate vămile interne, de origine medievală, pregătind în felul acesta unificarea vamală, celor două țări extracarpatice, care va avea loc la finalul perioadei analizate.

Începând cu anul 1829, taxa la exportul de vite în Austria a fost majorată de la 3 lei şi 12 parale la o jumătate de galben pe cap de vită, ceea ce a declanşat protestul din 27 februarie 1833 al consulului austriac. Răspunsul prompt al guvernului Moldovei se întemeia pe dreptul de a stabili taxe la exportul produselor indigene, drept care nu a fost supus nici unei restricții prin tratatele încheiate de Poartă cu puterile europene[44].

Pe 6 iunie 1831, Gheorghe Ruca, vameş de Grozeşti, arată că Nicolache Barbu a plătit vamă pentru „24 de colete de braşovenie, un clopot şi două lăzi cu borviz" pe care le duce de la Braşov la Bârlad, iar pe 30 august negustorul respectiv notează că a dat la vama Moldovei 120 lei, ceea ce reprezintă taxele vamale pentru mărfuri în valoare de 4.000 de lei[45].

La 22 octombrie 1830, Chaim Şain din Fălticeni îi scrie lui Israel Focşăneanu să verifice dacă „mi-ați trecut 196 lei vama pentru 6 teancuri cu 320 piei de iepure şi nu mi s-a scăzut suma din cont"[46].

Pe 4 septembrie 1831, negustorul Varta (pr. Vartan) Saracan din Moldova a plătit poşlina pentru 100 de boi, care vor trece în Austria pe la Prisicani (Prisecani). Cum poşlina a fost plătită probabil la locul de cumpărare, la graniță, „la margine trebuia plătit numai «birul răsurii»"[47], iar pe 24 octombrie acelaşi

[43] Pentru problematica raporturilor vamale ale Moldovei cu celelalte state, în perioada regulamentară, poate fi utilizat studiul lui Adrian Macovei, **Unificarea vamală între Moldova şi Țara Românească**, în *AIIAI*, VIII, 1971, p. 201.

[44] **Ibidem**, p. 204. Referitor la nivelul taxei vamale pentru vitele exportate, adică a poşlinei, există şi alte informații. Astfel, autorii articolului **Finanțele Statului** din **Enciclopedia României**, vol. IV, 1943, p. 738, consideră că nivelul era de 21 de lei vechi, sau de 7 lei şi 77 bani noi. Chiar dacă, informațiile care ne-au fost accesibile ne oferă cifre divergente referitoare la nivelul taxei vamale pentru vitele exportate, aceasta a cunoscut majorări semnificative între perioada de la începutul secolului şi începutul epocii regulamentare.

[45] Constantin A. Stoide şi Ioan Caproşu, **Relațiile economice ale Braşovului cu Moldova. De la începutul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XIX-lea**, Chişinău, Editura Universitas, 1992, p. 261.

[46] I. Kara, **Din istoria comerțului moldovenesc între anii 1829-1831. O corespondență comercială inedită**, în *AIIAI*, IX, 1972, p. 493, nr. 20.

[47] Dumitru Z. Furnică, **op.cit.**, nr. 239, p. 366.

an au fost scutiți de taxe vamale 240 de cai care aparțineau lui Von Zoller aduşi pentru păscut la Avrămeni din Austria[48].

În 1832, prin vama Grozeşti, au trecut un mare număr de oi venite pentru iernatic din Transilvania, care s-au reîntors de unde au venit. Pentru acestea (în număr de 6.347 oi), au fost percepuți 1.002 lei şi 10 parale, goştină şi poşlină pe două luni, iunie şi iulie. Cum nivelul goştinei a fost de 3 parale de oaie, rezultă că aceasta s-a ridicat la 533 lei, 16 parale şi 2 bani. Restul de aproape 469 lei au reprezentat sumele încasate ca poşlină de către vameşii din Grozeşti[49].

Aşa cum am arătat, după adoptarea şi aplicarea Regulamentelor Organice, veniturile vamale au devenit publice, fiind administrate de Vistierie. Din această cauză, informațiile referitoare la această categorii de venituri se regăsesc în actele acestei instituții. În acelaşi timp a continuat, o anumită perioadă de timp, practica arendării acestor venituri.

În anul 1832, vămile Moldovei au fost arendate pentru suma de 463.034 lei vechi (171.045 lei noi), dintr-un total venituri ale Visteriei de 7.0523.65 lei vechi (2.611.987 lei noi)[50], care reprezintă 6,56% din totalul încasărilor.

Veniturile vamale ale Moldovei au fost diminuate şi în această perioadă, ca şi în altele, de fenomenul evaziunii vamale. Astfel în 1832, Cărvăsăria (Vama Centrală) a făcut plângere contra fraților Ştrul şi Şmil Focşăneanu împreună cu alți tovarăşi ai lor din Fălticeni „care au caciordisit (dosit, ascuns) 7 colituri de marfă”. Postelnicia este rugată să ceară Consulatului ca numiții să fie trimişi la Iaşi în această pricină.

Otcupcicul vămilor (arendaşul, administratorul vămii) se plânge de asemenea de paguba care i s-a adus. La 1 iulie 1832, Tribunalul de comerț decide ca numiții să plătească vămii suma de 33.600 de lei[51].

Pe 16 august 1833, negustorul Hereş Vala, care a exportat 100 de boi, prin vămile de la Mărgineni, Rădăuți (pe Prut), Mamornița, Teşeuți şi Prisăcani primeşte o adeverință eliberată de Poşlienia trecerii vitelor peste hotar. În situația respectivă, negustorul a plătit circa 1.300-1.700 lei poşlina (vamă) pentru exportul de animale[52], ceea ce reprezenta o sumă importantă.

În 1834, veniturile vamale au fost de 486.990 lei, dintr-un total de 7.119.728 lei, ceea ce reprezenta 6,84% din totalul veniturilor țării. Veniturile vamale erau a treia sursă de venit după impozitul de 30 de lei, pentru cele 125.020 de familii (în total 3.763.341 şi 60 de bani) şi cel al ocnelor cu 5.799.810 lei[53].

În 1835 au existat mai multe discuții divergente între domnul Mihail

48 **Ibidem**, nr. 240.
49 **Ibidem**, nr. 243, p. 370-371.
50 M.Gh. Dobrovici şi V.I. Feraru, **op.cit.**, p.742.
51 I. Kara, **op.cit.**, p. 943, nr. 20.
52 **Colecția dr. C.I. Istrati (1429-1945)**, Inventar arhivistic, 13, Bucureşti, 1988, p. 162.
53 **Hurmuzaki**, vol. V (1822-1838), Bucureşti, 1994, nr. XIV, p. 48

Sturdza, Adunarea Obştească şi generalul Pavel Kiseleff pe tema bugetului Moldovei pe anul respectiv.

Într-o primă formă, probabil varianta Adunării Obşteşti, totalul veniturilor țării au fost stabilite la 6.611.468 lei, din care Capitația (impozitul pe cap de familie) a fost fixat la 4.454.261 şi 60 bani, patentarii din oraşe 579.810, ocnele de sare 500.000, iar vămile 486.990[54].

În acelaşi timp, domnul a propus un buget deficitar, cu venituri de 6.770.727 lei, dar cu cheltuieli mult mai mari, de 8.595.006, stabilindu-se un deficit de 1.824.279 lei. Cu certitudine, cheltuielile țării au fost exagerate de către Mihail Sturdza.

Ambele bugete întocmite de autoritățile locale au fost comparate de consulul Rusiei țariste la Iaşi, Timkowsky, cu cel întocmit de generalul Pavel Kiseleff, făcându-se şi anumite observații lui Mihail Sturza. Acesta a stabilit veniturile Moldovei la 7.257.242 lei, iar cheltuielile la 7.102.556, realizându-se un excedent bugetar de 136.686 lei.

Interesant este faptul că indiferent de cine a fost întocmit bugetul, veniturile vamale se ridică în toate variantele la 486.990 lei, iar vama la exportul de animale (poşlina vitelor) la 322.717 lei, iar cea de la exportul de cereale (poşlina zaharelelor) la 150.000 de lei. În total, veniturile vamale, indiferent de proveniența lor, se ridică la 959.707 lei[55].

Informațiile finale şi corecte referitoare la bugetul Moldovei pe acest an le găsim în **Sama Visteriei** de pe anul în curs, 1835. Din cele 7.128.861 lei venituri propuse, au fost realizate 6.602.985 lei, din care venituri vamale propuse şi realizate au fost de 486.990 lei, poşlina vitelor a fost de 322.717 lei, iar cea a seului de 7.000 lei. Nu au fost înregistrate informații referitoare la poşlina cerealelor. În total au fost încasați din taxele vamale de diverse tipuri 816.707, care reprezintă 12,37% din totalul veniturilor realizate pe teritoriul Moldovei[56].

Pe baza informațiilor prezentate facem mai multe observații asupra veniturilor bugetare ale Moldovei din anul respectiv. În primul rând, la capitolul venituri, varianta cea mai realistă a fost aceea întocmită de domnitorul Mihail Sturdza, în timp ce varianta întocmită de generalul Pavel Kiseleff a fost mult prea optimistă şi departe de posibilitățile reale ale țării.

În ceea ce priveşte veniturile vamale propriu-zise acestea au fost realizate în întregime, diferențe în minus, între sumele propuse şi cele realizate, existând la poşlina vitelor şi a zaharelei, adică la taxele vamale percepute pentru exportul de vite şi cereale între sumele prognozate şi cele intrate efectiv.

Şi în anul 1836 au existat aceleaşi discuții divergente asupra veniturilor bugetare propuse şi implicit asupra celor aduse de vămi.

---

54 **Ibidem**, nr. XXXIX, p. 80.
55 **Ibidem**, nr. LV, p. 108-110.
56 **Ibidem**, p. 198.

În urma discuțiilor s-au stabilit următoarele venituri totale de 8.195.634 lei, din care veniturile vamale erau de 537.075 lei, poşlina vitelor 382.725 lei, poşlina seului 173.25 lei, iar cea a zaharelei 40.000 lei. În total veniturile obținute prin încasarea diferitelor taxe vamale în anul 1836 au fost de 977.125 lei care reprezentau 11,92% din încasările bugetare ale Moldovei.

În anul 1837, din totalul de 8.198.712 lei venituri ale Moldovei, încasările vamale au adus 537.075 lei, poşlina vitelor 382.725 lei, cea a seului 17.735 lei, iar a zaharelelor 50.000 lei. Totalul încasărilor din diferitele tipuri de taxe vamale, au ajuns la 987.125 lei, sau 12,044% din veniturile Moldovei, pe acest an[57].

Există şi alte informații referitoare la veniturile vamale ale Moldovei din acest an, dar acestea sunt departe de adevăr. Astfel în cartea prințului rus Alexandru Demidov, **Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie**, publicată la Paris în 1840, se menționează nişte venituri ale Moldovei mult subevaluate, cele vamale fiind apreciate la 207.950 lei. Informațiile prezentate de călătorul rus sunt eronate, fiind mult diminuate toate veniturile Moldovei, inclusiv cele vamale[58], şi nu pot fi luate ca bază de discuție.

De altfel, din acest an, am reuşit identificarea unor informații referitoare la taxele vamale, încasate în diferite locuri de pe teritoriul țării. Astfel au fost încasate la exportul spre Austria, pe baza facturii de la vama Fălticeni şi a tarifului de 3%, în iulie 1837, următoarele sume de bani la punctul de trecere a graniței de la Nemirceni: 1.130 lei şi 26 parale, iar prin Horodniceni 80 de lei şi 12 parale.

Pentru aceeaşi perioadă a anului, la importul din Austria prin Nemirceni au fost încasați 1.437 lei şi 22 parale, iar prin Cornu Luncii 1.036 lei şi 3 parale[59].

În anul 1838, din veniturile totale de 7.147.082 lei, vama reprezintă 537.075 lei, poşlina vitelor 382.725 lei, poşlina seului 17.325 lei, iar cea a zaharelelor 50.000 lei. Totalul taxelor vamale pe anul respectiv se ridică la 987.125 lei, care reprezintă 13,81% din veniturile țării[60].

Pe lângă informațiile cu caracter general la nivelul întregii țări, dispunem şi de informații particulare, locale, din acest an. Astfel în luna august 1838, prin portul Galați au fost exportate 6.791 de oca seu şi 200 dramuri, pentru care s-a plătit o poşlină de 3.048 lei şi 30 de parale, la care s-au adăugat o vacă, un mânzat, 17 cai şi 17 oi, pentru care poşlina plătită a fost 300 de lei şi 12 parale[61].

Tot din luna august, dar din anul 1839, dispunem de informații referitoare la poşlina percepută la punctul de trecere a graniței de la Teşeuți (Tişăuți), cu Austria. Astfel, între 1 şi 27 august, prin acest punct de trecere, „schela

---

[57] **Ibidem**, nr. CCLXXIII, p. 588.

[58] Nicolaee Iorga, **Istoria românilor prin călători**, Bucureşti,1981, p. 532.

[59] Dumitru Z. Furnică, **op.cit.**, nr. 251, p. 383-397.

[60] **Hurmuzaki**, vol V, (1822-1838), Bucureşti, 1894, nr. CCCI; p. 636.

[61] Dumitru Z. Furnică, **op.cit.**, nr. 253, 254, p. 399-402, 402.

Teşeuți", au fost exportate în Austria 56 de boi, cinci vaci, o iapă şi 67 de oi, pentru care poşlina a fost în valoare de 1.011 lei şi 11 parale, în timp ce pentru 1.608 boi şi 338 vaci nu au fost încasate taxe, fiind probabil vite străine aduse pentru păşunat în Moldova[62].

Pe 9 şi 10 ianuarie 1840, negustorul Meer Beerşoiu a exportat în Basarabia, prin punctul Rădăuți pe Prut, 595 drobi de sare, care cântăreau 18.348 oca de sare. Deşi în raportul vameşului Costache Victor nu sunt trecute sumele încasate, acestea se pot calcula, dacă vom considera că nivelul tarifului vamal pentru sare nu s-a schimbat din 1823, când era de 4 parale pentru drobul de sare. În aceste condiții s-ar fi încasat taxe vamale în valoare de 2.380 de parale, sau de 59 lei şi 20 parale pentru cantitatea de sare exportata[63].

Ultimele informații referitoare la veniturile vamale ale Moldovei, până la unirea din 1859 cu Țara Românească, le avem din anii 1853-1854. Astfel în anul 1853, dintr-un total de venituri ale Moldovei de 12.579.962 şi 75 bani, vama reprezintă 1.785.210 lei, iar poşlina vitelor 337.302 lei. Nu mai sunt evidențiate sumele obținute din poşlina seului şi a zaharelelor (cerealelor), fiind incluse ori în suma vămii, ori în cea a vitelor. În total taxele vamale ajungeau la suma de 2.122.512 lei, devenind al doilea contribuitor la formarea veniturilor Moldovei după impozitele pe persoană (capitație) şi depăşind veniturile ocnelor de sare, în valoare de 1.750.000 de lei[64].

În anul următor, 1854, au fost obținute aceleaşi venituri, din vamă 1.785.210 lei şi mult mai mici 337.301 lei din poşlina vitelor, dintr-un total de 12.153.962 lei[65].

Perioada primei jumătăți a secolului al XIX-lea se caracterizează şi prin schimbarea concepției generale referitoare la natura veniturilor vamale. Astfel, începând cu adoptarea şi aplicarea Regulamentelor Organice, veniturile vamale s-au transformat din venituri particulare ale Cămării Domneşti, în venituri ale Vistieriei, adică în venituri publice. O anumită perioadă de timp veniturile vamale au fost arendate prin licitație publică, în fața Adunării Obşteşti[66], şi după anul 1832.

Veniturile vamale care au fost încasate în prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost influențate în continuare de anumite fenomene negative cum ar fi: contrabanda, evaziunea vamală, abuzurile vameşilor etc.

Împotriva evaziunii vamale au fost adoptate diferite măsuri cum ar fi: plata taxelor vamale în funcție de factura de cumpărare a mărfurilor, eliberarea

---

62 **Ibidem**, nr. 258, p. 406-407.

63 **Ibidem**, nr. 260, 278, p. 408-413, 413-414.

64 Gheorghe Ghibănescu, **Documente, B (Lucruri). Paralelă între bugetul Moldovei pe anii 1821- 1853-1854**, în *Ioan Neculce,* Buletinul Muzeului Municipal Iaşi, fasc. 7, 1928, nr. LXX, p. 146.

65 **Ibidem**, nr. LXVIII, p. 144.

66 M.Gh. Dobrovici şi V.I. Feraru, **op.cit.**, p. 738.

de chitanțe vamale pentru negustorii ce treceau prin punctul respectiv, înăsprirea controlului etc.

Se poate concluziona că, şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, veniturile vamale au avut o pondere importantă în totalul veniturilor Moldovei, fiind pe locul al treilea sau uneori chiar pe locul al doilea în ordinea importanței financiare în realizarea încasărilor publice.

L'évolution des tarifs et des revenus douaniers sur le territoire de la Moldavie pendant la première moitié du XIXe siècle

Résumé

Dans cette étude, l'auteur analyse l'évolution des tarifs et des revenus douaniers sur le territoire de la Moldavie pendant la première moitie du XIXe siècle.

On a délimite deux étapes évolutives dans l'organisation douanière de la Moldavie jusqu'au moment de l'Union de 1859, l'une entre 1800 et 1831, l'autre entre 1832 et 1859.

Si pendant la première étape les revenus douaniers appartenaient à la „Maison Princière" (c'étaient des revenus personnels du Prince), pendant la deuxième étape ces revenus appartenaient déjà au Trésor public.

On a surpris l'évolution des tarifs et de revenus de ce genre pendant toute la période envisagée.

UN CONTRACT INEDIT REFERITOR LA STUDIEREA LIMBILOR FRANCEZĂ ŞI GREACĂ (1833)

Mihai Murariu

La Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Bacău se păstrează un contract inedit încheiat în 1833[1]. Semnatarii acestuia sunt vistierniceasa moldoveancă Ecaterina Balş şi un preceptor, probabil grec. Dascălul se obliga să-i înveţe pe copiii acesteia limbile franceză şi greacă, în schimbul cazării, hranei şi al unei sume anuale de 150 galbeni, achitaţi anticipat în trei rate.

Înainte de a oferi cititorului xerocopia documentului (scris cu caractere chirilice) şi transcrierea în alfabet latin a contractului (însoţit de un mic glosar), vom trece pe scurt în revistă motivaţia pe care familii bogate o aveau pentru însuşirea celor două limbi.

Încă din timpul regimului fanariot (1711-1821), copiii familiilor înstărite învăţau greaca pentru a accede la o anume poziţie socială. Iată ce aflăm în această privinţă din volumul lui Ion Ghica, **Scrisori către Vasile Alecsandri:** „*Cu domniile fanarioţilor se introdusese în ţară o mulţime de dascaleci (loghiotaţi), ca institutori prin casele boiereşti. Ei învăţau pe coconaşi să vorbească limba Fanarului cu Vodă şi cu marele postelnic, când s-or face mari*”[2].

Contractul la care ne referim (1833) ne face să constatăm că practica studierii „*limbii eleneşti*” nu a încetat în Moldova odată cu abolirea regimului fanariot (1821).

Cât despre limba franceză, încă din timpul regimului amintit, interesul unor boieri moldoveni de a o folosi era foarte viu. Un detaliu semnificativ o ilustrează. La sfârşitul acestui regim, vistiernicul Iordache Roset Roznovanu îşi redacta petiţiile adresate unor diplomaţi străini în limba franceză, urmărind fie o reglementare mai bună a obligaţiilor Moldovei faţă de Imperiul Otoman[3], fie dezvoltarea unei industrii naţionale moldoveneşti, fie unele reforme necesare acestei ţări[4].

Revenind la conţinutul contractului, vom încerca să apreciem valoarea sumei achitate dascălului de vistierniceasa beneficiară a serviciilor acestuia.

---

[1] DJAN Bacău, **Colecţia documente,** Pachet VII, document 23.

[2] Ion Ghica, **Dascăli greci şi dascăli români,** în vol. **Scrisori către Vasile Alecsandri,** Editura pentru Literatură, 1967, p. 151.

[3] Ioan Murariu, **Raporturile economice dintre Moldova şi Imperiul Otoman între anii 1774 şi 1829,** în Carpica, VIII, 1976, p. 290.

[4] Alexandru Gonţa, **Începutul industriei alcoolului în Moldova feudală,** în *AIIAI*, 1971, tomul VIII, p. 145-158.

Pentru anul 1833 nu cunoaştem cu exactitate raportul de valoare dintre galben şi leu. Ştim însă că puţin timp mai înainte, în 1829, un galben olandez valora în Moldova 31 lei şi 20 parale, iar un galben franţuzesc, 31 lei şi 10 parale[5]. Deci, 150 de galbeni valorau atunci circa 4.700 lei. Sumă cu care se puteau cumpăra în Moldova cca. 62 de boi în 1827 şi 57 tone de grâu în 1828[6]. Încercând să explicităm plata dascălului, ea ar fi echivalat, în 1827, *fără a lua în calcul cazarea şi masa*, cu preţul a… cinci boi lunar. Desigur, în 1833, în urma unei oarecare devalorizări a leului în raport cu galbenul, remunerarea dascălului nu avea exact aceleaşi valori, fără însă a fi de natură să-l demotiveze.

Astfel de echivalări subliniază viul interes al unor boieri de a-şi învăţa „coconaşii" cele două limbi, prestaţia preceptorului semnatar fiind mult apreciată, având în vedere drepturile băneşti şi în servicii cu care era recompensat.

*

Anexele prezentului articol oferă cititorului mai întâi xerocopia însăşi a documentului, redactat în alfabet chirilic, şi apoi transcrierea în alfabet latin a contractului, care poartă pecetea particularităţilor moldoveneşti ale limbii române.

G L O S A R

ALCĂTUI (a se) = a se învoi; a se înţelege.
ALCĂTUIRE = obligaţie; însărcinare.
CONDRACT = contract.
ELENEASCĂ (limba) = limba greacă.
GALBEN = monedă de aur de diferite proveniențe.
VADELE = termene de plată; rate.
VISTIERNICEASĂ = soţie de vistiernic (boier moldovean de rang înalt, membru al Sfatului Domnesc).

Un contrat inédit conclu concernant à l'étude des langues français et grec (1833)

Résumé

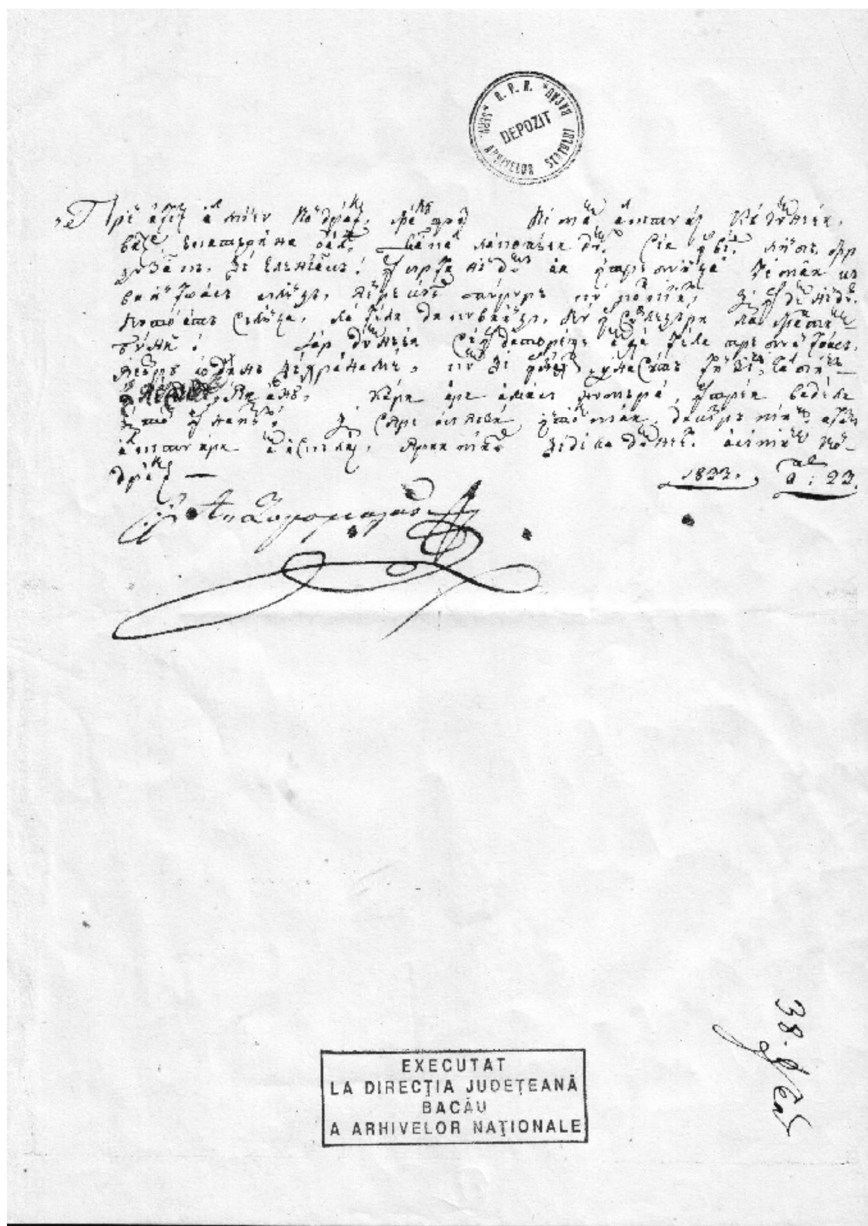
Un contrat inédit (1833) conservé à la Direction Départementale des Archives Nationales de Bacău porte sur l'intérêt des familles aisées de faire apprendre à leurs enfants le langue français et la langue grec.

Les conditions du contrat révèlent le fait que le prestation du précepteur sollicité est très bien appréciée, vu la récompense importante dont il bénéficie: elle équivant au prix de quelques bœufs par mois, **nourriture et hébergement non compris**.

---

[5] Ioan Murariu, **Preţurile cu care se vindeau unele mărfuri în Moldova la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea,** în *Carpica*, VII, 1975, Anexa nr. 2, p. 147.
[6] **Ibidem,** p. 128 şi 135.

Anexa nr. 1

D.J.A.N. Bacău, **Colecția Documente**, P. VII, doc nr. 23

Anexa nr. 2[7]

„Prin acest al mieu condract facu ştiut că m-am alcătuit cu dumne<a>ei vistier<niceasa> Ecaterina Balş dascăl la copiii dum<neaei> să-i învăţ limbă franţuzască şi elenească, însărcinându-mă a întrebuinţa ce<a> mai cuviincioasă sălinţă, petrecând purure cu copchiii şi îndemnându-i cu toată sălinţa la celi di cuviinţă cu însufleţări la faptile buni. Iar dumne<a>ei să îndatoreşti a-mi da celi trebuincioasă pentru odihnă şi hrana me, cum şi …………[*] una sută cinzăci galbini pi anu, cari ari a mi să număra în trei vadeli, şi tot înainti. Şi spre a să păzi întocmai di cătră mini această alcătuire am iscălit, priimind şi de la dumne<a>ei asămine condract.

1833, apr<ilie> 23”.

(Semnătură indescifrabilă).

[7] Completările dintre parantezele unghiulare aparţin autorului, M. M.
[*] = cuvânt ilizibil.

PERCEPȚIA PUBLICĂ ROMÂNEASCĂ ASUPRA RUSIEI ŞI A POLITICII SALE ÎN VREMEA RĂZBOIULUI NEATÂRNĂRII. UNELE CONSIDERAȚII

Gheorghe-Florin Ştirbăț

Fără a absolutiza rolul preponderent al factorilor externi care, într-o anumită accepțiune[1], ar fi grevat asupra transformărilor politice interne ale României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu le putem omite, totuşi, un anumit rol în influențarea opțiunilor opiniei publice şi ale oamenilor politici români în epoca Războiului Neatârnării.

În cadrul relațiilor externe ale României, aferente perioadei menționate, raporturile cu Rusia ocupă un loc important. Interesele geostrategice ale puternicului vecin de la Răsărit impuneau diplomaților de la Petersburg promovarea unei politici externe care a avut drept coordonate definitorii zona Balcanilor şi Strâmtorile. Era inevitabil astfel ca politica externă a Rusiei să înregistreze rezonanțe puternice în mediul politic şi public românesc. Ele vor contribui la conturarea, în contextul complicat al raporturilor româno-ruse de la 1877-1878, a unei percepții colective asupra Rusiei şi a scopurilor urmărite de ea[2].

În funcție de interesele urmărite de cei doi parteneri şi de intensitatea cu care Rusia şi-a promovat imperativele de politică externă, relațiile româno-ruse au cunoscut o evoluție oscilantă, de la o relativă apropiere începută după 1866 către o confruntare deschisă în perioada paroxistică a crizei orientale de la 1877-1878[3].

---

[1] Pentru o detaliată expunere a punctului de vedere conform căruia transformările politice interne ale unui stat sunt dictate de „înrâuririle” elementelor externe, a se vedea, A.D. Xenopol, **Războiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra Țărilor Române**, 2 vol., Iaşi, 1880.

[2] Acest aspect al relațiilor româno-ruse în epoca Războiului de Independență constituie tematica unei cercetări personale mai ample, de perspectivă. În sensul prezentului demers, ne vom mărgini la a schița doar anumite aspecte generale care privesc maniera în care factorii politici români precum şi opinia publică s-au raportat la acțiunile politicii ruseşti în intervalul 1877-1878.

[3] Dacă imediat după lovitura de stat care a condus la înlăturarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, Rusia a pus în discuție pe cale diplomatică rațiunea menținerii Unirii Principatelor, alegerea noului domn, Carol de Hohenzollern, la care marea împărăție slavă a consimțit în virtutea relațiilor ei amicale cu Prusia, a făcut ca relațiile româno-ruse să înregistreze în proximitatea izbucnirii crizei orientale din 1875, „un stadiu pozitiv de dezvoltare”; a se vedea, în acest sens, Dan Berindei, **Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)**, Bucureşti, Editura Albatros, 1995, p. 162.

Atitudinea urmată de Rusia după înfrângerea în Războiul Crimeeii din 1853-1856 a fost una de temporară *reculegere*, după expresia cancelarului rus Gorceakov, pentru ca ulterior să-şi reia acelaşi plan de impunere hegemonică în sud-estul european[4]. Energia necesară continuării programului politic de inspiraţie petroviană era furnizată de suportul ideologic al panslavismului[5] unor intelectuali ruşi precum Aleksei Homeakov, fraţii Constantin şi Ivan Aksakov, Ivan Kireevski, bazat pe ideea mesianică rusă, conform căreia poporului rus, ca popor ales, să continue tradiţia grandorii romane şi bizantine sub forma celei de-a Treia Rome, îi revenea misiunea istorică de a-i elibera de sub dominaţia Porţii şi de a-i coagula într-un model statal-naţional pe toţi slavii şi creştinii pravoslavnici din Răsărit[6]. În acest scop, diplomaţia de la Sankt Petersburg a desfăşurat o vie activitate menită a scoate Rusia din izolarea în care se afla după insuccesul în faţa coaliţiei Puterilor din 1853-1856 şi pentru a-i recâştiga poziţia în concertul Marilor Puteri. Într-o primă etapă, oficialii ruşi, pentru a pulveriza unitatea blocului statelor învingătoare în 1856 şi a obţine anularea clauzelor defavorabile lor din Tratatul de la Paris, s-au folosit de apropierea de Franţa, racordându-şi politica la cea promovată de Napoleon al III-lea, mimând un acord asupra programului politic al împăratului francez bazat pe principiul naţionalităţilor şi consimţind în acest sens la constituirea unui stat naţional românesc în vecinătatea sa. Ulterior, atitudinea de neutralitate binevoitoare a Rusiei în războiul care a opus Prusia, Franţei şi politica sa de apropiere faţă de prima, determinată de interesele lor comune[7], a dat satisfacţie imperiului ţarilor prin faptul că, prin mijlocirea cancelarului Bismarck, la Conferinţa Strâmtorilor din martie 1871, Rusia obţinea anularea anumitor clauze ale Tratatului de Pace de la Paris care îi permitea să deţină o flotă în Marea Neagră şi să-şi refacă

[4] Dimitrie A. Sturdza, **Europa, Rusia şi România**, ed. Emil Ţârcomnicu, Lucian David, Bucureşti, Editura Etnologică, 2005, p. 34.

[5] Criza politică din Balcani (1876-1878) a determinat o activizare a panslavismului rusesc, până atunci „un sentiment vag, cu excepţia câtorva mici cercuri de intelectuali”. Comitetele panslaviste au trimis în sprijinul populaţiilor din Balcani circa 5000 de voluntari ruşi şi aproximativ 800 de foşti ofiţeri. Cf. Nicholas V. Riasanovski, **O istorie a Rusiei**, trad. de Areta Voroniuc, ed. îngrijită, note şi postfaţă de Mihai Cojocariu, Iaşi, Institutul European, 2001, p. 401.

[6] Bogdan Silion, **Rusia şi ispita mesianică: religie şi ideologie**, Bucureşti, Editura Vremea XXI, 2004, p. 64.

[7] Pentru izolarea Franţei, şi apropierea de Rusia, abila diplomaţie a cancelarului Bismarck a urmărit să supradimensioneze pericolul revoluţionar de inspiraţie franceză pentru Puterile „tradiţionale” şi suveranii legitimi, sugerând o alianţă a Germaniei, Rusiei şi Austro-Ungariei; a se vedea, în acest sens, Serge Berstein, Pierre Milza, **Istoria Europei**, trad. de Monica Timu, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Ovidiu Pecican, vol. IV, Iaşi, Institutul European, 1998, p. 182.

arsenalele şi fortificaţiile pontice[8].

Un pas înainte în materializarea scopurilor sale anexioniste în sud-estul european, de natură a-i reface prestigiului său anterior, l-a constituit cooptarea Rusiei în „Alianța celor Trei Împărați”, alături de Germania şi Austro-Ungaria, structură politico-militară creată în 1873 şi menită a impune preeminenţa celor trei Imperii în Europa[9]. Din acest moment, curțile nordice împreună cu Dubla Monarhie vor încerca să-şi precizeze pozițiile privind direcţiile lor de interes politico-strategic. Din acest punct de vedere, înțelegerile germano-ruse, într-o primă fază, ulterior şi cele austro-ruse, îşi vor pune amprenta asupra evoluției evenimentelor şi a configuraţiei balcanice. În acest registru se înscriu tatonările de tipul „misiunii Radowitz” de la Sankt Petersburg din februarie-martie 1875[10] sau sugestia de sprijinire a unei eventuale intervenţii unilaterale ruseşti în Balcani de către Germania, în schimbul disponibilității țarului de a garanta drepturile împăratului german asupra Alsaciei şi Lorenei[11].

Răscoala din Herțegovina şi Bosnia din 1875, cauzată, alături de excesiva fiscalitate otomană şi de condiționări politice interne şi externe, a îmbrăcat treptat aspectul unei revolte naționale a popoarelor balcanice îndreptată împotriva Turciei, prin implicarea în cursul anului 1876 a revoluționarilor bulgari coordonaţi de Comitetul de la Bucureşti, a Serbiei şi a Muntenegrului[12]. Noul episod al chestiunii orientale, în cadrul căruia Rusia a interpretat un rol determinant prin instigarea şi întreținerea stării de revoltă antiotomană a populațiilor balcanice şi prin coordonarea acțiunilor voluntarilor ruşi, aspecte intuite de altfel şi în mediile politice româneşti[13], a oferit „Alianței celor Trei

[8] Teodor Pavel, **Între Berlin şi Sankt Petersburg. Românii în relațiile germano-ruse în secolul al XIX-lea**, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 150.

[9] **Ibidem**.

[10] Scopul misiunii germane în Rusia *pare* să fi constat în avansarea unei propuneri către oficialii ruşi privind colaborarea celor două imperii la o împărțire a sud-estului european. Sugestii pe această temă oferea şi prestigiosul *Augsburger Allgemeine Zeitung* din 13 februarie 1874 care avansa chiar ipoteza unei împărțiri a Austro-Ungariei între cele două Puteri nordice; **Ibidem**, p. 155.

[11] F.G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, **Istoria universală. Evoluția lumii contemporane**, vol. III, trad. de Maria Cazanacli şi George Anania, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 210.

[12] Stevan K. Pavlowitch, **Istoria Balcanilor: 1804-1945**, trad. de Andreea Doica, prefață de Lucian Leuştean, Iaşi, Editura Polirom, 2002, pp. 108-109.

[13] Acțiunile Rusiei de incitare şi întreținere a revoltei antiotomane au fost coordonate din consulatele ei din Dalmația; a se vedea, **Memoriile Regelui Carol I al României – de un martor ocular**, ediție şi indice de Stelian Neagoe, vol. III, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1995, p. 17. În discursul rostit în şedința din 11/23 decembrie 1876 a Conferinței de la Constantinopol, ministrul de Externe otoman Safvet Paşa interpreta evenimentele care au marcat redeschiderea chestiunii orientale la 1875 drept expresii ale

Împăraţi” speţa care le-a determinat priorităţile şi modelat conduitele politice. În directă legătură cu evenimentele din Balcani, tratativele ruso-austriece, încurajate şi de diplomaţia arbitrală a cancelarului Bismarck, s-au finalizat prin încheierea acordului de la Reichstadt, care propunea un algoritm conform căruia, în eventualitatea înfrângerii Porţii, Austro-Ungaria ar fi primit Bosnia şi Herţegovina, iar Rusia, sud-vestul Basarabiei, unele teritorii din Asia Mică şi portul Batum[14].

Combinaţiile diplomatice astfel realizate, precum şi încercările eşuate ale Marilor Puteri de a impune încetarea ostilităţilor pe frontul balcanic şi de a îndupleca Poarta să adopte reforme vor crea pentru Rusia posibilitatea unei intervenţii militare unilaterale „în favoarea creştinilor ortodocşi din Imperiul Otoman”. Astfel, erau încununaţi cei douăzeci de ani de preocupări febrile ale diplomaţiei ţariste pe parcursul cărora a urmărit să provoace „defecţiunea finală” a puterilor garante care renunţau la 1877 la principiile „diplomaţiei concertate”, lăsând mână liberă Rusiei în dezlegarea chestiunilor Orientului[15].

Raporturile politico-diplomatice şi militare ale României cu Rusia au fost dictate, în noile condiţii generate de evoluţia crizei orientale, de stringenta problemă care, în optica guvernanţilor români, era determinată de necesitatea obţinerii recunoaşterii neutralităţii teritoriului român de către Marile Puteri, deziderat contrar intereselor intervenţioniste ale Rusiei împotriva Imperiului Otoman.

Pe fondul agravării situaţiei militare de la sud de Dunăre, opinia publică românească resimţea presiunea sporită a Rusiei, trupele ţarului concentrându-se la frontiera Basarabiei şi făcând demonstraţii provocatoare[16]. Manifestând un interes excepţional relativ la soluţionarea în interes propriu a noii etape a chestiunii orientale, care să extindă influenţa politică a Rusiei în Balcani, tendinţă cunoscută de altfel de cercurile politice româneşti[17], ruşii informau, în

---

unei „vaste conspiraţiuni”, orchestrată din exterior, sugerând astfel implicarea Rusiei. Conform scenariului, acţiunile insurecţionale începute în Herţegovina, sprijinite financiar şi uman dinspre Serbia şi Muntenegru, făceau parte dintr-un plan mai vast prin care, sub pretextul „unei lupte de rase şi religiune”, se urmărea extinderea valului de revolte asupra Bulgariei şi asupra celorlalte popoare balcanice supuse Porţii. A se vedea, *Curierul*, an V, nr. 7/27 ianuarie 1877, p. 1-2.

[14] **România în relaţiile internaţionale 1699-1939**, coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 260-261.

[15] Gheorghe Cliveti, **România şi Puterile Garante 1856-1878**, Iaşi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 1988, p. 210.

[16] Titu Maiorescu, **Discursuri parlamentare cu priviri asupra desvoltării politice a României sub domnia lui Carol I**, vol. II, **1876-1881**, Bucureşti, Editura Librăriei Socec et Co., 1897, p. 20-21.

[17] Se pare că ministrul de Externe al României, M. Kogălniceanu, deţinuse anumite informaţii incomplete în legătură cu hotărârile acordului ruso-austriac de la Reichstadt

decembrie 1875, prin vocea reprezentantului diplomatic la Constantinopol, generalul Ignatiev, pe agentul român din capitala Imperiului Otoman, Gheorghe Filipescu, că Rusia, în eventualitatea unui conflict cu Poarta, va ocupa România, drept garanție[18]. Vestea a creat o puternică impresie la București, diplomația rusă sondând astfel intențiile și reacțiile guvernului român privind atitudinea acestuia față de un eventual conflict ruso-turc, cunoscându-se neutralitatea pe care o promova executivul conservator[19].

Dezavantajată în materializarea planurile sale, Rusia s-a străduit să determine guvernul prezidat de Lascăr Catargiu să părăsească neutralitatea față conflictul din Balcani[20], în acest scop încadrându-se, la începutul anului 1876, misiunea unor emisari precum corespondentul unui ziar englez, Mac Cagan și a unui american, Schyler, la București[21]. Politica promovată de cabinetul conservator, una extrem de rigidă din perspectivă rusească, nemulțumea cercurile diplomatice petersburgheze, în fața cărora evenimentele din Balcani le deschideau perspective avantajoase de acțiune.[22]

În această atmosferă de apăsătoare incertitudini privind perspectivele evoluției crizei orientale și a raporturilor bilaterale cu Rusia, România, consecventă tacticii de a încheia convenții comerciale cu cât mai multe state, de preferință Mari Puteri limitrofe, ca expresie a stării *de facto* a independenței, a intensificat, în acest sens, negocierile cu partea rusă. Intuind mobilurile politice ale demersului românesc, negociatorii ruși au refuzat într-o primă fază, pentru a menaja susceptibilitățile Porții, să semneze proiectul de convenție, solicitând ca el să fie înaintat spre dezbatere Parlamentului român și contrasemnat de ministrul de Finanțe[23]. Oficialii români au interpretat gestul ca o nerecunoaștere

---

din 1876, intuind scopurile anexioniste ale Rusiei asupra Basarabiei. A se vedea, în acest sens, Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, **Domnia lui Carol I**, vol. I, **1866-1877**, București, Editura Vremea, 1937, p. 340.

[18] Titu Maiorescu, **op.cit.**, p. 20-21.

[19] Chestionând pe marginea politicii externe a guvernului Lascăr Catagiu, consulul general al Rusiei, Zinoviev, i-a întrebat pe oficialii români: „*Ce atitudine va avea România în viitoarea criză orientală*”? Cf. **Ibidem**.

[20] În contextul generat de concentrarea de trupe otomane la Vidin și de iminența unei ocupații militare, fie rusești, fie otomane, primul-ministru Lascăr Catargiu a elaborat la 4/16 ianuarie 1876 o notă circulară adresată agenților diplomatici români acreditați pe lângă Marile Puteri prin care erau autorizați să le informeze cu privire la dorința guvernului român de a-și păstra neutralitatea și de a o apăra cu armele în situația unei invazii străine. Pe larg, a se vedea, N. Corivan, **Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței României**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 29-31.

[21] A.D. Xenopol, **op.cit.**, p. 331.

[22] N. Corivan, **op.cit.**, p. 30.

[23] Keith Hitchins, **România 1866-1947**, trad. de G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1996, p. 54.

a capacităţii ţării lor de a încheia astfel de acte juridice cu diferiţi subiecţi de drept internaţional şi au ripostat, solicitând, drept condiţie de valabilitate a actului, semnarea lui de către ministrul de Externe, Gorceakov, cu depline împuterniciri din partea ţarului Alexandru al II-lea[24]. Acest moment a fost depăşit prin semnarea de către ambele părţi a convenţiei comerciale la 27 martie 1876[25], precumpănind în logica diplomaţiei petersburgheze argumentul strategic al utilizării căilor de comunicaţie româneşti în scopul ajutorării sârbilor şi a muntenegrenilor împotriva Turciei[26].

Înlocuirea conservatorilor şi impunerea la guvernare a cabinetului coaliţiei liberale de la Mazar Paşa în frunte cu Manolache Costache Epureanu la 27 aprilie 1876 nu a adus, la nivel declarativ, modificări în ceea ce priveşte conduita României privind criza din Balcani, neutralitatea rămânând cuvântul de ordine. Se remarcă, în schimb, o mai vie acţiune diplomatică menită a o asigura printr-un exerciţiu politic bine formulat şi aplicat[27].

Venirea în funcţia de premier a lui Ion C. Brătianu la 24 iulie 1876 va coincide cu o mai justă percepere a scopurilor anexioniste ale Rusiei, mai ales în urma vizitelor pe care premierul român le-a efectuat în Transilvania şi Rusia. Acestea au constituit oportunităţi de informare prin care liderul liberal a dedus, din chiar întrevederea cu împăratul Francisc Joseph, că dubla monarhie, în virtutea acordului de la Reichstadt, intenţiona să acorde Rusiei preemţiunea în rezolvarea crizei orientale, ceea ce echivala cu o intervenţie unilaterală a armatei ţarului împotriva Porţii[28].

---

[24] **Ibidem**.

[25] Ion Bălăceanu, ministrul de Externe al României în momentul încheierii convenţiei comerciale cu Rusia, oferă, în ale sale memorii, informaţii legate de culisele încheierii documentului menţionat. El relatează că negocierile cu agentul Rusiei, Zinoviev, s-au desfăşurat în cele mai bune condiţii, proiectul de convenţie fiind definitivat uşor. Neînţelegerile au apărut în momentul în care Bălăceanu l-a întrebat pe omologul său când credea că va primi patenta imperială de împuternicire pentru a putea semna documentul. La răspunsul acestuia că patenta nu urma a fi semnată de Ţar, ci de cancelarul Gorceakov, Bălăceanu l-a informat că în situaţia respectivă, convenţia nu putea fi încheiată întrucât scrisorile sale de împuternicire erau semnate de domnitorul Carol I. Mai mult, ministrul de Externe l-a rugat pe reprezentantul român la Petersburg, Gheorghe Filipescu să-l informeze pe cancelarul Gorceakov că lipsa formei oficiale reprezenta şi o încălcare a demnităţii suveranului român. Deşi în final actul a fost semnat cu respectarea formelor cerute, Bălăceanu atribuie tergiversarea momentului vinei agentului Filipescu care n-ar fi comunicat lui Gorceakov mesajul superiorului său de la Externe. A se vedea, pe larg, Ion Bălăceanu, **Amintiri politice şi diplomatice 1848-1903**, trad. din limba franceză, note şi comentarii de Georgeta Filitti, Bucureşti, Editura Cavallioti, 2002, p. 182.

[26] Keith Hitchins, **op.cit.**, p. 54.

[27] Gheorghe Cliveti, **op.cit.**, p. 217.

[28] Dan Berindei, **op.cit.**, p. 172.

Anticipând deci mutarea decisivă a Rusiei, care urma să-i conducă armatele spre inima Balcanilor, Brătianu, în colaborare cu Domnitorul Carol I, a inițiat un plan menit a-i aduce apropierea de ea, sub forma încheierii unei convenții de tranzit a trupelor acesteia pe teritoriul românesc, urmată ulterior chiar de o colaborare militară împotriva Porții. Cu aceste scopuri întreprindea primul-ministru vizita din 29 septembrie 1876 de la Livadia, în Crimeea. Împăratul Alexandru al II-lea îl informă asupra hotărârii Rusiei de a declara război Turciei[29]. Prilejul întrevederii de la reşedința de vară a țarului a fost folosit de premierul român pentru a-i informa pe oficialii ruşi asupra necesității semnării unei convenții de tranzit a armatelor ruseşti spre teatrul de operațiuni militare din Balcani, inițiativă la aflarea căreia Rusia îşi dezvăluia tendințele agresive.[30] El asigura pe omologii ruşi de sentimentele de solidaritate ale românilor cu soarta creştinilor balcanici, însă se lovi de intransigența cancelarului Gorceakov la dorința părții române de a încheia un tratat politic, acesta limitându-se doar la încheierea unei convenții militare[31]. Chestiunea Basarabiei a fost, de asemenea, ridicată de premierul liberal, însă nu a fost dezbătută în amănunt[32], datorită atitudinii lui Gorceakov care nu a dorit să detalieze subiectul, nedorind ca, prin dezvăluirea pretențiilor ruseşti, să acutizeze şi mai mult polemica, într-un moment în care Rusia avea nevoie de concursul României[33]. Brătianu i-a expus oficialului rus dorințele României în sensul încheierii unui tratat de la stat la stat, o convenție de trecere a trupelor ruseşti şi garantarea teritoriului României, însă acesta nu s-a angajat cu nimic, mărginindu-se a face promisiuni de ordin general că țara nu va regreta nimic din colaborarea cu Rusia[34]. Astfel, discuțiile de la Livadia sugerau factorilor politici români anumite intenții suspecte ale Rusiei în privința Basarabiei, dar şi dorința

[29] A.D. Xenopol, **op.cit.**, p. 333.

[30] Xenopol face referire la celebrul dialog dintre primul-ministru Ion C. Brătianu şi ministrul de Externe rus, Gorceakov, în care, la amenințarea înaltului demnitar imperial proferată la auzul intenției României de a riposta armat încercării de parcurgere a teritoriului său, în absența unei convenții speciale – „*Veți fi striviți!*”, Brătianu i-a replicat „*Striviți, dar stimați*”. Respectivele declarații confirmă raporturile tensionate dintre cei doi parteneri de negocieri, cu puțin timp înainte de declanşarea războiului ruso-turc; **Ibidem**.

[31] Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, **op.cit.**, p. 372.

[32] În memoriile sale, I. Bălăceanu pretindea că Brătianu îi destăinuise faptul că la Livadia cancelarul Gorceakov a pretins Basarabia, a cărei importanță pentru Rusia era mai mult de ordin principial şi mai puțin teritorial, întrucât, pentru prima dată în istoria sa, aceasta fusese silită la 1856 să cedeze o parte a teritoriului său, recuperarea ei constituind pentru țarul Alexandru al II-lea „*o datorie pioasă către tatăl său*”, Nicolae I. Cf. Ion Bălăceanu, **op.cit.**, p. 201-201.

[33] A.D. Xenopol, **op.cit.**, p. 333.

[34] Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, **op.cit.**, p. 372.

acesteia de a ajunge la un aranjament cu România[35].

Necesitatea încheierii unei convenţii privind tranzitarea teritoriului român de către trupele ruseşti era resimţită stringent la Bucureşti. Temerea unei părţi a clasei politice româneşti era legată de posibilitatea pierderii garanţiilor de neutralitate conferite României în virtutea Tratatului de Pace de la Paris din 1856, care ar fi deschis calea Rusiei către anexarea sudului Basarabiei. Semnalele care veneau din exterior, în special de la cancelarul Bismarck, îndemnau pe domnitorul Carol I la o politică de echilibru între cei doi virtuali combatanţi, Rusia şi Turcia. „Nefavorizând" pe ruşi, domnitorul era sfătuit să „se raporteze la datoriile sale faţă de Poartă ca la nişte datorii de bună cuviinţă şi să se păzească de a se ciocni cu forţa", însă să realizeze o înţelegere cu Rusia în forma încheierii unei convenţii „decât să se dea pradă ei"[36].

Referitor la atitudinea pe care trebuia să o adopte România faţă de un eventual război ruso-turc, majoritatea oamenilor politici români, fie conservatori, precum Lascăr Catargiu, P.P. Carp, fie „centrişti" precum Dimitrie Ghica şi Vasile Boerescu, fie liberali, inclusiv Ion C. Brătianu şi Mihail Kogălniceanu, într-o primă etapă, Ion Ghica şi Dimitrie A. Sturdza, se pronunţau pentru neutralitate, insistând pentru menţinerea garanţiei colective a Marilor Puteri[37]. Argumentele uzitate de oamenii politici români, în sprijinul respectivei politici, luau în calcul imposibilitatea materială şi militară a României de a rezista nici unuia dintre beligeranţi, fie Rusia sau Turcia, dezinteresul României pentru război, interesul imediat impunând respectarea dispoziţiilor Tratatului de la Paris şi sprijinul Puterilor Garante. Consiliul de Coroană convocat la 1 aprilie 1877 a impus pe ordinea de zi tocmai stabilirea atitudinii ţării faţă de un eventual război ruso-turc şi oportunitatea încheierii unei convenţii de tranzit a trupelor ruseşti prin România. O parte dintre oamenii politici prezenţi precum C. Bosianu, Dimitrie Ghica, Mihail Kogălniceanu, Manolache Costache Epureanu, C.A. Rosetti, I.C. Brătianu, cu anumite nuanţe, au optat pentru încheierea unui acord cu Rusia care să nu implice şi colaborarea militară a României. Dimpotrivă, Ion Ghica şi Alexandru Golescu s-au pronunţat pentru o neutralitate absolută, fără încheierea vreunei convenţii cu Rusia, considerată a fi contra tratatelor şi de natură „a desfiinţa baza noastră politică", Tratatul de la Paris[38]. Aceeaşi politică era afirmată şi de Dumitru Brătianu în articolele sale publicate în oficiosul liberal, *Românul*. Constatând „starea mizeră mai cu seamă a finanţelor nostre şi cu mica noastră armată aşa de puţin pregătită a intra în campanie", omul politic liberal recomanda „să ne ţinem

[35] **Ibidem**.
[36] Cf. Gheorghe Cliveti, **op.cit.**, p. 222.
[37] C. Gane, **P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării**, vol. I, Bucureşti, Editura Ziarului „Universul", 1936.
[38] Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, **op.cit.**, p. 352.

în cercul unei stricte neutralități” care caracteriza conduita României de la declanşarea conflictului din Balcani[39]. Mai mult, în broşura **Uă datorie de conştiință către țara mea**, D. Brătianu solicita ca armata română să se retragă în munți şi să nu ofere nici un ajutor ruşilor[40]. O abordare deosebit de pertinentă a chestiunii oferea Mihail Kogălniceanu. El afirma tranşant că, în cazul unei victorii ruseşti împotriva turcilor, diplomația țarului va solicita Basarabia. În principiu, era împotriva unei cooperări militare cu Rusia, însă o eventuală invazie otomană care ar transforma teritoriul românesc în teatru de război, ne-ar fi adus forțat colaborarea cu Rusia[41].

Factorul mobilizator în sensul acesta a fost domnitorul Carol I care, în virtutea tradiției şi onoarei dinastice refractară oricărei subordonări față de Imperiul Otoman şi a calcului politic pragmatic, a reuşit să coaguleze în jurul proiectului său privind colaborarea cu Rusia în vederea obținerii independenței[42], gruparea politică în frunte cu liderul liberal I. C. Brătianu[43].

Discuțiile româno-ruse pentru încheierea convenției de trecere a trupelor țariste au debutat încă din cursul anului 1876. La 15 noiembrie 1876, consilierul de ambasadă de la Constantinopol, Aleksandr Ivanovici Nelidov, însoțit de Mihai Cantacuzino, soseau clandestin în Bucureşti, sub numele de „Alexandrescu”, un presupus proprietar din Basarabia şi „Corschi”, venind de la Odessa prin Ungheni şi cazându-se la un hotel[44]. Nelidov urma să-i înmâneze primului-ministru Brătianu o scrisoare din partea lui Ignatiev. Discuțiile purtate la Ministerul de Finanțe au pus în lumină dorința premierului român de a încheia cu Rusia un tratat de la stat la stat, însă, în lipsa plenipotenței diplomatice a consilierului rus, pe care Brătianu o revendica ca o condiție indispensabilă începerii tratativelor, s-a mulțumit doar cu anumite discuții de principiu. Intenția liderului liberal consta în a sonda adevăratele intenții ale Rusiei în privința Basarabiei. Omologul rus, la întrebarea premierului român dacă i-ar putea garanta că după război Rusia nu va pretinde Basarabia,

[39] *Românul*, an XXI, vineri 8 aprilie 1877, p. 312.

[40] Constantin Bacalbaşa, **Bucureştii de altă dată**, vol. I, **1871-1884**, ediția a II-a, Bucureşti, Editura Ziarului „Universul”, 1935, p. 199.

[41] Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, **op.cit.**, p. 352.

[42] Decizia colaborării cu Rusia în vederea obținerii independenței fusese luată de către Carol I cu mult înaintea semnării convenției româno-ruse. În ianuarie 1877, într-o scrisoare adrestă tatălui său, domnitorul scria: „*Bărbații politici de aici sunt mult mai îngrijați decât mine asupra urmărilor unui război ruso-turc şi asupra viitorului României pe care eu mi l-am schițat de la început: a încheia o convenție militară cu Rusia şi, de va fi nevoie, a ne bate cu ruşii contra turcilor*.” Cf. **Ibidem**, p. 349.

[43] **Ibidem**, p. 199.

[44] N. Iorga, **Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice şi stări de spirit**, Bucureşti, Cultura Națională, 1927, p. 61-62.

răspundea: „Rusia va îndepărta de la România toate pericolele şi atacurile ce s-ar putea îndrepta asupra ei de pe urma încheierii acestei convenţii şi că ea garantează siguranţa şi individualitatea politică a statului român în marginile lui actuale dacă ar putea fi ameninţată de pe urma trecerii trupelor ruseşti”[45]. După cum va recunoaşte ulterior în memoriile sale[46], Rusia oferea României numai o garanţie faţă de agresiunile Imperiului Otoman[47].

Discuţiile pe marginea proiectului de convenţie propus de Rusia, prin intermediul secretarului ei diplomatic, sugerau factorilor de decizie români anumite indicii asupra intenţiilor partenerilor ruşi, paragraful conform căruia Rusia se angaja „a menţine şi a apăra integritatea actuală a României pentru tot timpul cât va ţinea războiul”, lăsând să se întrevadă posibilitatea ca Rusia, invingătoare contra Turciei, să se considere eliberată de această obligaţie şi de a anexa o parte a teritoriului românesc. În cele din urmă, hotărârea premierului Ion C. Brătianu de a nu se înfăţişa Camerelor cu un astfel de proiect, l-a determinat pe Nelidov să renunţe la respectivul paragraf, mimând dezinteresul pentru chestiunile care ţin de redactare[48]. Mai mult, negociatorul rus a utilizat un întreg sistem de tactici de manipulare împotriva părţii române în scopul de a-i înlătura orice suspiciune privind adevăratele scopuri ale Rusiei, recurgând chiar la unele gesturi puţin obişnuite pentru a-şi disimula adevăratele intenţii anexioniste[49]. Finalitatea discuţiilor nu s-a concretizat în parafarea unei convenţii, atât datorită lipsei plenipotenţei diplomatului rus, cât şi ca urmare a unei atitudini încă prudente a şefului executivului român, interesat mai curând a observa evoluţia evenimentelor internaţionale. Totuşi, în principiu, se realizase o oarecare înţelegere cu Rusia.

Tatonările ruso-române au continuat şi în perioada următoare. În decembrie 1876, colonelul rus de Stat Major, Bobrikov, a descins de la cartierul general al Marelui Duce Nicolae din Chişinău la Bucureşti, pentru a trata cu domnitorul Carol modalităţile practice de tranzit al trupelor ruseşti. Nici de această dată factorii politici români nu s-u angajat în mod oficial, Carol fiind decis să aştepte, în prealabil, finalizarea Conferinţei de la Constantinopol.[50]

---

45 **Ibidem**.

46 **Souvenirs d'avant et d'après de guerre de 1877-1878**, în *Revue des Deux Mondes*, LXXXV/1915, tome 28, 15 iulie.

47 **Ibidem**.

48 A.D. Xenopol, **op. cit.**, p. 34.

49 Relatându-i lui Bălăceanu anumite aspecte ale negocierilor româno-ruse pentru încheierea convenţiei de tranzit, Brătianu evoca scena în care, determinat de lipsa de încredere pe care premierul român o manifesta faţă de promisiunile pacifiste ale Rusiei, Nelidov a izbucnit pur şi simplu în plâns mimând dezolarea provocată de neîncrederea părţii române. A se vedea, Ion Bălăceanu, **op.cit.**, p. 193.

50 Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, **op.cit.**, p. 349.

Paralel cu desfăşurarea tratativelor secrete româno-ruse, opinia publică românească era atrasă tot mai mult de curentul neutralist, reticent la orice tranzacție în favoarea unuia sau altuia dintre cei doi beligeranți care se prefigurau, Rusia sau Turcia. În special presa de opoziție îşi exprima speranța că, la Livadia, I.C. Brătianu nu contractase nici un angajament față de Rusia, această prerogativă fiind de competența Corpurilor Legiuitoare. Participarea la război de partea uneia dintre forțe nu făcea altceva decât „să rupem singuri tractatul din Paris şi Europa nu mai are nici un angajament către noi”[51]. Însă, în eventualitatea în care România ar fi optat pentru o alianță care ar fi ieşit victorioasă din război, atunci singura pretenție legitimă a României ar fi fost recunoaşterea independenței de către toate Marile Puteri, condiție anevoios de îndeplinit şi nu vreo „augmentare de teritoriu”. Rămânea de preferat obținerea independenței pe cale diplomatică[52].

Convențiunea specială relativă la trecerea trupelor ruse prin România a fost semnată la 4/16 aprilie 1877, de către ministrul de Externe român, Mihail Kogălniceanu şi de baronul Dmitri Stuart[53], consilier de stat, agent diplomatic şi consul general al Rusiei în România.

Deşi conform Constituției, respectiva convenție urma să supusă ratificării Corpurilor Legiuitoare convocate pentru data de 14 aprilie 1877, comandamentul rusesc stabilit la Chişinău, invocând anumite necesități strategice, a ordonat trupelor sale să treacă Prutul în România în noaptea de 11/12 aprilie 1877[54]. Zvonurile privind pătrunderea primelor unități militare ruseşti în țară au neliniştit opinia publică românească[55]. Guvernul român, pus într-o situație extrem de delicată, a informat guvernul imperial, la 12 aprilie 1877, prin intermediul generalului Iancu Ghica, trimis la Chişinău pentru a adresa salutări țarului Alexandru al II-lea, că va protesta la adresa trecerii intempestive a trupelor acestuia în România. De asemenea, preocuparea executivului a constat în informarea publicului asupra situației în care se găsea țara, exprimându-şi astfel indignarea asupra acțiunii militare a Rusiei. El îşi făcuse datoria „în marginile posibilului”, răspunzând ofertelor Rusiei privind încheierea convenției „prin tratative pregătitoare”, încercând astfel să câştige timp până la convocarea Corpurilor Legiuitoare.[56] De asemenea, declarațiile

[51] *Pressa*, an X, nr. 62/duminică, 10 aprilie 1877, p. 1.
[52] **Ibidem**.
[53] Consulul general al Rusiei, Dmitri Stuart, îşi exprima față de omul politic conservator, M.C. Epureanu, bucuria nedisimulată, cum că încheierea convenției de către România, „demonstra că Europa vă abandonează, că tratatul de la Paris nu mai are valoare. Nu puteți conta decât pe noi”; Cf. Gheorghe Cliveti, **op. cit.**, p. 222.
[54] N. Corivan, **op.cit.**, p. 80.
[55] A se vedea *Românul*, edițiunea de seară, an XXI, luni-marți, 11-12 aprilie 1877, p. 323.
[56] *Românul*, miercuri, 13 aprilie 1877, p. 327.

Rusiei că venea în calitate de putere amică, fuseseră luate ca atare de către guvernul român, sperând totuşi că ruşii vor fi aşteptând hotărârile Corpurilor Legiuitoare, însă, „din nefericire”, unităţile ruseşti trecuseră pe la Iaşi, Bolgrad şi Cahul[57]. Regretând „foarte viu” precipitarea armatei ruseşti, ziarul guvernamental recomanda o observare pertinentă a situaţiei înainte de a se pronunţa „dacă împrejurări necunoscute nouă au silit pe guvernul rusesc să ordone trecerea atât de grabnică sau din nenorocire, procedarea lui ar fi consecinţa tradiţiunilor trecutului”[58]. Totuşi, tonul vehement al oficiosului liberal va lăsa treptat locul diplomaţiei, cetăţenii fiind întrebaţi dacă se cuvenea ca ruşii să fie priviţi ca duşmani din moment ce ei doar treceau prin România, iar Marile Puteri nu protestaseră în nici fel faţă de intervenţia militară a acestora[59]. Era vorba, indiscutabil, despre o încercare a ministerului de a pregăti opinia publică românească în sensul acceptării convenţiei cu Rusia şi a ideii unei colaborări militare în perspectivă. În acest sens, era avansată întrebarea dacă nu era oportună încheierea unei convenţii prin care „existenţa naţiunii să fie cât mai bine garantată”, astfel încât „naţiunea şi producătorii să aibă a suferi cât mai puţin”[60].

Expresii ale stării de nelinişte ce caracteriza spiritul public românesc ca urmare a pătrunderii armatei ruseşti în ţară, anumite zvonuri încep să se răspândească rapid. Ele vorbeau despre conflictele care ar fi avut loc între trupele ruseşti şi autorităţile româneşti supuse pericolului arestării, în condiţiile în care ocupanţii nu ar fi recunoscut autoritatea guvernului român[61]. Cercurile guvernamentale încercau să tempereze neliniştile populaţiei, informând că, în realitate, ofiţerii ruşi se scuzau în legătură cu trecerea neaşteptată în România, motivată totuşi de raţiuni strategice[62]. Informaţiile erau veridice întrucât în această primă etapă a campaniei ei militare, politica Rusiei a urmărit să-şi creeze un curent favorabil în mediul public românesc, decizional mai cu seamă. Corespondenţele din teritoriu ale ziarelor epocii[63], precum şi memorialistica

[57] **Ibidem**.
[58] **Ibidem**.
[59] **Ibidem**.
[60] **Ibidem**.
[61] *Românul*, joi, 14 aprilie 1877, p. 331.
[62] **Ibidem**.
[63] Ziarele ofereau de regulă informaţii în legătură cu atitudinea disciplinată a soldaţilor ruşi. Corespondenţa *Pressei* din 15 aprilie 1877 informa că, în drumul lor spre Barboşi, locul de staţionare, trupele ruseşti, ajunse la Galaţi la 12 aprilie 1877, nici nu treceau prin oraş, ocolindu-l, fapt ce atrăgea satisfacţia locuitorilor şi a autorităţilor româneşti. Aceeaşi linie de conduită a unităţilor ruseşti era confirmată de corespondenţa din 15 aprilie 1877 de la Brăila, acolo unde, ocupând gara, au afişat manifestul Marelui Duce Nicolae adresat locuitorilor României prin care le era promisă respectarea persoanelor şi a averilor. A se vedea, *Pressa*, nr. 70, marţi, 19 aprilie 1877, p. 1.

perioadei confirmă disciplina trupelor ruseşti şi buna colaborare dintre ele şi autorităţile locale româneşti.[64]

Convenţia a fost amplu dezbătută în Parlamentul României, devenit spaţiul confruntării argumentelor pro sau contra Rusiei şi a politicii de urmat în raport cu ea.

Camera a fost convocată pentru ratificarea convenţiei la 15/27 aprilie 1877 şi a cunoscut aprige luări de poziţie împotriva politicii guvernului de a înlesni, prin semnarea convenţiei, accesul liber în ţară a armatelor ruseşti şi a curentului războinic. În expunerea de motive comunicată Camerei de către cabinet cu privire la încheierea convenţiei cu Rusia, se specifica că ea era rezultatul necesităţii întrucât toate încercările executivului pe lângă Marile Puteri „de a pune sub scutul Europei neutralitatea teritoriului român" eşuaseră[65]. Necesitatea ratificării ei era reclamată de „interesul nostru de conservare", din nevoia de „a se menţine drepturile şi instituţiile noastre politice, a se păstra şi garanta integritatea hotarelor României" precum şi de „apărarea pe cât în putinţă a populaţiunilor noastre de sarcinile ce atrage după sine trecerea chiar paşnică a unei armate numeroase"[66]. Mai mult, pentru a menaja susceptibilităţile celor mai mulţi oameni politici români şi ale opiniei publice referitoare la o eventuală participare militară a României alături de Rusia, I.C. Brătianu ţinea în faţa Camerei, la 15 aprilie 1877, un discurs în care preciza direcţia de politică externă a guvernului liberal şi a partidului pe care îl conducea[67]. Primul-ministru român preciza că motivul pentru care partidul liberal intrase la guvernare, în ciuda situaţiei economice-financiare deosebit de dificile, a imposibilităţii obţinerii creditării datorită evenimentelor din Orient, a constat în necesitatea menţinerii neutralităţii României, în contextul în care opinia publică manifesta o profundă îngrijorare faţă de idea unei intervenţii în sudul Dunării. O dovadă în plus a dorinţei guvernului de a demonstra Europei că România respecta neutralitatea a constituit-o atitudinea ei rezervată, în ciuda încălcării unor principii de conştiinţă, faţă de mişcarea de eliberare a creştinilor din Balcani[68].

Discursul premierului Brătianu nu a avut darul de a linişti spiritele extrem de surescitate ale deputaţilor. Autorul broşurii **Uă cugetare politică 1877**, în care îşi formula explicit punctul de vedere referitor la necesitatea menţinerii neutralităţii României şi a evitării oricăror combinaţii cu Rusia, Ion Ghica, anticipând că următoarea mutare a guvernului ar consta în implicare militară a României în conflict, atrăgea atenţia asupra nedoritei subordonări a armatei noastre celei ruseşti[69]. În afara

[64] T.C. Văcărescu, **Luptele românilor în resbelul din 1877-1878**, Bucureşti, Editura F. Göbl şi Fiii, 1887, p. 29-30.
[65] *Românul*, duminică, 17 aprilie 1877, p. 343.
[66] **Ibidem**.
[67] *Curierul*, nr. 31, duminică, 24 aprilie 1877, p. 3.
[68] **Ibidem**.
[69] C. Gane, **op. cit.**, p. 202-203.

lui Ion Ghica, luări de poziţie ostile convenţiei cu Rusia s-au înregistrat la Gheorghe Danielopol sau la Nicolae Blaremberg. Ultimul a fost atât de vehement încât, la aflarea rezultatului votului în urma căruia convenţiunea era admisă cu 79 de bile albe contra 25, şi-a prezentat, indignat, demisia[70]. Convenţia i se părea nici mai mult, nici mai puţin decât o „sinucidere a ţării"[71]. Primul-ministru Brătianu, în discursul său din Cameră de la 15 aprilie 1877, demonta acuzaţiile opoziţiei la adresa încheierii convenţiei de către guvern. Ea era prezentată ca o „politică de necesitate" care nu aducea întru nimic atingere Tratatului de la Paris şi implicit neutralităţii României, inserarea cuvântului „tratat" în textul convenţiei[72] dovedind intenţiile guvernului de a se asigura şi mai bine în condiţiile în care „Rusia iese din tratat prin resbelul pe care îl întreprinde".[73]

În dezbaterile din 17 aprilie 1877 din Senat, printre adversarii politicii de apropiere faţă de Rusia s-au numărat Manolache Costache Epureanu, Dimitrie A. Sturdza, Vasile Boerescu, P.P. Carp. Luând cuvântul după D.A. Sturdza, Carp s-a pronunţat deschis împotriva raţiunii de a încheia respectiva convenţie cu Rusia, contestând chiar valabilitatea ei în condiţiile în care a fost supusă dezbaterii Parlamentului după pătrunderea trupelor ruseşti în ţară şi ca atare sub imperiul presiunii armate[74]. Referindu-se la motivaţia încheierii convenţiei cu Rusia cuprinsă în mesajul regal, conform căreia iniţiativa României a fost expresia dezinteresului Puterilor garante la adresa ei, apropierea de ţar apărând, în contextul respectiv, ca singura alternativă, P.P. Carp o respingea cu tărie şi se întreba: „De ce să cerem Rusiei să înlocuiască ea singură garanţia ce ne-o dădeau până azi şapte puteri? Cine ne garantează în contra Rusiei? Nu înţeleg ce speranţă poate cineva întemeia pe această convenţiune când disproporţia de puteri este atât de mare, încât, oricâte s-ar zice, niciodată nu am fi pe picior de egalitate. Posiţiunea care se face României prin această convenţiune este tocmai posiţiunea pe care o făceau romanii popoarelor pe jumătate cucerite"[75]. Carp îşi încheia discursul din Senat respingând orice încercare de alianţă cu Rusia, văzută ca „o încălcare a tratatului de la Paris, paza de până acum a existenţei statului român"[76]. Percepută de el ca un real pericol pentru

---

[70] **Ibidem**, p. 214.
[71] *Curierul*, duminică, 24 aprilie 1877, p. 4.
[72] „Guvernul Maiestăţii Sale Imperatorul tuturor Rusiilor se obligă a menţine şi a face a se respecta drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare şi *tratatele* existente." Cf. **Ibidem**.
[73] **Ibidem**.
[74] „Atunci când 300.000 de baionete se află pe teritoriul nostru şi oricare ar fi răspunderea materială ce va rezulta din votul nostru, eu resping răspunderea morală a unui act făcut în asemenea condiţiuni". Cf. C. Gane, **op.cit**., p. 204-205.
[75] **Ibidem**.
[76] **Ion C. Brătianu. Viaţa şi faptele sale (1821-1891)**, Bucureşti, Imprimeriile Independenţa, f.a., p. 49.

însăşi existența statului român, fapt confirmat de tradiția acțiunilor antiromâneşti concretizate în precedentele ocupații militare şi amputări teritoriale, omul politic conservator sesiza intenția diriguitorilor politicii externe româneşti de a se folosi de conflictul ruso-turc pentru a interveni şi a obține independența. În consecință, Carp îi îndemna la o mai profundă reflecție asupra consecințelor pe care victoriile militare ale Rusiei le-ar putea avea asupra integrității noastre teritoriale, nerămânându-i decât să spere că „Puterile, la încheierea păcii să zică că mențin aici la noi statu quo”[77].

Treptat, o mare parte a mediului politic românesc s-a pliat pe strategia guvernamentală, îmbrățişând ideea colaborării cu Rusia şi teza intervenționistă. Au rămas totuşi, în afara acestui cadru, personalități politice situate pe poziții net antiruseşti. Vasile Boerescu, de pildă, taxa ca „aventuroasă” politica guvernului Brătianu, considerând că rezervele româneşti la adresa Rusiei şi a politicii sale proveneau dintr-un „instinct natural de conservațiune al naționalității noastre”[78]. El vedea, în lipsa unei garanții speciale din partea Europei pentru România, o lacună a Tratatului de la Paris şi îşi exprima speranța că noul context geopolitic creat de evenimentele din Balcani va determina puterile europene să-şi reconsidere poziția şi să acorde țării noastre un statut similar celui al Belgiei neutre[79]. Aşadar, Boerescu recomanda o „politică de echilibru şi interes, iar nu politică de sentiment şi entuziasm”[80].

Un cunoscut antiintervenționist al epocii şi un adversar înverşunat al cooperării politice cu Rusia a fost şi liberalul D.A. Sturdza. Concepția sa, făcută publică fie prin intervențiile de la tribuna Parlamentului, fie prin activitatea publicistică[81], mereu documentată cu cele mai reprezentative achiziții ale gândirii politice ruseşti şi occidentale, este circumscrisă tezei românismului ca bastion al civilizației occidentale în Răsărit, calitate în care românilor le revenea, după aprecierile lui Napoleon al III-ea, statutul de „bulevard al Europei Occidentale contra colosului de la Nord”, „poarta de oțel care închide ruşilor calea spre Constantinopol”[82]. Periculozitatea Rusiei pentru destinele româneşti provenea, în optica lui Sturdza, din însăşi ideea panslavismului care constituia paravanul ambițiilor Rusiei de dominație europeană .

Dezbaterea publică asupra oportunității încheierii convenției româno-ruse

---

[77] C. Gane, **op.cit.**, p. 204-205.
[78] B. Boerescu, **Discursuri politice 1859-1883**, vol. II **1874-1883**, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec et Co., 1910, p. 664.
[79] **Ibidem**.
[80] **Ibidem**, p. 671.
[81] Dimitrie A. Sturdza şi-a prezentat concepția sa asupra politicii ruseşti în lucrarea **Europa, Rusia şi România**, apărută în forma unor articole publicate în *Revista Nouă*, an III, nr. 14-15 din 1890.
[82] Dimitrie. A. Sturdza, **op.cit.**, p. 35.

şi a consecinţelor ei nu a ocolit contribuţiile intelectualilor români ai perioadei. Personalitate de prim rang a istoriografiei româneşti din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, A.D. Xenopol, analizând condiţiile care au impus executivului român luarea unei asemenea decizii, conchidea, la doi ani după semnarea Tratatului de la Berlin că, în condiţiile unei izolări diplomatice, convenţia din aprilie 1877 „era expresiunea necesităţii şi oricât ar fi fost de rea, ea este îndreptăţită căci era fatală, neapărată”[83]. La baza încheierii ei, istoricul român aşeza rusofilia miniştrilor I.C. Brătianu şi Mihail Kogălniceanu. Astfel, ministrul de Externe român era bănuit de simpatii ruseşti, Xenopol invocând o scriere de tinereţe a acestuia, **Histoire de la Valachie et de la Moldavie et des Vlaques transdaubiens** (1837), prin care „îngerul tutelar al Nordului”, „muma noastră”, „inspirată de iubirea creştinească pentru popoarele nenorocite”, Rusia era privită ca un constant sprijin al României după 1711[84]. Apropierea sentimentală a lui Brătianu de ruşi era desprinsă dintr-un discurs ţinut în sala Slătineanu în 1868, în care omul politic liberal îşi manifesta simpatiile pentru popoarele ortodoxe din Balcani într-un moment în care strategia revoluţionară a liberalilor de obţinere a independenţei lua în calcul o cooperare cu popoarele de la sudul Dunării[85].

Vestea declarării războiului de către Rusia împotriva Turciei la 12/24 aprilie 1877, a fost primită cu cel mai mare interes de către opinia publică românească. Autorităţile române s-au străduit să organizeze o primire demnă pentru înalţii demnitari imperiali care treceau frontiera României, în frunte cu însuşi ţarul Alexandru al II-lea, cu marele duce Nicolae şi cu cancelarul Gorceakov. La 11 aprilie 1877, mitropolitul Iosif Naniescu îl întâmpina pe ţar la Ungheni[86], iar la Iaşi se făceau pregătiri intense pentru primirea înalţilor oaspeţi care însoţeau armatele ruseşti în Bulgaria. Instrucţiunile din 15 mai 1877 transmise de prefectul judeţului Iaşi consilierului comunal Dimitrie Rosetti insistau să fie luate „măsurile cuvenite pentru ca Maiestatea sa să fie primită de acest oraş precum se cuvine să fie primit un mare suveran”, iar pentru întreaga activitate de organizare ce reclama să fie executată „cu toată graba, cu cel mai ales gust şi cu toată economia posibilă”, era alocată provizoriu suma de 6000 de lei[87]. Peste câteva zile, o telegramă expediată pe adresa Primăriei Iaşiului, de către însuşi ministrul de Externe, Mihail

[83] A. D. Xenopol, **op.cit.**, p. 339.
[84] **Ibidem**, p. 342.
[85] „Ca români suntem ortodocşi şi ca ortodocşi avem simpatii pentru popoarele ortodoxe. Pretutindeni unde va fi o chestiune ortodoxă, pretutindeni unde va fi o primejdie pentru acei ce se roagă în aceeaşi biserică cu noi, există o chestiune română”. Cf. **Ibidem**, p. 343.
[86] Claudiu Constantin Cotan, **Ortodoxia şi mişcările de emancipare naţională din sud-estul Europei în secolul al XIX-lea**, Bucureşti, Editura Bizantină, 2004, p. 260.
[87] DJAN Iaşi, **Fond Primăria Municipiului Iaşi**, dosar nr.115/1877, f. 1.

Kogălniceanu, prin care informa autoritățile locale asupra necesității arborării drapelelor în culorile României şi în cele imperiale ruseşti[88], sugerează preocuparea cercurilor guvernamentale româneşti de a câştiga bunăvoința înalților oaspeți în viitoarele raporturi pe care desfăşurarea războiului le-ar fi creat între cele două state. În aceeaşi linie de conduită, se încadrează discursul proaspătului primar al Capitalei, C.A. Rosetti, la primirea țarului în gara Târgovişte din Bucureşti, la 24 mai 1877, în care împăratul tuturor Rusiilor era gratulat cu apelativele de „mare monarh", „liberatorul popoarelor din Orient" şi asigurat de recunoştința „unui stat pe deplin independent" pentru „ajutorul tutelar ce Rusia ne-a acordat cu generozitate în timp de nefericire"[89]. Ulterior, acuzați de servilism, guvernamentalii au replicat că respectivele cuvinte urmăreau doar să facă impresie asupra țarului, spre a-l determina să nu mai pretindă cele trei județe din sudul Basarabiei[90].

La cu totul alți parametri s-a situat percepția şi atitudinea publicului larg față de prezența rusească. Contemporanii evenimentelor relevă contrastul dintre primirea pe care societatea românească a făcut-o ruşilor la 1877 şi precedentele descinderi ale vecinilor din Răsărit: „Națiunea română, cordială şi prietenoasă fără îndoială, în primirea ce făcea şi de data aceasta ruşilor, păstra însă acum o vădită nuanță de rezervă şi de cumpănire indicând grijea de a-şi deosebi individualitatea proprie, ținta şi aspirațiunile sale distincte pe care înțelegea a nu le împreuna cu cele ruseşti pe tărâmul politic şi național tot aşa precum le despărțise şi pe tărâmul militar"[91].

Izbucnirea războiului ruso-turc a adus şi noi complicații în raporturile româno-ruse. Declarația de război la adresa Imperiului Otoman din 30 aprilie/2 mai 1877 şi proclamarea independenței de stat a României la 9/12 mai 1877 a fost primită cu rezerve de diplomația țarului, iar ofertele de colaborare militară, cu păstrarea individualității de comandă, făcute de autoritățile române oficialilor ruşi, s-au lovit de un refuz categoric, exprimat în termeni duri la 17/29 mai 1877 prin nota cancelarului Gorceakov, Rusia bravând cu superioritatea sa militară care făcea de prisos orice asistență[92]. Telegrama trimisă de marele duce Nicolae domnitorului Carol I, la 8/20 iulie 1877, solicitându-i ajutorul armat pentru a ieşi din dificultățile pe care i le ridicase rezistența otomană şi sistemul de fortificații din fața Plevnei, a marcat începutul colaborării militare româno-ruse la sudul Dunării. Statutul de aliați, în absența unui acord de cooperare militară, nu a avut darul de a normaliza relațiile bilaterale sau de a elimina neliniştile

[88] **Ibidem**, f. 6.
[89] Constantin Bacalbaşa, **op.cit.**, p. 222.
[90] **Ibidem**.
[91] T.C. Văcărescu, **op. cit.**, p. 83-84.
[92] Gheorghe Platon, **Istoria modernă a României**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985, p. 242.

opiniei publice relative la pretenţiile ruseşti asupra Basarabiei.

Începând cu luna ianuarie a anului 1878, temerile privind o iminentă anexare a Basarabiei de către Rusia înregistrau cote nemaiîntâlnite, degenerând într-o febrilă agitaţie mediatică. Filosoful Vasile Conta, de pildă, într-un articol publicat la 23 ianuarie 1878, în *Steaua României*, îşi exprima vădita îngrijorare privind zvonurile despre o iminentă ocupaţie a Basarabiei, atât ca o reparaţie pentru dauna pe care Rusia o suferise după Războiul Crimeii, cât şi ca un gest de reparaţie morală datorată ţarului Alexandru al II-lea care nu dorea să transmită succesorilor săi un imperiu ciuntit[93]. În acest sens, Conta propunea guvernanţilor de la Bucureşti o variantă menită a da satisfacţie Rusiei şi a permite României să recupereze şi partea rusească a Basarabiei prin cedarea către puternicul vecin din Răsărit, a unei provincii de pe coasta meridională a Mării Negre, pe care România o va primi de la Imperiul Otoman, în contul despăgubirilor de război. Conta raţiona astfel că, în urma acestei tranzacţii, Rusia va obţine o provincie mult mai importantă decât Basarabia, România îşi va reîntregi Basarabia, iar relaţiile bilaterale vor fi avut numai de câştigat[94]. Tot într-un articol axat pe acelaşi subiect, izvorât din teama opiniei publice pentru soarta celor trei judeţe din sudul Basarabiei şi publicat la 25 ianuarie 1878, în oficiosul conservator *Timpul*, Mihai Eminescu, susţinând cu argumente istorice dreptul României asupra acestui teritoriu, prezentând împrejurările în care beiul Moruzi a înstrăinat în mod abuziv provincia în 1812, îşi exprima refuzul pentru o eventuală cesiune şi recomanda românilor următoarea atitudine: „De bună voie niciodată, cu sila şi mai puţin”[95]. Acelaşi reputat gazetar, într-un articol publicat în *Timpul* la 14 februarie 1878, realiza un drept la replică relativ la o serie de argumente pe care o gazetă petersburgheză le considera ca suficient de solide ca să justifice o proiectată anexiune basarabeană. Chestiunii de onoare reclamată de foaia imperială, Eminescu îi opunea chestiunea existenţei naţionale, întrucât, din perspectivă geostrategică şi economică, stăpânirea românească asupra Basarabiei întreţinea viu interesul economic al Marilor Puteri pentru zona dunăreană şi pontică[96]. Pentru gazetarul de la *Timpul*, argumentul numeric favorabil părţii ruse nu-i justifică acesteia pretenţiile teritoriale, egalitatea juridică dintre state trebuind să constituie baza relaţiilor dintre ele[97].

---

[93] B. Conta, **Discursuri parlamentare. Proiect de lege, articole de ziare (1878-1881)**, pref. de B.C. Livianu, Iaşi, Tipografia „Dacia”, 1899, p. 40 .

[94] **Ibidem**.

[95] Mihai Eminescu, **Publicistică. Referiri istorice şi istoriografice**, Chişinău, Cartea moldovenească, 1990, p. 91.

[96] Idem, **Naţiunea română. Progres şi moralitate**, ed. Constantin Schifirneţ, Bucureşti, Editura Albatros, 1999, p. 131.

[97] „Nu înţelegem de unde ziarul rusesc ia ciudata teorie că un popor de 4-5 milioane trebuie să aibă mai puţin amor propriu decât unul de 80 de milioane? Statele, ca personalităţi politice sunt

Cu cât trupele țarului înaintau către inima Balcanilor şi Strâmtori, cu atât mai mult sporea îngrijorarea anumitor părți ale clasei politice româneşti față de proporțiile succesului rusesc, alimentată de zvonistica alarmantă în chestiunea basarabeană. Discursul lui P.P. Carp din şedința Senatului din 13 februarie 1878 constituie, din acest punct de vedere, un semnal de alarmă, dar şi proba unei interpretări în profunzime a politicii Rusiei în dimensiunea sa sud-est europeană, vădind spiritul analitic şi o bună cunoaştere din partea autorului a problemelor relațiilor internaționale[98]. Plecând de la constatarea că, prin poziția sa geostrategică, de mijlocitoare între Europa şi Asia, Rusia avea supremul interes în a controla căile de comunicație care legau aceste două spații, blocând Dunărea şi deschizând Dardanelele, omul politic conservator remarca antagonismul româno-rus, determinat de situarea țării noastre în calea planurilor țarului. Ca atare, orice gest politic de natură a înlesni materializarea scopurilor tradiționale ale Rusiei, era interpretat de Carp ca antinațional. Din acest punct de vedere, îi apăreau absolut inutile frământările guvernamentale față de semnalele privind o iminentă anexarea a sudului Basarabiei. Hotărând intrarea României în război, factorii decizionali români nu au înțeles incompatibilitatea de interese care excudea din start orice colaborare româno-rusă: „Rusia nu ne cere Basarabia decât fiindcă este în interesul ei să ne-o ceară şi nu ne-o cere de astăzi, ci de mult. Ea face politică rusească; Dvs. însă nu faceți politică românească”[99].

Intențiile reale ale Rusiei pentru încorporarea județelor basarabene au fost dezvăluite în cuprinsul Tratatului preliminar de pace de la San Stefano încheiat, fără vreo participare românească, între ruşi şi turci la 19 februarie/3 martie 1878. Dispoziția articolului XIX, care prevedea că Rusia îşi rezerva dreptul de a preschimba sangeacul Tulcei, dobândit de la turci pentru partea din Basarabia alipită Moldovei prin Tratatul de la Paris din 1856, precum şi cea a articolului VIII, conform căruia trupele de ocupație ruseşti staționate în Bulgaria vor folosi, în scopul asigurării comunicației cu Rusia, atât teritoriul românesc cât şi porturile Mării Negre[100], au generat un profund sentiment de dezamăgire în rândul publicului românesc.

La nivelul dezbaterilor politice, frustrarea s-a canalizat împotriva persoanei primului-ministru, I.C. Brătianu şi a politicii guvernului liberal. Şefului executivului i se reproşa în principal, de către opoziția conservatoare,

egale de jure şi deosebirea de facto stă numai în puterea pe care o dezvoltă într-o stare nejuridică şi anormală de lucruri adică în război şi prin înrâurirea pe care o exercită prin frica ce inspiră cu amenințarea puterii fizice.” Cf. **Ibidem**.

[98] C. Gane, **op.cit.**, p. 217.

[99] **Ibidem**.

[100] A.D. Xenopol, **op.cit.**, p. 346.

colaborarea cu Rusia[101] în războiul din Balcani şi, pe cale de consecinţă, lipsa de prevedere şi de măsuri pentru păstrarea Basarabiei, dovedită prin omisiunea inserării în textul convenţiei cu Rusia a unor dispoziţii favorabile[102]. Încercând să exploateze criza politică în interes propriu, conservatorii[103] explicau atitudinea ostilă a Rusiei faţă de aliatul ei prin antipatia pe care aceasta o nutrea faţă de guvernul radical şi faţă de liderul său, iar dacă România era pe cale să piardă întreaga Basarabie, acest fapt se datora faptului că era condusă de un guvern *roşu*, suspect Rusiei monarhice[104].

Pierderea Basarabiei în favoarea Rusiei prin Tratatul de la San Stefano a generat profunde sentimente antiruseşti. Memorialistica epocii evocă acest tablou al nemulţumirii generale, precizând „răceala", chiar „duşmănia" care i-a cuprins pe români în urma ingratitudinii ruseşti cu care fuseseră încălcate dispoziţiile Convenţiei din 4 aprilie 1877 şi avansa sentinţa care va marca relaţiile ruso-române începând cu deceniul opt al secolului XIX: „Cauza Rusiei în România este piedută pentru totdeauna"[105]. Apreciind atitudinea provocatoare a Rusiei şi intenţia ei de a-şi realiza un teritoriu care să exceadă necesităţilor privind asigurarea comunicaţiilor cu trupele ei de la sudul Dunării, domnitorul Carol I a ajuns să fie determinat să ordone chiar ocuparea de către armata română a unor poziţii defensive pe linia Slatina-Piteşti-Târgovişte[106].

Considerat drept „cel mai mare triumf al Rusiei pe tărâmul diplomaţiei"[107], Congresul de Pace de la Berlin, prin hotărârile sale, a

---

[101] Unul dintre cei mai vehemenţi contestatari ai politicii guvernamentale a liberalilor, în vremea Războiului de Independenţă şi nu numai, P.P. Carp, într-un discurs ţinut în şedinţa Senatului din 13 noiembrie 1878, sugera că efectele nefaste ale colaborării româno-ruse constituiau confirmarea unei politici greşit direcţionate începută în 1866 prin ajutorul oferit bandelor bulgare de către autorităţile româneşti şi continuată în 1870 cu politica probalcanică a lui I.C. Brătianu în numele comuniunii de credinţă ortodoxă cu popoarele de la sud de Dunăre. Cf. P.P. Carp, **Discursuri**, vol. I, **1868-1888**, Bucureşti, Editura Librăriei Socec et Co., 1907, p. 166-167.

[102] C. Gane, **op.cit.**, p. 215-216.

[103] N. Iorga atribuia şi opoziţiei, „puţin patriotice ce nu susţinuse material războiul", responsabilitatea pentru starea de indignare generală generată de pierderea Basarabiei. A se vedea, N. Iorga, **Locul românilor în istoria universală**, ed. îngrijită de Radu Constantinescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 424.

[104] Constantin Bacalbaşa, **op.cit.**, p. 247.

[105] **Ibidem**, p. 246.

[106] T.C. Văcărescu, **op.cit.**, p. 573.

[107] A. D. Xenopol, **op.cit.**, p. 346. Nu este exclus ca aprecierea făcută de marele istoric român asupra avantajelor teritoriale contabilizate de Rusia prin Tratatul de Pace de la Berlin să fi fost influenţată şi de regretul pierderii de către România şi a sudului Basarabiei în favoarea Rusiei. O cu totul altă percepţie oferea opinia publică rusească momentului Berlin 1878. În jurnalul său, ministrul de Război al Rusiei, Miliutin nota la

reconfirmat, pe lângă obținerea independenței condiționate a României, şi pierderea celor trei județe din sudul Basarabiei. Opinia publică românească îşi întărea convingerile antiruseşti în peisajul jalnic creat de retragerea armatei țarului care nu omitea să incendieze depozitele de provizii şi de ruble[108], iar oamenii politici români, din rândul opoziției, în mod special, îşi consumau energia acuzând guvernarea liberală de lipsă de prevedere şi pricepere în gestionarea relațiilor cu Rusia, încercând să exploateze electoral nemulțumirile opiniei publice. Treptat, pe fondul deteriorării raporturilor româno-ruse, dar şi ca o consecință a raportului de forțe pe plan european, dominat de Germania, România va proceda la o apropiere de Puterile Centrale, cu care va semna un tratat în 1883.

The Romanian public perception about Russia and its policy during the Independence War. Some concerns

Summary

Romania's relations with Russia were followed with a real interest by the Romanian public opinion during the war of independence.

The loss of Bessarabia by the Treaty of Berlin has caused public anti-Russian feelings.

Consequently, policy makers decided an approach with Central Powers, with whom Romania would conclude the Treaty of 1883.

22 iulie 1878: „*Opinia publică din Rusia are o atitudine foarte ostilă față de guvern, îndeosebi la Moscova. Tratatul de la Berlin stârneşte o insatisfacție aproape generală. Poate că principala explicație este dezamăgirea. Ruşii s-au aşteptat la ceva colosal şi, când au văzut că speranțele idealiştilor nu au fost împlinite, iar realitatea s-a înfățişat aşa cum era de fapt, mulți au protestat sonor împotriva diplomației noastre*”. Cf. Russell Sherman, **Rusia 1815-1881**, trad. de Radu Paraschivescu, Bucureşti, Editura BIC ALL, 2001, p. 159.

[108] Constantin Bacalbaşa, **op.cit.**, p. 264.

NICOLAE IORGA ŞI PARTIDUL NAŢIONALIST DEMOCRAT

Gheorghe A. Ştirbăţ

Participarea activă la viaţa politică a ţării sale constituia pentru Nicolae Iorga o îndatorire civică elementară.

Societatea românească, care obţinuse la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea succese notabile, se mai confrunta şi cu o serie de neîmpliniri, fapt ce determină o intensă dispută de idei pentru găsirea soluţiilor oportune rezolvării lor. Această febrilă activitate de căutare nu-l putea lăsa pe marele istoric „un savant izolat în turnul lui de fildeş”[1]. Omul de ştiinţă „simte nevoia dăruirii”[2], rupe „izolarea vieţii de ascet”[3] şi coboară în mijlocul realităţilor româneşti.

Savantul, care se considera obligat de însăşi profesiunea sa de istoric să participe la viaţa politică, nu considera aceasta ca o activitate complementară celei ştinţifice deoarece „istoricul este un bătrân prin experienţa naţiei sale. Dacă nu-l întreabă nimeni, el e dator să vorbească”[4].

Unul din instrumentele prin care a putut să-şi facă auzită vocea în marea mişcare pe tărâmul ideilor privind drumul de urmat al României a fost Partidul Naţionalist Democrat.

În demersul nostru ne propunem o analiză a ideologiei a Partidului Naţionalist Democrat prin intermediul căreia să surprindem valenţele politice ale lui Nicolae Iorga. O temă ca aceasta implică o abordare într-un cadru mai larg. Încercăm aici să-i schiţăm doar conturul, limitându-ne în parte la generalităţi, sondând unele aspecte care să o sugereze întrucâtva. Considerăm însă că ambele modalităţi se cuvin a fi avute în vedere într-un demers preliminar menit să configureze locul şi rolul lui Nicolae Iorga în viaţa politică românească. Demersul se arată necesar şi din alte motive. Mai întâi, fiindcă subzistă prejudecata că o structură de artist cu un temperament pasional, vulcanic, cum a fost Nicolae Iorga este incompatibilă cu disciplina de partid. Apoi, curba activităţii sale politice în perioada interbelică de la preşedinte al Camerei Deputaţilor – o recunoaştere a activităţii fructuoase pe tărâmul luptei naţionale, la eşecul total al guvernării sale din 1931-1932 au pus sub semnul întrebării capacitatea de om politic al marelui istoric.

---

[1] Dan Zamfirescu, **Etape către o monografie**, Bucureşti, 1981, p. 114.
[2] Barbu Theodorescu, **Nicolae Iorga**, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968, p. 137.
[3] **Ibidem**.
[4] Nicolae Iorga, **Două concepţii istorice**, în **Discursuri de recepţie la Academia Română**, Bucureşti, Editura Albatros, 1980, p. 78.

Marele savant a avut de la început o atitudine rezervată faţă de aderarea sa la vreun partid politic, considerân că „legaţi liberi prin convingeri (...) suntem încredinţaţi că vom aduce servicii mari acestei ţări”[5].

Considera partidele existente la noi ca pe nişte grupări politice bazate pe disciplină „care nu are nimic roman, în înţelesul de roman de apus” ci mai „degrabă ceva, în înţelesul unei romanităţi orientale care se zice de obicei bizantină”[6]. Disciplina bizantină, continua Nicolae Iorga, constă în aceea că „dacă fuge unul fug toţi, dacă unul a părăsit situaţia lui faţă de idei, nimeni nu mai cutează să o mai păstreze”[7].

Cel care încă de la primele sale manifestări în viaţa publică lupta „contra unei clase politice de uzurpaţie, împărţită de formă în partide, în care se poate primbla în voie orice ambiţie şi orice interes”[8], aducea în societate o concepţie nouă de abordare a problemelor în care prima imperativul moral. Tocmai această manieră de a concepe partidul politic îl determina pe Iorga să se ferească atunci de ceea ce el denumea „paralizia progresivă a spiritului de gaşcă”[9].

Formaţiunea de istoric îi permitea să analizeze cu rigoare ştiinţifică realitatea din societate şi să tragă concluzii pertinente. „Multă vreme m-am ferit de a mă atinge în orice chip de activitatea politică”[10], dar coborând în mijlocul realităţilor, tumultosul cărturar, a văzut urmările ei, „de ce fel era politica, ce s-a făcut la noi până acum: ruina financiară şi putreziciunea morală de a stăpâni pentru plăcerea stăpânirii sau pentru foloase băneşti nelegiuite ce decurg din dominaţie”[11]. „Ambiţia vulgară de a stăpâni pentru plăcerea stăpânirii” ofereau privitorului „o privelişte mai dureroasă, primejduirea vieţii statului nostru la temeliile căreia săpase aceia care pretindeau că-l servesc (...) o haită de politicieni lacomi şi orbi”[12].

Experienţa acumulată în viaţa publică începând cu anul 1906, intrarea ca deputat independent în Parlamentul ţării, „i-au zguduit părerea”[13], îl determină pe Iorga să se gândească tot mai serios la întemeierea unui partid politic: „Am simţit nevoia de a da multelor adeziuni, dintre care unele trebuiau să fie aşa de trecătoare într-o societate unde nu este o altă scară a meritelor, un program care

---

[5] *Neamul Românesc*, an II, nr. 29 din 12 august 1907, p. 450-451.

[6] Nicolae Iorga, **Discursuri parlamentare 1907-1917**, Bucureşti, Editura Politică, 1981, p. 85.

[7] **Ibidem**.

[8] Idem, **O viaţă de om aşa cum a fost**, vol. III, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 117.

[9] Idem, **Discursuri parlamentare 1907-1917**, p. 97.

[10] Cf. I. Constantinescu, **Introducere** la N. Iorga, **Discursuri parlamentare...**, p. 16.

[11] **Ibidem**.

[12] **Ibidem**.

[13] Cf. Petre Ţurlea, **Nicolae Iorga în viaţa politică a României**, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991, p. 53.

să unească un titlu care să figureze pe steag”[14].

Odată cu apariţia Partidului Conservator Democrat la începutul anului 1908, el hotărăşte înfiinţarea propriei sale formaţiuni politice, care să se realizeze „cu cei buni, cu suflete curate şi fireşte ce nu primesc jugul partidelor, cu cei fără de avere, cu exploataţii de oligarhie şi care doreau înfăptuirea unei democraţii reale”[15].

În concepţia marelui istoric democraţia reală, care „înseamnă ţinerea în seamă a nevoilor adânci aflătoare în marile mulţimi muncitoare”, trebuie să fie „crezul moral al convingerii că înainte de toate, în mersul general al omenirii, trebuie ca fiecare naţie, elementul organic constitutiv, să se cunoască, să se definească şi să se servească pe sine”[16].

După data de 30 ianuarie 1908, N. Iorga va publica în mai multe numere ale ziarului său, *Neamul Românesc*, **Declaraţia de principii naţionalist-democratică**[17], declaraţie pe care o va semna împreună cu profesorul A.C. Cuza. Documentul punea în discuţia opiniei publice obiectivele care stăteau la baza activităţii viitorului partid politic.

Publicarea **Declaraţiei Naţionalist-Democrate** a dat semnalul opiniei publice româneşti că istoricul „va da grupului său de presiune”[18] forma unui partid „pentru a nu lăsa să mai trăiască singuratice atâtea suflete care se înţeleg şi se simpatizează”[19].

Congresul de constituire al Partidului Naţionalist-Democrat are loc în

---

[14] Nicolae Iorga, **O viaţă de om...**, vol. III, p. 64.

[15] *Neamul Românesc*, nr. 14 şi 15 din 1 şi 3 februarie 1908, p. 209-210, 224-225.

[16] Nicolae Iorga, **O viaţă de om**..., vol.III, p. 64.

[17] Conţinutul scoate în evidenţă viziunea lui Iorga privind revigorarea de ansamblu a societăţii româneşti.

Readuce în centrul atenţiei chestiunea agrară insistând „pe revizuirea operei de împroprietărire din 1864”, „înlăturarea împroprietăririlor nedrepte”, „colonizarea moşiilor statului”, „hrănirea casei rurale cu excedentul bugetar”. **Declaraţia** avea în vedere dezvoltarea învăţământului preuniversitar, îmbunătăţirea situaţiei materiale a corpului didactic, „apropierea Universităţii de nevoile neamului, creşterea capacităţii de apărare a ţării, perfecţionarea administraţiei prin înfiinţarea de şcoli pentru pregătirea funcţionarilor, inamovibilitatea adminstrativă”, impozitul pe venit şi votul universal, crearea unui credit industrial şi comercial, crearea de şcoli practice de industrie şi comerţ. Chestiunile economice din **Declaraţie** reflectă în bună măsură conceptele profesorului A.C. Cuza şi explică totodată atitudinea antisemită şi xenofobă a acesteia cât şi referirea la scoaterea străinilor de la sate, înlăturarea străinilor de la furnituri, scoaterea evreilor din armată (*Neamul Românesc*, 17 februarie 1908, p. 321-323).

[18] Nicolae Iorga, **Supt trei regi. Istoria luptei pentru un ideal moral şi naţional**, Bucureşti, 1932, p. 65-74.

[19] Cf. Petre Ţurlea, **op.cit.**, p. 64.

zilele de 23-24 aprilie 1910 în sala Oppler (Mura) din Bucureşti[20].

Referindu-se la importanţa creării propriului său partid, Iorga sublinia: „Acum semăn în stânga şi dreapta fără să mă uit unde cade sămânţa, iar când vin la secerat unul îmi spune: pardon, dar este ogorul meu, celălalt iarăşi pardon, aici este al meu, şi aşa mai departe. Până când acum cu partid ce semăn, când e să culeg, culeg eu de pe ogorul meu mult puţin!, Dar culeg de pe ogorul meu”[21].

Marele savant sublinia că doctrina care stă la baza partidului său o „reînvie pe cea a lui Kogălniceanu care a fixat principiile naţionalismului democrat în întregime”[22].

„Am fost bucuros”, sublinia conducătorul partidului, „când am găsit baza doctrinei noastre în literatura epocii lui Kogălniceanu, care este fără îndoială cea mai mare minte pe care a produs-o naţia românească şi bunătatea lui Dumnezeu, a făcut ca cea mai mare minte să fie unită cu cea mai caldă inimă. O inimă caldă fără o mare minte poate băga în bucluc o naţie, iar o minte mare fără o inimă caldă ţine pe loc o naţie”[23].

Considerând ideile lui Kogălniceanu ca „mântuitoare”, Iorga le-a reanalizat şi adaptat la noile cerinţe ale societăţii: „Am înviat şi am acomodat, am organizat şi apărat părerile acelora care în fiecare epocă de romantism sănătos şi învietor au ştiut să pună la bazele doctrinei pe care noi am pornit-o şi o ţinem la curent cu nevoile actuale şi cerinţele societăţii noastre”[24].

Pentru ca ideile naţionalist-democrate să aibă forţă materială în societate le-a pus la baza unui partid, Partidul Naţionalist-Democrat deoarece „Kogălniceanu nu a organizat ceva în jurul doctrinei lui, în aşa fel încât la un moment dat a plecat steagul democraţiei naţionale moldoveneşti în faţa unei doctrine care avea acelaşi naţionalism dar de faţadă nu în sâmburele însuşi al alcătuirii, şi astfel naţionalismul democrat moldovenesc de la 1840 a lui Kogălniceanu a devenit un satelit al liberalismului bucureştean pe la 1870”[25].

Definindu-i locul în peisajul politic românesc, savantul arăta că formaţiunea sa politică îşi întemeiază doctrina pe realităţile româneşti, şi nu pe idei importate, fără nici o legătură cu specificul nostru naţional: „Ea nu vine din postulate metafizice şi nici nu analizează un fenomen de ordin naţional şi nici nu cere preciziunea unui decalog care să cuprindă într-o serie de nedesfăcut propoziţii pe care să le prevadă aşa de grăbit şi de capricios şi să le fi declarat

[20] *Neamul Românesc*, an IV, nr. 49 din 19 aprilie 1910.

[21] Cf. Andrei Pippidi, **Introducere** la Nicolae Iorga, **Generalităţi cu privire la studiile istorice**, Editura Polirom, 1999, p. XXXV.

[22] Nicolae Iorga, **Doctrina Naţionalistă**, Bucureşti, Cultura naţională, p. 7.

[23] **Ibidem**.

[24] **Ibidem**.

[25] **Ibidem**.

incontestabile”[26].

N. Iorga recunoştea că la baza partidului său nu stătea o doctrină nouă. Ideile naţionaliste erau vehiculate în societatea românească începând cu jumătatea secolului al XIX-lea de mari cărturari şi unii politicieni. Considera că „nu e prea bine ca noutăţile din cale-afară de noi să apară în afară de nevoile tradiţionale, de dezvoltarea tradiţională a poporului”[27]. Nu şi-a propus să se scormonească „nu ştiu ce teorii apusene şi să schimbe obiceiurile de cugetare ale naţiei noastre”[28].

Pornind de la tradiţie, care nu înseamnă „întoarcerea la trecut, ci ţinerea în seamă a ceea ce din transmiterea secolelor e încă viu în sufletul omenesc”[29], marele savant şi-a propus să înceapă „cu studierea obiceiurilor de cugetare a neamului nostru” şi „după ce vom şti toate aceste lucruri pe urmă să ne gândim la elaborarea unei doctrine pe care s-o punem la îndemâna poporului”[30].

În concepţia şefului Partidului Naţionalist Democrat, tradiţia ca „idee verificată asupra realităţii”[31], „susţine” şi „garantează”[32], realizează acea legătură organică” între „forme şi tendinţe”, „confundându-se ca vegetaţia unei păduri”[33].

Ignorarea tradiţiei ar crea acea dezarmonie „între oameni şi lucruri”[34], fenomen constatat în România de N. Iorga la începutul secolului al XX-lea, şi care a dus la „o societate cu comandamente necontenit repetate”[35], care se guvernează printr-o nesfârşire de funcţionari, căzută asupra ei, şi printr-un val de hârtie birocratică şi prin agitaţia neîntreruptă a telefoanelor oficiale mânând danţul satanic”[36]. „Contra datoriei de sute de ani”, întărea savantul, „nu se poate face nimic prin legile de fiecare zi care trec la cimitirul Monitorului Oficial”[37].

Scopul Partidului Naţionalist Democrat era, prin urmare, acela de purificare a vieţii politice româneşti, de înlăturare a unor vechi practici politicianiste: „Nu am pretenţia de a crea realităţi umane ci numai aceea de a recunoaşte realităţi umane şi de a le ajuta în dezvoltarea hotărâtă, nu de legile şi regulamentele mele, ci de motive adânci din viaţa lor proprie”[38].

---

[26] Idem, **O viaţă de om aşa cum a fost**, Bucureşti, 1934, p. 127.
[27] Idem, **Doctrina naţionalistă**, p. 1.
[28] **Ibidem**, p. 2.
[29] Idem, **Idei asupra problemelor actuale**, Editura Cugetarea, p. 13.
[30] Idem, **Doctrina naţionalistă**, p. 2.
[31] Idem, **Idei asupra problemelor actuale**, p. 15.
[32] **Ibidem**, p. 14.
[33] **Ibidem**, p. 15.
[34] **Ibidem**, p. 16.
[35] **Ibidem**.
[36] **Ibidem**.
[37] **Ibidem**, p. 14.
[38] Idem, **Credinţa mea**, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1931, p. 82.

„Partidul Naţionalist Democrat", insista N. Iorga, „ieşise de la sine ca organ de regenerare fără grijă de clientelă, fără dispoziţii de tranzacţii şi fără aptitudini de putere, precum şi fără obişnuitele liste de aderare, asiguraţi orice ar face partidul. Baza acestei doctrine era dezvoltarea liberă a poporului românesc, complet în toate clasele lui, dintre care cea mijlocie îi lipsea aşa de mult"[39].

În concepţia fondatorului său, Partidul Naţionalist Democrat nu reprezenta idealurile unei singure clase sociale, ci intenţiona să răspundă „nevoii organice" a întregii naţiuni. Bazându-se pe un „naţionalism instructiv şi foarte democratic", partidul lui Iorga se dorea a fi „acea democraţie care nu se poate despărţi niciodată de conştiinţa poporului românesc"[40]. Marele istoric considera naţiunea o realitate organică fundamentală centrată pe solidaritatea tuturor elementelor sociale. „În concepţia noastră, toate clasele, toate elementele naţiunii noastre, le concepem ca pe un singur corp având o singură viaţă din care porneşte viaţa tuturor organelor"[41].

„Solidaritatea naţională e mai presus de orice, întărea Iorga, e baza cea mai solidă şi garanţia cea mai deplină unei tovărăşii omeneşti"[42]. Ea se realizează în cadrul unei democraţii prin armonizarea intereselor sociale ale claselor fundamentale şi ale elementelor defavorizate prin acţiunea factorilor de decizie, dovedind astfel că a ajuns la înţelegerea propriilor nevoi, dar şi a nevoilor generale ale societăţii. În acest sens savantul susţinea necesitatea politicii de protecţie socială a categoriilor defavorizate, ale muncitorilor ce trebuie „îmbrăţişată şi susţinută de sus" pentru a nu permite „agitatorilor" să facă din aceasta un mijloc de propagandă în scopuri electorale. „Socialismul trebuie înlocuit la noi printr-o politică de dreptate, de căinţă, de bună frăţie"[43].

Acest mod de a concepe rezolvarea problemelor sociale, în consens cu tradiţia, ca o emanaţie a claselor „de sus", dar şi a celor „de jos", înlătură aspectul formal de drept al democraţiei[44].

Naţiunea este o realitate organică cu o individualitate social-politică[45]: „Poporul românesc nu-l înţelegem ca pe o entitate metafizică, o plăsmuire a minţii abstracte, ci-l înţelegem ca acea uriaşă fiinţă trecută prin multe lupte, încercări şi suferinţe, care au smuls tuturor o vamă de frumuseţe sau de amintiri

---

[39] Idem, **Supt trei regi...**,p. 320.
[40] Idem, **Doctrina naţionalistă**, p. 2.
[41] **Ibidem**, p. 10.
[42] Idem, **Sfaturi pe întuneric**, vol. 1, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol al II-lea", 1940, p. 6.
[43] Idem, **O luptă literară**, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. 9.
[44] Nicolae Iorga considera că aspectul formal al democraţiei era simpla înscriere de drepturi şi libertăţi cetăţeneşti într-un cod de legi.
[45] Damian Hurezeanu, **Viziunea organică a lui Nicolae Iorga**, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992, p. 55.

întăritoare şi care astăzi e la stăpânirea unei moşteniri, a unui patrimoniu de tradiţie şi de datină, de istorie trăită, care face originalitatea lui, deci dreptul lui la viaţă şi îndreptarul lui de neclintit"[46].

Conform concepţiei lui Nicolae Iorga, solidaritatea reprezintă interferenţa dintre solidaritatea socială, de clasă, de grup, de colectivitate şi solidaritatea şi coeziunea naţională ca sinteză şi factor integrator al intereselor solidare de grup[47]. Democraţia este reflectarea modului de exercitare a facultăţilor creatoare ale componentelor naţiunii, a grupurilor, asociaţiilor, comunităţilor. Libertatea şi democraţia decurgeau organic şi se realizau în cursul acţiunii creaţiilor lor spre deosebire de democraţia acordată prin normele de drept[48].

„A fi naţionalist nu înseamnă a iubi patria, ci a lua naţia în sensul ei organic, ca un izvor al oricărei inspiraţii politice"[49]. Considerând naţiunea ca o „fiinţă organică, tot ce se găseşte întrânsa nu se deslipeşte de dânsa, ci colaboreză la viaţa ei"[50], Iorga concepea dezvoltarea ei printr-o evoluţie normală, în raport cu tradiţia. „Naţionaliştii adevăraţi, declara el în 1908, sunt un număr de oameni cu înţelegere şi conştiinţă, cu trăinicie şi caracter care îşi dau seama că un neam este o fiinţă organică, un fapt viu al lumii care poate să fie, să se ivească sau să moară, dar nu se poate preface în altă făptură organică. Puterea lui nu este şi nu poate fi ceva care să decurgă dintr-o teorie metafizică, politică, ci potrivit cu simpla, dar puternica fizică politică, ea vine de la numărul şi însemnătatea rădăcinilor implântate în acel sol naţional, în acea brazdă a neamului care singură poate da energie trebuitoare"[51].

Istoricul era împotriva transformătilor bruşte, revoluţionare, „care dărâmă înainte de a şti ce creează"[52] pentru că revoluţia înseamnă „o dureroasă ruptură a solidarităţii"[53] naţiunii.

Savantul credea în evoluţia înceată, culturală, a naţiunii române care îi menţine vigoarea şi autenticitatea.

Pornind de la aceste considerente, marele profesor, concepea reformarea societăţii pornind de la specificul dezvoltării noastre istorice deoarece „noi fiecare suntem un manual de istorie a României, numai că noi nu ne dăm seama că zace în noi istoria României, că toate generaţiile care s-au succedat trăiesc în noi, le putem deştepta prin cuvinte magice în conştiinţa noastră"[54].

---

[46] Cf. **Ibidem**.
[47] **Ibidem**, p. 54.
[48] **Ibidem**.
[49] *Neamul Românesc*, an V, nr. 68 din 11 iunie 1910.
[50] Nicolae Iorga, **Doctrina naţionalistă**, p. 15.
[51] Cf. Damian Hurezeanu, **op.cit.**, p. 55.
[52] N. Iorga, **Doctrina naţionalistă**, p. 11.
[53] **Ibidem**, p.10
[54] **Ibidem**.

Prin modul originar de abordare a problemelor din societatea românească, Iorga dădea expresie unei concepţii noi pe care el însuşi a definit-o cu termenul de „realism organic”[55].

Apelul permanent al istoricului la educaţia membrilor societăţii „de jos până sus”, răspundea unei necesităţi imperioase impuse de specificul evoluţiei noastre pe calea modernă. Naţiunea română s-a constituit în secolul al XVIII-lea în condiţiile dominaţiei străine asupra ţărilor noastre. Într-un secol de dominaţie fanariotă pe lângă acumulări fireşti cel puţin pe plan cultural, îşi fac apariţia o serie de obiceiuri şi mentalităţi străine[56], este distrus spiritul de opinie atât de necesar în viaţa oricărei colectivităţi umane moderne.

Educaţia trebuie să conştientizeze tocmai „clasele de jos”, ţărănimea, determinând-o astfel să înţeleagă şi nevoile sale imediate şi de perspectivă.

În acest spirit, Iorga insista să se lucreze pe plan cultural în vederea formării unei conştiinţe populare, conştiinţă care până atunci „n-a fost creată decât în legătură cu anumite interese şi într-o parte din populaţia orăşenească”[57]. Cultura trebuia să „cucerească înstrăinata clasă de jos şi s-o aducă înapoi la viaţa sufletească a neamului, la solidaritate cu toţi cei de acelaşi grai şi acelaşi sânge”[58].

Pentru crearea acelei „conştiinţe populare”, în conformitate cu doctrina naţionalist democrată, se impunea constituirea comitetelor de propagandă în fiecare organizaţie care să se întrunească periodic la sediile locale ale partidului: „în acele case de adunare ale naţionaliştilor democraţi”. Fiecare sediu al Partidului Naţionalist Democrat trebuia dotat cu o „bibliotecă populară” care să conţină „culegeri de legi, cărţi sfinte şi naţionale”, prin care să se facă „o adevărată educaţie cetăţenească care să formeze cetăţeni”[59].

Ridicarea conştiinţei civice prin cultură permite formarea de „oameni adevăraţi, oameni care văd, lămuresc, înţeleg”[60].

Aceasta ar conduce la dezvoltarea spiritului public care, în concepţia sa, însemna nu numai o civilizaţie dezvoltată organic, o civilizaţie adevărată „în ţara noastră cu falsa şi superficiala sa civilizaţie”[61] şi „un public cultural apt să

[55] Dan Zamfirescu, **Etape către o demografie**, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 117.
[56] Pe larg în Pompiliu Eliade, **Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile**, Bucureşti, Humanitas, 2000, p. 112-118.
[57] Nicolae Iorga, **Doctrina naţionalistă**, p. 12.
[58] Idem, **Datoria noastră faţă de cultura naţională**, în *Neamul Românesc*, an V, nr. 42, 2 aprilie 1910.
[59] *Neamul Românesc*, an V, nr. 68 din 11 iunie 1910.
[60] **Ibidem**, an V, nr. 42, 2 aprilie 1910
[61] Cf. Constantin Schifirneţ, **Concepţia organicistă a lui Nicolae Iorga**, în *Biblioteca*, an II, nr. 1-2-3, 1990, p. 37.

înţeleagă cerinţele unei evoluţii moderne în cadrele ei naţionale”.[62]

Spiritul public autentic conduce la realizarea unei solidarităţi sociale. În societatea noastră, constata Nicolae Iorga, este o mare discrepanţă între burghezia românească ce „acţionează de o manieră consecventă pentru a atinge scopurile sale care nu sunt din păcate şi ale noastre”[63] şi ţăranul român „ce uită de civilizaţie străin de acum înainte de tot ce se petrece în ţara sa transformată într-un sens pe care el nu îl înţelege”[64].

Adept al reformelor pe toate planurile vieţii noastre naţionale, Iorga le dorea în consens cu tradiţia, ca o emanaţie „a claselor de jos”, dovedind astfel că au ajuns la înţelegerea propriilor nevoi, dar şi a nevoilor generale ale societăţii. Populaţia satelor „vrea orbeşte pământ de la oricine, oricum, şi ea nu ştie încă a-l apăra, nici a-l lucra”[65].

Nivelul scăzut de cultură din lumea satelor îl face pe ţăranul român tot mai vulnerabil în faţa instituţiilor statului, cât şi faţă de presiunile tot mai accentuate ale pieţei. Pe bună dreptate, sublinia omul politic Iorga, ţăranul român a pierdut pământul „nici că i l-a luat turcii sau boierii”, ci „l-a pierdut neştiinţa dreptului, necunoaşterea căilor de dreptate, a mijloacelor de bună gospodărire”[66].

Pornind de la complexitatea chestiunii agrare şi în lumina concepţiei sale politice care excludea soluţiile bruşte în rezolvarea problemelor societăţii, Nicolae Iorga a susţinut de la început rezolvarea chestiunii ţărăneşti în mod gradual. „Gospodăria seculară legând inextricabil pe proprietar de ţăran, nu se poate desface dintr-o dată, şi un om prevăzător trebuie să procedeze în etape, ţinând o bucată de vreme laolaltă pe cei doi factori ai producţiei agricole, destul pentru a nu se risipi o întreagă înzestrare cu vite şi clădiri” reprezintă „ceea ce e adânc conservator şi organic în sufletul meu, în ciuda metodelor revoluţionare care de atâtea ori mi s-au impus”[67], afirma liderul naţionalist democrat. Acest crez l-a determinat pe marele profesor să insiste pentru o educaţie profundă, prin cultură, a ţărănimii, odată cu rezolvarea graduală a problemelor acesteia ajustată mai întâi pe nevoile sale imediate, şi apoi să se pronunţe pentru o reformă agrară radicală în favoarea truditorilor pământului. „Eu nu cred în reforme, afirma savantul, eu cred în educaţia poporului care ea poate da valoare oricărei forme legale. Eu nu cred în constituţii vrăjitoare chiar dacă au fost scrise pe hârtie albă, eu cred în acea conştiinţă care dă articole de constituţie”[68].

---

62 **Ibidem**.
63 **Ibidem**.
64 **Ibidem**.
65 *Neamul Românesc*, an V, nr. 42 din 2 aprilie 1910.
66 **Ibidem**.
67 Nicolae Iorga, **O viaţă de om...**, vol. III, p. 105-106.
68 Idem, **Doctrina naţionalistă**, p. 10.

Conştientizarea prin cultură a ţărănimii va accelera acea „voinţă de jos aşa de puternică încât să aducă către textele de legi voite sus"[69].

Chestiunea ţărănească în calitate de problemă fundamentală a societăţii româneşti a preocupat încă de la înfiinţarea sa Partidul Naţional Democrat. Un capitol important în programul acestei formaţiuni politice era cel care se referea la revizuirea legii de împropietărire din 1864, în sensul înlăturării punerilor în posesie pe nedrept, colonizarea moşiilor statului, a aşezămintelor de binefacere, o nouă lege a învoielilor agricole, consolidarea Casei Rurale, desfiinţarea prestaţiei, încurajarea industriei casnice ţărăneşti, învăţământ practic agricol, dezvoltarea conştiinţei rurale[70].

Profesiunea de istoric îi permitea să înţeleagă modul de apariţie al proprietăţii dar şi a rolului acesteia în societate. Coborând în trecutul istoric, Iorga afirma că în rezolvarea problemei ţărăneşti „trebuie să se plece de la singurul principiu pe care cercetările istorice îl stabilesc, acela al dreptului ancestral al ţăranului asupra pământului, drept pe care nu l-a abandonat niciodată din conştiinţa lui"[71].

În preajma şi mai ales în timpul războiului de reîntregire naţională, conducătorul partidului s-a situat în Parlament pe poziţia acelora care susţineau revizuirea constituţiei pentru ca ea să înlesnească înfăptuirea unei reforme agrare radicale, ce nu trebuia utilizată ca element propagandistic în interesul vreunui partid.

În virtutea acestui adevăr istoric el va cere după 1917 expropierea marii proprietăţi, afirmând că aceasta „nu-mi provoacă nici simpatia, nici respectul"[72]. După adoptarea reformei agrare, prin legislaţia din 1918-1921, Nicolae Iorga se va disocia oarecum de radicalitatea ei.

Analizând evolutiv concepţia lui N. Iorga faţă de chestiunea ţărănească până la primul război mondial, constatăm că se situa pe o poziţie avansată faţă de cea conservatoare şi junimistă. El era adeptul împroprietăririi ţăranilor, chiar dacă nu dintr-o dată, ci printr-o împroprietărire ajustată la început pe primele nevoi care va duce la ridicarea generală a satului românesc.

Modul de abordare şi rezolvare a chestiunii ţărăneşti de către liderul naţionalist democrat a provocat de-a lungul timpului numeroase discuţii privind definirea concepţiei Partidului Naţionalist Democrat faţă de problema pusă mai sus în discuţie. Această manieră de a privi şi a înţelege problema rurală i-au adus numeroase critici în societate chiar din partea admiratorilor care ulterior s-au delimitat de el. Unul dintre aceştia, Ion Mihalache, fondatorul Partidului Ţărănesc, scria în 1913 despre Partidul Naţionalist Democrat: „Nu-i de ajuns ca

[69] **Ibidem**.
[70] *Neamul românesc*, an V, nr. 49, 10 aprilie 1910.
[71] Nicolae Iorga, **Idei asupra problemelor actuale**, p. 10.
[72] **Ibidem**.

el să reprezinte cel mai bine aspiraţiile naţionale şi interesul superior de stat, ci trebuie să ia o poziţie hotărâtă şi faţă de conflictele sociale din lăuntru, conflicte care condiţionează interesul superior de stat. Politica are de-a face cu interese şi pasiuni, a te pune în afara lor înseamnă să faci şcoală, educaţie, apostolat, orice, nu însă politică practică”[73].

În 1931, în plină criză economică, marele savant, în calitate de prim ministru, propune un program de guvernare „de sorginte organică: o cuminte rezolvare de la loc la loc, de la om la om, de la caz la caz a problemei datoriilor ţărăneşti, ajunsă la mâna demagogilor «de jos» şi «de sus», acomodarea statului la nevoile societăţii, o restabilire a simţului de autoritate şi mai presus de toate, reforma morală, reînsufleţirea unui organism naţional cu totul descurajat”[74].

Plecând de la modul şi consecvenţa cu care marele istoric a susţinut drepturile ţărănimii, unii cercetători ai problemei sociale din ţara noastră au fost determinaţi să-l considere un doctrinar al ţărănismului, iar Partidul Naţionalist Democrat să fie definit ca un partid ţărănesc[75].

Atenţia enormă acordată de marele savant ridicării prin cultură şi educaţie a ţărănimii, precum şi soluţiile avansate de acesta până la primul război de rezolvare a chestiunii ţărăneşti, l-au definit şi ca „un continuator al conservatorismului junimist de altă nuanţă”[76]. S-a încercat chiar o apropiere de ideile lui Vasile Kogălniceanu[77].

Atenţia specială acordată de Nicolae Iorga lumii satelor nu trebuie să conducă la etichetarea concepţiei lui ca simplist tradiţionalistă, ruralistă, semănătoristă[78]. Istoricul, pornind de la realităţile evoluţiei istorice, a acordat locul cuvenit civilizaţiei rurale „argumentând preeminenţa ruralismului în dezvoltarea culturii şi civilizaţiei româneşti fără a nega existenţa unui raport adecvat între sat şi oraş”[79].

Într-o conferinţă rostită la Ploieşti, în 1909, Nicolae Iorga afirma: „Ni trebuie o Românie a satelor care să fie în stare a hrăni necontenit şi a preface sângele proaspăt al României oraşelor. Împrejurările vechi nu se mai puteau întoarce la stadiul dinainte, la formele primitive. Dar este o datorie de a se

---

[73] Damian Hurezeanu, **op.cit.**, p. 56-57.
[74] Petre Ţurlea, **Nicolae Iorga în viaţa politică a României**, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991, p. 261-262.
[75] Dumitru Micu, **Literatura română la începutul secolului al XX-lea**, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965, p. 87.
[76] Anastasie Iordache, **Viaţa politică în România 1910-1914**, Bucureşti, Editura ştinţifică, 1972, p. 39.
[77] Damian Hurezeanu, **Cu privire la concepţiile social-ideologice ale lui N. Iorga la începutul secolului al XX-lea**, în *Revista de filozofie*, tom 2, nr. 44, 1965, p. 498.
[78] Constantin Schifirneţ, **op.cit.**, p. 37.
[79] **Ibidem**.

înlocui formele din vremurile care nu se mai pot întoarce prin alte forme potrivite în vremea noastră şi a nu lăsa o formă falsă străină să înlocuiască vechile forme primitive”[80].

Încă de la primele sale manifestări în viaţa publică, N. Iorga a manifestat un interes special faţă de ţărănime. Interesul manifestat de istoric faţă de populaţia satelor nu era unul singular. Majoritatea intelectualităţii, numeroşi oameni politici, susţineau revendicările ţărăneşti.

Consacrându-şi „toată viaţa”[81] luptei pentru desăvârşirea unităţii politice, Iorga susţinea satisfacerea intereselor generale ale ţărănimii deoarece reprezenta „adevăratul temei, cea mai credincioasă oglindire şi cea mai sigură garanţie a naţiunii”[82].

Ţărănimea, clasa cea mai numeroasă a societăţii româneşti la începutul secolului al XX-lea şi care se confrunta cu serioase probleme sociale, reprezenta, în concepţia, liderului Partidului Naţionalist Democrat, acea Românie profundă cu o morală nealterată şi pură, pe postamentul căreia să se aşeze viitoarea Românie întregită, în hotarele sale etnice fireşti.

Atent la faptele, evenimentele sau condiţiile care puteau să apropie sau să întârzie ziua unirii tuturor românilor, Iorga a stabilit o strânsă legătură între problema naţională şi problema ţărănească[83].

În concepţia liderului Partidului Naţionalist Democrat, desăvârşirea unităţii politice este o cauză şi operă a întregii naţiuni şi nu atributul unei clase politice: „De la început am înţeles că o clasă mai ales nu poate sprijini, fără ca pentru aceia să înlăturăm cu ură acele elemente din alte clase”[84].

Partidul Naţionalist Democrat era un susţinător al dreptului ţărănimii din considerente naţionale şi „nu a întrebuinţa puterile ţării spre a înlocui pe cei de sus cu cei de jos, pentru o tiranie de clasă”[85].

Dorind să facă din ţărănime „o clasă stăpânitoare la poporul nostru de ţărani... în proporţie cu numărul şi munca ei”, naţionaliştii democraţi nu-i refuzau „nici una din dreptele ei revendicări – cu o singură rezervă mare: nu înţelegem a înlocui silnic, prin ea singură naţiunea întreagă”[86].

Cele prezentate mai sus confirmă, fără putinţă de tăgadă, că, prin activitatea şi programul său, atât înainte cât şi după Marea Unire, Partidul Naţionalist Democrat nu era avangarda unei anumite clase pentru că opinia în

---

[80] Cf. **Ibidem**.
[81] Nicolae Iorga, **Memorii**, vol. I, Bucureşti, Editura Naţională Ciornei, p. 7.
[82] Idem, **Nu suntem un partid ţărănesc**, în *Neamul Românesc*, an VIII, nr. 52-53 din 13 iunie 1913
[83] Ghorghe Buzatu, **Nicolae Iorga şi răscoalele din 1907**, în *AIIAI*, nr. 2, 1967, p. 6.
[84] Nicolae Iorga, **Nu suntem un partid ţărănesc**.
[85] **Ibidem**.
[86] **Ibidem.**

repetate rânduri Iorga „...ceea ce în interesul unei clase este dincolo de interesele solidarităţii naţiunii”[87].

Pornind de la concepţia marelui istoric potrivit căreia „nici o naţie nu poate trăi decât prin solidaritatea tuturor claselor, şi nici o clasă nu trebuie ridicată aşa de sus încât să nu vadă interesul comun”[88], programul Partidului Naţionalist Democrat îşi propunea să apere interesele generale ale societăţii în domeniile economic, politic, social şi cultural. „Şi un stat e cu atât mai sigur de sine, cu cât fiecare clasă înţelege mai bine rosturile ei şi are mai multe legături cu clasele celelalte. Din acest punct de vedere, o politică de clasă este o nenorocire, atunci când nu înţelege că pe cât trebuie să se definească mai bine în anumite lucruri, pe atât trebuie să caute peste aceste lucruri legături cu trupul naţional însuşi”[89].

Partidul Naţionalist Democrat acorda o atenţie specială dezvoltării legislaţiei „pornindu-se de la dreptul viu”, „de la vechiul drept românesc”[90] care „a creat acea ordine ţărănească... legată de tradiţie, de un tradiţionalism elastic, adaptabil la orice, căci ai noştri sunt oameni care văd înainte”[91].

N. Iorga, în lumina acestui „tradiţionalism elastic” şi „adaptabil la orice”, nu excludea împrumutul unor instituţii ale dreptului occidental, dar trebuia să se ţină cont de specificul românesc. El critica legile împrumutate din „dreptul abstract universal”: „eu nu cred în abstracţia care nu va ajunge niciodată să fie element concret, dar cred în puterea elementului concret, capabil de a elabora cele mai superioare elemente de abstracţie”[92].

Vechiul drept românesc, sublinia marele istoric, a generat „un fel de armonie constituţională a noastră, mai bună decât orice constituţie fără armonie”[93], pentru că „mai presus de lege e însă concepţia de dreptate”[94]. El a creat în societatea românească „o conştiinţă a legii şi iubirea de dânsa”[95].

Această „conştiinţă a legii” îi conferă „cuvântului lege moştenire română un sens mai profund”[96]. Legea devine „o religie şi mai presus decât religia

[87] Idem, **Doctrina naţionalistă**, p. 10.
[88] **Ibidem**.
[89] Idem, **Schimbarea de direcţie şi de caracter a comerţului românesc în secolul XIX**, Bucureşti, 1921, p. 20.
[90] Idem, **Partidele politice în faţa ţării (Discursul d-lui Iorga, deputat de Dolj ţinut în şedinţa Camerei Deputaţilor la 16 decembrie 1922)**, Imprimeria Naţională, p. 151.
[91] Idem, **Hotare şi spaţii naţionale. Afirmarea vitalităţii româneşti**, Galaţi, Editura Porto-Franco, 1996, p. 251.
[92] Idem, **Doctrina naţionalistă**, p. 10.
[93] **Ibidem**, p. 4; idem, **Partidele politice în faţa ţării**, p. 41.
[94] Idem, **Stări sufleteşti şi războaie**, Bucureşti, Editura Militară, 1994, p. 189.
[95] **Ibidem**, p. 161.
[96] **Ibidem**.

însăşi”[97] care dezvolta „o legalitate primordială care numeşte crima şi toate grozăviile ei cu scurta formulă de condamnare, «fărădelege»”[98].

Apelul marelui savant la tradiţie şi în materie juridică se baza pe realităţile dintr-o serie de state europene. Ţări avansate pe calea progresului, precum Marea Britanie, nu au renunţat la vechiul drept, aceasta conferindu-le o mare stabilitate pe plan legislativ, favorizând dezvoltarea unei superioare conştiinţe a ordinii şi dreptăţii.

N. Iorga era pentru adaptarea vechilor instituţii ale dreptului românesc, acolo unde desigur era posibil, la realitaţile timpurilor moderne. Atrăgea atenţia făuritorilor de legi să fie „oameni cu conştiinţa realităţilor morale şi forţelor organice ale acestor naţiuni“[99], să evite „contrafacerea”, care „e însăşi excluderea sincerităţii, a conştiinţei şi bunei credinţe”[100].

Adept al democraţiei parlamentare, Partidul Naţionalist Democrat a înscris în programul său dreptul de vot universal, „marea dreptate dar şi marea nenorocire a epocii noastre”[101], reprezentarea minorităţilor, dreptul învăţătorilor şi al preoţilor de a fi aleşi în Parlament[102].

Acordarea votului universal, dar mai ales exercitarea acestui drept în condiţiile unei societăţi precum cea românească, care dispunea de o numeroasă clasă ţărănească neinstruită şi cu o situaţie materială precară, ridica serioase probleme. Populaţia de la sate, care constituia majoritatea electoratului român, putea fi uşor manipulată prin tot felul de metode politicianiste, transformând acest drept fundamental al unei societăţi democratice într-o „mare nenorocire a epocii noastre”[103].

Din această cauză, Iorga s-a situat pe aceeaşi poziţie ca şi faţă de chestiunea agrară, acordarea acestui drept „în etape” până când intensa activitate de acumulare pe plan educativ şi material să impună acordarea votului universal: „în ce priveşte lărgirea dreptului de vot, ea să se facă pe categorii sociale, dând fiecăruia numărul de sufragii care corespunde cu aportul său la viaţa naţională o revizuire din când în când permiţând rectificarea proporţiei”[104].

În preajma primului război mondial liderul nationalist democrat a susţinut cu tenacitate modificarea Constituţiei care să permită înfăptuirea unei reforme agrare radicale, dar şi acordarea votului universal atât pentru femei, cât şi pentru bărbaţi, care lărgea cadrul democratic al vieţii noastre politice mărea accesul

---

[97] **Ibidem**.
[98] **Ibidem**.
[99] Idem, **Partidele politice în faţa ţării**.
[100] **Adevăr şi controverse**, în *Neamul Românesc*, an V, nr. 40, 3 decembrie 1910.
[101] Nicolae Iorga, **O viaţă de om aşa cum a fost**, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 590.
[102] *Neamul Românesc*, an VI, nr. 8, 27 iunie 1911.
[103] **Ibidem**.
[104] Nicolae Iorga, **O viaţă de om**, vol III, ediţia 1981, p. 106.

reprezentantului ţăranimii în Parlament, accelera programul naţional de reforme.

Problemele economice au ocupat un loc important în preocupările naţionaliştilor democraţi. Politica, sublinia şeful Partidului Naţionalist Democrat trebuie să „încununeze rezultatele vieţii economice şi culturale şi nu să se substituie acestei vieţi distrugând-o”[105].

Fidel concepţiei sale tradiţionaliste, istoricul milita pentru o politică economică care să ţină cont de „lunga experienţă milenară a acestei ţări să descopere acele forţe lăuntrice care se zbat în sufletele noastre ale tuturora”[106].

Atrăgea atenţia celor responsabili că în stabilirea factorilor economici trebuie să şi pornească de la specificul dezvoltării României pentru că „o societate nu este un amestec de oameni şi averi pe care-l poţi turna în forme care-ţi convine ci o societate, este un organism care-şi are nevoile sale de viaţă, şi foarte modest, foarte umil trebuie să te apropii de aceste nevoi de viaţă pentru a le studia şi a legifera potrivit cu aceste nevoi de viaţă”[107].

N. Iorga şi partidul său susţineau dezvoltarea economică prin forţe proprii a României, concepţie apropiată de cea liberală. Era însă împotriva absolutizării acestei doctrine care ne-ar fi putut condamna să fabricăm toate produsele de care am fi avut nevoie şi multe din ele de slabă calitate, să fi neglijat „ceea ce suntem chemaţi să facem în rândul întâi, adică producţiunea seculară a pământului nostru, care este agricultura şi creşterea vitelor şi fabrici în legătură cu aceasta”[108].

În vederea accelerării dezvoltării economice a ţării, Partidul Naţionalist Democrat propunea crearea de Academii Comerciale în porturile Brăila şi Galaţi pentru formarea unei înalte culturi comerciale şi comerciale, construirea de şcoli practice de industrie şi comerţ, înfiinţarea creditului industrial şi comercial pentru ajutorarea industriilor şi comercianţilor români; scutirea de „patenţă” a micilor întreprinderi, naţionalizarea industriei care se bucura de favoarea legilor protecţioniste”[109].

Prin naţionalizare, Partidul Naţionalist Democrat înţelegea trecerea tuturor activităţilor industriale şi comerciale, înlăturarea tarifelor privilegiate ale C.F.R.-ului pentru societăţile străine, monopolul statului în domeniul asigurărilor [110].

Partidul marelui istoric avea concepţie modernă în domeniul asigurărilor sociale pentru muncitorii români în cazul accidentelor de muncă, asigurărilor de

---

[105] Idem, **Politică şi viaţă economică**, Bucureşti, Cartea Românească, 1929, p. 16.
[106] **Ibidem**, p. 117.
[107] **Ibidem**.
[108] Nicolae Iorga atrăgea atenţia că se putea cumpăra hârtie bună din Suedia, cuiele cele mai straşnice din Anglia şi în acelaşi timp „să dezvoltaţi mijloacele d-tale de producţiune”, în **Ibidem**.
[109] *Neamul românesc*, an V, nr. 49, 10 aprilie 1910.
[110] **Ibidem**.

bătrâneţe, protejarea femeilor şi copiilor, precum şi adaptarea unei legislaţii privind regulamentarea conflictelor de muncă[111].

Întreaga operă reformatoare a societăţii trebuie circumscrisă ideii de a crea „un stat de cultură românească, stat de solidaritate românească, stat de ideal românesc”[112]. Aceasta se putea realiza, în concepţia marelui savant, prin ridicarea la acelaşi nivel de cultură a tuturor fiilor ţării.

Iorga a militat pentru un învăţământ modern care să răspundă nevoilor stringente prezente şi viitoare ale societăţii. El considera învăţământul românesc de la începutul secolului al XX-lea „un învăţământ rău organizat şi îndreptat numai spre funcţionarisme după urma unei întregi pregătiri intelectuale şi culturale greşite care ne împiedică de a fi creatori”[113].

În ideea restructurării învăţământului susţine reformarea în sens „practic a şcolilor de comerţ şi meserii”, naţionalizarea învăţământului şi a educaţiei, „apropierea Universităţilor de nevoile practice ale neamului”, „înbunătăţirea situaţiei materiale a corpului didactic”, crearea de Academii Comerciale la Brăila şi Galaţi. Milita de asemenea pentru încurajarea mişcării artistice naţionale, înfiinţarea de biblioteci[114]. Liderul naţionaliştilor democraţi a combătut cu vehemenţă introducerea politicianismului în şcoală, care ducea la „distrugerea moravurilor şcolii prin moravuri politice”[115].

Discuţiile purtate pe marginea introducerii Legii reorganizării Ministerului Instrucţiunii Publice din Parlament scot în evidenţă concepţia lui N. Iorga care insista pentru numirea directorilor de şcoli şi a inspectorilor „numai dintre bărbaţii consacraţi exclusiv şcolii pe care în mare număr îi are în mijlocul său şi.... care nu participă într-un nimic la politica partidelor noastre de interese”[116].

Consacrându-şi întreaga activitate luptei pentru înfăptuirea idealului nostru naţional „N. Iorga era conştient că provinciile româneşti aflate sub dominaţie străină doreau ca preţ al sacrificiului lor o ţară curată şi puternică”. În această perspectivă Partidul Naţional Democrat dorea să creeze o „administraţie modernă, eficientă”, „inamovibilitatea administrativă” şi „dezvoltarea armatei până la o putere măcar îndoită faţa de aceea a oricărui stat balcanic”[117]. Inamovibilitatea funcţionarilor statului fereşte administraţia de intervenţia puterii politice, mărind astfel eficienţa acesteia în apărarea intereselor

[111] **Ibidem**.
[112] Idem, an VI, nr.8 din 27 ianuarie 1911.
[113] Nicolae Iorga, **Politică şi viaţă economică**, p. 16.
[114] *Neamul Românesc*, an V , nr. 49 din 19 aprilie; idem, nr. 65, 4 iulie 1910; idem, an. VI, nr. 8 din 27 ianuarie 1911.
[115] **Discursul domnului Nicolae Iorga din 6 martie 1910 la Legea reorganizării Ministerului Instrucţiunii Publice**, în *Neamul Românesc*, an V, nr. 32 din 12 martie 1910.
[116] **Ibidem**.
[117] *Neamul Românesc*, an V, nr. 49 din 19 aprilie 1910, p. 770-771.

cetăţeanului[118].

Armata, în concepţia liderului Partidului Naţionalist Democrat, pe lângă îndatorirea supremă de apărare a integrităţii teritoriale a statului român, „era şi unul din instrumentele de căpetenie pentru îndrumarea la lucru, pentru înalţarea morală a întregii societăţi"[119].

Politica externă trebuie să raspundă intereselor de moment, dar şi de perspectivă, ale statului român. Subliniind legătura organică între politica internă şi cea externă, savantul insistă ca în stabilirea acestuia din urmă să se pornească de la „conştiinţa unităţii neamului şi a intereselor lui solidare în toate privinţele"[120].

România, care avea ca obiectiv fundamental al politicii sale desăvârşirea unităţii sale statale, trebuia să imbine alianţele cu Marile Puteri cu cele regionale, cu vecinii cu care a împărţit de-a lungul timpului aceleaşi primejdii: „să se întrebuinţeze cu înţelepciune toate împrejurările potrivite care se oferă, fără a se angaja în costisitoare şi primejdioase alinţe cu Puterile mari şi să caute în acelaşi timp şi apropierea de vecinii din Peninsula Balcanică, dobândind în această unire locul hotărâtor de drept şi după tradiţia istotică a României"[121].

După înfăptuirea Marii Uniri, Iorga şi partidul său au militat pentru aceeaşi politică externă echilibrată care îmbina legăturile cu aliaţii săi tradiţionali Franţa şi Anglia, cu statele vecine, inclusiv cu U.R.S.S.[122].

În programul Partidului Naţional Democrat sunt înscrise articole referitoare la scoaterea străinilor de la sate, înlăturarea lor de la furnituri şi lucrări, limitarea circulaţiei evreilor, scoaterea lor din armată, ceea ce cu bună măsură reflecta concepţia xenofobă şi antisemită a lui A.C. Cuza [123].

Această politică restrictivă promovată de profesorul ieşean de economie a fost evidenţiată de marele istoric când se referea la programul votat cu care „D.l Cuza a adus restricţii cu caracter negativ şi exclusivist, relative la participarea în viaţa economică şi publică a unei singure categorii de straini de rasă"[124].

---

[118] În ideologia Partidul Naţionalist Democrat se subliniază că inamovibilitatea funcţionarilor înlătură posibilitatea schimbărilor după bunul plac al politicienilor „luăm politicienilor cel mai puternic şi mai nenorocit contragent", în idem, an V, nr. 65 din 4 iunie 1910.

[119] Idem, an V, nr. 49, 19 aprilie 1910.

[120] Idem, an VI, nr. 8, 27 ianuarie 1911.

[121] **Ibidem**.

[122] Vezi în acest sens Valeriu Florin Dobrinescu, **Probleme ale politicii externe a României interbelice reflectată în memoriile lui N. Iorga**, în Gh. Buzatu, C.Gh. Marinescu, **Iorga. Omul şi opera**, Bacău, Editura Plumb, 1994 p. 126-132.

[123] *Neamul Românesc*, 17 februarie 1908 p. 321-322. Regretatul profesor Zigu Ornea, deşi a afirmat că de fapt cuvântul democraţie era „o lipitură de circumstanţă menită a îmbrăca programul unui partid aflat pe poziţii reacţionare", este nevoit totuşi să afirme că nota exclusiv xenofobă şi antisemită era conferită de prof. A.C. Cuza (Zigu Ornea, **Semănătorismul**, Bucureşti, Editura Minerva 1971, p. 216).

[124] Nicolae Iorga, **O viaţă de om**, vol III, ediţia 1981, p. 64.

Accentele de xenofobie si antisemitism care au afectat atât imaginea partidului cât şi a lui Iorga vor tensiona relaţiile în interiorul acestei grupări politice, fapt ce va marca divorţului inevitabil de A.C. Cuza şi grupul acestuia de simpatizanţi[125].

Marele istoric afirma că la baza partidului său stătea „un foarte vechi naţionalism şi acest naţionalism formează fondul democratic însuşi care este esenţa dezvoltării politice şi sociale a acestui popor"[126]. „A fi naţionalist, în concepţia marelui savant, nu însemna a iubi naţia, ci a o lua în sensul ei organic ca izvor al oricărei inspiraţii politice". Punând naţiunea ca izvor al „oricărei inspiraţii politice", Iorga aprecia că „statul nu creează, ci întrebuinţează, coordonează, conduce". Pentru aceasta el trebuie „să aibă puteri în afară de dânsul" care se găsesc „în societatea însăşi"[127]. Fondul care „e zestrea, e dorul, e nenorocirea" „unui om tot ce a suferit ce a câştigat din tot ce primeşte din mediul ei, din tot ce a agonisit societatea"[128]. Pentru acest fond „se aştern stările de spirit trecătoare"[129].

Pornind de la această concepţie marele istoric aprecie că „noi naţionaliştii nu avem nimic de conservat decât în marginile celui mai strict interes naţional şi nimic de cucerit în sens liberal, dincolo de aceste margini"[130].

Democraţia, ca dimensiune a doctrinei naţionalist-democratic era „numai mijlocul de afirmare şi mai puternic a caracterului naţional al politicii româneşti"[131].

Între naţionalism şi democraţie era deci o strânsă legătură care pornea din trecutul nostru istoric.

Iorga sublinia că poporul român, trăind de la început în „autonomii locale, cu oameni buni şi bătrâni", alcătuia o comunitate agricolă în care toţi vieţuiau într-o egalitate deplină. Aici ei nu aveau legi scrise, ci „un fel de omenie constituţională care s-a transmis din generaţie în generaţie şi care e mai bună decât orice constituţie fără omenie"[132].

Menirea democraţiei era să creeze o solidaritate naţională în care munca trebuie să se găsească pe primul plan, muncă inchinată nu unor scopuri personale ci comunităţii din care face parte individul. De aici pornea legătura între individ şi stat. Statul era conceput a fi nu „gardul tras în jurul cetăţii" ce acel element de conservare a naţiei"[133].

Sentimentul solidarităţii naţionale trebuia să domine întreaga societate şi

[125] Keith Hitchins, **România 1866-1947**, vol II, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 424.
[126] Nicolae Iorga, **Doctrina naţionalistă**, p. 10.
[127] Idem, **Conferinţe**, Bucureşti, Editura Minerva, 1987, p. 339.
[128] Idem, **Sfaturi pe întuneric**, p. 107.
[129] **Ibidem**.
[130] **Adunarea noastră**, în *Neamul Românesc*, an V, nr. 50, 23 aprilie 1910.
[131] **Ibidem**.
[132] Nicolae Iorga, **Doctrina naţionalistă**, p. 10.
[133] **Ibidem**, p.11.

să dizolve interesele de clasă, întrucât „ceea ce în interesul unei clase este dincolo de interesul naţiunii”[134]. Lupta politică internă trebuie să fie dominată, indiferent de deosebirile doctrinare, de dorinţa de „a realiza un stat românesc, un stat de ideal românesc... căci noi nu vedem mai presus de naţiune nimic, nici chiar dreptatea socială”[135]. „Naţionaliştii adevăraţi, scria istoricul în 1908, sunt un număr de oameni cu înţelegere şi conştiinţă, cu trăinicie şi caracter, care îşi dau seama că un neam este o fiinţă organică, un fapt viu al lumii, care poate să fie, să se ivească sau să moară, dar nu se poate preface în altă făptură organică. Puterea lui nu este şi nu poate fi ceva care să decurgă dintr-o teorie metafizică, politică, ci potrivit cu simpla dar puternica fizică politică, ea vine din numărul şi însemnătatea rădăcinilor împlântate în acel sol naţional, în acea brazdă a neamului care singură poate da energia trebuitoare”[136].

Ideea menţinerii şi apărării solidarităţii naţionale, constantă a gândirii politice a lui Nicolae Iorga, nu a fost abandonată în nici un moment al vieţii şi al activităţii sale. În timpul Primului Război Mondial, el hotărăşte încetarea activităţii partidului său, deoarece România nu avea nevoie de lupta dintre partide, ci de înţelegerea dintre acestea pe platforma comună a interesului naţional. Criza economică din 1929-1933, care a agravat problemele economice, politice şi sociale, acutizând şi criza morală a societăţii, reclama o nouă coagulare a forţelor naţiunii pentru depăşirea momentului. Iorga a fost printre puţinii oameni politici care în acel timp credeau efectiv în eficacitatea unei coaliţii naţionale, în afara intereselor de partid, pentru redresarea situaţiei din ţară[137]. Coaliţia de partide, în concepţia marelui istoric va cimenta forţele naţiunii oferind organismului social liantul de care avea atâta nevoie.

Analizând programul partidului, observăm că fondatorii săi şi, în special, N. Iorga, aveau în vedere nu chestiunile imediate, ci pe cele de perspectivă – desăvârşirea unităţii politice româneşti. După realizarea acestui măreţ ideal naţional, spera marele profesor, noua societate românească va avea de „menţinut o morală naţională pentru noi (...)” şi „o conştiinţă a solidarităţii politice pentru naţionalităţile care se găsesc alături de noi”[138]. În această viziune, el cheamă la cultură pe cei de jos, să zguduie până în fundul conştiinţei pe cei de sus, îndeamnă elementele neromâneşti prin sânge să-şi dea seama că „aici nu este un pământ oarecare ci moşia unui neam, şi aici nu este colaboraţionism cu cine ştie cine, ci colaboraţia cu stăpânii înditruiţi ai acestui pământ”[139].

---

[134] *Neamul Românesc*, an VI, nr. 52-53 din 31 ianuarie 1911.
[135] **Ibidem**, cf. Zigu Ornea, **Semănătorismul**, p. 200.
[136] Nicolae Iorga, **Ce este naţionalismul**, în *Neamul Românesc*, an III, nr. 61-63, 1908, p. 952-953; Damian Hurezeanu, **op.cit.**, p. 55.
[137] **Ibidem**, p. 58.
[138] Nicolae Iorga, **Doctrina naţionalistă**,p. 16.
[139] **Ibidem**, p.16

Xenofobia şi antisemitismul promovate de Partidul Naţionalist Democrat sunt de natură economică şi culturală, fără accentele de violenţă din perioada interbelică, ca ale legionarilor.

Apariţia unor astfel de resentimente constituie rezultatul crizei profunde care a produs la nivelul societăţii serioase nemulţumiri. Faptul ca evreii deveniseră obiectul acestor atacuri era determinat de modul de viaţă total diferit de al românilor, de motive religioase, dar şi existenţa lor ca o comunitate în diasporă[140].

Antisemitismul românesc poate fi analizat şi din perspectiva suspiciunii ţărăneşti faţă de străini, dar şi prin teama claselor de mijloc aflate în ascensiune sau declin „faţă de statutul lor social"[141]. Era în acelaşi timp şi o formă de manifestare a rezervelor exprimate de propietarii funciari tradiţionali, faţă de dezvoltarea burgheză industrială, amestecată cu teama burgheziei autohtone de a nu-şi pierde poziţiile economice[142].

Concepţia naţionalistă a lui Iorga a fost înfluenţată şi de specificul mediului moldav al copilăriei şi al adolescenţei sale, precum şi aderarea la unele idei junimiste preluate în special de la Mihai Eminescu[143].

Pregătirea sa de istoric, admiraţia faţă de generaţia de la 1848, ai cărei lideri Kogălniceanu, Cuza, Bălcescu îi vor deveni modele în activitatea sa politică[144], l-au înclinat spre concepţia naţionalistă. „Noi suntem naţionalişti pe urmă democraţi, pe urmă ţărănişti, căci noi nu vedem mai presus de naţiune nimic, nici chiar dreptatea socială"[145].

Marele istoric care a militat pentru progresul continuu a societăţii româneşti a criticat dur repercursiunile trasformărilor moderne de import în România[146]. Critica sa pornea de la ideea că în occidentul european naţiunea s-a dezvoltat „organic", sistemul politic de acolo era „expresia claselor de mijloc oneste", pe când în România nu au existat aceste condiţii de dezvoltare[147].

Antisemitismul „a fost o maladie europeană, cu specific românesc"[148]. Faptul că în România a existat o înclinaţie antisemită se explică prin apartenenţa

---

[140] Armin Heinen, **Legiunea „Arhanghelului Mihail". Mişcare socială şi organizaţie politică**, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 85.
[141] **Ibidem**.
[142] **Ibidem**.
[143] Mihai Opriţescu, **Nicolae Iorga şef de partid**, în *Dosarele istoriei*, an IV, nr.6 (58), 2001, p. 24.
[144] **Ibidem**.
[145] Cf. Zigu Ornea, **Semănătorismul**, p. 200.
[146] Cf. Aurel C. Popovici, **Naţionalism sau democraţie**, Bucureşti, 1910, p. 79
[147] Aurel C. Popovici considera democraţia un rău funciar al lumii moderne. Vedea oraşul forma elocventă a civilizaţiei moderne, în **Ibidem**, p. 308
[148] Cf. Lucian Boia, **România, ţară de frontieră a Europei**, Bucureşti, Editura Humanitas, 2002, p. 192.

românilor la civilizaţia creştină europeană, care a imprimat în imaginarul colectiv tratarea evreului ca străin[149]. Evreul a fost figura „cea mai pronunţată a alterităţii", „a celuilalt" în spaţiul european[150].

În România pot fi identificate unele trasături puternice de manifestare atât pentru perioada antebelică, dar şi pentru perioada dintre cele două războaie mondiale.

Manifestările antisemite din România antebelică erau însă formale constând din articole de presă, cuvântări în Parlament, fără a îmbrăca formele, violente din perioada interbelică. Toate aceste luări de poziţie erau îndreptate împotriva tendinţelor agresive în plan economic şi nu împotriva evreilor ca persoane. „Nu contra străinilor ne-am ridicat ci contra modurilor de exploatare (...) să rămână între noi acei străini care vor să muncească cu cuget curat, în folosul lor, dar nu şi în paguba noastră"[151].

Aspectele de ordin economic au fost incluse în programul Partidului Naţional Democrat de A.C. Cuza, el însuşi de formaţie economist, ceea ce şi explică în bună parte nuanţa antisemită şi xenofobă[152]. Acuzat de antisemitism, N. Iorga răspundea criticilor săi: „n-aveam nimic cu evreii ca naţiune, am dorit să-i văd fericiţi într-o ţară a lor"[153].

Omul politic N. Iorga, de formaţie istoric, a inţeles ca nimeni altul raporturile sociale şi interetnice din societatea românească. A afirmat ori de câte ori a avut prilejul că România a fost „o mamă bună" pentru reprezentanţii popoarelor din Balcani şi de pretutindeni persecutaţi pentru convingerile lor politice sau religioase.

Românii au trăit în armonie deplină, afirmă marele savant, cu toate minorităţile care s-au aşezat de-alungul timpului în ţara lor respectându-i şi cerând la rândul lor să fie respectaţi.

„Pe străinul care ne ajută fie cu învăţătura lui, fie cu munca lui cinstită, fie cu sfatul lui înţelept îl primim cu bucurie. Este o mare deosebire între un astfel de străin şi unul care ne exploatează, între unul care ne civilizează şi unul care ne demoralizează"[154].

Cel care la început, sub imperiul argumentelor profesorului A.C. Cuza, era tentat să creadă că evreii sunt o minoritate agresivă din punct de vedere economic, sprijinită din exterior, „evreii au mai multe ţări, noi nu avem decât una şi pe aceea vrem să o apărăm"[155], avea să recunoască în scurt timp limitele dezvoltării societăţii româneşti, o societate în curs de dezvoltare pe calea

[149] **Ibidem**.
[150] **Ibidem.**
[151] Cf. *Neamul Românesc*, an I, nr. 82 din februarie 1907, p. 469.
[152] Mihai Opriţescu, **op.cit.**, p. 26.
[153] Cf. *Neamul Românesc*, an V, nr. 9 din 31 ianuarie 1911.
[154] **Ibidem**, anVI, nr. 8 din 31 ianuarie 1911.
[155] Nicolae Iorga, **Lupta pentru limba românească**, 1906, p. 19.

modernă care permitea manifestări străine de etica muncii.

Această rapidă ancorare la realitate l-a determinat să afirme: „Toate reflecţiile asupra urăciunei, răutăţii, egoismului jidanului sunt o metaforă zadarnică (...). Nu există popoare blestemate şi Israel n-a adunat în sine toate viciile omeneşti. A urî pe evrei pentru că au avut norocul e şi copilăresc şi barbar (...). De urât, nu-i urăşte nimeni pentru neamul său şi pentru legea sa. Ura de rasă contra evreului nu există la noi”[156].

Naţionalismul lui Nicoale Iorga era unul democratic bazat pe înţelegerea aspiraţiilor de libertate şi dreptate ale tuturor cetăţenilor indiferent de naţionalitate în cadrul statului naţional român. El milita pentru o colaborare directă şi onestă cu stăpânii îndreptăţiţi ai pământului românesc, cu ţăranii care constituiau majoritatea locuitorilor României.

N. Iorga concepea naţionalismul democrat pe înţelegerea aspiraţiilor de dreptate şi libertate a tuturor cetăţenilor indiferent de naţionalitate în cadrul statului naţional român.

În spiritul acestei idei, în şedinţa din 12 februarie 1915 a Camerei Deputaţilor, N. Iorga a rostit un discurs în care se observa opoziţia clară faţă de A.C. Cuza în chestiune antisemită: „în ceea ce ne priveşte rostul meu ca om politic ţin să se ştie că în chestiunea ce s-a adus în discuţie, ideea mea este aceasta. Toată dreptatea, toată mila toată iubirea pentru orice fiinţă omenească în marginile stricte deşi nu crude ale interesului naţional”[157].

Naţionalismul democratic al marelui profesor urmărea realizarea unui parteneriat egal între români şi minorităţile naţionale prin ridicarea naţională şi culturală a naţiunii române[158]. Era un naţionalism de natură socială[159].

Prin modul de analiză al problematicii societăţii româneşti din primele decenii ale secolului al XX-lea, N. Iorga şi partidul său naţionalist democrat aduceu o manieră nouă de abordare, care pornea de la ideea că ea se confruntă inainte de orice cu o criză morală. Vedea ieşirea din această criză prin respectarea tradiţiei, prin educarea poporului prin cultură, care să aducă la constituirea unui stat de cultură românească, stat de solidaritate românească, stat de ideal românesc[160]. În orice societate valoarea unui partid este demonstrată prin măsura în care izbuteşte să contribuie prin activităţile pe care le desfăşoară la realizarea scopurilor acestei vieţi[161].

Concepând partidele ca „instrumente diferite pentru nevoi care se vor

[156] Idem, **Cuvinte adevărate**, 1903, p. 195-201.
[157] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor* , nr. 32 din 8 februarie 1918, p. 303.
[158] Pe larg în Gheorghe A. Ştirbăţ, **Din activitatea politică a lui Nicolae Iorga. Începuturile**, în *Carpica*, nr. 32, p. 167-170.
[159] În acest sens, a se vedea Ion Agrigoroaiei, Emilian Bold, **Partidele politice burgheze din România 1918-1938** (curs multigrafiat), Iaşi, 1977, p. 134.
[160] *Neamul Românesc*, an VI, nr. 8 din 27 ianuarie 1911.
[161] P.P. Negulescu, **Partidele politice**, Bucureşti, Editura Gramand, 1993, p. 77..

succeda”[162], N. Iorga credea că fiecare „**îşi are momentul** (s.n.) de acţiune în dezvoltarea unei societăţi”[163].

În conformitate cu acest crez consideră ca Partidul Naţionalist Democrat, pe care-l definea „o stângă burgheză radicală, naţionalistă, dinastică, religioasă şi morală”[164] poate avea un cuvânt de spus în viaţa noastră politică când „electoratul va înlocui vechile practici de guvernare a partidelor politice cu modelele propuse de partidul său, şi va veni o epocă de acţiune morală care va aduce cu elemente adânci fundamentale ale poporului şi atunci va trebui să fie un alt partid cu mai puţini bani chiar având în sânul său mai mulţi oameni de cultură”[165].

Analiza programului Partidului Naţionalist Democrat, a activităţii marelui istoric pe tărâmul vieţii politice duce la concluzia că acesta nu întotdeauna „a beneficiat de simţul practic”, în acest domeniu, dar a conferit acesteia „rosturi înalte de educaţie, de formare civică şi morală”. A crezut în puterea transformatoare a culturii: „cultura singură, lucrând şi asupra aceluia care nu trebuie sa fie un explorator şi asupra aceluia care adesea […] se crede un exploatat […] e capabil să creeze lucrul cel mai preţios şi de care omenirea are azi mai multă nevoie: comunitatea acelei vieţi morale pe care alte timpuri o găseau în religie”[166].

---

162 Nicolae Iorga, **Doctrina naţionalistă**, p. 16.
163 **Ibidem**.
164 Cf. Mircea Muşat, I. Ardeleanu, **Viaţa politică în România 1918-1921**, Bucureşti, Editura Politică, 1976, p. 301.
165 N. Iorga, **Doctrina naţionalistă**, p. 16.
166 Cf. Damian Hurezeanu, **op.cit.**, p. 58.

Nicolae Iorga et le Parti National Démocrate

Résumé

L'expérience accumulée dans la vie publique à partir de l'année 1906, son entrée comme député dans le parlement du pays (1907) déterminent N. Iorga de former sa propre formation politique „avec ceux qui sont bons, aux âmes propres et qui n'acceptent pas le joug des partis , avec ceux dépourvus de fortune et avec les exploités des oligarchies qui désiraient la fondation d'une démocratie réelle”.

Dans la conception de son fondateur, le Parti National Démocrate ne répresentait pas les idéaux d'une seule classe sociale mais il voulait répondre „au besoin organique” de toute une nation. En s'appuyant sur un „nationalisme instructif et très democratique”, le Parti National Démocrate voulait être „la démocratie qui ne peut jamais se séparer de la conscience du peuple roumain”.

„Être nationaliste ne signifie pas aimer sa patrie, mais prendre la notion dans son sens organique, comme une source de toute inspiration politique”.

En considérant la nation comme un être organique, tout ce qui s'y trouve ne s'en sépare de lui mais collabore à sa vie, Iorga concevait son développement par une évolution normale, en rapport avec la tradition.

La tradition, dans la conception du grand historien était „une idée verifiée sur la réalité” elle la „soutient” et la „garantit” elle réalise la „liason organique” entre „les formes et les tendences”, „en se confondant comme la végétation d'une fôret”.

UNIREA BASARABIEI LA ROMÂNIA ŞI INTEGRAREA EI LA PATRIMONIUL NAȚIONAL (II)

Mihai Vasiliu

Prima parte a studiului nostru a apărut în revista Centrului Interdisciplinar de Studiu al Formelor Discursive Contemporane[1], în care am punctat momente importante care au dus la Unirea Basarabiei cu Vechiul Regat, insistând şi asupra integrării acestei provincii la patrimoniul național, urmând ca în această intervenție să ilustrez procesul de integrare a provinciei după 27 martie 1918.

Literatura istorică care abordează această tematică este destul de săracă şi, în acest sens, este explicabil atâta timp cât un astfel de subiect a fost considerat „tabu" pentru perioada comunistă[2]. După 1989 au apărut o serie de lucrări privind istoria Basarabiei, multe dintre ele fiind reditări ale unor lucrări apărute în perioada interbelică[3], serioase şi foarte documentate, dar care tratau tangențial problemele legate de acest subiect. Singura lucrare[4] care face o anumită analiză, generală şi de multe ori părtinitoare, nu mai corespunde astăzi în totalitate la tema pusă în discuție.

Se apreciază, şi pe bună dreptate, că „Europa interbelică s-a clădit pe o nouă bază juridică internațională, stabilită prin tratatele de pace şi, mai ales, prin Statutul Societății Națiunilor"[5], ca urmare a unui război (1914-1918) „total", considerat de mulți „ultimele zile ale omenirii". Şi totuşi, omenirea a supraviețuit, iar măreţul edificiu al civilizației secolului nouăsprezece s-a prăbuşit în flăcările războiului mondial. Din păcate, sistemul de tratate de la Versailles-Washington, realizat de marile puteri victorioase şi „care ar fi făcut imposibil un alt război ca cel care tocmai devastase lumea şi ale cărui efecte şi consecințe puteau fi văzute peste tot"[6], nu putea fi o garanție pentru o pace

---

[1] *Interstudia*, Bacău, Editura „Alma Mater", nr. 5/2009.

[2] Vlad Georgescu, **Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944-1977**, Bucureşti, Humanitas, f.a., p. 33-36.

[3] Vezi: Ştefan Ciobanu, **Unirea Basarabiei**, Chişinău, Editura „Universitas", 1993; A. Boldur, **Istoria Basarabiei**, Bucureşti, 1992; Gheorghe I. Brătianu, **Basarabia. Drepturi naționale şi istorice**, Bucureşti, Tritonic, 2004.

[4] Ioan Scurtu, Dumitru Almaş, Armand Goşu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, **Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994** (coordonator Ioan Scurtu), Bucureşti, Editura Tempus, 1994.

[5] **Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est (1918-2001)**, vol. I (coordonator Ioan Scurtu), Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 2003, p. 7.

[6] Eric Hobsbawn, **O istorie a secolului XX. Era extremelor 1914-1991**, Cartier istorie, 1999, p. 42.

stabilă. Refuzul Statelor Unite de a se alătura Ligii Naţiunilor, lipsind-o de orice putere reală, intransigenţa Marii Britanii şi Franţei şi a statelor aliate de a-i reintegra în marea politică pe învinşi au torpilat şansele păcii şi stabilităţii în Europa şi în sistemul de tratate.

Războiul a consacrat definitiv principiul naţionalităţilor ca factor fundamental în statuarea unei ordini politice şi teritoriale, prin dispariţia marilor imperii multinaţionale. Conferinţa de pace, prin tratate, a dat investitura juridică internaţională statului naţional unitar independent român, ca şi celorlalte state constituite sau desăvârşite în 1918, în centrul şi sud-estul Europei, ordine în raport cu stadiul de dezvoltare istorică, cu interesele vitale ale naţiunilor[7].

Procesul complex de formare şi de desăvârşire a construcţiei statale, cu toate elementele componente, structuri economice, social-politice şi culturale a fost de durata, ritmul şi intensitatea diferită, fiind în funcţie de tradiţiile istorice, mentalul colectiv, politicile aplicate pe fundalul creat de Marele Război[8]. Pentru statele din zonă (Europa Răsăriteană şi de Sud-Est – n.n.), problema minorităţilor a complicat şi mai mult peisajul politic „fiind abordată în mod diferit, în funcţie de natura regimurilor existente”[9] şi de predispoziţia unor naţiuni, mai ales din zona de sud-est, unde „Spiritul Balcanilor este spiritul vrajbei eterne”[10].

După opinia noastră, integrarea Basarabiei la patrimoniul naţional s-a făcut într-o perioadă cuprinsă între 27 martie 1918-27 martie 1926, când ia sfârşit „era de organizare şi de temeinică consolidare a României întregită”[11]. Toate iniţiativele, măsurile şi legile votate după această dată (1926 – n.n.) veneau să corijeze, să îmbunătăţească, în final să perfecţioneze mecanismul instituţional deja creat. În cazul Basarabiei, această perioadă se subîmparte în două etape:

a) Perioada autonomiei administrative (27 martie 1918-27 noiembrie 1918);
b) Perioada integrării efective (27 noiembrie 1918-27 martie 1926).

O astfel de periodizare, propusă de noi, permite cunoaşterea reală a eforturilor realizate de elita politică din Basarabia şi Regat, de greşelile comise, dar şi de factorii care au perturbat această acţiune naţională.

a) Perioada autonomiei administrative (27 martie 1918-27 noiembrie 1918)

În prima perioadă, când timp de şase luni (cea mai lungă – n.n.) guvernul

---

7 C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, **România şi Conferinţa de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor** (coordonator Viorica Moisuc), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 6.
8 G. Ibrăileanu, **După război**, Iaşi, Editura „Viaţa Românească”, 1921, p. 9.
9 **Structuri politice în Europa…**, p. 8.
10 Hermann Keyserling, **Analiza spectrală a Europei**, Iaşi, Institutul European, 1993, p. 275.
11 Ion I.C. Brătianu, **Activitatea Corpurilor Legiuitoare şi a guvernului. De la ianuarie 1922 până la 27 martie 1926**, Bucureşti, Cartea Românească, 1926, p. 396.

s-a aflat sub conducerea lui Alexandru Marghiloman, greutățile erau atât de mari încât nu permiteau, indiferent de culoarea politică a executivului, o plajă largă de acțiune. La acestea mai adăugăm, încă, practicile politicianiste de care nu ne putem debarasa, indiferent de situație, când s-a propus judecarea guvernului Brătianu. Acuzațiile profesate erau în mare parte adevărate, dar ele erau rupte de contextul concret-istoric în care faptele respective s-au produs şi nici momentul ales (august 1918 – n.n.) nu era prielnic pentru a oferi o judecată obiectivă[12]. Descriind atmosfera de la Iaşi, din perioada lui Marghiloman, N. Iorga nota cu tristețe, dar şi cu răutate: „Încolo, tot timpul n-au fost decât recriminări înveninate şi cereri de răstignire a criminalilor războiului”[13]. La multele probleme pe care le avea România s-a adăugat şi cea creată de principele moştenitor, care tradus în limbajul justiției militare însemna dezertare, pasibilă cu pedeapsa capitală, şi încălcarea Statutului Casei Regale[14]. La sfatul oamenilor politici, inclusiv al lui Al. Marghiloman, principele a acceptat să vie la Iaşi, iar Ferdinand I l-a pedepsit pe Carol cu 75 de zile de arest la mănăstirea Horaița (județul Neamț)[15]. Situația guvernului Marghiloman devenise mai dificilă, iar şeful guvernului, aflat într-o postură ingrată, între ocupant şi rege, deşi şi-a asumat întreaga responsabilitate a păcii, căuta să amelioreze raporturile cu ocupanții insistând asupra revizuirii tratatului – ale cărui clauze nu s-au putut aplica – Al. Marghiloman îndemnându-l pe rege să nu semneze actul[16]. Față de această realitate din Vechiul Regat, nici în Basarabia situația nu se limpezise după ce regele promulgase actul Unirii Basarabiei şi numise Consiliul Directorilor ca organ executiv. Într-un articol publicat în *România nouă*, autorul I. Mateiu nota: „Actul istoric de la 27 martie a schimbat orientarea politică a Basarabiei aşezând ca dogmă de stat concepția vieții româneşti fără nici o restricțiune”. Această schimbare fundamentală „a provocat fireşte o zguduire în beatitudinea politică a Ruşilor, care nu înțelegeau nicidecum să renunțe la prerogativele lor şi să primească hegemonia moldovenilor”. Concluzia la care ajunge autorul este categorică: „A început prin urmare reacțiunea, mai întâi sfioasă, apoi luând treptat caracterul unei agitații tot mai îndrăznețe, ca s-o vedem pe urmă în atmosfera toleranței noastre exagerate, manifestându-se în acte de provocație publică”[17].

[12] Ion Mamina, Ioan Scurtu, **Guverne şi guvernanți (1916-1938)**, Bucureşti, Silex, 1996, p. 23-24.
[13] N. Iorga, **Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi național** (Ediție îngrijită, note şi comentarii de Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu), Editura PRO, p. 242.
[14] Ion Mamina, Ioan Scurtu, **op.cit.**, p. 24.
[15] Ioan Scurtu, **Monarhia în România 1866-1947**, Bucureşti, Editura Danubius, 1991, p. 68-69.
[16] **Istoria Românilor**, Vol. VII, Tom II (Coordonator Acad. Gheorghe Platon), Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 451.
[17] **Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente** (Antologie de Ion Calafeteanu şi Viorica-Pompilia Moisuc), Chişinău, Editura Hyperion, 1995, p. 252-254.

O primă problemă pe care a încercat s-o rezolve, atât guvernul Marghiloman, cât şi Sfatul Ţării, a fost problema minorităţilor. Informaţiile statistice pe care le avem privind structura populaţiei din Provincie ne dau date diferite în funcţie de interesele urmărite de autori şi de prelucrarea pe care au realizat-o pe datele oferite de autorităţile ruse[18]. Dacă acceptăm, în anumite limite, datele furnizate de recensământul populaţiei din 1930, situaţia din Basarabia se prezintă astfel: 56,2% români, 12,3% ruşi, 11% ruteni şi ucraineni, 7,2% evrei, 5,7% bulgari, 2,4% găgăuzi, 2,8% germani, 0,5% ţigani, 0,3% polonezi[19]. Credem că, în linii generale, structura populaţiei pe criterii etnografice s-a păstrat, cu o marjă de eroare de 2-3%. În aceste condiţii înţelegem de ce Sfatul Ţării a insistat, încă de la constituire: „Să chezăşuiască pe deplin drepturi deopotrivă pentru toate noroadele ce trăiesc pe pământul Republicii Moldoveneşti, dându-le autonomia culturală naţională-personală”[20]. În momentul în care, la cererea Sfatului Ţării şi a Consiliului Directorilor, a unor oficialităţi civile şi militare străine interesate în menţinerea ordinii, armata română pătrunde în Basarabia, generalul Prezan lansa un **Manifest** către locuitorii Basarabiei, prin care arăta: „Vă declar sus şi tare că oastea română nu doreşte altceva decât că, prin rânduiala şi liniştea ce aduce, să vă dea putinţa să vă statorniciţi şi să vă desăvârşiţi autonomia şi slobozeniile voastre, precum veţi hotărî voi singuri. Oastea română nu va obijdui pe nici un locuitor din Republica Moldovenească, oricare ar fi neamul şi credinţa lui”[21]. Iar în şedinţa istorică din 27 martie 1918, Al. Marghiloman, primul ministru al României, declara că: „Unirea Basarabiei cu România trebuie să se facă cu condiţiunea păstrării particularităţilor locale ale acestei ţări”, pentru ca în final să se specifice: „Drepturile câştigate de către minorităţile din Basarabia se vor păstra”[22]. Chiar dacă în această şedinţă desfăşurată în Sfatul Ţării reprezentanţii minorităţilor, cu excepţia celei poloneze, care s-a declarat de acord cu Unirea Basarabiei şi condiţiile impuse, celelalte minorităţi (germanii, bulgaro-găgăuzii, ucrainenii, ruşii – n.n.) s-au împotrivit, pretextând că nu au „împuternicirea pentru acest scop”[23]. Înţelegând adevăratul substrat al acestei atitudini în **Declaraţia oficială** a Sfatului Ţării, din 27 martie 1918, la punctul 6 se afirmă clar: „Respectarea drepturilor minorităţilor din Basarabia”[24]. Sancţionând, prin Decretul Regal nr. 842, din 9 aprilie 1918, **Declaraţia de Unire**, Ferdinand I valida, prin promulgare, recunoaşterea drepturilor minorităţilor din Basarabia. De fapt, mai târziu, la 14/27 aprilie

[18] Vezi: Ştefan Ciobanu, **Basarabia. Populaţia, istoria, cultura** (ediţie îngrijită de Cornel Scafes), Bucureşti, Editura Clio, 1992, p. 40-46.
[19] Sabin Manuilă, Mitu Georgescu, **Populaţia României**, în **Enciclopedia României**, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 133-154.
[20] **Unirea Basarabiei şi a…**, p. 119.
[21] **Ibidem**, p. 138.
[22] **Ibidem**, p. 201.
[23] **Ibidem**, p. 207-208.
[24] **Ibidem**, p. 216.

1918, Consiliul Directorilor din Basarabia, într-o declaraţie publică, fixa obiectivele ce trebuiau urmărite în perioada de după unire: „Scopul nostru principal în împrejurările de faţă este pe de o parte de a apăra şi întări pentru Basarabia o largă autonomie locală, care să garanteze tuturor cetăţenilor noştri, fără deosebire de naţionalitate, deplinătatea drepturilor civile şi politice de viaţă liberă şi cetăţenească”[25].

Insistenţa în declaraţii şi atitudini în Provincie este determinată de faptul că nici în Regat problema minorităţilor (evreiască şi musulmană – n.n.) nu era pe deplin rezolvată. Profitând de tratatul de pace de la Bucureşti s-au făcut din nou presiuni din partea asociaţiilor evreieşti internaţionale pentru ca articolul 7 din Constituţie să fie modificat corespunzător şi să se aplice. Deşi erau convinşi că un astfel de tratat (pacea de la Bucureşti – n.n.) nu va rezista, „totuşi ei au ţinut cu tot dinadinsul ca la Bucureşti să ni se impuie recunoaşterea drepturilor lor pentru ca în faţa opiniei publice a lumii civilizate să fie bine stabilit că în urma acestui război nici o pace, oricare ar fi ea, nu poate să mai nesocotească drepturile evreimii şi că, de partea oricui va fi izbânda finală, un singur lucru este de pe acum indiscutabil: triumful cauzei evreieşti”[26]. Atitudinea de deschidere faţă de minorităţi apare şi într-o circulară trimisă la 2 iulie 1918 de către ministrul de externe, C.C. Arion, legaţiilor României în diferite ţări, în care conducătorul diplomaţiei româneşti comunică cu fermitate că: „Interesele şi drepturile diferitelor populaţii aflate în minoritate în Basarabia vor fi întotdeauna păzite de instituţiile şi legile române, concepute într-un spirit atât de larg de libertate şi egalitate”[27]. După căderea guvernului Marghiloman şi venirea guvernului C. Coandă pentru o lună, acesta a avut de îndeplinit alte obiective, urmând ca celelalte guverne să desăvârşească această problemă.

Un alt obiectiv important care a stat în atenţia guvernului român şi autorităţilor din Basarabia a fost consacrarea limbii române ca limbă oficială în provincie. Se poate considera astăzi că Rusia, în politica de deznaţionalizare, a folosit şi obligativitatea limbii ruse în şcoală, justiţie, instituţii administrative, cultură şi viaţa publică. Dacă faţă de germani s-a manifestat o anumită înţelegere în folosirea limbii, în schimb faţă de români, majoritari în Provincie, obligativitatea limbii oficiale era de necontestat[28]. Cu ocazia Congresului naţional al Corpului didactic din Basarabia din 25-28 mai 1917 şi în rezoluţia aprobată cu această ocazie figurau ca cerinţe obligativitatea limbii române în şcolile moldoveneşti, limba rusă fiind învăţată „ca obiect de învăţământ îndatoritor” şi „în şcoala moldovenească se introduce alfabetul latinesc care va

---

[25] **Ibidem**, p. 223.

[26] I.G. Duca, **Memorii**, vol. IV, Partea II (**1917-1918**), (ediţie şi indice de Stelian Neagoe), Bucureşti, Editura Machiavelli, 1994, p. 113.

[27] **Unirea Basarabiei şi a…**, p. 251.

[28] Ştefan Ciobanu, **Basarabia. Populaţia...**, p. 74.

fi întrebuinţat atât în cărţile didactice cât şi în scris", pentru ca în final să se ceară ca „în viitor toată conducerea şi supravegherea şcolilor moldoveneşti să se facă de către Moldoveni şi în limba moldovenească"[29]. De fapt, într-un articol intitulat **Zece porunci ale neamului moldovenesc**, una dintre porunci cerea: „Nu uita că trebuie să vorbeşti cu fraţii tăi numai moldoveneşte"[30]. Deşi invocaţiile par puerile astăzi, trebuie să ne gândim că într-un recensământ al populaţiei care urmărea pe ştiutorii de carte din Basarabia în intervalul cuprins între anii 1907-1918 pe naţiuni, moldovenii ocupau penultimul loc, înaintea ţiganilor, cu un procent de 10,5% la bărbaţi şi 1,7% la femei. „Dacă ţinem seama de faptul că ruşii considerau că ştiind să citească pe acela care ştia să semneze, se poate spune că şcoala rusească din Basarabia n-a jucat nici un rol în viaţa populaţiei locale şi că autohtonii provinciei erau complet analfabeţi"[31].

Treptat, limba românească s-a impus, dar putem vorbi în continuare de un bilingvism acceptat şi de autorităţi, dacă ne gândim la faptul că, în Sfatul Ţării, C. Stere a trebuit, pentru a-i convinge pe deputaţi să voteze în favoarea Unirii, să ţină un discurs şi în limba rusă[32]. De aceea, Consiliul Directorilor, în 14 aprilie 1918, fixându-şi obiectivele ce le avea în vedere, hotăra să schimbe „şcoala în aşa fel ca ea să răspundă nevoilor zilnice, sufletului şi trecutului neamurilor din Basarabia, înainte de toate, trebuie să fie dezrusificată, adică este nevoie să facem şcoală naţională"[33]. Acest lucru s-a concretizat prin creşterea numărului de şcoli şi de copii din Basarabia. Dacă în 1917 nu existau în Basarabia decât 1383 şcoli, acest număr a sporit cu 493 în primii ani ce au urmat Unirii[34].

Impunerea limbii române şi în biserică trebuia să se realizeze prin „introducerea unirii canonice a Eparhiei Basarabiei cu Biserica autocefală română", legând şi mai mult ortodoxia de fiinţa românească[35].

Impunerea limbii române în administraţie ca limbă oficială s-a lovit de rezistenţa funcţionarilor ruşi care au şi refuzat jurământul de credinţă faţă de România, preferând să părăsească slujba[36]. Mai mult, ei au refuzat să predea documentaţia şi birourile pentru a perturba activitatea instituţiei. Folosindu-se de faptul că guvernul român promisese să nu se amestece în politica internă şi nu vor înlocui instituţiile locale, o parte din ele se vor transforma în centre de rezistenţă antiromânească. O asemenea situaţie o întâlnim la zemstva gubernială

[29] **Unirea Basarabiei şi a…**, p. 34.
[30] *Cuvântul Moldovenesc*, nr. 56 din 13 iulie 1917.
[31] Ştefan Ciobanu, **Basarabia. Populaţia...**, p. 75.
[32] **Unirea Basarabiei şi a…**, p. 204.
[33] **Ibidem**, p. 324.
[34] Ştefan Ciobanu, **Basarabia. Populaţia...**, p. 79.
[35] **Ibidem**, p. 84.
[36] *România nouă* din 7 iulie 1918.

din Chişinău, formată din cadre de origine rusă sau orientare prosovietică şi care treptat se transformase în locul de adunare a celor nemulţumiţi de schimbările ce aveau loc în Basarabia. O asemenea instituţie devenise o povară şi pentru statul român, care trebuia să subvenţioneze cu fonduri speciale, întrucât deficitul între venituri şi cheltuieli ajunsese în 1918 la 44 milioane lei[37]. Mai mult, fondurile date de stat erau deturnate în alte scopuri, opuse faţă de cele pentru care fuseseră alocate. Prin decretul regal din 4 octombrie 1918, zemstva gubernială a fost desfiinţată, diversele ei atribuţii fiind preluate de către Directorate[38]. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu Duma oraşului Chişinău, unde la alegerea funcţionarilor participaseră soldaţii armatei ruse în retragere. Noile alegeri au fost amânate, mai ales că primarul s-a manifestat făţiş împotriva procesului de naţionalizare a instituţiilor, unde limba rusă era limbă oficială. Prin decretul regal din 4 septembrie 1918, Duma şi Uprava oraşului Chişinău au fost desfiinţate, conducerea oraşului fiind încredinţată unei comisii interimare compusă din 6 membri (2 români, 2 ruşi, 2 evrei – n.n.)[39]. Comentând această schimbare, un ziar din Basarabia nota: „Ne bucurăm că s-a început facerea rânduielii şi aici”[40], pentru locuitorii din Chişinău şi, mai mult, pentru lichidarea unei rezistenţe împotriva intereselor româneşti.

O situaţie similară exista în justiţie, unde întreaga legislaţie era în limba rusă, iar documentele eliberate erau în aceeaşi limbă. Şi aici s-a trecut la procesul de naţionalizare, prin legea de organizare judecătorească din Basarabia, promulgată la 9 octombrie 1918. În urma recomandărilor făcute de Consiliul Superior al Magistraturii, s-au numit şi primii magistraţi români în locurile vacante din provincie. Aceste locuri s-au creat prin înfiinţarea unor noi instituţii, cât şi prin opoziţia magistraţilor şi avocaţilor ruşi de a depune jurământul. A fost o rezistenţă greu de înfrânt cât timp aproape întreaga legislaţie era în limba rusă, iar numărul funcţionarilor moldoveni era limitat. Referindu-se la acel moment, ziarul *România nouă* scria că „prin acest act se începe introducerea justiţiei române între Prut şi Nistru”[41].

Era un început, căci prin instalarea magistraturii, a instanţelor judecătoreşti şi a limbii române a fost naţionalizată însă numai o parte a justiţiei basarabene, pe care Vespasian Erbiceanu, prim-preşedinte al Curţii de Apel din Chişinău, o aprecia ca partea „pur formală şi exterioară, adică mijloacele şi organele oficiale de împărţire a dreptăţii”[42]. Pentru rezolvarea problemelor de

[37] *Cuvântul Moldovenesc* din 30 august/12 septembrie 1918.
[38] Ioan Scurtu, D. Almaş, A. Grosu, Ion Pavelescu, Gh. Ioniţă, **op.cit.**, p. 132.
[39] *Monitorul Oficial*, nr. 133 din 5/18 octombrie 1918.
[40] *Cuvânt Moldovenesc* din 9/22 septembrie 1918.
[41] *România nouă* din 23 octombrie 1918.
[42] Vespasian Erbiceanu, **Naţionalizarea justiţiei şi unificarea legislativă în Basarabia**, Bucureşti, 1934, p. 106.

fond din domeniul justiţiei s-a înfiinţat la Chişinău, la 1 decembrie 1918, Cercul de studii juridice şi sociale, care-şi propunea să traducă codurile şi legile ruseşti şi să răspândească cunoştinţele juridice populaţiei. La cererea autorităţilor basarabene s-a înfiinţat o Comisie Juridică consultativă pe lângă Directoratul de Justiţie, cu scopul de a oferi asistenţă autorităţilor locale[43]. Comisia de traduceri, condusă de Ion Nădejde, a reuşit, într-un timp scurt, să traducă în limba română cele mai uzuale coduri de legi ruseşti, ceea ce a permis instanţelor judecătoreşti să rezolve, până la 1 septembrie 1919, 1600 de dosare din cele 9349 de dosare rămase neîncheiate de la Justiţia rusă[44]. Din păcate, timpul foarte scurt şi complexitatea problemelor din Justiţie nu a permis să se treacă la problema unificării legislative depline, care a fost amânată până la terminarea lucrărilor de unificare generală[45]. Limba română răzbise, cu greu, şi în justiţie.

O altă problemă urmărită de autorităţile de pe cele două maluri ale Prutului a fost problema organizării politico-instituţionale. În Declaraţia Consiliului Directorilor din Basarabia din 14 aprilie 1918 se arăta: „În două cuvinte, Basarabia românească trebuie să devină ţară în adevăr liberă şi luminată. După adânca noastră convingere, ajungerea acestui scop nu este cu putinţă decât **în deplină unire cu patria noastră comună România**”[46]. Programul propunea o serie de măsuri pe care Sfatul Ţării trebuia să le urmărească şi să decidă asupra „principiilor constituţionale” care se vor judeca de Adunarea Constituantă românească cu ajutorul deputaţilor din Basarabia”[47]. Se vedea clar că toate măsurile care se vor lua în această perioadă de tranziţie urmăreau să faciliteze apropierea instituţională dintre cele două state, pentru favorizarea unirii depline. Analiza acestui document relevă faptul că se urmărea în primul rând asigurarea unui climat de linişte şi ordine în Basarabia, întărindu-se în acelaşi timp caracterul românesc al acestui teritoriu prin naţionalizarea unor instituţii[48].

Pe această linie a fost luată o măsură prealabilă prin care membrii din Sfatul Directorilor să nu mai îndeplinească funcţia de miniştri, ci de directori generali, miniştrii rămânând numai cei doi din guvernul central (Ion Inculeţ şi Daniel Ciugureanu – n.n.)[49]. Acest organism politic, în viziunea lui Al. Marghiloman, „trebuia să servească de legătură între organele de stat ale ţării cu Basarabia” şi „să fie consultat în toate chestiunile care cer să fie rezolvate pe cale de decrete”[50]. Au dispărut Directoratele de război şi de externe şi s-a înfiinţat un directorat al

[43] Ioan Scurtu, D. Almaş, A. Grosu, Ion Pavelescu, Gh. Ioniţă, **op.cit.**, p. 134.
[44] Vespasian Erbiceanu, **op.cit.**, p. 115.
[45] **Ibidem**, p. 120.
[46] **Unirea Basarabiei şi a…**, p. 223.
[47] **Ibidem**, p. 225.
[48] Ioan Scurtu, D. Almaş, A. Grosu, Ion Pavelescu, Gh. Ioniţă, **op.cit.**, p. 126.
[49] *Cuvânt Moldovenesc* din 12 aprilie 1918.
[50] *Monitorul Oficial*, nr. 8 din 10/23 aprilie 1918.

minorităților. Aceste schimbări au fost validate de Sfatul Țării. Pentru operativitatea deciziilor Consiliului Directorilor a delegat, pe lângă ministerele române, comisari care să informeze autoritățile de la Chişinău. Printre cei nominalizați au fost: T.G. Toncu, P. Erhan, V.G. Cristi şi Brăescu.

Confruntat cu o serie de greutăți financiare, economice, dar mai ales cele legate de activitatea subversivă[51], Al. Marghiloman a propus închiderea Sfatului Țării, acțiune ce s-a derulat la 28 mai 1918. Chiar dacă a folosit un pretext în expunerea de motive prezentată de Al. Marghiloman regelui Ferdinand asupra rezolvării problemei agrare, credem că incidentele de la Nistru erau mai îngrijorătoare, pentru că în organizarea lor erau susținute de Ucraina şi Rusia Sovietică[52]. Cum România făcea eforturi pe plan diplomatic să normalizeze relațiile cu Ucraina, o menționare a incidentelor de la Nistru nu ar fi avantajat România[53]. Mai mult, numirea, la 13 iunie 1918, a generalului Artur Văitoianu, drept comisar general pentru Basarabia, determinată de evoluția „evenimentelor din ultimul timp" şi pentru normalizarea raporturilor dintre autoritățile civile şi militare din Provincie[54], arată clar, chiar sub o formă voalată, îngrijorarea autorităților din România față de mişcarea subversivă. Numirea unui comisar general (la început sub denumirea de guvernator – n.n.) a trezit reacții de adversitate, C. Stere, Pan Halippa, Ştefan Ciobanu, V. Chiorescu deplasându-se la Iaşi pentru a protesta în fața unei astfel de decizii. Pentru a lămuri populația, A. Văitoianu a adresat o proclamație în care preciza: „Îndatorirea mea cea mai însemnată este de a face ca silințele tuturor cetățenilor cu grija binelui, precum şi ca toate dispozițiile autorităților civile şi militare, îngrădite în marginile legilor şi regulamentelor, să meargă mână în mână pentru binele public"[55]. Mai târziu, autoritățile basarabene au înțeles de ce era necesară o astfel de organizare, apreciind activitatea desfăşurată de comisarul general, printre altele „blocând posibilitatea străinilor de a acționa contra cauzei româneşti"[56].

În privința administrației, situația era dificilă în Basarabia, care păstra organizarea, limba şi legislația de tip rusesc. Cea mai mare parte a funcțiilor publice erau deținute de funcționari ruşi. O reformă administrativă în aceste condiții nu era posibilă, prin lipsa de posibilități financiare şi prin lipsa de specialişti de limbă română în domeniu. Sabotați de cinovnicii ruşi, care blocau măsurile de la centru la autoritățile locale, desfăşurând un program de lucru foarte redus, în detrimentul cetățenilor, foloseau abuziv limba rusă atât în birouri, cât şi în elaborarea actelor

[51] Ludmila Rothari, **Mişcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924**, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 60.
[52] **Ibidem**.
[53] **Ibidem**, p. 61.
[54] *Monitorul Oficial*, nr. 60 din 15/28 iunie 1918.
[55] *România Nouă* din 23 iunie 1918.
[56] *România Nouă* din 21 iunie 1918.

oficiale. Măsurile care au fost luate, foarte puține la număr, nu au putut să rezolve grava criză a administrației din Provincie.

Asupra acestor probleme de ordin politico-instituțional şi cultural, situația economică influența negativ prin dimensiunea ei agrară. Problema agrară era o problemă fundamentală pentru locuitori atâta timp cât ramura principală era agricultura, iar repartiția proprietății lovea în interesele româneşti. După o situație statistică din 1905 rezultă că în Basarabia existau 5507 mari proprietari funciari ce stăpâneau 43,2% din suprafața arabilă; statul, oraşele şi biserica 8,2% din suprafață, iar țăranii, 48,6% din suprafață[57]. Cei mai mulți dintre proprietari erau ruşi, urmați de greci, georgieni, olandezi, germani din țările baltice şi unii români rusificați[58]. A existat în acest sens un consens politic în privința rezolvării problemei agrare, Sfatul Țării „să pregătească principiile reformei agrare". Până la reformă, Consiliul Directorilor „lua toate măsurile pentru a semăna toate locurile de semănătură, să se apere fânețele şi pădurile şi să se îmbunătățească raporturile dintre țărani şi proprietarii de pământ"[59]. Au existat şi incidente între proprietari şi țărani[60], iar o delegație „a preoților din Basarabia", s-a adresat chiar lui Al. Marghiloman, la 22 aprilie 1918, pentru a-şi apăra proprietățile[61].

Un moment important pentru punerea în practică a programului a fost înființarea de către Sfatul Țării, la 4 mai 1918, a unei Comisii Agrare constituită din 27 deputați, din care 18 trebuiau să reprezinte țărănimea românească, iar 5 din partea minorităților, la care se adăugau 4 reprezentând interesele proprietarilor[62].

Un aspect care trebuie pus în evidență este legat de dezvoltarea infrastructurii în Basarabia şi orientarea ei spre România, modificând ecartamentul la linia ferată şi „construind multe poduri de beton armat şi de lemn pentru a lega Basarabia de Moldova"[63].

În condițiile în care victoriile obținute de armatele Antantei, în vara şi toamna anului 1918, deveneau concludente, raportul de forțe modificându-se în favoarea foştilor aliați, la sugestia lui Ion I.C. Brătianu şi nu a miniştrilor Antantei, regele Ferdinand i-a cerut lui Al. Marghiloman demisia[64]. Tot Ion I.C. Brătianu i-a sugerat lui Ferdinand formarea unui guvern C. Coandă, un guvern de tranziție care trebuia să pregătească venirea unui guvern liberal sub conducerea aceluiaşi I.I.C. Brătianu.

---

[57] Nicolae Ciachir, **Basarabia sub stăpânire țaristă (1872-1917)**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., 1992, p. 133.
[58] **Ibidem**, p. 80.
[59] **Unirea Basarabiei şi a…**, p. 225.
[60] Ştefan Ciobanu, **Unirea Basarabiei…**, p. 218.
[61] Al. Marghiloman, **Note politice**, vol. III, (Ediție şi introducere de Stelian Neagoe), Bucureşti, Editura Machiavelli, 1995, p. 133.
[62] *Cuvânt Moldovenesc* din 10 mai 1918.
[63] Al. Boldur, **Istoria Basarabiei**, Bucureşti, 1992, p. 510-511.
[64] Al. Marghiloman, **op.cit.**, p. 227.

Guvernul Coandă urma să realizeze două obiective importante, mobilizarea armatei şi intrarea, la 28 octombrie 1918, în război cu Puterile Centrale[65]. Prevederile stabilite de Pacea de la Bucureşti fiind anulate, era anulată şi întreaga legislație adoptată în timpul guvernării lui Al. Marghiloman, iar Parlamentul dizolvat[66]. Prin al doilea obiectiv pe care guvernul Coandă trebuia să-l îndeplinească, I.I.C. Brătianu evita situația ingrată de a anula anchetarea şi judecarea guvernului Brătianu. „Lovitură de stat în toată brutalitatea ei, dar lovitură de stat având numai un singur efect, acela de a anula darea în judecată a guvernului Brătianu"[67], nota în memoriile sale Al. Marghiloman. Indiferent de interpretările date de liderii liberali acestui act[68], mai târziu legile votate în perioada guvernului conservator vor fi repuse treptat în funcțiune.

În Basarabia, jocurile politice de la Iaşi au produs stupoare, C. Stere demisionând din demnitatea de preşedinte al Sfatului ca efect al anulării şi a Decretului regal nr. 842 de promulgare a actului Unirii Basarabiei cu România. În provincie nu s-a anulat nici un decret regal şi nici măsurile luate de guvernul Marghiloman. La inițiativa lui Pan Halippa, ales preşedinte al Sfatului Țării, s-a propus să se renunțe la condițiile de unire puse la 27 martie 1918 pentru a fi „şi noi uniți cu România întru toate ca şi Bucovina şi Transilvania"[69]. Sfatul Țării îndeplinindu-şi misiunea pentru care fusese creat, în ultima şedință din 27 noiembrie 1918 s-a autodizolvat, de acum toate atribuțiile de guvernare fiind transmise guvernului de la Bucureşti[70].

Perioada pe care am prezentat-o, perioada autonomiei administrative, a fost o perioadă plină de realizări şi de împliniri dacă ne raportăm la condițiile existente în Basarabia şi Vechiul Regat. Realizările au permis ca de la Actul de la 27 martie 1918 să se creeze premisele pentru ca în a doua etapă să se ajungă la integrarea Basarabiei la patrimoniul național. Pe bună dreptate, Al. Boldur nota în acest sens: „Unirea duce naționalitatea română spre renaştere şi spre organizarea unui stat nou al tuturor românilor, visat de cei mai buni reprezentanți ai gândirii politice româneşti"[71].

L'union de la Bessarabie à Roumanie et son integration en patrimoine nationale

Résumé

Le présent article traîte de la période de l'autonomie administrative de l'histoire de la Bessarabie, mettant en évidence les réalisations mais aussi les échecs du processus d'intégration de la province dans la Roumanie.

[65] **Istoria Românilor**, vol. VII, Tom II, p. 452.
[66] **Ibidem**.
[67] Al. Marghiloman, **op.cit.**, p. 227.
[68] **Ibidem**, p. 228.
[69] *Cuvânt Moldovenesc* din 29 noiembrie/12 decembrie 1918
[70] Ioan Scurtu, D. Almaş, Armand Goşu, Ion Pavelescu, Gh. I. Ioniță, **op.cit.**, p. 137.
[71] Al. Boldur, **op.cit.**, p. 507.

RECLAMA ÎN ROMAN ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Iulia Butnariu

Aprecierea schimbărilor semnificative parcurse de societatea românească în prima jumătate a secolului XX se raportează deopotrivă la structuri fundamentale de ordin economic, social-politic, instituțional, cultural, ori de mental colectiv, dar şi la forme particulare ale acestora, care întregesc imaginea de ansamblu. În prima jumătate a secolului XX, marcată de participarea la primul război mondial, schimbările s-au petrecut într-o dinamică inegală, atât în eforturile de a reduce decalajul față de Occident, cât şi prin modelarea internă după exemplul oferit de capitală. Viața urbană este aceea care concentrează transformările cele mai vizibile, datorită ritmului accelerat în care acestea s-au petrecut.

Într-un oraş de provincie precum Romanul, populat de un mozaic uman – diversitatea fiind dată de viețuirea în spațiul urban de mai multe generații, în paralel cu aşezarea unor noi membri în comunitatea urbană locală, de coexistența mai multor etnii (armeni, evrei, greci, țigani, ruşi-lipoveni) – modalitățile şi ritmul de adaptare la economia concurențială pot fi studiate şi prin intermediul reclamelor.

Conform definiției, reclama este acea activitate (comercială) prin care se urmăreşte, pe calea publicității câştigarea interesului public asupra anumitor mărfuri, a unor cărți, a unui spectacol, a folosirii unor servicii, etc.[1]. Mai mult decât o reglare a raporturilor dintre cel care oferă şi cel care cumpără, reclama poate fi considerată un mod de comunicare, ce îmbrăca forme diverse şi poate condiționa mentalul individual şi colectiv, viața urbană cotidiană.

Cea mai simplă şi directă formă de reclamă – reclama transmisă prin comunicarea directă între indivizi a fost şi cea mai puțin rezistentă în timp. Alături de aceasta, reclama asigurată prin afişarea unor materiale de promovare, în vitrinele firmelor sau direct în stradă, a avut tot o existență limitată. Uneori chiar numele firmei era subsumat promovării ofertei specifice, deci tot o formă de reclamă (*La voaleta*, *Vinul*, *Elita*, *Lumea Elegantă*, *La cel mai expeditiv*, *La Paradisul copiilor*, ş.a.) Sursele prin care se pot recupera aceste forme de reclamă sunt circumstanțiale. Forma cea mai explicită, rezistentă în timp şi accesibilă, din perspectiva interpretărilor noastre, rămâne reclama scrisă, transmisă prin intermediul presei. Dintre ziarele locale au fost consultate colecțiile ziarelor *Actualitatea*, *Ecoul Romanului*, *Îndreptarea*, *Curentul Romanului*, *Cuvântul Romanului*, *Ecoul*, *Arena Romanului* şi *Ritmul Vremii*.

---

[1] **DEX**, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, ediția a II-a, p. 901.

În presa romaşcană au apărut, la începutul secolului XX, mai întâi sporadic, apoi constant şi destul de numeroase, anunţuri special concepute pentru promovarea unor oferte, preponderent locale. Interesul pentru promovarea, cu ajutorul acestor reclame, a produselor realizate ori comercializate în Roman, a unor servicii diverse şi a ofertei de natură recreativă, aceasta din urmă îmbinând afacerea propriu-zisă cu latura adresată intelectului, demonstrează preocuparea de adaptare la cerinţele vremii, la nivelul economic local şi la un anumit orizont mental. În Roman exista o viaţă meşteşugărească şi comercială cu tradiţie, o mică industrie cu perspective, un potenţial uman, în creştere numerică, şi un climat concurenţial în dezvoltare. Prezenţa armenilor, a grecilor şi mai ales a evreilor, ca şi în cazul altor oraşe din Moldova, a impulsionat acest regim al concurenţei, în privinţa activităţii economice şi comerciale propriu-zise, după cum a favorizat şi o atmosferă specifică, a oraşului de provincie.

În privinţa interesului pentru promovarea mărfurilor şi serviciilor cu ajutorul reclamelor, poate fi cu uşurinţă observată evoluţia cantitativă: la începutul sec. XX apăreau doar câteva în paginile unui ziar - 2 sau 3 într-un număr, în deceniile 2 şi 3 numărul loc creşte progresiv, ajungând apoi la peste 20, ocupând uneori o pagină întreagă de ziar. La fel poate fi urmărită evoluţia calitativă a acestor reclame, prin modalitatea de concepere a textului, aranjarea în pagină, însoţirea de anumite accesorii grafice, ce vin să susţină şi să sublinieze oferta.

Textul reclamelor din presa locală cuprindea, de regulă, informaţii absolut necesare identificării ofertei şi ofertantului – aici intră denumirea firmei respective, adresa, numele proprietarului şi tipul de produse oferit. Acest tip de reclamă era la îndemâna celor mai mulţi ofertanţi. Interesul lor de promovare a firmei şi ofertei nu era neapărat limitat de posibilităţile financiare, deoarece costurile acestor reclame erau fixate uneori prin tarif fix, dar şi „prin învoială”[2]. Erau destul de frecvent folosite şi reclamele cu un text mai elaborat, ce cuprindea detalii asupra ofertei, eventual cu sublinierea celei de sezon ori care privea anunţarea unor reduceri de preţuri la anumite produse.

Categoriile de ofertanţi întâlniţi în Roman sunt diverse: de la firmele mari (Întreprinderile Rohrlich, bănci, societăţi de asigurări sau filiale locale ale acestora, diverse fabrici[3], hoteluri sau restaurante cu pretenţii) până la micii proprietari de prăvălii şi prestatori de servicii (medici[4], contabili, ingineri de cadastru, profesori).

[2] *Actualitatea*, nr. 1 din 8 noiembrie 1912, p. 1.
[3] *Curentul Romanului*, nr. 61 din 26 aprilie 1931, p. 3, reclama fabricii de mezeluri a lui Ioan Andrieş.
[4] *Ecoul*, nr 48 din 15 iulie 1937, p. 2, o reclamă comună pentru familia de medici Dulbergher, care îşi ofereau serviciile atât în spital cât şi în afara acestuia, la cabinetul din Strada Mare, nr. 188.

Predomină cei din sectorul comercial, de mărime medie sau peste.

Ofertanţii cu putere economică, care erau deja cunoscuţi pe piaţă, cu produse căutate şi recunoscute pentru calitatea, lor foloseau reclame cu un mesaj strict, concis, cu o formă de prezentare sobră[5]. Reclama scrisă era folosită pentru a rămâne în atenţia publicului.

Categoria ofertanţilor de mică anvergură, ori care intraseră de puţin timp în afaceri, folosea reclame cu un text diferit, prin care detaliază oferta sau măcar o parte din produsele considerate a fi căutate de consumatori, subliniază preţul avantajos, mai bun decât al concurenţei şi apelează la modalităţi de exprimare care se doresc apropiate şi convingătoare clientului potenţial. Sunt întâlnite măcar formule de tipul „vizitaţi spre convingere", „mai ieftin ca oriunde"[6] sau „preţuri ce desfid orice concurenţă"[7]. Prăvăliile, mai ales cele care oferă articole de vestimentaţie sau cosmetice, subliniază atât calitatea, cât şi permanenta înnoire a produselor, prestările de servicii în acelaşi sector făcând trimitere la moda occidentală[8]. Şi în privinţa ofertei localurilor, restaurantelor[9], hotelurilor se observă preferinţa de orientare după modelul capitalei, ca un garant al ancorării în actualitate, al preluării ultimelor tendinţe venite din occident[10]. Preocuparea în această direcţie presupune o clientelă cu anumite standarde, cunoscătoare şi interesată de oferta de calitate. Sub influenţa lecturilor şi a contactelor directe, prilejuite de afaceri sau călătoriile de plăcere în ţările din vest, se forma gustul publicului şi acesta devenea tot mai selectiv.

Produsele de utilitate cotidiană, oferite de magazinele de coloniale, de îmbrăcăminte şi încălţăminte, de manufactură, de sticlărie şi porţelanuri, ceasornicării, dar şi croitorii, frizerii, curăţătorii abundă în paginile ziarelor romaşcane, prin reclame care revin în numere succesive, în aceeaşi formă de prezentare sau îmbogăţite cu noi oferte. Întrecerea acestora în prezentarea prin reclame în presa locală reflectă concurenţa, o viaţă economică activă, un

[5] Exemplul reclamei apărute pe prima pagină a ziarului *Cuvântul Romanului*, nr. 1 din 29 noiembrie 1924: „Cumpăraţi numai undelemnul Fabricei C.F. Rohrlich, constatat de specialişti ca cel mai bun".

[6] *Actualitate*a, nr. 7 din 24 decembrie 1912, p. 3, reclama tipografiei BERAM.

[7] *Cuvântul Romanului*, nr. 11 din 26 septembrie 1925, p. 2, reclama croitoriei Marcu Locar şi reclama magazinului „La bunul student".

[8] **Ibidem**, reclama firmei „Croitoria Tinerimei" a lui M.S. Schwartz: „Aduce la cunoştinţa Onor. Public romaşcan cât Onor. clientelei sale că execută ori-ce comandă după ultima modă...".

[9] *Cuvântul Romanului*, nr. 19 din 14 februarie 1926, p. 2, reclama la Restaurantul Modern: „local amenajat după sistemul marilor baruri din străinătate".

[10] *Actualitatea*, nr. 1 din 8 noiembrie 1912, p. 4, reclama la „Restaurantul Elitei", proprietar I. Nicotescu: „posedă o bucătărie română şi franceză unde Onor. Consumatori pot găsi la ori-ce oră mâncăruri gustoase, precum şi vinuri indigene şi străine de calităţi superioare, provenienţa celor mai renumite podgorii...".

comerț înfloritor, concentrat în strada Ştefan cel Mare şi disipat, treptat, în zonele limitrofe.

Multe firme îşi făceau reclamă şi prin intermediul anunțurilor – urări de sărbători. Interesant pentru bunele relații între proprietarii de firme şi publicul consumator este faptul că în preajma Crăciunului, evreii comercianți din Roman adresau urările cuvenite clientelei preponderent creştine. Nu era pierdut prilejul şi era prezentată, discret, şi oferta firmei respective.

Reclamă îşi făceau şi ziarele locale, în paginile proprii. La fel tipografiile şi librăriile, aunci când erau ale aceluiaşi proprietar. Este cazul ziarului *Actualitatea*, care îşi avea redacția şi administrația la tipografia Beram şi găzduia, în paginile sale, periodic, reclame pentru aceasta din urmă.[11]

Ofertele nu se limitau doar la produse şi servicii de interes pentru populația urbană. Zona rurală, care avea acces la presa romaşcană, reprezenta un segment de absorbție a unor produse specifice. Cultivatorii din zona rurală puteau fi interesați de reclamele unor firme ce distribuie tot felul de semințe[12] sau utilaje[13]. Acestea foloseau reclame-text cât mai cuprinzătoare, prin informațiile oferite potențialului client interesat. La fel, unii proprietari de magazine sau firme diverse din Roman aveau interese în zona rurală – cazul lui Alexandru Iasilkoski, care avea un depozit de cherestea în Roman, pe strada Sucedava, la nr. 36, dar şi o moară cu motor în comuna Porceşti, județul Roman – îşi promova ambele afaceri printr-o singură reclamă[14].

Reclamele pentru firme din afara oraşului sunt şi ele întâlnite în presa locală. Astfel de oferte, de regulă cunoscute la nivel de țară, prezentau un anumit tip de produs şi insistau asupra păstrării calității originalului[15].

Unele din cele mai interesante din perspectiva modului de prezentare sunt reclamele privitoare la petrecerea timpului liber: restaurantul, teatrul, cinematograful sunt intrate mai târziu în oferta locală, dar suscită interesul crescând al publicului consumator de distracții. Sunt numeroase reclame în presa locală, pentru „marele local Modern”, ce cuprindea o ofertă multiplă: hotel, berărie, restaurant, cofetărie, teatru si cinematograf[16]. Pentru cei cu dare de mână, oferta era bogată dacă ne raportăm la potențialul Romanului: berăria şi

[11] *Actualitatea*, nr. 7, din 24 decembrie 1912, p. 3.

[12] *Actualitatea*, nr. 1 din 8 noiembrie 1912, p. 4, reclama făcută la „Seminţeria Germania Adolf Herzberg, Roman”.

[13] **Ibidem**, reclama firmei W.L. Schwartz&Fiii, care comercializa „pluguri de oțel... maşini de semănat în rânduri şi prin imprăştiere, grape de oțel, rotative, cultivatoare, toate originale RUD SACK...”.

[14] **Ibidem**.

[15] *Ecoul*, nr. 40 din 27 mai 1937, p. 2, reclama la berea Bragadiru şi cuprinde în text „FIȚI ATENȚI! Sticla să aibe capsula Bragadiru... altfel beți o bere inferioară cu acelaş cost”.

[16] *Ecoul Romanului*, din 14 decembrie 1914.

restaurantul de pe lângă hotelul Central[17], despre care publicul era informat asupra dotărilor, era detaliată oferta bogată, cu precizări asupra modalitatătii de a face rezervări pentru ocazii deosebite sau pentru sărbători („Pentru Sf.-tele Sărbători numere speciale/ cu ocazia revelionului rugăm a se reține mese din timp; se pot comanda şi dineuri speciale")[18]. Reclamă în presa locală îşi făceau şi localurile mai modeste, iar acestea insistau asupra prețurilor reduse şi păstrării în bune condiții a alimentelor şi a igienei[19].

Nu lipsesc reclamele pentru petrecerea timpului liber în afara oraşului. Este cazul „parcului englezesc" de la Dulceşti, unde romaşcanii se puteau distra, beneficiind de comodități aproape urbane în ambient natural[20]. Restaurantul de pe proprietatea lui Vasiliu-Bolnavu, în apropiere de oraş, într-un cadru natural deosebit, era promovat prin reclame cuprinzătoare sub aspectul detaliilor: clientul era informat nu numai asupra meniului disponibil, a prețurilor practicate, dar şi asupra posibilităților de transport asigurate pentru confortul său.

Frecvența reclamelor pentru oferta teatrelor şi cinematografelor romaşcane este un indicator pentru interesul arătat de publicul consumator. Forma de prezentare a ofertei de acest gen se dorea cât mai incitantă. Astfel de reclame cuprindeau informații despre data, locul, titlul spectacolului, compania de teatru care poposea în oraş, distribuția sau măcar numele cele mai cunoscute, iar modalitatea de prezentare grafică apela la chenare şi caractere speciale pentru a sublinia aspectele importante ale mesajului din text[21]. Un exemplu în acest sens se regăseşte în oferta teatrului Cobzaru ce anunța prezența Companiei Vasiliu Birlic, în mai 1940 şi care adăuga mesajului informații şi aprecieri în măsură să stârnească interesul publicului[22]. Cinematografele foloseau formule

---

[17] Vezi reclama: „Bererie – Restaurant – Varieteu/ Serviciu promt şi curat", în ziarul *Îndreptare*a, 5 august 1918, p. 3.

[18] *Cuvântul Romanului*, nr. 15 din 28 decembrie 1925, p. 4 şi *Curentul Romanului*, nr. 10, din 8 iunie 1930, p. 3.

[19] *Ecoul*, nr. 40 din 27 mai 1937, p. 2, reclama pentru „bodega familiară Isac Zeiligman" în care se preciza că foloseşte „un grătar special întreținut conform higienei", după cum „toate alimentele (cărnurile) şi aperitivele sunt păstrate în frigorifer bine construit".

[20] *Curentul Romanului*, nr. 17, din 6 iulie 1930, de unde aflăm: „Administrația moşiei Dulceşti, proprietatea C.N. Vasiliu-Bolnavu, jud. Roman anunță deschiderea parcului englezesc şi a unui restaurant de primul rang cu mâncărurile cele mai alese. 20 lei un pui, 40 lei krg de cel mai bun vin pivnițile Vasiliu Bolnavu.// Romaşcani! Amuzați-vă în parcul Dulceşti. Numai 10 minute depărtare de Roman// O camionetă cu 14 locuri confortabile stă la dispoziția publicului romaşcan. Prețul unei curse este 40 lei de persoană dus şi întors. Plecarea şi sosirea din fața magazinului Aronovici. Cursele funcționează din două în două ore. Cei care nu pleacă la băi şi au nevoie de aer găsesc un refugiu...".

[21] *Ecoul Romanului* din 2 noiembrie 1914, p. 2, reclama la spectacolul „Răpirea Sabinelor" de la Teatrul Modern şi la „Băețaşul Tatei" piesă adusă la Roman de Compania Victor Antonescu la acelaşi Teatru Modern.

[22] *Ritmul Vremii*, nr. 93 din 29 aprilie 1940, p. 2, Compania Vasiliu Birlic venea la Roman şi prezenta comedia „Moritz al 2-lea" comentată în reclamă drept „cel mai mare succes teatral".

care puneau accent pe latura afectivă[23], având drept scop impresionarea publicului, mai ales a celui tânăr sau feminin[24].

În privința acestor teatre şi cinematografe există şi o reclamă indirectă – prin articole de ziar, în care se comentau ultimele noutăți, modul în care reacționa publicul romaşcan la astfel de oferte şi sunt un ajutor important pentru înțelegerea mentalității provincialilor. Aceste oferte (teatru – cinematograf) erau, de multe ori, asociate. Prin folosirea aceluiaşi spațiu se putea prezenta şi drept local de întruniri pentru conferințe, concerte. În decembrie 1912, un interviu luat profesorului Neculai Apostol şi publicat în articolul cu titlul **Romanul de eri şi de astă-zi** face trimitere la ofertele de acest gen apărute la Roman, apreciind că se făceau „mari progrese": „Dacă anul acesta ne lipseşte, peste câte-va luni însă, mulțumită inițiativei d-lui Cobzaru, vom avea o sală de teatru, cazino, cinematograf, care, cred, că vor fi punctul cel mai de atracție în viața distractivă a Romanului."[25].

Pe parcursul a trei decenii, oferta romaşcană s-a diversificat rapid. Cinematograful Brand, Modern sau Cobzaru s-au întrecut în promovarea ofertei specifice, prin anunțuri în ziarele locale"[26]. Pentru a sublinia mesajul către publicul potențial şi a face cât mai atractivă oferta se făcea adesea trimitere la viața bucureşteană: la Cinema Cobzariu „rulează cele mai reputate filme cari au făcut succesul Capitalei"[27].

Tot o reclamă indirectă se realiza prin participarea la acțiuni caritabile a proprietarului de firmă, organizarea de manifestări în spațiul public sau sprijinirea financiară acordată unor asemenea evenimente (în parcul oraşului se țineau serbări organizate de Primăria Romanului, cu sprijinul unor proprietari – de regulă cei cu potențial economic ridicat şi foarte cunoscuți în oraş, gen Rohrlich, care a susținut material numeroase acțiuni caritabile, in folosul săracilor din oraş)[28].

De la anunțurile simple până la reclama elaborată, toate aceste mijloace de promovare a ofertei păstrează legătura cu potențialul economic şi atmosfera locală. Discrete sau mai „agresive" față de publicul consumator, păstrează savoarea timpului, diversitatea şi actualizarea periodică a reclamelor fiind condiționate de ritmul de dezvoltare a oraşului, de mentalitățile provincialilor.

---

[23] *Actualitatea*, nr. 1 din 8 noiembrie 1912, p. 4, reclama cinematografului Brand sublinia: „Pentru satisfacerea publicului romaşcan CINEMA – BRAND nu cruță nici un sacrificiu spre a-i procura vederile cele mai instructive".
[24] *Cuvântul Romanului*, nr. 1 din 29 noiembrie 1924, p. 3, reclama promovată de Cinematograful Brand pentru filmul „Roata Vieții" cu Severin Mars, apreciază ca fiind „subiect mişcător uneori până la lacrimi".
[25] *Actualitatea*, nr. 4, din 2 decembrie 1912.
[26] *Ecoul Romanului*, 29 noiembrie 1915.
[27] *Cuvântul Romanului*, nr. 11, din 26 septembrie 1925, p. 2.
[28] *Ecoul Romanului*, din 1 iulie 1916, p. 3, articolul **Serbările Primăriei**.

La réclame dans la ville de Roman pendant la première moitié du XX-ème siècle

Résumé

Dans la dynamique de la société roumaine de la première moitié du XX-ème siècle, la ville de province a son propre rythme de développement et des voies de modelage après le modèle des centres urbaines plus évolués. La capitale, en particulier, représentait un modèle à suivre et un garant du succès presque dans toute entreprise, soit elle de nature strictement économique, soit dans d'autres domaines de la vie quotidienne. L'étude des réclames de cette période peut être un instrument dans l'évaluation des modalités et des voies d' adaptation à l'économie concurrentielle. L'orizon mental des provinciaux peut être aussi défini à l'aide des réclames.

Les types des réclames utilisés à Roman étaient différents : la transmission des informations par voie orale, l'affichage dans la rue ou en vitrine, les annonces dans la presse et même la réclame masquée dans d'autres types de matériaux (par exemple les cartes postales illustrées) et activités. Les plus résistentes en temps ont été les réclames dans la presse locale et elles constituent une source importante dans l' étude de ce sujet.

En consultant huit collections de journaux de Roman, on a pu apprécier l'évolution quantitative et qualitative des réclames écrites. Au début du XXème siècle, en premier lieu d'une manière incidente et puis d'une manière constante et plus nombreuses dans le troisième et le quatrième décennie, ont paru des annonces spécialement conçus pour la promotion des offres, surtout locales : les petites boutiques, la petite industrie, les banques, les restaurants, les théâtres, les cinématographes etc. L'évolution qualitative de ces réclames résulte du degré de complexité du texte ou de l'accompagnent avec des images suggestives de l'offre promue.

Á Roman il y a une vie artisanale et commerciale avec tradition, une petite industrie avec perspectives, un potentiel humain, en augmentation numérique et un climat concurrentiel en développement. La présence des arméniens, des grecs, et, en particulier, des juifs, comme dans d'autres villes de Moldavie, a stimulé ce régime de la concurrence, relativement aux activités économiques et commerciales à proprement parler, en favorisant aussi une atmosphère spécifique de la ville de province.

L' intérêt pour la promotion, à l'aide des réclames, des produits réalisés ou commercialisés à Roman, des différents services et de l'offre de nature récréative, la dernière en alliant l'affaire avec l' aspect adressé a l' intellect, démontre la préoccupation pour l' adaptation aux exigences du temps.

„TRUPURI” DE MOŞII DIN COMUNA STĂNIŢA ŞI VECINĂTĂŢILE ACESTEIA (ÎNTRE ANII 1929-1942)

Irina-Elena Boldur, Dimitrie-Ovidiu Boldur

Situate în fostul ţinut şi apoi judeţ Roman, în prezent aparţinând de judeţul Neamţ, satele şi teritoriul comunei Stăniţa[1] au suferit, în ultimul secol şi jumătate, unele înglobări, dezlipiri, cedări, schimburi, parcelări sau, chiar, exproprieri şi dispariţii de denumiri.

În rândurile care urmează prezentăm, în mod sintetic, câteva dintre planurile cadastrale ale unor proprietari sau „trupuri” de moşii, din perioada cuprinsă între anii 1929-1942, toate realizate cu o deosebită acurateţe de specialiştii – ingineri topografi, din fostul judeţ Roman.

1. „***Planul loturilor cedate locuitorilor din comuna Stăniţa de pe moşia Boghicea fostă proprietatea D-lui Gh. Cristodorescu, judeţul Roman, plasa Şcheia, comuna Boghicea***”[2]:

Emitent – Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcţia Cadastrului

Datare – 1929

Compoziţia şi caracteristicile documentului – calc pânzat; 0,93/0,97 m; gri

Scara – 1:5.000

Menţiuni în cuprinsul documentului – „*Conform copiei Heliografice venită cu Adr. No. 160/23 ianuarie 1932. Nichifor*” (partea dreaptă, jos)

Rezumatul documentului – planul cuprinde, pe de o parte, delimitarea loturilor şi a islazului locuitorilor din comuna Boghicea, iar, pe de altă parte, poziţionarea moşiei Boghicea-Căuşeni (proprietatea Cristodorescu). Alte toponime utilizate în document: (pădurea) Brăeşti[3], (pădurea) Goeşti[4], (loturi) Bâra, (islaz) Curatu[5], (răzeşii din) Poienile Oancei, (moşia) Todireni.

---

[1] Înfiinţată la 1864, având ca sate componente Stăniţa, Chicer(e)a şi Piscul Rusului – în prezent sat în comuna Dagâţa, judeţul Iaşi (**Tablou de toate comunele rurale din ţară** (extras din *Monitorul Oficial*), Bucureşti, 1864, p. 35; **Tezaurul toponimic al României. Moldova. Repertoriul istoric al unităţilor administrativ-teritoriale (1772-1988)** (coord. Dragoş Moldovanu), vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1991, p. 1614; Irina-Elena (Coroban) Boldur, D.-O. Boldur, **Despre atestarea documentară a unui sat de răzeşi: Poienile Oancei (comuna Stăniţa, judeţul Neamţ)**, în *Carpica*, XXXVII, 2008, p. 249).

[2] D.J.A.N. Bacău, **Colecţia Planuri, judeţul Roman**, doc. 57.

[3] Parte din comuna cu acelaşi nume din judeţul Iaşi.

[4] Parte din satul cu acelaşi nume, comuna Lungani, judeţul Iaşi.

[5] Toponim local, utilizat şi sub denumirea „După Deal” – islazul este situat între satele

2. „***Planul loturilor cedate locuitorilor din comuna Stănița de pe moşia Dagâța, fostă proprietatea A. Schuller, județul Roman, plasa Şcheia, comuna Dagâța***”[6]:

Emitent – Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Casa centrală a cooperației şi împroprietăririi sătenilor. Direcția cadastrului şi a lucrărilor technice

Datare – 1929

Compoziția şi caracteristicile documentului – calc pânzat; 0,50/0,56 m; gri

Scara – 1:5.000

Mențiuni în cuprinsul documentului – „*Elena Georgescu*” (semnătură olografă, partea stângă, jos)

Rezumatul documentului – sunt evidențiate atât loturile cedate cât şi cele primite. Alte toponime folosite în document: (loturi sat) Mănăstirea[7], (loturi sat) Ursari[8].

3. „***Planul moşiei Chicera, proprietatea Aglaia Varduca azi Maria Varduca, județul Roman, comuna Stănița***”[9]:

Emitent – –

Datare – 1931

Compoziția şi caracteristicile documentului – calc pânzat; 0,52/0,91 m; gri

Scara – 1:5.000, executat cu nr. 17/7/931

Mențiuni în cuprinsul documentului – „*def. conf. p.-v.* [Indescifrabil – s. n.]”, „*vizat Georgescu C-ța*” (partea stângă, jos); „*27.III.1943*/[Indescifrabil – s. n.] (partea stângă, jos); „*nr. 5.101/23.VII.1931*” (părțile stângă şi dreapta, jos).

Rezumatul documentului – documentul prezintă planul moşiei Varduca[10] şi conține o „Legendă” cu detalierea punctelor importante din cuprinsul suprafeței de teren respective. Alte antroponime uzitate în document: („Propr. Moşt.”) Buicliu[11], („Propr. D-lui”) V. Lițcanu[12].

Căuşeni şi Slobozia (din comuna Boghicea) şi satul Ghidion (din comuna Stănița).

[6] D.J.A.N. Bacău, **Colecția Planuri, județul Roman**, doc. 234.

[7] Parte din satul cu acelaşi nume din comuna Dagâța, județul Iaşi.

[8] Toponimul reprezintă denumirea actualului sat Zece Prăjini, din comuna Dagâța, județul Iaşi.

[9] D.J.A.N. Bacău, **Colecția Planuri, județul Roman**, doc. 498.

[10] „*Vardunca*” în pronunția locuitorilor din zonă (informații de la Bulai C. Ion, sat Fundul Poienii/Todireni-Stănița, 89 de ani, 4 clase, pensionar, agricultor; Pricopi D. Vasile, sat Vlădnicele-Stănița, 87 de ani, 7 clase, pensionar, fost brigadier agricol şi Pricopi V. Elena, sat Vlădnicele-Stănița, 84 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare – înregistrări audio-video realizate la 22 august 2009) deținea peste 100 ha de teren (inf. de la Bulai C. Ion, vezi **supra**). Documentul adus de noi în atenție mai sus, atestă faptul că moşia Chicerea, a cărei proprietară era familia Varduca, se întindea, în 1931, la peste 154 ha de teren.

[11] Păstrat în memoria colectivă sub numele de „*Buricliu*” (probabil datorită faptului că, pentru cei din jurul său, reprezenta un adevărat „buric al pământului”, de unde şi expresia memorată de cei mai vârstnici: „*Ce, te crezi Buricliu?*”), Florea Buicliu a fost

4. „***Parte din planul moşiei Boghicea, comuna Stăniţa, judeţul Roman***”[13] :
Emitent – –
Datare – ?
Compoziţia şi caracteristicile documentului – calc pânzat; 0,31/1,72 m; gri
Scara – –
Menţiuni în cuprinsul documentului – „*S'au Făcut modificări conf. Adr. Bir. Cad. 160/23.I.1932. Nichifor*” (partea dreaptă, jos)
Rezumatul documentului – este reprezentată suprafaţa respectivă. Alte toponime regăsite în document: (vatra de sat) Căuşeni[14], (loturile locuitorilor din) Stăniţa, (răzeşii din) Poienile Oancei.

5. „***Planul Loturilor cedate locuitorilor din comuna Stăniţa de pe Moşia Călugăriţa Fostă propr. Gh. Buzdugan, Jud. Roman, Com. I.Gh. Duca***”[15]:
Emitent – Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcţia Cadastru
Datare – 1935
Compoziţia şi caracteristicile documentului – hârtie pânzată; 0,50/0,21 m
Scara – 1:5.000
Menţiuni în cuprinsul documentului – „*Lotul şcoalei Stăniţa de 3 Ha.000 este trecut pe planul com. Călugăriţa*[16]” (partea centrală, jos)
Rezumatul documentului – este reprezentată suprafaţa celor două islazuri. Documentul conţine şi o „Legendă” de dimensiuni reduse, care prezintă suprafaţa celor 13 loturi, a lotului zootehnic şi a islazului.

6. „***Planul terenului din moşia Spiridoneşti, jud. Roman, Com. Spiridoneşti***[17] ***oferit D-nelor Adela Simionescu şi Alice Sârbu în schimbul aceleaşi suprafeţe din moşia Chetrele, jud. Roman, Com. Stăniţa***”[18]:

---

unul dintre cei mai mari proprietari funciari din zonă. După opiniile unora dintre cei pe care i-am intervievat (inf. de la Pricopi D. Vasile, vezi **supra**, nota 10) deţinea o suprafaţă de peste 1.200 ha, începând de la locul denumit „*Iazul Boierul*” spre partea de sud-est a comunei Stăniţa, la limita cu toponimul păstrat în memoria locuitorilor sub numele de „*La Cetate*” (vezi **supra**, nota 7), incluzând aici şi pădurea din zona Vlădnicele-Piscul Rusului (inf. de la Bulai C. Ion, vezi **supra**, nota 10). A deţinut şi mai multe proprietăţi imobiliare, una dintre acestea fiind conacul din satul Todireni (unde, în perioada comunistă, a funcţionat sediul dispensarului uman, clădirea căpătând apoi destinaţia de şcoală, pentru ca, după anii '90, să fie lăsată în părăsire).
[12] A deţinut proprietăţi în zona satului Chicerea (comuna Stăniţa).
[13] D.J.A.N. Bacău, **Colecţia Planuri, judeţul Roman**, doc. 61.
[14] Vezi **supra**, nota 5.
[15] D.J.A.N. Bacău, **Colecţia Planuri, judeţul Roman**, doc. 47.
[16] A se vedea Irina-Elena (Coroban) Boldur, D.-O. Boldur, **loc.cit.**, p. 249.
[17] Astăzi sat în comuna Icuşeşti, judeţul Neamţ.
[18] D.J.A.N. Bacău, **Colecţia Planuri, judeţul Roman**, doc. 500.

Emitent – Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcția Cadastrului
Datare – 1938
Compoziția şi caracteristicile documentului – calc pânzat; 0,50/0,31 m; gri
Scara – 1:5.000
Mențiuni în cuprinsul documentului – „*Supraf. 68 Ha0555 m.p.*” (partea stângă, sub denumirea planului); „*Schimb aprobat prin D.M.N. nr. 32.570/1937 pusă pe referatul Dir. Ref. Agrare Dos. No. 197/1937*” (partea centrală, jos)
Rezumatul documentului – este poziționat islazul care a făcut obiectul schimbului, fiind specificate distanțele până la localitățile din jur. Toponime utilizate în document: (la) Roman (25 km), (la) Rocna[19] (1 km), (la) Dămieneşti[20] (7 km).

7. „***Planul Terenului din moşia Chetrele, jud. Roman, Com. Stănița oferit de D-nele Adela Simionescu şi Alice Sârbu în schimbul aceleiaşi suprafețe din moşia Spiridoneşti, jud. Roman, com. Spiridoneşti***”[21]:
Emitent – Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcția Cadastrului
Datare – 1938
Compoziția şi caracteristicile documentului – calc pânzat; 0,50/0,31 m; gri
Scara – 1:5.000
Mențiuni în cuprinsul documentului – „*Supraf. 68 Ha0555 m.p.*” (partea stângă, sub denumirea planului); „*Schimb aprobat prin D.M. No. 32.570/1937, pusă pe referatul Dir. Ref. Agrare Dos. No. 197/1937*” (partea centrală, jos)
Rezumatul documentului – sunt reprezentate suprafețele de pădure şi islaz, cu indicarea sensului către localitățile Dagâța şi Stănița. Alte toponime şi antroponime uzitate în document: (Propr. locuitorilor din) Vlădnicele şi (Propr. fraților) Bordea.

8. „***Planul moşiei Todireni, proprietatea moşt. defunct. Florea Buicliu, comuna Stănița, jud. Roman (executat de A. Cratochvil)***”[22]:
Emitent – –
Datare – 1942
Compoziția şi caracteristicile documentului – calc pânzat; 0,96/1,89 m; gri
Scara – 1:5.000
Mențiuni în cuprinsul documentului – „*nr. 4859/27X1942*” (stânga şi

[19] Astăzi sat în comuna Icuşeşti, județul Neamț.
[20] Sat şi comună din județul Bacău.
[21] D.J.A.N. Bacău, **Colecția Planuri, județul Roman**, doc. 501. Un alt document, pe care nu dorim să-l prezentăm detaliat în rândurile de mai sus, este cel cu nr. 502, datat în acelaşi an, pe hârtie milimetrică pânzată, de 0,24/0,35 m, de culoare maro. Acesta prezintă aceeaşi situație topografică ca şi documentul 501, doar că poartă şi mențiunea „*Ridicat în plan de Ing. Gh. Roşca în anul 1938*”.
[22] **Ibidem**, doc. 499.

dreapta); „*văzut C-ţa Georgescu, 7/I/ 942*”.

Rezumatul documentului – conţine planul moşiei Todireni cu cele şase „trupuri”: Veja (partea stângă a documentului); Piscul Lat[23], Todireni, Urechioaia[24] (partea centrală a documentului); Chicerea Mică şi Chicerea Mare (partea dreaptă a documentului).

Antroponime menţionate în document: (Pădurea propr. D-lui) Gh. Christodorescu, (Pădurea propr. M-tor) Buicliu, (Propr. D-lui) Carp; (Propr. D-lui M-r) Pericle Varduca, (Pădurea propr. D-lui) Cost. Liţcanu, (Propr.) Grigore Bogză. Alte toponime folosite în document: (clăcaşii din sat) Veja, (Răzeşii com.) Stăniţa; (Răzeşiile locuitorilor din) Poienile Oancei, (Răzeşiile locuitorilor din comuna) Stăniţa şi (Clăcaşii din com.) Stăniţa.

În partea stângă, jos, documentul are şi o „Legendă” detaliată a punctelor importante din cuprinsul celor şase „trupuri” de moşii. Totalul suprafeţei expropriate familiei Buicliu, se ridica, în anul 1942, la peste 72 ha[25].

Am prezentat câteva dintre planurile cadastrale ale unor proprietari care deţineau suprafeţe importante de teren în întreaga zonă. De asemenea, am încercat să analizăm componenţa „trupurilor” de moşie din comuna Stăniţa şi comunele învecinate (judeţele Neamţ şi Iaşi) – toate actele fiind emise în perioada deceniilor trei-cinci din secolul trecut. Documentele supuse atenţiei noastre au dat la iveală informaţii importante despre toponimia zonei şi pot constitui surse de informare asupra evoluţiei proprietăţilor funciare, înainte ca acestea să fie expropriate de către regimul comunist, instaurat în România, după încheierea celui de-al doilea război mondial.

---

[23] Toponim local, utilizat şi sub denumirea „Chisculat”, poziţionat în aceeaşi zonă ca şi islazul „Curatu” (vezi **supra**, nota 5).

[24] Toponim local, zonă situată între satul Todireni şi prelungirea acestuia, Fundul Poienii.

[25] Trebuie evidenţiat faptul că familia Buicliu nu suferea prima expropriere din existenţa sa. La D.J.A.N. Bacău, **Fond Inspectoratul Cadastral Iaşi**, Dosar nr. 85/1929, f. 1-54 regăsim documente privind parcelarea moşiilor Todireni şi Veja, aflate atât în proprietatea moştenitorilor Buicliu, cât şi a statului. Ridicarea topografică a fost executată de ing. Ştefan Rădulescu, care „*predă primarului G. Botezatu lucrările de măsurătoare ale moşiei Todireni (propr. Moşt. Buicliu)*” (**Ibidem,** f. 25), dar şi „*Memoriul descriptiv nr. 4859/3.5.929*” (**Ibidem**, f. 27 r.), în care, din punct de vedere ştiinţific, regăsim (pe lângă toponimele utilizate în cercetarea noastră: Veja, Chicerea Mare, Chicerea Mică, Urechioaia, Todireni, Piscul Lat, Chicerea Varduca) şi pe cel de „7 Fălci” (trup de moşie situat între Todireni-Fundul Poienii şi Vlădnicele). Mai mult, „*primirea în stăpânire, pe loturile parcelate cadastral,* [de către – s. n.] *împroprietăriţi, pe sus-numitele moşii*”, a fost o operaţiune realizată de Alex. Grigoraş – agronom regional şi de Vasile Teodorescu – primarul comunei Stăniţa (**Ibidem**, f. 52). Dacă în 1942 moştenitorii decedatului Florea Buicliu erau expropriaţi cu peste 72 ha, în 1929, aceeaşi moştenitori erau expropriaţi cu peste 85 ha teren.

„Parts” of domains from Stănița commune and its neighbouring area (between 1929-1942)

Summary

With Poienile Oancei included in its boundaries, a village which has been attested since Stefan cel Mare’s tomes, the boundaries of Stănița commune in Neamț county, have met with successive changes during the years.

The presentation and analysis of some cadastral plans from the inter-war times, bring to light important information about some of the properties owned by some families in the area.

DIRECȚIA GENERALĂ A PRESEI ŞI TIPĂRITURILOR - INSTITUȚIA CENZURII (1949 - 1975)

Oana Mihăilă, Radu Mihăilă

În mai 1949, autoritățile comuniste decideau constituirea Direcției Generale a Presei şi Tipăriturilor (D.G.P.T). Ulterior, prin decretul Consiliului de Stat nr. 53, din 30 mai 1975, structura indicată anterior devenea Comitetul pentru Presă şi Tipărituri, având „sarcina de a contribui prin întreaga sa activitate la înfăptuirea politicii partidului şi statului în domeniile presei, emisiunilor radioului şi televiziunii, lucrărilor editoriale, spectacolelor, filmelor şi a altor forme de imprimare sau înregistrare grafică, fonică sau vizuală, destinate şi folosite ca mijloace de informare publică...”[1].

Din nefericire, peisajul cultural băcăuan a fost martorul unei febrile activități derulate de instituția în cauză, aceasta exercitând o cenzură strictă asupra producțiilor locale. Nimic din ceea ce putea leza „aureola” regimului nu trebuia să scape vigilenței angajaților. Evident, regulamentul de funcționare al Direcției, devenit un auxiliar „prețios”, stipula obligația reprezentanților Comitetului de a exercita „controlul de stat asupra materialelor ce intră în competența D.G.P.T., în scopul de a preîntâmpina difuzarea în public a acelor materiale care contravin politicii guvernului RSR stabilite pe baza directivelor PCR, precum şi a oricăror date, cifre şi informații care constituie secrete de stat sau care nu pot fi difuzate în public din alte considerente”[2].

În acest cadru, buletinele informativ-operative „fluidizau” traficul informațional sub diferitele sale fațete. Centralismul excesiv îşi făcea simțită amprenta chiar şi la nivelul calendarului. În mod oficial erau stabilite zilele ce trebuiau serbate, intervalul de timp la care erau aniversate diverse evenimente. De asemenea, luând în calcul rigorile impuse de sistemul planificării, oficialitățile anunțau datele oficiale ce urmau a fi celebrate în următorii ani. Din această perspectivă, anul 1974 se dovedea un interval temporal fecund. Sărbătorirea unirii Principatelor prefața sarabanda momentelor de referință pentru mişcarea comunistă internă şi internațională: luptele revoluționare ale muncitorilor petrolişti şi ceferişti din România, instaurarea primului guvern „democratic” în țara noastră (6 martie 1945), crearea partidului politic al clasei muncitoare din România (31 martie 1893), ziua solidarității internaționale a

---

[1] Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Bacău, **fond Comitetul pentru presă şi tipărituri Bacău**, dosar 1/1966, f. 1

[2] **Ibidem**.

celor ce muncesc (1 mai), ziua tineretului (2 mai), crearea Partidului Comunist Român (8 mai 1921), ziua victoriei împotriva fascismului (9 mai 1945), eliberarea României de sub jugul fascist, „sărbătoarea naţională a poporului român" (23august 1944), ziua Forţelor Armate ale RSR (25 octombrie), unirea Transilvaniei (1 decembrie 1918), abolirea monarhiei şi proclamarea RPR (30 decembrie 1947)[3].

Aceleaşi buletine informativ-operative enunţau criteriile în baza cărora erau punctate varii evenimente „din istoria patriei şi a partidului nostru":

„1. Zilele de 1 mai, 9 mai, 23 august, 30 decembrie se sărbătoresc anual pe baza unor planuri de acţiuni speciale;

2. Următoarele evenimente: 24 ianuarie, 6 martie, 8 mai, 11 iunie (naţionalizarea), 1 decembrie se sărbătoresc astfel:

a. la împlinirea unor cifre rotunde de ani din 10 în 10 ani şi din sfert în sfert de secol sărbătorirea se face pe baza unor planuri de acţiuni speciale;

b. în ceilalţi ani, cu aceste prilejuri se organizează conferinţe, simpozioane, manifestări cultural-artistice, iar presa, radioul şi televiziunea consemnează evenimentele;

3. Pentru aniversarea clasicilor marxism-leninismului V.I. Lenin, Karl Marx, Friedrich Engels se întocmesc anual programe adecvate; asemenea programe se întocmesc şi pentru a se marca, în condiţii de reciprocitate, zilele naţionale ale ţărilor socialiste, ale altor ţări, ca şi pentru evocarea unor momente importante din istoria mişcării comuniste şi muncitoreşti." [4]

„Ingeniozitatea" comunistă, exersată cu abilitate de către D.G.P.T, se făcea simţită prin intermediul a zeci şi zeci de lozinci. Din această perspectivă, data de 23 august devenea un moment ce trebuia marcat corespunzător:

„Trăiască 23 august – ziua insurecţiei naţionale antifasciste armate!

Trăiască Partidul Comunist Român, conducătorul încercat al poporului, inspiratorul şi organizatorul victoriilor noastre!

Trăiască şi să-şi îndeplinească tot mai bine rolul de forţă politică conducătoare a societăţii – Partidul Comunist Român!

Trăiască Partidul Comunist Român în frunte cu secretarul său general – tovarăşul Nicolae Ceauşescu!

Trăiască Partidul Comunist Român, continuatorul celor mai înaintate tradiţii revoluţionare ale clasei muncitoare, ale poporului român!

P.C.R. – Ceauşescu!

Trăiască scumpa nostră patrie – Republica Socialistă România!

Trăiască unitatea muncitorilor, ţăranilor, intelectualilor, a întregului popor în jurul Partidul Comunist Român!

---

[3] **Ibidem**, dosar 9/1973, f. 20, 21.

[4] **Ibidem**, f. 17, 18.

Tineri şi tinere, participaţi activ la opera de dezvoltare economică şi culturală a patriei!

Trăiască unitatea în lupta pentru socialism în întreaga lume!

Trăiască comunismul – viitorul luminos al întregii omeniri!

Trăiască cooperarea între popoare şi pacea în lume!”[5]

De asemenea, buletinele informativ-operative indicau „formulările” ce urmau a fi folosite în articolele sau reportajele transmise:

„Formularea care va fi în mod obligatoriu folosită în legătură cu actul de la 23 august 1944 este următoarea: *insurecţia naţională antifascistă armată*”[6].

„S-a hotărât ca denumirea oficială a statului vest german să fie tradusă în limba română prin *Republica Federală Germania* în loc de Republica Federală a Germaniei”[7].

„Să nu se mai folosească termenele *plan minimal*, *plan maximal*. În toate cazurile va fi folosit numai tremenul *plan*”[8].

„Când se fac referiri la palestinieni, aceştia vor fi numiţi *poporul palestinian* (în toate cazurile se va înlocui termenul *populaţie* prin acela de *popor*)”[9].

Propaganda comunistă trebuia să cosmetizeze chiar şi politica economică promovată de regimul Ceauşescu. Raportările record privind producţia industrială sau agrară conţineau date exagerate. Evident, se dorea inducerea ideii unei economii comuniste performante. Producţile reale erau ascunse publicului larg; singurele informaţii proveneau din materiale oficiale elaborate de aparatul de stat.

În acest sens erau transmise în teritoriu instrucţiuni clare:

„Nu se publică date privind producţia agricolă a anului 1973 (obţinută sau estimată) la nivel judeţean şi naţional, exprimată în cifre globale şi medii la hectar până la anunţarea lor oficială. Se precizează că se pot publica cifre cu privire la producţia realizată la nivelul unităţilor agricole, având-se însă grijă ca din modul de relatare, frecvenţa datelor şi din afirmaţii să nu se poată trage concluzia că s-a obţinut o producţie mare pe plan judeţean sau naţional”[10].

Ulterior, în buletinul informativ-operativ nr. 40, din data de 23 octombrie 1973, se precizează că „date în legătură cu producţia agricolă totală şi producţia medie la hectar, realizată la nivelul judeţului în acest an agricol pot fi publicate dacă au fost aprobate la Comitetul judeţean de partid. Date privind producţia agricolă centralizată pe economie pot fi publicate numai în măsura în care au

[5] **Ibidem**, f. 77 – 79.
[6] **Ibidem**, f. 86.
[7] **Ibidem**, f. 94.
[8] **Ibidem**.
[9] **Ibidem**, f. 13.
[10] **Ibidem**.

apărut în materiale oficiale."[11]

Fără nici un dubiu, informațiile referitoare la obiectivele economice majore (fabrici, Canalul Dunăre-Marea Neagră) erau supuse unei cenzuri stricte, probabil, pentru a ascunde publicului eventualele disfuncționalități survenite în expolatarea lor. Astfel, buletinul informativ-operativ nr. 11, din 18 mai 1973, precizează că „se poate scrie despre construcția Uzinei de cauciuc poliizoprenic din cadrul Combinatului petrochimic Borzeşti fără a se trata despre tehnologii (procese tehnologice şi cercetare proprie) şi fără să se facă legătura între acest obiectiv şi uzina de cauciuc steriospecific, prevăzută a se construi în urmă cu mai mulți ani."[12]

Ştirile referitoare la Canalul Dunăre-Marea Neagră, unul dintre obiectivele prioritare ale regimului, „copilul" de suflet al tovarăşului Ceauşescu, erau lansate în atenția mass-media după o filtrare minuțioasă: „se pot face referiri la Canalul Dunăre-Marea Neagră numai în limita şi în sensul celor menționate în cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la întâlnirea cu activul de partid al armatei. Orice alte informații, propuneri ori comentarii se opresc de la publicare. Extras din cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu: *probabil va trebui să reluăm construcția Canalului şi să-l terminăm în câțiva ani, ca să legăm Dunărea, pe un drum mai scurt, cu marea, spre Constanța*"[13].

Chiar şi evenimentele sportive au făcut obiectul unei cenzuri stricte, nici o informație neputându-se strecura prin sita deasă a D.G.P.T-ului. Sportul trebuia să reprezinte, în concepția oficială, o mişcare de masă şi nu o ocazie de a lansa pe firmament vedete: „se reaminteşte indicația ca materialele despre sport să promoveze educația sportivă şi nu vedetismul; în acest sens vor fi semnalate ierarhic înainte de a se acorda B.T., toate materialele care în aprecierea meritelor unor sportivi folosesc un limbaj apologetic precum şi apelative nepotrivite (Prințul din Trivale [Nicolae Dobrin], Mopsul [Florea Dumitrache], Tamango [Rică Raducanu] etc.)"[14].

Sportivii români nu puteau spera să se angajeze în străinătate, iar cei care, totuşi, reuşeau această performanță erau „uitați" de articolele publicate în țară: „nu se publică nici un fel de informație în legătură cu intenții sau demersuri de angajare în străinătate a unor sportivi sau antrenori din țara noastră şi nici despre cei care profesează ca angajați în străinătate. În cazul în care, pentru materialele cu acest conținut, redacția comunică că are aprobarea organelor competente, se cere acesteia să indice persoana care a aprobat şi se informează imediat conducerea D.G.P.T., care stabileşte dacă se acordă sau nu B.T."[15].

[11] **Ibidem**, f. 27.
[12] **Ibidem**, f. 90.
[13] **Ibidem**, f. 82. Buletinul nr. 17, din 2 iunie 1973.
[14] **Ibidem**, f. 96.
[15] **Ibidem**, f. 50.

Evenimentele sportive majore organizate de „inamicii occidentali” ajungeau, de regulă, în casele românilor prin intermediul înregistrărilor sau al buletinelor informative. De exemplu, decizia de a nu transmite în direct partidele de la Campionatul mondial de fotbal din 1974 poate fi motivată prin necalificarea României la acest eveniment sportiv: „până se va adopta o hotărâre, despre care vă vom informa operativ, să nu se publice nici o informație – inclusiv propuneri, aprecieri – despre posibila transmitere în direct de către posturile noastre de radio şi televiziune a meciurilor de fotbal ce vor avea loc în cadrul Campionatului mondial de fotbal, ediția 1974. Indicația se transmite redacțiilor”[16].

Atenția autorităților a fost focusată şi asupra evenimentelor de politică externă. Nicio informație referitoare la situația internațională nu trecea de cenzura oficială. Inevitabil, vizitele efectuate de români în străinătate erau atent prezentate: „despre plecarea unor delegații române în străinătate (indiferent de nivelul, profilul şi componența delegațiilor) se pot publica numai ştiri din sursă oficială şi fără a se menționa obiectivele concrete ale vizitelor. Cazurile de neîncadrare în aceste norme se semnalează, obligatoriu, conducerii D.G.P.T. înainte de angajarea unor discuții cu redacțiile”[17].

Cât despre evenimentele internaționale „la zi”, nici nu se punea problema să fie făcute publice. În data de 6 martie 1973, în buletinul informativ-operativ nr. 5, se precizează că: „Presa, radio, televiziunea nu pot publica sau transmite comentarii proprii decât cu aviz privind Conferința de pace de la Paris în legătură cu Vietnamul şi incidentul de la Khartum (ocuparea clădirii ambasadei Arabiei Saudite în Sudan şi răpirea unor diplomați de către un grup de comando palestinian). Cu privire la aceste evenimente se publică numai materiale Agerpres”[18].

La rândul lor, reprezentațiile teatrale intrau sub lupa autorităților. În fiecare an conducerea Teatrului dramatic „Bacovia” trebuia să obțină aprobare de la D.G.P.T. pentru piesele ce urmau a fi puse în scenă în stagiunea respectivă. De exemplu, în 1971-1972 au fost respinse 2 piese dintr-un total de 12 („**Dosarul preafrumoasei Anabella** de Velimir Lukici şi **E frig şi e noapte, seniori** de Augustin Buzura”[19]). La rândul ei, stagiunea 1975-1976 priva publicul băcăuan de spectacole precum: „**Bomba zilei** de Ben Hecht şi Charles Arthur, **Rața sălbatică** de H. Ibsen, **Săptămâna patimilor** de Paul Anghel, **Paharul cu apă** de Eugen Scribe şi **Umbra citadelei** de Em. Robes”[20].

În anul 1973, este înființat, pentru prima dată în cadrul D.G.P.T., un

[16] **Ibidem**, dosar 10/1974, f. 35.
[17] **Ibidem**, dosar 9/1973, f. 22.
[18] **Ibidem**, f. 96.
[19] **Ibidem**, dosar 5/1971-1976, f. 101.
[20] **Ibidem**, f. 12.

consiliu de conducere, alcătuit atât din membrii marcanți ai instituției – Ion Cumpănaşu, directorul D.G.P.T., Antonie Săndescu, Horia Panaitescu, Gheorghe Ionescu ş.a. – cât şi din „oameni de răspundere din diferite domenii care au legătură directă cu obiectul activității D.G.P.T.”: Nicolae Dragoş – membru al colegiului redacției ziarului *Scânteia*, George Ivaşcu – redactor şef al revistei *România literară*, Valeriu Râpeanu – directorul Editurii „Mihai Eminescu”, Marin Preda – directorul editurii „Cartea Românească”, Vasile Nicolescu – directorul Direcției literaturii, publicațiilor literare şi scenariilor de film din Consiliul Culturii şi Educației Socialiste, Ion Zahiu – director adjunct al Editurii politice ş.a.

Acest consiliu, format în locul fostului „Colegiu al D.G.P.T.”, va prefața momentul dispariției instituției, act consumat la 24 decembrie 1977. Decizia desființării nu trebuie disociată de schimbările economice şi politice din țară. Hotărârea referitoare la creşterea rolului şi răspunderii organizațiilor de partid şi de stat, de masă şi obşteşti, a uniunilor de creație, a conducerilor colective ale redacțiilor, radioteleviziunii, editurilor, caselor de filme, instituțiilor de spectacole în activitatea de informare şi educare a oamenilor muncii însemna, de fapt, desființarea formală a cenzurii în maniera practicată până atunci. În locul cenzurii oficiale (D.G.P.T.) a funcționat un sistem de control mult mai elaborat, ierarhizat: al editurii — prin redactorul de carte şi referenți (ca şi până atunci); al Consiliului Culturii şi Educației Socialiste, inclusiv în alcătuirea planurilor editoriale (o lucrare privită negativ de oficialități nu era trecută în Planul editorial sau era amânată de la un an la altul); al Comitetului Central, unde funcționa o comisie specială, îndeosebi pentru lucrările de istorie, sociologie etc.; în plus, tipografiile aveau ordin să nu culeagă nici un text dacă nu avea o ştampilă specială (bun de cules – BC) şi semnătură din partea editurii (instituției) care trimitea lucrarea. Cenzura devenise după 1975 şi, îndeosebi în anii ’80, mult mai restrictivă”[21].

Desființarea D.G.P.T.-ului, eveniment intens mediatizat de propagandă, ascundea o altă față a cenzurii. În schemele de personal ale județenelor de partid au apărut imediat posturi noi ocupate de funcționari care cenzurau cărți şi publicații. Fiecare editură beneficia, în organigramă, de serviciile unui cenzor; fiecare redactor-şef se străduia să fie cât mai atent pentru a nu intra în colimatorul celebrului Consiliu al Culturii şi Educației Socialiste, ori, şi mai rău, al Secției de Presă a Comitetului Central. Însăşi Securitatea veghea asupra modului în care erau concepute şi difuzate „lucrările necorespunzătoare”, având sub urmărire directă un număr impresionant de scriitori, editori şi ziarişti. În nenumărate ocazii, respingerea unui manuscris echivala cu intrarea autorului în vizorul organelor de securitate. Omniprezența cenzurii şi modul excesiv în care

[21] **Istoria României în date**, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2007, p. 660.

aceasta a fost aplicată au viciat creația artistică. Pe de o parte, a apărut tentația autocenzurării, fenomen care a făcut ca artiştii înzestrați cu talent să renunțe (pentru a se vedea publicați) la sinceritatea absolută. Pe de altă parte, s-a activat dorința scriitorilor de a face din cititor un complice şi de a-i da acestuia satisfacții morale prin fraze, expresii, construcții parabolice care trimiteau la mizeria din jur[22].

În anii finali ai comunismului, cei mai duri, e important de menționat că cenzura de partid nu se mai ocupa doar cu „tăiatul" textelor ci şi cu „adăugatul" acestora[23].

La Direction Générale de la Presse et des Ouvrages imprimés – l'institution de la censure

Résumé

Dans cet article, les auteurs tratent aspects sur l'activité de La Direction Générale de la Presse et des Ouvrages imprimés, institution fondée en mai 1949 par des autorité communiste. Cette institution a exercité la censure de la presse écrite et par parlée, des spectacles, des films, des ouvrages éditorials etc., suivant, practiquement, la contrôle d'état et de parti sur touts domains de la création.

[22] Comisia Prezidențială Consultativă pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, **Raportul „Tismăneanu"** pe www.presidency.ro, p. 506.
[23] Liviu Antonesei, **Cenzura noastră cea de toate zilele**, în **Viața cotidiană în comunism**, coord. Adrian Neculau, Iaşi, Editura Polirom, 2004, p.141.

DRAMA ȚĂRANULUI ROMÂN GOSPODAR ÎN DECENIUL 1949-1959. INSTITUIREA CHIABURIMII – 60 DE ANI DE LA EVENIMENT

Jean Ciută

Perioada celor peste patru decenii – 1944-1984 – şi până în 1989 este cunoscută în istoria contemporană a României ca fiind o etapă de pretinsă dezvoltare social-economică şi culturală, de construire a societății socialiste, când, într-adevăr, nu pot fi contestate unele progrese, dar în contextul acelor transformări, poporul român a avut de suportat şi multiple suferințe. Una din marile suferințe a suportat-o țăranul român-gospodar – în deceniul 1949-1959 – prin aplicarea principiului nesăbuit al *luptei de clasă*, care a manipulat țărănimea română sub lozinca sovietică extrapolată în România: „Sprijină-te pe țărănimea săracă, neutralizează țărănimea mijlocaşă şi luptă înverşunat împotriva chiaburimii", care nu erau nimeni alții decât gospodarii satelor româneşti.

Se împlinesc în vara aceasta 60 de ani de la adevărata dramă suportată de gospodarul român.

După data de *11 iunie 1948*, când Marea Adunare Națională a votat Legea privind naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări şi transporturi, lichidând puterea economică a burgheziei şi crearea sectorului socialist de stat, sub lozincile: „Stalin şi poporul rus – libertate ne-au adus" sau „Ana Pauker – Gheorghiu-Dej – au băgat spaima-n burghezi", a venit rândul agriculturii.

Falsa reformă agrară din martie 1945, înfăptuită pentru a fi atrase voturile țărănimii la alegerile din *19 noiembrie 1946* în favoarea Blocului Partidelor Democrate (BPD) în frunte cu dr. Petru Groza, a fost un fiasco de inducere în eroare a țărănimii. Sub influența deviaționiştilor de dreapta – pretinşi comunişti (Ana Pauker – ministru de externe, Vasile Luca – la Finanțe şi Teohari Georgescu – la Interne – toți de etnie evrei) se aplică în agricultură principiul întovărăşirilor agricole de tip „TOZ", după model sovietic, şi crearea premiselor de colectivizare – transformarea socialistă a agriculturii.

Sub influența celor mai sus-amintiți, în *zilele de 3-5 martie 1949* – în urmă cu 60 de ani – a avut loc Plenara C.C. al P.C.R., care a adoptat rezoluția privind *transformarea socialistă a agriculturii*, prin exproprierea resturilor proprietăților moşiereşti de câte 50 de ha (lăsate prin legea de reformă agrară din 1945). Moşierimea era astfel şi ea desființată – proprietarii au fost domiciliați forțat în mine şi gulag-uri – unde şi-au găsit obştescul sfârşit.

În calea procesului de colectivizare forțată rămăseseră *chiaburii* – gospodarii satelor – împotriva cărora trebuia dusă nemijlocit lupta de clasă. Aceştia – *chiaburii* –

au fost obligaţi să suporte impozite şi taxe excedentare, cote obligatorii către stat, din toate produsele vegetale şi animale, fără nici o despăgubire. Neputinţa achitării acestora era drastic sancţionată cu penalizări, rechiziţii forţate, judecarea şi pedepsirea nemiloasă a chiaburilor. Pe lângă sancţiunile materiale şi privarea de libertate, urmările punitive se răsfrângeau şi asupra familiilor chiaburilor, prin neprimirea sau exmatricularea copiilor la şcolile liceale şi facultăţi.

Un episod asemănător l-am simţit pe propria-mi piele, fiind victima personală a dramei chiabureşti. Eram fiul gospodarului închiaburit peste noapte cu o proprietate de şapte hectare teren arabil şi o casă veche ţărănească, familia compunându-se din cinci persoane (doi părinţi şi trei copii). Comuniştii adoptaseră măsura sub pretextul înfăptuirii alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare şi trimiseseră la sate organe ale administraţiei locale din rândul muncitorilor.

În comuna natală – Bahna, judeţul Neamţ (în 1950 comuna aparţinea de raionul Buhuşi – regiunea Bacău), veniseră doi petrolişti de la Moineşti (Ioan Ichim – preşedinte de Sfat Popular şi Gh. Comănaru – secretar). Părinţii mei aveau în ocrotire un băieţel orfan – Negruţ Nicolae – dat la şcoala din sat, iar în timpul liber păzea câteva oiţe. Subsemnatul, trecut cu chiu cu vai prin furcile caudine chiabureşti ajunsesem student în anul II, la Facultatea de Istorie-Filologie a Universităţii „Al.I. Cuza” Iaşi, cu rezultate mulţumitoare la învăţătură. Când, în toamna anului 1952, m-am prezentat la reînscriere – împreună cu alţi 3-4 colegi (fiice de preoţi, ori de origine chiaburească) – am fost refuzaţi, spunându-ni-se că suntem exmatriculaţi, datorită originii sociale.

Văzând rezultatele la învăţătură, decanul facultăţii, prof.univ.dr.docent Dumitru Tudor (autorul cărţii **Oltenia romană**) m-a chemat să mă consoleze şi să mă întrebe: „cât era de mare gradul de chiaburie al părinţilor?”. În discuţia avută, eu am arătat că este vorba despre un copil dat la şcoală, care supraveghează şi câteva oiţe în timpul liber. Între timp, venise o adresă de la comună semnată de trimişii „alianţei muncitoreşti-ţărăneşti”, prin care se indica folosirea de către părinţii mei a muncii exploatate prin prezenţa acelui copil – „servitor în ogradă”. Din discuţia purtată cu decanul facultăţii a rezultat şi faptul că mai aveam acasă un frate, care era secretarul organizaţiei P.C.R. din sat. Decanul m-a îndrumat să fac un memoriu, pe care să-l trimit la raionul de partid Buhuşi, informându-l, în acelaşi timp, şi pe fratele de acasă despre situaţie.

Fratele, indignat de starea creată, s-a prezentat la raionul P.C.R. Buhuşi (prim-secretar Bejenariu), spunând că el depune carnetul de partid dacă fratele va fi exmatriculat. Dată fiind necesitatea prezenţei fratelui în procesul colectivizării, Comitetul raional Buhuşi a constituit o comisie care s-a deplasat în teren, şi, în urma constatărilor, a propus scoaterea părinţilor din categoria chiaburilor şi încadrarea în categoria ţăranilor mijlocaşi. Primind actul cu pricina, m-am prezentat la decanat, unde decanul m-a sărutat pe frunte (o spun fără falsă modestie), bucurându-se că mă poate reînscrie pentru urmarea facultăţii, pe care am terminat-o cu rezultate notabile în

anul 1955. Treptat, politica închiaburirii a început să se tempereze, mai ales după înlăturarea grupului deviaționist (Pauker-Luca-Georgescu) şi îndeosebi după moartea lui I.V. Stalin din martie 1953 şi a retragerii armatelor sovietice de ocupație, din anul 1958.

În noile împrejurări, trebuia intensificat procesul de colectivizare a agriculturii, încât, chiar şi unii din foştii chiaburi începuseră să fie primiți în gospodăriile agricole, unde experiența şi priceperea gospodarilor stimulau adâncirea transformării socialiste a agriculturii.

La 30 martie 1959, Marea Adunare Națională adoptă Decretul nr. 115 privind lichidarea rămăşițelor oricăror forme de exploatare a muncii omului de către om în agricultură, în scopul pretins al ridicării continue a nivelului de trai material şi cultural al țărănimii muncitoare şi al dezvoltării construcției socialiste.

Recoltele începuseră să crescă, munca țăranului producea, într-adevăr, bunuri alimentare destinate consumului intern şi exportului. Rămânea disproporția între munca depusă cu eforturi susținute şi sistemul inegal al repartiției bunurilor. Decalajul acesta va fi menținut şi *după 1962*, când a avut loc încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii. Contractele obligatorii către stat se amplificau, creşterea diferențiată a prețurilor produselor alimentare față de cele industriale se accentua. Mentalitatea țăranului se degrada, spiritul de cointeresare se diminua, încât viața satelor cunoştea doar o brumă de îmbunătățire exprimată îndeosebi prin rotunjirea stării materiale a vârfurilor conducătoare din C.A.P., în timp ce marea masă a țărănimii suporta cu greu vitregiile sistemului instituit.

Aşa se explică şi manifestările nu întotdeauna oneste ale foştilor C.A.P.-işti devalizând, după decembrie 1989, fără noimă, bazele materiale de ei înşişi făurite. Baza materială funciară, animalieră, horticolă, pomicolă a fost lăsată de izbelişte, însuşite bunuri care puteau fi folosite în continuare, schimbându-se doar sistemul de management al acestora.

Aşadar, *deceniul 1949-1959*, denumit şi *deceniul chiaburimii*, rămâne ca un simbol al politicii comuniste în agricultura românească, care a descurajat şi chiar estompat inițiativa creatoare a țăranului român gospodar, etalon pentru întreaga noastră țărănime, care nici în prezent nu şi-a găsit încă echilibrul dezvoltării normale.

Condițiile impuse de către Bruxelles nu încurajează elanul creator al țăranului român pentru a putea ieşi din stadiul gospodăriei de subzistență şi trece, treptat, spre o agricultură performantă.

La drame du paysan roumain fermier pendant le décenie 1949-1959.
L'institution du paysan cossu – 60 d'ans de l'événiment

Résumé

Dans cet article, l'auteur se remémore un épisode dramatique: l'application des mesures de transformation de l'agriculture après le modéle sovietique et l'abolissement des pazsans cossus.

MIŞCAREA DE EMANCIPARE NAŢIONALĂ A GRECILOR (1789-1821). ETAPE, EVOLUŢIE, CARACTERISTICI (I)

Dragoş Palade

Evoluţia istorică a grecilor, precum şi progresele înregistrate în planul dezvoltării conştiinţei naţionale, au fost indisolubil legate de realităţile din spaţiul central şi sud-est european, în general, şi de condiţiile existente în cadrul Imperiului Otoman, în special. Dificultăţile de ordin politic, financiar, administrativ, social[1] etc., dar mai ales presiunea Marilor Puteri, acutizată în secolele XVIII şi XIX, au fost factorii răspunzători de decăderea statului sultanilor. Această situaţie dificilă s-a repercutat asupra specificului populaţiei în cauză[2], aflată încă de la cucerirea otomană într-un proces de conservare a tradiţiilor şi a culturii sale. Participarea la exerciţiul puterii putea fi o garanţie a succesului acestei dominante a lumii greceşti. Totodată, educaţia şi cultura aleasă, precum şi cunoaşterea limbilor străine, extrem de necesare în derularea activităţilor economice, i-au recomandat Divanului în utilizarea lor ca interpreţi[3]

---

[1] Limitarea veniturilor ca urmare a reducerii însemnate a teritoriilor din care se strângea *kharâc*-ul (impozit ridicat de la nemusulmani), presiunea economică externă (importul de mărfuri occidentale), tendinţele de autonomie din provinciile arabe, tulburările sociale, toate acestea au concurat la reculul puterii otomane (Wayne S. Vucinich, **The Nature of the Balkan Society under Ottoman Rule**, în *Slavic Review*, II, 1962, p. 600). În plus, Imperiul Otoman era definit de trei elemente care acţionau împreună: sultanul, religia şi armata. Statul depindea de caracterul, tăria şi abilitatea conducătorului său. Divizarea populaţiei după criteriul musulman şi nemusulman a condus la tensiune şi opresiune, dispreţuirea culturii creştine europene şi a împiedicat orice speranţă de integrare a popoarelor cucerite în lumea musulmană. De asemenea, expansiunea teritorială a fost susţinută de impozitare, de sistemul funciar, de spahii şi de victoriile din campaniile militare. Apariţia unor arme şi tactici noi, lipsa succeselor militare, pierderea veniturilor unei părţi a nobilimii militare otomane au determinat descentralizarea conducerii armatei şi au alimentat tulburările de la graniţe (Thomas Naff, **The Central Administration, the Provinces and External Relations**, în vol. **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, edited by Thomas Naff and Roger Owen, London, 1971, p. 3 şi urm; Jean Chagniot, **L'armée turque vue par les écrivains militaires français au dix-huitième siècle**, în *RRH*, XXXIII, 3-4, 1994, p. 391 şi urm).

[2] Nu doar factorii politici externi precum, Imperiul Habsburgic şi Rusia au profitat de pe urma şubrezirii capabilităţilor puterii otomane, ci şi unele structuri sociale interne. Cea mai importantă dintre acestea, fanarioţii au dobândit putere şi bogăţie prin comerţ şi finanţe sau în parteneriat cu guvernul otoman (Barbara Jelavich, **Istoria Balcanilor**, vol. I, Iaşi, 2000, p. 61).

[3] Sarî'a (legea coranică) interzicea cu desăvârşire învăţarea „limbii necredincioşilor" (Ioan

în raporturile politico-diplomatice ale Imperiului Otoman cu diferite state.

Cucerirea otomană a determinat scăderea numărului populaţiei greceşti[4] şi, totodată, dispersia sa pe tot cuprinsul Imperiului. Cele mai întinse şi compacte comunităţi s-au înregistrat în şase mari provincii: Moreea (Pelopones), Negropont (Eubeea), Epir (sudul Albaniei şi vestul Greciei continentale), Selanik (Salonic şi cea mai mare parte a Macedoniei), Creta şi insulele din Arhipelagul Mării Egee. Fiecare paşă numea reprezentanţi în districtele, care compuneau, din punct de vedere administrativ, fiecare paşalîc. Sistemul era menit a menţine un control eficient asupra populaţiei, de a colecta impozitele şi de a realiza actul de justiţie atât pentru musulmani cât şi pentru ne-musulmani[5].

Unele regiuni, datorită poziţiei geografice (situate departe de marile oraşe şi de principalele linii de comunicaţie) şi al accesibilităţii (aflate în zone muntoase) nu s-au aflat sub un control strict al autorităţilor otomane[6]. În schimbul plăţii regulate a impozitelor insulelor Hydra, Spezia, Mikonos, Poros, Thira, Arhipelagul Dodekanez şi părţi din insula Creta (Himara şi Sfakia) li s-a permis un grad ridicat de autonomie[7]. De asemenea, regiunile Zagorochoria şi Kefalochoria (în vestul Greciei continentale), Suli (în Epir), Mani (în sudul Peloponesului) erau aproape independente[8]. Cea mai mare parte a acestor regiuni erau conduse de fruntaşi locali, primaţii, care reglementau toate aspectele vieţii sociale, repartizau impozitele şi exercitau puterea

C. Filitti, **Rôle diplomatique des phanariotes de 1700 à 1821**, Paris, 1901, p. 12). Motivaţiile acceptării unui rol diplomatic funcţional în slujba „cuceritorilor" erau dintre cele mai diverse: bogăţia unora era sursă de abuzuri, iar participarea la beneficiile puterii putea fi o garanţie a securităţii personale a familiilor şi a bunurilor lor; de la ambiţia personală, conştientizarea superiorităţii civilizaţiei lor faţă de cea otomană, până la ideea utopică de substituire a guvernării sultanului (**Ibidem**, p. 13). Primul mare dragoman al Imperiului a fost Panaghiotis Nikousios (1669). Pentru mai multe informaţii despre acest subiect vezi lucrarea lui Epaminonda I. Stamatiade, **Biografiile marilor dragomani (interpreţi) greci din Imperiul Otoman**, Bucureşti, 1897.

4 Emigrarea lor în diferite zone ale Europei a provocat schimbări semnificative în etnografia Greciei. Coastele Greciei au fost depopulate de frecventele expediţii maritime ale Marilor Puteri. Măsurile punitive ale autorităţilor otomane contra celor care au colaborat cu inamicii creştini, precum şi sistemul timariot au cauzat plecarea masivă a elenilor înspre ţinuturi „mai prietenoase". De asemenea, sub presiunea reprezentanţilor Porţii, populaţia rurală a abandonat mari districte albanezilor, care au colonizat Beoţia, Attica şi Megaris (cf., Wayne S. Vucinich, **op.cit.**, p. 612).

5 Douglas Dakin, **The Unification of Greece (1770-1923)**, London, 1972, p. 13.

6 Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 77.

7 Douglas Dakin, **op.cit.**, p. 13.

8 **Ibidem**.

judecătorească, după diferite cutume[9]. În restul provinciilor locuite, în majoritate, de etnicii greci a fost instituit un sistem de autoguvernare locală.

Revoluția științifică din secolele XVII şi XVIII a introdus în societățile europene forțe care au perturbat stabilitatea elementelor tradiționale[10]. Ideile științifice şi filosofice iluministe au produs mutații în beneficiul grupurilor sociale care le promovau. Acest succes a fost asigurat de justificarea ideologică adusă nevoii de modernizare în sud-estul Europei[11]. Aici naționalismul a început a prinde contur de prin deceniul opt al secolului al XVIII-lea, având la bază o serie de factori (condițiile geografice, istorice, politice, sociale, religie, tradiție, cultură, limbaj comun etc). Aceştia au jucat un rol important în accelerarea sau încetinirea procesului de formare a conştiinței naționale a grecilor[12], precum şi în definirea identității naționalismului neo-elen. Produs al unei dezvoltări istorice de factură voluntaristă, rațională, planificată[13], naționalismul grec s-a dovedit a fi extrem de complex.

Tradiția, dezvoltarea economică, urbanizarea şi concurența pentru supremație în lumea greacă au evidențiat particularitățile factorului social. Sentimentul dependenței sociale şi al apartenenței individului la un anumit grup profesional şi la „ritualurile" sale colective s-au conciliat, aparent şi temporar, fiind determinați de nevoia de coeziune şi de solidaritate, în vederea atingerii obiectivului suprem: obținerea independenței[14]. Unele dintre aceste categorii de populație şi-au asumat, pe rând, diferite roluri, au promovat diverse valori, au urmărit impunerea unor norme civice şi au acționat pentru materializarea aspirațiilor politice. Caracterul eterogen şi puternic al vârfurilor ierarhiei sociale, aflate în competiție pentru conservarea, respectiv transformarea mai mult sau mai puțin radicală a realităților existente în cadrul Imperiului Otoman, au reprezentat aspecte semnificative ale mişcării de emancipare a grecilor.

Aşadar, caracterul, mijloacele, resursele, orientarea şi modul de acțiune al liderilor națiunii neo-elene în perioada propusă au depins în foarte mare măsură

---

[9] Veselin Traikov, **Curente ideologice şi programe din mişcările de eliberare națională din Balcani până în anul 1878**, Bucureşti, 1986, p. 30. În aceste ținuturi, unde tradiția juca un rol foarte important, hotărârile Patriarhiei, precum şi cele ale guvernului otoman, întâmpinau serioase dificultăți de punere în execuție (Douglas Dakin, **op.cit.**, p. 14).

[10] Peter F. Sugar, **External and Domestic Roots of Eastern European Nationalism**, în vol. **Nationalism in Eastern Europe**, Seattle, London, 1994, p. 7.

[11] Naționalismului din vestul Europei îi corespundeau transformările realităților sociale, economice şi politice din centrul şi sud-estul Europei (**Ibidem**, p. 9).

[12] Varban Todorov, **State, Nation, Nationalism on the Balkans (Some aspects of theory and practice)**, în *Études balkanniques*, 25, 3, 1994, p. 108.

[13] Anthony D. Smith, **Naționalism şi Modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune şi naționalism**, Chişinău, 2002, p. 32.

[14] **Ibidem**, p. 28 şi urm.

de structura socială a poporului grec. Comparativ cu alte popoare[15] aflate sub dominaţie otomană, societatea greacă era puternic stratificată. Acestă caracteristică se datorează dispunerii periferice a teritoriului lor faţă de Constantinopol[16]. Lipsa resurselor, conformaţia geografică a teritoriului, ce a împiedicat răspândirea sistemului *ciftlîk*-urilor[17], masiva dispunere a populaţiei în insule, dar mai ales în marile oraşe, au determinat conturarea unor noi categorii sociale pe lângă cele deja existente. Aşadar, dacă unele dintre acestea au urmărit conservarea propriilor lor poziţii, sau au profitat de pe urma raporturilor cu „stăpânul otoman”, altele au luat naştere, în mod firesc, din derapajele sistemului administrativ otoman din secolul al XVIII-lea.

Vârfurile societăţii au fost reprezentate de către fanarioţi, Patriarhia din Constantinopol şi clerul înalt, întrucât s-au aflat în strânse legături politice cu guvernul central. O poziţie importantă a fost deţinută de către primaţi, care reprezentau elementul de legătură între popor şi autorităţile otomane din teritoriu. Prin averea obţinută din comerţ, contactele cu ideile noi vehiculate în Occident, negustorii au constituit burghezia greacă. Baza societăţii era formată, însă, din ţărani, meşteşugari, marinari, preoţi, călugări. Abuzurile reprezentanţilor conducerii de stat, exploatarea fiscală, lipsa mijloacelor de subzistenţă au alimentat brigandajul *kleftţilor*. Pentru stăvilirea acestui fenomen social, autorităţile au permis constituirea unor detaşamente de *armatoli*.

Ţinând cont de condiţiile speciale din Balcani, Biserica greacă a jucat un rol de seamă în cadrul statului otoman, unde dreptul religios era determinant în viaţa politică internă a populaţiei creştine supuse. Patriarhatul ecumenic[18],

---

[15] Majoritatea istoricilor consideră că grecii şi românii au cunoscut un nivel de dezvoltare superior celorlalte popoare din Balcani (cf., M. Botzaris, **Visions balkaniques dans la préparation de la Revolution grecque (1789-1821)**, Geneve, Paris, 1962, p. 7 ; Richard Clogg, **Aspects of the Mouvement for Greek Independence**, în vol. **The Struggle for Greek Independence.** Essays to mark the 150th anniversary of the Grek War of Independence, London, 1973, p. 20).

[16] Varban Todorov, **op.cit.**, p. 116.

[17] Deena R. Sadat, **Rumeli Ayanlari; the Eighteenth Century**, în *The Journal of Modern History*, 44, 3, 1972, p. 358.

[18] Cu toate că cele patru Patriarhii orientale (de la Constantinopol, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim) erau practic egale, Patriarhia din Constantinopol a dobândit, treptat, o poziţie superioară, erijându-se în purtătoarea de cuvânt a întregii ortodoxii. Astfel că, în secolul al XVIII-lea, celelalte biserici au ajuns să depindă de aceasta. Încă din 1765, ultimul patriarh sârb, Vasilie Brkić a fost înlocuit de către sultan, ca „infidel”, cu grecul Kalinik, pentru ca la 11 septembrie 1766, printr-un firman special, Patriarhia de la Peć să fie lichidată. Aceeaşi soartă a avut şi Arhiepiscopia autocefală de Ohrida în anul următor, iar diocezele lor au fost subordonate Patriarhiei din capitala sultanilor. Aşadar, Patriarhul a grec a devenit conducătorul spiritual a 13 milioane de creştini (Nicolae Ciachir, **Istoria popoarelor din sud-estul Europei**

uzând de privilegiile care i-au fost confirmate[19], şi de prerogativele sporite în relaţia cu populaţiile creştin-ortodoxe din cadrul Imperiului, a jucat un rol important, nu doar în plan spiritual, ci şi în plan politic, administrativ şi legislativ[20]. Patriarhul era *millet bashi* (conducătorul milletului) şi *ethnarch* (şef laic). El a „moştenit" titlul împăraţilor şi odată cu acesta şi stema lor (vulturul bicefal). Avea sarcina de a strânge impozitele, de a menţine ordinea publică, fiind garantul supunerii şi loialităţii populaţiei faţă de stăpânirea otomană[21].

Această uriaşă răspundere a fost completată cu atribuţii de ordin judecătoresc. Biserica decidea în chestiuni legate de familie, căsătorie şi litigiile comerciale dintre creştini[22]. Infracţiunile de furt şi omucidere care nu implicau musulmani deşi erau, în teorie, de competenţa *kadi*-ilor (judecători otomani), în practică, erau judecate tot de către tribunalele ortodoxe[23]. Apelul la aceste instanţe de judecată se datora tratamentului echitabil faţă de părţile implicate, precum şi datorită acceptării necondiţionate a mărturiilor ca probe în procese[24].

Biserica a asigurat o anumită continuitate într-o perioadă când nu erau posibile alte forme de afirmare. În plus, a luptat contra statului otoman pentru a limita, cel puţin, trecerea forţată la islamism întreprinsă în Creta, în Peloponez şi în anumite regiuni din Grecia continentală, împiedicând, astfel, consolidarea stăpânirii sultanului în aceste zone. Aşadar, menţinerea unităţii religioase a constituit o premisă importantă

în epoca modernă (1789-1923), Bucureşti, 1987, p. 60 ; Douglas Dakin, **op.cit.**, p. 11 şi urm).

[19] Vasilios N. Makrides, **Science and Orthodox Church in 18th and early 19th Century Greece: Sociological Considerations**, în *Balkan Studies*, 29, 1, 1988, p. 268. Patriarhii au fost puternici încă de la începutul cuceririi otomane, fiind consideraţi „*comme chefs nominaux de la nation grecque*". Sultanul Mehmet al II-lea nu s-a atins de privilegiile deţinute în perioada bizantină (scutirea de impozite a clerului înalt), de prerogativele jurisdicţionale (preoţii erau judecaţi de propriile tribunale) şi de administraţia civilă a populaţiei mai sus menţionate. Situaţia s-a menţinut până în anul 1821 (cf., Gaston Isambert, **op.cit.**, p. 18).

[20] Mihaila Staïnova, **Des relations entre le Patriarcat oecuménique et la Sublime-Porte au commencement du XVIIIe siècle**, în *Balkan Studies*, 25, 2, 1984, p. 449. Clericii au fost folosiţi în treburile administrative încă din timpul marilor cuceriri otomane în Europa. Prin urmare, această tendinţă a fost permanentizată după cucerirea posesiunilor bizantine.

[21] Neîndeplinirea acestor atribuţii au condus, în anul 1821, la execuţia publică a patriarhului Grigore al V-lea.

[22] Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 59.

[23] **Ibidem**. În actul de justiţie au fost utilizate codurile bizantine (în special **Hexabilis** al lui Constantin Armenopoulos din anul 1345), cutumele locale, legea canonică (**Nomocanon** din anul 1561), scrierile şi tradiţiile bisericeşti. În consecinţă, sentinţele ecleziastice (interdicţia împărtăşaniei, anatemizarea) se îmbinau cu cele administrative şi penale (amenda, exilarea, închisoarea) (cf., Douglas Dakin, **op.cit.**, p. 11 şi urm).

[24] **Ibidem**.

pentru asigurarea succesului în lupta de eliberare a grecilor[25].

Deşi la aceste funcţii îndeplinite de Patriarhie s-au adăugat păstrarea tradiţiilor spirituale şi culturale ale populaţiilor creştine din cadrul Imperiului Otoman, în general, rolul său în cadrul milletului ortodox a fost perceput, în epocă, drept unul negativ[26]. Cum Biserica era legată indisolubil de sultan a fost afectată de aceleaşi racile de care suferea şi statul otoman, precum venalitatea funcţiilor, corupţia clerului, incompetenţa în administrarea eficientă a propriilor resurse. Din aceste motive datoria Patriarhiei se ridica în 1820 la 1,5 milioane de piaştri turceşti[27], cea mai mare parte a acesteia urmând a fi lichidată printr-o supra-impozitare. În plus, prin cooperarea realizată cu guvernul otoman, se recunoştea implicit stăpânirea acestuia asupra populaţiei greceşti.

Dacă elitele religioase au fost primele elemente greceşti care s-au adaptat la noul regim, al cuceritorului, mai mult din raţiuni de autoconservare, elitele laice au găsit condiţii de afirmare abia în perioada stabilizării Imperiului. Bogăţia obţinută din comerţ, educaţia realizată în străinătate, contaminarea cu idei, cu motive filosofice şi politice au reprezentat factori de promovare a fanarioţilor în cadrul sistemului birocratic otoman[28]. Aşadar, elita fanariotă s-a dezvoltat dintr-o simbioză particulară, ce îmbina cultura şi civilizaţia Occidentului cu fondul tradiţional bizantin[29].

Fanarioţii au reprezentat în istoriografie un subiect de vii controverse, sub diferite

---

[25] Un contra-exemplu în acest sens a fost dezbinarea religioasă din rândul albanezilor, fapt ce a împiedicat închegarea unei mişcări unitare de eliberare naţională. De asemenea, prozelitismul străin, trecerea forţată la islamism, precum şi separarea confesiunilor au reprezentat un impediment în calea unităţii sârbilor din Bosnia (Veselin Traikov, **op.cit.**, p. 24).

[26] Mihaila Staïnova, **op.cit.**, p. 449.

[27] Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 60.

[28] Incapabil să dezvolte structuri interne eficiente şi stabile, care să depăşească preceptele coranice, în vederea constituirii unei simbioze musulmano-creştine, Imperiul Otoman a „închiriat”, prin statutul social pe care-l oferea, o serie de creştini pentru diverse activităţi în serviciul diplomatic al Divanului (Cristian Ploscaru, **Unele consideraţii privind fanariotismul şi regimul dominaţiei otomane la începutul secolului al XVIII-lea**, în *AŞUI*, S.N.-Istorie, XLII-XLIII, 1996-1997, p. 47; Grégoire Cassimatis, **Esquisse d'une sociologie du phanariotisme**, în **Symposium. L'epoque phanariote** 21-25 octobre 1970. A la mémoire de Cléobule Tsourkas, Thessaloniki, 1974, p. 160). Elita fanariotă şi-a extins treptat, în funcţie de necesităţi, oficiile ocupate în cadrul sistemului otoman, de la dragomanatul Marinei, marele dragomanat, interpret al ministerelor Porţii, tronurile din Moldova şi Ţara Românească, posturile de capuchehaie ale domnilor din Principate, apropiaţi ai Patriarhiei, până la funcţiile administrative deţinute în ţările române. Chiar dacă, iniţial, au fost legaţi de cartierul Fanar din Constantinopol, nu putem limita acest grup social doar la persoanele care au rezidat în acestă parte a capitalei otomane.

[29] Cristian Ploscaru, **op.cit.**, p. 49.

aspecte[30]. De la generalizarea unui tip comportamental[31] până la reabilitarea[32], victimizarea, absolvirea de orice vină şi înfăţişarea lor drept rezultatul constrângerii Porţii[33]. Denunţuri, vânzări, calomnii, intrigi, venalitate, duplicitate, exploatarea şi persecutarea coreligionarilor, slugărnicia arătată turcilor, lipsa de principii şi de scrupule, nimic nu lipsea din arsenalul de mijloace al fanariotului în demersurile sale de parvenire[34]. Cum în această societate viaţa nu avea preţ, depinzând întotdeauna de capriciile şi voinţa stăpânului otoman, iar asasinatul era justificat, în mod senin, de ambiţie, fanariotul dovedea o predispoziţie fără seamăn de a sacrifica totul, inclusiv propria viaţă, pentru obţinerea demnităţilor rezervate de către sultan grecilor din Fanar[35].

Dincolo de acest decupaj de „trăsături morale”, fanariotul era prin excelenţă un diplomat[36]. Practicile sale erau o armă defensivă ce acţiona în primul rând în interesul Imperiului Otoman. Endogamia şi nepotismul, cultivate prin trafic de influenţă şi de funcţii, legături de interese, politică matrimonială,

---

[30] Pentru mai multe informaţii despre acest subiect vezi şi Andrei Pippidi, **Phanar, Phanariote, Phanariotisme**, în vol. **Hommes et idées du sud-est européen à l’aube de l’âge moderne**, Paris, Bucureşti, 1980, 341-350; Pann J. Zepos, **La politique sociale des princes phanariotes**, în *Balkan Studies*, 11, 1, 1970, p. 81-90. Mihai Chioveanu, **Acuza de fanariotism: atitudini post-politice şi alterităţi fictive în structurarea identităţii naţionale şi a culturii politice la români**, în *Xenopoliana*, VIII, 1-4, 2000, p. 61-71.

[31] Vezi Marc Philippe Zallony, **Despre fanarioţi**, Bucureşti, 1897, p. 20; A.D. Xenopol, **Societatea şi moravurile în timpul fanarioţilor,** în *Arhiva*. Organul Societăţii ştiinţifice şi Literare din Iaşi, 1889, p. 32 şi urm; Idem, **Istoria românilor din Dacia Traiană**, vol. IX (**1711-1749**), Bucureşti, 1925, p. 6.

[32] Nicolae Iorga, **Cultura română în epoca fanarioţilor**, Bucureşti, 1892; Idem, **Roumains et Grecs au cours des siècles**, Bucharest, 1921; idem, **Încercări de a da în Moldova un caracter oficial limbii greceşti**, în *Revista istorică*, 2, 1915, p. 33-35; Idem, **Au fost Moldova şi Ţara Românească supuse fanarioţilor?**, în *AARMSI*, secţiunea III-a XVIII, 1936-1937, p. 163-181.

[33] A. Daskalakis, **Les phanariotes et la revolution greque**, în vol. **Symposium. L’epoque phanariote** 21-25 octobre 1970. A la mémoire de Cléobule Tsourkas, Thessaloniki, 1974, p. 167-193.

[34] Marc Philippe Zallony, **op.cit.**, p. 20; C. Th. Dimaras, **Istoria literaturii neogreceşti**, Bucureşti, 1968, p. 113.

[35] Cristian Ploscaru, **op.cit.**, p. 49.

[36] Promovat pe tronurile de la Iaşi şi Bucureşti, drept răsplată pentru serviciile aduse statului otoman, nu a dovedit excelente capacităţi administrative, ba din contra. Dar chiar şi aici funcţiile sale sunt tot de natură diplomatică atât prin legăturile şi informaţiile schimbate cu propriile capuchehaie de la Constantinopol, cât mai ales reţeaua de informatori şi spioni întreţinuţi în diverse capitale europene (Andrei Pippidi, **De ce orientalizare? Din activitatea diplomatică a domnilor fanarioţi**, în vol. **Istorie şi societate în spaţiul est-carpatic (s. XIII-XX)**. Omagiu profesorului Alexandru Zub, Iaşi, 2004 p. 141 şi urm.).

venalitate, corupţie erau frecvente şi în vestul Europei[37].

Fanarioţii au racordat politica otomană la realităţile internaţionale, facilitând dialogul politic cu Europa şi sporind factorii de rezistenţă ai Porţii în faţa tendinţelor expansioniste ale Marilor Puteri. Dispensând puterea otomană de grijile diplomaţiei ei au devenit o componentă vitală a vieţii de stat otomane[38]. Astfel, au realizat că politica externă a Imperiului a câştigat enorm de pe urma serviciilor lor, în condiţiile în care abilitatea lor era pusă în slujba unui stat de care, prin origine, religie şi cultura sa, se simţeau străini[39].

Aşa se explică mentalitatea lor, mult diferită de a unui *raya* (supus creştin) şi conştiinţa apartenenţei la o „rasă” care a dat „luminile lumii”, revendicând trecutul ce preceda şi succeda Bizanţul[40]. În acelaşi timp, au ştiut să accepte noile realităţi politice şi să înţeleagă evoluţia de la antichitatea greacă la Imperiul Otoman, de unde şi certitudinea că puterea sultanilor era în declin şi că un nou imperiu urma a-i lua locul. De aici şi convingerea fermă că aveau capacitatea politică de a modela noul stat în funcţie de viziunea lor asupra trecutului, însă, raportată la necesităţile prezentului[41].

Fanarioţii erau occidentali în gândire, dar orientali în atitudine. Astfel, susţineau principiile societăţii ierarhizate care dădeau preponderenţă clasei conducătoare de factură birocratică şi accentuau diferenţierea stratificării sociale al cărei rezultat era îndepărtarea poporului de la putere. În cadrul acestei elite s-au formulat două curente de atitudine, legate de pactul de fidelitate: imobilismul şi contestarea[42]. Cea mai mare parte a fanarioţilor susţineau climatul existent în cadrul Imperiului Otoman. Ei credeau în perenitatea puterii lor, lucru dovedit de cerbicia cu care îşi apărau propriile poziţii. Fără a fi o doctrină, gândirea fanariotă legitima rolul asumat în cadrul statului otoman şi motiva ataşamentul şi creditul conferite Imperiului[43]. Unii dintre ei nu ignorau apelurile la evoluţie, la modernizare, dar nici nu aspirau la reforme profunde care să asocieze poporul la putere. Tendinţele inovatoare ale fanarioţilor se limitau la consolidarea unui imperiu care – credeau ei – va fi în curând al lor[44]. În această logică de idei, se

[37] **Ibidem**, p. 142.
[38] Cristian Ploscaru, **op.cit.**, p. 50.
[39] Andrei Pippidi, **op.cit.**, p. 149.
[40] Grégoire Cassimatis, **op.cit.**, p. 164.
[41] **Ibidem**, p. 165.
[42] **Ibidem**.
[43] Vlad Georgescu, **Istoria ideilor politice româneşti (1369-1878)**, Munchen, 1987, p. 62.
[44] Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea a existat o competiţie, mai mult sau mai puţin discretă, între Patriarhie şi fanarioţi, pentru supremaţie asupra lumii greceşti, competiţie adjudecată de către aceştia din urmă (A. de Juchereau de Saint Denys, **Revolutions de Constantinople, en 1807 et 1808, precedes d'observations generals sur l'état actuel de l'Empire Ottoman**, vol. I, Paris, 1819, p. 154). Datorită numeroaselor sale pârghii şi mijloace politice, aristocraţia a

considerau continuatorii puterii sultanului, legitimitate conferită de puternica lor legătură cu Imperiul Bizantin, dar şi cu antichitatea clasică. Însăşi atitudinea lor din Principatele Române se datora acestei duble preocupări[45].

Guvernul central prefera să colaboreze cu reprezentanţii populaţiei locale decât cu persoane individuale. De aceea, a tolerat o organizare relativ democratică, ce a funcţionat paralel, şi în acelaşi timp, în legătură cu administraţia otomană[46]. Câţiva greci scăpând de vexaţiunile constante ale paşilor locali au ajuns să servească drept intermediari între proprii compatrioţi şi „cuceritori", contribuind semnificativ la menţinerea ordinii în districtul aflat sub administrarea lor[47].

Vârstnicii fiecărui sat alcătuiau un consiliu (*gerousia*)[48], care alegea reprezentanţii din consiliul *vilaetului* (paşalîc). Acest organism stabilea delegaţii (*morayans*) care urmau să se întrunească alături de reprezentanţii altor vilaieturi în senatul Peloponesului, unde se stabileau impozitele şi se discutau diferite probleme administrative de interes general[49]. Doi dintre membrii acestei structuri, împreună cu doi musulmani constituiau consiliul permanent al paşei Moreea, ce avea sediul la Tripolitza. Totodată, senatul beneficia de privilegiul de a trimite doi reprezentanţi (*vekili*) la Constantinopol pentru a se plânge direct Divanului de actele arbitrare ale autorităţilor precum şi de situaţia din regiune[50]. Organele comunale greceşti au fost încurajate să menţină un separatism local, contribuind la diminuarea rezistenţei faţă de dominaţia otomană şi sporirea gradului de apărare faţă de tendinţele de asimilare a cetăţeanului grec de către o comunitate mai mare.

Primaţii[51], numiţi *khodja başi* de către turci şi *draki* de către greci, erau aleşi dintre cetăţenii de frunte ai comunităţii[52]. Această structură de conducere a atins cel mai înalt nivel de dezvoltare, în Pelopones, după anul 1715. Erau mari proprietari funciari[53], deţineau magazine, depozite, ferme şi un important

ajuns să influenţeze semnificativ viaţa politică, spirituală şi economică a grecilor. Din aceste raţiuni, spre sfârşitul perioadei prerevoluţionare, reprezentanţii burgheziei au încercat să-i determine a-şi pune serviciile în slujba mişcării naţionale de eliberare.

45 **Ibidem**, p. 166.

46 Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 77.

47 Gaston Isambert, **op.cit.**, p. 15.

48 Douglas Dakin, **op.cit.**, p. 14.

49 Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 78.

50 Notis Botzaris, **op.cit.**, p. 12.

51 Erau numiţi *arhonţi* în mediul rural şi *proestes* în mediul urban (cf., Constantin Vacalopoulos, **La structure sociale de la nation grecque avant la Révolution de 1821 (d'après les informations de deux essais inédits de Geoges Lassanis, membre de Philiki Hétairie)**, în *Balkan Studies*, 16, 1975, p. 177 şi urm.).

52 Veselin Traikov, **op.cit.**, p. 29.

53 Deţineau aproximativ 350.000 de acri dintr-un total de un milion (Douglas Dakin, **op.cit.**, p. 14).

capital. Totodată, au primit şi monopolul stângerii de impozite[54], fapt ce le-a permis să controleze toate aspectele vieţii economice din teritoriu[55]. Aveau proprii secretari, preoţi, medici, iar poliţia (*kapoi*) se găsea în solda lor. Notabilii erau criticaţi ca grup social pentru implicarea în exploatarea populaţiei şi atitudinea conservatoare faţă de permanentizarea acestui sistem administrativ[56]. Cu toate acestea, populaţia le solicita, adeseori, ajutorul pentru judecarea pricinilor civile[57]. Ca pătură socială erau divizaţi în facţiuni familiale care luptau pentru sporirea avantajelor economice şi politice[58].

Indignarea poporului faţă de exploatarea fiscală, de actele de violenţă, de abuzurile şi de uzurpările de proprietate săvârşite de către primaţi s-a manifestat prin necontenite răzmeriţe. Amploarea şi dimensiunea nemulţumirilor populare au căpătat un caracter aparte odată cu apariţia *klefţilor* (haiduci)[59]. Acest segment al societăţii greceşti a luat naştere datorită pierderii încrederii în norme şi valori, letargiei clasei dominante[60] şi tendinţelor voliţionale de a provoca modificarea situaţiei existente. Importanţa[61] lor ca grup social rezidă în menţinerea unei tradiţii de ostilitate faţă de dominaţia otomană şi de „clientela” sa.

Pentru a li se opune eficient autorităţile otomane au permis împărţirea Rumeliei, în 14-18 *armatolîkuri* sau *kapitanate*[62]. Detaşamentele lor de luptă

---

[54] În schimbul acestor servicii beneficiau de privilegii speciale (scutire la plata haraciului) (cf., Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 65).

[55] Corupţia sistemului le permitea să obţină profituri uriaşe în dauna marii mase a populaţiei aflate în subordinea lor.

[56] Unii autori consideră că sistemul otoman a funcţionat datorită acestei „complicităţi” între musulmani şi anumite categorii privilegiate de creştini, printre care s-au aflat şi primaţii (**Ibidem**, p. 65; Wayne S. Vucinich, **op.cit.**, p. 609).

[57] Izvoarele de drept utilizate erau codul **Hexabilis** al lui Constantin Armenopoulos (1345), legile pământului şi cutumele locale (cf., Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 77).

[58] **Ibidem**, p. 78.

[59] Richard Clogg, **op.cit.**, p. 8. O premisă importantă a naşterii acestei clase sociale a fost suprimarea, în anul 1685, a sistemului *devshirme* (ridicarea forţată a tinerilor greci şi înrolarea lor în corpul de ieniceri al armatei otomane) (Gaston Isambert, **op.cit.**, p. 20). Klefţii erau organizaţi în detaşamente de 40-50 de indivizi, specializaţi în lupta de gherilă (cf. Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 79).

[60] Traian Stoianovich, **The Social Foundations of Balkan Politics, 1750-1941**, în vol. **The Balkans in Transition**. Essays on the Developement of Balkan Life and Politics since the Eighteenth Century, Los Angeles, 1961, p. 303.

[61] Existenţa unei categorii de populaţie înarmată a redus, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, uzurpările albanezilor din Rumelia (cf., Douglas Dakin, **op.cit.**, p. 18).

[62] Căpitanul, care era ales dintre vârstnicii satului sau era ereditar dintr-o familie însemnată, avea în subordine un anumit număr de palikari (Richard Clogg, **op.cit.**, p. 8; Gaston Isambert, **op.cit.**, p. 20).

(*armatoloi*) aveau sub jurisdicţie un număr de sate, răspunzând de strângerea taxelor, menţinerea ordinii şi paza trecătorilor. În fapt, acestea asigurau menţinerea puterii khodja başi-lor. Deseori, însă, armatolii treceau de partea poporului şi intrau în rândurile klefţilor, sau cel puţin colaborau cu aceştia[63], astfel că, funcţionalitatea lor era, în general, nulă.

Odată cu decăderea politică şi militară înregistrată de către Imperiul Otoman la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, când centrul său comercial se deplasează dinspre Asia Mică înspre posesiunile sale europene, Rumelia capătă o însemnătate economică deosebită. Renasc vechile porturi şi se afirmă altele noi (Salonic, Ianina, Arta, Valona) în Moreea, Creta, insulele din Marea Egee, Macedonia şi Epir. Principalii beneficiari ai acestei noi situaţii au fost negustorii greci[64], care au creat companii comerciale şi au ajuns să controleze traficul comercial dintre Imperiul Otoman şi Europa Centrală[65].

Expansiunea economică a Imperiului ţarist de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea a permis grecilor să ocupe un important segment din piaţa economică a Rusiei, ce se concentra prin porturile sale de la Marea Neagră[66]. De asemenea, au profitat de criza comercială franceză provocată de revoluţie şi de Imperiul napoleonian[67] pentru a confisca reţelele de afaceri dintre Istanbul şi vestul Europei[68]. În urma acestor circumstanţe internaţionale au ajuns să domine, atât comerţul din Marea Neagră, cât şi pe cel din Marea Mediterană.

Noua conjunctură internaţională creată de dispariţia blocadei continentale

[63] În războiul de independenţă cele două formaţiuni paramilitare au colaborat deschis devenind nucleul armatei insurecţionare (cf., Veselin Traikov, **op.cit.**, p. 29).

[64] Ruxandra Moaşa-Nazare, **Negustorii greci în cadrul politicii comerciale a Imperiului Habsburgic (secolele XVIII-XIX)**, în *AIIAI*, XLI, 2004, p. 229.

[65] **Ibidem**, p. 228.

[66] Prin Convenţia explicativă a tratatului de la Kuciuk Kainargi, semnată la Ainalî Kavak în data 10 martie 1779, (art. VI) Rusia a obţinut „*un libre passage de la mer Noire dans la Blanche, et de la mer Blanche dans la Noire aux vaisseaux marchands russes*” (cf., Ch. de Martens et Ferd. de Cussy, **Recueil manuel et pratique de traits, conventions et autres actes diplomatiques, sur lesquels sont établis les relations et les rapports existant aujourd'hui entre les divers états souverains du globe, depuis l'année 1760 jusqu'a l'epoque actuelle**, Tome premier, Leipzig, p. 165). Numeroşi armatori greci au profitat de posibilitatea arborării pavilionului rus pentru a-şi proteja vasele lor comerciale de vexaţiunile autorităţilor otomane (Notis Botzaris, **op.cit.**, p. 13).

[67] Marii proprietari de vase au obţinut mari venituri din spargerea blocadelor. Insulele Hydra, Psara şi Spezia au construit mari flote comerciale. De exemplu, în anul 1806 Hydra deţinea 73 de vase mari şi 26 de vase mici ce însumau 15.000 de tone, pentru ca în ajunul războiului de independenţă numărul lor să se dubleze, la fel şi tonajul lor (cf., Richard Clogg, **op.cit.**, p. 12).

[68] Fernand Braudel, **Timpul lumii**, vol. II, Bucureşti, 1989, p. 143.

şi redeschiderea Europei în faţa mărfurilor engleze a determinat o repliere a activităţilor comerciale ale negustorilor greci înspre estul şi sud-estul Europei[69], astfel că veniturile înregistrate după acest moment n-au mai avut ponderea celor realizate în perioada anterioară. Pierderea unor însemnate avantaje materiale au sporit nemulţumirile faţă de realităţile existente în cadrul Imperiului Otoman[70] şi au contribuit semnificativ la susţinerea mişcării de emancipare naţională. În acelaşi timp, au reprezentat grupul social cel mai receptiv la înnoire, la modernizare datorită contactului direct cu Occidentul, al asimilării principiilor liberalismului economic[71] apărute şi dezvoltate în epoca luminilor şi a revoluţiei franceze.

Dezvoltarea pieţei habsburgice interne şi măsurile protecţioniste luate de către Cabinetul de la Viena i-au silit pe comercianţii greci să renunţe la statutul de supuşi otomani şi să adopte cetăţenia austriacă[72]. În această manieră au luat naştere comunităţile greceşti din diaspora (Viena, Trieste, Veneţia, Livorno, Neapole, 17 oraşe din Ungaria[73], Breslau, Ancona[74] alături de cele de la Marsilia, Odesa şi din sudul Rusiei[75]). Negustorii rămaşi în cadrul Imperiului Otoman au reprezentat elementul de legătură între cele două Grecii: diaspora (Grecia temporară) şi patria care era în aşteptarea renaşterii naţionale.

Tot de pe urma contextului economic favorabil de la începutul secolului al XVIII-lea au profitat şi meşteşugarii. Organizaţi în bresle specializate, activitatea lor era strict monitorizată de către staroşti. În lipsa unei concurenţe loiale, trebuia să existe o uniformizare a preţurilor, a calităţii produselor şi a surselor de materii prime. Din raţiuni pecuniare, breslele aveau, adesea, tendinţa de a restrânge activitatea membrilor lor[76].

Una dintre premisele participării lor active la mişcarea de emancipare naţională a constituit-o contactul cu antreprenorii greci şi, odată cu aceasta, iradierea indirectă cu ideile vehiculate în vestul Europei. Aşadar, aceste categorii profesionale (meşteşugari, proprietari de manufacturi, negustori) au căutat, din raţiuni practice, o cale de a produce schimbarea.

Pentru a se ajunge în situaţia de a se pune deschis problema neatârnării grecilor, cea mai radicală formă de percepere a schimbării, era necesară

---

[69] Ruxandra Moaşa-Nazare, **op.cit.**, p. 242.

[70] Nesiguranţa şi corupţia aparatului de stat, precum şi lipsa elementelor care să garanteze o dezvoltare firească a economiei i-au transformat în adversari declaraţi ai condiţiilor existente în Imperiul otoman (cf., Veselin Traikov, **op.cit.**, p. 32).

[71] **Ibidem**.

[72] **Ibidem**, p. 244.

[73] Richard Clogg, **op.cit.**, p. 13.

[74] Apostolos E. Vakalopoulos, **Istoria Greciei moderne (1204-1985)**, Bucureşti, 2004, p. 113.

[75] Gaston Isambert, **op.cit.**, p. 22.

[76] Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 65.

ridicarea nivelului cultural al categoriilor sociale cele mai expuse: ţăranii[77], marinarii[78] şi clerul de jos[79]. Starea de sărăcie şi de ignoranţă în care se găseau aceste grupuri sociale a atras atenţia burgheziei, interesată de posibilitatea utilizării lor drept masă de manevră în eventualitatea angajării conflictului propriu-zis cu forţele sultanului.

Mişcarea de emancipare a grecilor a cunoscut forme variate de evoluţie şi de manifestare. Parcursul său, în continuă căutare a identităţii şi a maximizării înregimentării sociale a fost neunitar, fiind presărat, pe alocuri, cu tensiuni de grup şi de structură. Totodată, ea pare o dezvoltare paralelă, pe orizontală, cu rare conexiuni, a diverselor clase sociale ajunse la un anumit stadiu de maturitate a conştiinţei.

Cadrul său de manifestare a fost, iniţial, în teritoriile greceşti aflate sub dominaţie otomană, unde apăruseră germenii capitalismului, precum şi anumite transformări socio-economice[80]. Aici, tendinţa de dezvoltare culturală nu a cuprins şi larga masă populară[81]. Dar ceea ce a apărut iniţial sub semnul curiozităţii[82] s-a transformat cu timpul într-o acţiune mai mult sau mai puţin conştientă de culturalizare, al cărui reflex era, de fapt, lupta pentru câştigarea independenţei[83].

Sentimentul apartenenţei la o comunitate teritorial-etnică, responsabilitatea faţă de propria patrie, trezirea respectului faţă de realizările înaintaşilor au fost induse printr-un învăţământ de factură laică, suplinit de o literatură angajantă şi de demersuri

[77] Nesiguranţa politică, lipsa suprafeţelor arabile, banditismul l-au redus, mai mult, la condiţia unui fermier. Ţăranul care făcea parte din sistemul *chiftlîkuri*-lor (proprietate funciară a statului şi care era considerată drept proprietatea privată a deţinătorului său) era supus unor obligaţii mult împovărătoare, spre deosebire de cel de pe pământul *vakif* (proprietate funciară parţinând fundaţiilor religioase - Barbara Jelavich, **op.cit.**, p. 65 şi urm).

[78] Marinarii proveneau din micile insule ale Arhipelagului Mării Egee, care se găseau sub conducerea lui *Kapudan paşa* (marele amiral al marinei). Condiţia pentru menţinerea autonomiei insulelor era perpetuarea sistemului *devshirme*. În fiecare an erau recrutaţi mateloţi pentru flota sultanului. Umilinţele, disciplina la care erau supuşi de către autorităţile otomane, dar mai ales gândul că aduceau servicii inamicului de moarte al Greciei îi determinau, pe mulţi dintre ei, să se înscrie în rândurile piraţilor (Gaston Isambert, **op.cit.**, p. 21).

[79] Trăia doar din donaţiile enoriaşilor, nu era scutit de impozite, iar cea mai mare parte a lor era analfabetă (A. de Juchereau de Saint Denys, **op.cit.**, p. 149).

[80] Vlad Georgescu, **Ideile politice şi iluminismul în Principatele Române 1750-1831**, Bucureşti, 1972, p. 18; Paul Cornea, **Originile romantismului românesc. Spiritul public, mişcarea ideilor şi literatura între 1780-1840**, Bucureşti, 1972, p. 35.

[81] Vasilios N. Makrides, **Science and the Ortodox Church in 18th and early 19th Century Greece: Sociological Considerations**, în *Balkan Studies*, 28, 1, 1988, p. 280.

[82] C. Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 180.

[83] Veselin Traikov, **op.cit.**, p. 27; Cornelia Papacostea-Danielopolu, **op.cit.**, p. 13 .

de creare a unei limbi naţionale. Educaţia de factură enciclopedistă, ce avea la bază raţiunea şi spiritul critic, a angajat o luptă susţinută contra ignoranţei, obscurantismului, prejudecăţilor şi a superstiţiilor întreţinute, în mod tacit, de către Patriarhie. Prin apelul la traduceri[84], după operele autorilor occidentali, se urmărea accelerarea procesului realizării unei literaturi naţionale cu un profund conţinut ideologic[85]. Renaşterea culturală a fost completată şi prin apelul selectiv[86] la tezaurul cultural al Antichităţii greceşti[87]. Plasarea în Hellespont a idealului de viaţă naţională nu avea cum să imprime naţionalismului neo-elen un caracter bizantin şi prin urmare era exclusă originea medievală a acestuia[88]. Cel mult putea fi vorba de supravieţuirea în mentalitatea unor cărturari a unor frânturi neînchegate de conştiinţă creştină[89]. Aceste reflexe erau consecinţa unor manifestări mai agresive ale mişcării de emancipare a grecilor ce tindeau să se considere cea mai cultă populaţie din cadrul Imperiului Otoman[90].

Difuzarea ideilor de libertate, progres, drept natural, raţiune, umanism etc. au creat o alternativă ideală, psihologică, la realitatea existentă[91]. Mobilizarea spirituală în vederea materializării proiecţiei mentale, în sens universalist, l-au transformat pe „educator" într-un adevărat conducător al naţiunii[92] întrucât ridicarea poporului prin educaţie şi cultură era percepută ca precondiţie a construcţiei unei Grecii independente[93].

---

[84] Anna Tabaki, **Les lumierès néohelléniques. Un essai de définition et de périodisation**, în *RÉSEE*, XXXVI, 1-4, 1998, p. 150.

[85] André Mirabel, **Les aspects révolutionnaires des lettres néo-grecques aux XIXe et XXe siécle**, în *RÉSEE*, VI, 4, 1968, p. 558.

[86] Alexandru Duţu, **Iluminismul sud-est european. Reconsiderarea unei probleme de istorie culturală**, în *Studii*, 28, 7, 1975, p. 1047.

[87] „Epoca de aur" era privită ca o culme dar şi ca un punct de reper (cf., **Ibidem**; D. Popovici, **Literatura română în epoca „luminilor"**, în **Studii literare**, vol. I, Cluj, 1972, p. 13).

[88] Stephen G. Xydis vorbeşte de un protonaţionalism în forma unui etnocentrism legat de emergenţa statului secular (Stephen G. Xydis, **Medieval Origins of Modern Greek Nationalism**, în *Balkan Studies*, 9, 1968, p. 19).

[89] Ap. Vacalopoulos, **Byzantinism and Hellenism. Remarks on the Racial Origin and the Intellectual Continuity of the Greek Nation**, în *Balkan Studies*, 9, 1968, p. 126.

[90] Ştefan Bîrsănescu, **Academia domnească din Iaşi 1774-1821**, Bucureşti, 1962, p. 11.

[91] Anna Tabaki, **Traduction et interactions culturelles: l'ére des lumières dans le sud-est de l'Europe**, în volumul **Interferenţe româno-elene (secolele XV-XX)**, Iaşi, 2003, p. 103.

[92] Cornelia Papacostea-Danielopolu, **Literatura în limba greacă din Principatele Române (1774-1830)**, Bucureşti, 1982, p. 13.

[93] Iluminismul din sud-estul Europei era legat de problema naţională deoarece crearea naţiunii moderne presupunea şi existenţa unui nivel cultural ca educator al spiritului public şi, implicit, un factor dinamic al formării conştiinţei naţionale (Valentin Al. Georgescu, **La philosophie des Lumières et la formation de la conscience nationale dans le Sud-Est de L'Europe**, în

Dar circulaţia conceptelor şi principiilor noi, realizarea unor importante traduceri[94], din raţiuni pedagogice şi culturale, s-a făcut pe fondul sporirii numărului de şcoli, precum şi al numărului de profesori cu studii la universităţile din Paris, Padova, Pisa, Leipzig etc[95]. Toate acestea au contribuit la reciclarea mentalităţilor de tip feudal[96] şi la crearea omului nou, „iluminat", capabil să-şi asume un rol în crearea statului naţional.

Până spre 1770 se dezvoltase o gândire social-politică în strânsă legătură cu Biserica[97] întrucât, încă de la la cucerirea otomană, Patriarhia din Constantinopol se erijase în protectoarea învăţământului[98], susţinând în mod constant cerinţele culturale ale diferitelor grupuri sociale. Nivelul de educaţie al preoţilor, negustorilor, funcţionarilor le-a permis un anumit grad de înţelegere, atât a condiţiilor social-politice existente în Imperiul Otoman, cât şi a ideilor noi apărute în Europa. Aşadar, renaşterea culturală greacă realizată prin valorificarea moştenirii culturale a Antichităţii clasice greceşti a fost completată de scrierile lui Becaria, Marmontel, Fontenelle, Fénelon, Condillac, Mably etc[99].

Contactul cu operele iluminiştilor occidentali a alimentat un conflict cu Biserica ortodoxă, extrem de hotărâtă în conservarea propriilor poziţii în lumea greacă[100], mai ales după contestarea lor de către fanarioţi. Ataşamentul faţă de tradiţie devenise pentru Sinodul ecumenic garanţia supravieţuirii influenţei sale, precum şi a fundamentelor ortodoxiei[101]. De aici şi reacţia puternică a Patriarhiei[102] faţă de traducerile lui Methodios Anthrakitis[103], Evghenios

---

vol. **Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du sud-est européenne**, Bucarest, 1970, p. 23-42; André Mirabel, **La littérature et la langue, vecteurs de la conscience nationale chez les peuples du sud-est européen**, în **loc.cit.**, p. 19).

[94] Acţiunea evidenţia atât nivelul de dezvoltare ce se dorea a fi atins de către cultura greacă, precum şi locul ocupat de către aceasta în raport cu civilizaţia şi cultura occidentală (Paul Cornea, **op.cit.**, p. 96).

[95] **Ibidem**, p. 179; Ariadna Camariano-Cioran, **Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi**, Bucureşti, 1971, p. 18.

[96] Cornelia Papacostea-Danielopolu, **op.cit.**, p. 17.

[97] **Ibidem**, p. 41.

[98] Apostolos Vakalopoulos, **op.cit.**, p. 91.

[99] Cornelia Papacostea-Danielopolu, **op.cit.**, p. 19. Diversificarea şi laicizarea gusturilor în materie de literatură, învăţarea limbilor străine, precum şi interesul pentru ştiinţe au fost facilitate de iluminism, în general, şi de cel francez, în special. Voltaire, Rousseau, Retif de la Bretonne, enciclopediştii (d'Holbach, Helvétius, d'Alembert, Diderot) au ajuns să aibă un impact deosebit asupra grecilor, mai ales prin caracterul radical al operelor lor (**Ibidem**, p. 43).

[100] **Ibidem**, p. 40. Se pare că Patriarhia din Constantinopol a înţeles efectele regenerării culturale, cu mijloace occidentale, asupra stăpânirii otomane, şi îndeobşte şi asupra sa.

[101] Vasilios N. Makrides, **op.cit.**, p. 269.

[102] Aceşti cărturari, cu toate că erau legaţi de mediul ecleziastic (fiind călugări, preoţi şi

Voulgaris[104], Nikephoros Theotokis[105] etc. Atitudinea a devenit mai virulentă, mai ales după anul 1790, când, atât sultanul Selim al III-lea, cât şi Patriarhul au fost martorii contemporani ai consecinţelor aplicării principiului suveranităţii în Franţa[106]. Un alt aspect al renaşterii culturale combătut de către Biserică a fost introducerea disciplinelor ştiinţifice în programa educaţională a şcolilor. Considerate a fi răspunzătoare de pierderea credinţei, de contestarea practicilor ortodoxe[107], de periclitarea mântuirii, de instabilitatea morală sau de distrugerea sistemului de valori a societăţii, ştiinţele ajung să pună în discuţie, printre altele,

---

chiar epicopi), având, în consecinţă, puternice sentimente religioase, au fost declaraţi atei. Neo-aristotelismul lui Corydaleu putea coexista în sistemul lor filosofic cu principiile şi conceptele iluministe occidentale, nu însă şi în viziunea exclusivistă a Bisericii (**Ibidem**, p. 280).

103 **Ibidem**. Spiritul critic şi influenţa heterodoxă a doctrinei lui Malebranche au fost resimţite în lucrarea sa **Teoria creştină**, ce au determinat, iniţial supravegherea educaţiei furnizată de Anthrakitis, urmată mai apoi de condamnare. Recunoaşterea vinovăţiei şi renegarea propriei învăţături s-au datorat lipsei unor condiţii sociale care să articuleze o opoziţie puternică în jurul căreia să se fortifice renaşterea culturală greacă (C.Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 146).

104 Cornelia Papacostea-Danielopolu, **op.cit.**, p. 40. Fiind un spirit enciclopedic, Evghenios Voulgaris a avut preocupări de istorie, etnologie, muzică, a tradus numeroase tratate ştiinţifice şi a scris numeroase lucrări de filosofie şi teologie. Marea majoritate a acestora au fost tipărite în străinătate (unde a şi activat în cea mai mare parte a vieţii sale) din cauza mărginirilor şi compromisurilor pe care le impunea Patriarhia din Constantinopol. Aşa se explică şi lipsa prejudecăţilor de natură spirituală, precum şi racordarea sa la curentele epocii în lucrările **Bosforomahia**, **Eseu asupra toleranţei**, precum şi în traducerile după operele lui Voltaire, **Memnon** şi **Essai historique et critique sur les dissensions des Églises de Pologne** (cf., C.Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 183 şi urm.).

105 Climatul intelectual din Constantinopol l-au silit să se refugieze la Leipzig, unde şi-a editat cea mai mare parte a lucrărilor sale de fizică, matematică, geografie şi teologie. Dorinţa de a găsi împlinirea spirituală, dar şi de a fi util naţiunii sale l-au determinat să activeze la Academia greacă de la Iaşi, unde a predat fizica. Se pare că influenţa Patriarhiei era puternică şi aici. Acuzând persecuţiile mediilor conservatoare din Moldova, Nikephoros Theotokis s-a retras în Rusia, ca şi predecesorul său, Evghenios Voulgaris (**Ibidem**, p. 187 şi urm.).

106 Ariadna Camariano, **Spiritul filosofic şi revoluţionar francez combătut de Patriarhia Ecumenică şi Sublima Poartă**, în *Cercetări literare*, IV, 1941, p. 116; Stranford J. Shaw, **Between Old and New. The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807**, Harvard, 1971, p. 265; Bernard Lewis, **The Impact of the French Revolution on Turkey. Some notes on the Transmission of Ideas**, în *Cahiers d'Histoire Mondiale*, I, 1, 1953, p. 110.

107 Vasilios N. Makrides, **op.cit.**, p. 273.

inclusiv concepţia teologică despre lume[108].

Datorită dominaţiei otomane acţiunile iluminiştilor n-au putut cuprinde un cadru mai general de manifestare, fiind auto-cenzurate sau restricţionate[109]. Biserica, în baza relaţiilor sale de colaborare cu autorităţile otomane, dar şi prin intermediul pârghiilor proprii[110], a îngrădit posibilităţile de expresie ale cărturarilor şi, în consecinţă, a temporizat dezvoltarea culturală a grecilor.

În aceste condiţii, mişcarea de eliberare naţională a fost preluată de către diaspora[111], care i-a imprimat un caracter mult mai organizat, precum şi scopuri mai precise. Cel mai de seamă exponent al acesteia[112] a fost Rigas Velestinlis[113]. Experienţa acumulată în diferitele medii[114] în care a activat i-a folosit drept

---

[108] Cornelia Papacostea-Danielopolu, **op.cit.**, p. 18.

[109] C. Th. Dimaras **op.cit.**, p. 188 şi urm.

[110] Monopolul asupra învăţământului creştin-ortodox din cadrul Imperiului Otoman (Ariadna Camariano **Spiritul filosofic şi revoluţionar francez combătut de Patriarhia Ecumenică şi Sublima Poartă**, p. 130), precum şi asupra produselor tipografice (Elena Siupiur, **Quelques documents militaires autrichiens relatifs à la fondation de la typographie grecque de Iassy (1812)**, în *RÉSEE*, XV, 3, 1977, p. 509).

[111] Aceste comunităţi erau mici democraţii în exil în care se conservau sentimentele patriotice, tradiţiile greceşti şi se întreţineau legături, destul de puternice, cu familiile rămase în teritoriile supuse dominaţiei otomane. Totodată era încurajat filelenismul şi interesul opiniei publice pentru situaţia grecilor din cadrul statului „adoptiv" (I.S. Dostian, **L'attitude de la société russe face au mouvement de libération national grec**, în vol. **Les relations gréco-russes pendant la domination turque et la guerre d'indépendance grecque.** Premier colloque organisé par l'Institut d'Etudes Balkaniques et l'Institut d'Etudes Slaves et Balkaniques de l'Académie des Sciences de l'URSS, Thessaloniki, 1983, p. 63 ; Deno J. Geanakoplos, **The Diaspora Greeks: The Genesis of Modern Greek National Consciousness**, în vol. **Hellenism and the first Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change**, Thessaloniki, 1976, p. 76 şi urm.

[112] Chiar dacă în această etapă a mişcării de emancipare a grecilor vom evidenţia, cu precădere, activitatea lui Rigas, nu trebuie, însă, înţeles că acesta a acţionat singur. Din contra, partea a treia din **Trepiedul moral** a fost tradusă în greaca populară de către Antonios Koroniós, **Noul Anaharsis** de către Georgios Sakelarios, în timp ce tipărirea propriu-zisă a fost realizată de către fraţii Georgios şi Pulios Puliu (L. Vranoussis, **Rhigas un patriot grec în Principate**, Bucureşti, 1980, p. 150).

[113] Nikolaos J. Pantazopoulos, **Human Liberties in the pre-revolutionary Greek Community System**, în *Balkan Studies*, 30, 1, 1989, p. 15.

[114] A fost pe rând secretar al domnilor Nicolae Caragea (1782-1783), Mihail Suţu (1783-1786), Nicolae Mavrogheni (1786-1790), secretar al banului Nicolae Brâncoveanu şi al baronului de Langelfeld (fostul serdar Hristodulos Kirlianos) (L. Vranoussis, **op.cit.**, p. 28 şi urm.). Pentru mai multe informaţii despre activitatea lui Rigas vezi studiile Ödön Füves, **The Philike Hetairia of Rhigas and the Greeks of Pest**, în *Balkan Studies*, 12, 1, 1971, p. 117-122; C.M. Woodhouse, **The Macedonian Contribution to the Struggle of Rhigas** în *Balkan Studies*,

exemplu pentru formularea obiectivelor, direcţiilor şi mijloacelor unui program concret de regenerare culturală. Sub influenţa ideologiei revoluţionare franceze[115], transformarea spiritului neoelen s-a realizat printr-o acţiune editorială susţinută.

Faptul că programul său a debutat cu lucrarea **Culegere de fizică pentru grecii inteligenţi şi iubitori de învăţătură** (1790)[116], ce avea la bază principii pedagogice moderne (printre care şi critica), evidenţiază tendinţa înlocuirii, de către raţiune, a superstiţiilor şi a obscurantismului. Constituirea omului nou, „luminat” nu putea fi desăvârşită decât printr-o reformare a eticii societare, după model occidental[117]. Tipărirea **Şcolii amanţilor delicaţi** (1790)[118], după opera lui Restif de la Bretonne, **Contemporaines mêlées**[119], se înscrie în aceste coordonate de transformare a omului şi a mediului în care trăieşte. Viziunea lui Rigas era legată de fraternitatea şi egalitatea dintre greci dezbărate de ipocrizie, diferenţe de „castă” şi convenienţe societare. Efuziunea sentimentală a protagoniştilor săi era menită a sugera, pe lângă un nou sistem de relaţii sociale, un alt registru emoţional, şi anume patriotismul.

Referirile mai mult sau mai puţin voalate la libertate s-au înteţit în a doua fază a programului lui Rigas (1796-1797), când a tipărit la Viena **Trepiedul moral**[120]. Acum drama personajelor sale se consumă în Grecia, în timp ce

30, 1, 1989, p. 33-42; Ioannis A. Papadrianos, **The Supporters of Rhigas Velestinlis in the Serbian Town of Zemun**, în *Balkan Studies*, 33, 1, 1992, p. 51-55. Istoriografia română nu a lăsat necercetată activitatea acestui personaj, care a avut legături semnificative cu Moldova, dar mai ales cu Ţara Românească. A se vedea în acest sens lucrările: Nicolae Iorga, **O scrisoare a lui Rigas**, în *RI*, I, 2, februarie, 1915, p. 35 ; Nestor Camariano, **Contributions à la bibliographie des oeuvres de Rhigas Velestinlis**, în *Balcania*, I, 1938, p. 211-229; idem, **Rhigas Velestinlis complètements et corrections concernant sa vie et son activité**, (I) în *RÉSEE*, XVIII, 4, 1980, p. 687-719 ; idem, **Rhigas Velestinlis complètements et corrections concernant sa vie et son activité**, (II), în **loc.cit.**, XIX, 1, 1981, p. 41-69; idem, **Quelques précisions au sujet de la traduction du drame L'Olympiade de Metastasio, faite par Rhigas Velestinlis**, în *RÉSEE*, III, 1-2, 1965, p. 291-296; Cornelia Papacostea-Danielopolu, **Rhigas Velestinlis et les recherches conteporaines**, în *RÉSEE*, XI, 3, 1973, p. 553-567; Lia Brad-Chisacof, **Rigas comme traducteur-réflexes dans les Principautés Roumaines**, în *RÉSEE*, XXXIX, 1-4, 2001, p. 97-103.

115 Pashalis M. Kitromilides, **Iluminismul neoelen. Ideile politice şi sociale**, Bucureşti, 2005, p. 250.

116 Lia Brad-Chisacof, **op.cit.**, p. 97.

117 Pashalis M. Kitromilides, **op.cit.**, p. 252.

118 Lia Brad-Chisacof, **op.cit.**, p. 97.

119 **Ibidem**, p. 253.

120 Este o culegere de poezie dramatică, compusă din trei părţi, după traducerile din **L'Olimpiade** de Pietro Metastasio, povestirea **La bergére des Alpes** a lui Jean Francois

conflictul protagoniştilor era menit a sugera spiritul de sacrificiu şi solidaritatea umană, puse în slujba patriei[121]. Dar patria lui Rigas nu se reducea doar la teritoriile locuite în majoritate de către greci. Unii autori, precum Pashalis M. Kitromilides[122], au ignorat aspectul pur politic al tipăririi hărţilor Ţării Româneşti[123], Moldovei[124] şi a Greciei[125], considerând că se încadrează într-o continuare firească a lucrării lui Daniil Philippidis şi Grigorios Konstantas[126], în vederea revelării mediului în care locuiesc grecii. Chiar dacă operele cartografice privind Principatele Române pot fi puse pe seama legăturii cărturarului grec cu mediile politice de la Iaşi şi Bucureşti, iar Harta Greciei pe seama deşteptării naţionale, precupările ulterioare evidenţiază limitările viziunii sale „naţionaliste". **Prosopografia lui Alexandru cel Mare**[127], **Noul Anaharsis**[128], **Manifestul revoluţionar**[129] şi **Enkolpion**[130] reliefează opţiunea

---

Marmontel şi idila poetului german Salomon Gessner, **Der erst Schiffer** (**Ibidem**, p. 254).

[121] L. Vranoussis, **op.cit.**, p. 141.

[122] Pashalis M. Kitromilides, **op.cit.**, p. 257.

[123] Intitulată **Noua Hartă a Valahiei şi unei părţi a Transilvaniei de Rigas Velestinlis Tesalianul, editată pentru Eleni şi filoeleni, 1797**, lucrarea conţinea şi portretul domnului Alexandru Ipsilanti (cf., L. Vranoussis, **op.cit.**, p. 131).

[124] **Harta generală a Moldovei şi a unei părţi din provinciile învecinate, de Rigas Velestinlis Tesalianul, editată pentru Eleni şi filoeleni, 1797**, conţinea portretul domnului Alexandru Callimachi şi se întindea din Transilvania până la Nipru (**Ibidem**, p. 132).

[125] Este sugestiv faptul că **Harta Eladei, în care sunt cuprinse insulele ei şi o parte din numeroasele ei colonii din Europa şi din Asia Mică cu denumirile vechi şi noi acum dintâi editată de Rigas Velestinlis Tesalianul, pentru Eleni şi filoeleni, 1797** delimita un spaţiu cuprins între Dunăre, Creta, Marea Adriatică, Marea Ionică, Marea Neagră şi Asia Mică. Întrucât tipărirea s-a realizat fragmentat, pe prima coală era încadrată **Planigrafia Constantinopolului, a golfului şi a strâmtorii lui; cu priveliştea sa de la Stavrodromi, cu vecinătăţile şi cu Saraghiul; cu denumirile vechi şi noi, de Rigas Velestinlis Tesalianul, 1796** (**Ibidem**, p. 132 şi urm).

[126] **Geografia**, publicată la Viena în anul 1791 (cf., Cornelia Papacostea-Danielopolu, **op.cit.**, p. 109 şi urm.).

[127] Portretul lui Alexandru cel Mare era încadrat de figurile celor patru generali ai săi, precum şi de patru scene din victoriile repurtate în faţa perşilor (**Ibidem**, p. 139).

[128] Lucrarea este o traducere colectivă a cercului de cărturari din jurul lui Rigas (Gheorghios Sakelarios, Vendotis, Nicolidis) după opera **Voyage du jeune Anaharsis en Grèce**, aparţinând lui J. Barthélemy (**Ibidem**, p. 152).

[129] Acesta cuprinde **Proclamaţia revoluţionară**, **Drepturile omului**, **Constituţia**, **Thurios** şi reprezintă încununarea programului editorial al patriotului din satul Velestinlis. Textul tipărit de către Rigas în anul 1797 nu s-a păstrat, ci doar copii manuscrise după acesta (**Ibidem**, p. 297).

[130] Manualul de artă militară a fost confiscat de către poliţia austriacă înainte de a fi difuzat (cf., Dr. Dimitrios Karamberopoulos, în **Prefaţa** la lucrarea Rigas Velestinlis,

politică a lui Rigas pentru o republică balcanică[131], în care elementul neo-elen urma să deţină o poziţie preponderentă.

Compromiterea acestei etape[132] a mişcării de eliberare naţională a determinat o repliere a strategiilor, a organizării, cât şi o revizuire a speranţelor investite în potenţialul ajutor al Franţei revoluţionare[133]. Totodată, a devenit imperios necesară găsirea unor medii, care să asigure securitatea pentru derularea normală a activităţilor mişcării de regenerare naţională neo-elenă. În acest mod s-a ajuns la concluzia că doar Rusia sau teritoriul său corespundeau din punct de vedere al cerinţelor de protecţie şi al atmosferei prielnice pentru pregătirea insurecţionării Greciei[134].

Scrieri revoluţionare. Proclamaţia revoluţionară, Drepturile omului, Constituţia, Thurios, Bucureşti, 1999, p. 15).

131 Henrick Batowski, **Le mouvement panbalkanique et les différents aspects des relations enter-balkaniques dans le passé** în *Balkan Studies*, I, 1, 1935, p. 331; D. Popovici, **op.cit.**, p. 72; Apostolos E. Vacalopoulos, **op.cit.**, p. 178; Veselin Traikov, **op.cit.**, p. 56; N. Botzaris, **op.cit.**, p. 26; I.C. Filitti, **Frământările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828**, Bucureşti, 1932, p. 115 şi urm. Primul articol din **Constituţia** redactată de către Rigas menţiona că „*Republica Elenă este una, deşi cuprinde în sânul său diferite neamuri şi religii; nu priveşte cu duşmănie diferenţele de culte; este indivizibilă, deşi râuri şi mări despart provinciile sale, care toate alcătuiesc un corp legat şi indisolubil*" (s.ns.) (cf., Rigas Velestinlis, **op.cit.**, p. 57).

132 Pregătindu-şi plecarea spre Grecia, şi căutând să nu se expună, a trimis lăzile cu manifestele sale revoluţionare, însoţite de două scrisori, unui negustor grec din Trieste. Acestea au căzut, însă, în mâinile unui conaţional, Demetrius Oeconomou, ce dezaproba proiectele lui Rigas. Afacerea a fost denunţată contelui Brigido care a decis arestarea sa şi a celor 17 complici. Autorităţile habsburgice au fost îmediat alertate şi s-a dispus măsura transferării întregului grup la Viena, în vederea unei mai ample cercetări. Chiar dacă rezultatele cercetărilor indicau faptul că respectivul complot viza anumite teritorii ale Imperiului Otoman, consecinţele puteau afecta şi provinciile ereditare ale Casei de Austria. În consecinţă, s-a dispus trimiterea lui Rigas şi a altor şapte conspiratori autorităţilor otomane de la Belgrad, care au procedat la lichidarea lor în noaptea de 24/25 iunie 1798 (cf., N. Botzaris, **op.cit.**, p. 24).

133 Influenţa franceză n-a fost niciodată atât de profundă, în Grecia, precum a fost cea rusă (Gaston Isambert, **op.cit.**, p. 26).

134 În general, grecii n-au abandonat total speranţele în Rusia, ci doar le-au trecut într-un plan secundar, în funcţie de circumstanţele internaţionale, precum şi de orientarea lor politică. De asemenea, nu trebuie pierdut din vedere aspectul religios care lega cele două naţiuni, precum şi propaganda Curţii de la Petersburg direcţionată în acest sens (Constantin Papoulidis, **Le Patriarche Oecuménique Serapheim II et les russes**, în *Balkan Studies*, 17, 1976, p. 59; A.-E.N. Tachios, **The National Regeneration of Greeks as seen by the Russian Intelligentsia**, în *Balkan Studies*, 30, 1, 1989, p. 293). Pentru alte aspecte ale imixtiunii religioase a Rusiei în Balcani a se vedea articolul aceluiaşi autor, **Portée Oecuménique du renouveau monastique au XVIIIe siècle**

O primă experienţă în acest sens a constituit-o Societatea literară greco-dacică, ce a gravitat în jurul Academiei domneşti de la Bucureşti în perioada 1810-1812[135]. Acestă instituţie reprezenta prima formă de organizare a mişcării de eliberare a grecilor. Structura de conducere, statutul şi regulamentul de ordine interioară au creat un cadru de manifestare propice dezvoltării culturale[136].

Naţionalismul neo-elen a avut şi un pronunţat caracter lingvistic. Tensiunile din cadrul societăţii greceşti[137] s-au răsfrânt şi asupra intelighenţiei, care n-a ajuns la un consens în adoptarea unei limbi unitare[138]. Cele mai vii dispute, în acest sens, s-au produs în a doua şedinţă a Societăţii literare[139], unde au fost continuate polemicile virulente care se purtau între intelectuali, prin intermediul corespondenţei, broşurilor şi a cărţilor[140]. În timp ce arhaizanţii, în frunte cu Neofit Ducas, Ştefan Comitas şi Codrikas căutau să pună într-o lumină cât mai puternică legăturile cu vechii greci, Moesiodax, Catargi, Christopoulos şi cea mai mare parte a cărturarilor de la Bucureşti, având convingerea că numai o limbă accesibilă poporului poate înlesni procesul formării naţiunii, au militat pentru greaca vorbită[141]. Din dorinţa de a împăca spiritele, dar şi dintr-un orgoliu intelectual, Corais, Vogoridis, Vardalahos recomandau o limbă artificială, purificată de elemente străine[142]. Aceste contradicţii au complicat orientarea generală a eforturilor de emancipare şi au întârziat închegarea unei conştiinţe naţionale neoelene. În ciuda acestor dezbateri, membrii Societăţii, în frunte cu Ignatie de Arta, au impus utilizarea limbii vorbite în toate

dans l'Église Orthodoxe, în *Balkan Studies*, 10, 1968, p. 105-112.

135 Nestor Camariano, **Sur l'activité de la „Societé littéraire gréco-dacique" de Bucarest (1810-1812)** în *RÉSEE*, VI, 1, 1968, p. 39.

136 A fost tradusă **Istoria universală** a lui Anquetil, în timp ce Vardalahos şi-a publicat un manual de fizică (1811) şi unul de fizică experimentală (1812) (**Ibidem**; A. Camariano-Cioran, **Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi**, p. 236). De asemenea, Nicolae Sava Piccolos a tradus opera lui Rousseau, **Emil sau despre educaţie** (1811), iar Dimitrie Darvaris a publicat la Viena **Culegere de înţelepciune** (1811) şi **Îndreptarul vieţii** (1812) (**Ibidem**, p. 206; Roxane D. Argyropoulos, **Nicolas Piccolos et la Philosophie néohellénique** în *Balkan Studies*, 6, 1, 1966, p. 236).

137 Nikolaos J. Pantazopoulos, **Human Liberties in the pre-revolutionary Greek Community System**, în *Balkan Studies*, 30, 1, 1989, p. 10.

138 Nicolae Isar, **Principatele Române în epoca luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naţionale**, Bucureşti, 1999, p. 102.

139 Cea din 15 octombrie, 1810 (cf., Nestor Camariano, **op.cit.**, p. 44).

140 Idem, **Athanasios Christopoulos, Sa vie, son oeuvre littéraire et ses rapports avec la culture roumaine**, Thessaloniki, 1981, p. 88.

141 A. Camariano-Cioran, **Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi**, p. 208; C.Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 199 şi urm.

142 D. Popovici, **op.cit.**, p. 16.

manifestările instituţiei literare, motivând „că luminile erau restrânse la foarte puţine persoane, la cele care înţelegeau latina sau greaca veche, în timp ce restul naţiunii era în obscuritatea ignoranţei. Nu este necesar ca cel care cunoştea limbile menţionate să cunoască mai puţin istoria naţiunii sale, geografia patriei sale?”[143]. Această convingere puternică nu a fost suficientă pentru a se impune întregii intelectalităţi asumarea acestor argumente, poate şi datorită acuzei lui Corais, că nu avea nici o competenţă „de a face lege o limbă” şi nici „adevăraţi legislatori comparabili cu autorii şi poeţii clasici”[144].

Succesul înregistrat de către organismul cultural, chiar şi într-o perioadă atât de scurtă de timp, a contribuit la transformarea sa într-un model de organizare, urmat întocmai de către comunităţile greceşti din Rusia. În acest context, a luat naştere *Philiki Etairia*. Larga sa aderenţă se explică nu atât prin fondarea sa pe pământ rusesc[145], cât prin acreditarea susţinerii sale de către Cabinetul rus[146]. Această falsă speranţă indusă de Xanthos, Scoufas, Tzakalof a reprezentat primul element consistent care a atras ca un magnet un anumit număr de patrioţi greci[147].

Trebuie precizat că o parte a istoricilor fil-eleni tind să supraliciteze această etapă a mişcării de emancipare neo-greacă, precum şi evenimentele colaterale acesteia. I. Filimon[148], C.A. Vacalopoulos[149], Glynn R. Barratt[150], Andrei

---

143 Nestor Camariano, **Sur l’activité de la „Société littéraire gréco-dacique” de Bucarest (1810-1812)**, p. 45.

144 **Ibidem**.

145 Îndreptarea spre teritoriul Rusiei se explică atât prin aşteptările faţă de politica orientală a ţarului Alexandru I, cât şi prin evitarea oricărei interacţiuni cu politica lui Metternich de prezervare a status-quo-lui în Balcani. De asemenea, aveau convingerea că legăturile spirituale, economice şi ideologice cu Imperiul ţarilor pot alimenta un fil-elenism de natură a exercita o presiune semnificativă asupra mediilor politice de la Petersburg (Nestor Camariano, **Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821**, în *SMIM*, IV, 2, 1960, p. 82). Acestă convingere era alimentată şi de existenţa, în diferite structuri ale administraţiei ruseşti, a unui foarte mare număr de greci. Pentru mai multe detalii a se vedea articolul lui Constantin Papoulidis, **Les grecs de Russie au 19e siècle et au début du 20e**, în *Balkan Studies*, 32, 2, 1991, p. 235-263; I.S. Dostian, **op.cit.**, p. 63. Nu trebuie pierdută din vedere uşurinţa cu care era obţinută „supuşenia” rusă, ceea ce înlesnea o anumită libertate de acţiune pentru eteriştii care activau în diverse zone ale Europei (cf., Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria României**, (în continuare, Hurmuzaki, **Documente)**, Vol. X, Documente adunate, adnotate şi publicate de Neculai Iorga, Bucureşti, 1897 p. 416) (doc. 500).

146 Theophilus C. Prousis, **The Greeks of Russia and the Greek Awakening 1774-1821**, în *Balkan Studies*, 28, 2, 1987, p. 275; Glynn R. Barratt, **Notice sur l’insurection des grecs contre l’Empire Ottoman: A Russian view of the Greek War of Independence**, în *Balkan Studies*, 14, 1973, p. 68.

147 Theophilus C. Prousis, **op.cit.**, p. 274.

148 I. Filimon, **Δοκίμιον ιστορικόν περί τής Φιλικής Ετάιρειάς**, Nauplie, 1834, p. 77 şi urm.; apud, Constantin Papoulidis, **op.cit.**, p. 240.

149 C.A. Vacalopoulos, **Probleme in bezug auf das Leben und den Tod von Alexander Ypsilantis**, în *Balkan Studies*, 15, 1974, p. 62.

150 Glynn R. Barratt, **op.cit.**, p 51.

Oțetea[151] şi alții consideră, de exemplu, că *Societatea prietenilor* a avut susținerea țarului Alexandru I şi chiar a existat o anumită complicitate între greci şi Cabinetul de la Petersburg. Aceasta poate şi datorită faptului că era prima asociație a grecilor ce întruchipa şi un scop politic. Faptul că a luat naştere abia în 1814 poate fi pus pe seama gradului de maturitate a conştiinței de sine la care a ajuns societatea greacă în al doilea deceniu al secolului al XIX-lea. De asemenea, plasarea sa, atât de târziu, pe linia progresului mişcării de emancipare a grecilor se datorează atât situației interne a Imperiului Otoman, cât şi a condițiilor politice din Europa. Atenția şi vigilența Marilor Puteri, după anul 1815, prudența manifestată de liderii eterişti în evitarea expunerii şi a deconspirării planurilor lor, distanța față de teritoriile care făceau obiectul activităților lor au reprezentat alți factori care au îngreunat semnificativ procesul redeşteptării naționale.

Istoriografia a insistat cu precădere asupra aspectului politic şi conspirativ al Eteriei, ignorând aproape complet componenta sa culturală. Preocupările membrilor organizației nu s-au restrâns doar la acțiuni conspirative, ci au continuat „opera” de regenerare culturală a națiunii, atât în comunitățile greceşti din sudul Rusiei[152], cât şi în cele din întreaga Europă[153]. De exemplu, s-au dat reprezentații la teatrul rusesc din Odessa[154], a fost înființat, în anul 1817, un Gimnaziu Comercial, o tipografie în care s-au tipărit traduceri şi sinteze după autori occidentali, precum şi lucrări ale lui C. Vardalachos, Gheorghios Ghennadios[155], N. Piccolos[156], Veniamin din Lesbos[157], Gheorghios Lassanis[158] etc.

Activitatea din Rusia a predispus, însă, la o serie de limitări. Acestea s-au tradus prin eşecul închegării unei solidarități naționale la nivelul tuturor

---

[151] Andrei Oțetea, **Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în Țările Româneşti. 1821-1822**, Bucureşti, 1945, p. 123.

[152] Aceste comunități erau foarte bine organizate. S-au înființat şcoli, librării, spitale, instituții financiare pentru nevoile etnicilor greci şi au fost acordate tinerilor burse de studiu (Nestor Camariano, **Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821**, p. 95).

[153] Theophilus C. Prousis, **op.cit.**, p. 271.

[154] Au fost citite poeziile lui Rigas, Lassanis, Dracoulis şi Orfanos au pus în scenă piesele lui Voltaire, **Mahomed** şi **Moartea lui Cezar** etc. (cf., Nestor Camariano, **Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821**, p. 99).

[155] C.Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 220.

[156] **Moartea lui Demostene**, jucată la Odessa în anul 1818 (Roxane D. Argyropoulos, **Nicolas Piccolos et la Philosophie néohellénique** în *Balkan Studies*, 7, 1966, p. 235).

[157] Împreună cu Gheorghios Ghennadios a redactat **Enciclopedia elementară** în şase volume (Ariadna Camariano Cioran, **Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi**, p. 234).

[158] În anul 1819 a editat drama patriotică, **Grecia şi străinătatea**, tragedia **Hermodius şi Aristogiton**, precum şi unele traduceri după unii autori străini (Metastasio, Alfieri, Voltaire) (C.Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 220).

comunităţilor greceşti din Europa[159]. De asemenea, aura de mister care înconjura conducerea Eteriei a împiedicat formularea unei poziţii concrete a societăţii, asta şi datorită restricţiilor impuse de caracterul subteran al organizaţiei. Lipsa unei propagande particularizate pentru fiecare grup profesional a redus foarte mult gradul de adeziune al grecilor la *Philiki Etairia*[160]. Chiar conţinutul jurământului depus de către „fraţii de cruce" indica o tendinţă de atragere a tuturor categoriilor sociale[161], inclusiv a celor aflate în relaţie de colaborare cu statul otoman (fanarioţi, Patriarhie, notabili, *armatoloi*). În plus, Eteria se revendica drept singura societate legitimă care întruchipa idealul naţional neoelen, de vreme ce era interzisă apartenenţa membrilor săi la alte organizaţii de profil[162]. Dar ceea ce trebuia să fie o insurecţie naţională, care să izbucnească în teritoriile etnic greceşti, s-a transformat într-o încercare disperată a unor persoane, încă puternic ataşate de unele idei medievale.

Adâncile clivaje din societatea greacă au împiedicat realizarea unei coagulări naţionale, care să reflecte unitatea de vederi şi de acţiune a grecilor. Nu doar Societatea Prietenilor, ci întreaga mişcare de emancipare neogreacă a

---

159 George D. Frangos, **The Philiki Etairia: A Premature National Coalition**, în volumul **The Struggle for Greek Independence**. Essays to mark the 150th anniversary of the Grek War of Independence, London, 1973, p. 94.

160 Întrucât o mare parte a grecilor n-au participat la nici o fază a mişcării putem conchide că Societatea Prietenilor nu a reuşit să constituie un partid de unitate naţională care să organizeze lupta naţională contra otomanilor (**Ibidem**, p. 100).

161 Noul iniţiat trebuia să rostească de trei ori un jurământ scurt: „Jur în numele adevărului şi al dreptăţii, în faţa fiinţei supreme, să păstrez (chiar cu sacrificiul vieţii mele şi suportând chinurile cele mai cumplite) secret întru totul şi în purtarea libertăţii, taina care urmează să mi se explice şi să spun adevărul la orice voi fi întrebat". Urma apoi să mărturisească că „cele ce a spus" „sunt şi vor fi adevărate şi pentru promisiunile mele jur pe sfânta Evanghelie" şi să răspundă la zece întrebări privind statutul şi situaţia sa socială. A doua zi, într-o atmosferă masonică (într-un loc secret şi întunecos, în faţa unei mese şi a unei icoane, pe care era aşezată o lumânare „convertitul" trebuia să rostească că „această lumânare este singurul martor pe care nenorocita noastră patrie îl ia când fiii săi depun jurământul libertăţii") era depus „jurământul cel mare"(cf., Nestor Camariano, **op.cit.**, p. 85).

162 „Jur în faţa lui Dumnezeu celui adevărat de bună voie, că voi fi credincios Eteriei întru totul şi pentru toate. Nu voi divulga nimic din semnele sau cuvintele ei, nici nu voi da să înţeleagă vreodată că ştiu ceva de acestea, nici rudelor, nici duhovnicului meu, nici prietenilor mei. Jur că nu voi intra în vreo altă societate, oricare ar fi ea, nici în vreun legământ obligatoriu, ci chiar orice legământ aş avea pe lume, chiar şi cel mai însemnat faţă de Eterie, am să-l socot ca inexistent" (**Ibidem**, p. 86). Ne punem întrebarea de ce nu s-a sesizat, în epocă, incompatibilitatea dintre prezumptiva funcţie de şef al Societăţii Prietenilor deţinută de către Capodistria şi aceea de fondator al Societăţii filomuzelor (al cărei preşedinte de onoare continua să fie).

eşuat în transpunerea în practică a unui mesaj coerent care să diminueze antagonismul dintre categoriile aflate la baza şi la vârful piramidei sociale, şi care s-a transformat în timpul războiului de independență într-un conflict civil[163].

Activitatea societății, încă de la înființare, a fost orientată pe două direcții de acțiune: sporirea numărului membrilor săi şi găsirea unor parteneri care prin resurse, mijloace şi comuniunea de interese să asigure un important sprijin în vederea materializării obiectivelor greceşti. Cum dintre popoarele balcanice sârbii au dovedit, în perioada 1804-1813, reale aptitudini militare şi o puternică aversiune față de stăpânul otoman, acestea au constituit motive suficiente pentru ca liderii eterişti să urmărească atragerea lor. Iordache Olimpiotul a fost mandatat pentru a intra în legătură cu Karagheorghe şi a obține participarea acestuia la mişcarea eteristă[164]. Uciderea revoluționarului sârb, la data de 16 iunie 1817[165], nu a descurajat acțiunile conspirative. În anul 1820 şi la începutul anului următor, Alexandru Ipsilanti căuta noi mijloace prin care să-l determine pe Miloş Obrenovici să angajeze națiunea sârbă în slujba Eteriei[166].

Progresele Societății Prietenilor au fost minime în primii ani de activitate (unii autori vorbesc de „înregimentarea” a aproximativ 30 de persoane). Aceasta poate şi din cauza faptului că se afla într-o etapă în care se urmărea creionarea unei identități, definirea unor obiective clare, dar şi într-o permanentă căutare a mijloacelor de promovare şi de atragere a aderenților. Asta explică pe de o parte şi problemele interne ale organizației. Manifestarea orgoliilor şi ambițiilor personale erau pedepsite exemplar, potrivit dispozițiilor statutare ale organizației[167].

Mecanismele de supraviețuire ale asociației au funcționat şi în fața unor amenințări provenite din partea unora dintre membrii săi. „Înşelătoria” fiind în pericol de a fi descoperită prin trimiterea unor emisari la Capodistria care să

---

[163] Apostolos Dascalakis, **op.cit.**, p. 18 şi urm.

[164] Nestor Camariano, **L'activité de Georges Olympios dans les Principautés Roumaines avant la révolution de 1821**, în *RÉSEE*, II, 3-4, 1964, p. 439; G.-G. Gervinus, **Insurection et régénération de la Grèce**, Tome premier, Paris, 1863, p. 149.

[165] **Ibidem**, p. 150.

[166] Cf. **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, vol. IV (**Eteria în Principatele Române**), Bucureşti, 1960, p. 58 şi urm. (doc. 15); p. 65 şi urm. (doc. 25). Nu se punea problema unei lupte în sens național, ci de o subordonare a mişcării de emancipare a sârbilor planurilor bizantine ale lui Alexandru Ipsilanti. Acest fapt dovedeşte, într-un sens mai general, că unii greci nu se mulțumeau doar cu edificarea statului național, ci urmăreau chiar prezervarea şi extinderea supremației lor în Balcani.

[167] De exemplu, bănuit de tendințe de uzurpare, în nume propriu, a conducerii Eteriei, ceea ce reprezenta o atingere deosebit de gravă adusă intereselor națiunii, Nicolae Galatis a fost executat (G.-G. Gervinus, **op.cit.**, p. 152).

verifice informațiile eteriştilor, aceştia au încercat, pe cât posibil, să salveze aparențele[168]. Când n-au reuşit atragerea lor[169], prin utilizarea unor mecanisme de persuasiune şi manipulare şi corupție, au recurs la asasinat[170].

The Greek Movement for National Emancipation (1789-1821). Stages, Evolution, Characteristics (I)

Summary

The historical evolution of the Greeks is linked to the state of affairs within the Ottoman Empire. As the Greek intellectuals' undertakings to stir the national conscience were tethered by the watchful Ottoman authorities and the Constantinople Patriarchy, the national freedom movement moved and weighed more heavily outside Greek borders. The most important initiatives were carried through within the Romanian Principalities, the Habsburg Empire and Russia. The Illuminist influence of such environments lead to the unanimous decision that the cultural awakening of the Neohellenic nation should precede the fight for the liberation of Greece proper.

---

168 Neîncrezător în informațiile furnizate de Anthimos Gazis, Petros Mavromichalis (liderul mainoților) l-a trimis la Petersburg pe Kyriakos Kamarinos, cu misiunea expresă de a obține de la presupusul conducător al Eteriei, Capodistrias, informații „suplimentare" privind funcționarea, scopurile şi mijloacele societății (**Ibidem**, p. 150).

169 O parte a eteriştilor din Moreea, adunați la Tripolitza (cu prilejul dezbaterilor privind problemele Peloponesului), au luat decizia de a-l trimite la Petersburg pe dragomanul consulatului rus de la Patras, Paparrigopoulos. Chiar dacă calitatea sa oficială nu putea crea suspiciuni în privința misiunii sale în capitala Imperiului, aceasta n-a rămas secretă prea mult timp, iar Paparrigopoulos a sfârşit prin a fi cooptat în structurile de conducere ale Eteriei (G.D. Iscru, **Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu**, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1996, p. 40).

170 Pentru a împiedica răspândirea adevărului despre neimplicarea ministrului de externe al țarului, şi în consecință, şi a Rusiei, Kamarinos a fost asasinat de către Xanthos (cf. G.-G. Gervinus, **op.cit.**, p. 156; Nestor Camariano, **Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821**, p. 78 ; I. Capodistria, **Projet de réponse à Petro-Bey, chef des Spartiates**, în *Sbornik russkogo istoriceskogo obşcestva*, vol. III, 1868, p. 297-303; apud, Mircea T. Radu, **1821. Tudor Vladimirescu şi revoluția din Țara Românească**, Craiova, 1978, p. 167 şi urm; **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, vol. IV, p. 95 şi urm; idem, vol. V, (**Izvoare narative**), Bucureşti, 1962, p. 282, nota 3).

BOXERS' UPRISING IN CHINA (1900) REFLECTED BY THE ROMANIAN PRESS OF THAT TIME

Mircea-Cristian Ghenghea

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th the attention of the European public opinion has been drawn by new moments and tensioned aspects from the Far East on the background of the expansion and defining more clearly divergent political and economic interests of European powers, United States of America and Japan, regarding South-East Asia. One of these moments of broad impact in the public consciousness is represented by the boxers' uprising in China which reached its climax in 1900.

The Events in China at the turn of the nineteenth-twentieth centuries have their well defined explanations in the universal historiography. It has been shown, fully justified, that these events fall within the broad landscape of the period 1860-1911, a period marked by reform movements, deep internal problems, and often brutal interference of great powers in the affairs of the Chinese Empire[1], interference that brought about numerous conflicts of smaller or larger scale like the second war of the opium.

Noteworthy is that all attempts of reform in that period failed, largely because of the same reasons: conservative opposition in China, less willing to tolerate innovation in the Chinese society, lack of domestic capital, corruption and, last but not least, the continuously increasing popularity of different revolutionary movements on the background of the growing discontent of the people regarding the increasingly aggressive foreign penetration in all spheres of social and economic life[2]. Specific to the boxers' movement was the obvious anti-Christian aspect manifested throughout the turmoil of 1899-1901, but already visible after the mid-nineteenth century[3]. Moreover, it must not be ignored any virulent reaction of the traditional cults in China such as Confucianism.

All these causes are presented and commented at length in the European

---

[1] **The Cambridge History of China**, vol. II – **Late Ch'ing, 1800-1911**, Part 2, edited by John K. Fairbank and Kwang Ching Liu, Cambridge-London-New York-New Rochelle-Melbourne-Sydney, Cambridge University Press, 1980, p. 115-116; **The New Cambridge Modern History**, volume XII – **The Shifting Balance of World Forces 1898-1945**. A second edition of Volume XII **The Era of Violence**. Edited by C. L. Mowat, Cambridge at the University Press, 1968, p. 113-114.

[2] **The Cambridge History of China**, p. 117.

[3] **Ibidem**, p. 116.

press of the time, the Romanian press not being an exception. The major Romanian periodicals allocated appropriate space for presenting and analyzing the events in China. The abundance of information increased, of course, as the events were foreshadowing a conflict of scale, whose protagonists were the great powers of that moment, the European powers, the United States of America and Japan.

Regarding the causes of the disorders provoked by the boxers' uprising, it may be noticed a certain resemblance to the way they were judged and appreciated. There are two of them which are more important, with all the consequences they imply: the foreign economic domination of China and, especially, the Catholic proselytizing violently accused, in some articles, of the great resurgence of the events[4]. There are also pointed out the interests and the misunderstandings among the European Great Powers, the United States of America and Japan[5].

---

4 **Gravele evenimente din China/The Serious Events in China**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3892, May 29th 1900, p. 1; **Incendiile şi masacrele din China/The Fires and the Massacres in China**, in no. 3935, July 11th 1900, p. 1; **Cauzele răscoalei chineze/The Causes of the Chinese Uprising**, in no. 3935, July 11th 1900, p. 1.

5 **Încurcăturile din China/The Entanglements in China**, in *Conservatorul*, Bucharest, I, no. 91, April 11th 1901, p. 1; *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3794, February 19th 1900, p. 3; **Interesele puterilor în China/The Interests of the Powers in China**, in no. 3898, June 4th 1900, p.1; *Voința națională*, Bucharest, XVII, no. 4585, 3rd edition, May 25th (June 7th) 1900, p. 1-2; no. 4593, 3rd edition, June 4th (17th) 1900, p. 2; *Timpul*, Bucharest, XXII, no. 216, September 29th/October 12th 1900, p. 1; see also no. 224, October 8th/21st 1900, p.1; **Afacerea Chinei în parlamentul Germaniei/The China's Business in the Parliament of Germany**, in *Resboiul*, Bucharest, XXIV, no. 7668, November 10th 1900, p. 3; no. 7704, December 24th 1900, p. 3; **Înțeleapta politică a Angliei în China/The Wise Politics of England in China**, in the column **Chestii zilnice/Daily Things**, in *Universul*, Bucharest, XVIII, no. 207, July 30th 1900, p. 1; **Rusia şi China/Russia and China**, in *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, LXIII, no 78, April 6th (18th) 1900, p. 3; **Evenimentele din China/The Events in China**, in no. 136, June 18th (July 1st) 1900, p. 3; **Forțele Rusiei în Asia/Russia's Forces in Asia**, in no. 149, July 6th (19th) 1900, p. 3; *Democratul*, Ploieşti, XXIV, no. 1638, June 11th 1900, p. 3; no. 1639, June 15th 1900, p. 2; **Un discurs imperial/An Imperial Discourse**, in no. 1649, July 23rd 1900, p. 1; **Rusia în Asia-Orientală/Russia in Oriental Asia**, in *Drapelul*, Bucharest, III, no. 827, March 17th 1900, p. 1; **Evenimentele din China/The Events in China**, in no. 877, May 21st 1900, p. 1; **Situațiunea în China/The Situation in China**, III, no. 882, May 27th 1900, p. 1; Foreign, **Deschiderea piețelor chineze/The Opening of the Chinese Markets**, in *Epoca*, Bucharest, VI, no. 1269-75, March 19th 1900, evening edition, p. 1; Trad., **Acțiunea comercială a Japonezilor în China/The Japanese' Commercial Action in China**, in no. 152-128, May 13th 1900, evening edition, p. 2; Foreign, **Politica Rusiei față de China/Russia's Politics Towards China**, in no. 1479-288, October 20th 1900, evening edition, p. 1; De Retz, **Chestiunea**

After it became clear that a large scale conflict was taking shape in Far East, a conflict which could have serious repercussions on the international situation[6], the Romanian press, in its whole, gave an important place to telegrams and information received from their correspondents or by telegraph, as well as the articles and the comments made by the foreign press (from England, France, Germany, the United States of America etc.).

The development of the events, regarding both the military operations and the political and diplomatic events, was promptly brought into the Romanian public opinion by means of the above mentioned media within some specialized columns[7], numerous articles and larger or shorter notes.

Noteworthy is the fact that, in the overall accounts that can be found in the Romanian press of the time, different issues referring to the evolution of the conflict present not only the state of the European continent, but also the situation of the Romanian state of the time, some of which might be regarded as quite interesting. Therefore, the tensions in China entailed a certain analysis regarding the Romanian export opportunities in the remote Asian territory, starting from the example provided by other European states. It was also proposed an appropriate diplomatic representation in the region – in India, China and Japan[8]. Moreover, following the example of the foreign press, the Romanian press published interesting articles by means of which it underlined the extraordinary demographic and economic potential in the Far East[9] and the danger, mainly economic, represented for the old continent[10]. This kind of

---

Manciuriei/The Manchurian Question, in VII, no. 1624-75, March 18th 1901, evening edition, p. 1; idem, **Presa engleză şi afacerile chineze/The English Press and the Chinese Affaires**, in no. 1692-142, May 28th 1901, evening edition, p. 1.

[6] **Resboi în China/War in China**, in *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, LXIII, no. 128, June 9th (22nd) 1900, p. 2; *Voinţa naţională*, Bucharest, XVII, no. 4583, 3rd edition, May 23rd (June 5th) 1900, p. 2.

[7] The periodical called *Constituţionalul* had the permanent column **Buletin extern/External Bulletin**; *Adevărul* had the columns **Depeşile „Adevărului"/The Dispatches of „Adevărul"** and **Politica în streinătate/The Policy Abroad**; *Voinţa naţională* had the column **Revolta din China/The Revolt in China**, while in *Resboiul* we encounter the column called **Evenimentele din China/The Events in China**.

[8] **Evenimentele din China şi criza/The Events in China and the Crisis**, in *Drapelul*, Bucharest, III, no. 885, June 1st 1900, p. 1; **Comerţul României cu extremul orient/The Commerce of Romania with the Far East**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 4093, December 16th 1900, p. 1-2.

[9] I. Simionescu, **De-ale industriei**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3814, March 10th 1900, p. 1; *Universul*, Bucharest, XVIII, no. 202, July 25th 1900, p. 1; **Comerciul Chinei/China's Commerce**, in *Voinţa naţională*, Bucharest, XVII, no. 4595, 3rd edition, June 7th (20th) 1900, p. 2.

[10] **Europa şi China/Europe and China**, in *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, LXIII, no.

analysis can be found in *Adevărul* newspaper from June 15th 1900: „In the worst case – more likely – when China adopts, as Japan did, the European civilization, Europe prepares itself an incalculable disaster. Adding steam and electricity to the labor force, material intelligence and the Chinese' great abilities for commerce and industry, China will become, shortly, the most important factor in production and international exchange and Europe will be ruined for ever.

The wisest thing for Europe would be that it found the means to withdraw itself from China in an honorable way, reserving only the freedom of commerce on the coast line. By this a bloody war against the Chinese would be avoided, a frightening war between the great peoples and also the economic ruin of the whites"[11].

Among the accounts which have as a reference point the tense situation in the Far East an important place is allotted to the so called articles of popularization, more and more numerous as the conflict was growing, a fact underlined by the Romanian journalists: „The boxers' uprising and the European intervention in China bring about interest regarding everything that refers to the Chinese"[12]. In this kind of articles one can trace the press' interest as well as the public opinion's interest in our country regarding a zone considered somehow exotic for Europeans, although subjects of this kind were found in the Romanian press in the late half of the nineteenth century – the second war of opium, the Sino-Japanese conflict, the Anglo-Bur conflict (in progress at the moment the conflict in China started). Different aspects of life, culture and society specific to the Chinese area are dealt with and presented to the public for a better report and understanding of the events in progress and also to create a true picture about the opponents of the moment: "Although

---

130, June 11th (24th) 1900, p. 2; **Pericolul galben/The Yellow Danger**, in *Conservatorul*, Bucharest, I, no. 99, April 20th 1901, p. 1.

[11] *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3909, June 15th 1900, p. 1. There is no shortage of sensational and commercial accents. The same periodical, taking and summing up an article from an English newspaper, mentions the opinions of an English man, Sir Robert Hart, who had lived in China for twenty years and foresaw the boxers' victory, China's raise at all levels and, finally, a fight between the white and yellow races – see the article called **Primejdia galbenă/The Yellow Danger**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 4037, October 21st 1900, p. 1. About the same Robert Hart, in *Timpul*, Bucharest, XXII, no. 243, November 2nd/15th 1900, p. 3, it is said: „Sir Robert Hart was tasked by the Chinese government to negotiate with the foreign ministers the allowance figure required by the Powers strength and the way the payments had to be maid", and in no. 276, December 14th/27th 1900, p. 2, it is shown that Robert Hart was chief executive of Customs in China. Regarding the same character see also *Resboiul*, Bucharest, XXIV, no. 7572, July 9th 1900, p. 2 and no. 7695, December 14th 1900, p. 3.

[12] **Din moravurile chineze/Of Chinese Customs**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3897, June 3rd 1900, p. 1.

today's newspapers are full of telegrams from China and of articles referring to this country and its inhabitants it is still very interesting to see how little do we, Europeans, know about the people that defies us today with all our culture and civilization"[13]. Therefore one can read articles about the Chinese' customs and their way of life[14], about the Chinese art and literature[15], the religious situation of the moment[16], the press in China[17], the capital of the Chinese Empire[18] and, last but not least, presentations of the secrete societies in China, including the boxers'[19]. We also deal with articles which give information about the aspects of immediate interest, such as Chinese' military organization[20], the existing

[13] B. Brănişteanu, **Cultura chinezească/The Chinese Culture**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3933, July 1st 1900, p. 1.

[14] **Din moravurile chineze/Of Chinese Customs**, in **loc.cit.**, p. 1; **Moravuri chinezeşti/Chinese Customs**, in *Constituţionalul*, Bucharest, XI, no. 3222, August 9th (22nd) 1900, p. 1-2; **Viaţa femeilor în China/The Life of Women in China**, within the column **Cronici feminine/Feminine Chronicles**, in *Universul*, Bucharest, XVIII, no. 292, October 23th 1900, p. 1 and no. 293, October 24th 1900, p. 1; **Cum se botează în China/How They Baptize in China**, in *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, LXIII, no. 206, September 3rd (16th) 1900, p. 7.

[15] B. Brănişteanu, **op.cit.**, p. 1; **Literatura chinezească contimporană/Contemporary Chinese Literature**, in *Constituţionalul*, Bucharest, XI, no. 3109, March 19th (April 1st) 1900, p. 1-2; F. Emilian, **Din viaţa chinezilor/Of the Chinese' Life**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3991, September 5th 1900, p. 1.

[16] **Creştinismul şi confucianismul/Christianity and Confucianism**, in *Conservatorul*, Bucharest, I, no. 21, January 14th 1901, p. 1-2; B. Brănişteanu, **Misionarii creştini în China/Christian Missionaries in China**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3919, June 25th 1900, p. 1).

[17] F. Emilian, **Presa chineză/The Chinese Press**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3998, September 12th 1900, p. 1; **Presa chineză/The Chinese Press**, in *Conservatorul*, Bucharest, I, no. 34, January 30th 1901, p. 1-2 and no. 35, February 1st, 1901, p. 1-2.

[18] **Pekingul – note de călătorie – (1895)/The Peking – Travel Notes – (1895)**, in *Constituţionalul*, Bucharest, XI, no. 3236, August 26th (September 8th) 1900, p. 1-2 and no. 3237, August 27th (September 9th) 1900, p. 1-2.

[19] **Societăţile secrete în China/Secret Societies in China**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3911, June 17th 1900, p. 1-2; *Constituţionalul*, Bucharest, XI, no. 3177, June 14th (27th) 1900, p. 3 and **Din misterele boxerilor/Of Boxers' Mistery**, in no. 3232, August 22nd (September 4th), p. 1-2; Trad., **Răscoala boxerilor/Boxers' Uprising**, in *Epoca*, Bucharest, VI, no. 1329-137, May 22nd, evening edition, p. 2; **Evenimentele din China/The Events in China**, in *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, LXIII, no. 114, May 23rd (June 5th) 1900, p. 3.

[20] In the article **Armata chineză/The Chinese Army** from *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3902, June 8th 1900, p. 1, we can find an overview of the Chinese army and of the mentality among the soldiers. There are underlined deficiencies in the Chinese military system and the disorder ruling within this area. See also **Chinezul ca soldat/The**

situation in the imperial family in 1900[21] and its history[22], as well as some Chinese dignitaries' and fights protagonists' opinions[23]. There also some funny aspects and pungencies[24] like recommendations and short presentations of some papers on the history of China[25]. There are still some easy to depict prejudices and mental automatisms posed by that time.

There can also be found ironic accents and somehow derogatory towards some exaggerations regarding a possible conflagration that overcomes the entire planet. In an article from *Adevărul* it is showed that, if it was to judge things by the telegraphic news received from London, Vienna, Petersburg and from India, not less than nine conflicts at international scale should start and take place, in which all the great powers of the moment are involved as well as other several states: „I think that for a single year so many grim wars that will reach the interests of all the great and small powers and will interest all the continents will be too many.

And when you think well it will be peaceful everywhere but in Africa

---

Chinese as Soldier, in *Resboiul*, Bucharest, XXIV, no. 7550, June 11th 1900, p. 2-3 and **Chinezii în resboi/Chinese at War**, in no. 7560, June 23rd 1900, p. 3.

21 **Misterele curței chineze/The Mysteries of the Chinese Court**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3899, June 5th 1900, p. 1.

22 See **Mormântul foştilor suverani ai Chinei/The Grave of the Ex-Sovereigns of China**, in *Universul*, Bucharest, XVIII, no. 241, September 2nd 1900, p. 1 and **Marele consiliu al imperiului chinez/The Great Council of the Chinese Empire**, in no. 277, October 8th 1900, p. 1.

23 **Afacerile chineze/The Chinese Business**, in *Constituționalul*, Bucharest, XI, no. 3181, June 18th (July 1st) 1900, pp. 1-2; **Principele Tuan/Prince Tuan**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3939, July 15th 1900, p. 1; *Timpul*, Bucharest, XXII, no. 199, September 7th/20th 1900, p. 1 and no. 200, September 8th/21st 1900, p. 1; **O comunicare a unui consul chinez/A Chinese Consul's Speech**, in *Resboiul*, Bucharest, XXIV, no. 7565, July 1st 1900, p. 3; **Protectorii rasei albe/The Protectors of the White Race**, in *Universul*, Bucharest, XVIII, no. 180, July 3rd 1900, p. 1; *Democratul*, Ploieşti, XXIV, no. 1649, July 23rd 1900, p. 3; **O părere despre Boxeri/An Opinion About Boxers**, in *Orientul*, Galați, II, no. 25 (314), June 11th 1900, p. 1-2; **Conferința unui ambasador Chines/The Conference of a Chinese Ambassador**, in *Ecoul Moldovei*, Iaşi, X, no. 6, August 17th 1900, p. 3.

24 Thus in *Universul*, Bucharest, XVIII, no. 265, September 26th 1900, p. 1, within the column **Cronici feminine/Feminine chronicles**, granted by Sofia Nădejde, appeared the article called **The Russian and Chinese Artists**, which mentioned that an editor from the Russian newspaper *Petersburskija Gazeta* had the naughty idea to make a survey among the women artists in the capital of Russia to find out whether they like the Chinese.

25 In *Resboiul*, Bucharest, XXIV, no. 7568, July 5th 1900, p. 3, in the column called **Bibliografie/Bibliography** they report the publication of a brochure referring to the history of China, called **Cele patru Chine/The Four Chinas**.

because this is what the interests of the French Exhibition calls for" [The Universal Exhibition in Paris in 1900 – our annotation, M.-C. G.][26].

The difficulties brought about on the international scene are pointed out very suggestively in different articles, such as the one in *Conservatorul*, on December 15th 1900: „When it comes to a game hard to understand, the French call it *casse tête chinois* [underlined in the text – our annotation, M.-C. G.]. Of course, this phrase had been invented before the Chinese issue and its combinations appeared; nevertheless it embodies perfectly the entanglements now created by the conflict between China and The European Powers"[27]. Not without interest is the analysis that follow, on shorter or longer terms, the political and economic consequences of the conflict in China, underlining the mutations which might occur in the hierarchy of the continental powers[28].

A commendable fact for the Romanian press, regardless the political orientation of the periodicals of the time, was the relatively equidistant presentation of the development of the events without too many identifiable accents of special bias for any of the parties fighting[29]. Of course, the atrocities

---

26 C.C.B., **Conflictele zilei/The Conflicts of the Day**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3843, April 8th 1900, p. 1.

27 **Cestiunea chineză/The Chinese Issue**, in *Conservatorul*, Bucharest, I, no. 1, December 15th 1900, p. 1.

28 **Situația în Extremul Orient/The Situation in the Far East**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3900, p. 1; **Anul 1900 (în afară)/The Year 1900 (Abroad)**, in *Conservatorul*, Bucharest, I, no. 12, December 31st 1900, p. 1. In the latter article mentioned the Anglo-Boer conflict and the one in China are emphasized, underlining Germany's ascent in the international arena, fact reflected, in the opinion of the article's author, by confiding the command of the ally troops to a German marshal.

29 One of the exceptions of this aspect is represented by the newspaper *Evenimentul* in Iaşi – see *Evenimentul*, Iaşi, 2nd series, VII, no. 114, June 14th 1900, p. 1: „Europe is definitely going to conquer China. The reason would be that the inhabitants of the Chinese Empire will not allow the Arians on our territory to settle in Confucius' country: «We do not want your civilization; we have ours so many times secular. We are happy: do not upset our happiness». But not with these words can they stop the «civilized» continent' humanitarianism. It is willing to «share its lights to the placid sons of Asia». So, the canons, the enormous ships, thousands of sailors, countless pedestrians are ready to conquer the yellow land. The newspapers, which were shedding enormous tears, gazettes which had the most eloquent articles against the invasive England – today it is thunder and lightening against the soldiers in the black pavilions. The English were monsters when they were trying to kill the Boers, to rip off their gold mines; but now, the Europeans who bring death on their ironclad ships are the agents of culture and civilization. Civilization! A word that covers all the murders, all the crimes. The civilization was the one pretended to be brought by the English in Transvaal; the «foreign devils» break in China in the name of civilization. Civilization is the word that is screamed out loud in order to be able to whisper the words about sharing and

committed by the boxers against the Christians, in particular, and the foreigners, in general, were blamed[30] and the excesses made by the ally troops during the Chinese campaign were also presented to the public[31].

Taking into consideration the presented facts it can be concluded that, by means of press, the Romanian public opinion was permanently connected to the tension of the events in China, it could learn about de reactions existing at the European and worldwide levels. But, besides all these, the turn of the nineteenth and the twentieth centuries showed, for the Romanians, the existence of a press which proved not only the capacity of collecting and disseminating information from abroad but also critical and polemical spirit in analyzing hot topics of the moment. In the context of the events of the period it could be noticed that the Romanian press was connected to the issues required by a modern press knowing the necessity of prompt and dependable news to inform its readers adequately and to eliminate uncertainties.

---

commerce behind the noise created. […] What a lesson for our «humanitarian» Europe! But this will not detain it to send thousands of people and canons to civilize the Chinese «barbarians». Is there anyone brave enough to stop this new conquest of the… European civilization?"

[30] **Boxerii/The Boxers**, in *Adevărul*, Bucharest, XIII, no. 3886, May 23rd 1900, p. 1; **Incendiile şi masacrele din China/The Fires and the Massacres in China**, in no. 3895, June 1st 1900, pp. 1-2; *Constituționalul*, Bucharest, XI, no. 3165, May 31st (June 13th) 1900, p. 1; *Resboiul*, Bucharest, XXIV, no. 7562, June 27th 1900, p. 3; **Măcelurile din China/The Massacres in China**, in no. 7568, July 5th 1900; **Măcelul din Peking/The Massacre in Peking**, in no. 7572, July 9th 1900, p. 2-3; *Democratul*, Ploieşti, XXIV, no. 1638, June 11th 1900, p. 3; Foreign, **Negocierile pentru pace. – Atrocitățile europenilor/The Peace Negociations. – Europeans' Atrocities**, in *Epoca*, Bucharest, VI, no. 1506-315, November 16th 1900, evening edition, p. 1; **Măcelul din Peking şi Europa/The Massacre in Peking and Europe**, in *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, LXIII, no. 149, July 6th (19th) 1900, p. 1.

[31] **Creştinii în China/The Christians in China**, in *Conservatorul*, Bucharest, I, no. 8, December 23th 1900, p. 1 and no. 43, February 11th 1901, p. 2; *Timpul*, Bucharest, XXII, no. 253, November 15th/28th 1900, p. 2; in the article **Europeni în China/Europeans in China**, in the **Ecouri/Echos** column, in *Evenimentul*, Iaşi, 2nd series, VII, no. 245, December 8th 1900, p. 1, it is shown that the allies destroyed no less than 12000 old Chinese writings; **Asupra masacrărilor din China/About the Massacres in China**, in *Democratul*, Ploieşti, XXIV, no. 1679, November 12th 1900, pp. 1-2 and **Asupra cruzimilor din China/About the Cruelties in China**, in no. 1688, December 17th 1900, p. 1.

Răscoala boxerilor din China (1900) reflectată în presa românească a vremii

Rezumat

Unul dintre evenimentele care au reținut atenția opiniei publice internaționale la sfârşitul veacului al XIX-lea şi la începutul celui următor a fost răscoala boxerilor din China, al cărei punct culminant a fost înregistrat în a doua jumătate a anului 1900. Alături de alte moment tensionate ale vremii, respectivul eveniment a reliefat interesele divergente ale Marilor Puteri în Extremul Orient.

Prin intermediul relatărilor şi analizelor sale, presa românească a oferit o perspectivă specifică asupra răscoalei boxerilor. Preluarea informațiilor din presa străină se îmbină în mod firesc cu analizele şi interpretările proprii, rezultând o imagine mai apropiată de realitățile din China. Avem a face, astfel, cu numeroase articole în care sunt abordate nu doar aspecte de interes militar şi economic, ci şi chestiuni referitoare la modul de viață al chinezilor, cultura şi civilizația chinezească, istoricul familiei imperiale, literatura şi arta din Imperiul celest etc.

SIMBOLURI BĂCĂUANE
ÎN COMPOZIȚII HERALDICE DE ANSAMBLU

Cristina Tanasă

Situat în partea central-vestică a Moldovei, județul Bacău, fiind o zonă deluroasă, cuprinde Subcarpații şi depresiunea Tazlău-Caşin, dar şi o parte din lunca Siretului şi a podişului Bârladului. Carpații de pe raza județului sunt formați din munții Tarcăului, Oituzului, Goşmanului şi Berzunțului. În perioada dezvoltării feudalismului aceste zone făceau parte din ținuturile Bacău şi Trotuş. Aşezările existente în partea stângă a Siretului şi cele din regiunea de unde izvorăsc Tutova, Berheciul şi Zeletinul, aparțineau ținuturilor Roman, Tecuci şi Putna[1].

Materialele documentare ce s-au păstrat, nu au permis stabilirea unei date exacte a împărțirii Moldovei în ținuturi. În unele documente din prima jumătate a secolului al XV-lea sunt menționate cele două unități administrative cu aspectul „de la Bacău" şi „de la Trotuş"[2]. Cronicele şi actele amintesc şi unele evenimente istorice petrecute pe acest teritoriu de-a lungul vremii, acestea fiind: faptul că în 1467 prin pasul Oituzului a trecut, în toiul iernii, Matei Corvinul, regele Ungariei, îndreptându-se spre Baia în fruntea armatelor sale. Regele ungar a ars Trotuşul şi Bacăul. Lângă localitatea Soci, Ştefan cel Mare a înfrânt în 1471 oastea lui Radu cel Frumos[3].

Cel mai vechi izvor cunoscut până în prezent care cuprinde însemnele districtuale este sigiliul „Divanului Cnejiei Moldovei" folosit în perioada 1806-1812. Matricea sigilară este din fier şi are diametrul 56 mm. Prima dată s-a păstrat la cabinetul numismatic al Academiei Române, în colecția de sigilii la nr. 247, ca apoi să fie în Muzeul Național de Istorie a României. Amprenta sigiliului apare pe mai multe documente inclusiv pe pergamentul din 6 aprilie 1816 aplicată în negru de fum.

Acest sigiliul a fost publicat de V.A. Urechia[4], apoi descifrat de I.C. Filitti[5], C. Moisil[6] şi interpretat de Maria Dogaru[7], Dan Cernovodeanu, J.

---

[1] **Bacău**, Monografie, seria „Județele Patriei", Bucureşti, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1978.
[2] **Istoria României în date** (coord. C.C. Giurăscu), Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1978, p. 85.
[3] **Enciclopedia României**, vol. III, Bucureşti, 1938, p. 19-20.
[4] V.A. Urechia, **Schițe de sigiliografie românească**, Bucureşti, 1891, p. 15.
[5] I.C. Filitti, **Despre primele steme ale principatelor române**, în **Cercetări şi documente privitoare la istoria principatelor române**, Bucureşti, 1935, p. 1-2.
[6] C. Moisil, **Studii de sigiliografie românească**, în *RevArh*, II, 1927, nr. 4-5, p. 141-142.
[7] Maria Dogaru, **Conservarea stemelor județene în sigilii domneşti**, în *RevArh*, L,

Mănescu[8]. Compoziția înfățișează un scut încărcat cu un cap de bour cu o stea cu şase raze între coarne pe câmp de aur, cu bordură țintată de argint, timbrat de o coroană princiară închisă. Scutul este aşezat pe o panoplie de trofee (4 steaguri, un arc, o tolbă cu trei săgeți, două țevi de tun, o tobă şi un timpan). Dedesubt în semicerc legenda, care este scrisă cu alfabet chirilic „ДИВАНУΛ КНЕЖИЕИ МОΛДАВЕИ” (Divanul Cnejeiei Moldovei). Compoziția este înconjurată de 21 de medalioane cu stemele ținuturilor moldovene în următoarele ordine: ținutul Suceava (cu reprezentarea unui arbore cu coroană bogată), Iaşi (un cal), Cârligătura (un patruped stând), Hârlău (trei tufani), Botoşani (un cosaş cosind), Dorohoi (un rac), Herța (un braț drept ținând o balanță), Fălciu (o bovină), Vaslui (un stup înconjurat de un roi de albine), Tutova (trei peşti), Covurlui (o corabie cu catarg), Tecuci (un ciorchine de strugure), Putna (Bachus pe un butoi), Bacău (un munte de sare), Roman (o plantă cu frunze), Neamț (un cerb), plasate după criterii istoriografice[9].

După cum am văzut ținutul Bacău ocupă locul al 13-lea în cadrul acestei compoziții sigilare. Imaginea ne înfățişează un grup de stânci ieşind dintr-o terasă, neîndoielnic simbolizând un munte de sare. Desigur instituirea unui astfel de simbol pentru Bacău a fost determinată de rolul pe care îl avea extracția de sare de la Tg. Ocna, în ansamblul exportului şi consumului Principatului Moldovei.

Evoluția ținutului Bacău în izvoare heraldice generale alcătuite în secolul XIX-XX.

Tradiția realizării unor compoziții heraldice care să cuprindă în centru herbul țării (capul de bour cu stea între coarne) se continuă în tot secolul al XIX-lea. Prima compoziție de acest fel, cunoscută după sigiliul „Divanului Cnejeiei Moldovei”, este portretul domnitorului Scarlat Calimachi (1812-1819)[10].

În partea inferioară a tabloului, identificăm un medalion rotund care are în centrul stema țării plasată într-un scut aşezat sub un pavilion prins într-o coroană, plasat la rându-i pe o panoplie de steaguri şi arme. La marginea medalionului sunt dispuse stemele ținuturilor moldave într-o ordine inversă decât în sigiliul Divanului Moldovei. Ceea ce este caracteristic acestui izvor este faptul că fiecare imagine este însoțită de denumirea ținutului respectiv scrisă cu caractere greceşti: „Ђάκοβί”.

Județul Bacău, în compoziția la care ne referim, dacă numărăm emblemele de la dreapta spre stânga, este cel de-al 13-lea. Desluşim în

1973, nr. 2, p. 295-302.

[8] D. Cernovodeanu, I.N. Mănescu, **Noile steme ale județelor şi municipiilor din Republica Socialistă România**, în *RevArh*, XXXIV, nr. 1-2, 1974, Bucureşti, p. 218.

[9] **Ibidem**, p. 15.

[10] D. Cernovodeanu, I.N. Mănescu, **op.cit**, p. 15-16.

medalionul rezervat acestui district un relief muntos alcătuit din stânci de sare, pe care însă se zăresc ierburi. Portretul, însoţit de compoziţia heraldică descrisă mai sus, a fost tipărit pe frontispiciul ediţiei greceşti a **Codului Civil** apărut la Iaşi în 1817[11].

Informaţiile privind simbolurile districtuale se lărgesc prin sigiliul mare al domnitorului Mihail Suţu din 1819[12]. Sigiliul rotund, cu diametrul 68 mm, are în câmp un scut nou francez, capul de bour cu coarnele curbate în interior cu o stea cu şase raze între ele.

Scutul timbrat de un glob crucifer, având crucea în cimitir, este aşezat pe o panoplie de arme, formată din patru steaguri desfăşurate, un arc întins, o tolbă cu trei săgeţi, două ţevi de tun cu câte trei ghiulele, fiecare, două darabane şi o tolbă cu un băţ. Totul este aşezat sub un pavilion căptuşit cu hermină şi susţinut de o coroană deschisă cu cinci fleuroane, flancată la dextra şi senestra de iatagane şi buzdugane.

De jur împrejur sunt 16 medalioane rotunde cu stemele ţinuturilor şi cu numele fiecăruia, scrise cu caractere greceşti, în ordinea: Iaşi (reprezentat de un cal), Cârligătura (un mânz alergând spre dreapta), Hârlău (o alee cu stejar), Botoşani (o casa înfiptă într-un lan), Dorohoi (un rac spre dreapta), Herţa (o mână ţinând cumpăna dreptăţii), Fălciu (un bou spre dreapta), Vaslui (un stup de albine), Tutova (trei peşti suprapuşi spre stânga), Covurlui (o corabie), Tecuci (o ramură de viţă cu un ciorchin), Putna (Bachus pe un butoi), Bacău (un deal de sare), Roman (o tulpină de trandafir cu două flori), Neamţ (o capră neagră spre stânga), Suceava (trei brazi unul lângă altul).

Pe marginea sigiliului se află inscripţia circulară: „1819 ИωАНЎ МИХАИЛ ГРИГОРИЕ СУЦУЛ В.В. КУ МИЛА ЛУИ ДУМНЕЗЕУ ДОМН А ТОАТЪ ЦАРА МОЛДОВИИ”, scrisă cu caractere chirilice. Medalionul cu reprezentarea ţinutului Bacău ocupă tot locul 13 şi cuprinde: un relief muntos alcătuit din bolovani de sare, deasupra cărora se zăresc ierburi şi flori. De această dată constatăm o mare abundenţă a elementului vegetal. Numele ţinutului Bacău apare scris pe stemă cu caractere greceşti: „Бακδϋ”.

Modificările intervenite în organizarea instituţională introdusă prin Regulamentul Organic (mai 1831 în Ţara Românească şi ianuarie 1832 în Moldova), se vor răsfrânge şi în ceea ce priveşte stemele districtuale.

Crearea instituţiilor de administrare publică cu atribuţii precise şi învestite cu dreptul de a emana acte valabile sub sigiliul propriu, a determinat o mai mare grijă a autorităţilor şi a societăţii faţă de gravarea, păstrarea şi folosirea tiparelor sigilare.

Conform prevederilor acestui Regulament, stemele districtuale sunt

[11] Biblioteca Academiei Române, cabinet Stampe, C.S.I./Hofel B-4, nr. inventar 19566.
[12] Maria Dogaru, **op.cit.**, p. 297-301.

atestate oficial. Ca urmare, instituțiile își vor grava tipare sigilare, având în câmp simboluri proprii, paralel cu acestea însă se va continua și practica alcătuirii de reprezentări heraldice ce reunesc herbul țării și stemele districtuale.

Un nou izvor de acest fel a fost creat în 1837, în timpul domniei lui Mihail Sturdza[13]. Este un tipar sigilar de cristal care cuprinde în partea superioară o compoziție mixtă: scut despicat, albastru, încărcat în prima parte cu un cap de bour cu stea între coarne, iar în cea de-a doua cu blazonul familiei domnitoare menționate: un leu rampant încoronat ținând în laba dreaptă superioară o sabie încolăcită de o iederă. Scutul timbrat de o coroană închisă este sprijinit de doi delfini afrontați.

În continuare, în spațiul sigilar sunt dispuse pe mai multe rânduri, respectiv patru, cele 13 steme districtuale moldave și anume: 4.4.3.2. Pe locul prim este scutul ce conține simbolul orașul Iași, capitala țării, urmat de emblemele districtelor în ordinea: Dorohoi, Râmnicu-Sărat, Vaslui, Tutova, Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Roman, Suceava. Fiecare scut este însoțit în partea superioară de o slovă redând prin folosirea siglei ca formă de prescurtare denumirea județului, de această dată folosindu-se scrierea chirilică.

Plasat, cum am văzut, pe locul 10, scutul ținutului Bacău este, pentru prima dată, reprezentat cu semnele convenționale pentru cunoașterea cromaticii câmpului și a figurilor respective: pe fond roșu o stâncă de argint ce iese dintr-o terasă de azur.

Ceea ce merită relevat în legătură cu această reprezentare este faptul că muntele de sare este conturat, în mod original, prin suprapunerea a 10 stânci de sare în formă de piramidă (1.2.3.4.).

Următoarele reprezentări heraldice de ansamblu sunt legate de evenimentul istoric înfăptuit la 24 ianuarie 1859, Unirea Principatelor Române. Heraldica înregistrează în izvoare entuziasmul cu care masele populare au participat la împlinirea visului secular de unitate.

Însumate preocupărilor generale ale societății românești de a da glas aspirațiilor spre unitate, izvoarele heraldice, prin coduri diversificate vor ilustra modul în care societatea românească a înțeles să concretizeze acest ideal.

Reține atenția, printre acestea, **Litografia** din 1859 a lui Alexandru Asachi[14], realizată în atelierul lui Antohi Partenie, în care pentru prima dată simbolurile districtelor moldovene însoțesc stema unită. Stema era menită a atesta în coduri heraldice noul statut juridic al Țărilor Române. Medalioanele plasate circular în jurul stemei oficiale, se deosebesc de cele anterioare prin prezența însemnelor desemnând județele din sudul Basarabiei, revenite la

[13] D. Cernovodeanu, I.N. Mănescu, **op.cit.**, p. 18.
[14] Biblioteca Academiei Române, cabinet Stampe, G.R.I. (Asachi A.), Partenie, A. 43, nr. inventar 23815.

Principatul Moldovei în urma războiului Crimeii. În cadrul noii alcătuiri în ansamblul celor 15 districte, Bacăul ocupă locul 10. Desluşim în imagine relieful muntos mai pregnant reliefat şi însoțit de denumirea ținutului scrisă cu caractere latine în întregime: „BACĂU”.

Ca dovadă a preocupărilor de a se exprima în chip simbolic adeziunea față de Unitate, în 1860[15], Antohi Partenie a efectuat o **Litografie** în cadrul căreia stema unită este plastă sub un pavilion căptuşit cu hermină, aşezată pe o panoplie de steaguri şi arme şi însoțită de o deviză semnificativă pentru mentalitatea societății acestei epoci: „Iubire, Pace şi Unire”. Sentimentul național îşi găseşte expresia în compoziția la care ne referim şi prin faptul că simbolul fiecărui district este plasat într-un cerc având drept fundal tricolorul (roşu, aur şi albastru), smalțuri marcate prin semnele convenționale, uzuale în arta blazonului.

Cele 32 de districte ale țării (fiecare cuprinzând denumirea județului şi a capitalei de județ) sunt plasate în medalioane rotunde grupate câte patru, alcătuind astfel opt asemenea grupuri de steme. În grupul superior central sunt cuprinse: stema districtului Ilfov (cu reşedința la Bucureşti), suprapusă de cea a districtului Dâmbovița (cu reşedința la Târgovişte) şi flancate de cele ale districtelor Vlaşca (cu reşedința la Giurgiu) şi Ialomița (cu reşedința la Călăraşi).

În sensul acelor de ceasornic urmărind celelalte steme județene, acestea sunt grupate după poziția geografică a respectivelor unități teritorial-administrative.

Medalionul desemnând districtul Bacău ocupă locul 9 în această reprezentare şi este grupat cu districtele: Putna (reşedința Focşani), Roman (reşedința Roman), Iaşi (reşedința Iaşi); înfățişează o aglomerare de stânci flancată de ambele părți de păduri de brazi şi vegetație. În jurul medalionului (dealtfel ca şi la toate celelalte) este trecut: „DISTR. BACĂU. R. BACĂU” (districtul şi reşedința lui).

Simbolul băcăuan se reuneşte cu celelalte embleme județene şi pe suportul „**Procesului verbal**” din 21 mai/ 21 iunie 1864, încheiat de Comisia de constatare a voturilor asupra plebiscitului prin care populația țării şi-a exprimat acordul față de politica domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Dorind să releve şi prin mijlocirea limbajului heraldic semnificația acestui document, suportul său a fost bogat ornamentat. Chenarul care înconjoară laturile suportului cuprind pe de o parte dispuneri de cavaleri în armură, panoplii de arme şi steaguri, devize, printre care sunt plasate scuturi încărcate cu simboluri specifice districtelor din România. Scutul cu simbolul Bacăului este plasat alături de ecusoanele județelor Buzău şi Râmnic.

O altă lucrare în care sunt reunite stemele districtelor româneşti îl are ca autor pe maiorul Dimitrie Pappasoglu. Realizând **Atlasul geografic al**

[15] **Ibidem**, G.R.I./Partenie, A. 36+2, nr. inventar. 552.

României[16], dedicat lui Ioan E. Florescu (ministru secretar de stat la Departamentul de Interne, Agricultură şi Lucrări Publice), în 1865 noiembrie 10, Bucureşti. Autorul menționat a cuprins, alături de date geografice şi statistice, şi stema fiecărui district (cuprinde 32 de districte). Modul de reproducere a acestor steme este diferit de compozițiile anterioare prin faptul că autorul foloseşte un scut cu margine neregulată, timbrat de o coroană închisă, având la bază două ramuri de măslin legate în centru printr-o fundă.

Fiecare district cuprinde câte o dedicație şi anume: Districtul Bacău conține dedicația „Prințului Wittgenstein”, scrisă într-o eşarfă în partea superioară, ce face parte din chenarul ce încadrează harta județului. Harta cu nr. 10, trasată la scara 1/420.000, desemnează județul Bacău şi înfățişează: un adevărat peisaj montan dominat de un grup de stânci ce au la bază munți parțial împăduriți.

Preocuparea de a se exprima prin limbajul heraldic sentimentele naționale se constată şi în **Cromolitografia din 1874**[17], care se individualizează prin faptul că în centrul compoziției se află stema României din 1872, cu stemele districtelor, care sunt dispuse pe o cunună formată din frunze de laur, fiecare simbol județean având drept fundal cele trei culori naționale: roşu, galben şi albastru.

Stema Bacăului ocupă locul 11, în sensul invers acelor de ceasornic, (locul 10 fiind ocupat de districtul Vâlcea, iar locul 12 de districtul Ialomița), şi înfățişează o aglomerare de stânci de sare, ce predomină, flancate de vegetație.

O altă stemă, desemnând județul Bacău, apare în **Charta portativă** a lui A. Gorjan[18], întitulată **ROMÂNIA cu Țerile vecine** ce a fost aprobată pentru „şcoalele primare şi I clasă gimnasială” din 1882, litografie realizată de M.B. Baer. Această hartă a României cuprinde pe o bordură 34 de steme şi anume: Muscel, Vâlcea, Bucureşti, Prahova, Ialomița, Tecuci, Bacău, Brăila, Tutova, Covurlui, Râmnic, Putna, Dorohoi, Suceava, Buzău, Tulcea, Neamț, Dolj, Iaşi, urba Iaşi, Mehedinți, Fălciu, Argeş, Vaslui, Romanați, Dâmbovița, Vlaşca, Teleorman, Ilfov şi Gorj.

Printre steme sunt cuprinse diferite imagini, având alături reprezentarea codificată ce apare pe hartă, desemnând acea imagine (ex. fig. 1 – o insulă, fig. 13 – un vulcan) însemnând de fapt legenda hărții. În partea superioară, în dreapta hărții, sunt două medalioane cu portretele reginei Elisabeta şi a regelui Carol I, dedesubtul medalioanelor fiind Drapelul Național Român. În partea inferioară a hărții, tot în dreapta este stema României din 1872.

O altă compoziție heraldică desemnând județul Bacău găsim şi în

[16] Idem, Cabinet Cartografie, H.V., nr. invetar. 415.
[17] Idem, Cabinet Stampe, G.R. 19 III, nr. inventar 42917.
[18] Idem, Cabinet Cartografie, D.XIV/69, nr. inventar 628.

Litografia realizată în 1878 de G. Venrich[19], cu ocazia cuceririi independenței la 10 mai 1877. În imagine este înfăţişat, în prim plan, un personaj feminin ce semnifică „ROMÂNIA”, ce ține în mână o ramură de măslin, iar cu cealaltă mână ține un jug rupt (aluzie la „jugul otoman”), semnificând „Libertatea”.

Stemele județelor, în număr de 32, sunt dispuse de o parte şi de alta a tabloului, şi anume: în partea dreaptă heraldică sunt stemele județelor Moldovene. Acestea sunt dispuse câte două în lungime. În partea superioară a reprezentării se află o acvilă încoronată ce ține în cioc o cruce şi care are ca suport un medalion în care este scris: „INDEPENDENȚA ROMÂNII. Mai 10 anul 1877”. În partea inferioară a compoziției este scrisă dedicația către „Înaltele corpuri legiuitoare ale Românii”, către „bravii ostaşi ce au luptat la Plevna conduşi de Carol I şi de generalii: A. Cernat, G. Manu, A. Cercherz, A. Anghelescu şi N. Haralambie”. Reprezentarea ce desemnează județul Bacău ocupă locul 24 între cele 32 de steme județene şi înfăţişează o aglomerare de munți; în partea superioară fiind trecut numele județului: „BACĂU”.

O altă compoziție heraldică în care stemele districtuale care însoțesc herbul țării a fost realizată de heraldistul Ştefan Grecianu în 1890[20], acestea conținând de fapt proiectele de steme ale celor 32 de județe ale României.

Originalitatea acestei reprezentări constă în următoarele:

1. Stema țării este redată doar prin scutul cu simbolurile provinciilor istorice, în centru este plasat scutul sfertuit cuprinzând simbolurile provinciilor istorice reprezentate în armele oficiale respectiv: acvila cruciată (desemnând Țara Românească), capul de bour (desemnând Moldova), un leu ieşind dintr-o coroană bănească (desemnând Oltenia) şi doi delfini afrontați (desemnând regiunea maritimă a țării).
2. Scuturile cu emblemele districtuale alcătuiesc un cerc, legate fiecare cu centrul reprezentării unde este stema țării.
3. Denumirea fiecărui district este caligrafiată în afara medalionului, mergând de la un scut spre centrul compoziției, sugerând o rozetă în care factorii sunt reuniți.

Stemele județelor sunt aranjate în ordinea alfabetică, în sensul acelor de ceasornic. Scutul desemnând județul Bacău ocupă locul 2 în această rozetă de steme şi identificăm următoarea înfățişare: o piramidă alcătuită din stânci, asemănătoare cu însemnul de pe sigiliul domnitorului Mihail Sturza din 1837 (pe o terasă 10 stânci de sare suprapuse în piramidă în forma 1.2.3.4.).

Tot A. Gorjan, în 1892[21], elaborează o altă hartă a României, în care

[19] Idem, Cabinet Stampe, G.Venrich.

[20] Ştefan D. Grecianu, **Eraldica României, acte privitoare la stabilirea armerielor oficiale în planşe şi vocabular**, Bucureşti, 1900, p.1.

[21] Biblioteca Academiei Române, cabinet Cartografie, D.XIV/70, nr. inventar 692, litografie realizată de M.B. Baer, Bucureşti,.

stemele sunt identice cu cele înfăţişate în harta realizată în 1882 şi diferă doar prin adăugarea medalionului cu portretul moştenitorului tronului, Ferdinand, sub cele două medalioane ale reginei Elisabeta şi a regelui Carol I. O modificare în înfăţişarea simbolului heraldic băcăuan se va constata la începutul secolului XX, în **Atlasul** realizat în 1903[22]. Editat de Ministrul de Interne sub titlul **Hartele judeţelor cu plăşile, comunele, satele şi cătunele viitoare**, această lucrare înfăţişează şi scuturile încărcate cu simbolurile fiecărui district.

Scutul cu margini neregulate şi dotat cu o bordură îngustă, realizat alb-negru, fără a se indica cromatica prin semnele convenţionale specifice stiinţei şi artei heraldice, aduce, totuşi, unele modificări în privinţa simbolurilor districtuale.

Judeţul Bacău va fi individualizat printr-un scut cu stema Bacăului în cadrul compoziţiei heraldico-vexilologice, intitulată **Cultul drapelului. Contribuţii la educarea patriotică** tipărită în 1913.

Distingem în imagine o stâncă cu două piscuri înalte având la poale trei brazi, în prim-plan fiind ierburi. Compoziţia heraldică de pe verso copertei **Caietelor de şcoală din România**, ce datează din primul deceniu al secolului XX, reprezintă stemele celor 32 de judeţe ale ţării în ordine alfabetică.

Scutul ce desemnează judeţul Bacău ocupă locul doi în această compoziţie şi înfăţişează o aglomerare de stânci (de sare, probabil), puţin asemănătoare celei din **Litografia** lui Antohi Partenie, dar fără să cuprindă şi vegetaţie.

Reprezentările heraldice desemnând judeţul Bacău, prezentate mai sus, ne arată într-un fel, baza economiei judeţului, cât şi ocupaţia principală a locuitorilor, alteori fiind reprezentat un peisaj montan: munţi mai înalţi sau mai scunzi, flancaţi de vegetaţie, aluzie la flora şi fauna specifică judeţului.

Stemele reconstituie într-un fel mentalităţile societăţilor generaţiilor trecute şi prezente. Aceste simboluri heraldice ne ajută la identificarea posesorului comunităţii respective cât şi la cunoaşterea personalităţii lui, sau a mentalităţii comunităţii.

GLOSAR

acvilă – pasăre heraldică de prim rang, simbolizează curaj, hotărâre, zbor spre înălţimi.
afrontate - două personaje, animale sau obiecte plasate faţă în faţă.
broşând - poziţie de suprapunere a unor piese sau figuri heraldice.
brâu – piesă onorabilă a scutului, reprezentă o fâşie care desparte pe orizontal câmpul acesteia. Poate fi drept sau ondulat.
câmp – suprafaţa scutului care poate fi liberă sau încadrată cu piese şi figuri heraldice.
flancat – termen ce indică poziţia paralelă a unor mobile cu laturile scutului.
fleuron – element component al coroanei deschise, care este fixat pe un cerc frontal, de obicei

[22] **Ibidem**.

împodobit cu pietre prețioase. Coroanele pot cuprinde 3, 5, 7, sau 9 fleuroane.

legendă – textul scris pe câmpul sigilar, însoțit de emblema, redând numele şi titlul posesorului.

panoplie – termen indicând arme, steaguri sau instrumente muzicale, aranjate simetric sub scut (peste care se aşează scutul).

smalțuri – termen generic care defineşte metalele, culorile şi blănurile utilizate în alcătuirea stemelor. Cuprind două metale (aur şi argint), şase culori (roşu, verde, albastru sau azur, negru, purpuriu, portocaliu) şi două blănuri (hermină şi singeapuri).

timbrat – termen care indică poziția unei mobile față de scut.

The heraldic represents of the district Bacău

Summary

The autors of the article presents information on the evolution of district Bacău in to Heraldics source. This material presents an image of some aspects which represent the society between the XVth - XXth century.

150 de ani de la înfiinţarea primului spital din Bacău

TESTAMENTELE DIN ANII 1852 ŞI 1855 ALE CTITORILOR ŞI FILANTROPILOR BĂCĂUANI PAVEL ŞI ANICA CRISTEA[1]

Ioan Murariu

Între personalităţile băcăuane importante din prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a numărat şi spătarul **Pavel Cristea.** Este regretabil că în **Monografiile** mai vechi sau mai noi ale oraşului sau judeţului Bacău, precum şi în cele două ediţii, din 2007 şi 2008, ale **Enciclopediei judeţului Bacău**, nu a fost prezentată şi bogata biografie a acestui băcăuan, cunoscut în epoca lui nu ca mare om politic, ci ca **mare ctitor şi filantrop.**

Viaţa şi activitatea spătarului Pavel Cristea ne sunt cunoscute din ***Testamentele*** lui, până acum **inedite,** păstrate la Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Bacău. Având, probabil, o sănătate şubredă, spătarul şi soţia lui şi-au scris, încă de tineri, **primul testament în anul 1839, completat cu un codicil în 1846**. Acestuia i-au urmat alte trei, dintre care două redactate în anul **1852,** iar unul în **1855**. În arhivele băcăuane se păstrează numai cele două testamente din 1852[2], precum şi cel din 1855[3], la care ne vom referi în continuare.

*

1. Primul *testament* a fost întocmit în ziua de **12 mai 1852** de Anica Cristea, care era „*picată în boale grele*”. Prin acest testament a hotărât ca, după deces, partea ei de avere să fie moştenită şi administrată de soţ, adică de spătarul Pavalache Cristea. L-a mai rugat pe soţ să-i facă pomenile cuvenite după moarte, să aibă grijă de fiica lor adoptivă, Catinca, şi să lase în urmă *„monumenturi de faceri de bine a omenirei, pentru vecinica pomenire a sufletelor noasre amândurora, aşa precum aseminea hotărâri avemu de multă vreme între noi*”.

Testamentul acesta a fost legalizat de Judecătoria ţinutului Bacău în ziua de **18 septembrie 1852.**

*

2. În *Testamentul* din 20 august 1852, scris pe patru pagini, tot cu alfabet chirilic, Pavel Cristea şi-a schiţat, la început, **autobiografia.** Aflăm că s-a născut în

---

[1] În testamente, spătăreasa a fost menţionată de **13** ori cu numele de **Anica,** o singură dată cu numele de **Aniţa,** şi **niciodată cu numele de Ana**.
[2] DJAN Bacău, fond **Colecţia de documente***,* P. IX / 89, 114.
[3] Idem, P. IX / 141.

ziua de 29 iunie 1793 în oraşul Corița din Albania. Localitatea se află în sud-estul Albaniei, aproape de Munții Pindului, lângă actuala graniță cu Grecia. Din testament nu rezultă de ce naționalitate era. Presupunem că era fie aromân, fie, mai curând, grec. S-a născut într-o familie de creştini. Tatăl lui se numea Hriste, era din familia Comnen, iar mama, Marta, din familia Bambula.

Pavel Cristea a rămas orfan de mamă la vârsta de numai patru luni, iar de tată, la 5 ani. Avea un frate şi o soră: Naum, care s-a dus la Sfântul Munte Athos „*după învățătură*", unde, probabil, s-a călugărit, şi Ecaterina, căsătorită cu un Anastasie.

În anul 1800, copilul Pavel, în vârstă de 7 ani, a fost luat de fratele său, Naum, la Sfântul Munte Athos. În perioada 1800-1802 a învățat „*din schoală în schoală*" la Sfânta Gora (Muntele Athos), Patmos, Chidonis şi Țarigrad, unde, după cum ne informează, a învățat „*buchile în limba nației mele*". În anul 1802, nu se ştie cum, copilul Pavel Cristea, în vârstă de 9 ani, a ajuns în Moldova şi a devenit elev la „*Shoala Domnească din Eşi*" până în 1809 când, din cauza lipsurilor materiale, la vârsta de 16 ani s-a angajat ca mic slujbaş (funcționar) în Galați, unde a deprins „*condeiul Patriei aceştie*". Apoi, urcând „*din treaptă în treaptă*" s-a stabilit la Iaşi. Acolo, în anul 1820, domnul Mihail Şuțu i-a acordat cinul de **serdar**.

În vremea Eteriei (1821), spre deosebire de alții, a rămas în Moldova, iar în anul 1822 domnul Ioan Sandu Sturdza l-a „*înaintat la rangul de căminar*". Mai târziu i s-a acordat un rang boieresc mai înalt – cel de **spătar** – şi şi-a stabilit domiciliul în oraşul Bacău, unde a rămas până la sfârşitul vieții.

Tânărul Pavel Cristea s-a căsătorit în anul 1824 cu **Anica,** ce provenea, după tată, din familia Candiano, iar după mamă, din familia Coroiu. Soții Pavel şi Anica Cristea **nu au avut copii.** Ei şi-au dedicat întreaga viață pentru realizări creştineşti şi filantropice. Au ctitorit o biserică în satul Chetriş de lângă Bacău, şi alta în Izvoarele. Împreună cu protoiereul Enachi Petroviciu au ctitorit în anul 1848 frumoasa biserică *Sf. Nicolae* din Bacău. Cu puțin mai înainte (1847) înfiaseră o fetiță abia născută – care fusese abandonată la poarta lor de o mamă necunoscută – şi au botezat-o cu numele de **Catinca.**

În partea a doua a acestui testament din 1852 Pavel Cristea hotăra ca, după moartea lui, soția Anica să se ocupe atât de administrarea averii, cât şi de educarea Catincăi, pe care să o înzestreze la căsătorie cu o parte importantă din avere. De asemenea, Anica Cristea urma să se ocupe de pregătirea condițiilor pentru înființarea **Institutelor filantropice** „*ce avem amăndoi hotărâre a se înființa, după săvârşirea noastră amândurora*". Din testament rezultă că hotărârea lor fermă de a înființa aceste **Aşezăminte** în oraşul Bacău fusese luată încă din anul **1839.**

Anica Cristea a murit înaintea soțului său. Decesul ei s-a întâmplat cândva între 20 august 1852 şi 26 februarie 1855, nu ştim exact când[4]. Din această cauză, la

[4] În **Mitricele** pentru decedații din Bacău din vremea aceea, care sunt incomplete, nu am găsit înregistrate decesele soților Pavel şi Anica Cristea.

sfârşitul testamentului din 1852 Pavel Cristea a scris un codicil în ziua de 2 aprilie 1855, hotărând ca acel testament să rămână „*răsuflat şi în nelucrare*".

*

3. Al treilea *Testament* păstrat în arhivă (şi ultimul), redactat de spătarul Pavel Cristea în grafie latină, poartă data de **26 februarie 1855** şi cuprinde **12** prevederi. Mai importante sunt cele cu nr. 1, 2, 3 şi 12, prin care spătarul îşi exprima dorința ca, după moartea lui, să se înființeze în oraşul Bacău următoarele două ***Aşezăminte:***

a. Un spital în casele lui din Bacău, care să aibă cel puțin 20 de paturi, medici chirurgi, alt personal, precum şi medicamente bune. Acestui spital i-a lăsat prin testament satul Chetriş de pe moşia Joseni, 2/3 din moşia Tamaşi, precum şi o parte din moşia Buhoci. Spitalul, condus de epitropi băcăuani, urma să fie subordonat „*Generalnicului spital*" din Iaşi, dar fără ca acesta să poată beneficia de veniturile moşiilor amintite mai sus. Spitalul din Bacău a fost înființat în anul **1859** şi multă vreme s-a numit „*Spitalul Pavel şi Ana Cristea*".

b. Un azil de bătrâni cu o capacitate de 3-4 camere, pe care epitropii desemnați de Pavel Cristea urmau să-l construiască în incinta spitalului. Acele camere trebuiau să fie „*primitoare de streini sermani, nevolnici, în care se vor adăposti toți nevolnicii bătrâni, sermani, fără închipuire de adăpost, cărora li se va da şi mâncarea trebuincioasă*". Acolo, însă, nu trebuiau primiți şi cerşetorii „*înverşunați în beții*". În testament, spătarul Pavel Cristea a mai precizat că bătrânii nevolnici adăpostiți, să fie tratați întocmai ca şi bolnavii din spital, dar azilul să fie separat de spital.

*

Testamentul mai prevedea numele celor ce trebuiau să aibă grijă de Catinca, în vremea minoratului ei. Averea moştenită de această fetiță adoptată trebuia să cuprindă o parte din moşia Ruşii, numită Izvoarele, „*cu mori pe Bistrița*", un ratoş „*în drumul mare*", ceirul de dincolo de pârâul Trebiş, încă două părți din alte moşii, țiganii robi[5], bijuteriile, mobila, animalele şi trăsurile. Toate aceste proprietăți urmau a trece în stăpânirea spitalului din Bacău, în cazul în care Catinca ar muri necăsătorită, sau nu va avea copii care să-i moştenească averea.

O fată orfană, crescută în casa spătarului, trebuia să primească la căsătorie bani, haine şi animale. Unor slugi de la Curte urma ca, după moartea lui Pavel Cristea, să li se dea, de pomană, bani şi haine. Catinca era obligată, prin testament, să facă pentru sufletul spătarului pomeniri la biserică timp de 7 ani după deces.

---

[5] Dorința testamentară a soților Cristea era ca, după decesul lor, **robii țigani să fie eliberați**. Pentru munca prestată, foştii robi urmau a fi plătiți „*cu hac*" de Catinca.

*

Cele trei testamente prevedeau şi alte amănunte interesante, pe care cititorul le poate citi în ***Anexele*** de la sfârşit. În testamente există şi câteva cuvinte despre care nu sunt sigur că le-am citit corect. De aceea, am pus după ele semnul întrebării, între paranteze. Mai sunt şi unele cuvinte pe care nu le-am putut citi, lăsând în text spaţiu gol. Am introdus, între paranteze ascuţite, câteva cuvinte sau litere omise de spătar, pentru ca propoziţiile sau frazele respective să aibă înţeles.

*

Amintim încă o faptă frumoasă şi vrednică de laudă a soţilor Cristea. **În anul 1835 ei au donat o casă în care urma să se înfiinţeze prima şcoală din oraşul Bacău**. Acea ***Şcoală Domnească*** a fost sfinţită şi deschisă în prezenţa marelui român herţean **Gheorghe Asachi** în ziua de **Duminică, 24 septembrie 1939,** avându-l ca prim învăţător pe **Constantin Platon**[6].

*

Dacă soţilor ***PAVEL ŞI ANICA CRISTEA*** li se datorează ***înfiinţarea primului spital, a primului azil de bătrâni, precum şi a primei şcoli publice din Bacău***, s-ar cuveni cu prisosinţă, după părerea noastră, ca o stradă şi trei instituţii băcăuane să le poarte numele:

1. Spitalul Municipal din Bacău (aflat acum în construcţie).
2. Căminul pentru persoane vârstnice (situat pe Aleea Ghioceilor nr. 2).
3. Un gimnaziu din municipiu.

Anexa nr. 1

TESTAMENTU

Totu omul venitu în lume, de au văzutu lumina zilei, fiind supus şi întunerecului, adică putregiunei mormântului chiar dupre Preasfânta zicere a Părintelui Cerescu unde hotătâtoriu zice: «că din pământu eşi şi iarăşi în pământ te vei întoarce». Nu mai puţin şi Mântuitoriul nostru Iisus Hristos prin multe pilde în Sfânta Sa Evanghelie ne porunceşte de a fi gata în toată vremea către călătoria ace de opştie.

Aşadar eu, gios iscălita spătărească Annica Criste, născută Candiano, văzându-mă acum picată în boale grele, am socotit a legiui şi a hotărî pentru averea me ce amu pe faţa pământului, adecă în părţi de moşie, şi acelea mişcătoare. Şi aşa, fiind întru toată întregimea minţei şi dorind ca să nu se prilejească gâlcevire după trecirea me din această vremelnică viaţă, zicu şi

[6] Cornelia Cucu, **Învăţământul primar băcăuan până la Legea Instrucţiunii Publice (1864),** în *Carpica,* Bacău, nr. XXXVII, 2008, p. 83.

hotărăscu că aşa precumu legiuitu clironomu nu ne-au dăruit Dumnezeu în cursul a douăzeci şi opt ani ce amu petrecutu legiuitu cu prea iubitul soţul meu, Dum-lui spatariul Pavalache, şi neputând tăgădui facerile sale de bine şi a petrecerii noastre în cea mai dulce şi fragidă viaţă şi cu toată mulţemirea, nu mai puţin şi a grelelor cheltueli ale sale şi stăruinţi prin giudecăţi încă de când ne-am însoţitu, cu care au sporitu şi au îndoit toate părţile de moşie. De aceea şi eu, spre răsplătirea ostinelilor sale şi mângâerea pe viitorime, cât îi va dărui Dumnezeu viaţă, îl fac şi îl lasu dreptu clironomul mieu pe toate părţile mele de moşie, şi anume: satul Chetrişul cu o giumătate din trupul moşiei Mijlocenii (?), părţile din moşia Tamaşii, parte din moşia Bohociul, după documenturi, parte din moşia Ruşii, numită Izvoarăle, din hotarul Fundului de Bacău, şi alte mici părtăşii. Acestea toate le va clironomisi soţul meu ca o dreaptă a sa moştenire şi vecinică proprieta<te>, despozarisindu-o precum va voi. Însă îndatorescu pe prea iubit soţul meu ca după trecerea me din această viaţă, să-i fie milă ca un părinte pentru copila Catinca, pe care Prea Sfânta Pronie ne-au trimis-o cu şapte ani în urmă, pruncă mică, lepădată la poarta noastră, când atuncea şi creştinându-o după lege, am luat-o în a noastră părintească creştere. Pentru aceasta zicu şi îndatorescu pe iubitul mieu soţu a-i da creştere bună, creştinească, a o învăţa, şi la vreme a o şi căsători, înzestrându-o cu ceea ce va socoti şi va găsi de cuviinţă, dupre purtările şi meritele ei, ca pre una ce am luat-o a o creşte de sufletu, pentru pomenirea noastră, cu toate că şi singur soţul meu o are în mai multă a sa dragoste, ca un părinte. Iară după aceasta îl rogu să-i fie milă de sufletul mieu cu înpărţirea de sarindare şi pomene, precumu îl va lumina Duhul Sfântu, şi ***a legiui şi a lăsa monumenturi de faceri de bine a omenirei, pentru vecinica pomenire a sufletelor noastre amândurora, aşa precum aseminea hotărâri avemu de multă vreme între noi****. Nu mai puţin îndatorescu pe soţul meu de a da din averea me şi suma de trii mii lei legatumu la toate neamurile mele câte să pot agiuta de pravilă a reclema asupra testamentului mieu acestuea ca să-i înpartă analoghicos prin Giudecătorie, dacă vor ave dritu de reclamaţie, ca să nu le mai rămâe cuvântu de cărtire. Rămăind liniştit şi nesupărat de niminea iubitul mieu soţu şi clironomu a despozarisi precum va voi şi a lăsa după sine bune şi plăcute rezultaturi atât pentru pomenirea noastră, precumu şi cu creşterea şi punerea în bună orânduеală a copilei Catinca, precumu amu mai zisu. Şi pentru că aceasta este acea de pe urmă voinţă şi hotărâre a me, amu iscălitu cu însuşi mâna me şi am pus pecetea, rugând şi pe alte cinstite feţe de au adeveritu de marturi.*

1852, Mai 12 zile.

Anica Criste spat<a>r<easă> adeverez şi am iscălit.

(Urmează pecetea cu ceară roşie şi semnăturile a 5 martori).

Dupre poftirea ce me-au făcutu Dum-ei c. c. iscălită mai sus, am scris acestu testamentu. Ierei V. Stefanescul, catihetul.

Giudecătoria ţănutului Bacău

Pe temeiul cererii Dumneaei c.c.i testatoare Anica Cristea spătărească şi a încredinţării dumnealui asesorul comandarisăt despre întrebarea ce i-am făcut că este supt adivarata dum. iscălitură şi bună voinţă în totul a cuprinsălor dispoziţii prin testament s-au încredinţat de Giudecătorie în privirea ceririi ce şi prin asăbită jalbă au făcut dumneaei testatoarea spătărească.

(Urmează câteva semnături şi ştampila pusă cu tuş negru).

Nr. 207.
1853, septemvrie 18 zile.

*

Anexa nr. 2

TESTAMENTU

Fie numele Tău, Dumnezeule, binecuvântat şi pre proslăvit de acum şi până în veci pentru nenumăratele Tale faceri de bine ce pururea răverşi asupra făpturii Tale, dintre carii fiind şi eu unul, nevrednicul şi păcătosul spătar Pavăl Criste, viu prin aceasta a mă mărturisi şi a hotărî pentru ale mele cum să să urmezi după săvârşire me din această vremelnică viiaţă, eu fiind născut la anul 1793, iunie 29, în oraşul Gheorgia (sau Coriţa, din gheografie) din Albanie, din părinţi drepţi hristiani, şi anume Hriste, sân hagi Pavăl Comnenu, şi maica me Marta, născută Bambula, adică din familiile locului aceluia acele mai alesă. După patru luni s-au săvârşit maică-e, lăsându-mă pruncu micu în faşă. Şi, după cinci ani şi tatăl mieu s-au săvârşit din viiaţă, rămânând mic orfanu şi sărimanu di braţul acel pre dulce al părinţilor, numai cu un frate mai mare, Naum, şi o sor, Ecaterina, carii şi aceştie părăsindu-mă în casa părinţască, m-am hrănit numai cu bunavoinţa acelui Prea Înalt, fiindcă soră-me au trecut cătră însoţire, şi fratele meu s-au depărtat la Sfântul Munte, după învăţătură. Din această puţină descriere poate giudeca fieştecare suflare cât sânt de mari şi minunate minunile lui Dumnezău, că după doi ani şi mai bine au fost silit fratele mieu şi nevrându a triimite pi ascunsu a mă fura din casa me ace plină de jelanii, sau mai bune a zice de pustietate, şi a mă aduce şi pre mine la Sfânta Gura la anul 1800, unde, începând buchile în limba naţiei mele, am petrecut pără la anul 1802. Ne-am pornit din shoala în shoala, adică Patmos, Chidonis, Ţarigrad, în sfârşit am venit în Moldova când au venit domnu Moruz voevod, şi iarăşi ne-am aşăzat în Shoala Domnească din Eşi, unde, urmând învăţăturile vremii aceia pără la anul 1809, m-am tras din Shoala fiindcă lipse chipul vieţuirii, a îmbrăcămintei şi a hranei, şi m-am aşăzat în canţalerie Galaţului a-mi deprinde condeiul Patriei aceştie, şi de acole, din treaptă în treaptă, luptându-mă cu slujbele Patriei în Eşi, la anul 1820 au binevoit Pre Induratul

Dumnezău a mă cinsti cu cinul de sărdar în vreme domnului Mihail Suțul. După aceea, eşind Eterie grecilor, şi apoi oştirile turceşti cu enicerii, eu, ca credincios Patriei, n-am fugit precum alții au fost peste hotar în bejenie, ci, slujind oştirilor, după doi ani, adică la 1822, s-au orânduit domnu țării fostul Ioan Sturza voievod, carele, ştiind necruțatele mele slujbe, m-au înaintat la rangul de căminar. Şi la anul 1824 m-am căsătorit cu prea iubita me soție Annica, după tată Candiano, iar dupre mamă Coroiu, cu carele trăind ace mai dulci şi plăcută viiață pără acum, rod din păcatele noastre nu ne-au dăruit Dumnezău, pentru care, în toată săcunta nu sântem vrednici a mulțămi Ziditoriului a toate şi Părintelui Cerescu că, în locul de moşteni ai noştri muritori, ni-au luminat Tatăl Ceresc a rădica un ***Sfânt lăcaş în satul nostru Chetrişul, cu hramul Naşterii Prea Curatei Fecioare, asemine şi la satul Izvoarele, tot moşie a noastră, alt Sfânt locaş, cu hramul Sfinților Voevozi***[7]*. Nu mai puțăn am contribuit, ca epitrop ce mă aflu de 20 ani mai bine,* ***şi la bisărica cu hramul Sf. Erarh Nicolae de aice din Bacău, a căreia zidire de la ace întăiu piiatră de temelie au fost de mine şi soția me, având împreună conlucrătoriu la această zidire mare şi pre Sfinția Sa părintele iconom Enachi Petroviciu, protoiereul țănutului acestuiia****, precum chiar inscripție ci este pi clopotul mare a bisăricii ne mărturisăşte,* ***fiind făcut tot prin silința noastră****, care şi sfințindu-să bisărica la anul 1848, pără acum, de când sânt trecuți cinci ani – fie numele Domnului bine cuvântat – ne măngăem atât aici, auzăndu numile acel pre dulce şi prea dorit al ctitorilor pomenindu-să, precum şi la acelelante doaî Sfinte lăcaşuri pomenite mai sus. Aşadar, ca cel fără moşteni legiuiți, deşi am fost o vreme mâhnit, dar m-am măngăet atât cu acele lucrate mai sus după voința Prea Sfintei Pronii, precum şi cu dulce şi neprihănită viiață ce am avut cu prea iubita me soție Annica. Însă, pe lângă toate aceste, iarăş nu voiu tăce a mărturisi* ....[8] *lui Dumnezău că cu opt ani în urmă Prea Înaltul Părinte Ceresc ni-au trimis o pruncă mică a fi lepădată la poarta noastră, pe care, botezându-o cu numele de Catinca, am luat-o în a noastră creştere şi părintească dragoste. După ce ni-am şi încredințat că este din familia noastră, am dat-o şi la învățătură pensională, şi ca una ci pără acum, după fireştile sale talenturi, au câştigat a noastră dragoste şi părintească îngrijire, nu voiu tăgădui nenumăratele faceri de bine a acelui Prea Înalt, că cu aceste ni-au dat la vreme bătrâneților, adică eu piste şasăzăci ani, şi soție me aproape de cincizeci ani, a ave o măngăere de fiu. Pentru aceste dar, nevoind a să ivi gâlcevi de după săvârşire me din această viiață, zăcu şi hotărăscu prin*

---

[7] Toate sublinierile din aceste trei ***Anexe*** îmi aparțin mie, **I. M.**, şi le-am făcut acolo unde este vorba de **ctitoriile** soților Cristea, de înființarea **primului spital** şi a **primului azil de bătrâni** din Bacău

[8] Cuvânt ilizibil.

acest al mieu testament că lasu clironoamă şi deplină stăpână pe tot avutul mieu, adică în sporirile ce am făcut în părţile de moşie a soţiei mele, prin acela mai grele cheltueli i îmbunătăţările cu zădire, şi a ceice am făcut şi cu zădirile şi locurile ce am în târgu Bacăului, pe prea iubita me soţie Annica, carele va dispoza precum va voi, ca o dreaptă clironoamă şi stăpână ce o lasu, îndatorindu-o mai întâiu a fi în grijă de sufletul mieu cu pomenirile cuvenite şi, al doile, a-i fi milă ca o maică de copila Catinca, pe care să o criască, să o înveţă a fi creştină bună şi a răspunde la dorinţele noastre, şi a o înzestra cu ceea ce va găsi de cuviinţă, după purtările şi meritele ei, cu părţi din moşiile noastre, i cu bani ce va socoti, şi cu toată pojăjie casnică, afară de straile purtate, care toate să vor înpărţi de pomană, şi mai cu osăbire la slugile casnice acele mai vechi. Iar când, ferească Dumnezău, copila noastră, Catinca nu va fi cu purtările bune şi să va abate la necuviinţă, sau va fi biruită de vreo patimă vătămătoare viitoriului, atunce nu va fi volnică a înstrăina sau a emanetarisi parte de moşie ce i se va da de noi, decât supuindu-să unei curaterii prin giudecătorie locală, însă va da în stăpânire numai venitul anual a acei părţi de moşie, ca să aibă pentru traiul ei în vreme slăbiciunilor, şi folosul va rămâne a să clironomisi şi de urmaşii ei. Şi, când nici un urmaş nu va ave, atunci toate să vor întoarce la casa noastră, şi va urma precum iubita me soţie va legiui. Pe lângă toate, mai îndatorescu pi clironoama me soţie că, dacă vreodată să vor ivi niscaiva nepoţi ai mei, adică fiii surorii mele, Ecaterina, cu vrednice dovezi că-mi sânt drepţi nepoţi, căci alte rudenii nici cred să mai fie, şi chiar şi nepoţii, fiind trecuţi piste 53 ani de când nici eu de dânşii <nu> ştiu, nici ei de mine, cu toate aceste eu hotărăscu să li să dei din avere me legatum de două sute galbeni, fiindcă ei au stare lor (pre cât îmi aduc aminte) şi, al doile, din ale părinţilor noştri eu nu m-am împărtăşit nici cu unu banu, rămâind toate acolo. Iar cu acealantă avere, pără la un cap de aţă va fi stăpână şi în veci despozantă iubita me soţie Anica, fără să o supere cineva, fiind prea sigur că iubita me soţie nu va lăsa în părăsire a nu pune în lucrare ***Instituturile filantropice ce avem amândoi hotărâte a să înfiinţa după săvârşire noastră amândurora, precum este făcut de noi cu nume de codichil încă de la anul 1846, luna ghenar, la sfârşitul testamentului făcut de noi la anul 1839****, iscălit, pecetluit şi înzestrat de marturii legiuiţi, care testament fiind făcut de mulţi ani şi modificat, va rămâne răsuflat şi fără lucrare,* ***iar prinţipiile numai a codichilului*** *ce este tot în ....[9] acestui testament* ***adusă în îndeplinire*** *fără jăgnire, scăzându-să numai din toată avere noastră parte di moşiile ce să va da copilei Catinca, adică sau parte din Izvoară, din trupul moşiei Ruşii, sau di Buhociu, precum şi pojâjâe, argintăriile şi iconostasul, şi, mai în scurt, ceea ce-i va da soţie me după meritele şi purtările ei ca cătră o maică, iar* ***casăle goale***

[9] Cuvânt ilizibil.

şi acelelante părţi de moşie vor rămâne în folosul spitalului şi a celorlanti faceri de bine, după codichelul pomenit. *Ţăganii robi, ce vor fi ai noştri drepţi, după săvârşire noastră amândurora vor fi ertaţi şi slobozi, slujând pe copila Catinca ca nişte slugi cu hacu.*

Aceasta fiind voinţa şi hotărâre me ace de pe urmă, am scris cu însuşi mâna me şi am iscălit în doî feluri, ca să nu să facă confuzie, fiindcă pără la anul 1848 am iscălit după stilul vechiu, iar de <la> acel anu încoace am prefăcut iscălitura în rând după stilul rosăenescu, puind şi pecete me, ca să să crează. 1852, august 20.

(Semnătură indescifrabilă). ....[10] *adeverez în Bacău.*

Adică una mie optu sute cincizeci şi doi.

*

Acest testament, fiind făcut din vreme şi privitoriu în dreptăţâle răpăosatei meli soţii Annica, acum, după înpregiurări, rămâne răsuflat şi în nelucrare. Eu, însă, nu l-am ruptu, ci l-am lăsat întreg, fiind în el toată biografie mea, pre care îl va păstra fiica mea Catinca în bună regulă ca, după săvârşire me din această viiaţă, şi ivindu-să niscaiva niamuri minciunoasă supt nume că ar fi din nepoţii mei de sor, să să poată apăra de ei, iar fiind cu vrednice dovezi că sânt din acei adivăraţi fii ai surorii mele, Ecaterina, , şi soţul ei, Anastasie, atunci să li să dei la toţi suma de trii sute, de 300 galbeni, iar nu dou<ă> sute numai, precum aice au fost hotărât din toată avere care va fi legatum la toate niamurile mele de nepoţi, căci alţii nu sânt, ca să-i împartă analoghicon, fiindcă acum sânt 55 ani de când nu i-am văzut, şi nici pot şti ce fel de nepoţi sau strănepoţi mai pot fi din ace sor ce am avut. Şi, spre ştiinţă, am adeverit eu însuş cu slova me şi iscălitură.

1855, aprilie 2, în Bacău.

Pavăl Criste, spătar.

*

Anexa nr. 3

TESTAMENTULU

Totu omul venit în lumea aceasta deşartă, fiind supus ceasului morţei şi a putrejunei, precum Prea Înduratul Dumnezeu ne hotărăşte pentru pacatul strămoşilor şi zice că din pământ eşti şi earăşi în pământ te vei întoarce, iproci, acestia, şi alte nenumărate pilde având în vedere, eu, păcătosul şi netrebnicul din toată omenirea spatar Pavel Cristea, ştiind a chibzui şi a judeca până încă sunt bine şi toate simţirile, fiind şi cu vârsta peste 63 ani, am socotit a lasa şi a lejui se se urmeze cu avutul meu după trecerea mea din această viaţă vremelnică, fiindcă răposata mea soţie, Anica, prin formalnicul seu testament

[10] Cuvânt ilizibil.

mă lasă clironom şi disposant pe tot avutul ei. Şi eu, netăgăduind vechea legătură şi hotărâre între noi, zic şi hotăresc acum aceasta, anume:

I. *Jumătate din moşia mea Josenii, pe care am sat întreg Chetrişul, cu aşazare, cu* ***biserică de piatră****, şi cu iaz mare pe pârâul Racovei,* ***toate făcute de mine****, precum şi cu 2 părţi din moşia Tamaşii, după lucrarea Judecătoriei de Bacău în urmarea luminatului hrisovu ce am, şi a învoelilor între mine cu moşul meu, D-lui banu Manolachi Coroi, pe care le stăpânesc posesie de sume de ani, şi date în posesie cu formale contracturi, nu mai puţin şi partea mea ce am în hotarul moşiei Buhociului, după documenturi,* ***aceste proprietăţi, toate în ţinutul Bacăului, le afierosesc a fi pentru totdeauna şi în veci venitul a ospitalului ce hotăresc a se înfiinţa în oraşul Bacăului, spre care sfârşit dau şi lejuesc un asemenea spital <să> se facă în casele mele ce le am în Bacău lângă Şcoala Publică, fiind locul cel mai îndemânatic, toate îndestulările unui spital.***

II. Venitul proprietăţilor de mai sus, fiindu de ajuns pentru a se înfiinţa macar douzeci crivaturi, vor binevoi D-lor epitropii pe care îi vom numi mai jos acum de odată, iar dupe vreme pe care Părintele Ceresc va alege a se sili a se înfiinţa acest spital cu toată buna chibzuinţă, în mulţumirea bolnavilor, cu doctorii bume, experi şi hirurgi, precum şi femei pentru pătimaşe de sexul femeiesc.

III. Deşi ospitalul de aice are a se ocârmui de epitropii localnici, totuşi, pentru mai bună privighere cu ţinerea lor în bună stare, a-l supune sub ţinerea Generalnicului din Iaşi, ca pe tot anul se se viziteze spitalul de aice cu doctori şi delegatul Generalnicului spital din Eşi, fără însă a se atinge de venitul ospitalului de aice nici Ocârmuirea, nici Generalnicul spital. Căci, oricând se vor ispiti la asemenea urmare, atuncia va fi rupt şi desbârnat spitalul de aice de acel Generalnic, şi se va ocârmui numai de localnicii epitropi şi din neamurile mele care vor fi mai de aproape dintre localnici*. Rog a primi această sfântă însercinare D.D. boerii aga Dimitrie Strat, spatariu Iancu Vasiliu, şi protoereul ţinutului, Ssf. sa iconomul Enache Petrovici, iar când Înduratul Dumnezeu va binevoi a se mărita şi fiica mea, Catinca, cu vre un bun barbat, cu purtări bune, moraliceşti şi cinstite purtări, atuncia va fi şi acel ginere unul dintre epitropi, ca un fiu şi barbat ocârmuitor avutului ce dau fiicei mele, în bună nădejde, fiind cu toată durerea, va fi la toate (durerile) interesele mele, adică a* ***ospitalului meu, acesta****.*

4. *Copila mea, Catinca (pe care am înfiet-o prin deosebit act), dacă nenorocirile vor fi de a mă sfârşi eu mai înainte de a veni în vrâstă şi a o mărita după voinţa mea cu persoană de moral plăcut mie şi sistematic, şi nu după timpul de astăzi, la o asemenea întâmplare voi zice: «Fie, Domne, mila Ta spre noi, precum am nădăjduit şi noi întru Tine», şi atunci copila va fi sub privigherea şi crescerea Domis <ale> c.c. Anastasia Mihuc, ca una ce de şese*

ani acuma se află în casa me, au crescut-o, au învăţat putinţe ....[11], încât tot ce are până acum bun este de la Dumneaei sădit, fiindcă reposata soţia mea, Aniţa, în timp până s-au săvârşit, în timp de trei ani şi jumătate ce au fost de cătare până s-au săvârşit din viaţă n-au mai putut căuta de ale casei sau creşterea copilei. De aceea, şi eu îndatoresc pe copila Catinca a păzi cel mai sfânt respect ca la întocmai maică asupra D-sale c.c. Anastasia. Şi când nu va urma aşa precum îi hotărescu, atunci se nu aibă blagoslovenia mea acea părintească. La întâmplare, însă, când D-neei Mihuc nu va voi a primi aseminea sarcină şi se va retrage din casa mea, sau sfârşitul vieţii se va întâmpla, atuncea, ca se nu rămâe copila fără crescătoare, chem şi rog pe cumnata mea Marghiola Stoenescu, născută Abazia, a vini şi a primi ocârmuirea şi îngrijirea fiicei mele, precum mai sus arăt, păzând conptabilitatea prin domnii D. Boieri epitropi arătaţi mai sus.

5. *Fiicei mele, Catinca, dau zestre venitul părţii mele din moşia Ruşii, numită Isvorăle, cu aşezare, cu biserică de piatră, şi cu mori pe Bistriţa de cinci petre, to<a>te făcute din nou, şi rateş pe moşie făcut în drumul mare, precum şi parte de moşie ce am în hotarul Comanului, şi partea ce am în fundul de Bacău. Acestea i le legiuesc ca o zestre şi clironomie, însă numai la vinit va fi stăpână şi dispodantă, fără a fi volnică a vinde sau a amanetarisi fondusul sub nici un cuvânt, pentru că, după cursul şi desfrânarea ce este astăzi, în grabă po<a>te pierde totul, şi la bătrâneţe a rămâne peritore de fome, iar cu chipul ce legiuesc socot a fi prea de ajuns a veţui cu un venit peste patru sute galbeni după preţul de acum ....[12] anual. Petrecând, însă, la moşie, fiind aprope de târg, şi Prea Înduratul D-zeu va binevoi a ajunge în legiuită vrâstă şi se va căsători cu legiuit bărbat şi va face copii, atunci copiii lor vor rămâne în veşnică proprietate şi fondurile părţilor de moşie ce arăt mai sus că-i dau. La întâmplare, însă, ori sfârşitul veţii ei se va întâmpla, sau copii legiuiţi făcuţi de Catinca nu vor fi, atunci* ***şi fondusurile de mai sus ce i-am lăsat ei vor rămâne toate ospitalului, nefiind nimeni altul a se folosi, afară de ospitalul meu****, acesta în privire că neamuri mai de aproape şi adevărate nu sunt. Pe lângă aceste, dau dreptate (?) fiicei mele ca în ograda ospitalului să-şi facă, deoparte, trii sau patru odăi, sau din sus, sau din josul caselor, ca la vremea venirii în târg să aibă unde trage, fiindcă între epitropii ce am numiţi are a fi şi ginerele meu, pe care va orândui D-zeu a păzi buna orânduială şi nejignirea dreptăţilor mele, ca o rudenie mai de departe ce-l lasu, fiind însă de bun moral.*

6. *Toată pojigia casii, până la cel mai mic lucru, adică iconostasul, arginterii şi juvaeruri, după osebit izvodu ce este scris cu slova mea, mobilele caselor, vite, trăsuri, precum şi ţigani robi ce îi am cumpăraţi, toate le va*

[11] Cuvânt ilizibil.
[12] Cuvânt ilizibil.

clironomisi fiica mea, Catinca, afară de straele mele purtătoare, care toate se vor împărţi de pomană pentru sufletul meu ....[13] *şi casele, şi totul,* ***până la înfiinţarea ospitalului meu****.*

7. *Cierul numit ce-l am peste pârâul Trebiş, în dreptul caselor mele, dupe îngreditură, stăpânit de somi de ani, ce-l am după actul de dăruire ce am de la obştea târgului, şi pe acesta îl las în moşcenirea fiicei mele, ca se-l stăpânească şi se-l aibă pentru copii<i> ei, fiindcă, după vreme, asemenea loc are a fi de mare preţ şi îndemânare casnică, la orice întâmplare.*

8. *După moartea mea se va da una mie lei lui Chiriacul chelarul, ca la o slugă veche ce-l am, îndatorindu-l ca de lângă casa mea şi copila mea se nu se îndepărteze dacă însă vor purta grije de el, dându-i şi din straele mele cele mai de preţ, ca să mă pomenească.*

9. *Banii ce am a lua dupe sineturi, şi anume peste şepte sute galbeni şi capiţe (?) şi dobândă de la D-lui Alexi, vornicul Sturza Bârlădeanul, peste două mii lei la jidovul Avram Leibu ce l-am plătit la neguţitoriul italian Luca Anton după porunca Departamentului din Năuntru, precum alta din Isprăvnicie, şi dovezile ce am în ....*[14] *meu dovedesc, nu mai puţin şi alte datorii ce am dupe sineturi. Aceste scoţindu-se, vor fi în păstrarea fiicei mele de a se face grijile mele, şi împărţirea de serindare, şi alte pomene pentru sufletul meu şi răposatei soţiei mele Anica, urmând tote prin ştirea şi a d-lor epitropi.*

10. *Îndatoresc pe fiica mea, Catinca, ca în curs de 7 ani după moartea mea se facă în tot anul, simbetele, câte o colivă la biserică, cu o făclioară de ciară, care se va aprinde deasupra colivei îndată după începerea Sfintei Liturghii, după care, apoi, se va face icteniile cuvenite la morţi la mormântul soţiei mele, sau pote şi al meu, precum va orândui D-zeu pentru mine, iar a Anicăi fiind nestrămutat, se va păzi aceste necurmat cu coliva şi făclii, precum am zis.*

11. *Pe copila Marghiola, ce-i de asemene seracă şi orfană, şi creşce în casa mea, fiind născută de o slujnică ce o aveam la Isvore, şi pe aceasta o dau sub crescerea şi îngrijirea D. c. c. Anastasia, căreia la măritişul ei i se va da zestre una sută galbeni, doi boi buni şi două vaci fătate, precum şi din case strae, ca la o slujnică crescută de pruncă mică în casa mea, dacă însă şi purtările vor fi bune şi cinstite. Iar la dinpotrivă alte (?) urmări, o va înzestra cu cât va merita, cu cât va găsi de cuviinţă c. c. Anastasia şi fiica mea, Catinca..*

12. *Întâmplându-se sfârşitul mai timpuriu, fiind că tote ale* ***mele până la înfiinţarea ospitalului, pentru care cu lacrimi rog pe epitropi a se sârgui cu înfiinţarea lui****, are a se ocârmui în numile fiicei mele Catinca, şi ca una ce o*

[13] Cuvânt ilizibil.
[14] Cuvânt ilizibil.

las supt îngrijirea şi creşcerea a D. c. c. Anastasia, sau, nefiind, cumnata mea Marghiola Stoenescu, precum am zis mai sus. Apoi şi tote grijile sufletului şi a reposatei soției mele Anica le las sub privegherea şi îndeplinirea c. c. Anastasiei, ca pe una ce o cunosc de şase ani şi mai bine dedată către faptă de moral creştinescu. Pentru aceasta, iarăşi repetând, îndatorescu pe fiica mea, Catinca, ca din povățuirile şi poruncile d-sale să nu se abată cât de puțin.

*Acestea aşa şi întocmai hotărescu să se urmeze de către urmaşii mei, neputându-se nimine altul folosi de avutul meu, **fiind legiuit pentru binefacerea omenirii, care am avut hotărâre cu reposata mea soție, Anica, încă de la anul 1839, după testamentul şi codichelul ce am făcut scris de atuncea** cu slova reposatului spatar Antohi Sion, pe care nu l-am rupt, nici tăinuit, numai şi numai ca să se vadă acuma în urmă hotărâre noastră amândurora c-au fost şi este ....[15] şi menitu avutul nostru tot pentru acest bun şi creştinescu sfârşit, căci pre cunoscut este că nu am trăit în lucsuri şi desfrânări, ci pre cumpătat, ca să putem lasa după mortea nostră aceste faceri de bine.*

*Pe lângă aceasta, apoi, fiindcă după singura ştiință ce am, **în grabă acest spital are să se sporiască în venituri**, şi localitatea este îndestul de mare. De aceea, de către d-lor epitropii **se vor face trei sau chiar şi patru odăi de o parte, bune, călduroase, intitulate (?) de primitore de streini sermani, nevolnici, în care se vor adăposti toți nevolnicii bătrâni sermani fără închipuire de adăpost, cărora li se va da şi mâncarea trebuincioasă, bine înțelegându-se că nu şi aceia ce au meseria cerutului, care se poartă pe la biserici şi uliți, înverşunți de beții. Nişte asemenea nevolnici bătrâni se vor trata cu toate aceste trebuincioase, întocmai ca şi pe bolnavi, fără însă a avea vreun amestic cu ospitalul, fiind cu totul osebit un Institut de altul**.*

*Drept aceea, spre adeverirea şi întărirea acelor mai sus cuprinse în acest testament, şi voința mea cea dupe urmă, am scris cu însuşi slova mea şi iscălitura, rugând cu lacrimi pe toată suflarea cui voi fi greşit se mă erte, **precum şi Ocârmuirea locală a sprijini şi a proteja acest al meu Aşezământ**, căci oricare s-ar ispiti macar, să fie neertat de mine şi dătătoru de samă Înfricoşatului Judecător din Ceruri şi a Preacuratei Maicei Sale.*

Amin! Amin! Amin!

Semnat Pavel Cristea spatar ....[16]

1855, februar 26, în Bacău.

Pentru conformitate,
Gheorghe Lupaşcu.

[15] Cuvânt ilizibil.
[16] Cuvânt ilizibil.

GLOSAR[17]

AFIEROSI (a) = **1.** A dărui ceva; **2.** A face o donaţie.
AGA = **1.** Vechi comandant de Poliţie; **2.** Rang boieresc mijlociu (de clasa a II-a) în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
ANALOGHISI (A) = a împărţi ceva, proporţional.
AMIN! = Aşa să fie!
AŞEZĂMÂNT = instituţie de binefacere sau de cultură.
BAN = rang mijlociu (de clasa a II-a) acordat unor boieri moldoveni în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
CANŢALARIE (sau **CANŢELARIE)** = cancelarie.
CĂMINAR = rang boieresc mijlociu (boier de clasa a II-a) în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
CĂTARE (sau **CĂUTARE)** = îngrijirea unui om bolnav.
c.c. = prescurtarea cuvântului „cocon" sau „cocoană" („cucoană").
CHELAR = persoană care păstra cheile de la cămara cu provizii şi de la pivniţa unei familii boiereşti.
CIER (sau **CEIR)** = imaş.
CIN = rang boieresc.
CLIRONOM = moştenitor.
CLIRONOMISI (A) = a moşteni.
CODICHIL (sau **CODICIL)** = act prin care un testament este modificat sau completat.
CRIVAT (sau **CREVAT, CRIVIT)** = pat de dormit.
CURATOR = epitrop care apără interesele unui minor.
DEPARTAMENT DIN NĂUNTRU (sau **LĂUNTRU)** = veche denumire a Ministerului de Interne.
DESBÂRNAT = **1.** Desprins; **2.** Despărţit.
DISPOSANT (sau **DESPOSANT)** = stăpân pe anumite lucruri.
DOCTORIE = medicament.
EMANETARISI sau **AMANETARISI (a)** = a pune ceva ca amanet (casă, pământ etc.).
EPITROP = **1.** Tutore; **2.** Persoană împuternicită să aibă grijă de altă persoană, sau să administreze averea unei persoane sau a unei biserici.
FONDUS = bunuri lăsate moştenire prin testamentul spătarului Pavel Cristea.
HAC = **1.** Leafă; **2.** Salar.
HRISOV = document solemn, emis de Cancelaria domnească.
HIRURG = medic chirurg.
HRISTIAN = creştin.
i = şi.
ICONOM (sau **ECONOM)** = cleric ortodox care administrează veniturile unei biserici sau mănăstiri.
ICTENIE (sau **ECTENIE)** = rugăciune cântată de preoţii ortodocşi în timpul Sfintei Liturghii şi încheiată cu formula *Domnului să ne rugăm*!

---

[17] Apud prof.dr. Ioan Murariu, **8500 de termeni istorici şi arhaisme**, Bacău, Editura EduSoft, 2008.

IENICER = ostaş pedestru de elită din oastea Imperiului Otoman.
IPROCI = **1.** Şi aşa mai departe (ş. a. m. d.); **2.** Şi altele.
ISPRĂVNICIE = instituție (un fel de Prefectură) de unde ispravnicii conduceau un ținut moldovenesc în secolele XVIII-XIX.
IZVOD = **1.** Listă; **2.** Tabel.
ÎNSOȚIRE = căsătorie.
LEGATUM = moştenire prin testament.
LEGIUIT = **1.** Legitim; **2.** Legal.
MOŞTENI = **1.** Moştenitori; **2.** Urmaşi.
NEVOLNIC = om neputincios (bătrân, bolnav, sau infirm).
OCÂRMUI (a) = **1.** A conduce; **2.** A administra.
OCÂRMUIRE = **1.** Guvernare; **2.** Conducere; **3.** Administrare.
PATIMĂ = **1.** Boală; **2.** Suferință.
PĂTIMAŞ = om bolnav.
POJĂJIE (sau **POJIJIE)** = totalitatea bunurilor aflate într-o gospodărie.
PRAVILĂ = lege.
PRONIE = **1.** Dumnezeu; **2.** Providență.
PROTOIEREU = protopop.
RANG BOIERESC = **1.** Titlu de boierie care în prima jumătate a secolului al XIX-lea se cumpăra cu bani de la domn; **2.** Grad în ierarhia boierească obținut pentru anumite merite sau servicii făcute țării.
RATEŞ (sau **RATOŞ)** = han din secolele XVIII-XIX construit la marginea unui drum comercial.
RĂSUFLAT = termen folosit în secolele XVIII-XIX, când era vorba de un document fără valoare juridică.
ROBI = țigani care până în secolul al XIX-lea aparțineau statului, boierilor sau mănăstirilor şi erau lipsiți de drepturi. Robii statului şi ai mănăstirilor moldoveneşti au fost eliberați în anul 1844, iar robii de pe moşiile boierilor moldoveni, în luna decembrie 1855.
SĂRINDAR (sau **SERINDAR)** = rugăciune făcută de preotul ortodox timp de 40 de zile după decesul unei persoane.
SĂVÂRŞI (a se) = a muri.
SÂN (sau **SIN)** = fiu.
SERDAR = **1.** Dregător moldovean cu importante atribuții militare, atestat documentar pentru prima oară în anul 1653; **2.** Boier de rang mic (de clasa a III-a) în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
SINET = **1.** Dovadă; **2.** Chitanță.
SLUJBĂ = **1.** Dregătorie; **2.** Funcție.
SFÂNTAGURA (sau **SFETAGORA, SFÂNTAGORA)** = Sfântul Munte, adică Muntele Athos din Grecia.
SPĂTAR = **1.** Mare dregător moldovean din Evul Mediu, atestat pentru prima oară în anul 1434; **2.** Boier de rang mijlociu (de clasa a II-a) în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
STRAIE = haine.
ŞCOALA DOMNEASCĂ DIN IAŞI (numită şi **ACADEMIA VASILIANĂ**) = cea dintâi şcoală moldovenească de învățământ superior. A fost organizată la Iaşi, în incinta Bisericii *Trei Ierarhi,* pe la anul 1640, de domnul Vasile Lupu (1634-1653).

TESTATOR = persoană care a întocmit un testament.
TREAPTĂ = rang social în secolul al XIX-lea.
ȚARIGRAD = Constantinopol (azi Istanbul).
VOLNIC = om liber.
VORNIC DE TÂRG = dregător moldovean care strângea taxele de la vânzătorii de mărfuri din piața orașului.

Les testaments des années 1852 et 1855 des fondateurs d'églises et philanthropes de la ville de Bacău, Pavel et Anica Cristea

Résumé

Pavel Cristea est né en 1793 dans une famille chrétienne du Sud-Est de l'Albanie. Après avoir appris dans quelques écoles grecques, il s'est établi en Moldavie, tout en continuant ses études à Iassy. Après quoi il a accompli différentes fonctions publiques , il a obtenu quelques titres nobiliaires s'est établi dans la ville de Bacău. En 1824 il a épousé Anica et il est devenu un grand propriétaire foncier.

Nayant pas d'enfants, les époux Pavel et Anica Cristea ont adopté une fillette. Ils ont fait construire une église orthodoxe dans la ville de Bacău et dans deux villages, à savoir Chetriş et Izvoarele.

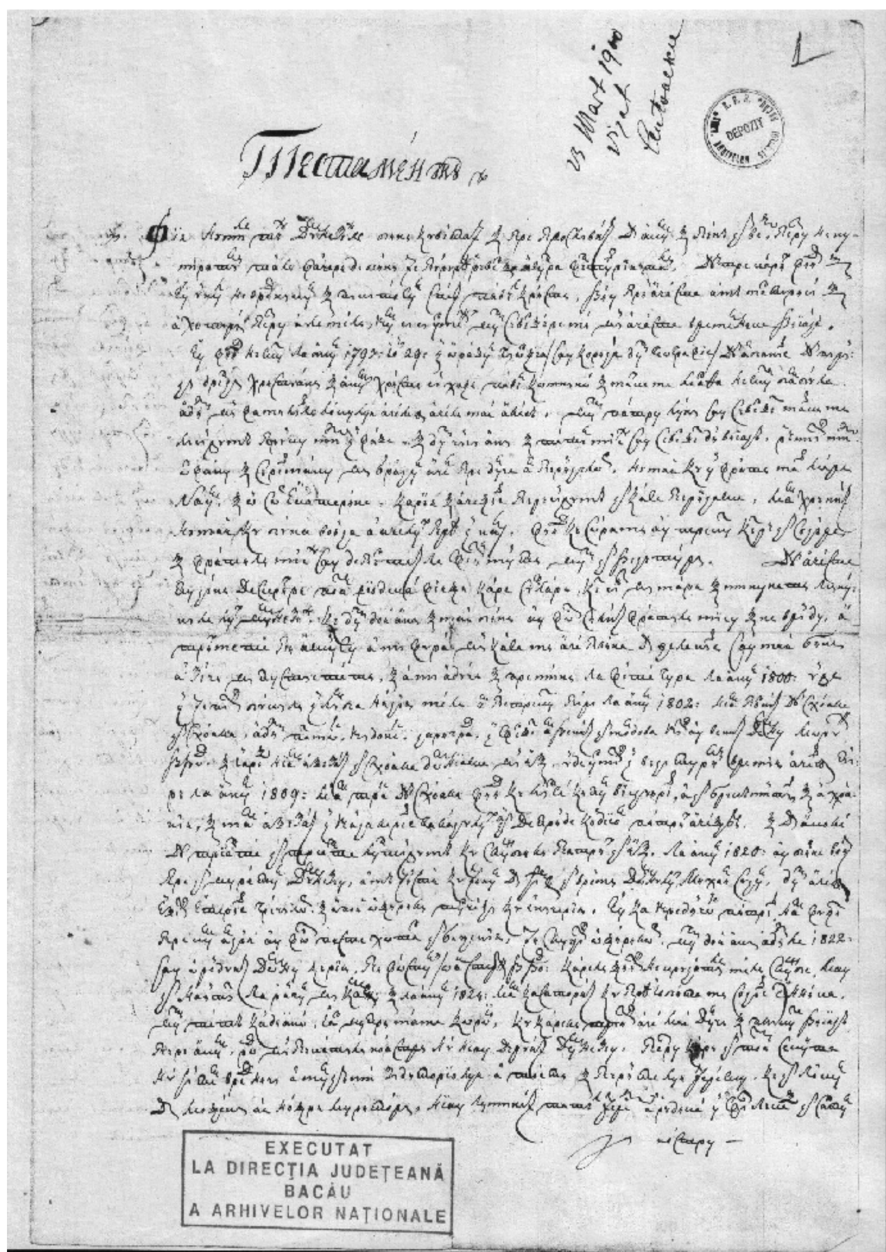
À part cette qualité des fondateurs d'églises orthodoxes, les époux Pavel et Anica Cristea ont été aussi de grands philanthropes. Ainsi, dans quelques testaments rédigés entre 1839-1855, on peut voir leur décision de faire aménager après leur mort, dans les maisons nobiliaires qu'ils détenaient à Bacău, un hôpital avec 20 lits au minimum et une maison pour les retraités. Pour le futur hôpital, ils ont fait don (par testament) d'une grande superficie de terrain qu'ils avaient près de Bacău. L'hôpital tant désiré a été fondé finalement en 1859 et longtemps après il a porté le nom de ses fondateurs.

L'auteur de cet article propose que l'Hôpital Municipal de Bacău (qui est en construction maintenant) ou l'Abri pour les Sans-Abris (qui est aussi en état de construction) ou au moins La Maison pour les Retraités (rue Aleea Ghioceilor) portent le nom de «Pavel et Anica Cristea».

(Traduit par prof. Mihai MURARIU)

Anexa nr. 1. Testament din 12 mai 1852, p. 1 - 2.

Тестаментъ

EXECUTAT
LA DIRECŢIA JUDEŢEANĂ
BACĂU
A ARHIVELOR NAŢIONALE

Anexa nr. 2. Testament din 20 august 1852, p. 1. A fost completat la 2 aprilie 1855.

copie

I

64

Testamentu

Totu omul venit în lumea aceasta stricăcioasă fiind supus
ceasului morţii şi a judecăţii precum firea îndurătorul Dumnezeu ne
hotărăşte (pentru păcatul strămoşilor) zice că din pământ
eşti şi eşti în pământ te vei întoarce iarăşi, aceste şi alte ne-
numărate pilde având în vedere eu păcătosul şi netreb-
nicul din toată omenirea Spatar Pavel Cristea stând
a chibzui şi a judeca precum încă sunt bine şi în
toate simţirile fiind şi cu vârsta peste 63 ani am
socotit a lăsa şi a scrie cum să se urmeze cu avutul
meu după trecerea mea din această viaţă vremelnică
fiind că răposata mea soţie Anica prin formalnicul
său testament m-au lăsat clironom desăvârşit pe
tot avutul ei şi cu netăgăduire vechea legătură şi
hotărâre între noi, zic şi hotărăsc acum această
şi acume.

1) Jumătate din moşia mea Joseni pe care am
fost întreg stăpânitor cu aşezare cu biserica de piatră
şi cu iaz mare pe pârâul Racovei toate făcute de
mine precum şi cu 2 părţi din moşia Tămăşeni după lucrarea
Judecătoriei de Bacău, în urmarea [illegible] ce am
şi a învoielilor între mine cu nepotul meu D[um]lui Banu Manolache
Conoi pe care stăpâneşte posesie de ~~[illegible]~~ [illegible] de ani şi dete
în posesie cu formale contracturi numai partea
mea ce am în hotarul moşiei Bahnei după [illegible]
aceste proprietăţi toate în ţinutul Bacăului le afi-
erosesc a fi pentru totdeauna şi cu venitul a os-
pitalului ce hotărâse a se înfiinţa în oraşul Bacăului
spre care sfârşit dare şi lăsare un asemenea spital
se facă în casele mele ce le am în Bacău lângă
Şcoala publică fiind locul cel mai îndemânatic
cu toate îndestulările unui spital.

Anexa nr. 3. Testament din 26 februarie 1855, p. 1.

ACTIVITATEA EXTRAŞCOLARĂ DESFĂŞURATĂ DE CADRELE DIDACTICE BĂCĂUANE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Cornelia Cucu

Venit la conducerea învăţământului în 1897, Spiru Haret, considerând insuficiente măsurile luate până atunci în direcţia lichidării stării de înapoiere culturală a maselor şi preocupat de a găsi noi căi de eradicare a acestei situaţii, lărgeşte atribuţiile şcolii şi concepe un întreg sistem instituţionalizat, ***sistemul extraşcolar haretist***, pus în slujba ridicării nivelului cultural al poporului prin educaţie.

Definiţia haretiană a scopului învăţământului include într-o singură unitate atât instrucţia, cât şi educaţia. „Scopul învăţământului însă nu este numai instrucţiunea, ci şi educaţia tinerimii, şi aceasta a doua parte este mai importantă şi mai greu de realizat decât cea dintâi”[1]. Din această definiţie se desprind două idei pedagogice: instrucţia şi educaţia ca două laturi inseparabile ale unui tot, pe de o parte, şi precumpănirea însemnătăţii şi dificultăţii activităţii de educaţie faţă de cea de instrucţie pe de altă parte. Noţiunea de educaţie avea în vederile lui Haret un conţinut complex, care cuprindea stimularea disciplinei, cultivarea modestiei, a respectului, a onestităţii, a curajului, a simţului de dreptate etc. Dar elementul central al noţiunii de educaţie îl constituie la Spiru Haret cultivarea dragostei faţă de patrie, „cea dintâi datorie a şcolii, care ţine înaintea oricărei alteia, este de a forma buni cetăţeni şi cea dintâi condiţie pentru a fi cineva bun cetăţean este de a-şi iubi ţara fără rezervă şi de a avea o încredere nemărginită întrânsa şi în viitorul ei”[2].

În acest sens, Spiru Haret preconiza o intensă activitate extraşcolară desfăşurată de cadrele didactice atât în şcoală, cât şi în afara şcolii, propunând următoarele activităţi: case de economie în şcoli, biblioteca şcolară, excursii, expoziţii cu lucru de mână, serbări şcolare la diferite sărbători naţionale, şcoli de adulţi, activitate în cadrul societăţilor culturale, presă, formaţii artistice ale ateneelor culturale.

1. Casele de economie şcolară:

Ideea privind necesitatea ca învăţământul să corespundă sarcinilor pe care le pune naţiunea respectivă nu-şi are valabilitate numai pentru perioada studiată,

---

[1] Emil Bâldescu, **Spiru Haret în ştiinţă, filosofie, politică, pedagogie, învăţământ**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1972, p. 222.
[2] **Ibidem**, p. 223.

ea are un caracter de permanență.Îmbunătățirea situației poporului prin instrucție şi educație, înarmarea tineretului nu numai cu cunoştințe ci şi cu deprinderi practice a constituit o preocupare permanentă pentru Spiru Haret. De aici, şi eforturile lui şi ale şcolii româneşti din această perioadă în vederea formării unei gândiri economice la tânăra generație, prin înființarea ***caselor de economii*** în şcoli.

Respectând **Regulamentul** de funcționare a acestora, şcolile băcăuane şi-au constituit case de economie începând cu 1881, activitatea lor intensificându-se în jurul anului 1890. Aşa cum rezultă dintr-un raport adresat la 10 mai 1904 Ministerului Instrucțiunii Publice şi Cultelor de către Şcoala de Fete Nr. 2, casa de economie de la această şcoală funcționa de la 1881 cu o întrerupere în perioada 1896-1899. Grija cu care conducerea şcolii ținea evidența banilor depuşi de eleve este confirmată de cele 7 dosare ale casei de economie existente în arhiva şcolii[3].

Seriozitatea cu care Olimpia Grigoriu, directoarea Şcolii de Fete Nr. 2, privea activitatea casei de economii, rezultă şi din adresa trimisă Feliciei Radu, directoarea Şcolii de Fete Nr. 1 (fostă directoare a Şcolii de Fete Nr. 2) şi în care se menționează: „Controlând registrele casei de economie de pe timpul când ați fost directoare la această şcoală… am constatat că următoarele eleve se găsesc cu resturi nejustificate ca vărsate sau primite de la eleve”[4]. Datorită eforturilor institutoarelor de la această şcoală, sumele depuse vor creşte an de an ca şi numărul elevelor depunătoare. Astfel, în anul şcolar 1902-1903 întâlnim 56 de depunătoare şi 458,75 lei suma încasată, în anul şcolar 1903-1904 numărul depunătoarelor era de 96, iar suma încasată de 835,95 lei , în anul şcolar 1904-1905, 74 de depunătoare şi 1249,5 lei, suma încasată[5].

Centralizând activitatea casei de economie de la Şcoala de Fete Nr. 2, de la înființare şi până la declanşarea Primului Război Mondial, adică perioada 1881-1914, găsim suma de 17.582,15 lei, deci elevele aveau „un frumos capital, necesar meseriei lor şi nu vor fi nevoite să se împrumute” aşa cum arăta Olimpia Grigoriu, directoarea şcolii respective înca din 1905, în răspunsurile date la un chestionar trimis de minister şi care solicita realizarea de monografii pentru casele de economie din şcoli[6].

Activitatea caselor de economie şcolară era urmărită permanent şi de Revizoratul Şcolar Bacău. Astfel, procesul-verbal încheiat la Şcoala de Băieți Nr. 1 în 12 decembrie 1911 de inspectorul şcolar pentru activitatea extraşcolară P. Volănescu-Buzău menționează: „Am inspectat şi casa de economie şi anume am luat toate registrele existente începând de la 1883-1884… inclusiv în ceea ce priveşte fracțiunile nerestituite depunătorilor… trebuie să se dea o cât mai mare

[3] DJAN Bacău, **fond Şcoala Generală Nr.2**, dosar 1/1903-1904, f. 118.
[4] **Ibidem,** f. 111.
[5] **Ibidem,** dosar 1/1904-1905, f. 168.
[6] **Ibidem,** dosar 1/1913-1914, f. 108.

dezvoltare operaţiunilor casei de economie importanţa ei fiind netăgăduită"[7]. Acelaşi inspector consemna la 14 aprilie 1915, la aceeaşi şcoală: „Casa de economie merge cam slab. Aceasta se datoreşte şi faptului că şcoala este aşezată într-un cartier foarte sărac. Totuşi, rog pe toţi d-nii institutori să depună stăruinţă ca spiritul de economie să prinză mai cu folos şi la această şcoală"[8].

Existenţa casei de economii şcolare este atestată şi la Şcoala de Băieţi Nr. 2. Astfel, la 13 aprilie 1915 procesul-verbal încheiat în urma controlului efectuat de Revizoratul Şcolar Bacău consemna: „S-a controlat casa de economie şcolară care funcţionează din 1881, începută cu 509,25 lei, iar în prezent are suma de lei 1984. Se pare că este cea mai puternică casa de economie şcolară din oraş"[9].

Ceva mai slab funcţiona casa de economie de la Şcoala de Fete Nr. 1, conform procesului-verbal de inspecţie din 23 octombrie 1914 care preciza: „Casa de economie din 1884 şi până în 1902 are depuşi 202 lei". Alte documente consemnează ca dată a apariţiei „casei de economie la această şcoală anul 1899-1900 cu suma de lei 37. În 1902 sunt depuneri 43 lei"[10].

2. Bibliotecile şcolare:

Şcolile au început să-şi facă câte o mică bibliotecă la puţin timp după înfiinţarea lor. Dar ca instituţii, n-au fost generalizate şi n-au beneficiat de o organizare proprie până la Spiru Haret, care, întrevăzând în bibliotecă un mijloc eficient de propăşire culturală a românilor prin mijlocirea şcolii a hotărât înfiinţarea lor prin lege. În forma lui definitivă, acest prim regulament de funcţionare a acestor aşezăminte culturale a fost aprobat de Consiliul de Miniştri în august 1898 şi prevedea înfiinţarea treptată de biblioteci pe lângă şcolile primare, secundare şi superioare, indicând totodată căile de constituire a fondului de carte (cărţi procurate de stat, judeţ sau comună, donaţii particulare, cărţile care constituiau proprietatea şcolii în momentul înfiinţării ei) şi documentele de evidenţă ale acestuia, formele de activitate a bibliotecii, conducerea şi controlul acestei instituţii deosebit de utile.

Un rol important în formarea bibliotecilor şcolare l-a avut Casa Şcoalelor înfiinţată în 1890. Prin Casa Şcoalelor se tipăreau o serie de cărţi din care se trimetea câte un exemplar şi şcolilor primare. Casa Şcoalelor va crea în 1910 Muzeul şi Biblioteca Pedagogică, punând în sarcina acestora controlul bibliotecilor şcolare.

Înfiinţarea şi activitatea ***bibliotecilor şcolare*** în oraşul Bacău a constituit o preocupare permanentă atât a conducerilor de şcoli cât şi a Revizoratului

---

[7] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 1**, dosar 1/1884, Registru procese-verbale de inspecţie, f. 60.
[8] **Ibidem**.
[9] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 19**, dosar 4/1914-1915, f. 32.
[10] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 5,** Registru inspecţii şcolare 1914, f. 15; Registru inspecţii şcolare 1902-1948, f. 7.

Şcolar. Astfel, documentele precizează că Şcoala de Băieţi Nr. 2 (astăzi Şcoala „Al.I. Cuza"), în 1891 avea o bibliotecă de 47 de cărţi, iar directorul Sava Ariton era poate „unul dintre cei mai culţi institutori"[11]. Procesul-verbal încheiat de revizorul şcolar D. Scurei la 4 martie 1894, cu ocazia inspecţiei efecutate la Şcoala de Fete Nr. 1, menţionează că: „şcoala are un început de bibliotecă din iniţiativa doamnelor institutoare"[12]. Treptat, prin donaţiile făcute de Casa Şcoalelor, fondul de carte al bibliotecilor şcolare va creşte, lucru confirmat de adresa nr. 557 din 16 noiembrie 1899 prin care Revizoratul Şcolar Bacău anunţa conducerile şcolilor „de numărul şi titlul cărţilor trimise de minister pentru biblioteca şcolii respective"[13].

Înzestrarea bibliotecilor din diferite surse a avut şi un mare neajuns, permiţând pătrunderea şi răspândirea în inventarul lor a unor cărţi necorespunzătoare, inaccesibile sau chiar „vătămătoare". În anul 1904, directoarea Olimpia Grigoriu menţiona că în biblioteca Şcolii de Fete Nr. 2 (astăzi Şcoala „Constantin Platon") sunt 17 volume ştiinţifice, 23 literare, 55 didactice, 19 volume care nu pot fi clasate. Pe drept cuvânt remarca, în chestionarul trimis pentru întocmirea monografiei şcolii, că „biblioteca aproape nu există", în sensul utilităţii acesteia în procesul de învăţământ, şi că se compune „din buletine oficiale, situaţii cu tezaurul public, etc"[14]. Datorită strădaniei institutoarelor, în anul şcolar 1916-1917 numărul volumelor la Şcoala de Fete Nr. 2 era de 156, numărul cititoarelor 55, volume citite 41. O creştere destul de rapidă a numărului de volume, având în vedere faptul că situaţia statistică din anul şcolar 1914-1915 menţiona 54 de volume şi 39 cititoare[15]. Se confirmă astfel menţiunea din documentele şcolii respective că „în această perioadă gustul de lectură al şcolăriţelor era dezvoltat prin citirea cărţilor existente în bibliotecă"[16].

Deasemenea, o bibliotecă cu un număr mare de volume trebuie să fi avut şi Şcoala de Băieţi Nr. 1, prima şcoală băcăuană, având în vedere că primul ei director, Constantin Platon, era absolvent al Academiei Mihăilene, iar cât fusese student tradusese din diferite limbi apusene lucrări literare şi cărţi pentru necesităţile şcolare. Rămas membru al Societăţii Literare a Academiei, avea şi obligaţia de a sprijini dotarea şcolilor cu cărţi precum şi realizarea de manuale şcolare care lipseau la vremea respectivă. Aşa apare **Manualul de gramatică românească** folosit în toate şcolile din Moldova. De aici putem deduce, fără a greşi, că, probabil, Şcoala de Băieţi Nr. 1 şi-a format o bibliotecă încă din

[11] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 19,** dosar 2/1890-1891, f. 31.
[12] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 5**, Procese verbale de inspecţie 1890-1902, f. 7.
[13] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 2,** dosar 8/1899-1900, f. 131.
[14] **Ibidem**, dosar 1/1904-1905, f. 164.
[15] **Ibidem**, dosar 2/1915-1916, f. 72; dosar 1/1915-1916, f. 3.
[16] **Ibidem,** dosar 1/1905, f. 98-102.

vremea lui Constantin Platon. Distrugerea întregului fond arhivistic al şcolii pentru această perioadă nu ne dă posibilitatea să cunoaştem mai multe date asupra acestei probleme. Ceea ce confirmă existenţa unei biblioteci mari la această şcoală este şi procesul-verbal din 8 iunie 1918 în care se menţionează: „mobilierul este distrus cu desăvârşire, arhiva, materialul didactic şi biblioteca prădate”[17].

Despre necesitatea organizării unei biblioteci a Gimnaziului de Băieţi erau convinşi directorul şi cei doi profesori (Ştefan Constandache, Nicolae Corivan şi Ioan Chiru) chiar din ziua deschiderii cursurilor. Nicolae Corivan arăta că şcoala trebuie să fie aprovizionată „cu cărţi pentru formarea unei biblioteci…”[18]. În 1869 începuse să se adune deja unele cărţi puse la dispoziţia elevilor pentru studierea limbilor latină şi franceză, precum şi a algebrei. Între acestea se aflau operele scrise de Cornelius Nepos, La Fontaine, Voltaire. Cu sprijinul Revizoratului Şcolar Bacău şi a cadrelor didactice de la această unitate şcolară, numărul volumelor a crescut semnificativ concomitent cu trecerea anilor. Nevoia de spaţiu de la începutul secolului al XX-lea a determinat restrângerea activităţii în această privinţă, îngrămădirea bunurilor culturale în dulapuri, renunţarea la sala de lectură. În 1906, directorul şcolii, răspunzând la un ordin ministerial, raporta că existau 560 volume provenite de la Ministerul Instrucţiunii Publice, donaţii particulare, de la Academia Româna şi prinţul Ferdinand, care cu prilejul sărbătoririi a 25 de ani de la înfiinţarea gimnaziului a donat şcolii 48 de cărţi pentru bibliotecă. Din totalul cărţilor, o treime erau scrise în limba română, iar restul în cele de circulaţie europeană. Între acestea se afla şi ediţia princeps din opera lui Voltaire. Societatea elevilor Liceului „Principele Ferdinand” (astăzi Colegiul Naţional „Ferdinand I”) avea şi ea o bibliotecă de 170 de volume. Directorul remarca că la primăria oraşului se afla „preţioasa bibliotecă beizadea C. Sturdza” solicitând transferarea acesteia la Liceul de Băieţi. În încheierea raportului, Lascăr Veniamin, directorul liceului, propunea înscrierea la buget a banilor necesari procurării de cărţi şi construirii unui pavilion special pentru bibliotecă în curtea instituţiei cu un program de funcţionare care să vină în sprijinul elevilor[19].

Folosind cartea drept „armă de luptă” împotriva neştiinţei, bibliotecile şcolare au desfăşurat, în rândul elevilor, dar şi a populaţiei adulte din Bacău, o activitate educativă prin care a fost stimulat gustul de citit, sentimentul curiozităţii, al setei de cunoaştere, s-au format convingeri etice, s-au corectat comportamente, a fost impulsionată puterea morală, fortificarea trăsăturilor pozitive de voinţă şi caracter, trăirile patriotice, deschizându-se perspective noi luptei pentru o viaţă mai bună şi mai demnă.

[17] Idem, **fond Şcoala Generala Nr. 1**, dosar 1/1894, procese- verbale de inspecţie 1894-1938, f. 66.
[18] Idem, **fond Liceul „George Bacovia”,** dosar 1/1869, f. 7.
[19] **Ibidem**, dosar corespondenţă 1891-1892, f. 33; dosar 5/1905, f. 141.

3. Excursii, concursuri şcolare, serbări, expoziții:

Deşi puține, documentele arhivelor şcolare băcăuane confirmă preocuparea Revizoratului Şcolar, a direcțiunilor de şcoli şi a cadrelor didactice de a transforma ***activitățile educative extraşcolare*** (excursia, vizita, concursul, serbarea, expoziția) într-un mijloc eficient de educație civică. Astfel, o adresă din anul 1912 trimisă de Revizoratul Şcolar către şcolile oraşului Bacău menționa: „vă rog a avea în vedere ca ***excursiunile*** ce urmează a se face sâmbăta după amiază, dacă vor fi făcute în raionul oraşului pe la fabrici, muzee, monumente istorice etc., se va urma conform programei. Dacă însă aceste excursiuni vor fi făcute în afară de oraş necesitând timp mai îndelungat, atunci ele vor fi făcute dimineața, cursurile în acea zi fiind cu desăvârşire suspendate”[20].

În anul şcolar 1915-1916, Şcoala de Fete Nr. 2 a organizat excursii la: Grădina Publică, Şcoala de Fete Nr. 1, podul de fier de pe Bistrița, Fabrica de Hârtie „Letea”, stupăria Teodorescu, Şerbăneşti, Mărgineni. Rostul acestor excursii era de cunoaştere a oraşului şi a împrejurimilor, de educare patriotică, de dezvoltare a gândirii elevilor pentru că „tot ce se explică şi se întăreşte în mijlocul naturii, se pricepe mai uşor şi fără oboseală, memoria reține mai bine, iar copiii sunt dispuşi, mulțumiți şi rămân cu amintiri plăcute”[21].

O formă de stimulare a creativității elevilor, de educare patriotică, cetățenească prin spiritul lor competitiv erau ***concursurile***, mai ales atunci când acestea erau însoțite de excursii cu vizitarea unor obiective istorice, culturale, economice. Elevii băcăuani au răspuns la solicitările Societății Ştiințifice Literare „Tinerimea Română”, care organiza anual concursuri între elevii şcolilor primare şi secundare din țară, decernând „premii la cei mai distinşi”[22]. Concursuri se desfăşurau şi pe plan local, aşa cum erau concursurile de istorie, organizate anual de „Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor”, secția Bacău. Un astfel de concurs, prilejuit de comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare s-a desfăşurat în anul 1904 la Şcoala de Băieți Nr. 2, cu participarea elevilor din toate şcolile băcăuane[23].

În acelaşi scop, la indicația şi sub îndrumarea lui Spiru Haret, au fost organizate numeroase ***serbări şcolare***, având ca scop aniversarea unor evenimente importante din istoria neamului, a unor personalități sau a unor evenimente din viața şcolii respective. Astfel, la 24 Ianuarie 1903 la Şcoala de Fete Nr. 1 s-a ținut o „cuvântare arătând importanța zilei de 24 Ianuarie. În urmă a urmat recitarea de poezii şi intonarea mai multor cântece naționale”[24]. Ziua de 24 Ianuarie 1906 a fost sărbătorită la Şcoala de Fete Nr. 2 în mod festiv, având

---

[20] Idem, **fond Şcoala Generală Nr .2 ,** dosar 2/1912-1913, f. 76.
[21] **Ibidem**, dosar 1/1915-1916, f. 3.
[22] **Ibidem**, dosar 3/1899-1900, f. 307.
[23] **Ibidem,** dosar 1/1902-1903, f. 186.
[24] **Ibidem**, f. 110.

loc „o producţie şcolară cuprinzând cântece, poezii, piesă de teatru. La această producţie au fost invitaţi şi părinţii elevelor”[25]. O atenţie deosebită s-a acordat festivităţilor din 24 Ianuarie 1909, când se împlinea o jumătate de secol de la constituirea statului naţional modern român, prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Această „ocaziune nu a fost lăsată să treacă fără ca tinerimea şcolară să fie deşteptată asupra însemnătăţii ei şi să fie făcută să înţeleagă rostul actual al lucrurilor, în care alegerea de la 24 Ianuarie 1859 a fost un moment hotărâtor. La serbările organizate au participat şi părinţii pentru ca să tragă foloase din ele. Vorbirile au fost substanţiale şi s-au întemeiat mult pe fapte; căci faptele petrecute în anii aceia şi oamenii ce au luat parte la ele constituie sigur obiectul uneia din cele mai înălţătoare lecţii ce se pot da, nu numai tinerimii, dar şi unui popor întreg”[26].

Sărbătorirea unor personalităţi constituia prilejul organizării unor mari serbări, aşa cum a fost în iulie 1904 când s-au împlinit 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare. Cu acest prilej la „Borzeşti, comuna Oneşti, acest judeţ, în ziua de 4 iulie a.c… toţi Institutorii, Institutoarele, Învăţătorii şi Învăţătoarele din judeţul Bacău… au fost prezenţi în acea zi, ora 8 dimineaţa la Borzeşti, îmbrăcaţi în costum naţional curat, care e cerut de rigoare. Domnii Diriginţi au fost însoţiţi de câte un absolvent a acelei şcoale îmbrăcat curat naţional şi cu pălărie de paie, cu panglică tricoloră naţională. La acea serbare a asistat şi Dl. Ministru al Instrucţiunei Spiru Haret”[27]. Cu acest prilej batalionul micilor dorobanţi, creat pentru prima oară în ţară, în anul 1903, la Şcoala de Băieţi Nr. 2 din Bacău, prin strădania directorului Sava Ariton, „a înlocuit armata – plecată în manevre – defilând în faţa ministrului Spiru Haret, în aplauzele miilor de oameni ce participau la acele serbări comemorative”[28].

Serbări se organizau şi pentru strângere de fonduri în vederea ajutorării copiilor săraci, activităţi care prin conţinutul şi finalitatea lor contribuiau la educarea civică, la dezvoltarea spiritului de solidaritate cu cei aflaţi în dificultate. La 16 decembrie 1899 directoarea Şcolii de Fete Nr. 1 anunţa Revizoratul Şcolar Bacău că „în înţelegere cu institutoarele acestei şcoli am organizat o serbare şcolară… cu scopul de a veni în ajutorul copilelor sărace şi a le îmbrăca”[29]. Acelaşi obiectiv l-a avut şi serbarea desfăşurată la Şcoala de Băieţi Nr. 2, în ziua de 14 martie 1904[30]. Cu sprijinul Revizoratului Şcolar şi al Primăriei Bacău, Şcoala Inferioară de Meserii a organizat o serbare similară pe data de 14 iunie 1914, în grădina publică… avându-se în vedere că o parte

[25] **Ibidem**, dosar 1/1905-1906, f. 105.
[26] **Ibidem,** dosar 1/1908-1909, f. 14.
[27] **Ibidem**, dosar 1/1903-1904, f. 22.
[28] Grigore Grigorovici, **Bacăul din trecut şi de azi**, Bacău, 1933, p. 61.
[29] DJAN Bacău, **fond Şcoala Generală Nr. 5,** dosar 2/1898-1899, f. 188.
[30] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 19**, dosar 3/1903-1904, f. 171.

din elevii acestei şcoale sunt cu desăvârşire lipsiţi de mijloace şi puşi în imposibilitatea de a frecventa cursurile goi şi desculţi, considerând că şcoala n-are drapel cu care să poata ieşi elevii la serbări naţionale şi cu ocazia altor evenimente la care trebuieşte a lua parte”[31].

Tot pentru sprijinirea elevilor lipsiţi de posibilităţi materiale, dar şi pentru educaţia moral-cetăţenească a elevilor, Revizoratul Şcolar Bacău, cu aprobarea ministerului, a acceptat „să se dea reprezentaţiuni teatrale cu subiecte instructive, morale şi patriotice în localurile şcoalelor primare, cu condiţia ca pregătirea reprezentaţiilor pieselor să nu împiedice ţinerea cursurilor. Din venitul net a fiecărei reprezentaţii… 10% va fi pentru fondul copiilor săraci, de la şcoalele unde se reprezintă piesa…”[32].

Un mijloc de stimulare la elevi a creativităţii şi a spiritului competiţional l-a constituit participarea la ***expoziţiile*** de la sfârşitul anului şcolar, organizate atât la nivel local cât şi la nivel naţional. Un exemplu edificator este expoziţia de la sfârşitul anului şcolar 1912-1913 organizată de Şcoala Profesională de Fete „Principesa Maria” cu sprijinul Revizoratului Şcolar şi al Primăriei Bacău şi care s-a bucurat de un real succes în oraş. Elevii Şcolii Inferioare de Meserii din Bacău s-au remarcat şi pe plan naţional, prin participarea la o serie de expoziţii, unde au obţinut medalii de aur şi argint pentru obiectele realizate, multe dintre ele făcute cu ocazia absolvirii şcolii. Astfel, „absolventul Eugen Comănescu au făcut pentru examen un cazan mic La Chupol, ce au fost dusu la expoziţia agrară Bucureşti şi obţinând medalia de aur în 1904”[33]. În acelaşi an, 1904, „cu lucru executat de seria acestor elevi în examene şi cu alte pregătite mai dinainte s-a expusu la expoziţia de ştiinţe obţinând medalia de argint ca expozanţi şi colaboratori”[34]. Alţi 6 elevi „au absolvit în anul 1906 cu bun succes… prin ajutorul acestor elevi s-a dat concurs la lucrările Expoziţiei Naţionale din 1906 şi care lucrări au obţinut medalia de aur şi plachete de colaboratori”[35].

4. Şcolile de adulţi:

Primele încercări de organizare a ***şcolilor de adulţi*** în ţara noastră apar în „Legea asupra învăţământului primar şi normal primar” din 1896 (P. Poni), conţinutul activităţii acestora reprezentându-l materiile cursului primar. În anul 1904, Spiru Haret a dat acestor instituţii o organizare unitară şi a statornicit, pentru prima oară, normele după care ele trebuiau să funcţioneze, acestea fiind incluse într-un document special numit „**Regulamentul pentru şcolile de**

[31] Idem, **fond Liceul Industrial de Băieţi**, dosar 6/1910-1936, f. 19-20.
[32] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 2**, dosar 2/1913-1914, f. 59.
[33] Idem, **fond Liceul Industrial de Băieţi,** dosar 1/1899-1912, Registrul matricol, f. 9.
[34] **Ibidem,** f. 5.
[35] **Ibidem**, f. 13.

adulți", stabilindu-se trei tipuri de asemenea şcoli[36]:

a) *Şcoli de adulți de curs primar* cu două secții: *secția analfabeților* în care se preda scris-cititul şi aritmetica şi *secția ştiutorilor de carte* în care se predau cele mai importante probleme din programa învățământului primar;

b) *Cursuri libere* destinate completării culturii generale ;

c) Şcoli de adulți destinate *completării instrucțiunii ucenicilor din fabrici, ateliere şi prăvălii* şi care urmau să funcționeze pe lângă şcolile de meserii şi comerciale urbane.

O preocupare a Revizoratului Şcolar şi a conducerii unităților de învățământ băcăuane a constituit-o organizarea şi coordonarea activității şcolilor de adulți ca o condiție pentru înlăturarea analfabetismului şi punerea în aplicare a principiului învățământului primar (părinții ştiutori de carte erau interesați ca şi copiii lor să învețe).

Cursurile de adulți au început să funcționeze, în mod organizat, atât la Şcoala de Băieți Nr. 1, cât şi la Şcoala de Băieți Nr. 2, în preajma anului 1900, când s-a înființat câte un centru de pregătire a tineretului, cu mai multe secții, în orele de după amiază. Astfel, în raportul trimis Ministerului Instrucțiunii Publice şi Cultelor, la 31 octombrie 1908, directorul Şcolii de Băieți Nr. 2, Sava Ariton, menționează că în cadrul acesteia se fac „cursuri de pregătire cu analfabeții, cursuri cu cei care nu au terminat şcoala primară şi cursuri profesionale-secția comercială". Documentul menționează şi numărul celor care frecventau aceste cursuri: 18 la cursul de analfabeți, 18 la cursul primar neterminat şi 33 la secția comercială"[37]. Director la toate secțiile, începând cu anul 1904, a fost profesorul de istorie D.D. Pătrăşcanu de la Liceul de Băieți „Principele Ferdinand". Existența „şcolii de adulți" este menționată şi la Şcoala de Băieți Nr. 1, deşi documentele păstrate sunt foarte puține. Într-un proces-verbal din 14 aprilie1915, revizorul şcolar P. Volănescu-Buzău menționează: „D-l N. Bibiri este institutor la Şcoala de Adulți şi depune mult zel pentru succesul ei. Asemeni şi ceilalți institutori, cărora le aduc la toți cele mai călduroase mulțumiri şi distinse laude. La această şcoală am găsit pe D-nii D. Gheorghiu, Cârjă şi Scutărescu, care au profesat şi în învățământul rural, şi cari au lăsat dungi de strălucitoare lumină în pătura țărănească. Dânşii au la activul d-lor fapte de înalt preț, cari nu vor peri şi cari le dă dreptul la o eternă recunoştință din partea țăranilor căzuți în mâini de apostoli, ca acestor învățători. Îi rog să facă să înflorească de fericire şi orăşenii băcăoani după cum au înflorit şi trăiesc în fericire țăranii de la Ogrăzi, Pufeşti, Buhuşi, Bereşti"[38]. Şi în alte documente găsim aprecieri similare care atestă participarea cadrelor didactice de la Şcoala de Băieți Nr. 1 la activitatea Şcolii de Adulți. Cea mai înaltă apreciere vine din partea Ministerului Instrucțiunii Publice, aşa cum rezultă din procesul-verbal încheiat cu ocazia inspecției efectuate la această şcoală în ziua de 14

[36] DJAN Bacău, **fond Primăria Bacău**, dosar 51/1860, f. 79.
[37] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 19,** dosar 1/1900-1901, f. 38; dosar 4/1908-1909, f. 112.
[38] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 1**, dosar Procese-verbale de inspecție 1894-1938, f. 60.

iunie 1916: „Se aduce mulțumire din partea Onor Minister D-lor N. Bibiri, D. Gheorghiu si N. Constantin, institutori la această şcoală pentru că au predat cursuri la şcoala din localitate în cadrul şcolii de adulți şi numai datorită dragostei ce poartă educațiunei poporului au făcut acest plus de muncă”[39].

Din necesitatea obiectivă de a răspândi ştiința de carte în rândul populației de sex feminin, care înregistra un procent mai ridicat de neştiutori de carte, comparativ cu numărul bărbaților analfabeți, au apărut „şcolile de adulte”, care au funcționat după modelul „şcolilor de adulți”, pe lângă cele două şcoli primare de fete existente la Bacău: Şcoala de Fete nr. 1 şi Şcoala de Fete Nr. 2. Revizorul şcolar P. Eugen Stoica, cu ocazia inspecției din 18 noiembrie 1902, efectuată la Şcoala de Fete Nr. 1, menționează că „întregul corp didactic lucrează cu tragere de inimă pentru progresul şcoalei. Doamnele institutoare de la această şcoală, iau o parte însemnată în predarea cursurilor la şcoala de adulte, secția complementară, pentru care le aduc mulțumiri şi laudă”[40]. La Şcoala de Fete Nr. 2, „şcoala de adulte” a funcționat în anul şcolar 1902-1903 cu „secția analfabetelor cărora li s-au predat cunoştințe elementare de scris-citit, aritmetică, religie şi lucru de mână”[41].

O confirmare a implicării Revizoratului Şcolar în organizarea şi coordonarea şcolilor de adulți din Bacău o constituie următorul document din 23 octombrie 1912 semnat de Alexandru Turculeț şi adresat Revizoratului Şcolar: „Subsemnatul Turculeț Alexandru, domiciliat în Urba Bacău, cu profund respect vă rog să bine voiți a-mi iscăli Dumneavoastră un Certificat de absolvire cu Nr. 72, al Comisiunei examinatoare al Şcoalei de Adulți, făcându-mi necesitate spre a-l înainta la Direcția Căilor Ferate Române, şi care nu e valabil fără semnarea D-voastră”[42].

5. Societăți culturale, presă:

Bacăul de odinioară rămâne în amintirea noastră doar ca un oraş monoton, cu ploi şi deziluzii apocaliptice, cu un „splendid” bulevard al gării, inundat de praf şi de noroi toamna şi primăvara, cu straniul cântec al fanfarei din grădina publică şi catedrala cenuşie, căzută în paragina uitării.

Dincolo de imensa tristețe bacoviană, a pulsat însă, în oraş, o viață spirituală intensă şi agitată, cu alese înfăptuiri şi gânduri frumoase.

Trebuie subliniat faptul că în perioada analizată, şcolile băcăuane, şi în special Liceul „Principele Ferdinand”, au avut ca profesori pe câțiva oameni de cultură de mare prestigiu național: Garabet Ibrăileanu, Grigore Haralambie Grandea, Mihai Carp, Gheorghe Dima, D.D. Pătrăşcanu. Marele istoric Vasile Pârvan a fost numit, în 1905, profesor de limba latină la această şcoală, dar nu a funcționat întrucât i s-a acordat un concediu de 2 ani pentru perfecționarea

[39] **Ibidem**, f.63
[40] Idem, **fond Şcoala „Alexandru cel Bun”,** dosar 2/1902-1903, f. 15.
[41] Idem, **fond Şcoala Generală Nr. 2,** dosar 1/1902-1903, Corespondență, f. 202.
[42] Idem, **fond Inspectoratul Şcolar Bacău**, dosar 1/1911-1912, f. 320.

studiilor în străinătate[43]. Merită să fie amintit şi profesorul de ştiintele naturii Lascăr Veniamin, fost elev al lui Grigore Cobălcescu.

Posedând o cultură vastă şi având vederi largi asupra timpului în care trăiau, aceste cadre didactice, la care se adaugă şi altele, au desfăşurat o intensă activitate culturală în oraşul Bacău, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a secolul al XX-lea.

Prima societate culturală s-a înfiinţat în anul 1867 cu denumirea ***Societatea pentru învăţarea poporului român***, societate la a cărei activitate şi-au adus contribuţia Gh. Movileanu, C. Platon, Şt. Constandache etc.[44].

În anul 1884 s-a înfiinţat ***Societatea oamenilor care ştiu a ceti***, care scotea şi o revistă intitulată *Mica revistă* (1886), şi din care au apărut numai două numere. În statut se precizau următoarele obiective:

„A stărui pentru ca poporul român să înveţe carte…

A încuraja cu ajutoriu pe copiii ce se disting în şcoli…

A ţine cursuri pentru instruirea adulţilor…

A organiza conferinţe…

A înfiinţa o bibliotecă pentru uzul general al publicului…”[45].

Cu această publicaţie se poate vorbi de începutul revistelor şi ziarelor cu preocupări culturale la Bacău. Printre membrii fondatori se număra şi profesorul Ioan Chiru. *Mica revistă* rezuma în primul număr conferinţele publice gratuite:

- Ioan Chiru, profesor de gimnaziu, despre „*familie şi contabilitate*”;
- Constantin Platon, profesor, despre „*binefacerile culturii*”;
- Ştefan Constandache, profesor de gimnaziu, despre „*instrucţiune şi educaţie*”;
- Panait Topliceanu, profesor de gimnaziu, despre „*exploraţiuni şi fenomene polare*”;
- Emil Manoliu, institutor, despre „*limbă în genere*”[46].

Din iniţiativa profesorilor de limba română s-a organizat, în 1901, ***Societatea de lectură*** cu scopul de a dezvolta la elevi pasiunea pentru munca intelectuală şi a-i convinge să-şi dăruiască întreaga putere de muncă şi toate cunoştinţele dobândite luminării poporului[47].

O influenţă deosebită a exercitat-o şi societatea ***Ateneul*** care îşi propunea să ridice nivelul cultural al băcăuanilor. Ea avea ca preşedinte pe Nicolae Corivan, fost director al gimnaziului mai bine de 27 de ani [48].

---

[43] Idem, **fond Liceul „George Bacovia”,** dosar Corespondenţă, 1905-1906, f. 2.
[44] Grigore Grigorovici, **op.cit**., p. 87.
[45] Marin Cosmescu**, Preocuparea pentru înfiinţarea unor biblioteci publice în Bacău**, în *Almanahul „Veteranul de Război”- Bacău 590*.
[46] Gheorghe Pătrar, **Publicaţiile periodice băcăuane 1867-1967. Bibliografie monografică**, Biblioteca Municipală Bacău, 1969, p. 208-209.
[47] DJAN Bacău, **fond Liceul „George Bacovia”,** dosar Corespondenţă 1906-1907, f. 57.
[48] Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p. 87.

În anul 1909 s-a înființat ***Societatea pentru studiul pedagogic şi psihologic al copiilor***, care a scos mai mulți ani *Buletinul pedagogic*. Activitatea acestei societăți era coordonată de Grigore Tăbăcaru. Mai târziu societatea a funcționat sub numele de ***Societatea pentru studiul şi protecția copiilor.*** Ținea conferințe şi publica revista *Pedagogia experimentală* [49].

În anul 1912, profesorul Eugen Revent de la Liceul „Principele Ferdindand" a înființat ***Casa de sfat şi cetire „Costache Negri"***, care dispunea şi de o bibliotecă, editând şi revista *Chemarea*[50].

Ca urmare a înființării în 1891 a societății ***Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor***, cu sediul la Bucureşti, un număr mare de fruntaşi ai vieții publice din Bacău s-au întrunit pe data de 21 iunie 1891, în localul gimnaziului local, punând bazele ***Secțiunii Ligii Culturale în oraşul Bacău.*** Primul comitet al secției era format din D. Rosetti-Tescanu, ca preşedinte, iar ca membri Ioan Chiru, N. Corivan, D. Scurei, C. Platon, I. Broşteanu, Toma Tăbus, N. Bibire, Gh. Jovianu, profesori şi institutori la şcolile din Bacău. Scopul societății era de a întreține relații culturale cu românii din teritoriile româneşti aflate sub dominație străină[51]. Secția Bacău a ***Ligii Culturale*** este una dintre primele secții ale Ligii înființate în 1891, când s-a constituit şi secțiunea centrală din Bucureşti, fiind recunoscută „persoană morală" prin legea publicată în *Monitorul Oficial* din 1907. Secția locală a Ligii Culturale a scos în anul 1910 revista intitulată *Liga Culturală*, condusă de membrii comitetului secției, revistă la care au activat numeroşi profesori şi institutori, fruntaşi ai vieții publice din Bacău[52].

În afară de activitatea publicistică depusă în ziarele şi revistele societăților menționate, cadrele didactice băcăuane din acestă perioadă sunt prezente şi în alte publicații. Astfel, îl întâlnim pe institutorul Gheorghe Movileanu ca „*garant răspunzător*" la ziarul *Zorile* (1867-1868) iar pe profesorul Ştefan Constandache în comitetul de redacție al acestui ziar, „ziar nou, cu idei şi dorințe noi, şi care milita pentru libertatea presei, împotriva tendințelor retrograde şi afirmarea ideilor noi democratice"[53].

În perioada 1870-1880 apare, la Bacău, *Gazetta de Bacău*, a cărui prim director a fost profesorul Constantin Platon, ziar la care colaborau şi alte cadre didactice, precum Gheorghe Movileanu, D. Andreescu etc.[54]. În anul 1876, un grup de intelectuali băcăuani, printre care şi profesorii Constantin Platon, Ştefan Constandache, institutorii G. Dumbravă, D. Andreescu, au pus bazele unui ziar

[49] **Ibidem**.
[50] Gheorghe Pătrar**, op.cit.**, p. 127.
[51] Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p.91-92.
[52] Gheorghe Pătrar, **op.cit.**, p. 118.
[53] **Ibidem**, p. 12.
[54] **Ibidem,** p. 16.

intitulat *Bacăul*, care „avea în program principiul că numai suveranitatea poporului liber şi sincer consultat, să dirijeze toate afacerile statului”[55]. Între anii 1883-1884, este editată gazeta *Vocea democratică*, director fiind Constantin Platon, publicaţie ce îşi propunea propagarea ideilor democratice[56]. În perioada 1884-1886, apare ziarul *Ecoul Bacăului*, director fiind C.V. Ficşinescu, institutor şi revizor şcolar. Se ocupa de probleme economice şi şcolare[57]. Între anii 1887-1888, Bacăul beneficiază de *Renaşcerea Bacăului*, din al cărui comitet făcea parte şi profesorul Constantin Platon şi care, în primul număr, proclama „suveranitatea naţiunii în conducerea statului”[58]. În paginile acestor publicaţii se remarcă activitatea profesorului Constantin Platon, „ctitorul învăţământului băcăuan”, care este prezent cu articole de atitudine faţă de cei care nesocoteau pregătirea şcolară sau pentru viaţă, încurajând orice initiativă menită să apere dreptul la educaţie.

În anul 1903, Emil Rey editează publicaţia *Crainicul*, în care a debutat ca scriitor profesorul de istorie de la Liceul de Băieţi „Principele Ferdinand”, D.D. Pătrăşcanu, după cum menţionează M. Sevestos într-un articol publicat în *Ateneul cultural*, nr. 13 din 1926[59]. Între anii 1913 şi 1914, apare ziarul *Vestea* la care colaborau numeroase cadre didactice şi care, în afară de problemele sociale, politice, administrative, acorda un spaţiu larg şi lucrărilor beletristice, precum şi problemelor şcolare[60]. Numeroase cadre didactice au colaborat şi la ziarul *Curierul Bacăului*, apărut în timpul Războiului Reîntregirii Neamului (1914-1918), care în primul număr chema băcăuanii să fie pregătiţi să-şi facă datoria faţă de ţară[61].

În afară de colaborarea la revistele societăţilor culturale, cadrele didactice băcăuane au colaborat şi la alte reviste, cum ar fi revista *Femeia* (1868-1873), care a avut un larg ecou în rândul cititoarelor din Bacău: „multe femei au învăţat abecedarul din această revistă, unde se puteau găsi sfaturi practice de comportare în societate, informaţii culturale”[62].

O revistă cu un larg ecou în rândul cadrelor didactice din Bacău a fost *Revista economică şi culturală* (1909-1910), al cărei director a fost institutorul C. Nădejde. Revista se ocupa de probleme pedagogice, istorice, culturale, economice[63].

În perioada studiată, cadrele didactice din Bacău au scos o serie de ***anuare***, prin care căutau să facă cunoscută, să popularizeze activitatea şcolii respective. Merită menţionate *Anuarul Gymnasiului din Bacău* (1867-1868) şi *Anuarul Liceului „Principele Ferdinand”* din 1902-1903, 1908-1909, 1910-

[55] **Ibidem,** p. 26.
[56] **Ibidem**.
[57] **Ibidem**, p. 27.
[58] **Ibidem**, p. 30.
[59] **Ibidem,** p. 40.
[60] **Ibidem**, p. 50.
[61] **Ibidem**, p. 51.
[62] **Ibidem**, p. 110.
[63] **Ibidem**, p. 124-126.

1911, 1911-1912, 1913-1914[64].

Pe lângă preocuparea de a trezi la elevi dorinţa şi pasiunea de muncă intelectuală, unele cadre didactice au căutat să stimuleze interesul elevilor pentru practicarea sportului. Profesorii Liceului de Băieţi „Principele Ferdinand” au iniţiat şi susţinut începând cu anul 1904, ***Societatea de gimnastică***. Deşi funcţiona pe lângă şcoală, în rândurile ei activau, alături de elevi şi profesori, ofiţeri sau alte categorii de locuitori ai Bacăului[65]. Elevii liceului, membri ai acestei societăţi, care au făcut parte din echipa de oină, au câştigat în 1908, locul I la concursul organizat pe ţară[66].

Provincia, deci „ţara”, ne apare ca o carte deschisă pentru cunoaşterea şi înţelegerea în profunzime a actului cultural tradiţional. Funcţia de absorbţie a valorilor băcăuane s-a datorat, în primul rând, apariţiei (uneori efemere) de reviste, ziare, societăţi culturale în jurul cărora s-a format un climat care a întreţinut o anumită efervescenţă spirituală şi la care cadrele didactice ale vremii şi-au adus o contribuţie semnificativă.

Studiul prezentat reflectă o activitate umană deosebit de importantă desfăşurată la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. El reliefează activitatea cadrului didactic îndrăgostit de meseria lui – învăţător, institutor, profesor, director, revizor şcolar – şi care nu s-a limitat numai la munca desfăşurată în interiorul clasei, cu elevii lui, ci a simţit nevoia să se implice şi în activitatea extraşcolară, în viaţa socială, convins fiind că şcoala reprezintă principalul factor de propăşire a neamului românesc.

L’activité extrascolaire déroulée par les cadres didactiques de Bacău à la fin du XIX-ème siècle et au début du XX-ème siècle

Résumé

Dans cet article, l’auteur présente certaines aspects de l’activité extrascolaires déroulée par les cadres didactiques de Bacau, à la fin du XIX-ème siecle et au début du XX-ème siècle.

L’étude présente l’activité du cadre didactique épris par son métier – instituteur, professeur, directeur, réviseur scolaire – qui ne s’est pas limité seulement au travail déroulée en classe avec ses élèves, mais il s’est impliqué aussi dans l’activité extrascolaire, dans la vie sociale, étant convaincu que l’école représente le principal élément de progrès du people roumain.

Voici les principales modalités par lesquelles les écoles primaires, le gymnase et le lycée de la ville de Bacau out essayées de mettre en application le système extrascolaire préconisé par Spiru Haret: les bibliothèques scolaires, les maisons d’économie scolaire, les excursions, les concours, les fêtes, les expositions, les écoles pour les adults , les sociétés culturelles, la presse.

---

64 **Ibidem,** p. 199-200.

65 DJAN Bacău, **fond Liceul „George Bacovia”,** dosar Corespondenţă pe 1906-1907, f. 85.

66 Petre Popescu, Ion Grigoriu, Dumitru Zaharia, **Monografia Liceului „George Bacovia”**, Bacau, 1967, p. 37.

IN MEMORIAM. EROI CATOLICI DIN JUDEȚUL BACĂU

Anton Coşa

În amintirea străbunicului meu, Coşa Antal, unul dintre eroii Primului Război Mondial, căzut pe 26 septembrie 1916 în Campania din Transilvania

Acest articol îşi are începuturile în descoperirea în bisericuța de lemn din cimitirul Buchila din satul Valea Seacă (actuala comună Nicolae Bălcescu) a două table comemorative cu eroii căzuți în Primul Război Mondial.

Surprinzătoare pentru noi a fost de la bun început constatarea că numele celor notați pe aceste două table comemorative (intitulate „*Morții pentru Patrie 1916-1918 din Parohia Catolică Valea Seacă*”) nu se regăseau pe nici un alt monument de for public din sat ori din comună, deşi ar fi fost normal să fie aşa.

Am încercat, evident, să găsim măcar o explicație a unei asemenea stări de fapt cât se poate de nefireşti. Rezultatul demersului nostru a dus invariabil la constatarea că, în timp, din motive destul de neclare încă, dar pe care le putem intui cu suficientă convingere (având în vedere contextul istoric, ulterior anului 1948), asupra memoriei celor 140 de eroi a fost aşternut un nemeritat „văl al uitării”. Mai mult, între aceşti eroi şi cei care, în mod firesc, ar fi fost obligați să le perpetueze amintirea şi să le onoreze jertfa s-au ridicat, de către autoritățile comuniste grele obstacole.

Cu toate aceste nedreptăți, numele acestor eroi vor dăinui până astăzi, într-un spațiu eclesiastic binecuvântat, deşi izolat (dar poate tocmai de aceea salvator) într-un cimitir catolic, memoria lor continuând a fi cinstită cum se cuvine de către cei pe care jertfa lor i-a lăsat urmaşi (copii, soții, nepoți, strănepoți etc.) pe pământul de unde plecaseră odinioară să îşi apere Țara.

Din fericire, un număr de 16 dintre cei 140 de eroi din Primul Război Mondial (originari din Galbeni) se găsesc pe un alt monument ridicat în anul 1921 în memoria lor în curtea Bisericii catolice din satul Galbeni (aflat astăzi în componența comunei Nicolae Bălcescu).

Dar şi destinul acestui monument a fost unul cel puțin ciudat, fiind mutat în cursul anului 1984, din motive ținând de autoritățile comuniste de atunci, în cimitirul satului. Numele încrustate pe monument sunt: Panțiru Ioji, Ghiurca Giurgi, Dogaru Petre, Sărățanu Ianoş, Dogaru Antal, Biur Andraş, Dogaru Andraş, Vacaru Ştefan, Budău Giurgi, Pişta Ioji, Duma Martin, Coşa Antal, Sabău Ioji, Dogaru Ianoş, Dogaru Mihai şi Işvanca Ianoş.

Fiecare monument dedicat eroilor are menirea de a aminti urmaşilor jetfa celor care, în vremuri de restrişte, şi-au sacrificat viața pentru apărarea Țării, în

speranţa unui viitor liniştit pentru copii, nepoţi şi strănepoţi. În timpul Primului Război Mondial, catolicii din judeţul Bacău au dat dovada dragostei faţă de pământul pe care trăiau, jertfindu-se pentru apărarea acestuia, cu speranţa ca urmaşii lor să aibă o viaţă mai bună.

Urmaşii eroilor la care facem referire în rândurile de faţă au fost la rându-le conştienţi de semnificaţia gestului lor, de a le dedica aceste două table şi de a le păstra astfel vie memoria. Ei au fost sprijiniţi îndeaproape de parohul de atunci, pr. Petru Neumann, cel care păstorea satele din Parohia romano-catolică Valea Seacă şi care a înţeles că misiunea de preot implică, alături de slujirea creştină, şi păstrarea memoriei eroilor localnici.

Din păcate, în anii puterii totalitare comuniste, numele acestor eroi vor rămâne în continuare încrustate doar pe cele două table, într-o veche bisericuţă de lemn unde, din când în când, urmaşii lor vor veni să-i pomenească, deşi normal ar fi fost ca numele şi memoria lor să fie cinstite şi pe un alt monument de for public.

Prin intermediul rândurilor de faţă ne manifestăm speranţa că, într-un timp relativ scurt, numele acestor 140 de **Eroi** să se regăsească pe un monument de for public dedicat eroilor din satele componente ale comunei Nicolae Bălcescu, judeţul Bacău.

Summary

This article was written in memory of the Heroes of villages Galbeni and Valea Seacă, who sacrificed in the 1st World War.

EROII DIN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
(„Morții pentru Patrie 1916-1918 din Parohia Catolică Valea Seacă”)

Giurgi Dogar Petre
Gherg. Salahor Petre
Ianoş Kalapacs Ian.
Mart. Salahor Ant.
Petre Benedek Mart.
Mart. Petre Ianoş
Ioje Bara Petre
Iacob Crăciunu
Giurgi Crăciunu
Giurgi Antal Petre
Giurgi Kicsi Țiganaş
Mihai Antal Ianoş
Ianoş Tulbur Petre
Ianoş Crăciunu Imre
Ianoş Petre Petre
Gherg. Petraş Lung.
Petre Duma
Gherg. Petre Iacob
Petre Petre Gros
Petre Antal Ianoş
Mihai Arva Mart.
Ianoş Tarkas Giurgi
Ianoş Petre Berjontan
Mihai Petraş Ianoş
Ioje Petraş. Lung.
Petre Petraş Lung.
Mihai Petraş Balan
Ştefan Petraş Ianoş
Mihai Duma Ant.
Mihai Petraş Lung.
Andrieş Petraş Mih.
Miklos Petraş Mih.
Petre Dogar Petre
Petre Laszlo Andr.
Mihai Gyur
Petre Morar Mart.
Ianoş Crăciunu
Ferencz Miclos
Mih. Salahor Ian.
Petre Petraş Mih. Lung.
Mih. Petre Mih.Gros.
Giurgi Tulbur Dombi
Mihai Petre Giurgi
Ianoş Bara Petre
Ioje Salahor Ant.
Gherg. Petraş Mihai
Ianoş Gyur Ant.
Antal Petraş Lung.
Ianoş Andor Gherg.
Ştefan Mate Petr.
Giurgi Bodo Fer.
Ianoş Timar Mart.
Ianoş Morar Ianoş
Antal Iacob Ian.
Ianoş Dogar Antal
Ianoş Salahor Mart.
Antal Jitar Giurgi
Mihai Petraş Ioje
Ianoş Bodo Mart.
Giurgi Bodo Mart. Ros.
Ianoş Bodo Ioje
Martin Bodo Ant.
Mihai Bodo Martin
Ianoş Erdei Antal
Iacob Bodo Petre
Ianoş Gabor Mih.
Ianoş Fekete Giurgi
Antal Erdei Petre
Andrieş Erdei Antal
Petre Cojan Petre nepot

Ianoş Petre Padurar
Ianoş Bodo Mih. Iacob
Antal Dogar Giurgi
Ianoş David Mart.
Giurgi Bodo Antal
Ianoş Bodo Mihai
Martin Petraş Ioje
Giurgi Petraş Ioje
Fer. Ciobotar Mih.
Mart. Bodo Ianoş
Fer. Cojan Giurgi
Giurgi Zod Martin
Giurgi Ghiur Fer.
Ştefan Bodo Mih.
Andrieş Doboş Antal
Mihai Deak Ianoş
Giurgi Bodo Mihai
Antal Bodo Mihai
Mihai Bodo Ştefan
Ferenţi Bulai Giurgi
Giurgi Bulai Mihai
Antal Tanko Peter
Ianoş Marian Antal
Martin Deak Giurgi
Mihai Bodo Martin
Giurgi Marti Ştef.
Ianoş Bodo Antal
Giurgi Petre Ianoş
Ştefan Benedek Giurgi
Ioje Panţir Ianoş
Giurgi Gyurca
Petre Dogar
Ianoş Kosa Sereţan
Antal Dogar
Andrieş Bur Andr.
Ianoş Bulai Andr.
Ianoş Dogar Antal
Antal Dogar Antal
Antal Timar Mih.
Antal Tanko Mih.
Petre Cojan Petre
Ianoş Cojan Antal
Ianoş Cojan Ianoş
Gherg. Ciurar Mihai
Petre Cojan Giurgi
Antal Neacşul
Ianoş Tancau Mihai
Martin Katrin
Martin Cojan Mih.
Antal Bur Gherg.
Ianoş Ciurar Antal
Martin Bejan Ianoş
Andrieş Dogar Ianoş
Mihai Dogar Petre
Martin Dogar Bradu
Mihai Petraş Mart.
Antal Tanko Mart.
Ştefan Bodo Mihai
Mihai Benedek Andr.
Antal Bodo Antal
Andrieş Dogar
Ştefan Vakar
Giurgi Bodo
Ioje Pista
Martin Deak
Antal Kosa
Ioje Szabo Ştef.
Ianoş Dogar
Mihai Dogar
Ianoş Iştvanka

Tabla cu Eroii

Tabla cu Eroii

Bisericuța de lemn din cimitirul Buchila

Interior Bisericuța de lemn din cimitirul Buchila

Soldați români din Primul Război Mondial, Campania din Transilvania (august-septembrie 1916). Rândul întâi, primul din stânga: Coşa Antal

Monumentul Eroilor din Primul Război Mondial, originari din satul Galbeni

ÎNVĂŢĂMÂNTUL BĂCĂUAN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Remus Silviu Istrate

După încheierea primului război mondial (1918), au loc transformări importante în ceea ce priveşte învăţământul românesc. În cadrul învăţământului băcăuan, remarcăm, în această perioadă, Liceul de băieţi „Ferdinand I”. Acesta, în 1925, primeşte de la Ministerul Instrucţiunii Publice suma de 2.000.000 lei, cu care s-a construit un etaj pe ambele aripi ale clădirii, mărindu-se localul cu încă 8 săli de clasă. Liceul are şi internat, înfiinţat în 1920, instalat în local propriu din str Cuza Vodă. Efectivul elevilor liceului era în anii ’20 de 550 elevi. Liceul are o admirabilă fanfară formată din elevi, înfiinţată în anul 1931, prin stăruinţa profesorului Gh Botezatu, fost director al liceului, care este condusă de locotenentul V. Ţurcanu, şeful muzicii Regimentului 27 dorobanţi.

Directorii liceului, între 1919-1933 au fost: Al. Densuşeanu (1.09.1919-1.11.1920), I. Monaru (1.11.1920-10.03.1922), C.S. Codreanu (10.03.1922-15.03.1925), Gh. Gavrilescu (15.03.1925-1.08.1927), Haralambie Ionescu (1.08.1927-31.12 1929), Nicolae Muscă (1.01 1930-15.09.1930), Gh. Botezatu (15.09.1930-decembrie 1931).

Directorul liceului în 1933 era prof. Gh. Gavrilescu, fost inspector şcolar al regiunii a XV-a Bacău. Funcţionează pentru a patra oară ca director al acestui liceu. În decembrie 1931, a fost reales în această calitate[1].

Liceul, în 1938, avea 11 clase cu 503 elevi şi 22 cadre didactice. Avea 12 săli de clasă, un laborator general (chimie, fizică, ştiinţe naturale), bibliotecă, sală de gimnastică şi atelier de legătorie, cămin pentru 60-70 de elevi, şi cantină. Liceul trecea, pe atunci, drept cea mai bine dotată unitate şcolară din oraş[2].

La Şcoala Profesională de fete „Principesa Maria”, în februarie 1926 s-a înfiinţat internatul şcolii, care adăposteşte eleve din judeţul Bacău şi alte localităţi, în str. General Averescu, unde se află şi un atelier practic de croitorie înfiinţat în 1931, şi unde absolventele gradului I şi II fac practică. Şcoala avea şi o cantină pentru eleve.

Pe lângă subvenţia Ministerului Instrucţiunii Publice, pentru plata chiriei şi a personalului, şcoala este întreţinută şi de Comitetul Şcolar. Efectivul era de 230 de eleve. În afara primei directoare a şcolii, doamna Ortensia Morţun, sunt de amintit doamnele profesoare Caliopia Ivaşcu, fostă directoare, Natalia

---

[1] DJAN Bacău, **Fond II/2594**, Ioan Ichim (coordonator), **Municipiul Bacău, schiţă monografică**, Întreprinderea poligrafică Bacău, 1971, p. 192.

[2] DJAN Bacău, **Fond II/907**, Grigore Grigorovici, **Bacăul din trecut şi de azi**, 1933, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, p. 72.

Pavelescu, Maria Climescu[3].

Dezvoltarea economică în continuă creştere a judeţului şi municipiului Bacău a făcut să se simtă din ce în ce mai mare nevoia unui învăţământ comercial, pentru pregătirea tineretului în această direcţie.

După războiul din 1916-1918, Camera de Comerţ şi Industrie, condusă de Gh. Florescu, a înfiinţat Şcoala Comercială Elementară la 1 septembrie 1921 susţinută din fondurile Camerei de Comerţ. La început, şcoala a funcţionat într-un local particular sub conducerea prof. Leonida Dumitrescu, local compus dintr-o cameră, absolut neîncăpătoare, de aceea în al doilea an şcoala a funcţionat în localul Liceului „Ferdinand I” până la 1 septembrie 1924 când se mută în sediu nou construit de către Camera de Comerţ, special pentru şcolile comerciale[4].

La 1 septembrie 1925, şcoala trece în bugetul Ministerului de Instrucţie, dar numai în ce priveşte plata corpului didactic, rămânând ca toate celelalte cheltuieli necesare să se facă din fondurile comitetului şcolar şi din subvenţiile acordate de Camera de Comerţ şi de Primărie. Tot în 1925, Camera de Comerţ, condusă, în calitate de preşedinte, de Criste Cristoveanu, vicepreşedinte fiind Marin Malhosovici, înfiinţează Şcoala Superioară de Comerţ, de care se simţea nevoia, pentru a desăvârşi cultura, cât şi pentru a da posibilitatea unei părţi dintre absolvenţii gimnaziului să se îndrepte spre activităţile comerciale. Prima serie de absolvenţi a fost dată în iunie 1929. Ei au pătruns în comerţ, unii s-au înscris la Academia de Înalte Studii Comerciale, alţii au îmbrăţişat cariera militară (administraţie sau guarzi de geniu), alţii au concurat să ocupe posturi în finanţe[5].

Efectivul şcolii comerciale elementare în anii ’20 era de 140-160 elevi, iar a celei superioare de 130-150 elevi. În 1933, directorul şcolii comerciale era profesorul Gh.C. Manolescu, iar directorul Şcolii Superioare de Comerţ era profesorul Toma Mihăilescu. Preşedinte al Comitetului Şcolar era profesorul Leonida Dumitrescu[6].

În 1936 devine liceu comercial, care în 1938 funcţiona cu 9 clase, 287 de elevi, 8 cadre didactice în 5 săli de clasă[7].

Liceul de Fete a fost înfiinţat în 1921 pe baza legii comitetelor şcolare, cu 4 clase extrabugetare. A început cu un număr de 253 de eleve. În anul 1922 se adaugă şi cursul superior. În 1921-1922 s-au înfiinţat clasele I şi a II-a paralele, iar în anul 1922-1923 clasele a III-a şi a IV-a paralele. În luna aprilie 1923, cursul inferior a trecut la stat. În cursul anului 1922-1923, liceul a avut un

[3] Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p. 73.
[4] **Ibidem**, p. 74.
[5] **Ibidem**, p. 75.
[6] Ioan Ichim, **op.cit.**, p. 192.
[7] DJAN Bacău, **Fond II/907**, Grigore, Grigorovici, **op.cit.**, p. 76.

efectiv de 328 de eleve. Cea dintâi directoare a liceului a fost doamna profesoară Maria Fulgeanu, urmată de doamnele profesoare Luca, Panaitescu şi Cristian.

În primul an al înființării liceului, 1921-1922, au absolvit clasa a IV-a 50 de eleve. În cursul anului şcolar 1922-1923, au fost absolvente a 4 clase extrabugetare şi 4 clase cu examen, date la liceul de băieți, în total 8 clase, şi în anul 1923-1924 a fost prima serie de eleve cu 8 clase. Liceul, până la data de 15 iulie 1932, a funcționat într-un pavilion al Regimentului 67 Infanterie din strada Buna Vestire, iar după aceea în strada Sf. Nicolae, proprietatea Primăriei Bacău[8].

Liceul are local propriu din anul 1935, iar în anul 1938 învățau aici 434 de eleve, grupate în 14 clase, sub conducerea a 14 cadre didactice[9].

Şcoala Normală de Învățătoare „Domnița Ileana” a fost înființată în 1919 şi instalată în fostul local al Batalionului III din Regimentul 27 Infanterie Bacău.

Munca neobosită, zelul, moralitatea ce domnesc în această şcoală, a făcut-o să se impună şi să atragă toată solicitudinea, astfel că prezența ei în capitala județului Bacău, i-a consolidat tot mai mult utilitatea. Elevele sunt pregătite serios şi în atelierele de țesătorie, cu aplicațiuni în toate ramurile unei gospodării model[10].

Şcoala Normală de Învățători „Ştefan cel Mare” şi-a deschis cursurile la 22 noiembrie 1919, clasele funcționând după amiaza, în patru săli de clasă de la Liceul de Băieți. Tot în acest an, domnul profesor Haralambie Ionescu a fost numit director al acestei şcoli.

Şcoala a avut de luptat cu mari greutăți din cauza insuficienței localului, lipsa de personal pregătit şi mai ales neîncrederea tuturor într-o şcoală nou înființată.

În al doilea an de funcționare 1920-1921, condițiile şcolii au fost aceleaşi. În anul 1922-1923, înființându-se clasa a VI-a şi şcoala de aplicație, acestea s-au instalat în sălile de clasă de la Şcoala primară de fete Nr. 1, iar câteva pavilioane ale Regimentului 67 Infanterie, din strada Buna Vestire, au fost transformate în dormitoare pentru elevi[11].

În anul 1923, Al. Constantinescu, fost ministru de domenii, a dat în țarina oraşului, din dosul spitalului comunal, un teren de câteva hectare, directorul şcolii a adunat un fond de 3.000.000 lei şi a făcut 2.000.000 de cărămizi, iar Ministerul Instrucțiunii Publice, a dat suma de 9.000.000 lei cu care s-a plătit mâna de lucru.

În ziua de 8 noiembrie 1923, s-a pus piatra fundamentală şi în 1930 s-a

[8] DJAN Bacău, **Fond II/2594**, Ioan Ichim, **op.cit.**, p. 189.
[9] DJAN Bacău, **Fond II/907**, Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p. 77.
[10] Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p. 79.
[11] **Ibidem**, p. 80.

terminat localul şcolii. Între anii 1932-1933, şcoala a avut 7 clase, funcţionând şi o şcoală de aplicaţie. Efectivul şcolii era de 109 elevi[12].

În 1938, ambele şcoli normale aveau împreună 16 săli de clasă, internat, cantină, 2 laboratoare, sală pentru lucrul manual, bibliotecă, terenuri agricole experimentale. Aici învăţau aproximativ 600 de elevi, cu 21 cadre didactice[13].

În 1938, Şcoala de Arte şi Meserii, înfiinţată în 1899, devine liceu industrial[14].

În anul 1926, pe lângă Orfelinatul „Clotilda Mareşal Averescu”, situat în localul din strada Pavel şi Ana Cristea, donat de Primăria Municipiului Bacău Societăţii „Tinerelor Fete” din Bucureşti, pentru orfelinat şi şcoală de menaj, Ministerul Instrucţiunii Publice a înfiinţat o şcoală elementară de menaj şi intendente, care a fost organizată de doamna profesoară Maria Cârlănescu, prima directoare. Şcoala a fost completată, treptat, cu ateliere de bucătărie, spălat-călcat, ţesut şi lucru. Şcoala, la început, a funcţionat cu un curs pentru intendente şi s-a completat cu cele 4 clase din 1928. La înfiinţarea şcolii s-au avut în vedere elevele orfelinatului. La clasa I-a se primesc eleve absolvente a 4 clase primare[15].

Şcoala Profesională de hârtie şi celuloză se înfiinţează în 1942 într-un local cu 4 săli de clasă, un cămin pentru 50 de elevi şi cantină. În 1948 numărul elevilor era de 99[16].

Alte şcoli înfiinţate la Bacău în perioada interbelică au fost: Şcoala primară de băieţi Nr. 4, în anul 1918[17], pe lângă această şcoală funcţiona Cercul Cultural „Gh. Donici”. Acesta se compune din şcolile primare de băieţi Nr. 1, 4 şi 5; 4 şi 5 de fete; 7 şi 8 mixte şi grădiniţele de copii Nr. 4 şi 5. Pe lângă Şcoala primară de băieţi Nr. 3, funcţionează Cercul Cultural „N. Iorga”. Acesta se compune din şcolile primare de băieţi Nr. 2 şi 3; 2 şi 3 de fete; 6 mixtă şi grădiniţele de copii Nr. 3 şi 6[18]. În 1920 a fost înfiinţată Şcoala primară de băieţi Nr. 5, iar în 1925 Şcoala primară mixtă Nr 6.

În 1920 a fost înfiinţată Şcoala primară mixtă Nr. 7 din cartierul Gherăieşti, alipit de Bacău, în 1919 Şcoala primară mixtă Nr. 8 din cartierul Podul de Fier alipit la Bacău, iar în 1929 Şcoala primară mixtă Nr. 9 din cartierul Şerbăneşti alipit la Bacău.

Şcoala primară de fete Nr. 4 a fost înfiinţată în 1920, iar Şcoala primară de fete Nr. 5 a fost înfiinţată în 1921. În 1920 sunt înfiinţate Şcoala industrială

---

[12] DJAN Bacău, **Fond II/2594**, Ioan Ichim, **op.cit.**, p. 191.
[13] DJAN Bacău, **Fond II/907**, Grigore,Grigorovici, **op.cit**, p. 81.
[14] Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p. 82.
[15] DJAN Bacău, **Fond II/2594**, Ioan Ichim, **op.cit.**, p. 193.
[16] DJAN Bacău, **Fond II/907**, Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p. 81.
[17] Grigore Grigorovici, **op.cit.**, p. 95.
[18] **Ibidem**, p. 82.

de ucenici (cursuri serale şi obligatorii)[19], precum şi Şcoala profesională de ucenice (cursuri serale).

În 1928 sunt recunoscute ca şcoli publice primare: Şcoala Primară Israelito-Română de băieţi „Feiwiş Klein”, precum şi Şcoala Primară Israelito-Română de fete „Cultura” (şcoală particulară)[20].

Între anii 1927-1929 sunt înfiinţate grădiniţele cu Nr. 5 şi 6, astfel că în 1938 în grădiniţele băcăuane se aflau circa 200 de copii. Tot în 1938, în Bacău se aflau 16 şcoli primare cu 42 de clase frecventate de 2936 de elevi[21].

Până după 1948 nu se mai înfiinţează nici o unitate nouă. În 1938, 60% din populaţia şcolară a oraşului era cuprinsă în învăţământul de 4 ani (4 din 10 locuitori ai oraşului rămânând analfabeţi)[22].

Învăţământul liceal şi profesional cuprindea, în perioada interbelică, două licee teoretice, două licee industriale, două şcoli normale, două şcoli pofesionale de ucenici, un liceu comercial şi o şcoală de menaj. Băieţii şi fetele erau grupaţi în şcoli diferite. Populaţia şcolară se ridica la 1924 de elevi şi eleve iar numărul cadrelor didactice la 49, baza materială fiind constituită din 57 săli de clasă, 4 laboratoare, 7 ateliere de instruire practică, 80 de locuri în internate, 63 de locuri la cantină, 6 biblioteci cu 28.760 de volume, o sală de gimnastică[23].

Liceele şi gimnaziile pregăteau îndeosebi funcţionari. Din rândul bacalaureaţilor plecau în fiecare an, spre centrele universitare din Bucureşti şi Iaşi, 10-12 elevi la o promoţie.

Şcolile normale pregăteau învăţători, aproximativ 60 absolvenţi anual.

Liceele industriale instruiau meseriaşii: tâmplari, rotari, tinichigii, fierari, lăcătuşi – din rândul băieţilor, şi croitorese, lenjerese, modiste – din rândul fetelor.

La şcolile profesionale de ucenici, care aveau cursuri serale (între orele 16 sau 17 şi 22), învăţau tehnologia meseriei şi desenul adolescenţii între 14-17 ani care lucrau până la orele 16 sau 17 în făbricuţele sau atelierele particulare din oraş[24].

L'enseignement de la ville de Bacău pendant la période interbélique

Résumé

L'auteur présente, dans cet article, l'évolution de l'enseignement de la ville de Bacău pendant l'anneés dentre celles deux guerres mondiales. On s'instite sur l'évolution numeriques des écoles, mais aussi sur ses dotation.

[19] **Ibidem**, p. 83.
[20] **Fond II/2594**, Ioan Ichim, **op.cit.**, p 182.
[21] **Ibidem**, p. 186.
[22] **Ibidem**, p. 188.
[23] **Ibidem**, p. 189.
[24] Eugen Budău, **Bacăul literar**, Iaşi, Universitas XXI, 2004, p. 120.

LUPTĂTORI ANTICOMUNIŞTI BĂCĂUANI – CAZUL STUDENTULUI MIRCEA GH. RĂILEANU

Alexandra-Irina Imbrişcă, Dimitrie-Ovidiu Boldur

Motto:
„Toți suntem în vizită în acest moment şi loc. Suntem doar în trecere. Am venit să observăm, să învățăm, să creştem, să iubim şi să ne întoarcem acasă”.
(Vorbă de duh australiană)

Există în vechea urbe a Bacăului numeroase locuri care prezintă interes istoric, cultural, turistico-economic, politic sau de altă natură. Două dintre acestea atrag sufletul, inima şi ochii multora dintre noi. Unul este Parcul Cancicov, care, în apropierea porții de la intrarea principală, are o troiță ridicată de Asociația Foştilor Deținuți Politici – filiala Bacău, „în memoria luptătorilor anticomunişti ucişi în închisori”[1]. Pe troiță sunt enumerate 41 de nume, fiecare cu profesia/ocupația avută, în perioada premergătoare arestării de către reprezentanții regimului comunist. Printre ele se regăseşte şi cel de *Mircea Răileanu – student*.

Un alt loc deosebit este zona situată la nord de catedrala ortodoxă care se ridică în prezent, anume porțiunea cuprinsă între blocul de locuințe „Pătrăşcanu” şi strada Neagoe Vodă („potcoava” formată de strada Ecaterina Varga – fostă Octavian Goga şi strada Traian – fostă Tăbăcari) – un adevărat „colț de rai”, străbătut zilnic de numeroşi localnici, care regăsesc pe traseul „potcoavei” o adevărată oază de linişte. Aici, la actualul număr 34 (fostul număr 22) de pe strada Traian se mai găseşte, încă, o casă veche de vreo 80 de ani: casa Gheorghe Răileanu (FOTO 1).

Provenit dintr-o veche familie de vechi „clăcaşi” (cum singur îi plăcea să precizeze) de la Bogdana, fost mecanic la fabrica Letea până anul 1962, Gheorghe Răileanu (FOTO 2) s-a căsătorit cu Ana Zarzu (FOTO 3) şi a avut trei copii: doi băieți (Neculai şi Mircea) (FOTO 4) şi o fată (Georgeta – căsătorită Bența) – care locuieşte şi în prezent în casa lăsată ca moştenire de tatăl ei.

---

[1] Construită în strada Mărăşeşti, nr.14 (lângă poarta veche a Spitatului județean) pe „un teren situat în intravilanul municipiului Bacău, proprietate de stat, aflat în patrimoniul privat al Consiliului Local al Municipiului Bacău”, având autorizația de construcție nr. 629/1997 şi certificatul de urbanism nr. 1706/3.08.1998. Mulțumim, pentru informațiile de mai sus, domnului Păvăluță I. Mihai – preşedinte AFDPR – filiala Bacău.

Unul dintre băieți, Mircea Gh. Răileanu, s-a născut de ziua Americii, la 4 iulie 1927[2], a urmat Şcoala Primară de Băieți nr. 2, iar, din 1938, începe cursurile Liceului „Ferdinand I" Bacău[3]. Printre profesorii pe care i-a avut la catedră amintim pe *Ioan Gh. Popescu* – la limba şi literatura română, *Dumitru Alistar* şi *Gh. Ionescu* – la limba şi literatura franceză, *Ioan Alecu* – la istorie, *Gh. Botezatu* – la ştiințe naturale, şi, nu în ultimul rând, *Emil Tudor* – la drept, filosofie, sociologie[4], discipline la care, elevul, pe atunci, Mircea Răileanu a excelat.

Condițiile dificile din perioada interbelică, cu taxele percepute de instituțiile de învățământ, au determinat familia Răileanu să primească în gazdă elevi de la mai multe licee din oraş, fără a le percepe însă sume mari de bani pentru cazare. Fiecare aducea produse alimentare pentru a-şi asigura masa zilnică – Ana Răileanu fiind cea care pregătea hrana pentru toți cei primiți sub acoperişul casei[5]. O confirmare a acestui fapt este prezența preotului A. Vatamaniuc (confesorul Liceului „Ferdinand I"), care, în aprilie 1941, vizitează gazdele diferitor elevi, printre care şi locuința lui Gheorghe şi a Anei Răileanu, care aveau în grijă sub acoperişul propriu, la acel moment, pe Dragoş Burghelea din clasa a III-a şi pe Marcu Tudor din clasa a VII-a, constatând că „atât alimentația, cât şi mediul în care locuiau elevii erau bune"[6].

Am dori să menționăm numele unuia dintre colegii de clasă ai lui Mircea Răileanu – e vorba de Niță Corneliu, ambii fiind prieteni foarte buni[7] (FOTO 5), precum şi două episoade din perioada liceală a lui Mircea Gh. Răileanu,

---

[2] D.J.A.N. Bacău, **Fond Liceul „George Bacovia" Bacău (1869-1951)**, Dosar nr. 14/1938-1939, f. 38 r.

[3] **Ibidem.**

[4] **Ibidem**, Dosar nr. 10/1943, fila 3; P. Popescu, D. Zaharia, I. Grigoriu, **Monografia Liceului George Bacovia. 100 de ani de la înființare (1867-1967)**, Bacău, 1967, p. 46.

[5] Informații de la Corniță A. Ion, 78 de ani, Universitatea din Bucureşti, pensionar, fost profesor de istorie-geografie, înregistrare audio-video realizată la 11 septembrie 2009 şi Georgeta Gh. (Răileanu) Bența, 75 de ani, Şcoala Medie Tehnică de Comerț Bacău, pensionară, fostă inspector-credite la Banca Națională a României – filiala Bacău, înregistrări audio-video realizate la 18 şi 20 septembrie 2009.

[6] D.J.A.N. Bacău, **Fond Liceul „George Bacovia" Bacău (1869-1951)**, Dosar nr. 23/1940-1942, f. 27 v. şi 38-39.

[7] Corneliu Niță, a fost unul dintre cei mai străluciți elevi ai liceului, în întreaga perioadă cât a frecventat această prestigioasă instituție de învățământ (D.J.A.N. Bacău, **Fond Liceul „George Bacovia" Bacău (1869-1951)**, Dosar nr. 18/1945-1946, f. 655-687 r.). Student la Facultatea de Drept din Iaşi, Niță a fost printre primii studenți ucişi în Penitenciarul de la Piteşti, în cadrul aşa-numitului „experiment Piteşti", experiment care a debutat în 6 decembrie 1949. A se vedea şi I. Ciupea, Stăncuța Todea, **Represiune, sistem şi regim penitenciar în România (1945-1964)** în vol. **Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național** (coord. de Ruxandra Cereseanu), Iaşi, 2006, p. 46.

episoade care atrag atenția prin implicațiile lor deosebite: primul ar fi manifestația spontană a 27 de elevi ai claselor a VIII-a. Pe data de 10 mai 1946 aceştia au plecat de la cursuri în oraş (inclusiv Niță, dar fără Răileanu)[8] scandând în favoarea regimului monarhic, cu toate „îndemnurile domnului director [Dumitru Alistar – s. n.] şi a pedagogilor”[9], care au cerut elevilor să intre în sala de festivități a şcolii. Cei 27 au manifestat „o indisciplină vădită față de şcoală şi nu au luat în considerare sfaturile şi îndemnurile D-lui Director”[10], fiind pedepsiți prin „aducerea la şcoală timp de două săptămâni, între orele 16-18”[11] şi „prelucrați” cu „privire la interzicerea oricărei manifestații politice de partid sau antidemocratică, atât înlăuntrul, cât şi în afară de şcoală”[12].

De asemenea, începând cu data de 1 mai 1946, în actele şcolare care-l priveau direct pe liceanul Mircea Gh. Răileanu, acesta apare ca fiind „în concediu medical”[13].

În descifrarea evoluției şcolare a unui tânăr care se apropia de momentul finalizării studiilor liceale, mențiunea de mai sus ne-a ridicat unele semne de întrebare. Deşi documentul şcolar preciza sec: „în concediu medical”, am întrebat la rândul nostru pe singurul descendent în viață al familiei Răileanu: „Ce s-a întâmplat atunci? Suferea fratele dumneavoastră de vreo boală?”

Georgeta (Răileanu) Bența ni s-a destăinuit, cu un sentiment de frică, resimțit din plin în interviul pe care l-am înregistrat[14], că, în primăvara anului 1946, Mircea Răileanu, alături de prietenul Niță (şi de un altul, Gheorghe Parizianu) au plecat de acasă la Braşov, unde au cumpărat un revolver, pe care intenționau să-l ducă la „luptătorii din munți”. Sunt prinşi şi li se intentează un proces penal[15].

Mircea Răileanu nu frecventează decât sporadic orele de şcoală[16], iar la 17 iulie 1946 solicită de la conducerea şcolii un certificat de bună purtare[17], cu siguranță pentru a-l folosi la recursul ridicat de tatăl său, Gheorghe Răileanu, la sentința de condamnare la închisoare a propriului fiu. Cu toate acestea, o

---

[8] Proces-verbal al Conferinței şcolare din 14 mai 1946 – cf. D.J.A.N. Bacău, **Fond Liceul „George Bacovia” Bacău (1869-1951)**, Dosar nr. 39/1944-1947, f. 72.

[9] **Ibidem**.

[10] **Ibidem**.

[11] **Ibidem**, Dosar nr. 7/1946, f. 1.

[12] **Ibidem**, Dosar nr. 39/1944-1947, f. 72.

[13] **Ibidem**, Dosar nr. 38/1945-1946, f. 4 v. şi 5 r.

[14] Am resimțit, în conştiința persoanei cu care am dialogat, frica endemică față de posibila revenire a vechiului regim de teroare şi față de „tovarăşii” din fosta securitate.

[15] Informație de la Georgeta Gh. (Răileanu) Bența, vezi **supra**, nota 5.

[16] D.J.A.N. Bacău, **Fond Liceul „George Bacovia” Bacău (1869-1951)**, Dosar nr. 18/1945-1946, f. 402-435.

[17] **Ibidem**, Dosar nr. 45/1946, f. 162.

cunoştinţă apropiată familiei Răileanu, funcţionar în Înalta Curte de Justiţie şi Casaţie, reuşeşte să-i salveze pe cei trei elevi de la condamnare[18].

Răileanu îşi va amâna examenele pentru clasa a VIII-a şi bacalaureat, pentru lunile februarie[19], respectiv iunie 1947[20]. Colegul Niţă, cu toate „antecedentele" avute, se înscrisese la Facultatea de Drept din Iaşi, în toamna anului 1946. După susţinerea bacalaureatului, în iunie 1947[21], Mircea Răileanu cere de la conducerea liceului un alt certificat de bună purtare[22] şi se înscrie, la rândul său, la facultatea de drept ieşeană.

În cercetarea întreprinsă, sursele documentare nu ne-au ajutat să identificăm îndeajuns activitatea „subversivă" a celor doi studenţi la Iaşi[23]. Fapt este că Răileanu se retrage în scurt timp (toamna-iarna anului 1947) de la Iaşi la Centrul Studenţesc Roman[24], unde se înscrie la şcoala de subingineri, secţia agronomie (DOC. 1, faţă-verso). Această îndepărtare de „Iaşul dulcilor melancolii" determină pe unul dintre angajaţii trupelor de securitate din Bacău, Dumitru Chircu, vecin cu familia Răileanu, să caute „tâlharul" prin toată casa[25].

Finalul este cel aşteptat – în zilele de 14-15 mai 1948[26], Răileanu este arestat de către angajaţii Direcţiei Generale a Securităţii Statului din oraşul Roman[27] şi parcurge următorul traseu „corecţional": beciurile Securităţii Roman, fiind apoi încarcerat de Organele Securităţii Poporului ca „prevenit politic" şi „uneltitor contra Ordinii Sociale" la Penitenciarul Suceava (vara anului 1948), apoi la Penitenciarul Văcăreşti (noiembrie-decembrie 1949) şi Penitenciarul-Sanatoriu Târgu Ocna (decembrie 1949-mai 1950)[28].

---

[18] Numele persoanei care reuşeşte să-i scape pe cei trei minori de la închisoare este Ciuchi (informaţie de la Georgeta Gh. (Răileanu) Benţa, vezi **supra**, nota 5).

[19] D.J.A.N. Bacău, **Fond Liceul „George Bacovia" Bacău (1869-1951)**, Dosar nr. 15/1946-1947, f. 219 şi Dosar nr. 46/1946-1948, f. 113 v.

[20] **Ibidem**, Dosar nr. 46/1946-1948, f. 162 v.

[21] „Eliberarea diplomei nr. 148934 din data de 6.X.1947" – menţiune pe matricola personală (D.J.A.N. Bacău, **Fond Liceul „George Bacovia" Bacău (1869-1951)**, Dosar nr. 44/1945-1946, f. 145) şi cerere de eliberare a diplomei, datată la 2 octombrie 1947 (**Ibidem**, Dosar nr. 46/1946-1948, f. 184 v.).

[22] **Ibidem**, f. 185 v. Trebuie remarcat că în anii 1946-1947, elevul Mircea Gh. Răileanu, cu toate problemele create de regimul comunist, care începea să-şi dezvăluie adevărata faţă, a primit un sprijin necondiţionat din partea directorului Dumitru Alistar, profesor de o probitate profesională remarcabilă (informaţie de la Georgeta Gh. (Răileanu) Benţa, vezi **supra**, nota 5).

[23] Situat la Trifeşti, în apropiere de municipiul Roman, judeţul Neamţ.

[24] Informaţie de la Georgeta Gh. (Răileanu) Benţa, vezi **supra**, nota 5.

[25] **Eadem**.

[26] I. Ciupea, Stăncuţa Todea, **loc.cit.**, p. 39, nota 2.

[27] Informaţie de la Corniţă A. Ion, vezi **supra**, nota 5.

[28] D.J.A.N. Bacău, **Fond Penitenciarul Târgu Ocna**, Dosar nr. 7/1950, f. 119 r.

În decembrie 1948 i se depistează TBC pulmonar cu hidropneumotorax stânga (o acumulare de aer între plămân şi peretele toracic)[29], urmare a „bunelor" tratamente aplicate de „tovarăşii"[30] din Direcţia a V-a de anchete penale, iar în martie 1949 „i s'a instituit Pneumotorax stg. la Spitalul de Stat Suceava, în urma căruia a făcut lichid. La 21 noiembrie 1949 este trimis la spitalul central Văcăreşti, care la 14 decembrie 1949 l-a internat în sanatoriul Târgu Ocna"[31].

Detenţia studentului Mircea Răileanu, ca *prevenit politic*[32], a suscitat aceeaşi atenţie din partea noastră. Nu dorim să scoatem în evidenţă trăsăturile caracteristice ale vieţii din penitenciarele acelei perioade, în schimb, trebuie subliniat că „prevenitul" Răileanu nu a avut parte de un proces şi o sentinţă de condamnare (asemănător altor mii de deţinuţi, încarceraţi fără un motiv anume)[33].

Mai mult, în ultimele zile de viaţă, cu starea sănătăţii agravată, Răileanu

---

[29] Precizări din „**Foaia de observaţie clinică – Mircea Răileanu**" (**Ibidem**, Dosar 13/1950-1951, f. 106-107).

[30] Regimul „tovărăşesc" este reflectat şi prin impunerea utilizării termenilor specifici, inclusiv în cadrul Serviciului Cadre a Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Astfel, la 17 noiembrie 1949, serviciul respectiv face cunoscut că „în viitor să vă prezentaţi atât verbal cât şi în scris cu cuvântul *Tovarăşe*, astfel eliminând cuvântul *Domnule*. Cuvântul de *Tovarăşe*, să fie întrebuinţat atât faţă de superiori, cât şi faţă de inferiori._ Faţă de deţinuţi însă, nu veţi întrebuinţa cuvântul de *Tovarăş*, aşa cum se arată în regulamentul interior" (**Ibidem**, Dosar nr. 6/1948-1949, f. 161).

[31] **Ibidem**, Dosar nr. 13/1950-1951, f. 106 r. A se vedea şi „**Registru tratamente medicale al bolnavilor deţinuţi la Penitenciarul Târgu Ocna**" (Dosar 18/1949, 194 r., 195 r., 196 v., 198 v. şi 200 v. din acelaşi fond al Arhivelor băcăuane), unde se menţionează că, în tratarea TBC-ului pulmonar, s-a utilizat doar „*vată, injecţii cu vitamina C şi praf contra tusei*", în întreaga perioadă cât deţinutul Răileanu a fost internat aici.

[32] A se vedea şi **Codul de procedură penală al Republicii Populare Române**, titlul V, cartea I, capitolul II, articolul 64, în *Monitorul Oficial*, anul CXVI, nr. 36, partea I A, din 13 februarie 1948, p. 203. „*Prevenit*: este deţinutul, depus în penitenciar, în baza unui mandat sau ordin de arestare, emis de organele justiţiei, în scopul de a fi cercetat, instruit sau judecat [...] Preveniţii părăsesc penitenciarul definitiv prin liberare din ordinul organelor administrative sau judecătoreşti, transferări în executări de pedepse la alte penitenciare, amnistii, decese şi *trecere la condamnaţi* [s. n.]" – **Instrucţiuni asupra întocmirei lucrărilor de înmatriculare a deţinuţilor din penitenciare**/1950 (D.J.A.N. Bacău, **Fond Penitenciarul Târgu Ocna**, Dosar nr. 2/ 1949, f. 2, de fapt, p. 14-16). De asemenea, merită evidenţiat faptul că, „...la penitenciarul sanatoriu Târgu Ocna [cei încarceraţi – s. n.] în tot timpul cât se vor deţine, *vor fi consideraţi trecători*. După însănătoşire, aceşti deţinuţi vor fi transferaţi la penitenciarele lor de origină…" (**Ibidem**, Dosar nr. 2/1948, f. 139), dar, cum vom vedea mai jos, nu a mai fost cazul...

[33] Am cercetat, în acest sens, fondurile arhivistice băcăuane ale **Parchetului Tribunalului Bacău**/1948-1950 şi ale **Tribunalului Judeţean Bacău**/1948-1949.

declară greva foamei pe 20 aprilie 1950[34] (DOC. 2, faţă-verso), fiind torturat şi bătut în nenumărate rânduri de şeful Securităţii din Târgu Ocna – „locotenent major de securitate L. Livezeanu” şi de „plutonierul major şef N. Cătâ(ă?)nea”[35]. Este, astfel, constrâns să renunţe la această manifestare, după doar patru zile[36].

Mircea Răileanu decedează la 3 mai 1950[37] (DOC. 3), fiind îngropat la Cimitirul Penitenciarului, fără a afla vreodată de ce a fost învinuit de semenii din jurul lui. A lăsat în urmă o familie care n-a ştiut, oficial, de decesul său decât după data de 9 iunie 1950[38].

Între adierea plăpândă a florilor din grădiniţa proprie şi tânguirea suavă a clapelor de pian, pe care, din când în când, le mai mângâie, cea care a trăit acele vremuri, Georgeta (Răileanu) Benţa, are adunate încă frânturi de viaţă de la mijlocul secolului al XX-lea. Iar tânărul student Mircea Gh. Răileanu a fost în vizită în acel moment şi în locuri diferite. A fost doar în trecere. A venit să observe, să înveţe, a crescut, poate a iubit şi s-a întors neîmpăcat acasă…

Anti-communist fighters from Bacău – student Mircea Gh. Răileanu’s case

Summary

The communist regime, founded after the end of the second World War, has limited the Romanian citizens’ rights to free speech.

The period between 1945-1950 has been a very difficult one for expressing this universally valid right. The repercussions suffered by most anti-communist fighters from Romania have usually had tragic consequences – as was the case of student Mircea Gh. Răileanu, from Bacău.

---

[34] D.J.A.N. Bacău, **Fond Penitenciarul Târgu Ocna**, Dosar nr. 13/1946-1951, f. 94 şi Dosar nr. 20/1949-1950, f. 79 r.

[35] De fapt, cei doi vor cere Penitenciarului Târgu Ocna să înştiinţeze familia Răileanu de dispariţia fiului lor (**Ibidem**, Dosar nr. 3/1950, f. 72). Nu cunoaştem, încă, dacă antroponimele de mai sus sunt reale sau fictive (familia Răileanu ştia că şeful Securităţii Târgu Ocna îşi mai spunea şi „*Livéson*”), însă informaţiile privind torturile şi bătăile aplicate sunt veridice, prin mărturiile transmise pe cale orală de o rudă a familiei băcăuane – Alexandrina Bogdan –, rudă care locuia în apropierea penitenciarului şi al cărei soţ a fost o perioadă îndelungată gardian la instituţia menţionată (informaţie de la Georgeta Gh. (Răileanu) Benţa, vezi **supra**, nota 5).

[36] D.J.A.N. Bacău, **Fond Penitenciarul Târgu Ocna**, Dosar nr. 20/1949-1950, f. 79 r.

[37] **Ibidem**, Dosar nr. 13/1946-1951, f. 95 r.

[38] Cum se precizează în adresa Biroului Securităţii din Târgu Ocna, către Miliţia Judeţeană Bacău (**Ibidem**, Dosar nr. 28/1950, f. 34 r.).

FOTO 1

FOTO 2

FOTO 3

FOTO 4 (în dreapta, Mircea Gh. Răileanu)

FOTO 5 (de la dreapta la stânga: Mircea Gh. Răileanu, Corneliu Niță şi un coleg – Nelu Bogdan)

U. N. S. R.
UNIUNEA NAȚIONALĂ A STUDENȚILOR DIN ROMÂNIA
Membră în Uniunea Internațională a Studenților

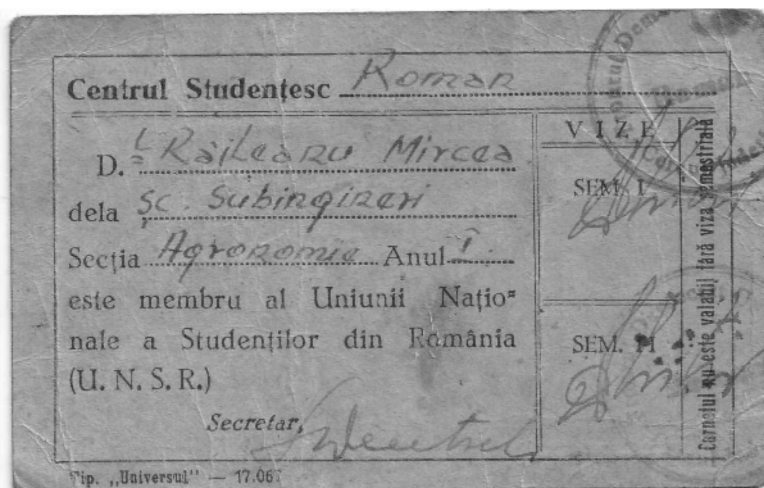
CARTE DE MEMBRU
No. 17716
ANUL UNIVERSITAR 1947/48

Mircea

Semn. Tit.

Președinte
M. GAFIȚA

DOC. 1 (față)

Centrul Studențesc Roman

D-l Răileanu Mircea
dela Sc. Subingineri
Secția Agronomie Anul I
este membru al Uniunii Naționale a Studenților din România (U. N. S. R.)

Secretar,

VIZE
SEM. I
SEM. II

Carnetul nu este valabil fără viza semestrială

Tip. „Universul" — 17.06

DOC. 1 (verso)

vizita deţinuţilor

94

Referat medical -

Deținutul politic Răileanu Mircea a declarat azi 20 IV 950 greva foamei.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
La declararea grevei starea deținutului este gravă - deținutul suferă de pleurezie sero fibrinoasă stângă cu cordul deplasat mult spre dreapta și fenomene de pericardită. - La toate acestea se mai adaugă tulburări în partea aparatului renal - albuminurie și edeme ale membrelor inferioare -

DOC. 2 (faţă)

Registru pentru

Nr. curent	Data	NUMELE şi PRONUMELE	Etatea	Profesia

şi o calită cu multiple scaune, adesea

[illegible] Bolnavul este emaciat complect, murdărit în interiorul pijamalei, pisoarul propriu

Intern este conştient, spune că

refuză tratamentul cu forţa —

Văzut [illegible]

Medic Locot. Ionescu

[illegible]

DOC. 2 (verso)

40

Proces Verbal

Astăzi 3. Mai 1950

Subsemnatul Neagu N-lae agent sanitar la Penitenciarul Sanatoriu Tg. Ocna, asistat de Tov. Militian Gherasim Tr. şeful de noapte al secţiei, am constatat moartea deţinutului politic Răileanu Mircea care suferea de T.B.C. pulmonară faza III-a şi era internat în acest sanatoriu. ora 7 dimineaţa.

La facerea percheziţiei nu s'au găsit obiecte de valoare şi numitul urmează a fi înmormântat cu efectele lui proprii şi anume: una cămaşă, una izmene, una pereche pantaloni, una haină, una pereche bocanci, una pereche ciorapi şi un capişon de lână.

Drept care am încheiat prezentul Proces-Verbal spre cele legale.

Agent Sanitar, Primul Gardian:
Neagu Niculae [signature]

Militian

Văzut
Director: [signature]

DOC. 3

DE LA „HUDEŞTII MARI”, LA „HUDEŞTII MICI” ŞI CEI DIN CONTEMPORANEITATE – CÂTEVA REPERE ETNO-GEOGRAFICE

Ştefania-Otilia Chiţac, Dumitru Harabulă, Dimitrie-Ovidiu Boldur

Situat în partea de nord a judeţului Botoşani, fiind străbătut de actualul drum naţional 29A – satul şi, apoi, comuna care astăzi poartă numele de „Hudeşti” au cunoscut, de-a lungul timpului, mai multe denumiri[1]. Evoluţia acestora a fost una liniară, astfel încât, la 27 aprilie 1635 este menţionat, pentru prima dată, „Hudeştii Mari”[2]. Mult mai târziu, documentele vremii menţionează

---

[1] Nu dorim, în articolul de faţă, să ne aplecăm privirea asupra atestării documentare a satului Hudeşti sau a satelor componente comunei cu acelaşi nume. Acest subiect de discuţie constituie tema altui studiu, asupra căruia vom reflecta cu foarte mare atenţie. Denumirea de „Hudineţ”, apoi cea de „Hudinţi”, şi, în sfârşit, cea de „Hudeşti” este menţionată, cu siguranţă, în documentele de cancelarie ale secolelor XV-XVI, dar nu am reuşit să identificăm, până în momentul de faţă, o primă atestare veridică a localităţii. Subliniem acest fapt deoarece documentele de cancelarie din 13 decembrie 1421 (cf. **DRH**, A. Moldova, vol. I (1384-1448), doc. 48, p. 69-72), cel din 14 aprilie 1435 (cf. **DRH**, A. Moldova, vol. I (1384-1448), doc. 139, p. 193-194) sau cel din 19 septembrie 1436 (cf. **DRH**, A. Moldova, vol. I (1384-1448), doc. 163, p. 227-229) se referă, pe de o parte, doar la prezenţa boierului Druja Hudici între membrii sfatului domnesc a lui Alexandru cel Bun, apoi, pe de altă parte, menţionează dania primită de vornicul Petru Hudici de la Ştefan Vodă (fiul lui Alexandru cel Bun) sau atestă prezenţa acestui descendent a lui Druja Hudici în sfatul domnesc din 1436. În nici unul dintre aceste acte domneşti nu sunt menţionate toponimele „Hudineţ” sau „Hudinţi”. Rămâne ca, prin cercetarea mai aprofundată a colecţiilor de documente din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi a celor din secolul al XVI-lea, să regăsim menţiuni asupra atestării propriu-zise de mai sus.

[2] Pătraşco Ciogolea, pârcălab de Hotin, primeşte întărire pentru „*dreptele lui ocini şi danie, din ispisocul de danie şi miluire de la Moiseiu Moghila voievod, un sat, anume **Hudeştii Mari*** [s. n.], *care este în ţinutul Dorohoiului, pe Başeu, cu vaduri de moară şi cu loc de iaz în Başeu, care, acest sat, a fost de moştenire lui Moise voievod, şi l-a miluit cu acest sat, din privilegiul de întărire pe care l-a avut bunicul lui, Dumitru Movilă, fiul lui Văscan Moghiliţa fost pârcălab, nepotul lui Iaţco Hudici, strănepotul lui Pătru Hudici, de la Iliaş voievod cel Bătrân şi de la Ştefan voievod cel Bătrân*” (cf. **DRH,** A. Moldova, vol. XXIII (1635-1636), doc. 78, p. 99-103; C. Burac, **Aşezările Ţării Moldovei din epoca lui Ştefan cel Mare (1457-1504)**, Bucureşti, 2004, p. 96-97). Din textul documentului alăturat reiese faptul că sub denumirea de „Hudeştii Mari” este posibil să fie înglobate, din daniile şi moştenirile succesive ale reprezentanţilor familiei Hudici şi apoi ai celor din familia Movilă, un

la 1774 şi „Hudeştii Mici”[3].

Poziţionarea geografică, la întretăierea paralelei de 48°10’25” latitudine nordică, cu meridianul 26°30’15” longitudine estică[4] plasează teritoriul de peste 10.400 ha, al actualei comune, în apropierea extremităţii nordice a României (satul Horodiştea, comuna Păltiniş, judeţul Botoşani). Relieful comunei este cel de podiş, ca parte componentă a Câmpiei Moldovei (Jijiei) din Podişul Moldovei. Solul, specific zonei de stepă şi silvostepă, este alcătuit, în mare parte, din cernoziomuri mediu levigate[5] (utile în practicarea agriculturii), soluri cenuşii şi brune de pădure (specific pădurilor de foioase)[6] sau soluri aluvionare (în lunca Başeului şi a afluenţilor săi). În interiorul scoarţei terestre au fost identificate formaţiuni compacte de piatră de carieră; de asemenea, s-au extras, şi se mai extrag şi astăzi, cantităţi considerabile de nisip cuarţos[7] necesar în prelucrarea sticlei şi a porţelanurilor.

Aşezarea geografică determină un climat continental cu nuanţe excesive (datorită influenţei crivăţului – geros pe perioada iernii şi uscat pe cea a verii), temperaturi medii anuale de peste 7°C şi temperaturi extreme care se încadrează acestui tip de climat[8]. Astfel, temperatura maximă înregistrată a fost de +39°C în anul 1968, iar cea minimă de -32°C în anul 1971. Media temperaturilor anuale a determinat precipitaţii variate de la anotimp la anotimp (lapoviţă, ninsoare, ploaie, grindină, rouă, brumă, chiciură), cu o intensitate mare şi, de regulă, de scurtă durată. În memoria comunităţii locale au rămas inundaţiile din anii 1955, 1965, 1969 şi

număr cu mult mai mare de sate, de o parte şi de alta a cursului superior şi mijlociu al pârâului Başeu.

[3] De fapt Miorcani, sat din actuala comuna Rădăuţi-Prut, judeţul Botoşani – a se vedea **Perepis naselniea Moldavii 1772-1773 goda**, în **Moldova în epoca feudalismului** (colecţie de documente a Institutului de Istorie a Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Moldoveneşti), Chişinău, VII, 1975, p. 78 şi **Tezaurul toponimic al României. Moldova. Repertoriul istoric al unităţilor administrativ-teritoriale (1772-1988)** (coord. Dragoş Moldovanu), vol. I, partea I, Bucureşti, 1991, p. 722.

[4] D. Harabulă, **Raport privind cercetarea toponimică şi realizarea fişelor de toponimie din satul Hudeşti, comuna Hudeşti, judeţul Botoşani** (manuscris). Cercetările privind aşezarea geografică pe Glob a teritoriului comunei Hudeşti au fost realizate atât prin utilizarea gnomon-ului, a „indicatorului” Stelei Polare şi a busolei. Menţionăm că, în determinarea ştiinţifică a acestor date, nu am beneficiat de ajutorul instrumentelor moderne care au apărut în ultima perioadă.

[5] Al. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, **Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani**, vol. I, Bucureşti, 1976, p. 24.

[6] **Ibidem**, p. 25.

[7] D. Harabulă, **loc.cit.** Zonele predilecte pentru extragerea nisipului cuarţos au fost cele din locul numit de localnici „Şes Bordeanu” (între satele Alba şi Başeu), iar, în prezent din punctul „Şes Bompa” (în zona podului de pe DN 29A, dintre satele Hudeşti şi Başeu).

[8] **Ibidem**.

1970, dar şi secetele prelungite din anii 1904, 1907, 1945, 1946, 1964 şi 1968[9].

Situarea satului Hudeşti de-a lungul unui important afluent al râului Prut[10], a creat posibilitatea preîntâmpinării fenomenelor de secetă, prin construirea lacurilor antropice, a iazurilor „Axinte” şi „Başeu (Velniţă)”, precum şi a complexului hidrografic „Cal Alb”[11]. Aşadar, nu numai bogăţia în peşte (crap, caras, zvârlugă, ţipar, ş.a.) a pârâului Başeu, completat cu alte exemplare faunistice acvatice din iazurile deja enumerate (somn, ciprinide asiatice, şalău, sturion, etc.)[12], ci şi cantitatea de apă din albia minoră a pârâului şi a apei adunate din afluenţii acestuia („Pârâul Alba”, „Carieră” şi „Pârâul Ciolac”) au constituit surse de existenţă pentru locuitorii comunei.

Nu lipsită de semnificaţie este vegetaţia specifică zonei, cea de stepă şi silvostepă, cu păşuni şi fâneţe naturale, sau papură, rogoz, pâlcuri de stufăriş (de-a lungul pâraielor şi iazurilor), dar şi a suprafeţelor întinse de pădure (cu arbori precum: carpen, stejar, paltin, ulm, giugastru, plop, salcie, fag, ş.a.). Vegetaţia existentă a făcut posibilă apariţia unei faune diversificate: mistreţi, căpriori, căprioare, păsări de pradă, vulpi, veveriţe, iepuri şi alte rozătoare (popândăi, hârciogi, ş.a.)[13].

În stadiul său incipient, cercetarea etnografică poate desprinde din peisajul geografic elemente precum: tipurile de aşezări omeneşti, locuinţa şi gospodăria sau ocupaţiile şi meşteşugurile[14]. Astfel, putem considera că satele componente actualei comune Hudeşti, se pliază tipului de aşezare adunat, specific zonei de podiş, cu case şi anexe gospodăreşti, înconjurate de grădini sau porţiuni de viţă-de-vie şi livezi de pomi fructiferi. Accesul în interiorul acestui tip de aşezare se realizează uşor, de la drumurile principale prin cele secundare.

Dacă ne referim la locuinţe, predominau casele ridicate din furci de stejar, îmbinate cu brâie de ulm şi îngrădite pe verticală cu nuiele de aceeaşi esenţă, fiind lipite cu lut (argilă şi paie). De asemenea, de la mijlocul secolului al XX-lea încep să

---

9 **Ibidem**.

10 Şi a actualei comune Hudeşti, de-a lungul cursului superior şi mijlociu al pârâului Başeu.

11 „La iaz la Axinte” – situat în partea de est a satului Hudeşti, în albia majoră a pârâului Başeu; construit prin stăvilirea râului Başeu în primul sfert al secolului XX, cu o suprafaţă de aproximativ 20 ha. „La iaz la Başeu (Velniţă)” – situat la poalele Dealului Başeu, în albia majoră a pârâului Başeu; apa pârâului Başeu a fost stăvilită pe la mijlocul secolului XIX, dar „izătura” (aşa cum o denumesc localnicii) a cedat în timp, iar actualul iaz s-a realizat prin muncă voluntară în anii 1961-1962, având o suprafaţă de aproximativ 23 ha. Şi, nu în ultimul rând, „La iaz la Cal Alb” – situat în partea de est a comunei Hudeşti; construit în anul 1973, cu o suprafaţă de aproximativ 155 ha (D. Harabulă, **loc.cit.** A se vedea şi site-ul www.pirania-srl.com/piscicultura.html).

12 **Ibidem**.

13 **Ibidem**.

14 I. Ghinoiu, **Elemente geografice în cercetarea etnografică**, în *REF*, T. 15, 1970, 1, p. 29.

fie ridicate şi casele din chirpici[15]. Acoperişul în două ape, indiferent de structura de rezistenţă a caselor, era ridicat din grinzi, căpriori şi leaţuri (aşa-numita asterială), peste care se aşezau straturi alternative de paie şi pământ[16], stuful sau (mai târziu) şindrila din lemn de brad[17]. În părţile laterale casele aveau paravane de protecţie[18].

Accesul în interior se realiza printr-un cerdac[19] sau o verandă[20] (FOTO 1). De aici se intra în tindă, care, de regulă, era lipsită de plafon[21], nefiind podită, cu toate că tinda avea şi scopul păstrării unora dintre obiectele gospodăreşti[22]. Pe dreapta şi pe stânga erau dispuse cele două camere/odăi[23]: „*cas' cea(i) mare*"[24] (destinată primirii oaspeţilor) şi „*casa mică*" (folosită ca bucătărie şi odaie de locuit, unde se găseau atât cuptorul cu vatră şi horn în spate, cât şi soba)[25].

Ca anexă la locuinţă am regăsit „*pârlipca*"[26] (o prelungire care se putea

---

[15] Informaţii de la Prisacaru I. Toader, sat Mlenăuţi-Hudeşti, 91 de ani, 7 clase, pensionar, agricultor; Pintilei I. Mihai, sat Mlenăuţi-Hudeşti, 82 de ani, 5 clase, pensionar, agricultor şi Pintilei T. Olga, sat Mlenăuţi-Hudeşti, 76 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare – înregistrări audio-video realizate la 14.08.2008.

[16] Informaţii de la Gălbău C. Constantin, sat Alba-Hudeşti, 87 de ani, 5 clase, pensionar, agricultor şi Gălbău C. Floarea, sat Alba-Hudeşti, 82 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare – înregistrări audio-video realizate la 17.08.2008. A se vedea şi P. Petrescu, Georgeta Stoica, **Arta populară românească**, Bucureşti, 1981, p. 20.

[17] Informaţie de la Macoviciuc Ch. Maria, sat Alba-Hudeşti, 82 de ani, 4 clase, casnică – înregistrare audio-video realizată la 17.08.2008.

[18] **Eadem**; Georgeta Stoica, **Arhitectura interiorului locuinţei ţărăneşti**, Bucureşti, 1974, p. 92.

[19] Informaţie de la Pintilei I. Veroncea, sat Mlenăuţi-Hudeşti, 86 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare – înregistrare audio-video realizată la 14.08.2008.

[20] Informaţie de la Prisacaru I. Toader, vezi **supra**, nota 15. „Cerdacul" şi „veranda" aveau la bază prispa din pământ bătut, în care erau înfipţi stâlpi pentru susţinerea acoperişului.

[21] Georgeta Stoica, **op.cit.**, p. 94; P. Petrescu, Georgeta Stoica, **op.cit.**, p. 31-32.

[22] **Ibidem**.

[23] Informaţii de la Buruiană I. Valeria Saveta, sat Hudeşti, 91 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare; Chirilă Ch. Chirica, sat Hudeşti, 93 de ani, 4 clase, pensionar, agricultor – înregistrări audio-video realizate la 13.08.2008 şi Lupuşoru Ch. Ion, sat Alba-Hudeşti, 95 de ani, 7 clase, pensionar, agricultor – înregistrare audio-video realizată la 05.09.2009.

[24] Informaţie de la Mihalcu M. Olga, sat Başeu-Hudeşti, 78 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare – înregistrare audio-video realizată la 15.08.2008; Angela Paveliuc, **Arta populară din zona Botoşanilor. Scoarţe şi lăicere**, Bacău, 1976, p. 10.

[25] Georgeta Stoica, **op. cit.**, p. 94-95. Trebuie evidenţiat că atât în „casa mică" cât şi în „cas' cea mare" podeaua/„faţa casei" (cum o numesc localnicii) era alcătuită din pământ bătut, uns cu lut (argilă şi balegă provenită de la bovine). Treptat este introdusă şi podeaua din scândură de brad, apoi din stejar.

[26] Informaţii de la Chirilă Ch. Chirica, vezi **supra**, nota 23 şi de la Basaliga Gh. Maria, sat Başeu-Hudeşti, 80 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare – înregistrare audio-video realizată la 13.08.2008.

întinde pe întreaga lungime a spatelui casei sau doar pe partea laterală şi spatele „casei mici”). De regulă, la o distanţă de 8-10 m, era ridicat *grajdul*/*şura*[27] (pentru adăpostul animalelor pe perioada anotimpului rece – FOTO 2). Ultima construcţie putea fi compartimentată şi ea în două părţi, astfel încât o parte era folosită ca „*bucătărie de vară*”, iar cealaltă ca loc de odihnă a animalelor; în podul şurii era depozitată o parte din hrana animalelor.

Printre ocupaţiile tradiţionale ale locuitorilor din zonă putem evidenţia predominanţa cultivării pământului (inclusiv a plantării viţei-de-vie şi a livezilor de pomi fructiferi) şi a creşterii animalelor, iar, ca ocupaţii conexe – albinăritul şi pescuitul. Situarea teritoriului în zona de podiş şi condiţiile climaterice dificile permit, totuşi, cultivarea cerealelor (porumb, grâu, orz, orzoaică, ovăz ş.a.), a plantelor tehnice (floarea-soarelui, cânepă şi sfeclă de zahăr), şi a legumelor (a cartofului, în special).

Cultivarea porumbului a fost reflectată şi prin strigăturile de la nunţile de odinioară:

„Ciucalău, măi ciucalău
Ia-n' ascultă măi flăcău
Huiuiu...”[28].

Cânepa a fost cultivată, până spre a doua jumătate a secolului al XX-lea, pe suprafeţe extinse, sătenii utilizând-o pentru prelucrarea şi obţinerea propriilor podoabe. Procedeele erau cele clasice, cu topirea produsului vegetal (introducerea lui în apă pentru o perioadă de şapte zile, urmat de procesul de uscare), trecerea lui prin *meliţoi*, apoi prin *meliţă* şi *ragilă*[29], obţinându-se fuiorul de cânepă, din care se extrăgeau *firul de tort* (cu care se ţesea pânza „*tort în tort*” – folosită pentru obţinerea cămăşilor, a izmenelor şi a ştergarelor), apoi, din restul care rămânea de la firul de tort, se scoteau *câlţii* (din care se confecţionau aşternuturile pentru pat) şi *bucii* (ca ţesătură pentru saci). Alături de grâu şi prune fierte, gospodina casei era cea care trebuia „să iasă” cu un mic fuior de cânepă înaintea preotului, în ajunul Bobotezei[30].

Coloritul deosebit al podoabelor şi al încălţămintei se realiza, printre altele, cu ajutorul coajei de la *gladis* (care, ca element de vegetaţie, se prezintă

[27] Informaţie de la Amalinei I. Maria, sat Başeu-Hudeşti, 83 de ani, 4 clase, pensionară, agricultoare – înregistrare audio-video realizată la 13.08.2008. Localnicii folosesc şi denumirea de „*hâj*” (informaţii de la Buruiană I. Valeria Saveta, vezi **supra**, nota 23 şi Gălbău C. Constantin, vezi **supra**, nota 16), specifică mai ales unei mari părţi din Bucovina. Intrarea în încăperea destinată animalelor se realiza prin partea laterală.

[28] Informaţie de la Zară Gh. Ion, sat Alba-Hudeşti, 82 de ani, pensionar, agricultor – înregistrare audio-video realizată la 17.08.2008.

[29] Informaţie de la Amalinei I. Maria, vezi **supra**, nota 27.

[30] Informaţii de la Mihalcu M. Olga, vezi **supra**, nota 24 şi Amalinei I. Maria, vezi **supra**, nota 27.

sub forma unui tufiş) – de la care se obţinea culoarea albastru sau se folosea coaja de stejar – *cruşala* – din care se obţinea culoarea maro[31], cu care erau vopsite opincile din piele de bovină.

Oprindu-ne privirea asupra bogăţiei în lemn a pădurilor, în afară de cărăuşia care se practica, consemnăm şi un alt aspect al influenţei acestora în evenimentele importante ale comunităţii locale, anume în strigăturile de la nunta tradiţională:

„*Saraca soacră mari*
Ţ-ai adus cheptanatoari,
Să ti cheptini pi cap,
C-o bucat di lemn di ***fag*** [s. n.]
Da' şî eu nu m-oi lasa,
Şî cu-cociorva eu i-oi da…
Ş-apăi rachiţă sămânţă rea
Nu ştiu un' te-aş samana,
Sî ti samân la loc bun,
Sî te beu mergând pi drum?… "[32].

Mai mult, fânul, care era obţinut prin cositul păşunilor şi a fâneţelor (inclusiv paiele obţinute după recoltarea cerealelor), nu puteau să scape atenţiei celor care petreceau:

„*Saraca bucătăriţă,*
Cum doarmi ca o ***căchiţă*** [s. n.]
Să-nvăleşti cu oghialu'[33]
Sî stucheşti cu motanu' "[34].

Animalele domestice (bovine, porcine, ovine, cabaline, ş.a.) şi păsările asigurau atât hrana, îmbrăcămintea şi încălţămintea, cât şi tractarea mijloacelor de locomoţie pentru transportul diferitor mărfuri agricole sau a lemnului din pădurile din zonă. Deşi la sfârşitul secolului al XIX-lea era semnalată prezenţa „unui bogat inventar de stupi"[35] – la Hudeşti fiind atestaţi nu mai puţin de 412 – albinăritul nu se mai practică astăzi decât sporadic.

Meşterii din satele componente comunei au practicat o diversitate de meserii, fiind recunoscuţi, datorită valorii şi calităţii meşteşugului lor, în întreaga zonă

---

[31] Informaţie de la Zară Gh. Ion, vezi **supra**, nota 28. Opincile din piele de bovină puteau fi „cruşîte şi în piatră vânătă" (informaţie de la Mihalcu M. Olga, vezi **supra**, nota 24); probabil că se ţineau în respectiva compoziţie o perioadă scurtă de timp, deoarece piatra vânătă dăuna calităţii încălţămintei.
[32] Informaţie de la Amalinei I. Maria, vezi **supra**, nota 27.
[33] Regionalism utilizat pentru a denumi „plapuma".
[34] Informaţie de la Mihalcu M. Olga, vezi **supra**, nota 24.
[35] G. Lahovary, **Marele Dicţionar geografic al României**, Bucureşti, 1900, *apud* Viorica Rusu, **Albinăritul – ocupaţie străveche a locuitorilor din nordul Moldovei**, în *Hierasus*, VII-VIII, 1989, p. 427.

cuprinsă între fostele târguri Dorohoi şi Darabani. Astfel, în perioadă interbelică, cât şi în a doua jumătate a secolului al XX-lea, aici şi-au practicat meseria tâmplari vestiţi precum Azâzoaie Toadre Gheorghe – din satul Alba, fierari (familia Drescanu, cu ramificaţii în satele Hudeşti, Alba şi Mlenăuţi), meşteri constructori de case şi poduri ca Pintilie Gheorghe zis „Ghiţă a Adelei” din Hudeşti sau Huţuţui Ion zis „Apariei” din satul Alba, dar şi croitori precum Fasolă Vasile din satul Vatra (stabilit ulterior în satul Hudeşti) şi Chiţac Costică din Hudeşti.

Nu în ultimul rând, meşteşugul olăritului a fost practicat din cele mai vechi timpuri – pentru perioada interbelică şi postbelică, numele a doi meşteri fiind de reţinut: Farcaş Mihai şi Cramariuc V. Grigore. Dacă, pentru cel de-al doilea, activitatea şi realizările acestuia sunt mai bine cunoscute[36], trebuie remarcat faptul că, de aceeaşi popularitate şi prestigiu s-a bucurat, până la sfârşitul anilor ‘70 ai secolului trecut, şi Mihai Farcaş[37]. Acesta crea vase de diferite dimensiuni şi forme[38] (FOTO 3-6), pe care le comercializa la târgurile de la Săveni (în zilele de duminică) şi Dorohoi (în zilele de marţi)[39].

În cercetarea pe care am întreprins-o, în mare parte din satele comunei, nu puteam neglija influenţele pe care toate caracteristicile geografice enumerate mai sus, le-au exercitat asupra componentelor etnografice ale zonei supuse atenţiei noastre. Oameni „cu capul pe umeri”, cum singuri le place să-şi spună, locuitorii comunei Hudeşti au modelat, de-a lungul timpului, mediul geografic al zonei în care s-au născut, au copilărit, s-au maturizat (întemeindu-şi propriile familii), au lăsat urmaşi şi au trecut în lumea umbrelor.

În opinia noastră, întemeierea unei noi familii implica, şi implică şi în prezent, afecţiune şi responsabilitate umană, cu toate că, următoarea vorbă din

---

[36] Angela Paveliuc-Olaru, **Arta populară din zona Botoşanilor. Ceramica populară**, Bacău, 1981, p. 16-23.

[37] Spiridon Vasilovschi, unchiul său, este cel care l-a învăţat meserie. Apoi, după încheierea celui de-al doilea război mondial, Mihai Farcaş a avut un atelier propriu, unde, prin frământarea „*hlei*-ul” pe bancul de lucru, obţinea lutul, iar prin întrebuinţarea „râşniţei de râşnit *zmalţ-ul*”, a roţii olarului şi a cuptorului de ars oale, realiza vase de culoare neagră şi cărămizie/roşie (informaţie de la Farcaş N. Emilia, sat Hudeşti, 64 de ani, Institutul Pedagogic de 2 ani Botoşani, pensionară, fostă educatoare la Şc. cu cls. I-VIII Hudeşti – înregistrare audio-video realizată la 04.09.2009).

[38] Printre acestea remarcăm: vasele destinate preparării sarmalelor şi borşului, *locşân*-urile (forme speciale pentru coacerea cozonacilor), *dirişleac*-urile (vase smălţuite, cu diametrul de 25-30 cm şi găuri de 1/2 cm, uniforme pe toate suprafaţa – echivalent al strecurătorilor de astăzi) şi *chiup*-urile (pentru umplerea borşului, având o greutate de 6-7 kg). Deşi, pe de o parte, tipologia acestor vase este cu mult mai mare faţă de enumerarea de mai sus (FOTO 7), iar, pe de altă parte, merită evidenţiat că vasele erau produse în cantităţi mari (zeci de ani acestea fiind regăsite în casele din întreaga zonă), ele au început, treptat, să dispară prin uzura prelungită (informaţie de la Farcaş N. Emilia, vezi **supra**, nota 37).

[39] **Eadem**.

popor, s-a păstrat până astăzi:

„De când lumea şi pământu'
Nu te ie cini ţâ-i gându',
Da ti ie cini ţâ-i partea,
Şâ-ţi mânâncă sanatatea'[40].

Iar, în ritualul unei nunţi tradiţionale, mândria părinţilor şi a miresei vizavi de odor/propria persoană, nu lasă loc de îndoială în încheierea unei căsătorii benefice:

„Huiuiu ci ghini-mi şădi
Cân' nimini nu mă vedi,
Da' şî când m-o mai vide
Şî mai ghine mi-o şâde"[41].

Aşa după cum, şi despărţirea de cel drag, implica un grad sporit de afecţiune:

„Măi barbate ie şî ti scoală pi chicioare
Şî ti plimbă prin ogradă
Sfântu' Soare sî ti vadă...
Şî roagă-ti la Sfântu' Soare
Sî cie zâua mai mare,
Cî az' nu-i zî de chiuit,
Ci-i zî di jălit şî [di] pitrecut"[42],

sau nu:

„Eee! Acolo ţâ-i locu' tău
Nu cu mâna-n capu' neu"[43].

Cercetarea incipientă, realizată cu ajutorul locuitorilor din comuna Hudeşti, deschide perspectiva analizării problemelor majore ale cercetării etnografice[44] referitoare la interferenţele etnoculturale, continuitatea şi discontinuitatea fenomenelor etnografice sau zonarea etnografică, raportate, la rândul lor, la coordonatele spaţiului geografic.

From „Hudeştii Mari", to „Hudeştii Mici" and the contemporary ones – some ethno-geographic landmarks

Summary

The ethno-geographic research, combines among its other analysis elements, types of settlements, the structure of the houses and establishments or the economic effect on the local community caused by the practiced occupations and trades.

For Hudeşti commune, in Botoşani county, an area situated along the upper and middle course of Başeu spring, the ethno-geographic landmarks are just one incipient starting point for the analysis of major ethno-geographical issues of that community.

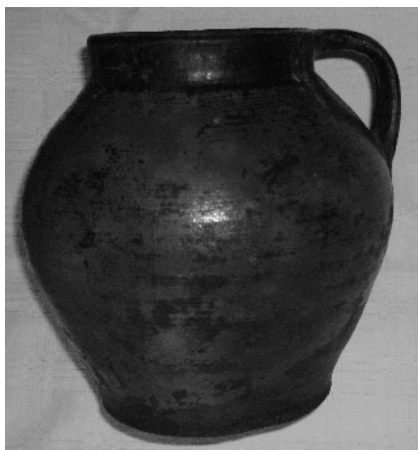
[40] Informaţie de la Basaliga Gh. Maria, vezi **supra**, nota 26.
[41] Informaţie de la Mihalcu M. Olga, vezi **supra**, nota 24.
[42] **Eadem**.
[43] Informaţie de la Zară Gh. Ion, vezi **supra**, nota 28.
[44] I. Ghinoiu, **loc.cit.**, p. 29.

FOTO 1 – Parte dintr-o locuință de la mijlocul secolului al XX-lea (proprietar Basaliga Gh. Maria, sat Başeu, comuna Hudeşti, județul Botoşani)

FOTO 2 – „Hâj” de la începutul secolului al XX-lea (proprietar Buruiană I. Valeria Saveta, sat Hudeşti, comuna Hudeşti, județul Botoşani)

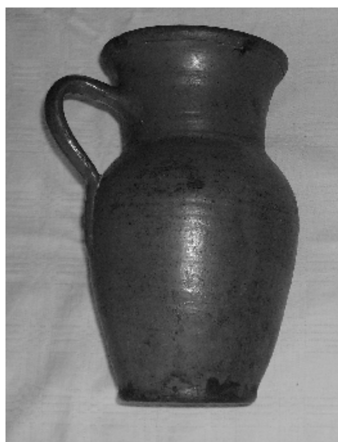

FOTO 3-4 (Ceramică aparținând meşterului Farcaş Mihai, sat Hudeşti, comuna Hudeşti, județul Botoşani)

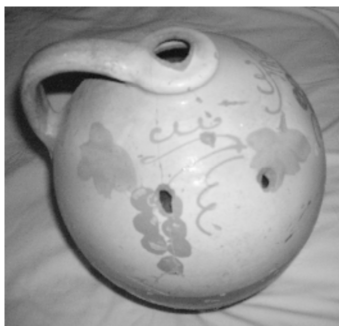

FOTO 5-6
(Ceramică aparţinând meşterului Farcaş Mihai, sat Hudeşti, comuna Hudeşti, judeţul Botoşani)

FOTO 7 – Meşterul olar Farcaş Mihai – în mijlocul creaţiilor sale (1976)

PIESE DIN COLECȚIA ETNOGRAFICĂ A MUZEULUI BOTOȘANI, CU VALOARE DE SIMBOL ÎN RITUALUL TRADIȚIONAL DE NUNTĂ

Steliana Băltuță

În tradiția românilor, ca şi în tradiția altor popoare, viața comunităților este conturată de o împletire a manifestărilor materiale şi a celor spirituale.

Latura spirituală, încă din perioadele arhaice ale istoriei, şi-a pus amprenta pe o mare parte a laturii materiale. Multe dintre obiectele folosite de civilizațiile umane, pe lângă ideea de utilitate, purtau şi mai poartă încă şi componenta spirituală.

Nu numai piese în diferite contexte poartă o anume simbolistică, dar şi structuri arhitectonice cu un plan special proiectat, în care individul sau o colectivitate se află în comunicare cu energiile puternice, dătătoare de viață nevăzute, cu divinitatea.

În urma unor observații asupra a tot ceea ce înconjoară umanitatea, asupra mediului în care trăieşte ea, grupuri umane şi-au stabilit anumite cutume care au continuat să fie practicate din generație în generație, şi chiar completate, îmbogățite în timp, în funcție de moment, de loc, de necesitate.

Aşa s-au înrădăcinat o serie de obiceiuri care au fost aplicate de fiecare familie în propria locuință, gospodărie şi de întreaga aşezare.

Dacă ne referim la ocupații, la meşteşuguri, constatăm bogăția, diversitatea şi frumusețea practicilor ritualice de peste an legate de acestea.

Aceeaşi observație o putem face asupra ritualurilor magice din viața de familie, la naştere, nuntă şi înmormântare.

Fiind la mijloc între momentul naşterii şi momentul de trecere către o „altă existență”, nunta are o anumită încărcătură de simboluri, făcând legătura între celelalte momente deja amintite, ale vieții pământeşti.

Chiar din momentul când cei doi tineri se cunoşteau şi urmau să întemeieze o căsnicie, erau responsabili să devină părinți. De aceea, la intrarea în biserică pentru cununie şi în unele locuri la ieşirea din biserică după cununie, mireasa punea un număr de degete ca o pecete pe uşa de la intrare, exprimându-şi astfel dorința referitoare la numărul de copii pe care să-i aibă, anticipând astfel naşterea.

Costumele de mire – mireasă erau croite şi lucrate astfel încât ele să fie potrivite şi să folosească şi pentru înmormântare. Fiecare din cele trei momente ale vieții de familie are originalitate, încărcătură artistică, prin textele literare folosite, prin piesele cu încărcătură decorativă, cromatică şi cu valoare de simbol.

Ritualul de nuntă parcurge o serie de etape. De la pețit la croit, atunci când familiile s-au înțeles şi fata trebuie să croiască pânza pentru cămăşile de

soacră, socru, costumul de mire cu năframa de pus în brâu.

Referiri la valoarea simbolică a pieselor din ritualul de nuntă apar şi în orații, culese de la cei implicați în desfăşurarea nunții.

Soacra mare este chemată să-şi primească darul cu versurile:

„Soacră mare vină-ncoa
Să vezi ce-ți aduce noră-ta,
O ***cămaşă*** cu ***altiță***
Cusută cu mărgeluță,
Pe pânză în două iță”.

Cules de Steliana Băltuță de la Atănăsoaie Anica
80 de ani, în 2007 – sat N. Bălcescu – Botoşani

Mirele este poftit să primească „năframa”.

„Cinstite mire,
Iatî, s-aratî
Cinstită mireasî,
A dumneavoastră aleasî,
C-o ***batistî*** frumoasî,
Di matasî cari v-o dă în dar”.

Cules de I.H.C. în 1968 de la Vasile S. Moroşanu, Şaru-Dornei, Suceava (din cercetarea monografică Silvia Ciubotaru, **Nunta în Moldova**, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iaşi, 2000)

Odată cu pregătirea costumelor de nuntă, „druştele” (domnişoare de onoare ale miresei) brodau batistele pentru vornicei, ca semn distinctiv al „chemătorilor la nuntă”).

Batistele cusute de „druşte” şi purtate de vornicei, erau brodate numai într-un colț şi semnate cu numele întreg al fetei şi cu inițialele vornicelului ales, cusut pe unele anul când s-a desfăşurat nunta.

Alte piese simbol pentru nuntă sunt ***ştergarele***, puse de către mireasă la gâtul naşilor, brodate cu decor floral (trandafiri), fitomorf (pomul vieții, vița de vie) şi mai rara avimorf (cocoşi).

Şi în strigăturile din timpul nunții apar ştergarele nunilor.

„Să trăiască nuna mare,
Că frumos ştergar mai are”
„Tare bine i se şede
Codrului cu frunza verde
Şi poienii cu stejari
Şi naşilor cu ŞTERGARI”

Cules de Steliana Băltuță de la Michiu G. Paraschiva
89 ani în 24 martie 1988.

Covorul şi ***perna*** ca piese cu valoare de simbol, trebuie să fie pregătite

special ca tinerii miri înainte de a merge la cununia religioasă, să stea în genunchi, cu capetele plecate şi să ceară Iertăciunea părinților pentru câte le-au greşit şi apoi să primească binecuvântarea părintească, moment rostit şi de către vornic în orația de nuntă.

Vornicul avea ca semn distinctiv pe tot parcursul nunții, ***toiagul*** cu ***ştergar*** sau ***năframa*** puse de mireasă, practică recunoscută în unele sate ale zonei Botoşani. De priceperea vornicului, depindea reuşita nunții, ca şi de cea a naşilor.

Simbolul toiagului şi năframei apare şi în versuri rostite la nuntă de vornic.

„Aista ***toiegel*** de brad,
Se cere astă seară îmbrăcat!
Mulțumesc jupâneasă mireasă,
De-aista toiegel îmbrăcat.
………………………………
Mulțumesc jupâneasă mireasă
De astă ***năframă*** frumoasă
Cusută cu fir,
Umplută cu ibrişin”.

Cules de Prof. Gabriela Anisie de la Crețu Anghel,
80 ani, Ivancăuți – Păltiniş – Botoşani

Pentru binecuvântarea religioasă, mireasa trebuia să aibă țesut de mâna ei, ***covorul de cununie***, pe care stăteau mirii, naşii, părinții şi preotul care oficia ritualul. La ieşirea din biserică, mirii purtau în mâini ***lumânările*** aprinse, pentru o cale cu lumină şi noroc.

La plecare din casa părinților la trecerea prin poartă, mireasa rupea deasupra capului ***colacul***, şi aruncând bucățile în cele patru zări, pentru belşug şi bunăstare în viitoarea casă.

Un alt simbol al nunții tradiționale îl constituia ***lada cu zestre***, pe care vorniceii chiuind o scoteau din casa părinților miresei şi o puneau în carul cu care mergeau către casa mirelui şi socrilor ei.

Lada era piesa de mobilier, pe care orice tânără trebuia să o aibă la căsătorie.

Între țesăturile de pe ladă, nu trebuia să lipsească ***țolul*** (o țesătură în patru ițe din cânepă, pe care se treiera grâul, după seceriş).

Lipsa ***țolului*** din zestre, aducea ironiile şi strigăturile la scoaterea zestrei din casă:

„U, iu, iu, pe dealu' gol
Că mireasa n-are ***țol***
Şi i-o face mirele
Când o tunde cânele”

Cules de Prof. Gabriela Anisie de la
Lupaşcu Cristian, 16 ani, Miorcani – Botoşani

Urcată în carul cu zestre, mireasa primea de la mama ei, ***icoana cu***

ştergar, ca semn de binecuvântare pentru noua ei casă, şi ***oglinda*** la care a fost gătită şi pe care mirele i-a pus cercei, mărgele sau bani.

Când ajungea carul în curtea socrilor, vornicul striga:

„Ia ieşi soacră în ogradă
Şi-i vide ficiorul tău,
Ți-aduce noră cu ladă
Cu ***ladă şi zestre*** mare
S-o ții numai la icoane”

Cules de Steliana Bălțuță în 1985
de la meşter olar Grigore Cramariuc, 64 ani, Hudeşti - Botoşani

Voalul şi ***coronița*** miresei erau semne ale purității şi cinstei, mireasa era comparată cu o împărăteasă, în folclor aromân, tânăra spunea:

„A sosit vremea să mă mărit,
Hai, hai, ia-mă tinere,
Ia-mă în brațele tale,
Şi du-mă la tine acasă
Voalul pe cap eu mi-am pus,
Frumos tânăr mi-am luat”.

(din Nicolae Gh. Caraiani, Nicolae Saramandu,
Folclor aromân grămostean*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982)*

Năframa croită şi brodată de mireasă şi pusă în cingătoarea mirelui, semnifica statornicia, asumarea răspunderii de a fi cap de familie şi ieşirea din rândul feciorilor.

Druştele coseau mai multe năframe care acopereau şi colacii sau erau puse cum am precizat la toiagul vornicului, la cofița cu apă.

După nuntă, năframele erau folosite ca fețe de coltuce (perne mici) erau puse pe perete pentru a decora interiorul, erau folosite la obiceiurile de An Nou.

Cofița pregătită pentru nuntă cu apă şi vărsată în calea mirilor aducea bogăție în familie, aşa cum se spunea că dacă îți plouă la nuntă, vei avea bunăstare şi vei fi bogat toată viața.

Ne-am referit la câteva piese folosite în ritualul de nuntă cu încărcătură de simboluri, care devin sacre în comunitatea umană.

Remarcăm faptul că încă de la începutul omenirii, viața e plină de semne cu semnificații bine stabilite, la toate civilizațiile existente şi care dau un sens lumii în care trăim.

Cămaşă de soacră

Cămaşă de socru

Costum de naş

Costum de naşă cu ştergar primit de la mireasă

Ştergare de naşi

Ştergarul şi toiagul de vornic

Costum de vornic

Costum de vornicel cu batistă

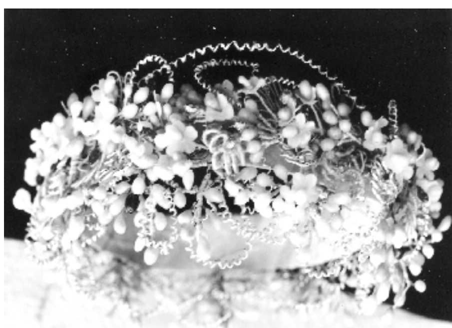
Plosca cu năframă pentru vornicel („chemător” la nuntă)

Lăzi pentru zestre

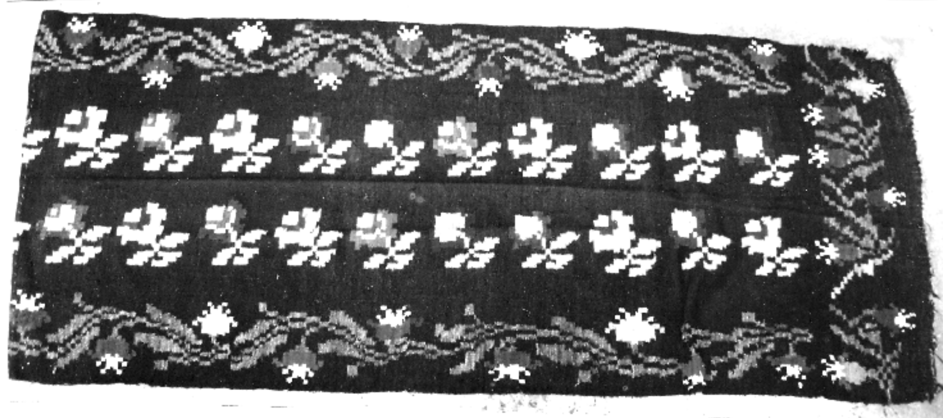
Perna şi covorul pentru Iertăciune

Coronița

Voalul de mireasă

Covorul pentru Cununie

Icoana – semn de binecuvântare

Oglinda – lumină şi noroc

Colacul miresei

Batistă pentru „dezhobotat”

Cofiţa cu apă –
pentru belşug în calea mirilor

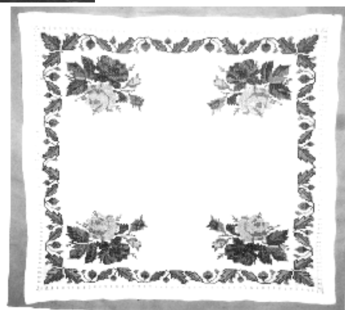

„Ţapcan” (Tucitoare)
cu vin pentru masa nunţii

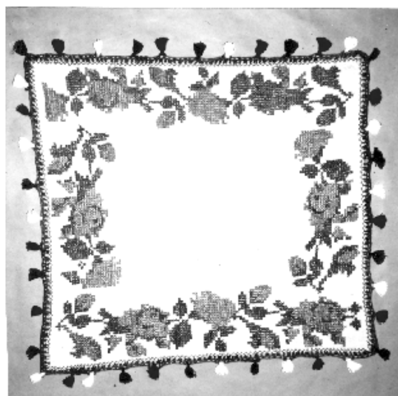

Năframa mirelui:
semn de statornicie

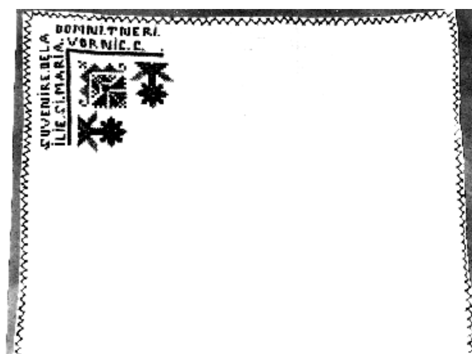

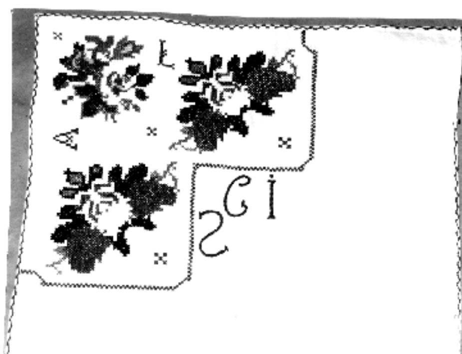
Năframe pentru mire

Batiste de vornicei

ADEVĂRUL DESPRE ENIGMATICA VESTĂ DE CULOARE ASORTATĂ CU SACOUL, DIN PRIMA FOTOGRAFIE A LUI EMINESCU

Victor Macarie

Este, îndeobşte, cunoscut faptul că, în prima sa fotografie, acel portret ***luciferian***, Eminescu poartă un sacou de culoare gri-deschis şi vestă albă cu carouri mari, discrete, abia sesizabile (foto. 1). La un moment dat, în circuitul editorial, alături de această fotografie, executată de Jan Tomáš din Praga, în septembrie 1869, a mai apărut o variantă, în care vesta poetului este de aceeaşi culoare cu sacoul. La rândul ei, această nouă variantă, apare sub două forme: una dreptunghiulară, în care portretul poetului ocupă întreaga suprafaţă a hârtiei fotografice, ceea ce în mod obişnuit se numeşte „fotografie-bust", şi o alta în care portretul acestuia este încadrat într-un medalion de formă ovală, în poziţie verticală.

Primul cercetător care a semnalat existenţa variantei cu vesta „asortată" a fost Şerban Cioculescu, care, în 1968, menţionează că din acest portret eminescian „se păstrează două variante, una cu vestă de culoare închisă, asortată cu haina, cealaltă de culoare mai deschisă, cum va fi fost în realitate (dar asta nu are nici o importanţă)"[1]. De altfel, Şerban Cioculescu nici nu şi-a pus întrebarea: când şi cum a apărut această nouă variantă.

La rândul său, şi Victor Crăciun, care s-a ocupat în mod deosebit de acest portret, este intrigat de apariţia noii variante. Acesta este de părere că portretul „a fost realizat cu vestă de culoare deschisă", dar nu pare şi convins, când scrie că nu crede „să se fi făcut două versiuni fotografice, cu două veste", din cauza preţului ridicat al fotografiei, un galben. Cu alte cuvinte, eminescologul este gata să creadă că poetul s-ar fi ridicat din faţa obiectivului fotografic, ar fi schimbat vesta, s-ar fi reaşezat exact în aceeaşi poziţie şi fotograful „l-a mai tras o dată în poză!" Victor Crăciun încearcă şi o altă explicaţie a apariţiei acestei variante: „Prin deteriorare – zice el –, una din copii a fost retuşată şi apoi copiată, păstrându-se astfel de fapt o singură versiune, diferind doar vesta."[2]

Fără să-şi facă prea multe probleme, de tehnică sau de preţ, Graţian Jucan acreditează ideea potrivit căreia din acest portret eminescian există şase fotografii, din care „3 ovale şi 3 dreptunghiulare"[3], fără să amintească nimic

[1] **Un portret inedit al lui Eminescu?**, 28 noiembrie 1968, Şerban Cioculescu, **Eminesciana,** Bucureşti, Editura „Minerva", 1985, p. 49.

[2] Victor Crăciun, **Eminescu, prima fotografie**, în *Flacăra*, anul XXXVII, nr. 46(1743), 18 nov. 1988, p. 15.

[3] Graţian Jucan, **Fotografiile lui M. Eminescu**, în *România literară*, anul XXXV, nr. 47, 27 nov.-3 dec. 2002, p. 21.

despre deosebirea de culoare a vestei, deşi toate fotografiile în care portretul este încadrat în medalionul oval sunt numai cu vesta de culoare închisă, asortată cu haina.

De aici decurg unele întrebări, cum ar fi: când şi cum au apărut aceste variante, cine le-a creat şi în ce scop, de ce a trebuit să apară imaginea poetului cu vesta asortată cu haina şi încadrată într-un medalion? Întrebări la care vom încerca să dăm răspunsul adecvat.

Pentru aceasta, mai întâi, trebuie să amintim iniţiativa studenţilor universitari de a ridica, în anul 1890, un bust poetului, la Botoşani. Pentru adunarea fondurilor necesare acestui demers, studenţii ieşeni, pe lângă organizarea unor manifestări cultural-artistice (concerte şi spectacole de teatru, baluri şi conferinţe, tombole şi chete publice), să strângă un ban în plus, au recurs şi la multiplicarea şi difuzarea unor fotocopii cu chipul poetului, aşa cum rezultă dintr-o notă, apărută în săptămânalul ieşean *Era nouă*, pe care o reproducem în întregime: „***Cu ocazia Concertului Eminescu***, comitetul studenţesc a pus în circulaţie ***o întreită ediţiune fotografică*** [s.n.-V.M.] a unui portret al regretatului poet, de pe când era în vârstă de 19 ani”. Studenţii au găsit la sora[4] lui Eminescu un asemenea exemplar, de pe care pictorul Brand a desemnat figura în mărime naturală şi apoi de pe acest portret s-au scos copiile fotografice.

Deşi lucrarea d-lui Brand este foarte exactă, totuşi reproducerea artistică nu poate fi niciodată cu totul deopotrivă cu aceea mecanică a fotografului. Din această cauză fotografiile puse în vânzare reprezintă figura lui Eminescu corectată de micile imperfecţiuni pe care le au trăsăturile feţei. Brand ne dă un Eminescu idealizat”[5]. Deci, din această notă trebuie să înţelegem că fotocopia cu vestă de culoare închisă este un portret „idealizat”, deşi nici un specialist nu poate sesiza deosebirea dintre cele două portrete, fotografia originală de Tomáš şi desenul executat de Brand.

Această informaţie ne-a dus cu gândul la o carte poştală ilustrată, de tip „cabinet” (11 x 16 cm), din colecţia noastră, ce-l reprezintă pe poet în medalion oval şi care pe spate poartă inscripţia: „Bernhard Brand Pictor şi Photographe in Iassy” (foto. 2). Din primul moment, ne-am dat seama că avem în faţă un exemplar din acea „întreită ediţiune fotografică” despre care se vorbeşte în amintita notă. Dar ceea ce ne-a trezit un şi mai mare interes a fost faptul că aici poetul apare cu vesta asortată cu haina. Astfel, coroborând datele din articolul citat cu unele elemente care se regăsesc în ilustrată, am constatat că acum putem avansa ipoteza genezei acestei fotografii în

[4] Henrietta Eminovici (Eminescu) decedase la 14 oct. 1889, dar fotografia de care este vorba aici era donată, de aceasta, Corneliei Emilian – mama, încă de la 10/ 22 noi. 1888, cf. Henriette şi Mihail Eminescu, **Scrisori către Cornelia Emilian şi fiica sa Cornelia,** Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga, 1893, p. 104. Iar studenţii au intrat in posesia ei prin Cornelia Emilian – fiica, care era unul din cei mai activi membri ai Societăţii studenţilor universitari din Iaşi.

[5] Vezi: *Era nouă* (Iaşi), anul II, nr. 24, 18 iun. 1890, p. 3.

care poetul apare cu vesta asortată cu haina.

Pentru a fi şi convingători, ne-am canalizat cercetările în direcţia identificării şi a celorlalte două „ediţiuni fotografice”, şi rezultatele nu s-au lăsat prea mult aşteptate, ba, dimpotrivă, au fost chiar surprinzătoare. Astfel, în fondurile Muzeului Naţional al Literaturii Române din Bucureşti, cu sprijinul doamnei Elena Puşcaşu, director interimar la acea dată, am avut marea şansă să identificăm o fotografie a poetului ce poartă tot emblema fotografului Bernhard Brand (foto 3a-b)[6]. Comparând această fotografie sau fotocopie, mai bine zis, cu cea originală, executată de Jan Tomáš, existentă în acelaşi fond muzeal[7], constatăm atât asemănări până la identificare, dacă ne referim la chipul poetului, cât şi unele deosebiri, determinate, credem noi, mai mult de aspectul comercial al fotocopiilor executate de Brand. Astfel, fotografia de tip „carte-de visite” realizată de Tomáš are dimensiunile de 6 x 9 cm, iar cea semnată de Brand, este ceva mai mare, de 6,5 x 10,5 cm. Fotograful praghez a lucrat în sepia, o culoare ştearsă, fără contrast, în timp ce fotograful ieşean a lucrat în alb-negru, păstrând întocmai proporţiile şi fizionomia poetului, dar schimbând culoarea vestei, pentru a obţine un contrast mai mare. Aici albul imaculat al cămăşii este ca un blitz, în centrul imaginii, peste care se răsfaţă papionul, asortat şi el cu haina.

La Tomáš, portretul ocupă aproape întreaga suprafaţă de hârtie fotografică, la Brand, portretul este mai mic lăsând loc la baza lui pentru inscripţia: „M. Eminescu de 19 ani”. Umbra, la Tomáš este discretă, din spatele capului spre extremităţile fotografiei, iar la Brand, umbra este mai accentuată, apare ca o aureolă în jurul capului. La Tomáš, bustul se termină într-un degrade, până la baza hârtiei fotografice, umărul stâng este abia perceptibil, iar la vestă se distinge numai nasturele de sus, în timp ce la Brand, portretul se termină într-un semicerc uşor pierdut în jos, cu umărul stâng bine conturat, iar la vestă se văd foarte bine doi nasturi. Şi, în sfârşit, la fotografia originală, în dreapta, discret, este inscripţionat numele artistului „J. TOMÁŠ”, iar la fotocopie, alături de numele întreg, fotograful adaugă şi localitatea „BERNHARD BRAND – JASSY”.

În ceea ce priveşte cea de a treia „ediţiune fotografică” realizată de Bernhard Brand, poate fi considerată portretul de autor din fruntea romanului **Geniu pustiu,** 1904, volum editat de Ion Scurtu şi reeditat în anul 1907 şi, respectiv, 1909 (foto. 4). Portretul este încadrat într-un medalion oval, dar spre

---

6 Muzeul Naţional al Literaturii Române, **Fond F I/ 17**, inventar nr. 5131; pe spate, această fotografie poartă o ştamplilă de formă ovală, orizontal, aplicată cu tuş violet închis, foarte greu lizibilă, de pe care totuşi am descifrat: „ASOCIAŢIUNEA GENERALĂ/ A/ STUDENŢILOR UNIVERSITARI/ ROMÂNI/ SECŢIUNEA BUCURESCI”, iar în mijlocul ştampilei, scris de mână, cu cerneală violet, preţul fotografiei: „2 Lei”. Referitor la preţ, ni se pare cam ridicat, 2 lei o fotografie, pentru comparaţie, amintim că volumul **Poesii** de Mihail Eminescu, îngrijit de Titu Maiorescu, costa 5 lei.

7 Inventar nr. 5429.

deosebire de amintita cartea poştală ilustrată (foto. 2), aici se păstrează şi inscripţia „M. Eminescu de 19 ani” ca la foto. 3a. Însă, spre deosebire de această ultimă imagine, pe care o reproduce identic, aici, în volum, portretul este încadrat într-un medalion, iar de la nasturele de sus al vestei, iarăşi această buclucaşă vestă, coboară o linie albă, ce poate fi lanţul de la ceasul de buzunar al poetului, amănunt ce lipseşte în celelalte două „ediţiuni”.

De observat că Ion Scurtu, îngrijitorul romanului **Geniu pustiu**, atrage atenţia că, în broşura **Portretele lui Eminescu,** din 1903[8], face istoricul acestei fotografii, dar pe care nu a putut-o reproduce în acel volum, pentru că nu cunoştea adresa Corneliei Emilian [mama], posesoarea originalului acelei fotografii, iar „un clişeu bun după copia făcută prin editorii Şaraga fiind cu neputinţă”. Deci, Ion Scurtu cunoştea fotografia originală (cu vestă albă) prin intermediul volumului **Scrisori către Cornelia Emilian şi fiica sa Cornelia** editat de Fraţii Şaraga din Iaşi, unde fusese publicată (pentru prima dată), alături de unica fotografie a surorii sale, Henriette (foto. 5), dar acesta nu comentează nici încadrarea portretului în medalionul oval şi nici culoarea vestei, asortată cu haina, de la fotografia pe care o reproduce în fruntea volumului **Geniu pustiu**.

Revenind, amintim că fotocopiile executate de Bernhard Brand s-au răspândit pe mai multe căi. Dincolo de acel concert, pentru care au fost realizate iniţial, şi poate şi la alte manifestări organizate de studenţii ieşeni, acestea au fost distribuite şi de către studenţii bucureşteni, după cum rezultă din prezenţa ştampilei asociaţiei lor de pe verso-ul fotocopiei din colecţia Muzeului Naţional al Literaturii Române (foto. 3b)[9], precum şi cu ocazia dezvelirii bustului poetului de la Botoşani, eveniment ce a avut loc la 11 septembrie 1890. Cu acest prilej s-a vândut şi acel desen original, „figura în mărime naturală”, executat de Bernhard Brandt[10].

Astfel, datorită, în primul rând, distribuirii lor într-un număr mai mare de exemplare sau poate şi contrastului accentuat, aspect ce place ochiului, fotocopiile executate de Brand au fost tot mai des preluate de editori şi gazetari, intrând astfel în circuitul editorial în paralel cu fotografia originală executată de Jan Tomáš[11]. Ne surprinde scăparea deosebirii celor două portrete chiar şi celui mai autorizat critic, George Călinescu care, deşi s-a ocupat în mod deosebit de fotografiile poetului, totuşi nu a comentat în vre-un fel paralelismul dintre ele, publicând numai fotocopia lui Brand. Astfel, în **Istoria literaturii române**,

---

[8] Ion Scurtu, **Portretele lui Eminescu,** notiţe biografice, Bucureşti, Tip. „Minerva”, 1903, p. 11-12.

[9] Vezi nota 6.

[10] Vezi: *Drapelul* (Iaşi), anul II, nr. 51(107), 9 sep. 1890, p. 2.

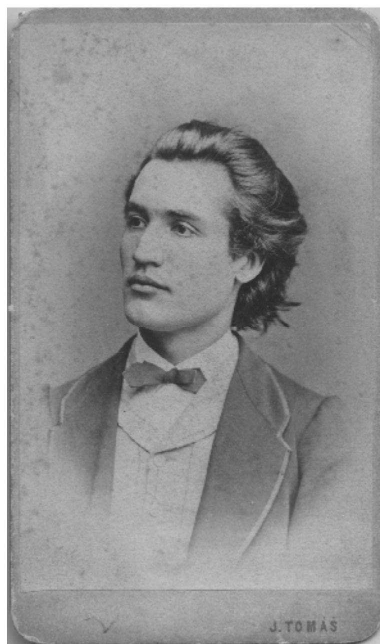
[11] Fotografia, realizată de Jan Tomáš a fost reprodusă pentru prima dată în volumul Henriette şi Mihail Eminescu, **Scrisori…**; în exemplarul pe care l-am folosit, portretul este caroiat, pentru a fi mărit la scară.

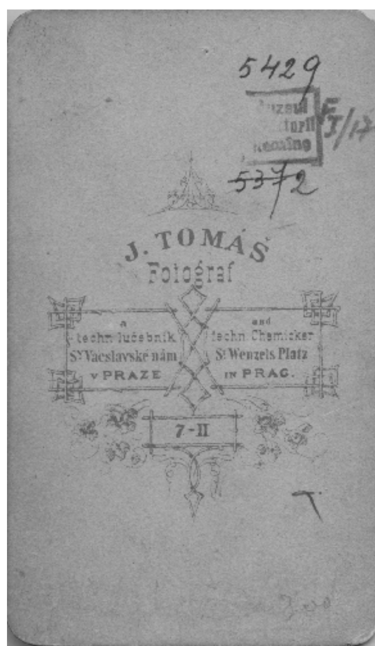
Călinescu inserează varianta dreptunghiulară, cu mențiunea: „M. Eminescu, student. După o fotografie inedită, neretuşată” (foto. 6)[12]. Iar în **Viața lui Mihai Eminescu**, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1966, reia varianta cu portretul încadrat în medalionul oval, după cartea poştală ilustrată, dar niciodată nu a reprodus imaginea originală realizată de Jan Tomáš.

După această demonstrație, i-aş zice eu, sau incursiune în iconografia eminesciană, putem considera că întrebările puse mai sus şi-au primit răspunsul aşteptat, şi, în concluzie, enigma „fotografiei” în care poetul apare îmbrăcat cu vesta de aceeaşi culoare cu sacoul, sub cele două forme, dreptunghiulară sau cu portretul încadrat în medalion, este pe deplin dezlegată. Încât, arunci când întâlnim imaginea ***luciferiană***, în care poetul poartă vesta asortată cu haina, trebuie să ne gândim la anonimul Bernhard Brand, fotograf din Iaşi, a cărui nume se mai găseşte, doar, pe câteva vechi imagini fotografice[13].

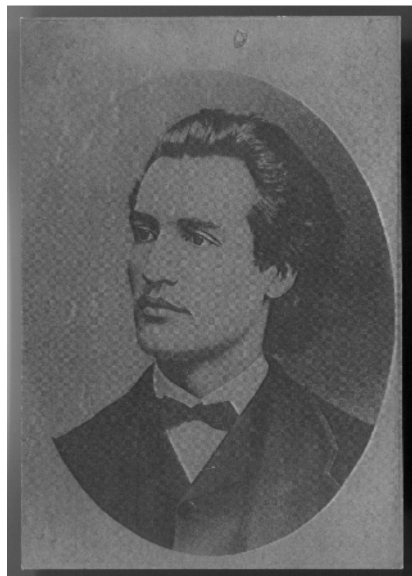
[12] G. Călinescu, **Istoria literaturii române, de la origini pînâ în prezent**, Ediția a II-a, revăzută şi adăugită, ediție şi prefață de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p. 455.

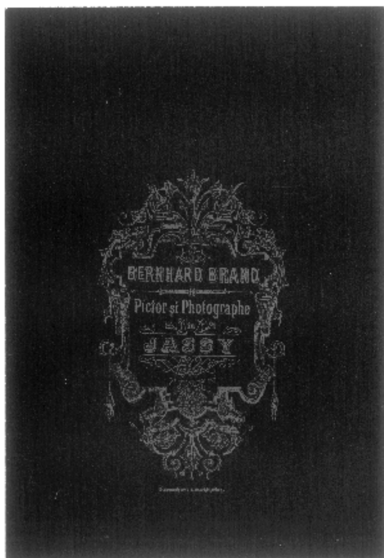
[13] Încercând să facem un succint portret al fotografului şi pictorului Bernhard Brand, cel care a încercat să ne dea „un nou Eminescu”, menționăm că el este cunoscut şi ca autor al celor două tablouri ale Societății Junimea din Iaşi, 1873 şi 1881, precum şi a zeci de imagini ale protipendadei ieşene de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Atelierul său se afla pe locul unde astăzi este Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iaşi. Rudolf Suțu, în volumul **Iaşii de odinioară**, Iaşi, Editura „Viața Românească”, vol. II, 1928, p. 185, arată că: „În acest loc mare viran, era şi căsuța fotografului vechi din Iaşi Brand, care în orele lui de odihnă ieşea şi se plimba în tot oraşul pe o bicicletă cu două roți, cea dinainte de o înălțime extraordinară iar cea dindărăt atât de mică încât abia se zărea”. Iar Ion Mitican, în cartea **Urcând Copoul cu gândul la Podul Verde**, Iaşi, Editura Tehnopres, 2006, p. 117-118, adaugă: „Într-o margine a maidanului se aciuase într-un timp şi baraca faimosului fotograf B. Brand, ce şi-a asigurat nemurirea lăsând posterității chipul diaconului Ion Creangă şi insistente anunțuri în «Curierul de Iassi», de prin 1874: «*B.B. Brand, fotograf. Strada Păcurari, în colțu stradei Carol aduce la cunoştință publică că atelierul său este deschis în fiecare zi. Toate soiurile de comănzi fotografice se vor esecuta în cea mai mare perfecțiune cu prețuri moderate.*»”. Şi în sfârşit, Zamfira Pungă, în articolul **Începuturile fotografiei la Iaşi**, apărut în *Buletinul Muzeului Ştiinței şi Tehnicii „Ştefan Procopiu” Iaşi*, anul II, nr. 2, 2007, p. 52 menționează: „…excentricul Bernard Brand, cunoscut ieşenilor ca pasionat şi de velociped, dar şi ca mare şi talentat fotograf, îşi făcuse studiile artistice la Academia de Arte Frumoase din Paris”.

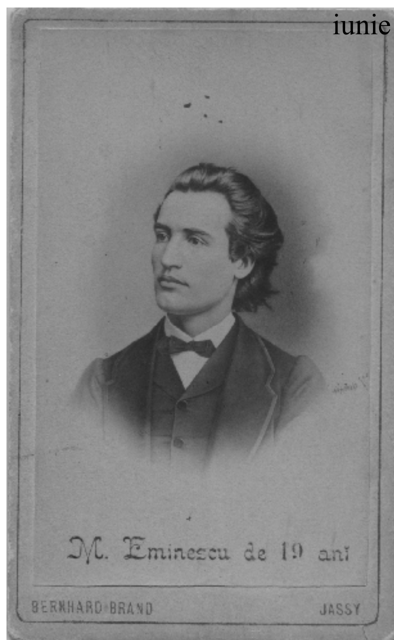
1. Fotografie realizată de Jan Tomáš, Praga, septembrie 1869 (faţă şi verso)

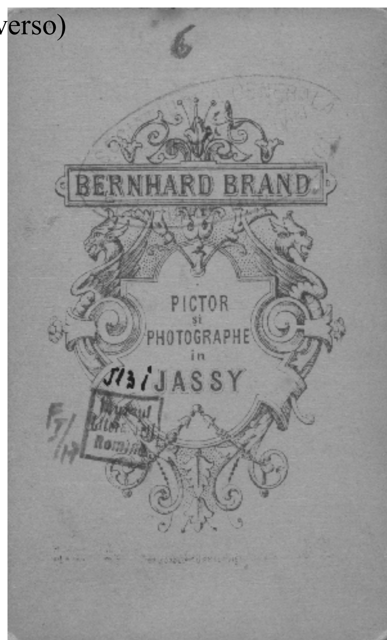

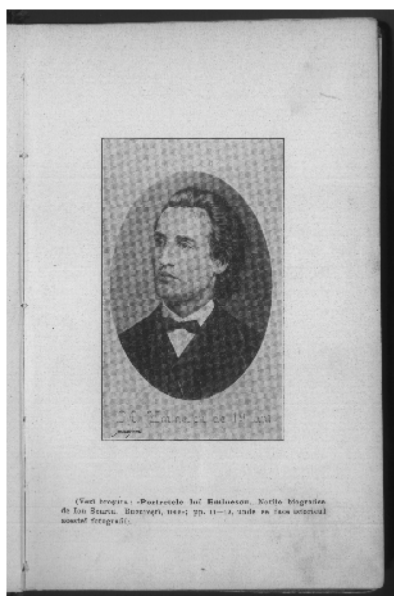
2. Carte poştală ilustrată (variantă), după desenul realizat de Bernhard Brand în

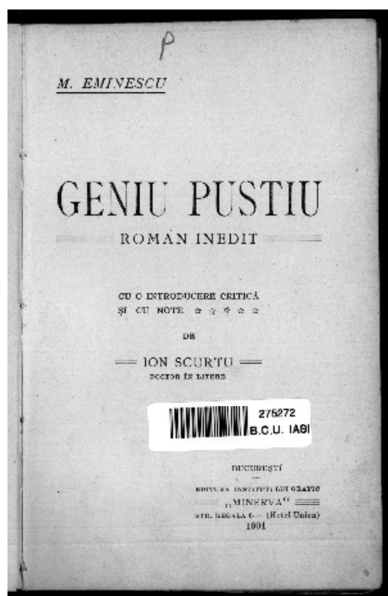
iunie 1890 (faţă şi verso)

3. Fotocopie (a doua variantă), după acelaşi desen de Brand

M. EMINESCU

GENIU PUSTIU

ROMAN INEDIT

CU O INTRODUCERE CRITICĂ ŞI CU NOTE

DE

ION SCURTU

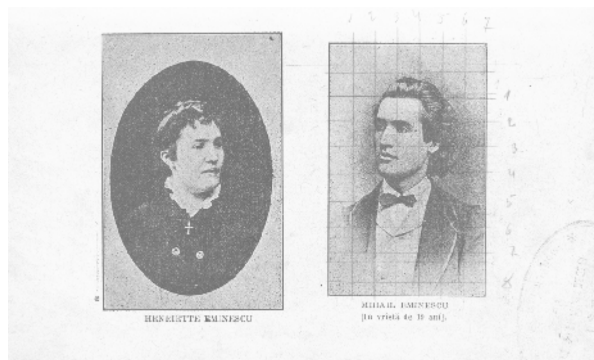
DOCTOR ÎN LITERE

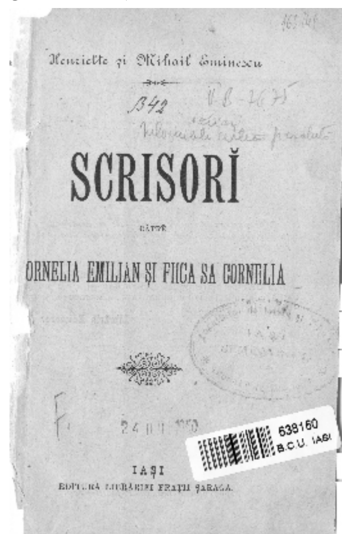
BUCUREŞTI

1901

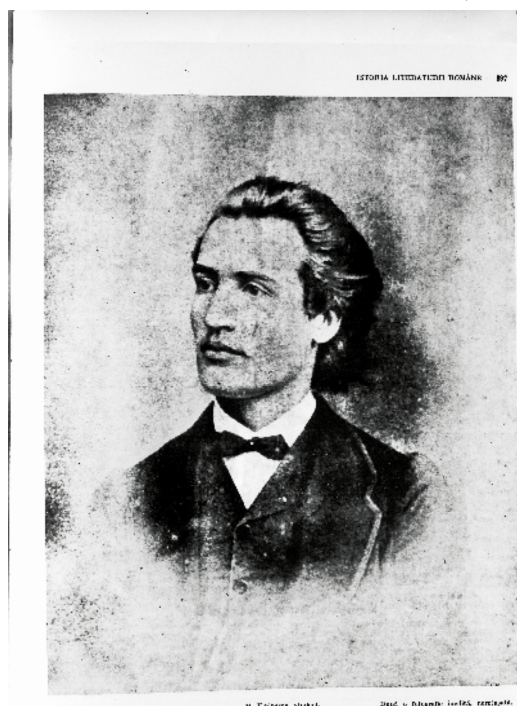
4. Portret de autor (a treia variantă), după desenul lui Brand, după M. Eminescu, **Geniu pustiu,** roman inedit, cu o introducere critică şi note de Ion Scurtu, Bucureşti, Editura Institutului

Grafic „Minerva”, 1904 (portretul şi pagina de titlu)

5. Harieta şi Mihai Eminescu (prima apariţie editorială a fotografiei poetului realizată de Jan Tomáš), după Henriette şi Mihail Eminescu, **Scrisori către Cornelia Emilian şi fiica sa Cornelia**, Iaşi Editura Librăriei „Fraţii Şaraga”, 1893 (foto şi pagina de titlu)

M. Eminescu, student, după G. Călinescu, **Istoria literaturii române**

TREI ENIGME DIN CORESPONDENȚA SCRIITORULUI GEORGE IVAŞCU

Alina Butnaru

Doctor în ştiințe filologice, activitatea lui George Ivaşcu[1] a stat sub semnul jurnalisticii şi al demersului critic. Două sunt lucrările care evidențiază aceste înclinații spre jurnalismul literar şi istoria ideilor literare: **Reflector peste timp (Din istoria reportajului românesc)**, **Din istoria teoriei şi criticii literare româneşti** şi **Istoria literaturii române**.

Poate că astăzi nu am fi avut posibilitatea să ne oprim atenția asupra celor cuprinse de colecția George Ivaşcu, dacă paşii doamnei Voichița Tessa Ivaşcu (fiica scriitorului) nu ar fi fost îndreptați spre Bârlad de scriitorul Ion Hobana, pentru a dona un număr impresionant de cărți din secolele XIX şi XX, mobilier, obiecte de artă decorativă, tablouri, corespondență şi fotografii ce au aparținut scriitorului.

Despre cel care a fost bibliotecar, profesor, jurnalist, scriitor şi istoric literar, am mai scris şi atunci când, în două articole cuprinzătoare, am prezentat manuscrisele, respectiv cartea de secol XIX.

Corespondența lui George Ivaşcu, mai ales din perioada cât a fost redactor şef la revistele *Contemporanul* (1955-1971) şi *Lumea* (1963-1966) şi director al revistei *România literară* (1971-1988), cuprinde scrisori – 66 la număr – 51 dintre ele fiind semnate de personalități ale lumii literare româneşti, iar restul expediate din străinătate cu însemnele unor instituții („Asociația internațională a criticilor literari", „The University of North Carolina", „Rencontres internationales de Genève", „L'Académie Royale de Langue et de Litterature Française). Multe din cele 50 de scrisori ce poartă semnătura unor nume sonore (Tudor Arghezi, Geo Bogza, Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Miron Radu Paraschivescu, Tudor Teodorescu Branişte, Iorgu Iordan, Şerban Cioculescu, Ion Alexandru, Alexandru Rosetti), au un conținut convențional: de obicei sunt rânduri însoțite de rugămintea publicării ori modificării unor texte sau urări de sănătate. În această categorie se înscriu şi câteva scrisori al căror expeditor era scriitorul bârlădean G.G. Ursu. Într-una din ele însă, cea din 26 aprilie 1978, spiritul sensibil al lui G.G. Ursu transpare din cele câteva fraze din

[1] Născut la 22 iulie 1911, la Cerțeşti, județul Galați. Studiile liceale (1922-1929) le-a urmat la Liceul „Codreanu" din Bârlad. În 1933 a fost absolvent al Facultății de Litere şi Filozofie din cadrul Universității „Al.I. Cuza", Iaşi. A trecut în neființă la 21 iunie 1988, la Bucureşti.

finalul scrisorii, desprinzându-se de convenționalism: „*În martie a fost un frumos simpozion Emil Gârleanu – Elena Farago, la Bârlad, la care am luat parte cu o comunicare. Erau zilele apariției brândușelor pe dealul grădinii publice; le-am cules cu fiorul de altădată…[…] Mi-ar părea foarte bine dacă ne-am putea plimba pe cărările copilăriei şi adolescenței noastre, din ce în ce mai îndepărtate*”.

De la sensibilitatea lui G.G. Ursu trecem la polemica elevată a lui Constantin Noica, exprimată într-**O precizare** (datată 21 iunie 1980) trimisă lui G. Ivaşcu, rugându-l să fie publicată în *România literară* ca răspuns la un articol al lui George Arion. Dorința i-a fost respectată, întrucât am găsit-o în nr. 27 al *României literare* din 3 iulie 1980, An XIII, p. 2, George Arion, căruia i se adresase de prima dată, nepublicând „precizarea” lui Noica. Eminentul filozof spune că G. Arion publicase în *Flacăra*, din 5 iunie 1980 (nr. 23, An XXIX), „*câteva relatări despre o convorbire cu mine care nu avea de fel caracter de interviu*”, adăugând: „*mărturisesc a nu mă recunoaşte în majoritatea formulărilor şi nici în câteva din părerile pe care mi le atribuiți*”. Am căutat şi am găsit acel număr al revistei. Toate acestea, pentru a descoperi ce l-a deranjat atât de mult pe C. Noica încât a fost determinat să ceară dreptul la replică. Articolul, apărut sub titlul **În epoca actuală se trăieşte mai mult. Omenirea ar trebui să profite de asta**, se prezintă sub forma unor întrebări şi răspunsuri. După încercări repetate de a-i lua un interviu, G. Arion reuşeşte, în sfârşit, să descindă în camera lui C. Noica, la Păltiniş, unde filozoful îşi crease oaza lui de meditație: o singură încăpere dintr-o vilă, în care se afla doar strictul necesar (un pat îngust, un scaun, o măsuță cu câteva cărți şi manuscrise, o sobă, un lavoar şi un lighean), tocmai pentru a înlătura tot ceea ce ar fi putut provoca vreo tulburare a gândului.

Din capul locului, C. Noica a refuzat să fie intervievat preferând o discuție liberă, fără consemnarea vreunui cuvânt. I-a spus lui G. Arion că îl autorizează să reconstituie convorbirea şi chiar să o publice, fără să o vadă înainte, în cazul în care consideră că discuția lor „*merită să fie trecută pe hârtie*”.

Parcurgând dialogul dintre cei doi, mi-a fost foarte greu să cred că G. Arion a reținut întocmai răspunsurile pline de încărcătură filozofică ale lui C. Noica. Iată doar un exemplu, în acest sens: „*Omul e o ființă prospectivă. Nu poate să trăiască fără să se gândească la viitorul său. Şi pentru care îşi propune diferite soluții de viață. Occidentul a oferit nu demult o astfel de soluție: mişcarea hippy. Dar cît de eficientă a fost ea? Pe cîți a putut interesa? Cînd tinerii hippy s-au adunat la Katmandu, în Nepal, nepalezii rîdeau de ei. Nu prin negarea istoriei se poate rămîne în istorie şi se poate ajunge la istorie. Niciodată nu-mi voi da asentimentul la negarea valorilor civilizației şi umanismului. Nu cred că se poate renunța atît de uşor la ceea ce au făurit*

generații întregi înainte. Cultura dă o mare seninătate şi o mare şansă de împlinire sufletească. A respecta firescul vieții ar trebui să devină o deviză a omului". În acest stil este construită întreaga discuție. Urmărind răspunsurile la cele 13 întrebări, legate în mare măsură de activitatea filozofului şi de probleme de viață, nu am reuşit să desluşesc ce anume a constituit motivul indignării lui C. Noica. Dacă nu s-a recunoscut în „*majoritatea formulărilor*" şi nici în părerile pe care i le atribuise autorul articolului, atunci de ce atâta supărare pentru ceea ce a consimțit să fie trecut pe hârtie şi publicat, fără revederea materialului înainte de tipărire?... G. Arion mărturiseşte în încheiere că a avut ezitări în privința încredințării tiparului a acestui „*interviu sui-generis*". Dar tot el adaugă ca o consolare: „*În definitiv, nu era vorba decît de o relatare făcută din memorie. De-abia după mai multe zile de îndoieli mi-am dat seama că gânditorul nu glumise cînd îmi îngăduise să povestesc cu vorbele mele ceea ce îmi spusese. Am înțeles că de fapt singura modalitate de a consemna o convorbire cu autorul ROSTIRII FILOZOFICE este tocmai aceasta. Fiindcă îl interesează să vadă nu rigoarea din copierea mecanică a cuvintelor sale ci să priceapă în ce măsură spusele lui stârnesc un ecou în mintea şi sufletul celui cu care vorbeşte*". „*…relatare făcută din memorie*"… Dacă a fost vorba de un dialog imaginar pus apoi pe hârtie? Dar atunci cum rămâne cu răspunsurile lui C. Noica, foarte elaborate, trecute prin experiența gândirii filozofice? O serie de întrebări care nu şi-au găsit răspunsul, încă.

Revenind la supărarea marelui filosof, putem face doar supoziții: poate nu a fost mulțumit de felul redării din memorie a discuției (reacția fiind aceea a nerecunoaşterii majorității ideilor emise) sau de existența acelui „ceva" care nu trebuia să apară în text, dar autorul articolului a reprodus discuția aşa cum s-a derulat ea, din dorința unei expuneri cât mai fidele.

Este evident că, atât G. Arion cât şi C. Noica, nu vin cu explicații concrete pentru a lămuri misterul. Mă aşteptam să găsesc în **Interviuri**, vol. II (Editura Albatros, 1982), carte apărută sub semnătura lui G. Arion, o notă prin care autorul să explice reacția marelui filozof. A preferat, însă, să reproducă la pagina 172 acea precizare aparținând lui C. Noica, fără a mai face altă mențiune.

În cele trei pagini ale unei alte scrisori, datată 21 august 1981, Bucureşti, George Macovescu evocă momentele de sinceră prietenie dintre el şi George Ivaşcu. Împlinirea a 70 de ani de către cel care era directorul revistei *România literară* în acea perioadă, îl determină pe Macovescu să sublinieze că prietenia dintre ei nu se compara cu prietenia transformată în „*instituție, cu director, cu serviciul planificării, al contabilității şi mai ales cu bilanț având rubricile profit şi pierderi*", aşa cum era „la modă".

Există un fragment, în care Macovescu spune „*…viața nu ți-a fost uşoară. Din contra. Ai trecut prin zguduiri înspăimântătoare. De ce a fost*

nevoe? Tu nu ai vrut altceva decât ca lumea să fie mai bună, mai frumoasă pentru ca omul să fie om, nu fiară. Dar, poate, tocmai de aceea te-au murdărit şi te-au lovit cei ce au crezut că noua lume este tot o afacere rentabilă pentru ei, iar noul om tot un samsar, că visul acela al nostru este o ocazie pentru ei de a se folosi de putere pentru a-i zdrobi pe cei pe care nu îi puteau depăşi pe căi normale, omeneşti, civilizate”. Oprindu-mă la acest pasaj, atenția mi-a fost atrasă de afirmația „*Ai trecut prin zguduiri înspăimântătoare*”. M-am întrebat ce a vrut să spună G. Macovescu? Căutările mele în găsirea răspunsului au dat rezultate. Iată despre ce este vorba. În **Dicționarul general al literaturii române**[2] este menționat faptul că în anul 1948, George Ivaşcu a fost implicat în procesul grupului Lucrețiu Pătrăşcanu şi condamnat mai întâi la moarte, apoi la temniță grea, pentru ca în 1954 să fie declarat nevinovat şi eliberat. Asta pe de o parte. Pe de altă parte, Alex. Ştefănescu spune că „*în 1951, George Ivaşcu a fost arestat şi, după aproape doi ani, condamnat la 5 ani temniță grea, 10 ani degradare civică şi confiscarea averii pentru crimă contra păcii (publicase sub pseudonim câteva articole favorabile participării României în război)*”[3]. Era în perioada 1944-1964, când după ocuparea României de către sovietici, în 1944, şi instaurarea comunismului, foarte mulți scriitori români au fost arestați din motive politice. Acelaşi Alex. Ştefănescu, precizează în **Istoria literaturii române contemporane** (Editura Maşina de scris, 2005) la pagina 338, că George Ivaşcu fusese mobilizat în anul 1941, pentru o perioadă de 45 de zile la Marele Stat Major, la secția propagandă, semnând cu numele său în ziarul *Soldatul* şi în revista *Sentinela*, articole de susținere a războiului antisovietic. De fapt, aşa cum Alex. Ştefănescu indică, a luat aceste informații din capitolul „Incandescentul” din cartea **Istoria clipei** (Editura Adevărul, 1998) apațînând lui Cristian Popişteanu. Totul a început în 20 septembrie 1951, cu rechizitoriul de urmărire nr. 507 al Parchetului Curții Bucureşti, Cabinetul Crime de Război. În urma acestui rechizitoriu, G. Ivaşcu (care avea 40 de ani) şi Constantin Salcie, au fost trimişi în judecată pentru crime contra păcii. Capetele de acuzare le cunoaştem deja. În mod favorabil, s-au adăugat declarațiile martorilor Ghimbăşeanu Matei, Velcescu Ioan şi Nicolaescu Gheorghe care au influențat întrucâtva activitatea celor doi acuzați, atunci când au fost concentrați la Secția de Propagandă a Marelui Stat Major. La fel de importante au fost depozițiile martorilor Gh. Călinescu, Gh. Vlădescu Răcoasa, Jean Hefter din care reieşea că în timpul regimului antonescian, George Ivaşcu era în legătură cu cercurile progresiste şi grupările de rezistență, şi că a conlucrat în colectivul de redacție al ziarului *România liberă* în ilegalitate. De altfel, relația dintre George Ivaşcu şi

[2] **Dicționarul general al literaturii române**, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 710.

[3] **Scriitori arestați (1944-1964)** în *România literară*, nr. 23 din 2005. Pseudonimul folosit de G. Ivaşcu era Paul Ştefan când îşi semna articolele din revista *Vremea*.

George Călinescu era una strânsă, încă din 1939, când George Ivaşcu era secretar de redacţie la *Jurnalul literar*. „O diagramă a acestei activităţi constituind-o amănunţitele relatări redacţionale din scrisorile către director (n.a. G. Călinescu) publicate în volumul al II-lea din «Confruntări literare»”[4]. Se mai arată că G. Ivaşcu, pe vremea când era asistent la Facultatea de Litere din Iaşi, a avut o activitate progresistă, lucru care reiese din depoziţia martorului Iorgu Iordan şi din publicaţiile apărute în revista *Manifest*. Astfel, după ce avusese loc şedinţa publică din 21 martie 1953, Tribunalul Suprem al R.P.R îl condamnă pe „Ivaşcu Gheorghe de 43 de ani, domiciliat în Bucureşti, str. Lt. Victor Manu Nr. 6, născut în comuna Cerţeşti, fostul judeţ Tutova, de profesie funcţionar, fără avere, la 5 ani temniţă grea, 10 ani degradare civică şi confiscarea averii”. Foarte stranie formularea „confiscarea averii”. De la cine? De la un „funcţionar… fără avere”? E ca în Caragiale: există, dar lipseşte cu desăvârşire!

Un an mai târziu, la 24 august, Tribunalul Suprem şi Colegiul Penal au introdus o cerere pentru îndreptarea sentinţei penale dată de Tribunalul Capitalei, Colegiul I penal, în baza căreia G. Ivaşcu rămăsese condamnat la cei 5 ani de temniţă. Motivul a fost examinarea superficială a articolelor apărute în presă, sub semnătura lui G. Ivaşcu sau sub pseudonim, dovedindu-se că s-a procedat greşit în stabilirea stării de fapt şi aprecierea probelor. De asemenea, s-a precizat că „această activitate desminte intenţia acuzatului de a contribui, prin scris, la susţinerea şi continuarea războiului de agresiune şi, prin consecinţă, nu se poate susţine cu temei că Gheorghe Ivaşcu ar fi săvârşit infracţiunea pentru care a fost condamnat prin hotărârea citată mai sus”. Cu alte cuvinte, G. Ivaşcu a fost absolvit de „vină” şi reabilitat, pentru că în 1955 îl găsim redactor şef la revista *Contemporanul*.

O altă scrisoare care a intrat sub lupa cercetării mele este cea semnată Ion Vitner[5], abordând două subiecte incendiare, după părerea mea. Primul este legat de Tudor Vianu şi momentul eliminării sale din Universitate, iar cel de-al doilea – de marea plenară a Uniunii Scriitorilor, din aprilie 1953. Încă de la începutul scrisorii, dactilografiată şi nedatată, reiese clar că Vitner dorea ca textul trimis lui George Ivaşcu să fie publicat în *România literară*, pentru că era „*singura revistă care putea fi citită cu interes la acea oră*”. Acest text era trimis pentru a doua oară, multe lucruri fiind eliminate la sugestia lui George Ivaşcu, cu toate că, spune el, „*unele probleme ar merita să fie cunoscute de cititorii de azi, cum este cea a avatarurilor universitare ale lui Tudor Vianu*”.

Autorul acestei scrisori, fiind implicat în evenimentele descrise în text, după cum însuşi o spune, se pronunţă vehement: „*Nu crezi că a sosit ora adevărului? (unde eşti tu Quevedo?!)*” – probabil cu referire la Francisco de

[4] **Dicţionarul General al Literaturi Române**, 2005, p. 710.
[5] (1914-1991), critic literar, reprezentant al realismului socialist.

Quevedo[6]. Revenind la subiectul **Tudor Vianu**, ne aflăm în 1957, după cinci ani de la eliminarea sa din Universitate, când a avut loc o plenară universitară, în cadrul căreia, potrivit afirmațiilor lui Vitner, ar fi trebuit ca el să fie „procurorul" lui Vianu, prezentând un referat cuprinzător asupra „*idealismului său nociv şi a maiorescianismului inepuizabil şi persistent*". Lângă el trebuind să se afle Macovescu şi Iosifescu[7]. „Premiul" era obținerea postului de ambasador al României la Paris. Evenimentul (procesul lui Vianu) s-a derulat, dar nu cu personajele menționate. Apăruse la orizont un amator de post diplomatic: „Nicuță"[8], care redactase un referat „*la modul sub-intelectual*", înfierându-l pe Tudor Vianu. După o lună de la aşa-zisul proces, a plecat la Paris pentru a-şi ocupa mult râvnitul post.

Al doilea moment descris pe scurt de Vitner, sub titlul **Plenara cu «tipicul»**, ne trimite în anul 1953 când avusese loc marea plenară a Uniunii Scriitorilor, „*în problema tipicului, având drept finalitate glorificarea lui Malenkov*"[9]. Vitner vine cu precizarea: „*într-o şedință «intimă», la C.C., unde am fost convocat în calitate de membru al biroului Uniunii şi responsabil cu critica literară, am atras atenția – cu tot tactul de rigoare – că este glorificată cea mai mare tâmpenie care a putut fi vreodată formulată în problematica esteticului, adică* ***reducerea întregii arte la tipicitate****, ceea ce înseamnă excluderea din artă a muzicii, baletului, etc. şi excluderea din istoria artei a impresionismului, artelor de avangardă, a romanului modern şi a întregului lirism*". Acest punct de vedere exprimat cu atâta apăsare, ar fi stârnit „valuri", iar plenara nu ar mai fost cu „*tipicul*", ci cu Vitner, după cum însuşi o spune în scrisoare. Cum să dăm crezare lui Vitner, care era adeptul realismului socialist, doctrină proclamată oficial în 1932 de C.C. al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, privind stilul şi conținutul obligatoriu al creațiilor din domeniul literaturii, artelor plastice şi muzicii?

Iată trei scrisori enigmatice, fiecare în felul ei: prima, cea semnată de Constantin Noica, înscriindu-se în arealul fenomenelor paradoxale, a doua – cea a lui George Macovescu – care scoate la iveală momentele de cruntă suferință ale lui George Ivaşcu – cercetarea lor ducând la descoperirea unor neconcordanțe a motivațiilor, iar cea a lui Vitner, care ne face să ne întrebăm dacă cele relatate de el se bazează întrutotul pe chestiuni reale.

---

[6] Scriitor (1580-1645) aparținând „secolului de aur" al literaturiii spaniole.

[7] Silvian Iosifescu (1917-2006) – critic literar, pedagog şi traducător român.

[8] Profesorul Constantin Nicuță, rector al Universității Bucureşti, numit ambasador al României la Paris.

[9] Gheorghi Malenkov (1902-1988) – politician sovietic, lider al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, preşedinte al Consiliului de miniştri.

Three enigmas in the correspondence of the writer George Ivaşcu
Summary

The present work, entitled **Three enigmas in the correspondence of the writer George Ivaşcu**, bring to the center of attention the collection of the writer, which was a donation of his daughter – Voichița Tessa Ivaşcu.

I have written before about the man who was a librarian, teacher, journalist, writer and literature historian - George Ivaşcu - and published my writings in two comprehensive articles in which I have also presented the manuscripts and the XIXth century books.

The study about the correspondence of the writer revealed three interesting letters signed by the philosopher Constantin Noica and writers George Macovescu and Ion Vitner. Three enigmatic letters, each in its own way: the first letter, signed by Constantin Noica, registered in the area of paradoxical phenomenas. According to George Arion, the letter is a conversation/interview, which was published in *Flacăra* magazine, on the 5th of June, 1980 (no.23). Constantin Noica reveals in an article in the *Literary Romania* magazine (July the 3rd, 1980, no.2) that the philosopher did not recognize himself in most of the formulations nor in some opinions which “You assign to me”. I followed the thread of this story, hoping to find the reasons for which Constantin Noica was so angry. Unfortunately, both of them – Constantin Noica and George Arion – did not give concrete explanations in order to elucidate the mystery.

The second letter – signed by George Macovescu – reveals George Ivaşcu’s moments of hardship. The research led to the discovery of some insequences in his motivations.

The third letter – signed by Ion Vitner – makes us wonder if his relatations are based on real facts.

In Honorem

ACADEMICIANUL ALEXANDRU ZUB LA 75 DE ANI

În breasla istoricilor români din ultima jumătate de secol dacă am căuta un exemplu reprezentativ, devenit în timp un model, care s-a dăruit total, cu o tenacitate impresionantă, pe o linie consecventă şi mereu ascendentă, imun la derapaje şi nedispus la compromisuri politice, ideologice sau profesionale, acesta este, fără îndoială, academicianul Alexandru Zub. În „republica istoricilor” din țara noastră, Al. Zub este astăzi un mare senior, un reper de comportament moral şi profesional.

Alexandru Zub s-a născut la 12 octombrie 1934 în satul Maghera din comuna Vârful Câmpului, jud. Botoşani, într-o familie cu rădăcini adânci în lumea rurală românească, venind, după mamă, din Maramureş, iar după tată din Bucovina. O familie de oameni gospodari, fără prea mult pământ, dar harnici, cu mulți copii, în care s-a muncit din greu pentru a se asigura cele necesare vieții de zi cu zi şi creşterii urmaşilor într-un climat sănătos, caracterizat prin curățenie sufletească şi demnitate.

După clasele primare, urmate la şcoala din localitatea natală a urmat cursurile Şcolii Normale din Şendriceni, cu gândul de a deveni învățător.

Copil fiind, atât în satul natal, cât şi la Şendriceni, a fost martor al acțiunilor samavolnice prin care s-a instaurat comunismul în zonă. A văzut asaltul asupra conacului boieresc din satul natal şi a asistat, cu durere, la „vandalizarea” bibliotecii Şcolii Normale din Şendriceni, salvând în aceste împrejurări câteva cărți din focul din curtea şcolii, dar şi din podul şcolii, încropindu-şi astfel prima bibliotecă personală.

La Şcoala Normală a fost un elev deosebit de sârguincios, cu un comportament ireproşabil, a avut câțiva profesori remarcabili, între care nu uită a aminti, ori de câte ori are ocazia, pe Gheorghe Romândaşu, profesorul de istorie, despre care a scris, în timp, mai multe rânduri. Învăța cu plăcere la toate obiectele, şi-a lărgit orizontul din bogate lecturi care l-au orientat hotărât spre istorie. În copilărie la clasica întrebare a adulților „Ce vrei să te faci când vei fi mare?”, Al. Zub răspundea fără ezitare: „Istoric”. Dacă în familie, de mic, s-a învățat cu munca, la Şcoala Normală, cu un program bogat şi riguros, a învățat ce înseamnă „şcoala muncii”.

La terminarea Şcolii Normale, în 1953, Al. Zub, absolvent cu diplomă de merit, se putea înscrie la orice facultate fără examen. În toamna anului menționat, după un stagiu de câteva săptămâni de „student la Chimie”, „opțiune” aproape impusă de profesorul său de geografie Ion Sârcu de la Şcoala din Şendriceni, unde acesta fusese „exilat” câțiva ani, dar revenit acum la

Universitatea din Iaşi, a trecut la Facultatea de Istorie din cadrul Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi, facultate pe care a terminat-o, cu rezultate excelente, în vara anului 1957. Ca student s-a remarcat, printr-o tenace aplecare spre studii aprofundate, făcute cu seriozitate şi metodă. Activ la cercurile şi sesiunile ştiinţifice studenţeşti, primind şi bursa de merit „Bălcescu”, pentru rezultate la învăţătură, a devenit treptat un student remarcabil, apreciat de colegi şi mulţi profesori. Din studenţie a devenit un fervent cercetător al fondurilor documentare, de la Biblioteca Centrală Universitară, având o înţelegere aparte din partea directorului Grigore Botez, dar şi a unor profesori, precum D. Berlescu, care îi dădeau recomandări pentru accesul la unele cărţi şi fonduri cu regim special.

Ajuns în anul final de facultate, totul îl recomanda pentru a ocupa un post în învăţământul superior. Exact în acest moment s-au produs o serie de evenimente care l-au făcut ca la intrarea în maturitate să trăiască o experienţă ce l-a marcat pentru tot restul vieţii. Este vorba de experienţa unei recluziuni silnice de natură politică. Împreună cu alţi colegi, încă din toamna anului 1956, au început pregătirile pentru organizarea sărbătoririi, în primăvara anului 1957, a 500 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a lui Ştefan cel Mare. Autorităţile, inclusiv conducerea Universităţii din Iaşi, s-au alertat, urmărind orice mişcare a organizatorilor manifestărilor ce urmau a se ţine la Iaşi şi Putna. În concepţia studenţilor organizatori, manifestările de la Iaşi şi Putna, din aprilie 1957, având ca model manifestările din 1871, de la Putna, organizate de M. Eminescu, I. Slavici, A.D. Xenopol ş.a., sau manifestările din 1904, care au avut punctul culminant la Borzeşti-Bacău, erau concepute ca o tentativă de a construi un discurs de resurecţie, un discurs regenerativ, opus celui oficial, fiind, în fapt, în mod vizibil manifestări de trezire.

La Putna, în aprilie 1957, Al. Zub a rostit cuvântarea festivă, aşa cum făcuse tânărul istoric A.D. Xenopol în 1871, în care a evidenţiat, în primul rând, ce a simbolizat Ştefan cel Mare de-a lungul timpului. Textul său, deşi sobru şi reţinut, a fost ulterior cu totul răstălmăcit şi tendenţios interpretat, aşa cum a fost denaturată întreaga manifestare. Cert este că după manifestările de la Iaşi şi Putna, din aprilie 1957, la care au participat numeroşi studenţi din Iaşi, dar şi din Bucureşti şi Cluj, a urmat o anchetă dură, cu arestări, Al. Zub fiind reţinut şi încarcerat în noaptea de 6 martie 1958, cu înscenarea unui proces desfăşurat la Tribunalul Militar din Iaşi, în iulie 1958, principala acuzaţie formulată iniţial a fost, foarte gravă, de „tentativă de rebeliune”, diminuată în final prin formula „agitaţie împotriva regimului”.

Procesul s-a dorit a fi un avertisment pentru lumea academică şi studenţimea din Iaşi în primul rând, un exemplu care să frângă din capul locului alte asemenea încercări. Să nu uităm că manifestările de la Iaşi şi Putna din 1957 veneau la mai puţin de un an de la evenimentele dramatice din Ungaria

anului 1956. Pedepsele au fost exemplare, cu ani mulți de temniță aruncați asupra unor tineri care aveau în jur de 25 ani. Al. Zub a fost condamnat la 10 ani de detenție politică. Între 6 martie 1958 şi 16 aprilie 1964 Al. Zub a cunoscut rigorile închisorilor comuniste, trecând prin temutele temnițe din Iaşi, Jilava (în trei rânduri), Gherla şi lagărele de muncă forțată din Balta Brăilei de unde a fost eliberat, în baza unui decret de grațiere a deținuților politici, a doua zi după poetul Mihai Ursachi. După anii de recluziune a fost acceptat cu greu să se reintegreze în societate. Poposind un scurt timp la Bacău, în cadrul Muzeului de istorie, înconjurat fiind de căldura şi sprijinul colegilor de facultate V. Căpitanu şi V. Ursachi, dar şi a inimosului şi curajosului Iulian Antonescu, director atunci al Muzeului Regional Bacău, deschizător de drumuri în muzeografia şi arheologia băcăuană, din toamna anului 1964 a lucrat la Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi şi abia din toamna anului 1968 a reuşit, prin concurs, să revină la Institutul de Istorie şi Arheologie, al Academiei, unde fusese încadrat la terminarea facultății în 1958, tot prin concurs. Numit responsabil al colectivului de **Istoria culturii**, acum începea cu adevărat o nouă etapă a vieții sale, dedicându-se în mod exemplar, cercetării istorice, devenind pe deplin un „om al cărții" şi al „scrisului".

În ultimii 45 ani, din 1964 până azi, Al. Zub ne-a oferit o lecție despre ce înseamnă munca de cercetare ştiințifică desfăşurată cu tenacitate, cu o exemplară pasiune, pricepere şi datorie față de profesia aleasă. O viață de om dăruită muzei Clio dominată de ceea ce numim cu simplitate cultul muncii de o intensitate pe care, îndrăznim să spunem că am mai întâlnit-o doar la V. Pârvan.

Am auzit despre Al. Zub în 1958, student fiind în anul I la Iaşi, dar l-am întâlnit prima dată la Bacău în toamna anului 1964. De atunci i-am urmărit munca, drumul său spre ştiință. Am citit mult din ceea ce a scris şi publicat. În toamna anului 1984, când revista de cultură *Ateneu* i-a acordat **Premiul „V. Pârvan" pentru activitate în domeniul istoriei patriei şi valorificării moştenirii culturale**, eveniment ce a coincis, îmbucurător, cu împlinirea unei jumătăți de secol de viață de către Al. Zub, am scris câteva rânduri despre distinsul istoric (cf. *Ateneu*, anul 21, nr.12 (181), dec. 1984, p.7), pe care dacă astăzi le-aş relua nu am avea nimic de corectat sau tăiat, decât doar de adăugat.

Acum, la un nou ceas aniversar, aflat la apogeul puterii sale de creație ştiințifică, Al. Zub degajă imaginea unui om de ştiință reprezentativ pentru istoriografia şi cultura românească. Un om de mare noblețe, elegant în comportament, în vorbă şi în scris; un om loial şi statornic; un om modest şi de o exemplară verticalitate şi corectitudine în relațiile cu semenii, cu instituțiile statului, aşa cum a fost şi în vremea comunismului, când nu a primit onoruri şi nu a fost pus în situația de a plăti contravaloarea acestora. Al. Zub este un om cu vocația prieteniei, de o mare stăpânire de sine, susținând şi promovând pe cei merituoşi şi iertând pe nevolnici; un om cu o minte perfect echilibrată posedând

însuşiri deosebite care au rodit prin tot ceea ce a făcut şi încă face pentru istoriografia şi cultura românească. Al. Zub este azi un cercetător exemplar, un istoric deplin, un eminent teoretician al istoriei, un orator excelent şi un profesionist de excepție al scrisului. Discursul său este coerent şi elegant, consistent în idei şi deschizător de drumuri. Al. Zub este azi, în fapt, un savant, un autentic reper al domeniului, un model demn de urmat dar foarte greu de ajuns şi mai ales de egalat sau depăşit.

Activitatea ştiințifică a lui Al. Zub, de până la acest ceas aniversar, este impresionantă, concretizându-se în peste 1500 de articole, studii, eseuri, prefețe, introduceri etc., peste 40 de volume de autor, peste 25 de volume tematice coordonate sau editate etc. O bibliografie la zi a lucrărilor lui Al. Zub cuprinzând volumele de autor, edițiile îngrijite, volumele coordonate, studiile, eseurile etc., cu unele omisiuni privind articolele publicate în reviste de specialitate, întocmită de Lucian Năstasă şi Adrian-Bogdan Ceobanu, poate fi consultată în volumul recent **Historia sub specie eternitatis. In honorem magistri Alexandru Zub**, editerunt Victor Spinei et Gheorghe Cliveti, Bucureşti-Brăila, Editura Academiei Române şi Muzeul Brăilei-Editura Istros, 2009, p. 11-63.

Efortul de cercetare al istoricului Al. Zub a fost îndreptat, cu prioritate, spre cunoaşterea fenomenului cultural românesc şi european, reînnodând astfel o tradiție ilustrată de marii înaintaşi M. Kogălniceanu, A.D. Xenopol, B.P. Hasdeu, N. Iorga, V. Pârvan, Gh.I. Brătianu ş.a. Dar ceea ce domină creația ştiințifică a lui Al. Zub este preocuparea sa de „a examina, în latura lui pozitivă, dar şi în limitările-i inerente, istorismul românesc”, cum declara distinsul istoric într-un volum de studii şi eseuri publicat în 1983. De la începuturile activității sale ştiințifice, de când a optat pentru „meseria de istoric”, Al. Zub a mers, mai ales, pe urmele lui A.D. Xenopol şi V. Pârvan, cu siguranță două din modelele sale intelectuale care l-au fascinat. Crezul său ştiințific este ilustrat şi de citarea selectivă a unor volume realizate în ultimele patru decenii: **Mihail Kogălniceanu, 1817-1891. Biobibliografie** (1971), **A.D. Xenopol, 1847-1920. Biobibliografie** (1973), **V. Pârvan. Efigia cărturaruluui** (1973 – cu o nouă ediție în 2005), **Mihail Kogălniceanu istoric** (1974), **V. Pârvan, 1882-1927. Biobibliografie** (1975), **A scrie şi a face istorie. Istoriografia română postpaşoptistă** (1981), **Biruit-au gândul. Note despre istorismul românesc** (1983), **Pe urmele lui V. Pârvan** (1983 – cu ediția a doua în 2001), **L'Historiographie roumaine à l'âge de la synthèse: A.D. Xenopol** (1983), **De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX şi începutul secolului XX** (1985), **Les dilemmes d'un historien: Vasile Pârvan** (1985), **Cunoaştere de sine şi integrare** (1986), **Istorie şi istorici în România interbelică** (1989), **Istorie şi finalitate** (1991), **La sfârşit de ciclu. Despre impactul Revoluției franceze** (1994), **În orizontul istoriei** (1994),

Impasul reîntregii (1995 – cu ediții revăzute şi reîntregite în 2004 şi 2009), **Chemarea istoriei. Un an de răspântie în România postcomunistă** (1997), **Discurs istoric şi tranziție** (1998), **În căutarea unei paradigme** (1998), **Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură** (2000), **Istoriografia română la vârsta sintezei: A.D. Xenopol** (2004), **M. Kogălniceanu – un arhitect al României moderne** (ediția a III în 2005, cu două ediții anterioare în limba franceză în 1978 şi 1984), **Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri** (2006), **Romanogermanica. Secvențe istoriografice** (2006) etc. Cum se observă titlurile lucrărilor citate sunt sugestive pentru a ilustra paleta largă a preocupărilor ştiințifice ale lui Al. Zub în slujba cunoaşterii evoluției istorismului românesc, în epoca modernă şi recentă.

Teza sa de doctorat, **Mihail Kogălniceanu istoric**, susținută la Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi în 1973 şi tipărită la Bacău, în condiții grafice remarcabile pentru acei ani, în 1974 de Editura Junimea din Iaşi, lucrare monumentală, premiată de Academia Română, rămâne un model şi un punct de referință în domeniu. Pentru a ilustra efortul creator, de tip benedictin, menționăm că lucrarea citată, adică teza de doctorat, însumează 852 de pagini şi are 5173 note de subsol. În anii ce au urmat a muncit, s-a documentat şi a scris foarte mult, devenind un nume de referință al istoriografiei româneşti.

Doctor în istorie din 1973, cu o serioasă listă de lucrări realizate între 1964 şi 1989, după revoluția din decembrie istoricul Al. Zub şi-a extins aria preocupărilor şi responsabilităților asumate, puse doar în slujba istoriografiei şi culturii româneşti, refuzând, cu eleganță orice alte oferte. Şi acestea nu au fost puține. În dialogul cu Sorin Antohi (cf. volumul **Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România**, Iaşi, Editura Polirom, 2002), vorbind despre ofertele propuse, Al. Zub spune: „Am fost solicitat în mai multe direcții, crezându-se că eu aş fi nimerit pentru asumarea unui rol sau a altuia, dar personal eram reticent. Şi pentru faptul că aveam o anumită vârstă, pentru că nu aveam nici o experiență pe acest tărâm şi nu eram omul care să improvizeze sau care să facă salturi mortale spre a se racorda la cei din jur, ei nefiind obligați să ştie de unde vii şi care sunt, în fond, determinațiile tale. A trebuit să decid negativ, refuzând pe rând oferte locale sau centrale, aşa încât am fost lăsat la o parte treptat, deoarece s-a văzut că eu nu pot fi util, că nu sunt omul manipulabil, care să răspundă la prima chemare, să intre în jocul făcut de alții şi controlat în culise". Asemeni marelui său înaintaş V. Pârvan, care s-a bucurat de numeroase propuneri de implicare în viața socială şi politică a vremii sale, Al. Zub nu a acceptat decât acele funcții care să-l ajute în realizarea proiectelor sale profesionale, vizând, pe un plan mai larg, interesele breslei din care face parte, în fapt slujind istoriografia românească.

Director al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi al Academiei Române, din ianuarie 1990, profesor universitar la Facultatea de Istorie din

cadrul Universității „Al.I. Cuza” din Iaşi, între 1990-2001, conducător de doctorat, membru activ al Academiei Române (corespondent din 1991 şi titular din 2004), preşedinte al Secției de Istorie şi Arheologie a Academiei Române, din 2005 etc. Al. Zub este astăzi un savant aflat în avangarda istoriografiei româneşti. Contactele directe cu istoricii şi istoriografia occidentală, începute benefic în 1973 şi accentuate în anii 1977-1978, când a fost beneficiarul unei burse „Humboldt”, timp în care şi-a îmbogățit orizontul profesiei cu Istoria conceptuală din R.F.G., Noua Istorie din spațiul francez şi Direcția antropologică de peste Ocean, s-au intensificat în ultimii ani, fiind la zi cu realizările istoriografiei europene şi mondiale, aşa cum rezultă şi din bibliografia citată în lucrările sale.

Al. Zub a fost şi este un promotor al înnoirii istoriografiei româneşti, al integrării istoriografiei şi istoriei româneşti în istoriografia şi istoria europeană, continuând în acest sens demersurile lui N. Iorga şi Gheorghe I. Brătianu.. A pus în circulație la noi conceptul de ego-istorie, convins fiind că istoria azi nu mai este posibilă fără ego-istorie. Un exemplu concret de folosire a conceptului de ego-istorie avem în volumul amintit deja şi intitulat **Oglinzi retrovizoare...**, dar şi în frumosul **Discurs de recepție** rostit sub cupola Academiei Române în ziua de 27 ianuarie 2006, cu titlul **Discurs istoric şi ego-istorie** (textul integral fiind publicat în *Zargidava*, V, 2006, p. 5-23).

Adept al lucrului temeinic făcut, al consecvenței şi muncii fără preget în slujba profesiei alese, istoricul Al. Zub în tot ceea ce a scris a rămas fidel tezei sale că „istoria reclamă măsură, bun simț şi echilibru”.

Astăzi, Al. Zub este o personalitate a culturii româneşti, un istoric de mare autoritate pe plan național şi european, fiind o voce ascultată şi respectată. Dovadă a prestigiului de care se bucură sunt numeroasele distincții şi recunoaşteri profesionale, pe lângă cele amintite mai sus, acordate în țară şi străinătate, cum ar fi titlul de Doctor Honoris Causa al universităților din Alba Iulia, Galați, Suceava, şi Constanța; membru al unor prestigioase instituții de profil din Germania, Portugalia, S.U.A. etc., este deținător al Ordinului Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer, Director de Onoare al revistei *Dacia Literară*, Profesor Emeritus al Universității „Al.I. Cuza”, Cetățean de Onoare al ortaşului Iaşi etc.

Istoricul Al. Zub a fost şi este un apropiat al băcăuanilor. Cum am mai spus, la sfârşitul anilor de recluziune politică prietenii din Bacău i-au întins o mână frățească. A colaborat la revista Muzeului de istorie *Carpica* de la primul număr, adică din 1968 şi la revista de cultură *Ateneu*, începând din 1967, revistă care i-a acordat în anul 1984 Premiul „V. Pârvan”. A participat deseori la sesiuni ştiințifice şi simpozioane. A susținut conferințe, pe teme de istoria culturii care au rămas memorabile. În ultimii ani colaborează frecvent la revista de istorie *Zargidava*, precum şi la revista de cultură *Vitraliu*. Şi textul de față

este o dovadă a permanentelor legături dintre istoricul Al. Zub şi oamenii din oraşul lui Bacovia. Evident că la toate acestea se adaugă faptul important că în ziua de 14 noiembrie 2009, Centrul Cultural Internațional „George Apostu" i-a acordat domnului academician Alexandru Zub **Diploma de Excelență** şi **Premiul Centrului Cultural „George Apostu"**, „pentru demnitatea şi tenacitatea Omului şi Cărturarului, pentru limpezimea semantică a conceptelor, reflexivitatea într-u cercetarea istorismului românesc şi promovarea acestuia în universalitate".

Acum, la ceas aniversar, la împlinirea a 75 de ani de viață, academicianul Al. Zub este un intelectual de elită, o figură distinctă şi distinsă în comunitatea intelectuală de azi, tenace în tot ceea ce întreprinde, cu o putere de muncă intelectuală proverbială, de o energie mobilizatoare. A devenit în timp un reper de comportament, de moralitate şi profesionalism, care îşi păstrează curajul şi entuziasmul manifestate vizibil încă cu peste jumătate de secol în urmă. Este în genere un optimist, care îşi manifestă mereu speranța în mai bine, în progresul istoriografiei şi culturii româneşti. În peisajul istoriografiei româneşti de azi, şi al fenomenului cultural românesc în genere, Al. Zub este un eminent teoretician al istoriei şi un analist de marcă, în primul rând, al istorismului românesc.

Omul de ştiință Al. Zub a devenit o instituție reprezentativă a lumii academice şi a culturii româneşti, un reper pe drumul deschis şi marcat de iluştrii săi înaintaşi: M. Kogălniceanu, A.D. Xenopol şi V. Pârvan.

Lui Al. Zub i se potriveşte foarte bine spusa lui V. Pârvan şi anume că „scopul suprem al luptei noastre e spiritualizarea marelui organism social-politic şi cultural creator care e națiunea". Precum autorul **Memorialelor**, Al. Zub gândeşte mereu disciplina istoriei nu numai ca formă de cunoaştere a trecutului, dar şi ca un mijloc de regenerare şi spiritualizare a nației sale. Discursul acad. Al. Zub este coerent şi elegant, bogat în idei şi aleasă expresivitate, semn că istoricul se află la apogeul carierei sale şi merge hotărât pe linia înaintaşilor săi[*].

Ioan Mitrea

[*] Textul de față, într-o formă puțin restrânsă, a fost publicat, sub titlul **Istoricul Al. Zub – un reper moral şi profesional**, în revista *Vitraliu*. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu" Bacău, Anul XVII, nr. 3-4 (33), noiembrie 2009, p. 27.

Anexă

ACAD. AL. ZUB ÎN DIALOG CU IOAN MITREA[**]

Al. Zub: „Lecturile din Pârvan mi-au influențat nu doar gândirea, ci şi un anume fel de a mă raporta la alteritate."

Cum să nu consider întâlnirea cu Pârvan ca fiind una de destin?

I.M.: *Stimate domnule acad. Alexandru Zub, vă mulțumesc, în primul rând, pentru că ați acceptat acest dialog, într-un moment important al cursului vieții dvs. Contrar obiceiului nu am să insist aici asupra anilor de copilărie şi pregătire preuniversitară. Cei interesați pot afla multe date semnificative din consistentul dialog pe care l-ați avut cu Sorin Antohi, publicat în 2002, într-o carte cu titlul* **Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România**. *Vă rog însă, pentru cititorii revistei de cultură* ***Ateneu****, la care colaborați de peste patru decenii, să zăbovim asupra unei etape cruciale din viata dvs., marcată de evenimente petrecute între anii 1957 şi 1964. Cum priviți acum, după jumătate de secol, evenimentele pe care le-ați trăit în 1957 când ați fost unul dintre principalii organizatori ai manifestării de la Putna legată de sărbătorirea lui Ştefan cel Mare; din 1958 când ați fost implicat în procesul de la Tribunalul militar din Iaşi, intentat lotului „Ştefan cel Mare", când dvs. şi alți colegi de generație ați fost acuzați „de tentativă de rebeliune şi complot împotriva ordinii de stat" şi condamnați în final la ani mulți de temniță; din anul 1964 când s-a încheiat trista experiență carcerală, fiind pus in libertate, ați început, în fapt, o nouă viață?*

A.Z.: Ați definit corect traseul meu biografic până în 1964, mai precis la 16 aprilie, când, pe baza unui decret de grațiere, am fost pus în libertate. Mă aflam la Jilava, după ce navigasem sinuos prin lagărele de muncă din Balta Brăilei (ultima dată la Giurgeni), suportând şi regimul de celulă de la Gherla, destul de lung. În momentul eliberării situația era confuză, incertă, penibilă. Nu se putea şti ce se întâmplă cu cei care vin sau pleacă. Unii erau ținuți în anchete, sub presiune, alții erau duşi în direcții necunoscute. Totul se întâmpla în deplină izolare, lipsă de informații şi de orizont. O mişcare mai vie de oameni se putea comenta în fel şi chip. Nimeni nu avea certitudinea că au loc evenimente de seamă. Fiecare era atent la propria situație. De lângă mine s-a eliberat un tânăr blond, înalt, costeliv (toți eram aşa), Mihai Ursachi, student la filosofie, viitor mare poet şi eseist. Când mi-a venit mie rândul, cu bilet de eliberare şi foaie de drum, ştiam numai că mă pot întoarce la Iaşi, că am dreptul să fiu reintegrat în

[**] Interviu publicat în revista de cultură *Ateneu*, Anul 46 (s.n.), nr. 10 (482), octombrie 2009, p 12-13.

câmpul muncii, conform competenţei profesionale şi că trebuia „să-mi bag minţile în cap”, formulă curentă în relaţia dintre paznicii de la închisoare şi cei supravegheaţi. De fapt, supravegherea avea să continue şi afară, chiar dacă în forme mai puţin vizibile. După un popas de câteva ore în capitală, am luat deci trenul spre Iaşi, noaptea, ca să ajung „acasă” la un ceas potrivit. Începea, pentru mine, o nouă etapă, asupra căreia nu pot insista aici. Luni de zile mi s-a refuzat orice loc de muncă. Am înţeles (mi s-a şi spus de fapt) că trebuie să-mi caut rostul în altă parte, la „munca de jos”. Aşa am şi făcut, plecând la Bacău, apoi la Roman, unde colegii mei, Viorel Căpitanu şi Vasile Ursachi, m-au angajat ca zilier pe şantierele de săpături din subordine. Am fost apoi încadrat de Iulian Antonescu muzeograf la instituţia pe care o fondase, aşa că s-a creat un precedent „administrativ” de care urma să mă folosesc. Am deschis această paranteză, poate prea lungă, numai pentru a sublinia cât de importantă este pentru mine relaţia cu Bacăul. Am plecat de acolo, ca salariat al muzeului, pentru a deveni, la Iaşi, bibliograf, timp de patru ani, însă am revenit cu diverse ocazii, graţie persoanelor deja amintite, apoi fiindcă istorici mai tineri, ca profesorul I. Mitrea, sau critici, precum C. Călin, au ţinut să iau parte la unele activităţi de interes comun, cele mai multe în conexiune cu personalitatea lui Pârvan. Un premiu cu acest nume mi-a şi fost atribuit de către revista A*teneu*, al cărei colaborator eram, în 1984, când împlineam o vârstă rotundă. A trecut de atunci un sfert de secol, timp în care s-au schimbat câteva echipe la conducerea Muzeului, s-a stins din viaţă ingeniosul Iulian Antonescu, iar viaţa academică locală a cunoscut forme noi, demne de stimă. Revista *Carpica* a fost dublată de o altă publicaţie, *Zargidava*, care mi-a găzduit, generoasă, unele contribuţii istorico-culturale. Am apreciat întotdeauna orizontul de idei în care şi-au înscris programele. O fac şi acum, când revista *Ateneu* îmi dă ocazia să răspund la câteva întrebări colegiale.

I.M.: *Din anii copilăriei aţi cunoscut ce înseamnă munca alături de părinţi, apoi din anii de scoală normală aţi înţeles ce presupune „şcoala muncii”, pentru ca mai târziu, treptat, să dovediţi un autentic „cult al muncii” în sens pârvanian. De unde vine însă pasiunea dvs. pentru istorie? Dacă aţi fi din nou la vârsta opţiunilor profesionale, aţi opta tot pentru istorie?*

A.Z.: Am mai spus-o, nu fac decât să rezum un răspuns care se întemeia pe o anumită moştenire genetică, dar şi pe achiziţiile din anii şcolarităţii, ani tulburi pentru ţară şi pentru cultură în ansamblu, însă productivi pentru adolescentul sau tânărul care dorea să înveţe. Primul nucleu de bibliotecă personală atunci s-a închegat, din cărţile primite ca premii, dar şi din cele ascunse de cineva în podul şcolii, poate ca să le apere de foc sau de topire. S-a întâmplat ca un profesor de istorie, G. Româdaşu, să aibă o influenţă destul de mare pentru a-mi uşura (eram premiant, apt să îmbrăţişeze şi alte discipline)

decizia de a studia acelaşi domeniu. Era în 1953, an fatidic, în care moartea tiranului Stalin a făcut să se nască unele speranţe în „lagărul sovietic". Am profitat de această deschidere, întărită apoi de reuniunea la nivel înalt de la Geneva, pentru a-mi asigura anumite înlesniri formative.

I.M: *Ca student aţi participat la lucrările de pe unele şantiere arheologice. După anii de recluziune aţi revenit, pentru foarte scurt timp, pe un şantier arheologic. Nu aţi fost tentat să optaţi pentru arheologie?*

A.Z.: Prima experienţă de tip arheologic am avut-o, fără să-mi dau seama, făcând o periegeză pe colinele Şendricenilor, cu profesorul amintit. A doua, de astă dată ca student, la finele primului an, când profesorul M. Petrescu-Dîmboviţa m-a selectat pentru echipa ce făcea săpături la Truşeşti, pe dealul Ţuguieta. O lună de zile, cu activităţi obişnuite de şantier şi memorabile seri de analiză a rezultatelor, când profesorul ne ţinea la curent cu alte isprăvi arheologice, unele de caracter personal, căci lucrase cu I. Andrieşescu, I. Nestor, Radu Vulpe şi alţi maeştri ai domeniului. Toamna însă, la început de nou an, m-am îmbolnăvit de plămâni, fiind internat la spital şi pus în imposibilitatea de a mai lucra în domeniul arheologiei. Aş fi putut deveni, ca atâţia colegi, un arheolog respectabil. N-a fost să fie. Elaborând monografia **Truşeşti**, profesorul a ţinut totuşi să-mi aşeze numele printre cei care, în 1954, au lucrat cu el la cunoscuta aşezare neolitică.

I.M.: *De timpuriu v-aţi angajat, cu un devotament devenit exemplar, în a examina istorismul românesc. Sunt cunoscute preocupările şi rezultatele muncii dvs. ştiinţifice îndeosebi privind opera lui M. Kogălniceanu, apoi A.D. Xenopol, N. Iorga şi V. Pârvan. Una din marile dvs. pasiuni a fost şi încă mai este viaţa şi opera lui V. Pârvan. În ce măsură exemplul marelui savant v-a călăuzit în viaţă?*

A.Z.: Pârvan m-a fascinat din momentul când i-am auzit prima dată numele (cu rezonanţă exotică), în timpul şcolii. Era amintit alături de G. Tocilescu şi R. Vulpe, aşadar de un arheolog din generaţia anterioară şi de unul care i-a fost elev, discipol, emul. La Facultate nu se făcea prea mult caz de Pârvan. Fusese criticat la Academie de C. Daicoviciu şi se păstra în jurul său o anume rezervă. Abia după studiul şi biobibliografia publicate de E. Condurachi şi după reeditarea volumului despre **Dacia**, de către R. Vulpe, s-a deschis un orizont pârvanian de care am putut profita. Anii de închisoare mi-au dat apoi ocazia de a întâlni un preot, G. Chiriac, teolog erudit, cu înclinaţii poetico-filosofice, care cunoştea bine eseistica lui Pârvan. Am decis pe loc să mă apropii de acea operă de îndată ce voi putea. A fost întâia mea lectură semnificativă, la Muzeul de Antichităţi de la Palat, în puţinele ceasuri libere de care am dispus după eliberare. Păstrez şi acum fişele, cu pasaje ample din **Idei şi forme istorice**, din **Memoriale**, cărţi pe care am reuşit apoi să mi le procur,

înainte chiar de a fi repuse în circulaţie pe seama programului de „valorificare a moştenirii culturale”. Sunt lecturi ce mi-au influenţat nu doar gândirea, ci şi un anume fel de a mă raporta la alteritate. Le-am dedicat apoi, ca şi biografiei respective, ani lungi de căutări, restituţii fragmentare, studii monografice. Cum să nu consider întâlnirea cu Pârvan ca fiind una de destin?

Din păcate, noile circumstanţe n-au încurajat şi travaliul documentaristic

I.M.: *Într-un interviu din 1983 făceaţi afirmaţia, pe deplin îndreptăţită, că „istoriografia română nu e prea bine cunoscută în lume” şi speranţa dvs. era la tineri, cei „de la care trebuie să aşteptăm renovarea domeniului”. A venit 1989, au trecut iată două decenii. S-au produs marile schimbări aşteptate în ceea ce priveşte evoluţia istoriografiei româneşti?*

A.Z.: Într-o anumită măsură, da, fiindcă mulţi tineri şi-au putut continua studiile în străinătate, învăţând limbi străine şi asimilând metodele de lucru. Din păcate, noile circumstanţe n-au încurajat şi travaliul documentaristic, în sensul instrumentelor necesare, aşa încât prea puţini din noile eşaloane s-au devotat structurilor şi substructurilor acestui imens edificiu care este istoriografia. Au ales ce era mai uşor, să facă texte din texte, cărţi din cărţi. Arhivele s-au deschis, dar nu prea există studioşi calificaţi pentru ele. Să sperăm însă că vor profita de exemplele întâlnite în lume, dacă nu şi în proximitatea locală.

I.M.: *Cum vi se pare nivelul pregătirii studenţilor de azi din facultăţile de istorie? Programul Bologna, cu reducerea duratei studiilor pentru licenţă, îl consideraţi benefic? Este asigurat viitorul istoriografiei româneşti?*

A.Z.: Nu mai predau de aproape un deceniu la Universitate, aşa că nu pot avea o părere autorizată. Cât priveşte „programul Bologna”, eu sesizez mai curând carenţele decât beneficiile. Nu cred că istoriografia are motiv de satisfacţie.

I.M.: *Aţi fost conducător de doctorat, membru în multe comisii de doctorat din diverse centre academice ale ţării. Cunoaşteţi nivelul ştiinţific al tezelor de doctorat. Fireşte că aţi întâlnit lucrări de foarte bună calitate. Totuşi sunt şi multe cazuri de lucrări modeste, ca să nu spun slabe. Sunt cam mulţi care fac „tezele” din alte „teze” şi nu prea aduc nimic nou. Nu consideraţi că a venit timpul unei necesare reevaluări a sistemului de doctorat din ţara noastră?*

A.Z.: Nu mai conduc doctorate, iar prezenţa mea în comisii de acest fel e sporadică şi accidentală. Nu am dreptul să emit judecăţi de ansamblu.

... e nevoie de oameni devotaţi, de profesionişti veritabili

I.M.: *Cum bine ştiti, cu peste un secol în urmă, într-o conferinţă, pe tema Unirii, V. Pârvan invoca „blăstămul dezunirii” care a apăsat „veac după veac*

asupra neamului nostru". Mai dăinuie şi azi „umbra acestui blăstăm"?

A.Z.: Nu ştiu dacă e bine să vorbim în aceşti termeni despre o comunitate în continuă schimbare. Pârvan îi folosea ca stimulent pe linia unei solidarităţi mai ample, mai coerente, contând pe valoarea pedagogică a ideii respective. S-a bătut, cred, prea multă monedă pe tema dezbinărilor de la noi, uitându-se că dezbinarea i-a făcut pe polonezi să-şi piardă în câteva rânduri chiar statul. Să nu absolutizăm, socotind că relevarea carenţelor ar putea să aibă un efect miraculos, de redresare a spiritului naţional. Se pot invoca la fel de bine şi însuşirile pozitive, cele care ne-au asigurat continuitatea în timp şi ne-au permis a folosi bunele ocazii pentru a dobândi un statut internaţional mai bun.

I.M.: *„Dezunirea", lipsa de solidaritate, a fost prezentă mereu şi la nivelul comunităţii istoricilor români. Într-un document important formulat imediat după „revoluţia" din 1989, intitulat* **Apel către istoricii români**, *se vorbea de nevoia de a se ajunge la formule de solidaritate în lumea istoricilor. Cum se vede azi această solidaritate după două decenii de la acest „***Apel***"*?

A.Z.: Cazul istoricilor nu diferă prea mult de situaţia descrisă mai sus. În 1989, la schimbarea de regim, breasla noastră a simţit nevoia să formuleze câteva exigenţe, un fel de program, în care se sugera şi trebuinţa unor forme noi de solidaritate profesională, dat fiind că mai înainte asemenea forme nu prea existau. Asociaţia istoricilor era o formă goală, o pseudomorfoză, chiar dacă scotea din când în când câte un volum de *Studii şi articole*. Apelul invocat era desigur oportun, însă nu a produs pare-se aproape nici un efect practic.

I.M.: *Pentru a merge mai departe, la nivelul tendinţelor europene, care consideraţi că sunt direcţiile şi priorităţile istoriografiei româneşti pe termen mediu şi lung?*

A.Z.: Ar fi să dezvolt un amplu program – şi nu e posibil, nici nu e cazul aici. Există institute de resort, o secţie de specialitate la Academie, care în mod firesc elaborează tot felul de planuri. Din păcate, aproape nicăieri nu s-au produs înnoiri semnificative. Ştim bine, ca istorici, că înnoirile nici nu se pot proba atât de lesne. Şi ele au nevoie de timp, de mijloace, de continuitate a eforturilor. Direcţiile nu pot fi decât cele care se degajă din tradiţiile istoriografiei noastre, complinite cu eventuale sugestii aduse din afară. Dar e nevoie de oameni devotaţi, de profesionişti veritabili, nu de simpli speculanţi ai împrejurărilor.

I.M.: *În discursul de recepţie pe care l-aţi rostit la Academia Română, în 27 ian. 2006, intitulat* **Discurs istoric şi ego-istorie**, *aţi pus în circulaţie la noi termenul de* **ego-istorie**. *Este un termen, în fapt un concept, pe care unul dintre promotori, istoricul francez Pierre Nora, îl vedea ca un semn de „ceas bun al*

istoriografiei”. Care este stadiul implementării acestui concept în istoriografia românească?

A.Z.: N-a fost în gândul meu să implementez, cum spuneți, un nou concept, ci să mă folosesc de *ego-istoria* definită de Nora pentru a obține o mai bună întâlnire între biografia cercetătorului şi domeniul în care profesează. Era o țintă mai modestă, nu ştiu dacă şi cu efectul dorit.

I.M.: *Ştiu că nu vă place să fiți scos în față, că vă aflați la acea vârstă a deplinei maturități spirituale şi a unei experiențe de viață la care laudele nu vă mai pot tulbura, dar eu trebuie să spun totuşi că prin opera dvs. ați îmbogățit substanțial istoriografia românească cu lucrări de referință şi puncte de vedere devenite repere în domeniu. Cunoscându-vă, în mare măsură, puterea de muncă ştiințifică, pasiunea şi dăruirea de a lucra, evidențiind un exemplar cult al muncii, care ne aminteşte mereu de V. Pârvan, aşteptăm din partea dvs. noi lucrări. Aşa încât vă întreb direct, ce proiecte aveți pe masa de lucru?*

A.Z.: N-ar fi tocmai înțelept să vorbesc acum de planuri. Ce pot spune e că din mulțimea de proiecte pe care le-am inițiat şi care se află în diverse stadii de împlinire, n-am dus la capăt decât o infimă parte. E o concluzie melancolică, asupra căreia nu se cade a insista.

I.M.: *Stimate domnule Acad, Al. Zub vă mulțumesc în numele redacției şi cititorilor iar la acest ceas aniversar vă doresc multă sănătate, ani mulți şi noi realizări pe ogorul istoriografiei româneşti.*

A consemnat

Ioan Mitrea

PROFESORUL ION H. CIUBOTARU
LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 70 DE ANI

Profesorul Ion H. Ciubotaru aniversează la începutul anului 2010 şapte decenii de viaţă. Fără îndoială, acest moment va fi unul marcat de emoţie atât pentru dumnealui, cât şi pentru cei a căror viaţă s-a întrepătruns, mai îndeaproape, ori doar tangenţial cu a domniei sale.

S-a născut la 28 ianuarie 1940 în satul Arborea din judeţul Botoşani. Era al doilea din cei cinci copii ai părinţilor Elena şi Haralamb Ciubotaru. Şcoala primară o urmează în satul natal, gimnaziul la Şcoala Normală din Şendriceni, iar liceul la Dorohoi.

Între anii 1962-1966 urmează cursurile Facultăţii de Filologie din cadrul Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi. Aici s-a dovedit a fi pasionat de investigarea spaţiului rural, asumându-şi în modul cel mai serios misiunea de cercetător. Prin urmare, nu întâmplător, la finalizarea studiilor universitare a redactat o teză de licenţă despre jocurile dramatice cu măşti din Moldova şi a început cercetările de teren în comuna Vînătorii, din judeţul Iaşi, materializate într-o monografie folclorică publicată în anul 1971.

După absolvirea cursurilor universitare, activează pentru o scurtă perioadă de timp (1966-1967) ca muzeograf la Muzeul etnografic al Moldovei din Iaşi. Din luna aprilie a anului 1968 ocupă prin concurs postul de cercetător la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor (actualul Institut de Filologie Română „Alexandru Philippide“) al Filialei din Iaşi a Academiei Române. Aici, Ion H. Ciubotaru coordonează un colectiv de cercetare care, printre altele va redacta **Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900**, lucrare publicată în anul 1979 şi premiată de Academia Română. De asemenea, în planul de cercetare ştiinţifică a fost inclus şi un ambiţios proiect vizând **Arhiva de Folclor a Moldovei şi Bucovinei** (coordonat de Ion H. Ciubotaru), sub îngrijirea domniei sale fiind publicate între anii 1979-1991, un număr de 10 **Caiete ale Arhivei de Folclor**, adevărate volume ştiinţifice semnate atât de cercetători, cât şi de colaboratori, colecţia fiind primită favorabil de specialişti. Apariţia colecţiei se datorează, de altfel, mai ales eforturilor domniei sale. Dintre volumele apărute, cel de al III-lea: Petru Caraman, **Literatură populară** (1982), a fost îngrijit şi prefaţat de Ion H.

Ciubotaru, volumul al VII-lea, **Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova. (Marea Trecere)** (1986) şi volumul al X-lea (în două părți), din anul 1991, **Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică**, sunt semnate de Ion H. Ciubotaru, iar volumul al VIII-lea, **Ornamente populare tradiționale din Moldova (Cusături, țesături)** (1988), este realizat împreună cu Silvia Ciubotaru, după ce, în 1982, publicaseră, la Botoşani, tot împreună, volumul **Ornamente populare tradiționale din zona Botoşanilor (Cusături)**.

În anul 1970, Ion H. Ciubotaru publică un consistent **Chestionar folcloric şi etnografic general**, ca principal instrument de lucru al ambițiosului proiect **Arhiva de Folclor a Moldovei şi Bucovinei**, care va ajunge să tezaurizeze peste 150.000 de documente.

În anul 1978, susține, cu succes, teza de doctorat **Cântecul funerar şi contextul său etnografic pe Valea Şomuzului Mare**, sub conducerea profesorului Dumitru Pop, la Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj.

După evenimentele anului 1989, Ion H. Ciubotaru desfăşoară şi o intensă activitate didactică, predând, în calitate de profesor asociat, cursuri de etnologie românescă şi de metodologie a cercetării culturii populare la Facultatea de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iaşi (din octombrie 1991) iar, din anul 1995, ca profesor titular la Catedra de literatură română „G. Ibrăileanu“ a Facultății de Litere de la aceeaşi universitate.

Între anii 1991–2004, a ocupat şi funcția de director al Centrului Județean al Creației Populare din Iaşi, calitate în care a inițiat colaborarea cu instituții similare din Republica Moldova, orientând activitatea acestei instituții în direcția promovării valorilor autentice. Numeroasele festivaluri şi târguri de artă populară organizate în această perioadă au prilejuit şi apariția unor publicații inițiate de Ion H. Ciubotaru: **Rapsozii** (martie, 1992), **Datini** (decembrie, 1992 şi 1993), **Olarii** (iunie, 1992 şi 1993), **Strunga** (1993).

În lucrările publicate în răstimpul prodigioasei sale cariere ştiințifice de către domnul Profesor Ion H. Ciubotaru, acesta abordează subiectele cercetate din perspectivă monografică. Constatarea transpare atât din lucrările care vizează cercetarea unei localități, cât şi a unui gen ori chiar a unei zone etnografice în ansamblu.

În **Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova (Marea trecere)**, de exemplu (publicată în volumul al VII-lea din seria „**Caietele Arhivei de Folclor**“, 1986), Ion H. Ciubotaru face o cercetare monografică, pe baza culegerilor proprii, a cântecului funerar în contextul său etnografic (temă dezvoltată ulterior în volumul **Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova**, publicat la editura „Grai şi Suflet – Cultura Națională” în anul 1999), după cum, în **Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică** (publicată în volumul al X-lea din seria „**Caietele Arhivei de Folclor**”, 1991) tratează monografic, deopotrivă, coordonatele

etnografice şi spiritualitatea spaţiului cercetat.

Perspectiva monografică este vădită şi în importanta trilogie **Catolicii din Moldova. Universul culturii populare**, de departe cea mai complexă cercetare de acest tip vizându-i pe locuitorii de credinţă catolică din actuala Dieceză de Iaşi. Lucrarea a primit, în anul 2007, cea mai înaltă distincţie ce se acordă studiilor în domeniu la nivel european: Premiul Internaţional de Studii Demoetnoantropologice „Giuseppe Pitrè-Salvatore S. Marino" din Palermo. Prestigiosul premiu a fost acordat de un juriu prezidat de Francesco Sicilia din Roma, ceremonia de înmânare având loc în Sala Teatrului „Sybaris", din Castrovillari (Calabria). Lucrarea premiată şi activitatea ştiinţifică a laureatului au fost prezentate într-un „*Laudatio*" rostit de profesorul Aurelio Rigoli, directorul Centrului Internaţional de Studii Etnoistorice din Palermo. De asemenea, în acelaşi an, lucrarea a primit şi Premiul „Simion Florea Marian" al Academiei Române, distincţie ce se acordă operelor marcante din domeniul etnografiei şi folclorului.

Profesorul Ion H. Ciubotaru s-a bucurat şi de preţuirea lui Petru Caraman, în apropierea căruia a stat nu mai puţin de 18 ani, fiind mandatat cu valorificarea moştenirii ştiinţifice a ilustrului cărturar. A recuperat prin publicare o importantă parte a operei acestuia, menţionând aici: Petru Caraman, **Literatură populară** (în „**Caietele Arhivei de Folclor**", III, 1982); Petru Caraman, **Descolindatul în sud-estul Europei, Studiu de foclor comparat**, ediţie îngrijită şi postfaţă de Ion H. Ciubotaru, Iaşi, 1997; Petru Caraman, **Studii de etnografie şi folclor**, ediţie îngrijită de Ovidiu Bârlea şi Ion H. Ciubotaru, postfaţă, note, indice şi bibliografie de Ion H. Ciubotaru, Iaşi, 1997; Petru Caraman, **Vechiul cântec popular ucrainean despre Ştefan Voievod**, ediţie îngrijită de Ion H. Ciubotaru, Iaşi 2005 şi Petru Caraman, **Kochanowski-Dosoftei, Psaltirea în versuri**, ediţie îngrijită de Ion H. Ciubotaru, Iaşi, 2005, De asemenea, în anul 2008, profesorul Ion H. Ciubotaru publica la Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi o lucrare-document intitulată **Petru Caraman. Destinul cărturarului**.

Dintre lucrările ştiinţifice publicate de distinsul Profesor Ion H. Ciubotaru de-a lungul prestigioasei sale cariere ştiinţifice menţionăm:

Volume: **Chestionar folcloric şi etnografic general**, Iaşi, Editura Academiei Române, 1970, 256 p.; **Folclor poetic. Cântece şi strigături din judeţul Botoşani**, Botoşani, CJCP, 1980, 142 p.; **Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova (Marea trecere)**, în seria „**Caietele Arhivei de Folclor**", VII, Iaşi, 1986, 523 p.; **Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică**, vol. I–II, în seria „**Caietele Arhivei de Folclor**", X (1–2), Iaşi, 1991, 673 p.; **Catolicii din Moldova. Universul culturii populare**, vol. I, Iaşi, Editura Presa Bună, 1998, 282 p.; vol. II, Iaşi, Editura Presa Bună, 2002, 520 p.; vol. III, **Poezia obiceiurilor tradiţionale, Literatura populară, Folclorul**

muzical, Iaşi, Editura Presa Bună, 2005, 624 p; **Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova**, Bucureşti, Editura „Grai şi suflet. Cultura Națională”, 1999, 324 p; **Petru Caraman. Destinul cărturarului**, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2008, 658 p.

Volume (în colaborare): **Teatru folcloric din județul Iaşi**, Iaşi, CJCP, 1968, 312 p.; **Folclor din ținutul Rădăuților**, Suceava, CJCP, 1969, 398 p.; **Vânătorii. Monografie folclorică**, Iaşi, CJCP, 1971, 464 p.; **Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900**, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979; **Războieni-Valea Albă şi împrejurimile. Monografia istorică, economică şi social-culturală**, Piatra Neamț, CJCP, 1979; **Ornamente populare tradiționale din zona Botoşanilor. Cusături, țesături**, Botoşani, CJCP, 1982, 142 p.; **Ornamente populare tradiționale din Moldova. Cusături, țesături**, în seria „**Caietele Arhivei de Folclor**”, VIII, Iaşi, 1988, 420 p.; capitolul **Dăinuiri etno-folclorice**, în volumul **Gherăeşti, un sat din ținutul Romanului**, Iaşi, Editura Presa Bună, 2003, p. 267-393.

Ediții critice: Petru Caraman, **Literatură populară. Antologie**, introducere, note, indici şi glosar de Ion H. Ciubotaru, în seria „**Caietele Arhivei de Folclor**”, III, Iaşi, 1982, 491 p.; Petru Caraman, **Descolindatul în orientul şi sud-estul Europei. Studiu de folclor comparat**, ediție îngrijită şi postfață de Ion H. Ciubotaru, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1997, 557 p.; Petru Caraman, **Studii de etnografie şi folclor**, ediție îngrijită de Ovidiu Bârlea şi Ion H Ciubotaru, postfață, note, indice şi bibliografie Ion H. Ciubotaru, Iaşi, Editura Junimea, 1997, 468 p; Petru Caraman, **Vechiul cântec popular ucrainean despre Ştefan Voievod şi problemele lingvistico-etnografice aferente**, ediție îngrijită şi cuvânt înainte de Ion H. Ciubotaru, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2005, 268 p; Petru Caraman, **Kochanowski-Dosoftei. Psaltirea în versuri. Influența lui Kochanowski asupra lui Dosoftei şi considerații critico-axiologice**, ediție îngrijită şi tabel cronologic de Ion H. Ciubotaru, prefață de Al. Andriescu, Iaşi, Editura Trinitas, 2005, 268 p.

Studii, articole, recenzii (selectiv): **Cadrul etnografic al cântecului funerar pe valea Şomuzului Mare**, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, X, 1973, Cluj-Napoca, p. 371-390; **Moştenirea ştiințifică a profesorului Petru Caraman**, în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, tom. XXVII, 1979-1980, p. 257-283; **Arhiva de folclor a Moldovei şi Bucovinei (AFMB)**, în *Anuarul de Folclor*, I, Cluj-Napoca, 1980, p. 191–205; **Cultura populară în preocupările lui G.T. Kirileanu**, în volumul **G.T. Kirileanu sau viața ca o carte, Mărturii inedite**, ediție îngrijită şi cuvânt înainte de Constantin Bostan, Bucureşti, Editura Eminescu, 1985, p. 129-145; **Un străvechi rit european, având ca substrat bagheta propițiatoare**, în volumul **Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării**, Iaşi, Editura Trinitas, 2002, p. 279-288; **Considerații asupra arhitecturii populare în satul Gherăeşti, județul Neamț**, în *Anuarul*

Muzeului Etnografic al Moldovei, III, Iaşi, Casa Editorială „Demiurg”, 2003; **Un studiu inedit asupra blestemului (Petru Caraman, Blestemul ca expresie folclorică a unui complex afect negativ)**, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, III, Iaşi, Casa Editorială „Demiurg”, 2003; **Restituiri Petru Caraman**, în volumul **Ştefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa**, Iaşi, Editura Alfa şi Academia Română, 2003; **Însemnătatea revistei „Ion Creangă”**, studiu introductiv la ediția anastatică a revistei *Ion Creangă*, vol. I (1908-1909), Vaslui, 2004, p. V-XXIII; Recenzie la: Dumitru Pop, **Coordonate ale culturii populare româneşti în perspectivă etnologică**, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2002, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, IV, Iaşi, 2004, p. 335-337; Recenzie la: Florica Ichim, Dorinel Ichim, **Catolicii moldoveni (Studii de etnologie)**, Bacău, Editura Diagonal, 2002, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, IV, Iaşi, 2004, p. 341-344; Recenzie la: Maria Cuceu, **Ritualul agrar al cununii la seceriş. Studiu etnologic**, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, IV, Iaşi, 2004, p. 346–348; **Un strălucit reprezentant al şcolii sociologice româneşti: Paul H. Stahl**, în *Revista română*, 2005, octombrie, nr. 3, p. 4; **O remarcabilă cercetare etnologică: Cununia fraților şi nunta soarelui**, în *Revista română*, 2005, nr. 4, decembrie 2005, p. 8.

Personalitate marcantă a culturii româneşti contemporane, etnograf, etnolog şi folclorist deopotrivă, domnul Profesor Ion H. Ciubotaru reprezintă, iată, de câteva decenii, un reper de necontestat între specialiştii şi cercetătorii creației şi culturii populare româneşti.

Din cele inserate mai sus reiese cu claritate faptul că distinsul cărturar ieşean este un adevărat exeget al creației populare şi, în egală măsură, un creator de şcoală. În calitatea noastră de fost student şi (îndrăznim să spunem, cu firească modestie) colaborator deopotrivă (în studierea universului culturii populare a catolicilor din Moldova), inițiat de către domnia sa încă din primii ani de studenție în fascinantul domeniu al etnografiei, având-ul de atunci ca model, îi mulțumim pentru dăruirea de care a dat dovadă ca profesor, pentru prelegerile de la catedră, pentru rigoarea, profesionalismul şi metodele de cercetare ştiințifică transmise, dorindu-i în acelaşi timp, ca în anii ce vor să vină, să lase alte şi alte urme durabile pe tărâmul ştiinței şi cercetării etnografice, al culturii româneşti în general.

LA MULȚI ANI, DOMNULE PROFESOR!!!...

Anton Coşa

ALEXANDRU ARTIMON,
UN CERCETĂTOR ŞI ARHEOLOG MEDIEVIST DE O RARĂ VOCAŢIE

...Aşa avea să i se îndeplinească, nedrept şi necruţător, sorocul... Seara târziu, către miezul nopţii în care creştinii întâmpinau Sărbătoarea Naşterii Maicii Domnului, terminase de „şlefuit” monografia aşezării medievale Tg. Trotuş, pregătită pentru tipar în vederea aniversării, împreună cu Bacăul, a şase secole de la prima atestare documentară. Fusese puternic pătruns de marea îndatorire de a-şi valorifica pe deplin munca de cercetare efectuată în această zonă timp de zece ani, dar şi faţă de propria-i conştiinţă, întrucât era, din anul 2003, *Cetăţean de Onoare* al comunei Tg. Trotuş. Prin aceasta i se recunoscuse truda şirului de ani în care, cu perseverenţa arheologului pasionat şi meticulos, a scos la lumina zilei urmele materiale a ceea ce fusese cândva o înfloritoare aşezare urbană medievală, bine plasată geografic şi comercial, ca şi Bacăul, de vreme ce voievodul Alexandru cel Bun dăduse, la 6 octombrie 1408, acel privilegiu comercial de care negustorii lioveni aveau să beneficieze în cele două oraşe.

Finalizase această ultimă lucrare cu conştiinţa datoriei împlinite, dar şi cu emoţia sărbătorilor ce îl aşteptau: aniversarea, peste numai opt zile, la 14 septembrie, împlinirii vârstei de 70 de ani, dar şi manifestările planificate la Tg. Trotuş pentru zilele de 6-7 octombrie, unde trebuia să-şi lanseze şi cartea. Dar n-a fost să fie aşa... Ultimele sale clipe de viaţă l-au găsit lucrând, aşa cum făcuse întreaga-i viaţă, fiind un spirit creativ, mereu preocupat de căutări, urmărind cu tenacitate finalizarea lucrărilor începute.

Urgisită soartă! Abia se întorsese de pe şantierul de la Mănăstirea Caşin, unde continuase, timp de o lună, mai vechile sale cercetări de aici, pentru a se ocupa şi de alte lucrări. Aşa învăţase de la mentorul său, inegalabilul cercetător şi fondator de muzee Iulian Antonescu, sub îndrumarea căruia slujise mai întâi ca director al Muzeului de Istorie din Tg. Neamţ între 1963 şi 1967, iar, după 1969, ca şef de secţie în cadrul Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă Bacău.

A efectuat cercetări arheologie privind civilizaţia medievală, mai întâi la Cetatea Neamţului, apoi la Suceava, Voroneţ, Mănăstirile Putna şi Slatina – acestea făcându-le între 1967 şi 1969, când funcţiona ca şef de secţie în cadrul Muzeului de Istorie a Bucovinei din Suceava; apoi, după 1969, în oraşul Bacău şi în Tg. Trotuş, în comunele Ştefan cel Mare, Onceşti, Mănăstirea Caşin, Faraoani, Tătărăşti, Răchitoasa, Cleja, Hemeiuşi, precum şi la Adjudul Vechi din judeţul Vrancea.

Funcţiile deţinute în respectivele muzee (din Tg. Neamţ, Suceava şi Bacău) – muzeograf principal, şef de secţie sau director adjunct, consilier şi expert – nu le-a privit ca pe un scop în sine, de stat la un loc călduţ sau mai bine

retribuit; ar fi fost împotriva firii sale, predestinată să fie mereu pe linia întâi de scoatere la lumină a relicvelor materiale, dovezi ale creativităţii şi iscusinţei generaţiilor trecute.

Împlinirea profesională i-a fost încununată şi de doctoratul susţinut în anul 1999, cu o teză prin care şi-a valorificat mai ales propriile-i cercetări şi concluzii, contribuind, astfel, la îmbogăţirea considerabilă a cunoştinţelor despre întemeierea, evoluţia sau involuţia unor aşezări medievale de tip urban din zona Moldovei.

Dincolo de zecile de studii şi articole publicate în periodice de specialitate, opera sa se distinge prin titluri de cărţi precum **Curtea Domnească şi Biserica Precista din Bacău** (colaborare cu prof.dr. I. Mitrea), **Bacău – reşedinţă voievodală** (colaborare cu prof.dr. I. Mitrea), **Civilizaţia medievală urbană în secolele XIV-XVII (Bacău-Tg. Trotuş-Adjud)**, **Oraşul medieval Trotuş în secolele XIV-XVII,** dar şi prin capitolele distincte din lucrările **Judeţul Bacău – monografie** (1996) şi **Enciclopedia judeţului Bacău** (2007 şi 2008).

Recunoaşterea meritelor sale pe tărâm ştiinţific se remarcă şi prin aceea că a fost distins cu medalii şi ordine, diplome şi premii, între care ***„Diploma de merit”*** acordată de Ministerul Culturii şi Cultelor (2003) şi Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler (2004).

Altruist din fire, predispus oricând la binefacere, a trecut prea repede dincolo, liniştit şi fără a da de veste, cu singurul regret că mai avea încă multe proiecte de împlinit...

Ioan Ungureanu

AMINTIRI RĂZLEȚE CU SANDU ARTIMON LA SUCEAVA

Revenit la Suceava din stagiu militar, am întâlnit, în vara anului 1967, în biroul muzeografilor, un om tânăr, vioi, comunicativ. Nu a trebuit să treacă mult timp pentru a lega o apropiere amiabilă cu noul coleg despre care am aflat că fusese director al Muzeului din Tg. Neamț. Ne-am apropiat nu numai prin felul de a fi, ci şi prin preocupările comune: cele ale cercetărilor arheologice. Vremurile erau în schimbare, se profila la orizontul aşteptărilor noastre o altă lumină. Muzeului de istorie i se preconiza un alt rol. Foarte curând am văzut că entuziasmul nostru era înşelat.

Sandu (căci aşa-i spuneam cu toții), şeful secției de istorie, avea de dus la îndeplinire cele mai ingrate misiuni venite „de sus". Nu s-a descurajat şi, în cei trei ani, cât a stat la Suceava, a dus o tenace muncă pe două fronturi: unul al sarcinilor muzeografice şi celălalt al cercetării, făcute mai mult în timpul liber, ocolind pe cât se putea autoritățile tutelare, de cele mai multe ori ostile.

Au urmat ani de eforturi. Muzeului i s-a impus ca, în cel mai scurt timp, să se mute din vechea „Casă Națională" la un nou sediu, cel actual. Colecții dobândite în decurs de peste jumătate de veac trebuiau ambalate, transportate şi depozitate în siguranță în noile încăperi. Era un efort care ne depăşea de multe ori puterile fizice. Organizarea acestei dificile acțiuni a căzut în sarcina şefului secției de istorie, care era Sandu. Nu şi-a pierdut cumpătul şi a reuşit să ne conducă la finalizarea acestei anevoioase misiuni, având tactul de a ne uni în acest efort. Au fost zile întregi când, cu excepția unei frugale gustări de prânz, toți, ca şi „şeful", am stăruit într-o muncă continuă, sincer animați de ideea că am obținut pentru muzeu un spațiu mai generos, mai adecvat.

N-a încetat bine zarva mutării, că a venit ca o avalanşă porunca categorică ca în noul spațiu dobândit să organizăm, din nou, cât mai repede posibil, expoziția de bază a muzeului. Nu s-a permis nici o amenajare, nici măcar o văruire a pereților. Mobilierul era vechi şi insuficient, unele suporturi datau de peste 50 de ani, iar spațiul destinat expoziției era bizar. Din fiecare încăpere se ieşea pe hol, de unde se intra în următoarea sală a expoziției (clădirea fusese destinată birourilor). Multe săptămâni au fost destinate căutărilor de soluții, chiar şi unele banale, cum ar fi cea de a acoperi cu ceva un perete stropit cu cerneală. Experiența muzeotehnică a regretatului Grigore Foit, pe atunci directorul muzeului şi a lui Sandu a determinat să realizăm expoziția. După inaugurare, printr-o muncă continuă am mai cârpit mereu câte ceva.

Desigur, cu toții nu eram mulțumiți şi am dorit să găsim o formulă nouă, modernă. Trebuia realizată o tematică a expoziției permanente. Sandu, ca şef, trebuia să o prezinte organelor superioare. Când se întorcea de la astfel de „dezbateri" era mai roşu ca de obicei. Intențiile noastre se loveau de gândirea

dogmatică a unora sau de tendinţele naţional-comuniste ale altora. Lucrarea s-a amânat şi a depăşit un deceniu.

Nu puţine au fost zilele când am zăbovit în lungi discuţii cu Sandu, privind visatele proiecte de cercetare arheologică. N-a fost dat să se împlinească. Dar, în cei trei ani cât a zăbovit Sandu la Suceava, s-au conturat două şantiere de arheologie medievală cu rezultate semnificative.

Îmi aduc aminte cum într-o zi răcoroasă de primăvară, Sandu a apărut înfrigurat în birou, mărturisind contrariat că prin sondajul de rutină, necesar restaurării Turnului lui Lăpuşneanu, a găsit un zid cu mult mai vechi care suscita numeroase întrebări. Entuziasmul său molipsitor m-a determinat să văd descoperirea. Evident, se contura posibilitatea existenţei unor monumente anterioare secolului al XVI-lea. Întâmplarea în cercetare este benefică dar numai celui care ştie să profite de ea. Nu s-a oprit aici. Tenacitatea sa de a continua investigaţiile au dus la dezvelirea în curtea bisericii Sf. Dumitru din Suceava a ruinelor altor două biserici anterioare celei actuale ca şi a cimitirelor aferente lor. Descoperirea a dat noi dimensiuni în istoria medievală a Sucevei. Vestigiile au intrat rapid în circuitul ştiinţific prin mai multe articole pe care le-a semnat de unul singur sau în colaborare cu alţi distinşi medievişti.

O altă realizare notabilă a lui Sandu, în arheologia medievală din zona Sucevei, este cea de la Volovăţ. Intrigaţi de ştiri mai vechi am pornit împreună spre Volovăţ, eu către un sit arheologic care s-a dovedit ulterior hallstattian, Sandu spre vatra medievală a satului, plasându-şi cercetările lângă actuala biserică, ctitorie a lui Ştefan cel Mare. Săpăturile lui, desfăşurate cu migală, au relevat un alt locaş de cult anterior celui al marelui voievod. Monumentul acesta îşi are rolul său bine precizat în istoria arhitecturii ecleziastice timpurii din Moldova şi această filă de istorie poartă cu deplin temei semnătura sa.

Mi-a fost dat să văd de numeroase ori săpăturile efectuate de Sandu. Erau realizate cu acurateţe, cu migală şi cu atenţie, expresii nu numai a unei bune pregătiri profesionale, dar şi a unei pasiuni depuse în munca de teren. Stăpân al tehnicii efectuării săpăturilor arheologice nu pregeta să înfrunte dificultăţile care, în acele vremuri, erau multe şi incredibile. Cu toate acestea a reuşit să le biruie. Foarte important este faptul că rezultatele cercetărilor sale din timpul cât a stat în Suceava au fost integral valorificate ştiinţific, lucru ce nu este întâlnit prea des în lumea noastră, a arheologilor.

A urmat, din varii motive, mutarea la Bacău, dar Sandu a revenit deseori la Suceava cu diverse prilejuri şi pot spune că reîntâlnirile cu Suceava îi provocau o anumită melancolie. Bacăul, este drept, i-a oferit un câmp mai vast de cercetare şi totdeauna cu entuziasm releva rezultatele obţinute prin cercetările sale care au fost şi sunt recunoscute. Păstrez acum numeroasele extrase cu articolele sale ştiinţifice sau cărţile semnate de el şi recunosc că atunci când le primeam, Sandu îşi exprima gândurile despre ceea ce urmează să

scrie mai departe şi nu automulțumirea pentru un demers desăvârşit. Mereu a dorit să facă mai mult.

A fost o viață de muncă tenace în sfera atât de dificilă a muzeografiei, unde a avut rezultate notabile, cât şi în domeniul arheologiei medievale, îndeosebi cel al vieții urbane, în care a dat contribuții ce nu pot fi ignorate de nimeni.

Soarta a pus însă capăt efortului său numai cu câteva zile înainte de a împlini 70 de ani. Nu putem uita opera sa ştiințifică, dar nici omul care este încă viu în amintirea noastră.

Sit tibi terra levis!

Mircea Ignat

ALEXANDRU ARTIMON – *O VIAȚĂ DEDICATĂ ARHEOLOGIEI*

Cine încă nu l-a cunoscut pe arheologul **ALEXANDRU ARTIMON** de la Bacău are posibilitatea să o facă atât prin intermediul zecilor de cărți publicate, dar – mai ales – răsfoind toate articolele şi studiile de arheologie referitoare la județul Bacău şi nu numai. Atunci o să observați că acest iubitor de „humă istorică" a scos din uitare vestigii arheologice inestimabile – care fac din această parte de țară, una extrem de cunoscută şi de bogată în valori ale trecutului. Aşadar, avem de-a face cu un pasionat om de cultură care şi-a dedicat viața domeniului **arheologiei**!

Fiecare dintre noi am urmat drumuri diferite în viață, dar – oriunde a mers – arheologul **ALEXANDRU ARTIMON** a luat cu el câte ceva, de la fiecare, neuitând să-şi iubească semenii. El a ştiut să adulmece frumusețea vieții, desluşindu-i cele mai adânci taine. De aceea, şi-a câştigat libertatea de a o cunoaşte, de a avea bucurii, responsabilități, eşecuri poate, învățând însă să se descurce cu ele. Din toate acestea, a rămas prizonierul propriei pasiuni, dar în timp a devenit ceea ce gândeşte! Peregrin prin străvechea istorie a ***VĂILOR TROTUŞULUI*** şi ***BISTRIȚEI***, profesorul a adus la lumină cele mai valoroase antichități, continuând tradiția cercetărilor arheologice făcute de eminenții săi înaintaşi. De la aceşti prieteni a învățat meserie şi a înțeles că ei sunt modul prin care Dumnezeu îl are în grijă. I-a prețuit şi i-a cinstit deopotrivă, la rându-i fiind onorat de cinstea şi chibzuința lor. S-a apropiat de ei pentru că a simțit că ceea ce făceau era pentru el o dulce descătuşare a inimii. Asta l-a făcut să vadă şi altfel viața, înțelegând că ceea ce căuta acolo era chiar în interiorul său.

Cu o bogată experiență în domeniul arheologiei medievale – acumulată din colaborarea cu renumiți cercetători, precum Ioan Nestor, Dan Gh. Teodor, Victor Spinei, Viorel Căpitanu, Ioan Mitrea, Mircea D. Matei, Dan Monah, Costică Asăvoaie şi mulți alții – **ALEXANDRU ARTIMON** şi-a umplut desaga speranței şi a luat la pas întreg județul Bacău, născocind prin cele mai ascunse şi mai întortocheate văi. Aşa a descoperit frumusețea trecutului acestor mirifice plaiuri, iubind profund şi intens arheologia – cea care l-a ajutat să scoată din „huma uitării" o întreagă civilizație a vechilor locuitori din această zonă de sud-vest a Țării Moldovei, intens şi permanent locuită.

Deşi botoşănean prin naştere, profesorul **ALEXANDRU ARTIMON** a căutat şi a găsit de mai bine de 50 de ani **identitatea istorică a Văii Trotuşului**, fixând-o – prin ***imensa sa contribuție arheologică*** – în cadrele referențiale ale cunoaşterii trecutului părții de sud-vest a Moldovei. Rodul muncii sale şi a celor cu care a lucrat a fost bogatul material arheologic lăsat la Muzeul de Istorie din Bacău, dar şi sumedenia de studii şi articole publicate în reviste de specialitate referitoare la **arheologia medievală din Moldova**, la **Biserica „Precista"** şi

Curtea Domnească din **Bacău**, dar mai ales în volumele legate de ***Bacău-reşedinţă voievodală***, ***Tg. Trotuş*** şi ***Adjud***.

Cu părul albit de dorinţa cunoaşterii a tot ceea ce este **simplu**, **natural** şi **de demult** în zona ***de sud-vest a Moldovei***, arheologul **ALEXANDRU ARTIMON** şi-a desăvârşit cunoaşterea prin descoperirea a noi **aşezări**, **necropole** şi **puncte arheologice**, aşa încât putem spune că munca sa nu a fost în zadar şi cu siguranţă a îmbogăţit descoperirile arheologice de pe teritoriul judeţului Bacău. Astfel, numeroasele vestigii arheologice pe care le-a descoperit şi le-a făcut cunoscute stau drept mărturie a îndelungatului drum pe care istoria şi l-a croit în aceste ţinuturi băcăuane, marcându-i existenţa cu importantele sale evenimente. Particularitatea acestor plaiuri denotă o mare emulaţie de valori materiale, spirituale şi cultural-artistice, care probează capacitatea creatoare a oamenilor din acest spaţiu şi specificitatea cu care el s-a remarcat în cultura românească şi universală.

Deosebite sunt şi obiectele reprezentative pentru ***epoca medievală*** (ceramică, unelte, arme, obiecte agricole şi meşteşugăreşti, obiecte de podoabă, tezaure monetare, piese creştine şi elemente de artă decorativă) - găsite de **ALEXANDRU ARTIMON** la Bacău-„Curtea Domnească” (secolele XIV-XVI), Oneşti (veacurile XI-XVIII), Valea Trotuşului, Valea Bistriţei, Valea Oituzului, Biserica Precista din Bacău, precum şi în alte aşezări din sud-vestul judeţului Bacău (secolele XV-XIX), dar chiar şi la Volovăţ (judeţul Suceava)

Dacă la toate aceste merite ale profesorului **ALEXANDRU ARTIMON** adăugăm şi faptul că a contribuit decisiv la repertorierea patrimoniului arheologic din judeţul Bacău, în cadrul Direcţiei pentru Cultură, Culte şi Patrimoniul Cultural Naţional a judeţului Bacău, putem avea imaginea completă a unui **destin împlinit pe tărâmul arheologiei**.

În fine, despre arheologul **ALEXANDRU ARTIMON** se poate vorbi foarte mult, dar ceea ce contează cu adevărat este faptul că ne-a lăsat un **preţios tezaur al trecutului**, iar oamenii ar trebui să-l aprecieze pentru curajul de a nu lăsa aceste vestigii la marginea lumii, reînviindu-le şi recuperându-le pe veşnicie! De aceea, putem să-i admirăm pasiunea şi vioiciunea sa culturală, simţindu-ne mereu mândri de valoarea acestui autentic **cărturar**. În orice caz, pentru noi rămâne un stimabil căutător al istoriei !

NU TE VOM UITA, BĂDIŢĂ SANDU !

Laurenţiu Chiriac

NICOLAE URSULESCU, *CUCUTENI. ECOURI ÎN EPOCĂ ALE MONOGRAFIEI LUI HUBERT SCHMIDT*, IAŞI, EDITURA UNIVERSITĂȚII „AL.I. CUZA”, 2009, 166 P.

În acest an s-a împlinit un secol de la începutul cercetărilor efectuate de arheologul german Hubert Schmidt (1864-1933), în cunoscuta aşezare eneolitică de la Cucuteni, sit care a dat numele uneia din cele mai spectaculoase culturi din preistoria europeană.

În septembrie 1909, reputatul arheolog german H. Schmidt, specialist cu o mare experiență în domeniu, întrucât participase la o serie de cercetări pe mari şantiere arheologice celebre precum la Troia sau câteva centre din Asia Centrală, a înfipt şpaclul, unealtă specifică muncii în teren a oricărui arheolog, în straturile aparținând culturii preistorice de tip Cucuteni.

După un prim raport consistent asupra rezultatelor cercetărilor efectuate, în două campanii de săpături sistematice, abia în 1932, după două decenii de studiu şi analiză minuțioasă a materialelor descoperite, savantul german a publicat monografia, mult aşteptată în primul rând de specialişti, asupra cercetărilor de la Cucuteni, o carte rămasă de referință în literatura de specialitate.

Dacă avem în vedere că de curând, respectiv în 2007, s-au împlinit 75 de ani de la apariția monografiei lui H. Schmidt, **Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik von der Steinkupferzeit bis in die vollentwiekelte Bronzezeit**, Berlin und Leipzig, Verlag Walter de Gruyter, 1932 (**Cucuteni, în Moldova de Sus, România. Aşezarea fortificată cu ceramică pictată din eneolitic până în perioada evoluată a bronzului**, VII, 131 p., 21 fig. în text, 40 pl., dintre care una color şi patru anexe, Berlin-Leipzig, Editura Walter de Gruyter, 1932,), iar în 2008 s-au împlinit 75 de ani de la trecerea în lumea umbrelor a autorului monografiei menționate, cele trei evenimente, în mod firesc, nu puteau trece fără a reține atenția.

Şi-a asumat răspunderea unui demers ştiințific onorabil şi necesar universitarul Nicolae Ursulescu, reputat specialist în studierea culturilor neolitice şi eneolitice, îndeosebi din aria est-carpatică. Din capul locului menționăm că N. Ursulescu este un bun cunoscător al vieții şi operei lui H. Schmidt.

Chiar în acest an profesorul N. Ursulescu s-a mai oprit asupra implicării savantului german H. Schmidt în cercetările arheologice din România, într-un consistent studiu publicat într-o revistă de specialitate (cf. N. Ursulescu, **Hubert Schmidt – profilul unui savant implicat în cercetările arheologice din România**, în revista de istorie *Zargidava*, VIII, 2009, p. 204-216).

Lucrarea profesorului N. Ursulescu dedicată savantului german şi

monografiei sale se intitulează simplu: **Cucuteni. Ecouri în epocă ale monografiei lui Hubert Schmidt**, şi surprinde prin ineditul demersului, în sensul că rareori poate fi întâlnit în literatura ştiinţifică reunirea, într-un volum, a ecourilor pe care le-a avut opera unui autor în momentul apariţiei sale.

Volumul realizat de N. Ursulescu cuprinde două părţi principale şi anume: I. **Percepţia personalităţii lui Hubert Schmidt şi a descoperirilor lui de la Cucuteni în arheologia timpului său**, şi II. **Materiale publicate în anii '30 despre monografia Cucuteni şi autorul ei** cu două subcapitole: A. **Ecouri în România** şi B. **Ecouri în alte ţări**.

Lucrarea se încheie cu un rezumat, în limba franceză (poate ar fi fost necesară şi o variantă a rezumatului în limba germană), o bibliografie, lista de abrevieri şi un indice onomatistic şi toponimic.

Revenind la prima parte a lucrării, este de remarcat bogata informaţie oferită de N. Ursulescu auspra „perceţiei personalităţii lui Hubert Schmidt şi a descoperirilor de la Cucuteni în arheologia timpului său", răspunzând astfel nu doar interesului specialiştilor, dar adresându-se şi marelui public interesat de acest gen de lucrări.

Evidenţiind importanţa lucrării lui H. Schmidt, care este în fapt „prima monografie dedicată unui sit preistoric de pe teritoriul României", N. Ursulescu nu uită să evidenţieze legăturile dintre lumea germană şi lumea românească, în domeniul arheologiei. Pe de o parte, este vorba de faptul că şi alţi reputaţi arheologi germani au efectuat cercetări în situri de pe teritoriul României, între care Carl Schhuchardt, Gerhard Bersu, Paul Träger, Hermann Schroller, după cum mulţi tineri arheologi români au studiat şi s-au perfecţionat în lumea academică germană, între aceştia numărându-se savanţi, creatori de şcoală arheologică la noi, precum V. Pârvan, Ion Andrieşescu, Teohari Antonescu şi Ion Nestor.

Recenziile reunite în partea a doua a acestui volum, evidenţiind bogatul şi largul ecou al monografiei lui H. Schmidt, sunt reproduse după tipăriturile originale, dar şi cu traducerea textelor în limba română (a celor din limbi străine).

Mai trebuie semnalat faptul că recenziile, reunite în volum, sunt însoţite de numeroase şi bogate note explicative, completări, dar chiar şi puneri la punct, în unele probleme, la nivelul actual al cercetărilor ştiinţifice.

Între ecourile în lumea arheologilor români a monografiei lui H. Schmidt, semnalăm mai întâi consistenta recenzie a lui Ion Nestor, publicată, în limba germană, în prestigioasa revistă de specialitate *Prähistorische Zeitschrift* (nr. 23, din 1932), în care se remarcă, între altele, faptul că „autorul oferă prin analizele sale exemplare şi ordonarea strictă a materialului prezentat, mai ales o clasificare fundamentată a vestigiilor cucuteniene". Această subliniere şi-a păstrat până azi valabilitatea. În recenzia sa, Ion Nestor a făcut şi numeroase

observații asupra unor aprecieri formulate de H. Schmidt în monografia sa, din care cele mai multe au rezistat în timp.

Mai menționăm că, în limba română, respectiv în România, au apărut două texte referitoare la monografia lui H. Schimdt. Este vorba de o notiță bibliografică semnată de Vladimir Dumitrescu, apărută în *Revista istorică română* (III, 1933) şi recenzia, în fapt o prezentare mai largă a lui Paul Nicorescu publicată în *Cercetări istorice* (I, 1933).

Cu mult mai numeroase şi relevante sunt recenziile şi prezentările monografiei lui H. Schmidt datorate unor specialişti din alte țări, între care se numără în primul rând cei din lumea germană, dar şi din spațiul anglo-saxon. Menționăm aici, mai întâi, pe savantul Paul Reinecke (1875-1958), marele preistorician vienez Oswald Mengin (1888-1973), profesorul din Köln, Herbert Kühn (1895-1980), dar şi marele arheolog şi istoric englez V. Gordon Childe (1892-1957), cunoscut publicului românesc prin cele două lucrări ale sale traduse în limba română, **Făurirea civilizației** (Bucureşti, 1966) şi **De la preistorie la istorie** (Bucureşti, 1967), care formulează o concluzie demnă de reținut, privind monografia savantului german: „Descrierea şi prezentarea materialului este admirabilă şi face cartea indispensabilă pentru o studiere adecvată a Europei de sud-est şi a spațiului egeean”.

Referiri la monografia lui H. Schmidt, pe care N. Ursulescu le semnalează, s-au făcut şi în necrologurile prilejuite de trecerea marelui savant german în lumea celor drepți.

Să mai semnalăm şi faptul că pentru cunoaşterea operei lui H. Schmidt în țara noastră s-au făcut şi alte demersuri. Menționăm că pentru istoricul cercetărilor lui H. Schmidt de la Cucuteni poate fi consultată cu folos lucrarea lui Mircea Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, **Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică** (BMA, XIV, Piatra Neamț, 2004, p. 21-24, 31-32).

În 2006, la Iaşi, a apărut o ediție a monografiei lui H. Schmidt, care reproduce textul original din 1932. În 2007, tot la Iaşi, a apărut o traducere a monografie a savantului german, din păcate cu „grave şi numeroase erori de traducere şi interpretare”, cum observă profesorul N. Ursulescu.

Cum savantul german H. Schmidt ocupă un loc important în istoria cercetărilor arheologice din România, lucrarea prezentată **Cucuteni. Ecouri în epocă ale monografiei lui Hubert Schmidt**, este cu atât mai necesară şi interesantă nu numai pentru specialişti, dar şi pentru un cerc mai larg de cititori.

Ioan Mitrea

THE DANUBE SCRIPT IN THE LIGHT OF THE TURDAŞ AND TĂRTĂRIA DISCOVERIES – EXHIBITION CATALOGUE

(SCRIEREA DUNĂREANĂ ÎN LUMINA DESCOPERIRILOR DE LA TURDAŞ ŞI TĂRTĂRIA – Catalog expoziţional (Ed. Zoia Maxim, Joan Marler, Viorica Crişan), Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2009, 167 p.+27 ilustraţii.**)**

La sfârşitul secolului al XIX-lea au fost descoperite, în Transilvania, în siturile Turdaş şi Valea Nandrului, numeroase obiecte ceramice pictate şi incizate. Primul cercetător care a interpretat aceste semne ca aparţinând unui sistem de scriere a fost baroneasa Zsófia Torma. În acelaşi timp, Torma asocia această scriere timpurie cu Asia Mică şi Mesopotamia.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, Nicolae Vlassa, director al Departamentului de Preistorie în cadrul muzeului clujean, descoperă tăbliţele de la Tărtăria, ale căror inscripţii duc la ipoteza că acestea ar fi de origine mesopotamiană. Odată cu datarea cu carbon radioactiv a tăbliţelor de la Tărtăria, începe să fie vehiculată ipoteza că acest material european predatează scrierile orientale. Astfel, artefactele de la Turdaş şi tăbliţele de la Tărtăria au început să stârnească controverse în jurul subiectului celei mai timpurii scrieri din Europa, principalele întrebări care gravitează în jurul lor fiind „a apărut oare un sistem original de scriere în Europa neolitică fără influenţe externe? Folosirea scrierii a dispărut pur şi simplu, sau a influenţat dezvoltarea alfabetizării din epoca bronzului?”.

Informaţiile din aceste rânduri au fost extrase din *Cuvânt*ul *înainte* (Joan Marler) al Catalogului expoziţional **The Danube script in the light of the Turdas and Tărtăria discoveries (Scrierea dunăreană în lumina descoperirilor de la Turdaş şi Tărtăria)** realizat pentru expoziţia cu acelaşi nume. Elaborarea acestuia a fost făcută în urma unei colaborări dintre Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, care deţine cea mai mare colecţie permanentă de artefacte de la Turdaş şi Tărtăria din lume, şi Institutul de Arheomitologie Sebastopol din California, SUA. Respectivul catalog este structurat în două parţi: **Investigations of the Danube Scrip (Investigaţii cu privire la scrierea dunăreană)** şi **Images from the Exhibition and the Catalogue of Signs (Catalogul semnelor şi imagini din expoziţie**). De asemenea, informaţiile din cuprins sunt oferite bilingv (engleză, română), paralel pe aceeaşi pagină.

Premergător acestui catalog, în anul 2008, în urma unei colaborări între acelaşi Institut de Arheomitologie Sebastopol şi Muzeul Naţional Brukenthal, a

apărut catalogul expoziţional **The Danube Script. Neo-Eneolithic writing in Southeastern Europe (Scrierea dunăreană. Scrierea neo-eneolitică în Europa de sud-est)**.

Prima parte a catalogului cuprinde studii referitoare la primele descoperiri ale scrierii dunărene, la originalitatea şi dezvoltarea acestei scrieri, precum şi la scopul întrebuinţării ei. Astfel, Gheorghe Lazarovici şi Cornelia-Magda Lazarovici prezintă activitatea cercetătorului **Nicolae Vlassa** şi **Cronologia şi spaţiul cultural ale culturilor Vinča şi Turdaş în contextul Civilizaţiei europene**, Marco Merlini – **Scrierea dunăreană şi Turdaş. Semnele asemănătoare unei scrieri descoperite de baroneasa Zsófia von Torma** şi **Scrierea dunăreană ca unealtă a ideologiei ancestrale într-o societate bazată pe legăturile de familie**, Harald Haarmann – **Tehnologia scrisului în contextul civilizaţiei dunărene** şi **Originalitatea şi continuitatea. Probleme cruciale în studiul scrierii dunărene**.

Zoia Maxim, Gheorghe Lazarovici, Cornelia-Magda Lazarovici şi Marco Merlini alcătuiesc în cea de-a doua parte **Catalogul semnelor** în care se încearcă a se oferi semnelor şi simbolurilor de pe artefacte interpretări „menite să sugereze posibilităţile şi nu să fie admise ca certe”(p. 132).

Ilustraţiile din partea finală a catalogului prezintă piesele centrale ale expoziţiei **Scrierea dunăreană în lumina descoperirilor de la Turdaş şi Tărtăria.**

Realizarea expoziţiei, precum şi elaborarea catalogului expoziţional, oferă specialiştilor, dar şi publicului larg, posibilitatea de a cunoaşte artefacte de o importanţă covârşitoare pentru istoria umanităţii, mai ales dacă în viitor se va putea afirma cu siguranţă că această scriere precede scrierea sumeriană căreia în prezent i se acordă, în unanimitate, caracterul de cea mai veche scriere cunoscută.

Marina-Mihaela Bărbieru

O.L. ŞOVAN, *NECROPOLA DE TIP SÂNTANA DE MUREŞ-ČERNJACHOV DE LA MIHĂLĂŞENI (JUDEŢUL BOTOŞANI)*, TÂRGOVIŞTE, EDITURA CETATEA DE SCAUN, 2005, 354 P. +390 PL.

Impresionantele piese ale necropolei de la Mihălăşeni, observate cu prilejul diferitelor expoziţii itinerante, au stârnit un interes aparte arheologilor, semnalându-le de timpuriu deosebita lor importanţă. După 17 ani de la finalizarea cercetării integrale a necropolei de tip Sântana a fost publicată o monografie amplă, însoţită de o ilustraţie pe măsură. De la prima vedere, tentaţia specialiştilor este de a o compara cu o altă mare necropolă, din perioada romană târzie, descoperită la Bârlad-*Valea Seacă* (judeţul Vaslui), datorită proporţiilor, tematicii, modului riguros de realizare. Dar între cele două cimitire, descoperite în zona Moldovei, există alături de puncte comune şi diferenţe (privind ritul şi ritualul funerar, numărul de morminte, tipologia obiectelor), care în final determină o completare reciprocă.

De dimensiuni apreciabile (354 pagini informaţionale şi 390 de planşe), volumul este rezultatul prelucrării unui material arheologic bogat cantitativ şi mai ales calitativ, obţinut în urma desfăşurării a şase campanii de săpături sistematice (1983-1988). După numărul mormintelor descoperite (520), necropola de la Mihălăşeni (jud. Botoşani) se situează a doua în ierarhia obiectivelor de acest gen, din ţara noastră, după cea da la Bârlad-*Valea Seacă* (547). Însă, ambele furnizează informaţii preţioase despre o perioadă de timp, frământată de apariţia populaţiilor migratoare în spaţiul dacic, de după retragerea aureliană (275 d.Hr.) şi până spre finalul secolelor IV-V, când se produc mari schimbări în raportul de forţe al zonei, prin invazia hunică din 375 d.Hr şi dispariţia unor triburi de pe scena politică.

Monografia necropolei de la Mihălăşeni face parte dintr-o serie nouă, de trei volume, (celelalte două sunt dedicate aşezărilor de la Cotu-Copălău şi Stânceşti – judeţul Botoşani, semnate de nume prestigioase din arheologia românească, precum M. Ignat, L. Şovan, pentru primul sit şi A. Florescu, M. Florescu pentru al doilea), iniţiată de muzeul botoşenean, sub numele de *Bibliotheca Archaeologica „Hierasus”. Monographica.*

Din start, menţionăm strecurarea unei greşeli redacţionale, în titlul cărţii, de pe coperta principală (s-a omis litera h, din termenul Černjachov, dar care apare în celelalte situaţii), fapt care nu trebuie să afecteze modul excelent de realizare al acestei cărţi.

Structura voluminoasei lucrări, semnată L. Şovan, este compusă din opt capitole, o prefaţă (semnată de cercetătorul dr. I. Ioniţă, de la Institutul de Arheologie Iaşi), un rezumat consistent, în limba franceză (de 104 p), o listă de prescurtări, bibliografia (cu lucrări în limbi străine), indicele general al numelor şi planşele, foarte numeroase (390 în total şi un plan general al cimitirului de la Mihălăşeni, de proporţii

mari), excepțional realizate (împărțite pe planuri generale – la scară mică, desene cu inventarul fiecărui mormânt în parte şi „reconstituiri" ale portului feminin).

Asemenea celuilalt volum, cu descrierea necropolei de la Bârlad-*Valea Seacă* şi acesta are prefața semnată de I. Ioniță, unul dintre cei mai importanți cunoscători ai fenomenului cultural Sântana de Mureş-Cerneahov. Cu aprecieri favorabile, demne de laudă, această lucrare este recomandată ca un bun şi valoros instrument de lucru, un reper de seamă pentru toate cercetările ulterioare.

Primul capitol este rezervat **Introducerii**, care semnalează condițiile propice de trai (soluri bogate şi rețele de apă), din Câmpia Moldovei, care au permis pe lângă autohtoni şi aşezarea în masă a populațiilor migratoare, aspect demonstrat de multitudinea descoperirilor din secolele IV-V d.Hr, printre care şi situl de la Mihălăşeni, limitat geografic de Podişul Central Moldovenesc (la sud), de Podişul Sucevei (la vest) şi de râul Prut (la nord şi est).

Potrivit autorului, necropola a fost identificată întâmplător, cu prilejul unor lucrări administrative (drenarea unui şes), în 1982, când s-au depistat trei morminte de înhumație (cinci vase fiind recuperate din inventarul lor). Metoda de lucru s-a bazat pe secțiuni paralele (56 în total), care au cercetat o suprafață de 8700m^2, din care au rezultat 520 de morminte (incluzându-le şi pe cele din 1982). Datorită condițiilor dificile ale terenului (nivelul ridicat al pânzei freatice, scurgeri de pământ aluvionat), metoda de săpătura s-a adaptat zonei.

Specific acestei perioade, cimitirul de la Mihălăşeni aparține unui amalgam de populații, a căror influență şi proporție etnică se poate observa în inventarul mormintelor (cunoscut fiind faptul că purtătorii culturii Sântana erau dacii, romanii, goții, sarmații, taifalii, vandalii etc.). La doar 50 m de marginea estică a necropolei au locuit cei înmormântați acolo, într-o aşezare care însumează cca. 30 ha (conform spuselor autorului). Finalul primului capitol este rezervat mulțumirilor aduse specialiştilor din țară şi din străinătate (Germania), pentru sprijinul acordat la terminarea monografiei. Trebuie apreciată colaborarea româno-germană, care a permis îmbunătățirea calității acestei lucrări.

Corpusul descoperirilor este tratat în capitolul II, împărțit în cinci subcapitole: morminte, gropi, lăcaş de cult, platforme de incinerare şi obiecte din strat. După ce sunt menționate câteva precizări, referitoare la scările folosite pentru desenarea obiectelor, termenii de specialitate utilizați în text (cei desemnați pentru stabilirea intensității procesului de incinerare şi în cazul tipologiei pieselor), se trece la descrierea celor 520 de morminte (429 de înhumație şi 91 de incinerație) şi a gropilor (din 27 găsite, doar 22 sunt contemporane necropolei, restul aparținând altor epoci) cu conținut variat (fragmente ceramice, oase de animale, cărbuni). În partea sud-vestică a cimitirului s-a identificat un lăcaş de cult, cu temelia din piatră, amenajată din lespezi de gresie. De formă dreptunghiulară, acesta era orientat NE-SV. Dimensiunile sale: 6,8x8 m. Pe latura nord-vestică a construcției de cult (cu adâncimea temeliei de 0,50-0,60 m) s-a găsit M50. Nu prezenta urme de incendiere. În privința platformelor de

incinerație, aflate în zona estică a necropolei, forma lor era dreptunghiulară, făcute din lespezi, orientate VNV-ESE. Puternic arsă, prima platformă prezintă urme de lipitură, ca urmare a reparațiilor succesive, datorate intensei utilizări. De asemenea, sub ea s-a descoperit M166. Întrucât, la cercetarea ambelor platforme nu s-au găsit decât resturi sporadice de cărbuni, de la rugul funerar, autorul a tras concluzia că utilizatorii le curățau cu grijă, după folosire.

În afara obiectelor descoperite în inventar, în timpul săpăturilor s-au găsit sporadic (în stratul secțiunilor şi în gropi) 130 de piese diverse, din perioade de timp diferite (neolitic, bronz şi secolul IV): vase (căni, oale, castroane, pahare, cupe), obiecte de port (fibule, catarame, pandantive, mărgele), obiecte de toaletă (piepteni), obiecte casnice (cuțite, fusaiole), arme (vârfuri de săgeți şi o sabie), toate specifice culturii Sântana, în vreme ce categoria uneltelor meşteşugăreşti (cuțite din silex, o daltă de marnă, un fierăstrău şi o seceră din bronz), se încadrează epocilor neolitic şi bronz.

Capitolul III cuprinde **Tipologia inventarului funerar**, al celor 520 de morminte de la Mihălăşeni. Conținutul lor se ridică la 3522 de obiecte, ce au fost grupate în nouă categorii: a) accesorii vestimentare; b) obiecte de toaletă; c) obiecte de podoabă; d) pandantive, amulete, clopoțel; e) obiecte de uz casnic; f) obiecte diverse; g) recipiente de sticlă; h) recipiente de lut; i) ofrande alimentare.

Prima categorie (accesorii vestimentare) conține fibule şi catarame. Totalul fibulelor (155) fiind împărțit de autor pe materiale de fabricație, astfel că: 117 sunt de bronz, 27 de argint şi 11 de fier. Toate au fost incluse în opt tipuri, din care unele cu variante: fibule cu piciorul înfăşurat, cu semidisc, cu portagrafa fixă, cu buton etc. Din cele 69 de catarame: 31 sunt de bronz, 7 de argint şi 31 de fier. Ele au fost încadrate în şase tipuri, cu variante: catarame cu veriga circulară, cu veriga ovală, cu veriga rectangulară ş.a.

Din a doua categorie (obiecte de toaletă) fac parte pieptenii, cuțitaşele de toaletă şi o pensetă. Cei 91 de piepteni au fost executați din coarne de cerb şi încadrați în cinci tipuri cu variante: piepteni cu mâner semicircular, cu mâner trapezoidal, bilaterali etc. Cuțitaşele (7 exemplare) sunt răspândite doar în prima fază a necropolei de la Mihălăşeni, fiind din bronz, cu vârful şi tăişul ascuțite. S-a găsit doar o pensetă, din tablă de bronz (de regulă sunt rare).

Cea de-a treia categorie (obiecte de podoabă) include mărgele, medalioane, verigi de tâmplă şi inele. Cele 1604 mărgele au fost realizate din sticlă, carneol, chihlimbar, calcar, piatră, os, lut, coral, etc. Dintre ele, cele mai multe erau mărgelele din sticlă (1165) de formă sferoidală, discoidală, inelară, cilindrică, bitronconică, spiralată; mărgelele de coral (319) de formă cilindrică; mărgelele de carneol (80) şi mărgelele de chihlimbar (14) de formă discoidală, sferoidală. Deosebite şi puține sunt medalioanele (5 exemplare), din sticlă (3) şi metal (2). Destul de rar întâlnite în această cultură sunt inelele (3), ovale, din plumb (probabil de origine romană, potrivit autorului) şi verigile de tâmplă (4), care au fost lucrate din sârmă subțire, de argint şi

bronz.

A patra categorie (pandantive, amulete, clopoțel) ne dezvăluie din titlu conținutul ei, prezența a 76 de pandantive şi amulete, din scoici, colți de animale (mistreț), coarne de cerb şi cele de tip căldăruşă (27), din fier şi bronz. Chiar dacă nu au fost incluse printre obiectele desemnate acestei categorii, autorul tratează şi existența a 15 tuburi de os, confecționate din femure de pasăre. Clopoțelul din bronz era decorat cu trei grupe de cercuri concentrice. Potrivit lui L. Şovan, acesta este de factură romană, dar cu o largă răspândire în teritoriile locuite de dacii liberi şi de sarmați.

Categoria a cincea (obiecte de uz casnic) este destinată acelor de cusut, fusaiolelor, amnarelor şi cuțitelor din fier. Cele trei ace erau din bronz, fiind dotate fiecare cu câte o urechiuşă. În inventarul mormintelor de la Mihălăşeni s-au găsit 84 de fusaiole, din lut, de forme bitronconice, sferoidale, cilindrice etc. Amnarele sunt prezențe sporadice pentru cultura Sântana, din cele 9, doar unul fiind de tip clasic (după model roman). Cele 47 de cuțite completează lista obiectelor de uz casnic.

Conținutul categoriei a şasea (obiecte diverse) este foarte variat (107 piese): verigi (bronz şi fier), aplici din bronz, cuie fier, un împungător os, trei pumnale din fier.

Categoria a şaptea (recipiente de sticlă) cuprinde 20 de exemplare de sticlă, din care doar jumătate au fost clasificate tipologic (pahare conice şi cilindrice), restul găsindu-se în stare de pulbere sau sub forma unor fragmente minuscule.

Penultima categorie (recipiente de lut) este cea mai voluminoasă, întrucât conține 1219 vase întregi şi fragmente, specifice acestei perioade, dar şi multe alte fragmente atipice. Ceramica descoperită în această necropolă a fost împărțită de autor, după cum urmează: 1. vase din pastă grosieră lucrate cu mâna (24 de exemplare, cu variante: oale, căni, pahare); 2. vase lucrate cu mâna, din pastă fină cenuşie (două vase: un opaiț şi un vas miniatural); 3. vase lucrate cu mâna, din pastă zgrunțuroasă (15 exemplare, cu variante: oale şi căni); 4. vase din pastă fină, lucrate la roată (708 recipiente, din pastă fină, cenuşie, uneori cu angobă neagră, împărțite în tipuri şi variante: cupe cu picior, oale, căni, ulcioare, amforete, pahare, cupe, castroane şi supiere); 5. vase lucrate la roată, din pastă zgrunțuroasă (436 de exemplare, împărțite pe tipuri şi variante: amforete, castroane, oale) şi 6. vase de import romane (34 de vase, clasificate pe tipuri şi variante: căni, amforete, amfore, castroane).

Ultima categorie (ofrande alimentare) redă preferințele comunității respective pentru ofrandele funerare, care includeau oase de animale (de la ovicaprine, taurine, porcine, găini domestice, peşti), coji de ouă (de la găini domestice), descoperite în interiorul a 136 de morminte (122 de înhumație şi 14 de incinerație); statistică uşor de observat din tabelul 1, care însoțeşte afirmațiile autorului.

Interesant de remarcat că, pentru prima oară într-o necropolă de tip Sântana de Mureş-Cerneahov, este identificat obiceiul depunerii boabelor de soc (specia *Sambucus Nigra*), în inventarul funerar a două morminte de înhumație

(M130 şi M137).

Cronologia relativă şi absolută a necropolei este subiectul capitolului IV. Pentru stabilirea cronologiei interne, a necropolei de la Mihălăşeni, L. Şovan a întocmit o diagramă a incidenţelor dintre seriile tipologice de obiecte, descoperite în câteva morminte. Diagrama a inclus 93 de serii tipologice (alese din 134 de morminte), printre care: nouă tipuri de fibule, opt tipuri de catarame, două pentru pandantivele prismatice, mai multe tipuri pentru fiecare categorie ceramică etc. Plecând de la succesiunea incidenţelor seriilor tipologice de obiecte, din diagrama aleasă de autor, s-a determinat desfăşurarea în timp a pieselor, chiar de la primele serii folosite de populaţia înmormântată în această necropolă. În funcţie de durata utilizării acestor serii/tipuri de obiecte, autorul a deosebit trei faze distincte, în cronologia necropolei: faza I, caracterizată prin prezenţa exclusivă a anumitor tipuri de obiecte, din 19 morminte; faza a II-a, conţine doar obiecte singulare din 52 de morminte, iar faza a III-a, include doar serii exclusive de obiecte, din 63 de morminte. Cele 134 de morminte erau orientate V-E, iar lipsa aproape totală a inventarului din cca. 100 de morminte, din afara celor selectate iniţial, pare să indice şi existenţa unei a IV-a faze, posibil contemporană fazei III şi chiar parţial fazei II.

În urma analizei meticuloase a diagramei, L. Şovan a stabilit limita cronologică inferioară a acestui cimitir la sfârşitul secolului III/început de IV, un rol important în luarea acestei decizii avându-l un grup redus de populaţie vandalică, care a întemeiat o mică aşezare în zonă (fiind cei înmormântaţi în prima fază a necropolei), iar contactele cu autohtonii şi lumea romană, par să indice originea etnică a celor îngropaţi în celelalte faze ale cimitirului de la Mihălăşeni. În privinţa limitei cronologice superioare, acelaşi arheolog a situat cimitirul amintit în ultimul sfert al secolului IV/ început V.

După numărul de morminte, autorul a precizat că faza I a fost cea mai scurtă ca durată (explicaţie datorată numărului mic al grupului germanic), urmată de fazele a II-a şi a III-a (ultima fiind caracterizată printr-un număr mai mare de morminte, decât faza mijlocie).

Problema **Riturilor funerare** este abordată în capitolul V, care specifică, din debutul său, raportul dintre cele două rituri practicate la Mihălăşeni, astfel că din totalul celor 520 de morminte, 429 sunt de înhumaţie (82,5%) şi 91 de incineraţie (17,5%).

În cadrul celor două rituri (înhumaţia şi incineraţia) s-au folosit mai multe variante care, potrivit autorului, se regăsesc frecvent în aria culturii Sântana de Mureş-Cerneahov. În cazul incineraţiei se întâlnesc trei categorii de morminte: în urnă (27), în urnă cu capac (44) şi în groapă cu capac (20). Potrivit poziţionării celor 91 de morminte de incineraţie, într-o zonă izolată (NV necropolei), L. Şovan le consideră (pe seama diagramei amintite) că aparţin fazei de început a cimitirului (adică populaţiei germanice). Adâncimea lor variază între 0,25-0,80 m. Din cele 71 de urne, 62 erau oale, lucrate la roată, din pastă zgrunţuroasă. Majoritatea urnelor erau depuse cu gura în sus, dar s-a constatat şi obiceiul aşezării lor cu gura în jos (M10, M15,

M67, M174 şi M273). Capacele urnelor erau din fragmente de vase (posibil provenind din spargerea lor, în urma unor ospețe cu caracter ritualic), având rolul de a proteja resturile cinerate.

În funcție de gradul de incinerație aplicat (slab, mediu sau puternic), se poate vorbi de la morminte cu oseminte puține, până la cele cu conținut osteologic impresionant (1000 de fragmente în M256). Pe lângă oase, în mormintele de incinerație se depuneau cărbuni, cenuşă, fragmente ceramice sau bucăți de pământ ars.

Studiul antropologic a stabilit prezența copiilor, inclusiv de vârste mici, a bărbaților şi femeilor adulte în mormintele de incinerație de la Mihălăşeni.

Mormintele de înhumație (429) erau orientate, majoritatea lor, pe direcțiile N-S şi V-E, cu unele deviații (151 de morminte orientate N-S; 27 NE-SV; 87 NNE-SSV; 20 NNV-SSE; 47 VNV-ESE; 20 NV-SE; 36 V-E; dar şi altele cu orientări ce se detaşează clar de cele menționate). În planul necropolei se observă că, majoritatea mormintelor orientate V-E, VNV-ESE şi NV-SE (de regulă fără inventar), se află situate în zona nord-vestică a cimitirului şi datează din ultimele faze, motiv pentru care autorul le consideră creştine. În aceeaşi zonă a „creştinilor" s-au găsit însă şi morminte cu orientare păgână (N-S, NE-SV etc.), fapt ce indică, conform aceluiaşi autor, o coabitare creştino-păgână. Orientările N-S şi V-E sunt cele mai întâlnite în arealul cultural de tip Sântana de Mureş-Cerneahov.

Adâncimea mormintelor de înhumație variază între 0,25-2,40 m. Gropile mormintelor erau rectangulare, ovale, trapezoidale. Interesante de semnalat sunt pragurile din pământ cruțat (cu înălțimi între 0,10-0,40 m), lăsate pentru depunerea vaselor şi ofrandelor alimentare, în zona craniului, în stânga sau în dreapta defunctului. Autorul atrage atenția asupra unui posibil caz singular de înmormântare, din cadrul necropolelor de acest tip, fiind vorba de M369, care se deosebeşte prin amenajările speciale (cu praguri pe fiecare latură, peste care s-au depus lespezi de piatră fasonate), care aduc cu ale unui mormânt de tip „cistă", din lumea romano-bizantină de la sud de Dunăre.

Majoritatea scheletelor erau aşezate pe spate şi cu mâinile pe lângă corp, însă există şi mici excepții de la această regulă. Din cele 429 de morminte, s-au descoperit trei cu înmormântări duble (M20-bărbat matur şi copil; M131-o adolescentă şi un bărbat adult şi M431- bărbat adult şi un nou născut, acest mormânt fiind şi singurul, din cele trei, nederanjat). Trebuie specificat că cimitirul de la Mihălăşeni include şi cinci morminte cenotaf.

Capitolul VI ne oferă amănunte despre **Ritualurile funerare**, ce indică o varietate interesantă de practici funerare. Astfel, pornindu-se de la credința comună majorității religiilor, că există o viață ulterioară morții, decedatului i se aşezau o serie de obiecte folosite în viață, cu scopul necesității lor în „lumea de dincolo". În cazul mormintelor de incinerație, pe lângă accesoriile vestimentare şi podoabe, s-au descoperit şi alte obiecte, specifice ritualului epocii: cuțitaşe de toaletă, fusaiole, piepteni trecuți prin foc, cuțite, fragmente de la pahare de sticlă ş.a. Un alt aspect al

practicilor funerare îl constituie depunerea de ofrande alimentare, ale căror resturi osoase (de la ovicaprine, taurine, găini domestice) au fost găsite în două feluri: trecute prin rugul funerar (situație întâlnită în patru morminte) sau depuse direct, pe/ori lângă fragmentele cinerare din morminte (fapt regăsit în 6 morminte). Din cele analizate de autor, se desprinde ideea că locuitorii respectivi nu aveau preferință pentru o ofrandă anume şi nici pentru un tip special de morminte (în funcție de vârstă sau sex).

Asemenea mormintelor de incinerație, şi cele de înhumație sunt caracterizate prin prezența obiectelor, depuse lângă cel decedat. Astfel, alături de accesoriile vestimentare şi de podoabe s-au mai găsit diferite vase de lut, piepteni, pahare de sticlă, cuțite de fier, fusaiole, ace de cusut, arme etc. Rolul recipientelor din lut şi sticlă, în cadrul acestui ritual, era de a asigura defuncților alimentele şi băuturile necesare. Pieptenii s-au depus atât la femei, cât şi la bărbați. În categoria armelor intră cele trei pumnale din fier, care se numără printre puținele obiecte cu caracter războinic (alături de cuțitele purtate la brâu), din inventarul funerar al necropolei de la Mihălăşeni. Ruperea sau îndoirea acestor arme pare să indice un ritual germanic (al vandalilor), fapt oarecum confirmat de analiza antropologică a unuia dintre decedați (care are trăsături nordice).

Ofrandele alimentare ocupă un loc aparte şi în inventarul mormintelor de înhumație, preferându-se carnea, peştele şi ouăle, iar mai nou boabele de soc (unicat pentru necropolele de acest tip). Au fost descoperite ofrande în 123 de morminte, din cele 429, iar ca specii dominante se disting ovinele şi caprinele (în 73 de morminte), găina domestică (în 31 de morminte), bourul (în 29 de morminte), mistrețul (în 18 morminte), calul (în şase morminte) etc. Ofrandele erau depuse în vase sau pe fundul gropii.

La un singur mormânt (M271) s-a observat în totalitate un alt ritual, nespecific acestei culturi, răvăşirea scheletelor, prin deshumarea parțială sau totală a defuncților. Există situații uşor neclare în această necropolă, unde unele schelete erau înhumate fără anumite părți ale corpului sau la copii nu s-au mai găsit unele oase (poate datorită acidității solului sau a rozătoarelor). De multe ori, oasele deshumate nu mai erau reînhumate. Această ultimă practică este foarte veche, fiind cunoscută şi în mediul germanic, dar nu numai, perpetuându-se până târziu, în epoca modernă.

O mare parte din cele 27 de gropi, descoperite în cimitirul de la Mihălăşeni, s-au folosit în scopuri ritualice, fragmentele ceramice şi oasele de animale arse, din interiorul lor, par să indice (potrivit autorului) unele semnificații purificatoare. Descoperirea mai multor gropi, în preajma mormintelor, sugerează legătura lor ritualică.

În capitolul VII sunt incluse **Obiceiurile de port**, rezultate în urma prezenței numeroaselor accesorii vestimentare, a obiectelor de podoabă, a pandantivelor şi amuletelor din inventarul necropolei. Dacă ne raportăm la cele două rituri, bineînțeles că, în mormintele de incinerație se observă o pondere redusă a acestor obiecte (din motive clare), în timp ce în mormintele de înhumație proporția lor este covârşitoare.

Din analiza completă a defuncților şi a obiectelor de port ale acestora, autorul a constatat, printre altele, că fibulele au fost purtate îndeosebi de femei, cu vârste de peste 18 ani. De asemenea, portul fibulelor duble (de-o parte şi de alta a toracelui) este o caracteristică exclusiv feminină. În prima fază a necropolei numărul fibulelor este redus (atestat doar în 10 morminte), comparativ cu fazele următoare.

Cataramele, spre deosebire de fibule, n-au fost găsite deloc în prima fază a acestui cimitir. Dacă fibulele erau purtate de regulă de femei, în cazul cataramelor proporția este egală (bărbați-femei). Răspândirea ambelor tipuri de piese, în inventarul funerar, este pe larg redată în tabelele ce însoțesc textul.

Obiectele de podoabă, pandantivele şi amuletele prezintă o diversitate mai mare, inclusiv în cazul mormintelor de incinerație (unde mărgelele ocupă locul dominant). În cele de înhumație se disting, pe lângă mărgele, inelele, verigile de tâmplă, medalioanele de sticlă, pandantivele sub formă de căldăruşă şi pandantivele prismatice de os (cele două tipuri de pandantive fiind purtate la brâu). Majoritatea acestor obiecte au fost purtate de persoane cu vârsta de peste 18 ani, în general femei (colierele de mărgele fiind apanajul persoanelor mai vârstnice). Potrivit lui L. Şovan, destinația tuburilor din femure de pasăre nu era cea obişnuită (pentru ace de cusut), ci pentru păstrarea unor substanțe. Şi în cazul acestor tipuri de piese, în tabelele însoțitoare sunt oferite multe detalii.

Ultimul capitol, VIII, concentrează informația întregii monografii, în 15 pagini de **Concluzii**, completate şi de două tabele cu structura antropologică a scheletelor.

După o integrare a necropolei de la Mihălăşeni, printre altele, din arealul culturii Sântana de Mureş-Cerneahov, autorul face o trecere sumară a numărului de obiecte descoperite în inventarul celor 520 de morminte şi explică pe scurt procedeele folosite în privința stabilirii cronologiei relative şi absolute a acestui cimitir, datat în limitele sfârşitului de secol III/început de IV-sfârşitul secolului IV/început de V.

Principala noutate a concluziilor o constituie datele legate de apartenența etnică a locuitorilor, înmormântați în această necropolă. Unele materiale ceramice (supiere cu umărul ridicat, cupe cu picior), alături de elemente de port (cheia de bronz, pandantivele prismatice de os, cuțitaşele de toaletă, pieptenii cu mâner trapezoidal) şi arme (săbii şi pumnale), indică prezența unor triburi germanice (vandali şi goți), ai căror reprezentanți au fost îngropați în prima fază a necropolei.

Dacă în multe cimitire de acest tip latura etnică dominantă este cea locală (dacică), atestată prin ceramica lucrată la mână, cu forme tradiționale, şi la roată, din pastă fină, cenuşie, la Mihălăşeni situația este alta, întrucât lipsesc aceste forme ceramice tradiționale, făcute la mână şi la roată, fapt explicat de autor, prin numărul mic al dacilor liberi din acea zonă. Elementele sarmatice din inventarul necropolei sunt puține (vasul afumătoare din M146, unele obiecte de port), fapt care limitează prezența acestei populații în zonă, în ciuda numărului mare al acestora, în partea nordică a Moldovei.

La toate aceste aspecte, autorul recunoştea că nu se pot trage concluzii doar din

analizarea inventarului funerar, mai ales dacă pornim de la ideea strictă a practicării ritului incinerării de către daci şi populaţiile germanice, iar a înhumării de sarmaţi şi o parte din goţi. Dacii liberi au folosit înhumaţia doar la copii, chiar dacă dinspre lumea romană erau influenţe de generalizare a ritului de înhumare.

Dacă pentru prima fază a înmormântărilor de la Mihălăşeni tipul antropologic dominant este cel nordic, pentru fazele următoare majoritatea caracteristicilor indică tipul mediteranoid, care însă nu permite distingerea clară a etniilor, fapt probabil datorat şi procesului de aculturaţie. La toate acestea se adaugă şi strânsele legături cu lumea romană.

L. Şovan a încercat în diverse moduri, bazându-se pe analizele antropologice ale scheletelor de la Mihălăşeni, prin analogii variate, cu necropolele din ţară şi străinătate, să „lumineze" rămurişul etnic al celor ce-au fost înmormântaţi în acest cimitir, a cărui treime este acoperită de indivizi, din trei grupe de vârstă: 0-7 ani, 8-14 ani şi 15-18 ani. De remarcat că, cel mai important aspect este legat de prezenţa atât a obiceiului păgân, cât şi a celui creştin, în cadrul aceleiaşi necropole. Ritualul creştin, pare să fie susţinut şi de lăcaşul de cult, ce aminteşte de locul ocupat de cultul morţilor în ideologia creştină. Probabil, această întrepătrundere etnică şi spirituală, observată nu doar cu acest prilej şi reflectată prin intermediul ritului şi ritualului funerar, menţine acel miraj al cercetării vestigiilor, ce poartă amprenta culturii Sântana de Mureş-Cerneahov.

La final, credem că avem de-a face cu o lucrare de excepţie (foarte bine structurată, documentată şi cu observaţii complete asupra tipologiei inventarului), semnată de unul dintre cei mai prestigioşi arheologi, a cărui dorinţă, putere de muncă şi rigurozitate, au făcut posibilă apariţia acestui volum, o „călăuză" pentru viitoarele cercetări arheologice.

George Dan Hânceanu

GHEORGHE DIACONU, *TÂRGŞOR – UN SIT MILENAR. STUDII DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE*, PLOIEŞTI, 2003, 382 P.

Situl arheologic de la Târgşor (jud. Prahova) se remarcă printr-o complexitate aparte, datorată vestigiilor diverse, datate din preistorie şi până în secolul al XVI-lea, care îi conferă un statut unic, inclusiv prin continuitatea istorică. În cei peste 40 de ani de cercetări, s-a ajuns ca numele de Gh. Diaconu să se *identifice* cu cel al staţiunii în care şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii profesionale. Eforturile sale au fost răsplătite pe deplin, prin descoperirea unui complex arheologic, remarcabil prin dovezile sale: preistorice (culturi din epoca bronzului), romane (un castru roman), dacice (o aşezare a dacilor liberi), de tip Sântana (o mare necropolă birituală), prefeudale (locuinţe din secolele VI-VII), ev mediu timpuriu (locuinţe din secolele IX-X), finalizate prin identificarea oraşului medieval Târgşor. Din totalul acestei liste impresionante, arheologul Gh. Diaconu s-a aplecat îndeosebi asupra descoperirilor funerare, de tip Sântana de Mureş, care au fost valorificate în cuprinsul mai multor articole, dar şi sub forma unei monografii, **Târgşor – necropola din secolele III-IV** (Bucureşti, 1965).

La aproape 50 de ani de la iniţierea săpăturilor de la Târgşor (1956-2006), colectivul Muzeului Judeţean de Istorie Prahova, cu sprijinul unor specialişti şi colaboratori de seamă (M. Babeş, R. Harhoiu, Al. Niculescu), au strâns într-un volum omagial câteva studii şi articole referitoare la descoperirile din situl milenar Târgşor (cu accent pe cele dedicate culturii Sântana), apărute de-a lungul timpului în reviste de specialitate şi semnate de regretatul arheolog. Lucrarea poartă un titlu sugestiv, **Târgşor – un sit milenar. Studii de istorie şi arheologie**, fiind un bun instrument de lucru, nu doar pentru specialişti.

Structurat sub forma unei reviste de specialitate, volumul include 22 de articole, dispuse în ordinea apariţiei lor, doar că au „suferit” unele modificări, datorate noilor norme ortografice, fiind precedate de alte două studii, semnate de D. Lichiardopol şi R. Harhoiu, având ca subiect rolul de mentor în arheologia românească al specialistului Gh. Diaconu şi aniversarea acestuia la 75 de ani. Din totalul articolelor (24), 14 sunt publicate în limba română, iar 10 sunt bilingve (germană/română). Majoritatea articolelor conţin rezultatele săpăturilor din necropola de la Târgşor (secolele III-IV) şi tratează probleme de rit şi ritual, inventar funerar, cronologie, dar şi tipologii de obiecte (amnare, pandantive os, fibule, piepteni din fier şi os).

Analiza articolelor dedicate culturii Sântana de Mureş şi selectate pentru acest volum indică o direcţie evolutivă a acestora, începând cu primele consideraţii legate de necropola de la Târgşor (amplasarea sitului, statistica mormintelor, componenţa inventarului), problemele ridicate de acest cimitir în comparaţie cu altele din ţară şi străinătate, contribuţia lui (prin intermediul pieselor) la îmbogăţirea patrimoniului

naţional (stabilirea anumitor tipologii de obiecte) şi terminând cu influenţele etnice ale culturii amintite, practic un amalgam de populaţii (daci, romani, sarmaţi, goţi, taifali), ale căror elemente materiale s-au completat reciproc, favorizând apariţia ei.

Conţinutul aceleiaşi culegeri de texte denotă preocupările lui Gh. Diaconu pentru etapele de influenţă ale roxolanilor, alanilor, carpilor şi avarilor asupra teritoriului carpato-danubiano-pontic. Prin consultarea listei bibliografice, inclusă în studiul semnat de R. Harhoiu, se observă domeniul de cercetare al reputatului arheolog, care avea ca preferinţe antichitatea şi evul mediu.

Cele 24 de articole sunt însoţite de o notă explicativă, despre structura volumului, rectificările aduse datorită ortografiei timpului şi mulţumirile colectivului prahovean pentru sprijinul ştiinţific acordat la desăvârşirea acestui proiect.

Utilitatea acestei lucrări constă în reducerea cantităţii de muncă, privind strângerea şi selectarea unui material informaţional considerabil, îndeosebi cel legat de problemele culturii Sântana de Mureş. Volumul este un colaj de texte, revizuite din punct de vedere ortografic şi ordonate pe ani (publicate între 1960-1986), în funcţie de apariţia lor în diverse reviste de specialitate (*SCIV*, *SCIVA* şi *Dacia*) şi structurate pe o problematică strictă (cultura Sântana). Acest volum omagial, dedicat carierei profesionale, îl regăsim şi în cazul altor arheologi, aflaţi încă în activitate (spre exemplu, cel dedicat prof.univ.dr. Dan Gh. Teodor, publicat la Buzău, în 2003 sau pentru academicianul Mircea Petrescu-Dâmboviţa, apărut la Iaşi, în 2005), care se dovedesc a fi bune instrumente de lucru în domeniul istoriei şi al arheologiei româneşti.

Prin intermediul articolelor şi a monografiei, dedicate necropolei de la Târgşor (286 de morminte birituale), arheologul Gh. Diaconu s-a înscris în pleiada specialiştilor ce-au cercetat cu acribie obiectivele de tip *Sântana*, fiind un exemplu de urmat, reuşind să intuiască şi să-i acorde sitului respectiv importanţa cuvenită şi recunoscută ulterior.

George Dan Hânceanu

O.L. ŞOVAN, M. IGNAT, *AŞEZAREA GETICĂ FORTIFICATĂ DE LA COTU-COPĂLĂU, JUD. BOTOŞANI*, TÂRGOVIŞTE, EDITURA CETATEA DE SCAUN, 2005, 113P.

Colaborarea dintre O.L. Şovan şi M. Ignat s-a concretizat prin apariţia acestei monografii, despre una din puţinele aşezări fortificate getice din zona Moldovei. Într-un interval de 30 de ani (1973-2003/2004), prin intermediul a cinci campanii, cei doi au reuşit prin săpături sistematice, acolo unde terenul le-a permis (acoperit în mare parte de pădure), să ne dezvăluie prezenţa aşezării fortificate de la Cotu-Copălău, din perioada secolelor IV-III î.Hr.

Din motive obiective, s-a cercetat doar 2,85% din toată aria incintei fortificate, motiv pentru care autorii cred că „viitorul" poate completa această lucrare, structurată pe şapte capitole: I. **Note preliminarii** (cu două subcapitole referitoare la cadrul geografic şi istoricul cercetărilor); II. **Descrierea săpăturilor** (include şase subcapitole, printre care semnalăm metoda de cercetare şi complexele de locuire ale aşezării); III. **Sistemul defensiv al fortificaţiei getice**; IV. **Inventarul aşezării** (conţine patru subcapitole, împărţite pe categorii şi semnificaţii: ceramică, obiecte metalice, obiecte diverse şi piese cu semnificaţii cultice); V. **Cronologia descoperirilor**; VI. **Încheieri istorice** şi VII. **Studiul arheozoologic al resturilor faunistice de la Cotu-Copălău** (efectuat de prof.univ.dr. S. Haimovici). Cele şapte capitole sunt precedate de o **Prefaţă** (semnată de dr. M. Mălaimare) şi o **Introducere** (în care sunt amintite obstacolele întâlnite în desfăşurarea acestei cercetări, dar şi ajutorul acordat pentru cunoaşterea acestui sit arheologic), iar finalul cuprinde **Lista prescurtărilor**, **Bibliografia**, **Planşele** şi explicaţia lor.

Încă din debutul lucrării (capitolul I) este stabilită poziţia geografică a localităţii Cotu, comuna Copălău, aflată pe valea pârâului Miletin, din Câmpia Jijiei Superioare, ultima fiind parte componentă a Câmpiei Moldovei. Aşadar, beneficiind de condiţii prielnice de trai, comunitatea getică s-a aşezat pe un promontoriu, de formă triunghiulară, în zona de contact dintre Podişul Sucevei şi Câmpia Moldovei, în punctul numit astăzi de localnici „*Poiana Costăchel*", după numele proprietarului unui conac, construit chiar pe teritoriul incintei. În afara limitelor fortificaţiei, mai spre sud, în locul cunoscut ca fiind „*Dealul Jorovlea*", s-au găsit şi urme de la satul Jorovlea, dispărut la începutul secolului al XIX-lea.

Pe teren, aşezarea getică a fost identificată prin intermediul perieghezelor din 1973. Potrivit autorilor, suprafaţa iniţială a fortificaţiei getice avea 7 ha (teren arabil), însă din 1960 o mare parte a fost împădurită, fapt care a permis o cercetare limitată a suprafeţei, într-o poiană aflată în zona sud-vestică a staţiunii

(unde s-au găsit 14 locuinţe şi două gropi).

Metoda de lucru (capitolul II) s-a adaptat terenului, fiind folosite secţiuni şi casete adiacente. Din punct de vedere stratigrafic, în afara nivelului getic (consistent în zona locuinţelor şi mai subţire în afara lor), arheologii au mai găsit locuinţe cucuteniene (în total patru) şi dovezi izolate din secolele XVIII-XIX.

Prin cele cinci campanii arheologice (1985, 1988, 1990, 2003 şi 2004) s-au dezvelit 19 locuinţe (15 getice şi patru cucuteniene), majoritatea fiind deranjate de lucrările agricole, motiv pentru care nu se întâlnesc prea multe detalii în privinţa modului de construcţie. Din descrierea lor, rezultă că tipul majoritar este ocupat de locuinţa de suprafaţă (doar două fiind parţial îngropate), în general de formă rectangulară (doar L9 avea formă rotundă, rar întâlnită pentru această perioadă, ea fiind mai cunoscută din perioada clasică), cu podeaua neamenajată şi fără a se şti latura de acces. Întrucât nu s-au surprins gropi de pari, autorii merg pe ideea utilizării sistemului de tălpici, iar în privinţa lipsei amenajărilor pentru foc în interiorul şi exteriorul adăposturilor (doar în şapte locuinţe găsindu-se vetre) cred că una dintre cauze ar fi deranjamentele ulterioare, explicaţie care nu rămâne valabilă şi pentru numărul mic de gropi (doar trei), dintre care doar primei gropi fiindu-i atribuită o semnificaţie magico-religioasă (prezenţa oticului fiind interpretată ca o invocare a fertilităţii). Celelalte două gropi probabil au servit în scopuri menajere.

Pe baza complexelor de locuire şi a ceramicii, cei doi specialişti au stabilit că densitatea stratului getic s-a concentrat în zona de sud-vest a aşezării (unde se află locuinţele şi gropile), într-o suprafaţă ovală, de aproximativ 12.000 m^2, din care s-au săpat doar 2000 m^2. Răspândirea ceramicii ar indica un număr de 30 de locuinţe getice, în aceiaşi zonă a staţiunii, în loc de 15, iar spre latura nord-estică au identificat o locuinţă şi o groapă.

În capitolul III, referitor la fortificaţii, se precizează că aşezarea de la Cotu-Copălău se afla pe un promontoriu (înalt de 130 m), ce-i asigura o poziţie dominantă asupra Câmpiei Moldovei. Strategic, staţiunea era favorizată şi de forma triunghiulară a platoului, învecinat în dreapta (est) şi în stânga (vest) sa de pante abrupte, care probabil au fost fortificate doar cu o simplă palisadă de lemn (ale cărei urme nu s-au găsit) sau cu un val, similar celui de la cetatea getică din Cotnari. În privinţa căilor de acces spre platoul „*Poiana Costăchel*”, pe care se află şi aşezarea, s-au identificat două variante, una pe latura nordică (cunoscută sub numele de *Creasta* sau *Piciorul Cocoşului*), iar cealaltă dinspre sud (pe la „*Dealul Jorovlea*”), ultima având valul de întărire întrerupt, pentru a permite atât accesul locuitorilor, cât şi al animalelor.

Principala dovadă a fortificării acestei aşezări se află pe latura estică, unde pe o distanţă de o sută de metri valul şi şanţul de apărare s-au conservat, aproape în întregime. În cadrul sistemului de întărire al aşezării, autorii au întrezărit două faze de construcţie, probabil a doua etapă ca urmare a

deteriorării celei dintâi sau datorită unui incendiu. Interesant de remarcat că, cel de-al doilea val de fortificații a respectat traseul inițial, însă între cele două faze specialiştii au observat o diferență în materialul conținut de palisadă, astfel dacă la început s-a folosit doar argila (bine tasată), mai târziu apar şi alte elemente de întărire. În urma celor semnalate (îndeosebi din punct de vedere geografic şi strategic), autorii încadrează această aşezare în seria celor de tip „pinten barat" sau „promontoriu barat".

Inventarul stațiunii de la Cotu-Copălău (capitolul IV) este bazat pe ceramică, similar altor situri din România. Însă, numărul mare al fragmentelor nu a determinat şi o acțiune de întregire pe măsura lor. De tradiție autohtonă şi de import (de factură grecească), ceramica a fost lucrată la roată şi la mână, ultima dominând clar inventarul stațiunii (98%), fiind modelată dintr-o pastă cu compoziții variate (cioburi pisate, pietricele, nisip). Astfel, pe baza degresanților din pastă, cei doi arheologi au deosebit următoarele recipiente: a) vase din pastă poroasă, cu cioburi pisate şi ardere inegală; b) vase din pastă fină, cu ardere omogenă, iar uneori acoperite de un strat de angobă şi lustruite. Formele de vase, descoperite în cele 15 complexe de locuire, sunt cele specifice perioadei secolelor IV-III î.Hr: vase de provizii cu apucători, tipsii, vase borcan cu butoni şi brâuri alveolate, castroane, străchini, căni (majoritatea lucrate la mână, de culoare neagră sau gălbui-cărămizie). Pe lângă acestea s-au găsit şi imitații după forme greceşti (lékane). Celelalte două categorii ceramice, autohtonă (la roată) este redusă cantitativ (0,86%), fiind reprezentată prin fragmente de căni şi castroane (culoare cenuşie), iar cea de import, se remarcă prin fragmente de amfore (de la Thasos, Sinope, Chios, Rhodos) şi de la un kantharos, cu firnis negru.

Restul obiectelor din inventarul acestui sit sunt puține, chiar dacă descoperirea unor „lupe", creuzete şi urme de zgură ar indica prelucrarea locală a fierului: unelte din fier (cuțite, sule, un otic şi un cosor), arme (vârfuri de săgeți, din bronz, de tip scitic), podoabe (o brățară din fier şi o piesă ajurată din bronz). Alte obiecte completează lista: creuzete, lustruitoare, fusaiole, cute, mărgele de lut, dar şi zornăitoare, vase miniatură şi figurine antropomorfe, ultimele cu certă semnificație cultică.

În privința cronologiei (capitolul V), majoritatea obiectelor menționate au indicat autorilor datarea aşezării în secolele IV-III î.Hr, chiar dacă există forme cunoscute şi din veacul al V-lea î.Hr.

Locul concluziilor a fost luat de încheierile istorice (capitolul VI), care sintetizează ideile monografiei, cu scopul accentuării punctelor cheie ale acestei aşezări: plasamentul strategic, sistemul de fortificații, inventarul ceramic, cronologia. De asemenea, există unele încercări, mai mult sau mai puțin reuşite, de a găsi o cauză plauzibilă, care să fi determinat sfârşitul acestei stațiuni (la finalul secolului III î.Hr.): transformările din cadrul societății getice sau atacul sciților.

Din studiul arheozoologic al resturilor faunistice (capitolul VII), rezultă că

această zonă a beneficiat de existența a cel puțin zece specii de animale (cele domestice fiind majoritare), cunoscut fiind faptul că una dintre ocupațiile autohtonilor era creşterea animalelor. Taurinele, porcinele şi ovinele dețin ponderea cea mai mare. Calul şi câinele ocupă locurile cele mai importante din anturajul locuitorilor de la Cotu-Copălău. Dintre animalele sălbatice sunt amintite: mistrețul, lupul şi ursul.

La final, volumul este însoțit de 26 de planşe (primele patru fotografii, iar restul desene, foarte bine realizate).

Dacă privim în ansamblu, în ciuda lipsei unei cercetări integrale a suprafeței stațiunii de la Cotu-Copălău, trebuie apreciat efortul şi dorința celor doi arheologi de a salva şi comunica, în limitele posibile, mesajul unei comunități getice, din intervalul secolelor IV-III î.Hr.

George Dan Hânceanu

ANTON COŞA, *MONOGRAFIA COMUNEI GIOSENI*, IAŞI, EDITURA SAPIENTIA, 2009, 364 P.

Monografia comunei Gioseni reprezintă, alături de celelalte publicaţii dedicate comunităţilor catolice, un pas înainte în stabilirea originii şi devenirii populaţiei catolice din satele Moldovei, aspecte intens cercetate de autor.

Lucrarea debutează cu câteva gânduri exprimate de cei care au intrat în contact cu această comunitate, de cei care trăiesc în această comunitate sau de cei care sunt interesaţi de istoria comunităţii Gioseni. Printre semnatari se numără Episcopul de Iaşi, Petru Gherghel, **Spre respectuoasă aducere aminte** (I), Pr.Decan Vasile Rediu, **Amintiri din viaţă** (III), Pr. Paroh Mihai Simon, **Binecuvântare şi preţuire** (V-VI), Primar Anton Jitaru, **Vreme trece, vreme vine...** (VII-VIII), Prof.Dr. Simona Farcaş, **Cuvânt înainte** (IX-X).

În următoarele pagini ale lucrării, autorul, prin intermediul unei **Introduceri** (p. 1-3), motivează scopul demersului făcut şi anume: „Fiecare rând, fiecare pagină din această lucrare este o pledoarie pentru salvarea identităţii, a valorilor promovate odinioară de părinţii, bunicii şi străbunicii noştri (şi pe care ni le-au lăsat moştenire), pentru neacceptarea topirii propriilor noastre valori într-un arid creuzed planetar. Datoria noastră, a celor de azi, este aceea de a le perpetua memoria şi credinţa deopotrivă" (Anton Coşa – p. 3). Tot în această parte a lucrării autorul le mulţumeşte tuturor celor care au susţinut eforturile întreprinse pentru apariţia monografiei.

Lucrarea continuă cu un capitol intitulat **Geografia** (p. 5-10), unde sunt descrise aspecte legate de *aşezarea geografică*, *geologie*, *relief*, *soluri*, *climă*, *ape*, *vegetaţie*, *floră şi faună*. Comuna Gioseni este prezentată ca fiind situată în partea estică a României, în zona centrală a Moldovei, pe malul stâng a râului Siret, la aproximativ 20 km distanţă de municipiul Bacău, fiind compusă dintr-un singur sat cu acelaşi nume. Finalul capitolului ilustrază o hartă a judeţului Bacău, pe care poate fi identificată comuna monografiată (p. 10).

În capitolul **Istoria** (p. 11-28) sunt amintite principalele aspecte referitoare la continuitatea locuirii în această zonă încă din cele mai vechi timpuri. Pe teritoriul localităţii Gioseni, aşa cum menţionează autorul, a fost identificată o aşezare cucuteniană şi s-au făcut unele descoperiri din epoca bronzului, de asemenea, localitatea se află într-o zonă de influenţă geto-dacică, fiind vecină cu Răcătău, identificată arheologic cu antica *Tamasidava*. În ceea ce priveşte prima atestare documentară certă aflăm că acesta este la 9 aprilie 1762 într-un **Raport asupra Misiunii Apostolice a Moldovei, întocmit de către Prefectul G.H. De Giovanni către Congregaţia De Propaganda Fide** în care este specificat şi satul Gioseni cu 24 de case şi 112 de suflete. Cu privire la etimologia denumirii satului, s-a constatat o alternanţă între varianta *Geoseni* şi cea de *Gioseni*, aceste denumiri fiind, de fapt, rezultatul „unei evoluţii toponimice care a suferit de-a lungul timpului mutaţii doar de

formă, păstrându-şi însă înţelesul original, acela al «satului de jos-Josenii»" (p. 16). În continuarea capitolului sunt enumerate o serie de documente în care este atestat satul Gioseni. Despre identitatea locuitorilor din comuna Gioseni, catolici şi ortodocşi, se afirmă că aceasta este românească. Locuitorii din Gioseni au participat, se pare, conform informaţiilor furnizate, la toate evenimentele „care au jalonat devenirea istorică a României" (p. 23), Unirea Moldovei cu Ţara Românească (1859), Războiul de Independenţă (1877-1878), Primul Război Mondial (1916-1919) şi al Doilea Război Mondial (1941-1945), fiind menţionaţi o parte din eroii care au participat la aceste evenimente. Capitolul se încheie cu amintirea personalităţilor marcante „pe care le-a dăruit satul"(p. 27).

Demografia (p. 29-37) localităţii este următorul capitol al lucrării, capitol care dezvăluie informaţii statistice de „natură ecleziastică, militară şi civilă" (p. 29) despre evoluţia în timp a populaţiei locale. Finalizarea capitolului se face prin intermediul unei prezentări a evoluţiei demografice cu ajutorul unui tabel, pentru perioada 1762-2009 (p. 36-37).

Urmează un capitol denumit **Etnografie** (p. 39-67) în care autorul face „o incursiune în universul culturii populare" (p. 39). Sunt analizate arhitectura populară tradiţională, portul popular, îndeletnicirile, obiceiurile calendaristice şi cele familiale. Sunt expuse aspectele referitoare la structura locuinţei din punct de vedere al arhitecturii şi se deduce faptul că „nu se diferenţiază de casele tradiţionale de pe întreg cuprinsul Moldovei" (p. 39). Portul popular este descris amănunţit, atât cel femeiesc cât şi cel bărbătesc, iar ocupaţiile de bază ale locuitorilor sunt agricultura şi creşterea animalelor. Obiceiurile calendaristice „povestite" sunt cele din preajma Crăciunului, „Lăsatul Secului", Floriilor, Paştelor, Rusaliilor. Sunt amintite, de asemenea, obiceiurile vieţii de familie legate de naştere, căsătorie şi înmormântare.

Capitolul **Biserica** (p. 69-83) creionează aspecte legate de viaţa spirituală a comunităţii. Este menţionată existenţa a două confesiuni: romano-catolic (63%) şi ortodox (31,5%), fiecare având lăcaşuri de cult şi preoţi proprii. Aflăm că prima atestare documentră despre credincioşii romano-catolici datează din 9 aprilie 1762, dar descoperirile arheologice atestă o mai veche prezenţă a locuitorilor romano-catolici în această zonă. În decursul timpului, conform informaţiilor deţinute, se certifică faptul că „au existat mai multe biserici de rit roman-catolic, iar credincioşii au aparţinut de mai multe parohii din punct de vedere ecleziastic"(p. 71). În ceea ce priveşte lăcaşele de cult, se pare că au existat mai multe, astfel sunt amintite: o biserică „lângă pădure"; o capelă „în centrul satului", ambele având cimitire în jurul lor; o altă biserică, de lemn este pomenită de localnici în locul numit *La Lilieci*; în anul 1860 a fost construită o biserică „de zid", care a avut de suferit în urma cutremurelor din 1940 şi 1977, iar la actuala biserică, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, au început lucrările în anul 1977 şi s-au terminat în anul 1983, dar sfinţirea bisericii s-a făcut abia în anul 1991, când a fost înfiinţată şi parohia din această localitate. În aceeaşi localitate există şi Mănăstirea Carol Boromeu, situată pe

locul vechii vetre a satului, unde au fost descoperite ruinele unei biserici şi ale unui cimitir din secolul al XV-lea şi are ca principală misiune ajutorul oferit semenilor. De asemenea, sunt indicate şi alte instituții ecleziastice şi asociațiile religioase din parohie. Cu privire la comunitatea ortodoxă din satul Gioseni, autorul vorbeşte de existența unei parohii şi de bisericile din localitate. O primă biserică a fost menționată în anul 1811, fiind reparată în anii 1850 şi 1913, încadrată în categoria monumetelor istorice, iar în anul 1990 lângă biserica veche a fost ridicată una nouă, de cărămidă, cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavril. Alături de credincioşii catolici şi ortodocşi există şi persoane care aparțin cultului penticostal (2%). Finalul capitolului cuprinde o statistică a credincioşilor din localitate.

Următoarele pagini ale lucrării sunt dedicate *şcolilor* (p. 85-92) şi aspectelor *culturale* din localitate (p. 93-95). Autorul face o enumerare a tuturor şcolilor care au existat în comună începând cu anul 1866 până în 2009, precum şi a cadrelor didactice care au activat în aceste şcoli. De asemenea, sunt conturate principalele tipuri de activități culturale şi locurile de desfăşurare a acestora.

Urmând firul lucrării, ajungem la capitolele **Antroponimia** (p. 97-108) şi **Toponimia** (109-111) satului Gioseni. Sunt amintite numele de persoane provenite din recensăminte, conscripții sau din diverse documente interne şi externe, iar toponimele existente se pare că sunt legate de forma, aspectul sau proprietarul locului, vegetația sau fauna din zonă, precum şi anumite evenimente. Ambele capitole sunt finalizate cu dicționare exemplificative.

Mai aflăm informații despre **Economie** (p. 113-122), care încă din cele mai vechi timpuri a fost bazată pe cultivarea plantelor, creşterea animalelor, dezvoltarea meşteşugurilor şi a activităților comerciale şi despre **Organizarea teritorial-administativă** (p. 123-134).

Într-un amplu capitol sunt expuse **Documente. Recensăminte. Statistici** (p. 133-300) reprezentative pentru comună.

Dacă la începutul lucrării autorul a motivat prin intermediul **Introducerii** scopul demersului, la sfârşit a adaugat o **Încheiere** (p. 301-303) din conținutul căreia se poate extrage esența monografiei care „relevă (...) momente din viața unei comunități rurale (...)" (p. 301).

Autorul a ataşat la sfârşitul lucrării o **Bibliografie** (p. 305-315), un **Indice de nume** (p. 317) şi un **Glosar** (p. 319-326).

Volumul se încheie cu o serie de fotografii (p.327-362), care surprind momente din viața de astăzi sau de odinioară a locuitorilor din comuna Gioseni.

„Am strâns roadele eforturilor noastre în paginile acestei *cărți* ca un omagiu adus locuitorilor din comuna Gioseni, de odinioară şi de azi, care au păstrat şi conservat în memoria înaintaşilor atâtea valori spre amintirea urmaşilor" (p. 3).

Monografia comunei Gioseni oferă informații interesante atât pentru cercetători, cât şi pentru publicul larg, prin ilustrarea concretă a comunității umane din acest spațiu împreună cu tradițiile specifice ei.

Manuela Ghiurcă

GHEORGHE DUMITROAIA, *MUZEUL CETATEA NEAMȚ, TÂRGU NEAMȚ, ROMÂNIA*, BIBLIOTHECA MEMORIAE ANTIQUITATIS, XXI, PIATRA NEAMȚ, EDITURA „CONSTANTIN MATASĂ", 2009, 120 P.

„Neamțul, cetate aşezată pe râul cu acelaşi nume, care este zidită pe un munte foarte înalt şi este atât de întărit din fire, încât pare să înfrunte orice atac văjmaş. A fost de multe ori atacată, dar n-a fost cucerită decât de două ori (...), (p. 31). Cuvintele lui Dimitrie Cantemir reuşesc să surprindă cel mai bine imaginea măreață a Cetății Neamțului.

Lucrarea debutează cu un **Cuvânt înainte** (p. 5) din care se poate afla că anul 1866 este anul în care Cetatea Neamț a fost declarată monument istoric, iar în anul 2004 a dobândit „un nou statut – cel de muzeu (...), prin organizarea expoziției permanente" (p. 5). Această parte a lucrării se încheie cu mulțumiri adresate celor care au contribuit „la realizarea noului Muzeu al Cetății Neamț" (p. 5).

Cadrul natural (p. 6) descrie amplasamentul din punct de vedere geografic al Cetății: „Situată în nord-estul județului Neamț, într-o micro-zonă delimitată de apa Moldovei, Subcarpați, masivul piemontan Corni, pâraiele Vad şi Valea Albă", având „condiții foarte bune de apărare din punct de vedere natural" (p. 6). De asemenea, este precizat că această cetate a constituit pentru secolele XIV-XVII centru unei diviziuni administrativ teritoriale, care cuprindea oraşul din apropiere, numeroase sate, moşii, munți, păduri, cursuri de apă etc.

Informații despre vechimea locuirii în zona se găsesc în **Preliminariile lucrării** (p. 7). Astfel, sunt atestate în zonă urme de locuire încă din epoca neo-eneolitică, care au continuat şi în mileniile I-II d.Hr, V-VIII d.Hr., dar şi în secolele următoare având forme specifice de organizare socio-economică şi politico-militară. După mijlocul veacului al XIV-lea, după cum ni se relatează, vechile aşezări au cunoscut „o revigorare economică, activitățile productive şi schimburile comerciale permițând transformări esențiale în statutul localitaților" (p.7).

În ceea ce priveşte numele cetății, în capitolul **Rolul şi denumirea cetății** (p. 9) este indicat faptul că acesta provine probabil de la hidronimul *Neamț* „pe care îl poartă râul ce curge pe sub poala muntelui" (p. 9), care, se pare că ar fi de origine slavă.

Cetățile Moldovei medievale (p. 11-17) este capitolul în care sunt prezentate cetățile din Moldova. Acestea erau centrul unor unități administativ-teritoriale care aveau atribuții cu caracter administativ, de exercitare a autorității dregătorilor domneşti, cât şi funcții economice, religioase, de depozitare etc. De asemenea, este menționat faptul că nu există informații referitoare la începuturile construcției Cetății Neamț, dar conform cercetărilor efectuate, încă din anul 1939,

se pare că ar fi fost construită în a doua parte a domniei lui Petru I Muşat.

Urmează capitolele **Prima restaurare** (p. 18-23) care aminteşte principalele lucrări de restaurare efectuate în perioada anilor 1968-1972 şi **Avatarurile ultimului proiect** (p. 24-31) unde sunt precizate etapele proiectului de restaurare din perioada anilor 2002-2006.

Capitolul Planul general (p. 32-35) al cetății ilustrează un plan amănunțit al fortificației.

Redeschiderea (p. 36-39) din 2009 şi **Momente artistice** (p. 40-44) sunt părți ale publicației care surprind momentele din data de 4 iulie 2009 când cetatea a fost reînscrisă în circuitul turistic.

Aşa cum reiese din **Istoricul muzeului** (p. 45-48), din analizarea documentelor existente se pare că muzeul Cetății Neamț a fost înființat în toamna anului 1940, dar confruntările militare din anul 1944 au avut influențe negative asupra muzeului. Acest muzeu a fost reînființat, în acte, în anul 1957, dar ulterior a fost închis până în anul 2009.

În capitolul **Plan de vizitare** (p. 49-107) este adăugat un plan amănunțit care include toate sălile muzeului, dar şi anumite informații legate de domni sau persoane de seamă cu atribuții de conducere, precum şi evenimentele vremii.

Spre sfârşitul volumului sunt adresate **Mulțumiri** (p. 110-113) tuturor celor care au contribuit la realizarea muzeului, încheierea făcându-se cu **Rezumate** (p. 116-119) în limbile franceză şi engleză şi cu o **Bibliografie selectivă** (p. 120).

Parcurgând paginile acestei lucrări călătorim în trecut, atât prin intermediul informațiilor din conținut, dar şi cu ajutorul imaginilor reprezentative pentru Muzeul Cetății Neamțului, cetate care a inspirat de-a lungul timpului scriitori numeroşi.

Manuela Ghiurcă

ABREVIERI

AARMSI/ ARMSI = *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Bucureşti.
ActaMN = *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca.
AIIAI = *Anuarul Istitutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol”*, Iaşi.
AISC = *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, Cluj-Napoca.
Antiqua = *Antiqua. Unterhaltungsblatt für Freunde der Alterthumskunde. Special-Zeitschrift für Prähistorie und einschlägige Gebiete*, Strassburg-Zürich.
Arh.Nat/DJAN = Arhivele Naționale/ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale.
ArhMold = *Arheologia Moldovei*, Institutul de Arheologie Iaşi.
AŞUI = *Analele Ştiințifice Ale Universități „Al.I. Iaşi”*.
BMA = Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.
BOR = *Biserica Ortodoxă Română,* Bucureşti.
Cronica/ CCA = *Cronica Cercetărilor Arheologice*.
Carpica = *Carpica*, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău
DA = Ch. Daremberg, E. Saglio (edits), *Dictionnaire des antiquités grecques et*
Dacia N.S. *Dacia. Revue d’Archéologie et d’Histoire Ancienne*, Nouvelle Série, Bucureşti
DRH = **Documenta Romaniae Istorica**.
FHDR, IV = *Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României)*, vol. IV, Bucureşti, 1982.
Hurmuzaki, I/2, XIV/1 = *Documente privitoare la istoria românilor* culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I, partea 2: *1346-1450*, vol. XIV: *Documente greceşti*, partea 1: *1320-1717*, Bucureşti, 1890-1915.
Izvestia = *Bulletin de l’Institut Archéologique Bulgare*, Sofia.
JÖAI = *Iahreshefte des Österreichischen Archaeologischen Instituts*, Wien.
MMS = *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*.
Pontica – Constanța.
REB = *Revue des Études Byzantine*.
RÉG = *Revue des Études Grecques*, Paris.
RÉSEE = *Revue d’Études Sud-est Éuropennes*, Bucureşti
RI = *Revista Iistorică*, Bucureşti
RIAF = *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, Bucureşti.
RIR = *Revista Istorică Română*, Bucureşti.
RRH = *Revue Roumaine d’Histoire*, Bucureşti
SCIV(A) = *Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie),*Bucureşti.
SIT = *Studii de Istorie a Transilvaniei*, Cluj-Napoca
SAI = *Studii şi articole de istorie*, Bucureşti.

Ori ce corespondență se va adresa Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

Toute corespondance sera envoé a l'adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

Please send any mail to the following address: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

Ricten Sie bitte jedwelche Korrespondez an die Adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

În atenția colaboratorilor:

Carpica *acceptă spre publicare studii, articole, recenzii şi note bibliogafice (maxim 30 de pagini, format A5). În cazul studiilor ce depăşesc 30 p., autorii sunt rugați să procede la împărțirea textului astfel încât să poată fi publicat în numere consecutive ale revistei.*

Toate materialele vor fi prezentate pe suport electronic, în Times New Roman, 11, notele la subsol, în Time New Roman, 9, introduse automat. Eventualele ilustrații vor fi trimise în format jpg/jpeg fără a fi intercalate în text. Textele vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de largă circulație şi vor respecta normele de publicare ale Academiei Române.

Redacția îşi rezervă dreptul de a accepta publicarea materialului şi de a planifica apariția acestuia. Materialele nepublicate nu vor fi returnate autorului. Termenul limită de predare a materialelor este 1 august, pentru a putea fi publicate în volumul respectiv.

Redacția nu răspunde pentru opiniile exprimate de autorii studiilor sau articolelor, întreaga responsabilitate revenind acestora.

CARPICA

Publicație a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

CARPICA

Revue de Complexul Muzeal „Iulian” Antonescu” Bacău

ISSN: 1013-4182